

International Science Group

ISG-KONF.COM

VIII

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE**

**"SCIENCE AND PRACTICE, ACTUAL PROBLEMS,
INNOVATIONS"**

**Amsterdam, Netherlands
November 09-12, 2021**

ISBN 978-1-68564-517-5

DOI 10.46299/ISG.2021.II.VIII

SCIENCE AND PRACTICE, ACTUAL PROBLEMS, INNOVATIONS

Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference

Amsterdam, Netherlands
November 09 – 12, 2021

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

UDC 01.1

The VIII International Science Conference «Science and practice, actual problems, innovations», November 09 – 12, 2021, Amsterdam, Netherlands. 518 p.

ISBN - 978-1-68564-517-5

DOI - 10.46299/ISG.2021.II.VIII

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines, Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	Ph.D. in Machine Friction and Wear (Tribology), Associate Professor of Department of Tractors and Agricultural Machines, Maintenance and Servicing, Lecturer, Deputy dean on academic affairs of Engineering and Energy Faculty of Mykolayiv National Agrarian University (MNAU), Mykolayiv, Ukraine
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.
<u>Belei Svitlana</u>	Ph.D. (Economics), specialty: 08.00.04 "Economics and management of enterprises (by type of economic activity)"
<u>Lidiya Parashchuk</u>	PhD in specialty 05.17.11 "Technology of refractory non-metallic materials"

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Khayrullayev S.S. THE EFFECT OF MICRONUTRIENTS ON THE DAILY GROWTH OF SOYBEAN CULTIVARS	17
2.	Yakovenko R. EFFICIENCY OF FERTILIZER APPLICATION TO PLANTED PEARS	22
3.	Давиденко Г.А., Слівкін М.О., Притика А.С., Бичко К.О. ВИМОГИ БАГАТОРІЧНИХ ТРАВ ДО УМОВ ВИРОЩУВАННЯ	24
4.	Сіщук М.М., Кацуляк Ю.Д. ПРИЖИВЛЮВАНІСТЬ ТА СТІЙКІСТЬ ІНТРОДУКОВАНИХ ГЛИЦЕВИХ ДЕРЕВНИХ ВИДІВ У ВИСОТНО-ІНТРОДУКЦІЙНИХ КУЛЬТУРАХ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО МЕГАСХИЛУ КАРПАТ	27
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
5.	Vassylenko L. INTERNATIONAL ARCHITECTURAL CONNECTIONS OF UKRAINE IN THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY	36
6.	Грищук Ю.М., Баранчук М.С. МАГНЕЗИТОВА ПЛИТА – УНІВЕРСАЛЬНИЙ БУДІВЕЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ	38
7.	Дмитрук О., Березовецька І. ВІДОБРАЖЕННЯ ЕСТЕТИЧНИХ КРИТЕРІЇВ В АРХІТЕКТУРІ	44
8.	Кононенко Г.Ю., Попович В.В. ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЖИТЛА ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ МІСТ МАЙБУТНЬОГО	47
ART HISTORY		
9.	Крохмальний Р., Крохмальна С. ПРО ДЕЯКІ КОНЦЕПТИ СУЧАСНОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА	49

BIOLOGICAL SCIENCES		
10.	Заболотна А.В., Заболотний О.І., Соболенко Л.Ю., Андрієнко О.Д., Сорокіна С.І. МІКРОБІОЛОГІЧНА БЕЗПЕЧНІСТЬ ШВИДКОЗАМОРОЖЕНИХ ЗАКУСОК З ВИКОРИСТАННЯМ ГЕНЕТИЧНО РІЗНИХ ВОДОРОСТЕЙ	53
11.	Каськів М.В. МЕТОДИ БІОІНДИКАЦІЇ І БІОТЕСТУВАННЯ ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ	58
12.	Тугова Г.Ф. ДОЦОВІ ЧЕРВ'ЯКИ ЯК КОМПОНЕНТ БІОГЕОЦЕНОЗУ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ АГРЕГАТНОЇ СТРУКТУРИ АНТРОПОГЕННО ПОРУШЕНИХ ҐРУНТІВ	63
CHEMICAL SCIENCES		
13.	Seyfullina B.S., Kairat K.K., Abilkhanova A.Y., Suyungaliyeva D.D. CHEMICAL EXPERIMENT AS A METHOD OF SCIENTIFIC COGNITION IN THE CONTEXT OF THE DISCIPLINE OF INORGANIC CHEMISTRY	65
14.	Калашніков А.А., Худайкулова О.О., Тарахно О.В., Скородумова О.Б., Курділь Н.В. СУЧАСНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ДЕЗІНФЕКЦІЇ ШКІРИ РУК КОМПЛЕКСНОЇ ДІЇ	70
CULTUROLOGY		
15.	Войцях Н.П. УРБАНІСТИЧНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ КРЕАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ	75
16.	Петренко В.В. ПОСРЕДСТВЕННОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКОГО И ВНЕ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ	77
17.	Романенко В.А., Дубас В.Ю. ПОЛИВАЛЕНТНОЕ ПРОЧТЕНИЕ АНИМАЦИОННОГО ТЕКСТА	79

ECONOMIC SCIENCES		
18.	Kucherivska S., Tkachuk I. IS DISTANCE LEARNING A FUTURE FORM OF EDUCATION?	82
19.	Stolyarova V. DEVELOPMENT OF STRATEGIC PLANNING IN SOVEREIGN UKRAINE	84
20.	Вітер О.М., Килин О.В., Свелеба Н.А., Стручок Н.М. СВІТОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	89
21.	Гудима Р.П. БЕЗПЕКА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ	92
22.	Коваленко В.В., Зваричук Н.М. ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇХ МІСЦЕ У ФОРМУВАННІ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ	95
23.	Кім Т.І., Джафаров Е.Д. МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	102
24.	Стояненко І.В., Урсатій А.Е. COVID-19: НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ ДЛЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	109
25.	Фокіна-Мезенцева К.В., Мартиненко В.В. СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ	115
26.	Фокіна-Мезенцева К.В., Онищук О.А. ЕКСПОРТ, ЯК ФОРМА ВИХОДУ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ	119
27.	Фокіна-Мезенцева К.В., Голуб Н.С. ЛІЗИНГ ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІКИ	122
28.	Черняк О.В. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ СІЛЬГОСПВИРОБНИКІВ	125

GEOGRAPHICAL SCIENCE		
29.	Рибалова О.В., Мельнік Л.В., Кусков О.Д., Кусков О.Д. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗАБРУДНЕНOSTІ РІЧКИ ЛОПАНЬ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	128
HISTORICAL SCIENCES		
30.	Нікітенко К.В. РЕАКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА НА ПОВІДОМЛЕННЯ РОЗВІДКИ НАПЕРЕДОДНІ НАПАДУ НІМЕЧЧИНИ: «ЦІЛКОМ І ПОВНІСТЮ ОБДУРЕНІ НЕДОТЕПИ» ЧИ ДЕРЖАВНІ ЗЛОЧИНЦІ?	135
LEGAL SCIENCES		
31.	Guyvan P. NORMATIVE DURATION OF LEGAL REQUIREMENTS FOR DECLARING TRANSACTIONS ILLEGAL.	144
32.	Kuzmenko I., Dumanskyi R., Krasilovska O. MEASURES OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY APPLIED TO EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE	152
33.	Trykhlіb K. RULE OF LAW IN THE CONTEXT OF ENSURING THE RIGHT TO A FAIR TRIAL	154
34.	Бондаренко І.М. ВПЛИВ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙЬКОГО СОЮЗУ НА ПРАВОВЕ РЕГЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ	159
35.	Голенко Н.М. ВРАХУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА ЯК ЧИННИК ТАКТИКИ ДІЙ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В ПЕРІОД НАЗРІВАННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ	163
36.	Греченко В.А., Московець В.І. ВІКТИМНІСТЬ ЯК ФАКТОР, ЩО СПРИЯЄ СЕКСУАЛЬНІЙ ЕКСПЛУАТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ	168

37.	Камінська О., Федорченко О. НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯКІСНОСТІ КАДРОВОГО СКЛАДУ ВИЩОЇ ШКОЛИ	171
38.	Луценко П.В., Ярошак О.Я. ПСИХОЛОГІЧНА, ФІЗИЧНА ТА ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ РЕЙДЕРСЬКОГО ЗАХОПЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	174
39.	Новіков М. ЩОДО ЯКОСТІ ДЕОНТОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОЇ (ДОГОВІРНОЇ) ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ ПОЛІЦІЄЮ ОХОРОНИ УКРАЇНИ	180
40.	Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г., Скорик В.О. ДОКТРИНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР	184
41.	Хілько Ю.В. ФОРМУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ТАКТИКИ ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ З ВРАХУВАННЯМ ПОВЕДІНКОВИХ РИС ЗЛОЧИНЦІВ	190
42.	Шаповалова О.Г., Тітенко І.М. ЗАКОНОДАВЧІ КОЛІЗІЇ ІНСТИТУТУ ЗЕМЕЛЬНОГО СЕРВІТУТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ	196
MANAGEMENT, MARKETING		
43.	Klochko V. WAYS TO IMPROVE THE SALES PROMOTION SYSTEM	200
44.	Shepel N., Andreieva N., Kokhonov I. STRATEGIC PLANNING OF ORGANIZATION DEVELOPMENT	203
MEDICAL SCIENCES		
45.	Dihtiar V., Barsuk O., Savenko M., Koval S., Mishchuk Y. CLINICAL CASE OF DIAGNOSTICS OF A FOREIGN BODY OF THE GALL BLADDER	208

46.	Lytvynova O., Yeromenko R., Lytvynenko H., Kozar V., Matviichuk O. STUDY OF ADIPOKIN ACTIVITY IN PATIENTS WITH ARTERIAL HYPERTENSION OCCURING ON BACKGROUND OF OBESITY	211
47.	Novychenko Y., Khukhlina O. DYNAMICS OF D-DIMER IN PATIENTS WITH SARS COV-2- ASSOCIATED PNEUMONIA DURING THE LIPIN TREATMENT	215
48.	Галаган А.А., Дігтяр В.А., Лук'яненко Д.М. СОНОГРАФІЯ В ДІАГНОСТИЦІ ПЛЕВРАЛЬНИХ УСКЛАДНЕНЬ ГОСТРОЇ ДЕСТРУКТИВНОЇ ПНЕВМОНІЇ У ДІТЕЙ	218
49.	Григор'єва О.А., Тополенко Т.А., Ковальчук К.С. ДИНАМІКА КЛІТИННОГО СКЛАДУ СПОЛУЧНОЇ ТКАНИНИ ЯЄЧНИКІВ ПОТОМСТВА ЩУРІВ ПІСЛЯ ВНУТРІШНЬОУТРОБНОГО ВПЛИВУ ПРОГЕСТЕРОНУ	222
50.	Десятнюк Л.Б., Бовсуновська К.Р. ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІАГНОСТИЦІ ОНКОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ	226
51.	Дігтяр В., Барсук О., Савенко М., Коваль С., Міщук Є. НАШ ДОСВІД ЛІКУВАННЯ ПАХОВИХ ГРИЖ У ДІТЕЙ ЗА МЕТОДОМ PIRS	230
52.	Курділь Н.В., Волосовець А.О., Шейман Б.С., Іващенко О.В., Андрющенко В.В. КРАТОМ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ І ПЕРИФЕРИЧНИХ ОПОЇДНИХ ТА АНТИНОЦИЦЕПТИВНИХ ЕФЕКТІВ	234
53.	Плюта И.И. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ОБЪЕМА КОРРЕКЦИИ КРОВЯНОГО ГОМЕОСТАЗА У БОЛЬНЫХ С ЖЕЛУДОЧНО-КИШЕЧНЫМИ КРОВОТЕЧЕНИЯМИ. ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР	239

54.	Сулейманова Е.У., Тимченко А.С., Дерпак Ю.Ю., Гайдукова С.М., Видиборець С.В. ОЦІНКА МОРФОЛОГІЧНИХ АНОМАЛІЙ КЛІТИН ПЕРИФЕРИЧНОЇ КРОВІ ПРИ АНЕМІЇ, ЩО ЗУМОВЛЕНА ПОСДНАННЯМ ДЕФІЦИТУ ЗАЛІЗА ТА ВІТАМІНУ В12	245
55.	Шепель В.В., Дмитрюкова С.Р., Харіна К.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТА ДІАГНОСТИКИ АКРОМЕГАЛІЇ НА ПРИКЛАДІ КЛІНІЧНОГО ВИПАДКУ	251
56.	Широков О.В., Тітов Г.І., Трушенко О.С., Бурєга І.Ю., Богомольна Л.О. ПЕРВИННА ІНВАЛІДНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ НАПРАВЛЕНИХ НА ЇЇ ЗНИЖЕННЯ	256
PEDAGOGICAL SCIENCES		
57.	У Яньлінь СОЦІАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В СУЧАСНІЙ КНР	260
58.	Zhapparbergenova E., Al-Farabikyzy Z., Turtayeva R. METHODS OF USING PROBLEM-BASED LEARNING IN THE MODERN SYSTEM OF TEACHING BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY	264
59.	Halushchak I. MOTIVATION OF STUDENTS TO SELF-EDUCATION IN THE PROCESS OF GENERAL PHYSICS TEACHING	266
60.	Hryzhak L. INTERACTIVE TEACHING IN DISTANCE LEARNING	269
61.	Kozinenko F., Kozinenko I., Tabanko O. SOME ASPECTS OF WORKING OF ARTICULATION IN THE VIOLIN CLASS	272
62.	Krykun V. APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	274

63.	Pasieka N., Dutchak S. CREATING DIDACTIC CONDITIONS FOR WORKING WITH THE TEXT TO FORM COMMUNICATIVE COMPETENCES OF YOUNGER STUDENTS	276
64.	Volkova V. IMPLEMENTATION OF THE COMPETENCE APPROACH THROUGH COMMUNICATION-ORIENTED TEACHING	280
65.	Атаманюк С.І., Кириченко О.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ВИДІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	284
66.	Ахмедин Б., Майматаева А.Д. ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ-БИОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ	289
67.	Бобошко В.В., Філіштинський І.Д. ПОНЯТТЯ ТОЧНОСТІ РУХІВ В ПІДГОТОВЦІ СПОРТСМЕНІВ	295
68.	Буркитбаева М.Ж., Амренова Г., Сейлов Б., Укешов Т. ДВИЖЕНИЕ - ИСТОЧНИК ЗДОРОВЬЯ, ЭНЕРГИИ И УСПЕШНОЙ КАРЬЕРЫ	298
69.	Городинський С.І. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	305
70.	Долинський Б.Т., Буховець Б.О., Дишель Г.О., Смирнова О.В. ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНА РЕАБІЛІТАЦІЯ СПОРТСМЕНІВ З ТРАВМОЮ МЕНІСКА З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОПРІОЦЕПЦІЇ КОЛІННОГО СУГЛОБА	308
71.	Жога Р.А. ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ	312

72.	Зубенко В.О. INNOVATIVE TEACHING TECHNOLOGIES	315
73.	Козлюк О.А., Перчиць А.П. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	317
74.	Кондратьев П.А., Красильников А.А. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ МОЛОДЫХ СПОРТСМЕНОВ СРЕДСТВАМИ БОКСА	321
75.	Лубышев Е.А., Сергеева Ю.С., Баранов М.Г. АКТУАЛИЗАЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ СПОРТА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КАРЬЕРЕ СПОРТСМЕНОВ МЕЖДУНАРОДНОГО КЛАССА	331
76.	Марчук В.О. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОФІЛЬМІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	338
77.	Мендигалиева Ш., Мурат А., Буткей С., Тугелбаев Е., Сагиндыков Ж. СКАНДИНАВСКАЯ ХОДЬБА	341
78.	Сабыр А.Т., Майматаева А.Д. ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ДИСТАНЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ БИОЛОГИИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ	346
79.	Фей С. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ХОРЕОГРАФІЇ В КНР СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ХОРЕОГРАФІЇ В КНР	351
80.	Сергієнко К.С., Кулава К.О. НЕДОСТАТНЯ ОБІЗНАНІСТЬ МОЛОДІ У ПОТРЕБИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	354

81.	Сулейманова Е.У., Тимченко А.С., Дерпак Ю.Ю., Гайдукова С.М., Видиборець С.В. ДЕЯКІ СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СПЕЦІАЛІСТА	357
82.	Товстенко Л. ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НЕФІЛОЛОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ	362
83.	Тітова Г.В., Жовта І.І. ПОНЯТТЯ ТОЧНОСТІ РУХІВ В ПІДГОТОВЦІ СПОРТСМЕНІВ	365
84.	Хань Ч. ПЕДАГОГІЧНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ СПОРТУ В КНР: ЗАГАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА	368
85.	Чепелюк А.В., Сарай А. СЕПАКТАКРО СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	371
86.	Чубукіна О.М. ПОЗААУДИТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КЛУБНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО	374
87.	Шопіна М.О., Якунін Я.Ю. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМ ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ АГРЕСІЇ	376
88.	Шульгіна О.В. СТАН РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЦЕНТРІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ	380
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
89.	Лебедин А.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ ОСНОВНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ СИТУАЦИИ АЛЛЕРГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ В МАРОККО	384

90.	Сичова С.В. МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОЛОВНОГО БОЛЮ	386
PHILOLOGICAL SCIENCES		
91.	Klymenko D. HISTORY AND STAGES OF LOGISTICS DEVELOPMENT	389
92.	Васта В. BASIC TECHNIQUES OF TRANSLATION OF COMPLEX LEGAL TERMS AND TERMS-PHRASES IN UKRAINIAN LANGUAGE	392
93.	Ысқақұлы Д., Сағатова Ш. Ы. АЛТЫНСАРИН АУДАРМАЛАРЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	395
94.	Максимюк М.В. СПЕЦИФІКА ОНОМАСТИКОНУ РОМАНУ В.КОЖЕЛЯНКА “ЛЮДИНЕЦЬ ПАНА БОГА”	401
95.	Мухамедиева А.Б. ШЕТЕЛ ТІЛІ МЕН МӘДЕНИЕТІН ҚАРҚЫНДЫ ОҚЫТУ ТЕХНИКАСЫ: БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ РЕЗЕРВТІК МҮМКІНДІКТЕРІН БЕЛСЕНДІРУ ӘДІСІ	403
96.	Осіпова Т.Ф. ДИСКУРСИВНИЙ СТАТУС РЕМАРКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПАРАЛІНГВІСТИКИ	411
97.	Рожченко З.В. ОПЫТ ПРОЧТЕНИЯ СТИХОТВОРЕНИЯ МИХАИЛА КУЗМИНА «ОЛЕНЬ КОМЕЛЬСКИЙ, СОТНИК БЛАГОЧЕСТНЫЙ...»	414
98.	Удовіченко Л.Г. КІБЕРПОЛІЦІЯ: НОВИЙ ВИТОК ПРАВООХОРОННОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	424

PHILOSOPHICAL SCIENCES		
99.	Пациашвили С. ЧЕЛОВЕК – ЭТО ЦЕЛЬ ИЛИ СРЕДСТВО? ЦЕННОСТЬ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ НИЦШЕ.	426
100.	Сманова Н.Ә. ИМАМ АБУ ЮСИР ӘЛ-БАЗДАУИДІҢ МАТУРИДИ МЕКТЕБІНЕ СІҢІРГЕН ЕҢБЕГІ	429
POLITICAL SCIENCE		
101.	Мироненко В.В. КИТАЙСЬКА РАКЕТНО-ЯДЕРНА ДОКТРИНА У СУЧАСНИХ УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ	432
102.	Набиев В.Г. ПОНЯТИЕ НАЦИЯ И ДРУГИХ КАТЕГОРИИ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП	435
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
103.	Lavrinenko V. LIFE MEANINGS FORMATION AS A FACTOR OF DRUG ADDICTS BEHAVIOR CORRECTION	441
104.	Rodina J., Rodina Y. VALUES ARE COGNITIVE REPRESENTATIONS OF UNIVERSAL NEEDS	446
105.	Бондаревич С.М., Котляр Л.І., Шмалій А.В. РАМКИ ІСТОРІЇ ПОНЯТТЯ ДОСВІДУ: ВЗАЄМОДОПОВНЮВАНІСТЬ КОНЦЕПЦІЙ ДОСВІДУ І. КАНТА І Ґ.В.Ф. ГЕГЕЛЯ	448
106.	Пономарьова В.Л., Захарченко В.В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ КОРЕКЦІЇ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН	453
SOCIOLOGICAL SCIENCES		
107.	Болотова В.О., Демченко М.І. ІНТЕРЕС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО ПОЛІТИКИ ТА ЗАЛУЧЕНІСТЬ У ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ	457

TECHNICAL SCIENCES		
108.	Hrechanyi O., Vasilchenko T., Tsehelni Y., Syniavskyi D. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF CUTTING EQUIPMENT	460
109.	Kalinichenko Y., Vasalatii N., Kalyuzhnyy O., Kichigin D., Safyan O. METEOROLOGIC SHIP PERFORMANCE OPTIMIZATION SYSTEM IN NAVIGATION	462
110.	Safyan O., Shestakov G., Yatsenko R., Belinskyi A., Golikov V. THE ECDIS PROCEDURE GUIDE AS A RELIEF IN WORK ON SHIPS OF THE SEA FLEET	465
111.	Syzdykova L.S., Zaritskaya N.E., Abdieva K.M., Kuzembayeva G.K., Bazylkhanova E.C. STUDY OF THE QUALITY INDICATORS OF BREAKFAST CEREALS DURING STORAGE	468
112.	Абушек Д.А., Дорогий Я.Ю. МУРАШИНИЙ АЛГОРИТМ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ	473
113.	Василенко І. АНАЛІЗ СПОСОБІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ДЛЯ ТЕСТУВАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	477
114.	Гонтар С.О. ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЙ ТРАФІКІВ ДЛЯ ДЕТЕКТУВАННЯ DDOS-АТАК	480
115.	Гуреев В.А. ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СТОХАСТИЧЕСКИХ ВОЗМУЩЕНИЙ В ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СЕТЯХ ЭНЕРГОСИСТЕМ НА КАЧЕСТВО ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ	482
116.	Кравець Т.Ю., Галянчук І.Р., Безсонов Л.М., Костюк П.Г. ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ОКСИДІВ АЗОТУ ПІД ЧАС СПАЛЮВАННЯ ПОДРІБНЕНОЇ ДЕРЕВИНИ В ТОПКАХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОТЛІВ	489

117.	Кузембаева Г.К., Кузембаев К., Изтелиева Р.А. ИССЛЕДОВАНИЕ КОНДУКТИВНОГО НАГРЕВА ЗЕРНА	492
118.	Курманбекова А.К., Таева А.М. ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ПИЩЕВЫХ ВОЛОКОН В МЯСНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ	496
119.	Михайлюк О.П. ПОЖЕЖОВИБУХОНЕБЕЗПЕКА ПРОВЕДЕННЯ ВОГНЕВИХ РЕМОНТНИХ РОБИТ НА НАФТОВИХ РЕЗЕРВУАРАХ	500
120.	Торба А.А., Торба А.О. ГЕНЕТИЧЕСКАЯ РЕКОНСТРУКЦИЯ ИЗОБРАЖЕНИЙ	503
121.	Фиалко Н.М., Динжос Р.В., Прокопов В.Г., Меранова Н.О. АНАЛИЗ ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ ПЕРКОЛЯЦИОННЫХ СТРУКТУР В ПРОЦЕССЕ ПОЛУЧЕНИЯ ПОЛИМЕРНЫХ НАНОКОМПОЗИТОВ	506
VETERINARY SCIENCES		
122.	Яценко І.В., Богатко Н.М., Євстаф'єва В.О., Парилівський О.І., Богатко А.Ф. ВИЯВЛЕННЯ У МОЛОЦІ ЛУЖНИХ ДОМІШОК ЗА ДОПОМОГОЮ БРОМКРЕЗОЛОВОГО ЗЕЛЕНОГО	510

THE EFFECT OF MICRONUTRIENTS ON THE DAILY GROWTH OF SOYBEAN CULTIVARS

Khayrullayev Sardor Shamsiddin ugli,

Ph.D student of Tashkent State Agrarian University

ABSTRACT

This article provides information on the effect of micronutrients on the daily growth process of Orzu and Nafis varieties on the background of mineral fertilizers by feeding sulfur and manganese in the form of suspensions from the leaves in 3 different amounts. When soybean varieties were exposed to sulfur and manganese micronutrients on the background of mineral fertilizers, the daily growth in the Sulfur variant of the Orzu variety was 2.36-2.43 cm, 0.23-0.30 cm or 9.75-12.35% higher than the control variant and 4.24-6.99% higher than the background variant. When manganese micronutrient was applied, the daily growth was 2.41–2.49 cm, and it was found that the overnight stem growth in exchange for manganese was 0.28–0.36 cm or 11.62–14.46% higher than the control variant. In exchange for sulfur, this figure was 3.17-3.29 cm, which is 0.09-0.21 cm higher than the control variant, the daily growth under the influence of manganese was 3.35-3.44 cm, which is 0.27-0.38 cm higher than the control variant. The best results in both varieties were obtained with mid-norm use of Sulfur and Manganese.

KEYWORDS: micronutrient, norm, manganese, variety, “Nafis”, “Orzu”, sulfur, soybean, suspension, daily growth.

INTRODUCTION

The importance of the soybean plant is related to the biochemical composition of its grain, the quantity and quality of its protein. On the ground, soybean has the ability to adapt to different soil-climatic conditions, the soybean is planted in regions of the earth from 60°C south latitude to 60°C north latitude, or planted in 2/3 of the earth's geography. Soybean originated in China and India and has been widespread in America and Europe for the past 50 years. The cultivation of soybean is steadily increasing on earth. Such rapid growth is due to the use of soybean in food, fodder and machinery, as well as their economic efficiency. (Tastanbekova et al., Almaty, 2019, collection of scientific conference 4 vols.).

For centuries, soybean and its products have served as the main source of protein for the population of eastern countries. In China, the soybean was cultivated 6-7 thousand years ago. It has long been cultivated in Japan, India and Indonesia, Vietnam and other countries in Asia. The soybean entered the Far East from China 3,000 years ago. Soybean has long been grown in the Amur region, Khabarovsk and Primorsk Brim, where Russia's natural and climatic conditions are favorable. It was later cultivated in Georgia, Ukraine, Cuba, and the North Caucasus.

Micronutrient deficiencies increase the disease resistance of soybean plants. When fully supplied with micronutrients, the number of flowers and fruits in plants increases, ensuring full maturity, helps transport nitrogen and photosynthesis products in the plant. If the amount of mobile boron in the soil is less than 0.3–0.6 g / kg, it is necessary to feed with boron.

The most effective application of molybdenum and cobalt is to treat the seed before sowing. Therefore, the use of molybdenum and cobalt-containing fertilizers activates nitrogen fixation (e.g., Vuxal KoMo, norm 1.5 - 2.0 l / t). The amount of flowers formed in modern soybean varieties provides a grain yield of 140 - 175 c / ha, but the maximum yield in life rarely exceeds 45 - 50 c / ha. It depends on the falling of flowers. There is a lot of falling of flowers during the flowering and podded period. During this period, the soybean is greatly affected by adverse factors. To reduce the shedding of flowers - it is recommended to carry out leaf feeding at the beginning of branching and flowering. This increases the plant's drought tolerance and yield [8].

Micronutrients optimize plant nutrition [6], increase resistance to stress, stimulate growth [7]. Such cases are also observed in the soybean plant [3, 4, 5].

According to the biological potential of modern soybean varieties, it is possible to grow 3.5-4.4 t / ha of seeds, but in practice this is very difficult to achieve [2].

MATERIALS AND METHODS

Tashkent region is located in the eastern part of Uzbekistan and covers an area of 15.6 thousand km², or 10% of the country's territory. It is bordered by the Republic of Tajikistan to the south, Kazakhstan to the northwest, Kyrgyzstan to the northeast, Namangan Province to the east, and Syrdarya Province to the southwest.

The research was conducted in the experimental fields of the Rice Research Institute for 2018-2020. The Rice Research Institute is located in the south-eastern part of the Tashkent region, in the Chirchik oasis, 15 km from Tashkent, on the left bank of the Chirchik River. Geographically, the coordinates of the institute are bounded on the Greenwich scale by 69°18' east longitude and 41°20' north latitude. The topography of the area is flat, the soil in the experimental fields corresponds to the soil of the riverside areas, the soil layer of the area consists of meadow-swamp soil.

Method of the experiment. The experiments were performed on 1 edge of 13 cards. Field experiments In 4 repetition, the pilots were 10 m long and 2.4 m wide. There are 4 rows, the total area of each pilot is 24.0 m², of which 2 rows in the middle is accountable, 2 rows of protection rows on the edges. Options are placed by randomization method.

Conducting field calculations, calculations and observations were carried out on the basis of "Methodological manual of the State Commission for Variety Testing of Agricultural Crops (1989)", "Methods of field experiments (UzPITI, 2007)" and BA Dospekhov's "Methodology of field experiment." Leaf area was determined in the method of A.A. Nichiporovich, by leaf cuttings, for which 5 typical plants were taken from the protective rows and analyzed.

Leaf area was determined during 4 leaves appeared, flowering and podded phases, during the application period. During this period, the number and weight of nodules were determined by the method of G.S.Posypanov. To determine the weight

of the root, a monolith of 60x5x30 cm is dug, the roots are washed and pulled wet and dry. Biometric measurements were performed on the counted plants prior to harvest. It determines the height of the plant, branching, number and weight of pods, number and weight of grains, weight of 1000 grains. To determine the yield, the pods were collected, threshed, milled, and the grain was threshed from the accounted area of the stalks. Yield was determined by converting the yield per hectare using the number of stems per hectare. All results of the study were analyzed by variance according to the method of B.A.Dospekhov.

RESULTS AND DISCUSSION

We know that the growth of a plant overnight affects its stem height, allowing nutrients to accumulate in the plant as the plant stem grows, which in turn affects the growth of wet and dry mass in the plant and crop formation. If favorable conditions are created for the growth of the plant, the plant will grow well, the process of photosynthesis will be active, and as a result, it will lead to spontaneous growth.

In the experiment, it was observed that macro and micro fertilizers affected the daily growth of soybean variety "Orzu". During the flowering period, the daily growth in the control variant was 1.21 cm. When mineral fertilizers were applied, the figure was 1.23 cm. It can be seen that under the influence of mineral fertilizers, the stem grew 0.02 cm more per day than the control option. When using sulfur micronutrient in 3 different doses, the daily growth was 1.24-1.31 cm, which was found to be 0.03-0.1 cm or 2.42-7.63% higher than the control variant and 0.01-0.08 cm or 0.81-6.1% higher than the Background variant. The best result was obtained from the variant in which sulfur was applied in middle norm, i.e. in an amount of 3 g per 10 liters of water of sulfur. When applied in an amount of 2.5; 5.0; 7.5 g manganese micronutrient per 10 liters of water, the daily growth was 1.29-1.32 cm. In exchange for manganese, the stem was found to be 0.08–0.11 cm or 6.2–8.3% higher than control option in the overnight. Even when this micronutrient is used, the best results are obtained from a middle amount of manganese.

Table 1

**Influence of micronutrients on daily growth of soybean varieties, cm
average years, 2018-2020**

Options	Developmental periods	
	branching-flowering	flowering-podded
Orzu		
Control	1,21	2,13
Background-N ₅₀ P ₁₀₀ K ₇₀	1,23	2,26
Background+S ₁	1,24	2,36
Background+S ₂	1,31	2,43
Background+S ₃	1,30	2,36
Background+Mn ₁	1,29	2,41
Background+Mn ₂	1,32	2,49
Background+Mn ₃	1,30	2,47

Nafis		
Control	1,67	3,08
Background-N ₅₀ P ₁₀₀ K ₇₀	1,80	3,09
Background+S ₁	1,85	3,17
Background+S ₂	1,91	3,29
Background+S ₃	1,85	3,19
Background+Mn ₁	1,75	3,35
Background+Mn ₂	1,92	3,44
Background+Mn ₃	1,80	3,36

Daily growth was also found between flowering and podded phases. Between these periods, it was found that in the Control variant, the stem grew 2.13 cm per day. In the variant where mineral fertilizers were applied, this figure was 2.26 cm and was found to be 0.13 cm or 5.75% higher than in the control variant. The daily growth in the sulfur-applied variant was 2.36–2.43 cm, which was found to be 0.23–0.30 cm or 9.75–12.35% higher than in the control variant, and 4.24–6.99% higher than in the background variant. When applied in an amount of 2.5; 5.0; 7.5 g manganese micronutrient per 10 liters of water, the daily growth was 2.41-2.49 cm. In exchange for manganese, the stem was found to be 0.28–0.36 cm or 11.62–14.46% higher than the control option during overnight. Even when this micronutrient is used, the best results are obtained from a medium amount of manganese.

The daily growth process was also observed in the Nafis variety. Due to the fact that this variety is medium-ripe, has a longer praxis period and a long and vigorous stem, the daily growth rate is slightly higher than the Orzu variety. Between the budding and flowering periods, the daily growth in the control variant of the Nafis variety was 1.67 cm. In the background variant, this figure was 1.80 cm, which was found to be 0.13 cm or 7.2% higher than the control. With the use of sulfur micronutrients, the daily growth was 1.85-1.91 cm, 0.18-0.24 cm or 9.73-12.56% compared to the control option, 0.05-0.11 cm or 2.7-5.76% higher compared to the background option. The best results were obtained when sulfur was used in middle norm. When manganese micronutrient was used, the daily growth was 1.75-1.92 cm, 0.08-0.25 cm compared to the control variant, and equal to or 0.12 cm higher than the variant using mineral fertilizers. The best results are obtained when manganese is used in medium. In the control variant of Nafis variety, the daily growth during the podded period was 3.08 cm. In the variant where mineral fertilizers were used, this figure was 3.09 cm, which is 0.01 cm or 0.32% higher than in the control variant; in the variants sprayed with sulfur norms in suspension, this figure was 3.17-3.29 cm and was found to be 0.09-0.21 cm higher than in the control variant. Daily growth was positively affected by mid-norm sulfur doses. The trace element manganese also had a significant effect on the daily growth process. Daily exposure to manganese was found to be 3.35–3.44 cm, 0.27–0.38 cm higher than the control variant. Among these micronutrient norms, it was found that a better result was obtained from the mid-norm.

CONCLUSION

When soybean varieties were exposed to sulfur and manganese micronutrients on the background of mineral fertilizers, the daily growth in the Sulfur variant of the Orzu variety was 2.36-2.43 cm, 0.23-0.30 cm or 9.75-12.35% higher than the control variant and 4.24-6.99% higher than the background variant. When manganese micronutrient was applied, the daily growth was 2.41–2.49 cm, and it was found that the stem in exchange for manganese was 0.28–0.36 cm or 11.62–14.46% higher than control variant during the overnight. In exchange for sulfur, this figure was 3.17-3.29 cm, which is 0.09-0.21 cm higher than the control variant, the daily growth under the influence of manganese was 3.35-3.44 cm, which is 0.27-0.38 cm higher than the control variant. The best results in both varieties were obtained with medium use of Sulfur and Manganese.

References

1. Atabaeva X.N., Umarova N.S. - "Soybeanbean biology". - Textbook, 2020, "Navruz" publishing house, 14; 5.
2. Бабич А.А. – Соя в С.Ш.А. Ж. Масличные культуры, 1987, 6, с 33 – 34.
3. Брагина О.А. Эффективность удобрений «Соя», 1982 № 6 с. 17-18.
4. Колиберда К.Ф., Губанов П.Е., Руденко В.И. -Соя при орошении М.
5. Кузин.В.Ф. -Итоги и перспективы научных исследований по сои на Дальнем Востоке. /Ж. Масличные культуры, 1987, 1с. 6 – 8.
6. Ларина Р.Е., Демидова В.Н.-Особенности формирования урожая сои в условиях центральной зоны Нечерноземной зоны // Проблемы агрохимии и экологии, 2018, № 4, С.27-33
7. Мирзабаева Г.А., Абаева К.Т., Жумагелдинов Б.К., Идрисова А.Б.- Урожайность сои в зависимости от фона минерального питаниявозделквания на богаре в условиях Жамбылской области Чуского района, СПК “КОНАЕВ-ЕРХАН”/ Сб.н.тр.межд.конф.”Современное сосотояние и пути инновационного развития аграрного сектора на примере Агрохолдинга “Байсерке-Агро”, Алмата, том 1, 2019, С. 138-142
8. Mc.Pherson R.M. et.al / Influence of HerbicideTolerant Soybeanbean Production Systems on insert Pest Populations and Pest Induced Crop Damage I.G.of Economic Enthomology, 2003, Vol. 96. №2, P.690-698.

EFFICIENCY OF FERTILIZER APPLICATION TO PLANTED PEARS

Yakovenko Roman

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor
Uman National University of Horticulture

Economic evaluation of modern intensive fruit plantations is possible on the basis of data obtained in experiments related to the problem of increasing the efficiency of agronomic measures [1-4]. The essence of economic efficiency of a given production is determined by the beneficial relationship between costs and results. Detailed selection of plantation design and determination of the most optimal agro-mechanical measures of tree growing in specific soil and climatic conditions with maximum growing efficiency is one of the main factors in horticulture [5-7].

Calculating the economic performance of cultivation of pear varieties Zolotovorotskaya in Uman NUS experiment with different variants of soil fertilization. Experimental planting of pear varieties Basovyanskaya and Conference on vegetative rootstock Ayva A was planted in 2007 with the placement of fruit trees 5 x 3 m, the experiment was laid in 2010 according to the scheme: 1. No fertilizer (control), 2. N₉₀P₆₀K₉₀ (production control), 3. Estimated fertilizer rates (background), 4. Background + N₃₀; 5. Background + N₃₀K₃₀; 6. Background + N₃₀P₃₀K₃₀ and experimental plots, where five test trees were grown in each plot. When the experiment was laid, the level of soil provision with nitrate nitrogen (in terms of nitrification capacity) was insufficient on average on the whole area of experimental plots, and with mobile phosphorus and potassium compounds by Egner-Rima-Domingo method, respectively, higher and within sufficient levels. Therefore, in order to create an optimal nutritional background of nitrogen, phosphorus and potassium by indicators of agrochemical analyses according to the relevant recommendations [1], only nitrogen fertilizer rate was calculated to bring N-NO₃ content in the soil to an optimum level. Further, the soil in the experiment was analysed annually for nitrogen nutrition and once every five years for phosphorus-potassium nutrition on all research plots and according to the results of the analyses, the fertilizer norms were calculated to maintain the optimum content in the soil layer where the main mass of roots is located.

In the experiment with optimised pear fertilisation the profit and profitability levels were influenced by the fertilisation options, tree yields and fruit price, compared to apples, were 2-3 times higher. In the period of growth and fruiting the best economic indicators differed the variety Conference in comparison with Osovyanskaya, which was due to the higher yield of trees. The highest income from the sale of fruits of the highest and the first commercial varieties provided variant background + N₃₀K₃₀ at 32.3 thousand UAH/ha, and the profitability of this amounted to 154,0 %. Beginning in 2013 (the period of fruiting and growth), indicators of economic efficiency increases sharply and the orchard yields a significant profit, especially stands out the variety Osvoyskaya, where fertilization contributed to an increase in profits by 42.9 59.9 %, and the variety Conference - 35.2 46, 9%. The lowest income from the sale of fruits of

both varieties of pear was obtained in the control variant without fertilizers (12,23-14,74 thousand UAH/ha), as the yield of trees and commercial quality of fruits were the lowest. The highest rates were at the additional application of N30 and N30K30 in the background of optimized fertilizer, calculated doses of fertilizer by the indicators of agrochemical analyses of soil.

Consequently, fertilization is the leading factor in shaping the profitability of pear plantation. The use of different varieties and fertilizer rates in pear plantations affects the economic performance of fruit production in different age periods of growth and fruiting.

References:

1. Kopytko P.G. Fertilization of fruit and berry crops. Kiev, 2001. 206 c.
2. Barabash L.O., Mazur K.V. Development of industrial horticulture in conditions of Eurointegration processes. Economics of agroindustrial complex. 2019. № 12. C. 69 - 79
3. Economics and organization of industrial horticulture in Ukraine / Edited by O.M. Shestopal. Kiev: NSC IAE. 2010. 334 c.
4. Sokoliuk S., Blenda N., Tupchii O., Nepochatenko O., Ulanchuk V., Yakovenko R. There is an organizational-integrative process in horticulture. Procedures of the 35th International Information Management Association Conference "Education Excellence and Innovation Management: A 2025 Vision to Sustain Economic Development Global Challenges". 1-2 April 2020 Seville, Spain. S. 14259-14266.
5. Zamorskii V.V. Economic efficiency of perennial apple plantations. Collection of scientific papers. Uman State Agrarian University. Uman. 2006. Vol. of Sixty second P. 236-244.

ВИМОГИ БАГАТОРІЧНИХ ТРАВ ДО УМОВ ВИРОЩУВАННЯ

Давиденко Геннадій Анатолійович
кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Слівкін Микола Олександрович
Студент

Притика Антон Сергійович
Студент

Бичко Каріна Олексіївна
студентка
Сумський національний аграрний університет
Україна

Багаторічні трави, особливо бобові, не тільки дають високобілковий корм, а й виконують основну функцію в біологізації землеробства, оскільки впливають на родючість ґрунту і стан навколишнього середовища. Вони збагачують ґрунт органічною речовиною і біологічним азотом, що стабілізує його родючість. Бобові трави мають явну перевагу при вирощуванні в аналогічних умовах. Через таку біологічну особливість, як фіксація азоту з атмосферного повітря за допомогою бульбочкових бактерій, вони менше залежать від такого чинника, як ґрунтова родючість [1].

Збільшення виробництва та поліпшення якості тваринницької продукції багато в чому залежать від кормової бази, стан якої поки відстає від потреб тваринництва і стримує його розвиток. Один з основних шляхів підвищення культури та продуктивності як польового кормовиробництва, так і природних кормових угідь - це поліпшення насінництва багаторічних трав [2].

Під насінневими посівами слід використовувати найбільш окультурені, родючі, помірно зволожені середнього механічного складу ґрунту, чисті від бур'янів, особливо багаторічних (пирій, осот).

Кращими попередниками багаторічних трав є чистий пар і просапні культури, а також озимі зернові, що йдуть по удобреному пару.

З усіх багаторічних трав люцерна пред'являє найвищі вимоги до умов зростання. Тому абсолютно неприпустима закладка її насінників на засмічених ділянках. На родючих ґрунтах насіннева люцерна у вологі роки, особливо коли рясні опади випадають вчасно цвітіння і плодоутворення, з розтане і вилягає. У зв'язку з цим її краще розташовувати на середніх за родючістю ґрунтах і тільки через 2-3 роки після внесення органічних добрив [1, 3].

При розміщенні насінних посівів необхідно враховувати і біологічні особливості лугових трав. Трави, насіння яких одержують тільки один рік (конюшина лучна), зазвичай розміщують у польовій сівозміні; люцерну,

козлятник і злакові трави використовують протягом 3-4 років, тому їх розміщують в запольних і вивідних ділянках або в спеціальних сівозмінах.

Насіння деяких видів вимагають спеціальної передпосівної підготовки. Так, більшість насіння багаторічних бобових трав має тверді оболонки, які перешкоджають набухання і дружному проростанню. Тому їх доцільно пропускати через наявні в господарстві терки (лляні, конюшинові, овочеві) і скарифікатори. Перед посівом насіння всіх протравлюють загальноприйнятими препаратами [2, 3].

Результати наших досліджень стверджують, що високі і стійкі врожаї насіння трав при найменших затратах праці на змінних ділянках можна отримати, якщо висівати їх у чистому вигляді. Посів може бути весняним або річним, беспокривним або підпокривним, суцільним рядовим (15см) або широкорядним (45-70 см).

Догляд за насінниками трав починають з моменту виходу їх з-під покриву, а при беспокривних посівах - з моменту появи сходів. Догляд за травами включає боротьбу з бур'янами, розпушування міжрядь підгодівлю мінеральними та мікродобривами, видову прополювання, боротьбу з шкідниками і хворобами, додаткове запилення, скошування стерні, видалення з поля соломи та інших рослинних залишків. Особливої уваги вимагають широкорядні беспокривні посіви, а також ділянки, що вийшли з-під покриву в перший рік життя.

На широкорядних беспокривних посівах часто утворюється ґрунтова кірка, яку необхідно відразу ж знищити за допомогою кільчато-шпорових котків, якщо навіть в цей час ще немає сходів.

Біологізація ґрунту багато в чому залежить від накопичення багаторічними травами запасів органічної речовини. Підземна біомаса накопичується у вигляді кореневої системи. Уже з другого року користування травостоями внаслідок ущільнення ґрунту в ньому починається уповільнення процесів мінералізації органічної речовини, що веде до поступового утворення гумусу. Основна частина поживних елементів переходить в органічну форму, й у такий спосіб їх винесення у зовнішнє середовище зводиться до мінімуму. Ці процеси можуть відбуватися за умови, що кількість органічної речовини, накопиченої в ґрунті, достатня і наявний обов'язковий резерв для запобігання можливим негативним наслідкам впливу антропогенних чинників на його родючість. Кількість загальної надземної і підземної біомаси визначається продуктивністю багаторічних трав. Бобовий травостій з люцерною вирізняється вищим вмістом азоту. Так, у ґрунті під бобовими травами закріплювалося 64 кг/га азоту на богарі і 171 кг/га - на поливі.

Більшість видів трав дозрівають раніше, ніж зернові хліба, отже, техніку до їх збирання трав треба готувати раніше. Щоб не допустити втрат, необхідно через два-три тижні після цвітіння щоденно оглядати травостої і в міру дозрівання негайно приступати до прибирання. В залежності від погодних умов, особливостей насінневого травостою і наявної в господарстві техніки прибирання трав проводять прямим комбайнуванням або роздільним способом.

Щоб зменшити втрати від оббивання насіння мотовилами комбайна, до них кріплять легкі дерев'яні планки, обшиті по всій довжині смужками брезенту або

прогумованого полотна з напуском 6-8 см. При обмолоті тимофіївки необхідно дещо зменшити число оборотів барабана і збільшити зазор між бичами і декою. Одночасно необхідно відрегулювати струмінь повітря від вентилятора, прикриваючи повітряні заслінки. Особливо це важливо при збиранні китника лучного, мітлиці білої, стоколосу безостого, насіння яких відрізняються великою парусністю.

Обов'язковою умовою хорошої роботи комбайна з цим пристосуванням є установка відповідного режиму роботи молотильного апарату. Число оборотів його повинно бути не менше 1100 в хвилину при збиранні сухих сім'яників і не менше 1300 вологих, а зазор між декою і бичами барабана мінімальний (на вході - 10 - 15мм, на виході - 1-3мм). Після обмолоту трав комбайном купу має підвищену вологість, тому його відразу ж розсипають тонким шаром під навісом, а в сонячні дні - на відкритому повітрі і очищають від бур'янів і механічних домішок. Після попереднього очищення їх сортують.

Очищення насіння здійснюється на машинах фірми "Петкус", "Супер", "Гігант", "Селектра" або лініях КОС - 0,5; КОС - 1,0. Добре очищені і висушені насіння трав (бобові до 13%, злакові - до 15%) зберігають у мішках, покладених штабелями в 4-6 рядів.

Основну оранку рекомендовано проводити після збирання попередньої культури плугами з передплужниками на глибину орного шару. Грунт перед сівбою треба добре обробити, а поверхня вирівняти. При весняному посіві проводять подвійну культивування з боронуванням у два сліди і прикочування; при літніх беспокровних посівах культивування і боронування повторюють в міру появи бур'янів, а перед посівом грунт коткують. Кислі ґрунти вапнують. Це сприяє роботі бульбочкових бактерій

Список літератури:

1. Кабанець В.М., Собко М.Г., Радченко О.В. Застосування способів основного обробітку ґрунту в сівозмінах, Сад, 2015,16.
2. Коваленко В. П. Удосконалення технології вирощування люцерни посівної та багаторічних бобово-злакових травосумішок. Вісник СНАУ. Серія «Агрономія і біологія». 2012, 9 (24), 129-132.
3. Петриченко В.Ф. (2005). Лучне кормовиробництво і насінництво трав: посібник для с.-г. ВНЗ. Вінниця, Діло, 227.

ПРИЖИВЛЮВАНІСТЬ ТА СТІЙКІСТЬ ІНТРОДУКОВАНИХ ГЛИЦЕВИХ ДЕРЕВНИХ ВИДІВ У ВИСОТНО-ІНТРОДУКЦІЙНИХ КУЛЬТУРАХ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО МЕГАСХИЛУ КАРПАТ

Сіщук Маряна Миколаївна,

к.с.-г.н., с.н.с. лабораторії лісовідновлення і селекції, Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва імені П.С. Пастернака

Кацуляк Юрій Дмитрович,

к.с.-г.н., с.н.с., завідувач лабораторії лісовідновлення і селекції, Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва імені П.С. Пастернака

Для випробування, вивчення особливостей акліматизації та адаптації деяких іншорайонованих глицевих деревних видів та межі їх доцільного використання в гірських умовах (умовно – у низькогір’ї, середньо-, і високогір’ї), в 1984 та 1986 рр. створено висотно-інтродукційні культури (ВІК) відповідно на трьох гіпсометричних рівнях – 730, 930 та 1130 м н.р.м. Під час їх закладання використаний ідентичний садивний матеріал. На підставі аналізу фондових матеріалів лабораторії лісовідновлення і селекції УкрНДГірліс [1, 2] виявлено, що найбільшими постачальниками насіння інтродуцентів був дендропарк “Тростянець”. Горішки кедрових сосен одержані з лісових підприємств Російської Федерації, а псевдотсуґи Мензіса (дугласії) (*Pseudotsuga menziesii* (Mird.) Franco) – із США (Скалісті гори). Насіння аборигенних глицевих лісоутворюючих видів ялини європейської (*Picea abies* (L.) Karst.), ялиці білої (*Abies alba* Mill.) і сосни звичайної реліктової (*Pinus sylvestris* L.), яке використано для вирощування садивного матеріалу в якості контролю, зібране в місцевих насадженнях ДП «Надвірнянського ЛГ» Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства.

Садивний матеріал (сіянці і саджанці) переважної більшості видів вирощувався в гірських розсадниках ДП «Надвірнянського ЛГ» на висоті 720-920 м н.р.м., менше – в передгірних умовах ДП «Солотвинського ЛГ» (250-360 м) і лише ялиці одноколірної (*Abies concolor* Zind. et Gord.) – в акліматизаційному розсаднику дендропарку “Високогірний” (Бистрицьке лісівництво ДП «Надвірнянське ЛГ») на висоті 1050 м н.р.м.

Восени 1987 року культури на висоті 730 м н.р.м. згоріли під час пожежі. Тому лише первинні дослідження (із приживлюваності та фенологічного розвитку рослин у ВІК) проводились на трьох гіпсометричних рівнях, а подальші (із аналізу росту й розвитку інтродуцентів) – на двох (930 і 1130 м н.р.м.).

Аналіз показав, що найбільшою висотою і діаметром кореневої шийки характеризувалися у ВІК 1984 р. п’ятирічні саджанці ялини європейської, а також шестирічні саджанці ялиці бальзамічної (*Abies balsamea* Mill.) та сіянці псевдотсуґи Мензіса. В останнього виду та п’ятирічних саджанців сосен

веймутової (*Pinus strobus* L.) і румелійської (*Pinus peuce* L.) було найдовше коріння на відміну від їх висоти і діаметра, які виявилися незначними. Останні ранги за усіма біометричними показниками садивного матеріалу належали ялині Шренка (*Picea schrenkiana* Fisch. Et Mey.) і сосні кедровій корейській (*Pinus koraiensis* Sieb. et Zucc.), а за довжиною кореневої системи – модрині даурській (*Larix dahurica* Turcz.) У ВІК 1986 р. найвищими біометричними показниками з висоти, діаметра і довжини коріння характеризувалися сіянці усіх видів модрин, особливо модрини європейської (*Larix deciduas* Mill.) Наступне місце займала аборигенна порода - ялина європейська. Низькі показники відмічалися в ялиці білої, сіянці якої за аналогічного віку майже в п'ять разів менші за висотою, у два рази за діаметром і в півтора – за довжиною коріння, ніж модрини європейської.

Приживлюваність інтродуцентів переважно залежить від біоекології видів. У ВІК 1984 р. створення найкраще прижилися (понад 90 %) на усіх висотних рівнях сосни веймутова, румелійська і кедрова корейська, ялиця бальзамічна та псевдотсуга Мензіса (табл. 1) [3]. У більшості з цих видів (крім сосни кедрової корейської) коренева система є найдовшою. Найвища різниця у приживлюваності на різних висотних рівнях спостерігалася в модрині даурської та аборигенних сосни звичайної і ялини європейської (понад 10 %), що пояснюється їх лісівничими і екологічними особливостями. Якщо в перших двох видів рослини краще прижилися в умовах низькогір'я, то ялини європейської – високогір'я. Лише один вид – ялиця одноколірна, найкраще прижилася на висоті 930 м н.р.м. Загалом дуже низькою приживлюваністю характеризувалися перерослі шестирічні сіянці сосни кедрової сибірської (*Pinus sibirica* Du. Tour.), у яких хоч і відмічено досить високі біометричні показники висоти, діаметра і довжини коріння, але самі по собі сіянці мали хворобливий вигляд – недорозвинені крони у зв'язку із тривалим ростом в загущеному стані в розсаднику та світло-зелену пошкоджену хвою. Що стосується шестирічних саджанців модрині даурської, то у них спостерігається найкоротше коріння (у 2-3 рази менше ніж у інших видів). Усе це і призвело до повного випадіння рослин даних видів з дослідних культур у майбутньому.

У ВІК 1986 р. найкраща приживлюваність спостерігалась у сіянців модрин японської (*Larix leptolepis* Gord.) , європейської (*Larix deciduas* Mill.) і гібридної (*Larix decidua* Mill. x *Larix leptolepis* Gord.) , дещо нижча – в сосен веймутової кедрової сибірської. Загалом рослини усіх видів прижилися добре, понад 80 % (табл. 2) [4]. Рослини аборигенних видів, а також ялиць бальзамічної і сахалінської (*Abies sachalinensis* Fr. Schmidt.), модрини європейської краще прижилися на висоті 1130 м н.р.м., а модрин японської і гібридної, сосни веймутової і ялини корейської на висоті 730 м н.р.м., сіянці решти видів – у середній частині гір (930 м н.р.м.).

Таблиця 1 – Показники приживлюваності глицевих деревних видів на різних гіпсометричних рівнях у висотно-інтродукційних культурах 1984 р. створення

Деревний вид	Вік, років (біологічний)	ВНРМ, м	Середня приживлюваність рослин в усіх повторностях, %	Фактична різниця, %
Модрина даурська <i>Larix dahurica</i> Turcz.	5	730	25,5	-10,5
		930	15,0	-10,1
		1130	15,4	+0,4
Псевдотсуга Мензіса <i>Pseudotsuga menziesii</i> (Mird.) Franco	6	730	95,3	-5,0
		930	90,3	-1,4
		1130	93,9	+3,6
Ялиця одноколірна <i>Abies concolor</i> Zind. et Gord	5	730	83,4	+5,7
		930	89,1	+3,4
		1130	86,8	-2,3
Ялиця бальзамічна <i>Abies balsamea</i> Mill.	6	730	95,3	-1,7
		930	93,6	+3,3
		1130	98,6	+5,0
Ялина Шренка <i>Picea schrenkiana</i> Fisch. Et Mey	5	730	91,9	-6,0
		930	84,9	+1,8
		1130	93,7	+8,8
Ялина європейська (контр.) <i>Picea abies</i> (L) Karst.	5	730	56,6	+10,7
		930	67,3	+15,1
		1130	71,7	+4,4
Сосна кедр. сибірська <i>Pinus sibirica</i> Du. Tour.	6	730	33,8	-13,9
		930	19,9	+4,0
		1130	37,8	+17,9
Сосна кедр. корейська <i>Pinus koraiensis</i> Sieb. et Zucc.	6	730	99,7	-5,8
		930	93,9	-0,8
		1130	98,9	+5,0
Сосна румелійська <i>Pinus peuce</i> L.	5	730	99,9	-0,6
		930	99,3	-3,9
		1130	96,0	-3,3
Сосна звичайна (контр.) <i>Pinus sylvestris</i> L.	5	730	90,6	-19,6
		930	71,0	-14,4
		1130	76,2	+5,2
Сосна веймутова <i>Pinus strobus</i> L.	5	730	98,6	-3,0
		930	95,6	+0,6
		1130	99,2	+3,6

Із підняттям в гори більш відчутними стають пошкодження рослин морозами, особливо на верхніх частинах гір північних схилів. Більше від інших в перші роки пошкоджувалися псевдотсуга Мензіса, модрина даурська, ялиця одноколірна і ялина Шренка. Окрім від низьких температур, ці види ще й потерпають від пошкоджень худобою і дичиною, а також хворобами та ентомошкідниками. Олені і козулі відкушують соковиті верхівки рослин, особливо тих видів, які відрізняються раннім ростом і значним приростом.

Таблиця 2 – Показники приживлюваності глицевих деревних видів на різних гіпсометричних рівнях у висотно-інтродукційних культурах 1986 р. створення

Деревний вид	Вік, років	ВНРМ, м	Середня приживлюваність рослин в усіх повторностях, %	Фактична різниця, %
Ялиця біла (контр.) <i>Abies alba</i> Mill.	3	730	88,5	+2,1
		930	90,6	+3,5
		1130	92,0	+1,4
Ялина європейська (контр.) <i>Picea abies</i> (L) Karst.	3	730	88,3	+2,0
		930	90,3	+8,7
		1130	97,0	+6,7
Ялина канадська <i>Picea glauca</i> (Moench)Voss	3	730	83,4	+5,5
		930	88,9	+5,7
		1130	89,1	+0,2
Ялина корейська <i>Picea coraensis</i> Nakai	3	730	95,3	-15,4
		930	79,9	-2,4
		1130	92,9	+13,0
Ялиця сахалінська <i>Abies sachalinensis</i> Fr. Schmidt.	3	730	80,9	+2,9
		930	83,8	+7,5
		1130	88,4	+4,6
Ялиця бальзамічна <i>Abies balsamea</i> Mill.	3	730	83,6	+4,0
		930	87,6	+10,0
		1130	93,6	+6,0
Сосна кедр. сибірська <i>Pinus sibirica</i> Du. Tour.	3	730	90,3	+0,6
		930	90,9	-1,5
		1130	88,8	-2,1
Сосна веймутова <i>Pinus strobus</i> L.	3	730	95,7	-10,4
		930	85,3	-10,6
		1130	85,1	-0,2
Модрина гібридна <i>Larix decidua</i> Mill. x <i>Larix leptolepis</i> Gord.	2	730	99,9	-5,4
		930	94,5	-8,1
		1130	91,8	-2,7
Модрина європейська <i>Larix deciduas</i> Mill.	3	730	85,6	+1,2
		930	86,4	+7,2
		1130	92,8	+6,4
Модрина японська <i>Larix leptolepis</i> Gord.	3	730	98,6	-3,2
		930	95,8	-6,9
		1130	91,7	-4,7

Найбільше пошкоджуються сосна веймутова і ялиця бальзамічна. У сосни веймутової дикі тварини пошкоджують не лише останні прирости, але й цілі рослини. Крім вище зазначеного, на висоті 930 м н.р.м. дикими тваринами

пошкоджено більше половини видів рослин. Олені і козулі скушують вершини також в псевдотсуґи, сосен кедрових і румелійської, усіх видів модрин, але особливої шкоди цим видам не завдають. Суттєву шкоду висотно-інтродукційним культурам приносить довгоносик сосноовий великий. Він значно пошкоджує рослини ялиці бальзамічної, дугласії Мензіса, сосен звичайної і веймутової (особливо на нижчих гіпсометричних рівнях). Сосна веймутова з кожним роком все більше пошкоджується іржастими грибами, а інші сосни (звичайна, румелійська) та ялиця одноколірна – шютте (на нижньому та середньому гіпсометричному рівні).

Дослідження біометричних показників 42–36-річних рослин (біологічний вік) на сучасному етапі показало, що всі випробувані інтродуковані види за середньорічними приростами у висоту та за діаметром умовно можна розподілити на чотири групи:

- інтродуценти, у яких найвищі середньорічні прирости у висоту і за діаметром зареєстровано на висоті 930 м н. р. м.: модрини японська і гібридна, псевдотсуґа Мензіса, сосни веймутова і кедрова корейська, ялиця сахалінська;

- види, у яких найвищі середньорічні прирости у висоту і за діаметром зареєстровано на висоті 1 130 м н. р. м.: ялина канадська;

- види, які мають найвищі середньорічні прирости за діаметром на висоті 930 м н. р. м., а у висоту – на висоті 1130 м н. р. м. : ялина корейська, ялиця бальзамічна;

- види, які мають найвищі середньорічні прирости у висоту на висоті 930 м н. р. м., а за діаметром – на 1130 м н. р. м.: модрина європейська, сосни румелійська і кедрова сибірська [5].

Найякісніші показники на висоті 930 м н. р. м. мали псевдотсуґа Мензіса, ялини корейська та канадська, ялиці бальзамічна й сахалінська, сосни румелійська й кедрова корейська, на висоті 1130 м – наведені види (крім ялиць) і модрини.

За параметрами стійкості перші ранги на висоті 930 м н. р. м. посідають (у порядку спадання) сосна румелійська, ялиця сахалінська, ялина корейська, модрини японська та європейська, псевдотсуґа Мензіса та сосна кедрова корейська. На висоті 1130 м н. р. м. найстійкішими виявилися практично ті самі види, крім ялиці сахалінської, псевдотсуґи Мензіса й сосни кедрової корейської. Найгірші показники – у сосни кедрової сибірської та сосни веймутової через захворювання. Сосна румелійська в цих умовах характеризується значно вищою стійкістю.

За репродуктивною здатністю інтродукованих видів у ВІК перевершують решту ялиця бальзамічна (особливо на висоті 1 130 м н. р. м.) та модрини. Це свідчить не лише про їхню адаптацію, але й натуралізацію. Дещо нижчими параметрами відзначаються псевдотсуґа Мензіса (930 м н. р. м.) і сосна румелійська (1130 м н. р. м.).

Біометричні дослідження глицевих інтродуцентів свідчать, що натепер рангові позиції хвойних деревних інтродуцентів практично зберігаються (табл. 3).

Таблиця 3 – Біометричні показники росту глицевих деревних видів у висотно-інтродукційних культурах

Назва виду, біологічний вік рослин, років	Висота над рівнем моря, м	Висота, м	Середньорічний приріст h, м	Діаметр, см	Середньорічний приріст d, см
ВІК 1984 року закладки (біол. вік рослин – 41-42 років)					
Ялина європейська, 41 (контроль)	930	20,2 ^{±0,63}	0,49	24,7 ^{±0,68}	0,60
	1130	21,8 ^{±0,60}	0,53	21,9 ^{±0,86}	0,53
Ялиця бальзамічна, 42	930	20,6 ^{±0,38}	0,49	28,3 ^{±0,43}	0,67
	1130	22,3 ^{±0,33}	0,53	23,2 ^{±0,63}	0,55
Псевдотсуга Мензіса, 42	930	24,6 ^{±1,13}	0,59	26,4 ^{±0,36}	0,63
	1130	20,3 ^{±0,78}	0,48	21,1 ^{±1,44}	0,50
Сосна звичайна, 41 (контроль)	930	15,2 ^{±0,48}	0,37	20,2 ^{±0,62}	0,49
	1130	14,6 ^{±0,32}	0,36	22,6 ^{±0,42}	0,55
Сосна веймутова, 41	930	17,8 ^{±3,10}	0,43	26,6 ^{±1,22}	0,65
	1130	16,8 ^{±1,18}	0,41	20,3 ^{±2,11}	0,50
Сосна румелійська, 41	930	16,6 ^{±0,92}	0,40	18,2 ^{±1,16}	0,44
	1130	15,4 ^{±0,48}	0,38	20,2 ^{±0,84}	0,49
Сосна кедрова корейська, 42	930	13,8 ^{±1,98}	0,33	24,0 ^{±1,41}	0,57
	1130	9,4 ^{±0,33}	0,22	12,7 ^{±0,94}	0,30
Сосна кедрова сибірська, 42	930	11,8 ^{±2,06}	0,28	16,6 ^{±2,73}	0,40
	1130	8,0 ^{±1,16}	0,19	14,2 ^{±2,11}	0,34
ВІК 1986 року закладки (біол. вік рослин – 36-37 років)					
Ялина європейська, 37 (контроль)	930	16,7 ^{±0,50}	0,45	17,6 ^{±0,54}	0,48
	1130	19,7 ^{±0,22}	0,53	20,4 ^{±0,32}	0,55
Ялина канадська, 37	930	14,3 ^{±0,28}	0,39	14,5 ^{±0,28}	0,39
	1130	16,2 ^{±0,35}	0,44	21,6 ^{±0,84}	0,58
Ялина корейська, 37	930	15,9 ^{±0,29}	0,43	17,9 ^{±0,48}	0,48
	1130	16,9 ^{±0,62}	0,46	16,3 ^{±0,71}	0,44
Ялиця біла, 37 (контроль)	930	14,5 ^{±0,40}	0,39	20,3 ^{±1,37}	0,55
	1130	14,3 ^{±0,36}	0,39	16,8 ^{±1,12}	0,45
Ялиця бальзамічна, 37	930	17,9 ^{±0,51}	0,48	25,4 ^{±1,35}	0,69
	1130	14,8 ^{±0,19}	0,40	20,2 ^{±0,79}	0,55
Ялиця сахалінська, 37	930	16,3 ^{±0,79}	0,44	20,8 ^{±0,85}	0,56
	1130	14,2 ^{±0,47}	0,38	18,9 ^{±0,51}	0,51
Сосна веймутова, 37	930	14,9 ^{±0,61}	0,40	19,8 ^{±0,62}	0,54
	1130	12,7 ^{±0,60}	0,34	19,5 ^{±0,57}	0,53
Сосна кедрова сибірська, 37	930	9,3 ^{±0,34}	0,25	12,8 ^{±0,43}	0,35
	1130	7,8 ^{±0,83}	0,21	14,6 ^{±1,11}	0,39
Модрина європейська, 37	930	22,5 ^{±0,65}	0,61	36,7 ^{±0,78}	0,99
	1130	20,1 ^{±0,30}	0,54	38,3 ^{±0,84}	1,04
Модрина японська, 37	930	22,4 ^{±0,36}	0,60	39,6 ^{±1,44}	1,07
	1130	18,9 ^{±0,18}	0,51	30,2 ^{±0,49}	0,82
Модрина гібридна, 36	930	22,8 ^{±0,46}	0,63	43,1 ^{±0,62}	1,20
	1130	21,6 ^{±0,49}	0,60	40,4 ^{±0,63}	1,12

У віці 42 роки найкращими показниками росту у висоту та за діаметром характеризуються ялиця бальзамічна та псевдотсуга Мензіса. Остання займає перший ранг за ростом у висоту на нижчому гіпсометричному рівні (930 м

н.р.м.). Серед сосен у віці 41 рік кращими параметрами характеризується сосна веймутова. А серед кедрових сосен (ВІК 1984 р.) – сосна кедрова корейська. У ВІК 1986 р. найпотужнішим ростом і розвитком і надалі відзначаються модрини європейська, японська і гібридна. Причому, у модрини гібридної показники дещо вищі, не дивлячись на її менший вік (на 1 рік). Очевидно, тут проявляється гетерозис – потужна гібридна сила росту. Сосна кедрова сибірська і надалі проявляє себе тут як повільноростучий вид.

Зазначимо, що середні біометричні показники висоти і діаметра інтродукованих видів, представлених у ВІК 1984 р. створення ми порівнювали із аборигенними видами, тобто усі інтродуковані сосни із сосною звичайною реліктового походження (росте виключно у Карпатах), а псевдотсугу Мензіса та ялицю бальзамічну із ялиною європейською. У ВІК 1986 р. порівнювалися усі інтродуковані ялиці з ялицею білою, усі решта (ялини, модрини і сосни) – із ялиною європейською. Це пов'язано із відсутністю під час садіння споріднених видів рослин для кожного інтродуцента.

Виявилося, що у ВІК 1984 р. найбільші перевищення за висотою на гіпсометричному рівні 930 м н.р.м. зафіксовано у сосен веймутової і румелійської, псевдотсуги Мензіса, а у ВІК 1986 р. – модрин (японської, європейської та гібридної на обидвох висотних рівнях), ялиць (бальзамічної і сахалінської – на висоті 930 м н.р.м.). За середнім діаметром значне перевищення над контролем на обидвох гіпсометричних рівнях встановлено в усіх видів модрин, ялиць бальзамічної і сахалінської, а на 930 м – у сосни веймутової. Нарівні із ялиною європейською мають діаметри ялини корейська (930 м н.р.м.) та канадська (1130 м н.р.м.). Таким чином, за висотою і діаметром перспективними є інтродуковані види модрини, ялиці і псевдотсуга Мензіса.

Одним із важливих показників адаптації інтродукованих деревних видів є енергія їх росту протягом онтогенезу, яку визначають шляхом розрахунку середньорічних приростів у висоту та за діаметром рослин. У Вік 1984 р. вищі показники середньорічного приросту у висоту спостерігаються в 40 річних рослин аборигенної ялини європейської та ялиці бальзамічної відмічено вище в горах (1130 м н.р.м.), у решти видів (сосен і, особливо, псевдотсуги Мензіса) – на висоті 930 м н.р.м. Це підтверджує рекомендації науковців [6-9], щодо створення лісових насаджень останнього виду до висоти 900-950 м н.р.м. з огляду на їх високу продуктивність і стійкість в цих умовах.

Що стосується середньорічного приросту за діаметром стовбура, то лише в сосен – звичайної і румелійської ці показники вищі на висоті 1130 м н.р.м., у решти випробовуваних видів – на 930 м. При цьому найбільша різниця спостерігається у сосен веймутової і кедрової корейської та псевдотсуги Мензіса. Особливо слід відмітити ялицю бальзамічну, яка випереджає за цим показником не лише усі інші інтродуковані види, але й аборигенну ялину європейську.

Аналізуючи ріст рослин у ВІК 1984 року за двома показниками середньорічного приросту (H та D) можна стверджувати, що на висоті 930 м н.р.м. вони вищі у псевдотсуги Мензіса, сосен веймутової, кедрових корейської і сибірської. У двох видів – сосен звичайної і румелійської, на висоті 930 м вони

вищі за висотою і нижчі за діаметром, а в аборигенної ялини і ялиці бальзамічної – нижчі за висотою і вищі за діаметром.

Кращими показниками середньорічного приросту рослин у висоту в культурах 1986 р. створення характеризуються модрини, причому достовірної різниці між європейським, японським видами і гібридом не спостерігається. На нижчих гіпсометричних рівнях (930 м н.р.м.) ці показники дещо вищі. Це свідчить, що висотою 1100 м н.р.м. і варто обмежити культивування видів модрин у гірській місцевості. У решти видів (ялин і ялиць) навпаки, вищі показники спостерігаються на висоті 1130 м н.р.м. Це можна пояснити вищою вологістю повітря і ґрунту, що і потребують дані види, особливо в період глобального потепління клімату. Що стосується контрольного аборигенного виду – ялиці білої, то її показники майже однакові, що свідчить про сприятливі умови для її росту на обидвох висотних рівнях.

Практично подібні закономірності спостерігаються і для середньорічних приростів за діаметром. Надзвичайно високі показники відмічено знову ж таки у модрин, які в середньому у два рази вищі, ніж у ялин, в тому числі й аборигенної ялини європейської. Особливо виділяється гібрид модрин європейської і японської у якого, очевидно проявляється гетерозисний ефект. Неоднозначно веде себе ялина корейська, в якій дещо вищі показники спостерігаються на висоті 930 м н.р.м., а в модрини європейської та сосни кедрової сибірської – на 1130 м н.р.м. В інших видів проявляється така ж залежність, як і за показниками середньорічних приростів у висоту.

Таким чином, аналіз показав (див. табл. 3), що на даному віковому етапі (фаза жердняка, біологічний вік 36-37 років) найвищими показниками середньорічного приросту у висоту відзначається модрина гібридна на обидвох гіпсометричних рівнях 930 і 1130 м н.р.м. відповідно становить 0,63 і 0,60 м, ялиця бальзамічна - 0,48 і 0,40 м і ялина корейська – 0,43 і 0,46 м, а за діаметром – модрина гібридна 1,20 і 1,12 см, ялиця бальзамічна – 0,69 і 0,55 см, сосна веймутова – 0,54 і 0,53 см.

На іншому віковому етапі (біологічний вік 41-42 років) найвищими показниками середньорічного приросту у висоту відзначається дугласія Мензіса на обидвох гіпсометричних рівнях 930 і 1130 м н.р.м. відповідно становить 0,59 і 0,48 м, ялиця бальзамічна – 0,49 і 0,53 м і сосна веймутова – 0,43 і 0,41 м, а за діаметром – ялиця бальзамічна 0,67 і 0,55, сосна веймутова – 0,65 і 0,50 см, дугласія Мензіса – 0,63 і 0,50 см.

За результатами досліджень перспективними й дуже перспективними видами у віці 36–42 роки на обох висотних рівнях (центри ділянок на 930 і 1130 м н.р.м.) є модрини європейська, японська й гібридна, ялиця бальзамічна, сосна румелійська і ялина корейська. Два види – псевдотсуга Мензіса і ялиця сахалінська – виявилися перспективними на висоті 930 м н. р. м. і умовно перспективними – на висоті 1130 м н. р. м., що свідчить про те, що застосування цих видів варто обмежити висотою 900–950 м н. р. м. Умовно перспективними також виявилися ялина канадська, сосни веймутова й кедрова корейська (остання – на висоті 930 м н.р.м.).

Сосну кедрову сибірську для масивного лісовирощування та сосну кедрову корейську на висоті 1130 м. н. р. м. віднесено до умовно неперспективних. Їх доцільно використовувати для захисного лісовирощування, фітомеліорації, озеленення та в рекреаційно-оздоровчих лісах.

Список літератури

1. Проміжний звіт по темі №18 (ДР 0120U105171) «Дослідити ефективність лісовідновлення в карпатському регіоні на основі селекції та інтродукції». Кер. теми: Кацуляк Ю.Д. Івано-Франківськ, 2020. 122с.

2. Сіщук М.М. Лісівничо-екологічні особливості інтродукції хвойних видів на північно-східному мегасхилі Українських Карпат: автореф. дис. на зд. наук. ст. канд. с.-г. наук: 06.03.01. Львів: НЛТУ України, 2020. 22 с.

3. Заключительный отчет по теме №20 (ДР 81085090) “Улучшить свойства основных лесобразующих пород путем отбора ценных форм и екотипов в природных популяциях и испытательных культурах и создание на их основе селекционных заказников и маточных архивов”. Рук. Темы: Р.М. Яцык. Ивано-Франковск, 1985. 148 с.

4. Заключительный отчет по теме №29 (ДР 01860098020) “Провести селекцию, сортоизучение и сортоиспытание основных лесобразующих пород на основе оценки сортоиспытательных культур и гибридизации и интродукцию лесных пород с улучшенными хозяйственно-ценными признаками, их первичное испытание и создать маточные и семенные плантации”. Рук. Темы: Р.М. Яцык. Ивано-Франковск, 1990. 200 с.

5. Яцик Р. М., Сіщук М. М., Кацуляк Ю. Д., Бродович Р. І., Юник Ю. Т. Адаптація деяких хвойних інтродуцентів на різних гіпсометричних рівнях Українських Карпат. Лісівнича наука: стан, проблеми, перспективи розвитку (УкрНДІЛГА – 90 років). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (23–24 червня 2021 року, м. Харків). – Харків: Планета-Прінт, 2021. С. 146 - 148.

6. Заключний звіт по темі №13 (ДР 0193U009692) “Провести селекцію, сортовиведення, сортовипробування і розмноження цінних аборигенних та інтродукованих лісових порід для створення насаджень різного цільового призначення”. Кер. Темы: Р.М. Яцик. Івано-Франківськ, 1995. 77 с.

7. Штогрин А.С., Яцик Р.М. Досвід створення насаджень дугласії Мензіса. Сільськогосподарська наука – від теорії до практики: зб. мат. міжнар. наук.-практ. конф. Миколаїв, 2014. С. 79-83.

8. Штогрин А.С., Яцик Р.М. Поширення та лісівничо-таксаційна характеристика насаджень псевдотсуґи тисолистої в Українських Карпатах. Науковий вісник НЛТУ. 2013. Вип. 23.16. С. 61-68.

9. Штогрин А.С., Яцык Р.М. Характеристика лісокультур з участю псевдотсуґи тисолистої на північному мегасхилі карпатських гір. Теоретичні та прикладні аспекти збереження біорізноманіття: мат. наук. конф. в дендропарку “Софіївка”, 4-7 червня 2013 р. Умань, 2013. С. 52.

INTERNATIONAL ARCHITECTURAL CONNECTIONS OF UKRAINE IN THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY

Vassylenko Ludmyla,

Ph.D., Associate Professor

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

Architectural and artistic connections of the Ukrainian people with the peoples of other countries play a significant role in the development and enrichment of cultures [1, 2]. Creative contacts that have existed since ancient times begin to develop in the 1920s on a new political basis. They have had a positive effect on the work of Ukrainian and Western European architects and artists. Investigations of historical material [2, 3] show that architectural connections in those days have been realized as such architectural events: international competitions, project exhibitions, symposia, conferences, literary researches in periodicals [3-8]. These connections have been reinforced by a number of business trips of Ukrainian architects to the cultural centers of Europe: Germany, France, and the Netherlands. International architectural connections have testified to mutual understanding in theoretical approaches to the formation of functionalism and constructivism. These creative contacts have contributed to the further development of the architecture of Ukraine [9]. Leading European architects have written about the significance and role of socialist society in the pan-European development of architecture. They have highly appreciated the innovative achievements of the Ukrainian architects of that time [10-11].

The study of architectural contacts is of particular relevance today in connection with the wide development of business and creative contacts between Ukraine and the countries of the world.

References:

1. Lebedev G.A. Ukrainian architecture of the 1920s-1930s. Main development trends. Abstract for the degree of candidate of art history. Kyiv, 1971. – 190 p. (in Russian)
2. Kokkinaki I.V. On the question of the relationship between Soviet and foreign architects in the 1920s-1930s. - In the collection: Questions of Soviet fine art and architecture. – Moscow, 1976. – 350 p. c
3. Collection "Problems of the history of Soviet architecture." – Moscow, 1975. Issue 1,2,7 (in Russian)
4. Newspaper "Culture and Life" – Kharkov, 1925. – No. 39. – P. 34. (in Ukrainian)
5. Newspaper "Culture and Life" – Kharkov, 1928. – No. 44. – P. 4. (in Ukrainian)

6. Magazine "Modern architecture. SA " (Sovremennaya arkhitektura. SA) – Moscow, 1926. – No. 4. (in Russian)
7. Magazine "Chasopys «Chervonyy shlyakh»" – Kharkov, 1927. – No. 9-10. – P. 85. (in Ukrainian)
8. Shchusev A.V. About attracting foreign specialists to construction in the USSR // Construction industry, 1925. – No. 12. – P. 822. (in Russian)
9. Magazine «L'architecture vivante» – Paris, 1933.
10. Le Corbusier "Reminder to Architects", an excerpt from the book "Towards Architecture" // New Generation, 1930. – No. 2. – P. 42. (in Ukrainian)
11. Karol Taige. Theories of constructivism // New generation, 1929 – № 3. – P. 51-56. (in Ukrainian)

МАГНЕЗИТОВА ПЛИТА – УНІВЕРСАЛЬНИЙ БУДІВЕЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

Грищук Юрій Миколайович

спеціаліст вищої категорії, викладач будівельних дисциплін
Відокремлений структурний підрозділ «Рівненський фаховий коледж
Національного університет біоресурсів і природокористування України», м.
Рівне, Україна

Баранчук Максим Сергійович

здобувач освіти II курсу
відділення програмування
Відокремлений структурний підрозділ «Рівненський фаховий коледж
Національного університет біоресурсів і природокористування України», м.
Рівне, Україна

Магnezитова плита (рис. 1, 2, 3) це матеріал, популярність якого росте із кожним днем. Даний матеріал можна використатися замість OSB, ДСП, ДВП, ПРО8У, фанери, плоского шиферу й вологостійкого гіпсокартону.

Рис.1. Загальний вигляд магnezитової плити.

Описання:

Магnezитова плита, це екологічно чистий матеріал для будівельних і ремонтних робіт. Магnezитові плити відносяться до групи будівельних матеріалів, що використовуються у технології "швидкого будівництва" і "сухого монтажу".

Магnezитова плита - комбінована система з оксиду магнію, карналіту та інших з'єднань, зроблена за допомогою безводного методу. Поверхня плити по обидва боки покрита скловолокном (рис. 2).

Рис. 2. Армування магnezитової плити скловолокном.

- Склад магnezитової плити: маґній ($MgO + MgCl_2$) (80%), скловолокно (15%), перліт (5%).
- Розміри магnezитової плити: 1220 мм x 2280 мм,
- Товщина: 3, 6, 8, 9,10,12,15, 18 мм.

Рис. 3. Структура та текстура магnezитової плити.

Характеристики:

▪ Легкість. Магnezитова плита (скломагnezитовий лист) значно легше аналогічних за функціональним призначенням матеріалів. Якщо брати для порівняння гіпсокартон, то магnezитова плита, маючи аналогічну щільність, забезпечує такі ж характеристики міцності конструкції при застосуванні значно тоншого листа (до 40%). А це означає, що загальна вага конструкції стане значно легшою.

▪ Гнучкість. Магnezитова плита (англ. - magnesium board), армування якої виконане скловолокном (сіткою й «нетканкою») має здатність до вигинання радіусом приблизно до 3-х метрів (поліпшити ці показники додатково можливо

попередньо змочивши магнезитову плиту). Ця властивість надає можливість використовувати магнезитову плиту при роботі з криволінійними поверхнями.

▪ **Міцність.** Магнезитові плити дають можливість задовольнити найширші запити щодо конструктивно-міцнісних вимог, надаючи широкий спектр товщин. Основні товщини, що дозволяють вирішити найрізноманітніші завдання: 3, 6, 8, 10, 12, 15, 18, 20мм. Але основним показником якості магнезитової плити є її щільність. Щільність визначається вмістом сполук магнію: MgO (оксид магнію, періклаз) і MgCl₂ (хлорид магнію, бішофіт). Щільністю магнезитової плити становить від 880 кг/м³ до 1100кг/м³, що є високим показником якості. Плита з даного матеріалу має протиударні властивості, та володіє низькими показниками деформації під впливом вологи, тепла, сухості, довговічна в експлуатації. Міцнісні характеристики магнезитової плити наведені в таблиці 1.

Суб'єкт випробування	Стандарт на проведення випробувань	Результати випробувань	Одиниці виміру
Міцність на вигин	BS EN 310	12,1~17,1	N/мм ²
Модуль пружності	BS EN 310	5210~7845	N/мм ²
Розбухання після 24 годин занурення у воду	BS EN 317	0,1	%
Межа міцності на разрив (перпендикулярна площина плити)	BS EN 319	1,97~2,42	N/мм ²
Опір вихідному тиску (міцність на видалення гвинта)	BS EN 320	69-87	N/мм ²
Циклічний тест у вологому середовищі Випробування 3-ма циклами 1) занурення у воду при 20°C на 72ч; 2) заморожування при -20°C на 24ч; 3) сушка при 70°C – 72ч.	BS EN 321		
Середній показник розбухання		0,1	%
Середня міцність на розтягнення		0,20~0,97	N/мм ²
Вологоутримання	BS EN 322	9,4~11,2	%
Теплопровідність		0,22~0,58	Вт/(м*К)

Таблиця 1. Міцнісні характеристики магнезитової плити.

▪ **Вогнетривкість.** Магнезитова плита відноситься до негорючих матеріалів (за пожежно-технічною класифікацією згідно з ДБН 8.1.1-7-2016 плити магнезитові належать до групи НГ (негорючі), В1 (важкозаймисті), Д1 (з малою димоутворювальною здатністю), Т2 (помірно небезпечні), РП1 (не поширюють полум'я поверхнею). Магнезитова плита може витримувати температуру нагрівання до 1200⁰С й до двох годин утримувати вогонь. До складу магнезитової плити не входять легкозаймисті речовини. На підставі лабораторних досліджень магнезитова плита, як зазначено вище, має коефіцієнт групи горючості НГ (Не Горючий). Ця характеристика (магнезитова плита

унікальний в цьому роді матеріал) робить її незамінним матеріалом при обробці приміщень з високими вимогами по пожежній безпеці.

▪ Звукоізоляція та теплоізоляція. Магnezитова плита гарантує акустичну ізоляцію приміщень, трубопроводів, шахт підйомників і так далі. $R_w = 29/44$ дБ (магnezитова плита 10мм відповідає 100мм цегляної кладки). Порівняльні характеристики звукоізоляційних властивостей різних матеріалів наведено в таблиці 2.

Коефіцієнт теплопровідності магnezитової плити становить 0,58-0,69 Вт/м°К, а морозостійкість становить 0,28 (втрати при -50°С, відповідає 50 циклам). Окрім того даний матеріал зберігає антикорозійні властивості до -40°С, тобто може використовуватися для стін і стелі морозильних камер.

Конструкція/матеріал	Товщина, см	Звукоізоляції коефіцієнт, дБ
Цегляна стіна, потинькована		
1/4 цеглини	9	42
1/2 цеглини	15	44
1 цеглина	27	50
2 цеглини	53	60
ДВП	2,5	35
Бетон	18	48
Клеєна фанера	0,5	19
Товсте скло	0,7	29
Одинарне скло		15
Подвійне скло		30
Одинарні двері		20
Подвійні двері		40
2 шари ГКЛ на каркасі з дерев'яного бруса	12	33
МАГНЕЗИТОВА ПЛИТА	1,0	29
МАГНЕЗИТОВА ПЛИТА	1,5	44

Таблиця 2. Характеристики звукоізоляційних властивостей різних матеріалів.

▪ Вологостійкість. Магnezитові плити можуть неодноразово вбирати і віддавати вологу без зміни конструктивних характеристик, що дозволяє використовувати магnezитових плит в приміщеннях з підвищеним рівнем вологості (горища, підвали, погребі, сараї, гаражі, ангари, сауни, лазні, промислові об'єкти). Тобто, така плита не деформується, не розм'якшується, не піддається гниттю під впливом вологи, пари, вогкості (водопоглинання від 28,5 до 32,1%)

▪ Екологічність. Магnezитові плити не містять в своєму складі шкідливих речовин і тому навіть при нагріванні не стають токсичними. Особливо слід відзначити відсутність в складі магnezитової плити азбесту, формальдегідних смол та інших шкідливих речовин, що містяться в інших стінових будівельних матеріалах. Антисептична властивість матеріалів з яких складається плита запобігає поява цвілі і грибкових утворень.

▪ Універсальність. Поява магnezитової плити дала будівельній індустрії

універсальний оздоблювальний матеріал. Спектр його застосування настільки різноманітний (оздоблення стін, стель, підлог, фасадів, облаштування перегородок, виготовлення сендич-панелей, обшивка підвальних і горищних приміщень, камінів і печей, сантехнічних приміщень й т.п.), що дозволяє цьому матеріалу з легкістю замінити собою гіпсокартон, ДВП, ДСП, OSB, ЦСП, фанеру і плоский шифер, аквапанель.

Характеристики плит з різних матеріалів для порівняння наведено в таблиці 3.

ХАРАКТЕРИСТИКА	Магnezитова плита (6мм)	Гіпсокартонна плита (9,5мм)	ХАРАКТЕРИСТИКА	OSB (10-18мм)	QSB (6-9мм)
Вологостійкість	Гарна	Погана	Вологостійкість	5-12 %	Гарна
Звичайний розмір	2280x1220	3000x1200	Звичайний розмір	2500x1250	2750x1830
Щільність (г/см ³)	0,88-1,10	1	Щільність (г/см ³)	0,61 +/- 10%	0,77 +/- 10%
Вогнетривкість при 800°С	Без змін	Крошиться	Вогнетривкість при 800°С	Легко займиста	Легко займиста
Міцність (Мра)	>= 20,1	Дає тріщини при 140-360 N	Міцність (Мра)	>=20	>=18
Протидарність (КД/м ²)	>= 3	Низька	Протидарність (КД/м ²)	>=4	>= 3
Міцність у вологому стані	Без змін	Міцність знижується	Коефіцієнт всотування вологи	<=15	<=11
Антикорозійність	Без змін	Міцність знижується	Міцність у вологому стані	Втрата міцності / суттєве набухання	Втрата міцності / суттєве набухання
Вміст шкідливих речовин	Ні	Ні	Антикорозійність	Утворення плісняви, грибка, руйнування	Утворення плісняви, грибка, руйнування
Декоративність	Оклеюється шпалерами, краситься, плитка, тиньк	Оклеюється шпалерами, краситься, плитка, тиньк	Вміст шкідливих речовин	Вміст формальдегіда 8мг/100мг	Вміст формальдегіда 8мг/100мг
Гнучкість	R кривини вигину 3м на тонких товщинах	Не гнеться	Декоративність	Ні	Ні
			Міцність на вигин (Мра)	10	10

Таблиця 3. Характеристики плит з різних матеріалів.

Магnezитова плита відмінно фарбується, шпаклюється, тинькується, на неї клеяться шпалери, плитка та інші оздоблювальні матеріали.

Використання:

Застосування плит здійснюється відповідно до затвердженої у встановленому порядку проектної документації на будівництво конкретного об'єкта відповідно до вимог чинних нормативних документів.

Магnezитові плити можуть бути використані:

- для міжкімнатних перегородок;
- для облицювання зовнішніх і внутрішніх стін будинків;
- для влаштування підлог і стель;
- для влаштування конструкцій дахів;
- для влаштування щитів опалубки та рекламних щитів;
- для облицювання приміщень саун, басейнів і ванних кімнат;
- для закриття будівельних прорізів;
- для огороження різних будівельних майданчиків.

Список літератури:

1. Будівництво малоповерхових швидкопоруджуваних, енергозберігаючих житлових будинків із СПП-панелей: навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти / Ципріянович І.В., Старченко О.Ю., Гулін Д.В., Клименко С.В. – Чернівці: Букрек, 2021. – 264с.: іл..
2. <https://magnesit.com.ua/golovna-uk/>
3. <https://mgo.kiev.ua/ua/>

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕСТЕТИЧНИХ КРИТЕРІЇВ В АРХІТЕКТУРІ

Дмитрук Олег,
студент, Львівський національний аграрний університет

Березовецька Ірина,
кандидат архітектури, в.о.доцента кафедри архітектури
Львівський національний аграрний університет

Сучасна архітектура є однією з найважливіших галузей творчої діяльності людства, результат якої – житлові, громадські, виробничі будівлі та інженерні споруди, комплекси і міста в цілому зі всіма видами споруд та благоустрою – служать задоволенню насущних матеріальних потреб і їх естетичних запитів. Отже, архітектура є не тільки джерелом матеріальних благ, але й мистецтвом, специфічною областю художньої творчості, обумовленої ідеями суспільства. Естетичні вимоги до архітектури нероздільно чергуються з функціональними, конструктивними і економічними відповідно до призначення і соціального значення архітектурного об'єкта.

Естетика (грецьк. *aisthetikos* – чутливий, чуттєвий) – наука про закономірності естетичного освоєння світу людиною, про суть і форми творчості.

Естетична практика суспільства створює не лише світ естетичних цінностей, багатство естетичних потреб людства, але і систему понять, естетичних категорій, в яких закріплений досвід естетичного освоєння світу.

Естетичні категорії – прекрасне, піднесене, підле, трагічне, комічне, естетичне та ін. – це духовна модель естетичної практики.

В логічних формах виявлений весь історичний досвід естетичної діяльності. Можна сказати, що форми діяльності закріплюються в формах думки. Ось чому в змісті категорій закладена закономірність існування естетичного явища.

Естетичне виховання в архітектурній освіті є об'єктивно необхідним процесом всестороннього розвитку студента. До завдань естетики в архітектурі відносяться: поступове вироблення системи естетичних уявлень, поглядів і норм естетичних оцінок, формування художнього смаку, розвиток творчої здатності, засвоєння практичних навиків в області образотворчого мистецтва та архітектури.

В процесі архітектурного проектування студенти навчаються творити по «законах краси». Вони вносять у вирішення художню ідею, яка має вплив на задум архітектурного об'єкта і розвивається в художній образ.

Особливість краси в архітектурі полягає перш за все в тому, що вона є результатом такого формування матеріально-просторового середовища, яке найкращим чином відповідає поставленій практичній меті і вимогам міри, яка виступає як «закон краси».

Велике значення має естетичне виховання і у відношенні правильного розуміння спадщини та новаторства стосовно до завдань архітектури.

Чеський мистецтвознавець Ян Мукаржовський наголошує на значенні естетичної функції середовища, як регулятора людської поведінки. Він заявляє, що «естетична функція – один з важливих факторів людської поведінки: будь-яка людське дія може супроводжуватися нею, і будь-яка річ може стати її носієм... естетична функція включена в суспільний процес ...» [1].

С.Шубович в одній із своїх праць пише: «...сприйняття архітектури, створює культурно-історичний каркас світовідчуття людини в суспільстві» [2].

Естетика населеного пункту – зв'язок людини і природи, їх еволюція від «протиставлення міста природі до ідей співпраці, до понять «етики» стосунків людини з природою – «злиття» з природою із визнанням домінуючого значення екологічного підходу, що визначає все різноманіття зв'язків людини та природи [3].

Перехід «від тіла – до місця» у науці кристалізувався у два нових напрямки – естетику часу і естетику простору, а естетика простору виділяє естетику місця («замкнуте місце») і естетику «напрямку простору» («напрямок можливого руху») [4].

В. Ніколаєв дуже точно описує «синестезію ландшафту», чуттєвого акту його осягнення, як складного процесу «споглядання людини, у якому поєднуються сенсорні здібності (вроджені, інтуїтивні), набуті особою у процесі виховання, навчання, соціального розвитку, що дають можливість ідентифікувати ландшафт» [5].

Естетичні критерії – міри краси – в певній мірі змінні в часі і можуть відрізнятися також при різних соціальних, ідеологічних і культурно-історичних умовах.

Архітектурний об'єкт і його форма в цілому, як правило, тим естетичніший, загальний рівень краси тим вищий, чим вище естетичність кожного із складових її досить автономних головних естетичних властивостей, а також чим доцільніша міра таких проміжних естетичних властивостей архітектурної форми – засобів її гармонізації, як компактність-некомпактність, симетричність-асиметричність, статичність-динамічність, нюансність-контрастність та ін. [6]. В цьому – зміст загальної залежності естетичної якості архітектурної форми від головних і елементарних її естетичних властивостей і засобів гармонізації, що характеризується певними параметрами. В цьому – і суть цільової естетичної проектувальної орієнтації при розробці архітектурного об'єкта будь-якого класу, типу, виду.

Список літератури

1. Мукаржовський Ян. Исследования по эстетике и теории искусства. – М., Искусство, 1994. – 606 с.
2. Шубович С. Гуманитарные и экологические проблемы архитектурного образования / С. Шубович, Ю. Жмурко, Л. Мартышова // Досвід та перспективи розвитку міст України: зб. наук. пр. – К.: Діпромісто, 2011.– (Вип. 19). – С.63–71.

3. Яргина З. Эстетика города / З.Н. Яргина. – М.: Стройиздат, 1991. – 366 с.: ил.
4. Лишаев С.А. Эстетика пространства. – СПб.: Алетейя, 2015. – 288 с. – [электронный ресурс].
5. Николаев В. Ландшафтоведение: эстетика и дизайн: учеб. пособ. / В.А. Николаев. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 176 с.
6. Мардер А.П. Эстетика архитектуры: Теоретические проблемы архитектурного творчества. – М.: Стройиздат, 1988. – 215 с.

ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОГО ЖИТЛА ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ МІСТ МАЙБУТНЬОГО

Кононенко Ганна Юріївна

старший викладач кафедри архітектурних конструкцій
Харківський національний університет будівництва та архітектури
м. Харків, Україна

Попович Владислав Володимирович

студент
Харківський національний університет будівництва та архітектури
м. Харків, Україна

Анотація: В тезисах розглянуто проблематику та аспекти стосовно соціальної архітектури. Відношення різних позицій суспільства до проектування такого житла. Його роль у вирішенні сьогоденних проблем дисбалансу суспільства, а також позиція у формуванні сучасного міста та міста майбутнього.

Ключові слова: парадигма, архітектор, соціальне житло, середовище, простір, проблема, суспільство, дизайн, багатство, бідність, роль.

В існуючій парадигмі соціальне житло виступає найпроблемнішим типом житла. Це пов'язано, в першу чергу, із відношенням до такої архітектури. Є певний ряд сформованих вимог до соціального житла, що є взаємоконфліктуючими у світобаченні архітектора та замовника. Соціальне житло є невід'ємною складовою національних систем житлового господарства. Основною позицією впливу на формування систем житлового господарства за допомогою розробки політики, фінансування та інших форм підтримки виступають уряди країни, тобто замовник проекту.

Розглядаючи другу позицію, тобто роль архітектора, слід зазначити про сформоване стійке відношення до соціального житла як до роботи, яку мають робити архітектори, що не досягли успіху. Сформувалось воно в першу чергу не тому, що сам по собі проект не має сильної фінансової підтримки, а тому що замовник, тобто уряд, не наймає професіонала для такого проекту.

Якщо сприймати архітектуру з позиції мистецтва, то соціальне житло рідко можна віднести до цієї категорії. Але якщо розглядати архітектуру як стратегічне застосування форми у відповідь на складність міського оточення, тоді соціальне житло є важливим викликом професіоналу. Головна сила дизайну – це сила синтезу. Архітектура може синтезувати суперечливу інформацію, отриману з інших областей - економіки, політики, соціальної сфери - і втілювати її в матеріалі.

Одна з помилок в архітектурі – це очікування на зацікавленість суспільства у специфічних проблемах архітектури. Проте архітектори повинні самі знаходити та налічувати проблеми, які хвилюють суспільство. Основний виклик сьогодення – включити в роботу архітектора неархітектурні питання, наприклад

бідність, ізоляція, проблеми соціальної адаптації. Соціальне житло як і будь-який інший архітектурний об'єкт, проектується для людей, тому соціальний, психологічний аспекти не варто відкидати навіть при недостатньому фінансуванні задля уникнення практики 20-го століття. У своїй книзі "Архітектурно-дизайнерське проектування" Шимко В.Т. описував рівні сприйняття середовища, їх соціально-функціональні передумови та масштабні характеристики:

1. мікрорівень (інтер'єр та їх фрагменти);
2. мезо рівень (комплекс житлових осередків з належною йому ділянкою);
3. макро рівень (планувальні системи, група об'єктів різного призначення з їх територіями);
4. гіпер рівень (містобудівний, система загальноміських територій)

Якщо ми розглядаємо місто майбутнього, як макро- та гіпер- рівні, а також як простір для проживання різних класів населення, то містобувники мають прийняти виклик, зумовлений наявністю таких протиборчих сил, як багатство та бідність, як приватне та державне будівництво. Не можна формувати міста лише для проживання бідних чи багатих. Алехандро Аравена, лауреат Прітцкерівської премії, вважає, що планування міста – це найважливіший інструмент подолання соціальної нерівності, що дозволяє уникати малоефективного перерозподілу доходів як соціальної допомоги. Вдале планування дозволяє уникнути «принижувальної поблажливості». Найважливіший фактор роботи у такому аспекті – синтез суперечливих елементів та усвідомлення того, що зрештою міста мають будуватися так, щоб між правами та обов'язками людей був баланс.

Найважливіша частина роботи архітектора із суспільством — це правильно визначити питання, а не відповідь. Якщо питання поставлено вірно, то все вийде. При цьому архітектор не повинен очікувати на те, що люди самі знайдуть вирішення питань, ними ж і поставленими. Потрібно просто відчувати, що їм справді потрібно.

Список літератури

1. «Практика социальности» [Електронний ресурс] // Archi.ru. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://archi.ru/world/66981/praktika-socialnosti>
2. «Алехандро Аравена архитектор, который хочет изменить мир» [Електронний ресурс] // BRICKS. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://bricsmagazine.com/ru/articles/alexandro-aravena-arhitektor-kotoryu-hochet-izmenit-mir>
3. «Архитектура для масс»: принципы социальной архитектуры Алехандро Аравены [Електронний ресурс] // ExteriorCenter. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://exteriorcenter.ru/blog/arhitektura-dlya-mass-principy-alexandro-araveny>
4. Орна Розенфельд. Соціальне житло в регіоні ЄЕК ООН: моделі, тенденції та виклики. Доповідь ООН. Нью-Йорк та Женева, 2018. - С.1-185.
5. Алехандро Аравена: Мой принцип в архитектуре [Електронний ресурс] // TED. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=o0I0Poe3qlg&t=261>

ПРО ДЕЯКІ КОНЦЕПТИ СУЧАСНОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Крохмальний Роман,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри бібліотекознавства і бібліографії
Львівський національний університет імені Івана Франка

Крохмальна Софія,

студентка III курсу факультету культури та мистецтв
Львівський національний університет імені Івана Франка

Мистецькі явища мають і позачасовий, і актуальний для певної доби характер. Ще в античні часи мислителі звертали свою увагу на концепти драматичних творів. Наприклад, Арістотель відзначив ряд драматично визначальних компонентів – «складових елементів трагедії» («фабула, характери, мислення, сценічна обстановка, спосіб вислову і музична композиція») [1 - 48]. Із плином часу та динамічно активним розгортанням явищ інформаційного суспільства перші десятиліття XXI століття дають підстави для цікавих спостережень за концептуальними елементами в окремих явищах сучасного театрального мистецтва.

Сучасні театрознавці часто звертаються до проблем концептуального характеру в проекції на художні явища різного часу (Н. Владимірова, М. Гарбузюк, В.Фіалко, О. Клековкін, Г. Миленька, С. Максименко, Р. Лаврентій та ін.).

Концепт перший. Синтез генологічної традиції (оперне мистецтво), архаїчного співу давніх українських пісень, симфонічної музики, фрі-джазу, відео-арту, сучасної хореографії, футурофолкових костюмів та новітніх технологій [4] на матеріалі Опері-Міфу «Ukraine – Terra Incognita»

Як відзначила дослідниця архаїчного співу, режисерка та авторка цієї опери Уляна Горбачевська [3] «задум опери виношувався роками», при створенні художнього артефакту вектор руху - «від ідеї вивести традиційну українську пісню (насамперед, багатоголосся) на світову оперну сцену, до переосмислення пластів прадавніх пісень і пошуків новаторських способів поєднання їх із сучасним мистецтвом». Цікаво, що авторка усвідомлено використала такий підхід, оскільки вважає «це абсолютно новий примірник, де використаний новий підхід до фольклору», бо «ціль була зберегти пісню максимально, в її незміненому вигляді, з автентичним звуковидобуттям». Отже, концепт чітко окреслює збереження автентичності народного матеріалу на сцені. Незважаючи на часом незвичні поєднання, домінує саме акцент на оригінальний фольклор («Часто застосовувались поєднання матеріалу, тобто наприклад

Коляда і чотири коліскові виконуються одночасно. Оці поєднання створювала, придумувала, але принцип такий, що ми фактично не міняємо народної пісні, ми можемо поєднуватись між собою, взаємодіяти, сперечатися, вони можуть переплітатись, але ми не змінюємо теми, не змінюємо звук, не змінюємо принципів народної пісні.»), його підкреслює «рішення абстрактним живописом супроводжувати дію». Синтетичність різних впливів на реципієнта не обмежує його волі щодо уявного «домальовування» і роботи з провокацією щодо «асоціативного» фантазування («хоч образи не буквальні, а асоціативні, бо, по-перше, це має сучасний вигляд, по-друге, це дає простір для фантазії, для уяви слухача, по-третє, в нас багато моментів саме асоціативних у самій партитурі: в музиці, в тексті, які треба сприймати не так буквально, як скоріше відловлювати сенси, поезію від слова, від музики.»).

Концепт другий. Пошук сучасного театрального вираження у поєднанні із гуманістичною самоідентифікацією – на матеріалі «Кота» у пошуках суті» Ірини Юрченко (театрознавчої проєкції щодо Шостого Міжнародного театрального фестивалю «Кіт Гаватовича») [6]. Футуристична мета тематичного вектора цього театрального явища (відзначимо і тему цього фестивалю – «Нова гравітація») реалізовувалась, на думку дослідниці, у двох напрямках: «перший – театр майбутнього, та й загалом наше майбутнє (що очікуватиме глядача на сцені вже через декілька років; як проявляються новітні тенденції в театральних виставах; у якій формі та в якому форматі відбуватиметься передача актором (-ми) сюжету вистави; чи зможе традиційний театр втримати свого глядача та ін.); другий – пошук театральної ідентичності (зокрема розкривалось поняття самоідентифікації, розуміння та пошук себе як особистості; ділились уявленнями про «суть» людини майбутнього; розглядалось явище домінування одних над іншими, вплив «сильного» на «слабкого», соціальний тиск та рамки, що не дозволяють повноцінно розкритися особистості)». Таким чином, у сучасному театрознавчому дискурсі зберігається вектор пошуку майбутнього функціонування давнього сценічного мистецтва. Цікаво, що саме пошук майбутнього, власне спроба «зазирнути у закулісся часу» на перший погляд ніби й не дають митцям остаточної відповіді бодай на одне із актуалізованих питань, проте емоційно-моральна тематика соціально-ідентифікаційних постав провокує логічний висновок щодо потреби збереження людської сутності у вирі технологічно привабливого, але водночас соціально небезпечного майбутнього.

Акцент, який чітко підтверджує наш висновок, знаходимо у прогнозі про театр далекого майбутнього Дена Гуменного: «Театр настільки перевантажить технологіями, що колись ми повернемося до театру, де буде лише жива людина». [5] Питання ідентичності у національному вимірі для згадуваної «Нової гравітації», метою якої є «роздуми про театр майбутнього та пошук актуальної театральної ідентичності незалежних українців» за спостереженням Олени Спас («Ідентичність театру: нова гравітація» [5]) «концепт фестивалю набув чіткого вигляду, добір програми має величезний жанровий та географічний діапазон, усі заходи відповідають єдиному сенсу. Тематика фестивалю об'єктивно цікава, адже є віддзеркаленням актуальних суспільних тем».

Відзначимо цікаву ознаку футуристичної і актуально-проблемної театральної резиденції «Catch a cat» (йде мова про «театральний проєкт, темою якого є «Ідентичність»). Цьогоріч для участі у резиденції на відкритому конкурсі обрали театральних митців з Німеччини та України по три учасники зі сторони відповідно. «Проєкт в рамках резиденції – мистецький акт, який не обмежений ні часом, ні формою. Наші резиденти та резидентки вільні у своїх експериментах, адже Резиденція “Упіймати kota” (Львів-Берлін) – це про свободу та повагу, а також вміння чути та рефлексувати». Протягом п’яти днів резиденції учасники, за їх словами, перевідкривали та досліджували поняття ідентичності, її прояв в культурі, поведінці людей тощо. Відображенням їх пошуків стала театральна робота, що відштовхувалась від вправи патерну. Один із акторів задавав певний рух, а інші підхоплювали його, раз за разом нарощуючи силу та швидкість, аж поки він не досягав кульмінації. Тоді все повторювалося знову. Робота базувалася на формі імпровізації, яку обрали тому, що «зрозуміли, що ідентичність проявляється в рухах і жестах». «Цікаво також те, як ми пристосовуємося, зокрема в житті, до інших тими ж рухами та жестами», – додають актори» [5]). Очевидно, такі соціально значущі проєкти мають важливий не лише театрознавчий зміст, але й свідчать про серйозну футурологічну проблему сучасного суспільства, яке постало перед кроком у визначено непросте майбутнє.

Концепт третій. Інформаційно-технологічний вплив на сучасне сценічне мистецтво. Надія Мірошниченко у розвідці про проєкти Центру Курбаса відзначає усіх учасників «драматургічних проєктів» (йде мова про «українських та іноземних драматургів, а ще перекладачів, режисерів, акторів, критиків і науковців, видавництв, театрів, фестивалів, вишів, міжнародних інституцій, фондів...»), принагідно акцентуючи увагу на «інтересі до сучасної вітчизняної драматургії, адже її розвиток – це особливий «барометр», який показує, наскільки оригінальний і актуальний театральний процес у країні», ... адже «Основні види драматургічних проєктів Центру: 1) книги, 2) мультимедійні та Інтернет-проєкти, 3) конкурси і фестивалі, 4) сценічні читання і вистави, 5) майстер-класи і лабораторії, 6) наукові роботи, 7) міжнародні проєкти.» («Проєкти Центру Курбаса» [3]). Аналітична заувага щодо активності видавничого процесу («Видання книг активізувалося після 2014 року, але курбасівці вирішили змінити стратегію – антології за певними напрямками, де у фокусі могли бути тема, жанр, стиль, аудиторія тощо.»), на другому ж місці – реалізація театральних явищ в інтернет-просторі («представлення п’єс у віртуальному просторі», поява сайтів, «першої Інтернет-бібліотеки п’єс» тощо). Н.Мірошниченко зауважує, що важливими є «мультимедійні презентації, сценічні читання, вистави, критика», але «є інший шлях – вивчення реального театального процесу і спілкування. Цей шлях – сотні листів, дзвінків, кілометрів доріг, пошуку різних форм взаємодії». По суті, такий підхід відомого мистецького проєкту – це змішаний спосіб сучасної реально-віртуальної комунікації з активною позицією учасників щодо реципієнтів. Звичайно, сучасні комунікаційні технології мають надзвичайний вплив на поширення мистецької

інформації, проте «жива комунікація» в умовах COVID-обмежень набула іншого значення і привабливості, аніж до 2020-го...

Перелічені концепти, звичайно, не вичерпують «невичерпність» сучасних рис сценічного мистецтва, проте дають підстави для окремого висновку: українське драматичне мистецтво переживає непростий, але цікавий період, позначений реалізацією цікавих театральних проєктів, у яких поєднано футурологічні інформаційні технології із психологічними соціально-індивідуальними експериментами на тлі потреби збереження традиції особистісної, національної, загальнолюдської.

References:

1. Арістотель. Поетика / Пер. Б. Тена; вступ. ст. і коментарі Й. Кобова. — К.: Мистецтво, 1967. – С.48.
2. Горбачевська Уляна «До пісенної серцевини» Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/108149> Дата перегляду: 25.10.2021р.
3. Мірошніченко Надія «Проекти Центру Курбаса» Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/105513> Дата перегляду: 25.10.2021р.
4. Опера-міф «Ukraine – Terra Incognita» Режим доступу: <https://ukraine-young-opera.com/about-opera>. Дата перегляду: 25.10.2021р.
5. Спас Олена «Ідентичність театру: нова гравітація» Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/107555> Дата перегляду: 25.10.2021р.
6. Юрченко Ірина «Кіт» у пошуках суті» Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/107556> Дата перегляду: 25.10.2021р.

МІКРОБІОЛОГІЧНА БЕЗПЕЧНІСТЬ ШВИДКОЗАМОРОЖЕНИХ ЗАКУСОК З ВИКОРИСТАННЯМ ГЕНЕТИЧНО РІЗНИХ ВОДОРОСТЕЙ

Заболотна Альона Вадимівна

канд..с.-г. наук,
старший викладач кафедри біології та методики її навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Заболотний Олександр Іванович

канд..с.-г. наук, доцент кафедри біології
Уманський національний університет садівництва

Соболенко Любов Юліанівна

к.б.н. , доцент кафедри біології та методики її навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Андрієнко Олена Дмитрівна

к.б.н. , доцент кафедри біології та методики її навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Сорокіна Світлана Іванівна

к.б.н. , доцент кафедри біології та методики її навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Характерною ознакою сучасного ринку плодоовочевих товарів є збільшення у асортиментній структурі частки продуктів з високим ступенем їх готовності до споживання, у тому числі швидкозаморожених напівфабрикатів та готових страв.

Тому на даному етапі розвитку харчової та переробної промисловості України необхідно враховувати сучасні досягнення науки про харчування з метою удосконалення технології виробництва харчових продуктів.

Вітчизняні та зарубіжні науковці одним із важливих завдань сьогодення вважають збагачення харчових продуктів мікронутрієнтами, дефіцит яких небезпечний для здоров'я людини [1, с. 111]. До мікронутрієнтів відносяться вітаміни, мінеральні речовини і мікроелементи, які містяться в їжі у дуже малих кількостях – міліграмах або мікрограмах. Вони не є джерелом енергії, але беруть активну участь у засвоєнні їжі, регуляції функцій, здійсненні процесів росту, адаптації та розвитку організму [2, с.213]. У раціоні харчування населення

України спостерігається нестача мінеральних речовин, вітамінів та інших біологічно цінних сполук. Важливою складовою нормального функціонування організму людини є стабільність його хімічного складу, адже навіть мінеральні елементи та вітаміни, які присутні в мінімальній кількості, відіграють важливу роль у регулюванні життєвих процесів.

Перспективним джерелом біологічно цінних сполук, особливо мінеральних речовин та вітамінів, є морські водорості, що використовують як основну чи допоміжну сировину у виробництві багатьох харчових продуктів.

Для заморожування обираються лише продукти високої якості. При процесі заморожування важлива швидкість, з якою весь продукт охолоджується до -18°C та більш низької температури. Сутність низькотемпературного консервування полягає в інгібуючій дії холоду на розвиток мікрофлори, як однієї із важливих причин псування продукції рослинництва. При цих температурах хімічні реакції і розвиток мікроорганізмів уповільнюються, а в деяких випадках припиняються.

Заморожені продукти швидкого приготування стають все більш популярними та є досить вигідним джерелом прибутку.

Продукти переробки овочів відносяться до продуктів харчування, що містять цінні сполуки: аскорбінову кислоту, токофероли, каротиноїди, поліфеноли, які сприяють зниженню шкідливого впливу вільних радикалів на живий організм..

На даний час розроблено чималу кількість різних салатів, консервів, гарнірів, страв, кулінарних виробів та різноманітних харчових продуктів із використанням морських водоростей. Великий асортимент харчової продукції з морськими водоростями представляють консерви. Їх застосування обумовлене цінним хімічним складом як самих водоростей, так і продуктів їх переробки. До складу морських водоростей входять всі елементи, які містяться у морській воді, а також у крові та тканинах людини. У зв'язку з цим, водорості можуть компенсувати дефіцит будь-яких елементів і сприяти обміну речовин. Водорості містять моно- та дийодтирозин, що застосовуються при лікуванні захворювань щитовидної залози. Полісахариди водоростей сприяють виведенню з організму токсичних продуктів метаболізму, а також солей важких металів та радіонуклідів [3, с. 46]. Крім використання водоростей у вигляді цільного продукту [4, с. 400], достатньо широке застосування у харчовій промисловості отримали виділені з водоростей хімічні сполуки, основними з яких є альгінати, агар, агароїд і карагінани. На сьогодні у Франції, країнах Південно-Східної Азії, Північної Америки, Японії та інших країнах приділяють увагу приготуванню харчових продуктів з використанням морських водоростей для виготовлення паст, приправ, м'яких сирів, продуктів з пінною структурою. Проводяться роботи з удосконалення органолептичних і біохімічних методів дослідження водоростевої сировини та використання її у виробництві продуктів харчування. У натуральному вигляді або після попередньої обробки (витримані у розсолі, маринаді, ферментних розчинах) водорості застосовують як добавки до широкого асортименту харчових продуктів. Для кулінарного використання водорості заготовляють у мороженому, солоному, маринованому та сухому вигляді [5, с. 11; 6, с. 22; 7, с. 12-14].

Овочеві салати і маринади з водоростями рекомендується вживати населенню усіх вікових груп, особливо дітям, з розрахунку 4,0-6,0 г (на суху речовину) водоростей в добовому раціоні як джерело цінних нутрієнтів – полісахаридів (альгінатів, фукоїданів, зостерину, що прискорюють виведення радіонуклідів), та мікроелементів (йоду, селену, міді, цинку, кобальту тощо), необхідних для профілактики йод дефіцитних станів та забезпечення нормальної функції щитоподібної залози. Продукти з водоростями бажано вживати населенню, яке проживає в радіоактивно забруднених та ендемічних за зобом регіонах, особливо з ризиком розвитку тиреоїдної патології та з захворюваннями, спричиненими йод дефіцитом.

Сучасні технології, хоча і дозволяють виготовляти харчові продукти із водоростей, але недостатньо використовують їх різноманітний та корисний хімічний склад, зокрема, технологічний запас фітосполук, макро- і мікроелементів.

Водночас недосконалість технологічних процесів, необізнаність з хімічним складом та лікувально-профілактичними властивостями даної сировинної бази, нерациональне використання відходів виробництва обмежує їх переробку. Тому актуальним напрямком досліджень є розробка та впровадження в виробництво нових функціональних продуктів, що не потребують довготривалого приготування, є поживними та безпечними і водночас містять багато корисних натуральних речовин.

Об'єктами досліджень були наступні види заморожених закусочних страв:

- гарбуз закусочний, виготовлений із нарізаних кубиками плодів бланшованого гарбуза, попередньо витриманий у маринаді, до складу якого входять 0,5 % лимонної кислоти, 5 % цукру, 5% кухонної солі та спеції: гвоздика, кориця, запашний перець.

- гарбуз закусочний, виготовлений із нарізаних кубиками плодів бланшованого гарбуза, попередньо витриманий у маринаді, до складу якого входять 0,5% лимонної кислоти, 5 % цукру, 5% кухонної солі та спеції: гвоздика, кориця, запашний перець та ламінарія.

- гарбуз закусочний, виготовлений із нарізаних кубиками плодів бланшованого гарбуза, попередньо витриманий у маринаді, до складу якого входять 0,5% лимонної кислоти, 5 % цукру, 5% кухонної солі та спеції: гвоздика, кориця, запашний перець та спіруліна.

Багатий склад різних груп біологічно активних сполук, що мають різноманітні види фармакологічної активності, вказують на перспективність поглибленого вивчення гарбуза звичайного для розширення асортименту страв з нього.

Спіруліна. Це вид ціанобактерій з високим вмістом білка - від 50 до 70% від маси (що навіть більше, ніж в червоному м'ясі - там білок становить близько 27% від маси). У ній також містяться всі незамінні амінокислоти і 10 з 12-ти замінних амінокислот. А також вітаміни групи В, вітамін К і інші вітаміни; високий рівень йоду; мінерали (в тому числі, кальцій, залізо, магній, селен, марганець, калій і цинк); джерело гамма-ліноленової кислоти (ГЛК, важлива для серця і суглобів жирна кислота); інші незамінні жирні кислоти, в тому числі, сульфоліпіди,

фітопігменти (фікоціанін, хлорофіл і каротиноїди); білки, з'єднані з металами, які пов'язують важкі радіоактивні ізотопи; низький вміст вуглеводів (15-20%); 18 різних амінокислот.

Біологічною особливістю цистозіри є виключна різноманітність, специфічність і неповторність складу біологічно активних речовин.

Продукцію масою 150 г упаковували у поліетиленову плівку товщиною 30-60 мкм, зберігали в холодильній камері при температурі -18°C протягом 9-ти місяців.

Результати дослідження. Різке зниження температури, яке відбувається під час заморожування, супроводжується переходом вологи, що у значних кількостях міститься в плодах та овочах, з рідкого до твердого агрегатного стану та уповільненням реакцій, пов'язаних з діяльністю ферментів і мікроорганізмів. Внаслідок перетворення вологи в лід припиняється живлення мікроорганізмів, яке відбувається шляхом всмоктування рідких живильних середовищ.

Нашими дослідженнями було встановлено залежність від довготривалості зберігання на обсіменіння мікроорганізмами різних видів, розроблених страв.

Патогенні мікроорганізми та БГКП (коліформи) не були виявлені в жодному зразку за різних строків зберігання. Плісняві гриби, дріжджі спостерігались лише в свіжозамороженій сировині. Найвищий показник наявності пліснявих грибів спостерігався в свіжозаморожених зразках в закусці з гарбуза, що на 23% більше чим в закусці з гарбуза з додаванням спіруліни та на 28% більше чим в закусці з гарбуза з додаванням цистозіри. Варто зауважити, що у всіх зразках ці дані не перевищували норми. Також наявність колоній утворюючих одиниць дріжджів була в межах норми в свіжозаморожених зразках, але різнилась за видами закусок. Так, в закусці з гарбуза з додаванням цистозіри даний показник був на 33 % менший, аніж в зразках закуски з гарбуза.

МАФАНМ спостерігались в значно меншій кількості, чим передбачено стандартом по безпечності даних видів продуктів. Найбільші показники спостерігались в свіжозаморожених зразках різних варіантів, а найменша кількість після зберігання впродовж дев'яти місяців.

Висновки. Розроблені нові швидкозаморожені закуски з гарбуза з додаванням водоростей є безпечними за результатами мікробіологічного їх дослідження.

Терміни зберігання швидкозаморожених десертів мали позитивний вплив на зменшення кількості колоній утворюючих одиниць.

Перспективним є подальше наукове досліджень та визначення найбільш безпечного способу розморожування зі збереженням біологічних та поживних особливостей запропонованих страв.

Список використаних джерел

1. Лебединець В. Т., Буряченко Л. Ю. Вітамінний склад овочевих консервів з морськими водоростями nbuv.gov.ua > j-pdf > vlteu_2018_20_14.
2. Тутельян В. А., Разумов А. Н., Вялков А. И. Научные основы здорового питания / М. : Издательский дом "Панорама", 2010. – 816 с.

3. Цушко І. Реабілітація уражених територій / Надзвичайна ситуація. 2012. № 5. С. 46–47.

4. Аминина Н.М, Суховлева М.В., Кулепанов В.Н.. Перспективы использования водорослей промысловых районов Дальневосточных морей / Морские прибрежные экосистемы: водоросли, беспозвоночные и продукты их переработки: тез.докл. Третьей Межд. науч.- практ. конф. (8-10 сентября 2008 г.). Владивосток: ТИПРО-Центр, 2008. С. 399-400.

5. Подкорытова А.В. Морские водоросли-макрофиты и трав / Технологии и оборудование пищевых производств. 2015. №2/10 (74). С. 9-14.

6. Головкин Н., Серик М., Головкин Т., Бакиров М.. Исследование технологических и потребительских характеристик эмульсионных соусов обогащенных йодом / Восточно-Европейский журнал передовых технологий. 2013. №6/11 (66). С. 20-23.

7. Парац А.М. Гігієнічна оцінка морських водоростей і харчових продуктів з ними, як засобів мінімізації дії радіації та ендемії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук: спец. 14.02.01 «Гігієна» / А.М. Парац. - Київ, 2004. 20 с.

8. Позняковский В.М. Гигиенические основы питания, качество и безопасность пищевых продуктов / М., 2005. 556 с.

МЕТОДИ БІОІНДИКАЦІЇ І БІОТЕСТУВАННЯ ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ

Каськів Мар'яна Володимирівна

к.б.н.

КЗВО «Рівненська медична академія» РОР
вул.М.Карнаухова, 53, Рівне, 33000, Україна

Як відомо екологічний стан міст у багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, оцінюється в діапазоні від незадовільного до загрозового, а окремі великі і середні міста мають катастрофічний стан. Серед основних факторів погіршення екологічного стану міст слід виділити наступні: щільна забудова; низький відсоток зелених насаджень; неякісне планування при якому промислові підприємства і виробництва функціонують у житлових зонах; електромагнітне і шумове забруднення міського простору; забруднення повітря від стаціонарних і пересувних джерел; забруднення ґрунтів, ґрунтових та підземних вод; накопичення значних обсягів твердих та токсичних відходів. Під впливом цих факторів у містах зростає захворюваність населення.

Забруднення довкілля техногенними продуктами, що мають мутагенну активність і впливають на генетичний апарат людини в цілому, та її імунну систему актуалізують проблему міждисциплінарних досліджень урбоєкосистем, де основною складовою є різновікові групи населення. Серед міст України за кількістю населення та параметричними характеристиками техногенного впливу на її урбоєкосистему помітно вирізняється м. Рівне. З огляду на це, виникає необхідність розв'язання таких проблем, як контроль над процесами забруднення атмосфери повітря м. Рівного мутагенами, запобігання наростанню мутагенного забруднення, дослідження природи дії мутагенів та пошуку засобів і методів захисту живих організмів від дії антропогенного впливу. Вивчення цих проблем та визначення підходів до їх розв'язання стали основними в Цільовій програмі біоіндикації урбоєкосистем м. Рівного на основі методів цитогенетичного моніторингу.

Біоіндикація – оцінка якості навколишнього середовища за станом її біоти. Цей метод поширюється, оскільки має ряд переваг; вимірювання сумарного ефекту зовнішнього впливу; вивчення впливу забруднення на рослини і тварин. Методи біоіндикації використовуються в екологічних дослідженнях, як метод виявлення антропогенного навантаження на біоценоз. Проводячи дослідження, біоіндикаційні методи діагностики стану навколишнього середовища вивчали ряд вчених, використовуючи найбільш чуттєві до досліджуваних факторів біологічні системи або організми. Виявленні зміни в поведженні тест-об'єкта оцінюють у порівнянні з контрольними ситуаціями, прийнятими за еталон [1].

Так як традиційні методи оцінки стану об'єктів навколишнього середовища шляхом хімічного аналізу та вимірюванням радіоактивного фону не можуть

відобразити сумарної дії різних забруднювачів довкілля ця проблема може бути вирішена з використанням індикаторних біотестів, серед яких цитогенетичні є найбільш інформативними, високочутливими і достатніми для адекватних оцінок [6]. Тому останнім часом спостерігаємо цілком обґрунтовану тенденцію необхідності оцінки стану довкілля урбанізованих територій не тільки традиційними фізико-хімічними методами, а й шляхом використання методів біоіндикації. Біоіндикаційні методи дозволяють визначити комплексну дію усіх забруднювачів, присутніх у об'єктах навколишнього середовища; є високочутливими і достатніми для адекватних оцінок [5,6].

На сьогоднішній день біоіндикацію вважають найбільш достовірним методом при вивченні антропогенного впливу на навколишнє середовище. Так як антропогенні дії зумовлюють модифікацію природних факторів і тим самим змінюють властивості біологічної системи, слід здійснювати постійний контроль за станом навколишнього середовища, який дозволить отримати адекватні дані про стан біоти і людини [8].

Загально визнаною є думка, що біоіндикація може використовуватися на різних рівнях організації живої матерії: молекулярному, клітинному, організмовому, популяційному, біоценозному. З підвищенням рівня організації біологічних систем зростає і їх складність, так як одночасно все більше ускладнюються їх взаємозв'язки з факторами місцезнаходження. При цьому біоіндикація на нижчих діалектично включається в біоіндикацію на вищих рівнях, виступаючи в новій якості. В той час, як на нижчих рівнях організації біологічних систем переважають прямі і частіше специфічні види біоіндикації, на вищих рівнях панує непрямі біоіндикація [9].

В сучасних умовах біоіндикаційні дослідження на рівні макроорганізмів проводяться за двома основними напрямками: фіто - та зооіндикація. Досліджуючи території за сумарним мутагенним фоном А. І. Курінний [10] запропонував систему методів регіонального картографування територій. Як індикатори він використовує вищі рослини, а також результати цитогенетичного обстеження населення, що проживає на досліджуваній території.

Слід відмітити праці С. П. Ареф'єва [11], де описано деревні гриби як індикатори стану лісових екосистем. При радіоактивному забрудненні середовища гриби відіграють особливу роль, оскільки, з одного боку, вони сорбують ряд радіоізотопів, а з іншої - служать продуктом харчування.

На думку В. Ф. Шуйського, Д. С. Петрова та Т. В. Максимова [12] індикатором стану водних екосистем може бути зоопланктон – угруповання нижчих водних безхребетних тварин.

Вченими-дослідниками В. Криловим, А. І. Сабурцевим, С. С. Сокальським встановлено, що медоносні бджоли відносяться до виключно зручного і найбільш доцільного екологічного моніторингу, що забезпечує збереження і раціональне використання природних ресурсів. Цей метод отримав назву апіномоніторинг. Дослідження з використання бджолиних сімей в ролі біоіндикаторів в системі екологічного апіномоніторингу показали, що бджола має здатність акумулювати важкі метали і виступати в ролі організму-очисника.

І. Й. Случик [13] провівши дослідження атмосферного повітря на Західній Україні, а саме в Івано-Франківську, довів вплив техногенного забруднення довкілля в умовах урболандшафту на мітотичну активність меристеми зачаткових листків та рівень аберацій хромосом в соматичних клітинах *P. berolinensis* і *P. simonii*.

Всі біоіндикаційні дослідження різними видами рослин, тварин, які були описані до сьогоднішнього дня, вказують на екологічну ситуацію урбоекосистеми та пропонують шляхи її поліпшення, однак, діючі вітчизняні нормативи не оцінюють ризик для здоров'я людини від забруднювачів атмосферного повітря. Тому, сьогодні, виникає необхідність застосування інших методів оцінки стану навколишнього середовища, за допомогою яких можливо зробити науково-обґрунтований прогноз змін у здоров'ї населення залежно від впливу факторів довкілля. Одним із таких методів є методологія оцінки ризику для здоров'я населення від забруднювачів навколишнього середовища, яка дає можливість визначити реальні навантаження на організм людини шкідливих речовин та здійснити кількісну оцінку ризику виникнення захворювань. Так, А. І. Горова, І. І. Клімкіна пропонують використовувати цитогенетичні тестування для оцінки екологічної ситуації і ефективності оздоровлення дітей і дорослих природними адаптогенами [14].

На нашу думку, найдоцільніше є використання методів біоіндикації, у поєднанні фітоіндикації «Стерильність пилку рослин біоіндикаторів» та цитогенетичних методів дослідження. Доцільно зазначити, що великою популярністю користується скринінг за ушкодженням хромосом, так званий мікроядерний тест (МЯ-тест). Метод відрізняється простотою і оперативністю [15]. Слід відзначити, що МЯ-тест застосовується для обстеження різних верств населення, метою якого є визначення антропогенного впливу на навколишнє середовище. Отже, для оцінки екологічної ситуації за загальним мутагенним фоном нами використовувався скринінговий експрес-метод. Започаткував МЯ-тест вчений дослідник В. Шмід у 1975 році [16]. Це метод підрахунку частоти появи МЯ в епітеліоцитах слизової оболонки порожнини рота дітей дошкільного віку.

На території України біоіндикаційні дослідження були проведені А. І. Горовою у Дніпропетровській області, В. П. Безсоною у Запорізькій області, І. І. Коршиковим, Т. І. Великоридько, Т. В. Морозовою у Чернівецькій, І. Й. Случиком та В. П. Стефураком у Івано-Франківській, І. І. Коршиковим, Т. І. Великоридько і А. І. Сафоновим у Донецькій. На жаль на території м. Рівне такі дослідження не проводились у поєднанні. Тому метою нашої роботи було поєднання та аналіз методики «Стерильність пилку рослин біоіндикаторів», а також методики оцінки екологічної ситуації за МЯ-тестом в епітеліоцитах слизової оболонки порожнини рота людини.

Перші методи фітоіндикації в екологічних дослідженнях м. Рівне застосував М. О. Клименко, Н. Р. Хоміч [10]. Оцінювався стан довкілля за допомогою трав'яних рослин, а саме визначення частоти стерильних клітин пилку рослин біоіндикаторів, що ростуть на досліджуваних тест-полігонах.

В цілому біоіндикаційні дослідження урбанізованих територій м. Рівне мають давні традиції. Однак вони характеризуються епізодичністю, безсистемністю та домінуванням фітоіндикаційних досліджень. Тому особливої актуальності і значимості набуло проведення комплексної оцінки екологічного стану м. Рівне з використанням цитогенетичних методів біоіндикації. Урбанізована територія м. Рівне потребує детального розгляду питання розробки ефективного алгоритму біоіндикаційних досліджень з метою отримання комплексної інтегральної цитогенетичної оцінки, а також пошуку чутливих біоіндикаторів та інформативних індикаційних ознак, здатних відображати сукупний вплив урбогенних і техногенно зумовлених факторів на популяції.

Використана література

1. Дідух Я. П. Фітоіндикація екологічних факторів / Я. П. Дідух, П. Г. Плюта – К. : Наук. думка, 1994. – 280 с.
2. Боднар Л.С., Спілецький Р.В., Беляєва В.В. Вивчення генотоксичної активності забруднень антропогенного походження в районі Янівського ставу (Львівська область) /Л.С. Боднар., Р.В. Сліпецький., В.В.Беляєва// Матеріали ІІ з'їзду медичних генетиків України. – Львів. - 1995.- С.22.
3. Бессонова В.П. Использование цитогенетических критериев для оценки мутагенности промышленных поллютантов / В.П. Бессонова, З.П. Грицай, Т.И. Юсыпова // Цитология и генетика, 1996. - Т. 30, № 5. - С. 70-76.
4. Глухов О.З. Фітоіндикація металопресингу в антропогенно трансформованому середовищі /О.З. Глухов, А.Л. Сафонов, Н.А. Хижняк. - Донецьк: Норд-Пресс, 2006. - 360 с.
5. Гороя А.И., Бобырь Л.Ф. Методологические аспекты оценки мутагенного фона и генетического риска для биоты и человека от действия мутагенных экологических факторов/А.И. Гороя, Л.Ф. Бобырь, Т.В. Скворцова [и др.]. //Цитология и генетика, 1996. - № 6 (30). -С. 78-86.
6. Гороя А.И., Бобырь Л.Ф., Скворцова Т.В., Дигурко В.М. Биоэкологические критерии оценки мутагенного фона и генетического риска для населения промышленных центров Украины /А.И. Гороя., Л.Ф. Бобырь., Т.В. Скворцова., В.М. Дигурко// Сб.научн.тр. конф. “Здоровье человека: технология формиров. здоровья в системе образования и здравоох-я Украины”.– Днепропетровск.-1995.-С.89-91.
7. Морозова Т. В. Різномірівнева біоіндикаційна оцінка екологічного стану слабкоурбанізованих селітебних територій Чернівецької області: автореф. дис... канд. біол. наук: 03.00.16 / Т.В. Морозова; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. - Чернівці, 2005. - 22 с.
8. Гороя А. И. Методологические аспекты оценки мутагенного фона и генетического риска для человека и биоты от действия мутагенных экологических факторов / А. И. Гороя // Цитология и генетика. – 1996. – Т. 30, № 6. – С. 78–86.
9. Морозова Т. В. Різномірівнева біоіндикаційна оцінка екологічного стану слабкоурбанізованих селітебних територій Чернівецької області: автореф. дис...

канд. біол. наук: 03.00.16 / Т.В. Морозова; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. - Чернівці, 2005. - 22 с.

10. Куринный А. И. Сравнительная эколого-генетическая оценка по мутагенному фону двух сельскохозяйственных районов в Закарпатской области / А. И. Куринный, Е. С. Зубко, А. П. Кравчук // Цитология и генетика. – 1993. – №1. – С. 13–18.

11. Арефьев С. П. Дереворазрушающие грибы индикаторы состояния леса / С. П. Арефьев // Вести экол., лесовед. и ландшафтовед. – Тюмень: Изд-во ИПОС СО РАН, 2000. – Вып. 1. – С. 91–105.

12. Шуйский В. Ф. Изоболический метод оценки и нормирования многофакторных антропогенных воздействий на пресноводные экосистемы по состоянию макрозообентоса / В. Ф. Шуйский, Т. В. Максимова, Д. С. Петров // Междунар. акад. наук экол. безопас. человека и природы. – СПб.: МАНЭБ, 2004. – 304 с.

13. Случик І. Й. Біоіндикація стану довкілля на урбанізованій території за допомогою представників роду *Populus* L.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук: спец. 03.00.16 «Екологія» / І. Й. Случик. – Чернівці, 2000. – 22 с.

14. Горовая А. И. Использование цитогенетического тестирования для оценки экологической ситуации и эффективности оздоровления детей и взрослых природными адаптагенами / А. И. Горовая, И. И. Климкина // Довкілля та здоров'я. – 2002. – № 1 (20). – С. 47–50.

15. Ильинских Н. Н. Использование микроядерного теста при анализе генотоксического действия мутагенов на человека, животных и растения / Н. Н. Ильинских // Тез. докл. всес. симп. «Объем и методы генотоксической оценки». – Л., 1989. – С. 48.

16. Schmid W. The micronucleus test / W. Schmid // Mutat. Res. – 1975. – 31, № 1. – P. 9–15.

ДОЩОВІ ЧЕРВ'ЯКИ ЯК КОМПОНЕНТ БІОГЕОЦЕНОЗУ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ АГРЕГАТНОЇ СТРУКТУРИ АНТРОПОГЕННО ПОРУШЕНИХ ҐРУНТІВ

Тугова Ганна Федорівна,

PhD студент,

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

За даними сучасних досліджень, чутливим індикатором стану ґрунтового покриву біогеоценозів є дощові черв'яки (*Oligochaeta*, *Lumbricidae*). Встановлення видового складу люмбрицид дає змогу визначити напрями перетворення їх угруповань та окреслити фактори, які впливають на хід і швидкість сукцесій [1].

Структуруючу роль дощових черв'яків було розглянуто в роботах Г. Уайта (1777), Ч. Дарвіна (1881), А.І. Зражевського (1957), Poier, Richter (1995), Schrader (1995) та ін. У дослідженні Bruckert S., Selino D. (1978) педобіонти і фізико-хімічні процеси розглядаються як основні фактори структурування ґрунту. Zaiets O., Poch M. Rosa (2016) визначили роль ґрунтових безхребетних у трансформації та гуміфікації органічної речовини. В.Ф. Череватов (2002) стверджував, що дощові черв'яки насамперед підвищують ґрунтову родючість. Завдяки розпушенню та перемішуванню шарів ґрунту посилюється водопроникність, аерація, покращуються умови для проростання коренів рослин [2]. Екскременти (копроліти) черв'яків збагачуються аміаком, що продукується стінками кишківника, а виконані черв'яками ходи - аміаком, що виділяється зі слизом з поверхні тіла [3].

Від агрегатної структури ґрунту залежить ряд важливих екологічних функцій, родючість, протиерозійний потенціал та депонування органічного вуглецю. Під впливом антропогенного навантаження порушується агрегатна структура ґрунту, отже, знижується інтенсивність процесів ґрунтоутворення.

Важливим біотичним фактором формування і відновлення ґрунтової структури є дощові черв'яки. Тварини мають велике значення у зоологічній діагностиці стану ґрунтів. Значною перевагою цього методу є швидкість реакції організмів на зміни умов існування [4]. Для точної зоологічної діагностики різних типів ґрунтів необхідно спиратися на аналіз комплексів видів. Більшість видів ґрунтових безхребетних не мають чіткої приуроченості до конкретного типу ґрунтів і досить поширені. Для типів ґрунтів специфічними є не окремі види, а їх комбінації, чи плеяди. Такі плеяди видів дозволяють досить точно діагностувати тип ґрунтового процесу [5].

Екологічне розмаїття педобіонтів можна кількісно оцінити на основі принципів екоморфічного аналізу О.Л. Бельгарда (1950) та системи біоморф М.П. Акімова (1948). Вперше можливості застосування спектрів екоморф

грунтових безхребетних для індикації стану едафотопів показали О.Л. Бельград і А.П. Травлеєв [6]. Характерним для певного типу ґрунтів є сумарна чисельність мезофауни та чисельність окремих груп безхребетних [7].

За результатами дослідження планується розробити наукові рекомендації з метою відновлення рекультоземів і урбоземів, зниження рівня ерозії і збільшення потенціалу родючості ґрунтів.

Список літератури:

1. Бусленко Л.В., Щепна Л.В. Сукцесійні процеси люмбрицид (*Oligochaeta, Lumbricidae*) в агроценозах Волинської височини // *Природа Західного Полісся та прилеглих територій Біологія*. – 2014. – №11. – С.248-251.
2. Череватов В.Ф. Взаимодействие дождевых червей и мелойдогинид в условиях агрокультуры закрытого грунта // *Поволжский экологический журнал*. – 2002. – №1. – С.61-65.
3. Гиляров М.С., Криволуцкий Д.А. Жизнь в почве. – М.: Молодая гвардия, 1985. – 192 с.
4. Криволуцкий Д.А. Почвенная фауна в экологическом контроле. – М.: Наука, 1994. – 269 с.
5. Жуков О.В., Кунах О.М., Коломбар Т.М. Розвиток ґрунтово-зоологічних досліджень у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара // *Біогеоценологічні дослідження лісів степової зони України*. – 2016. – С.35-53
6. Бельград А.Л., Травлеєв А.П. Роль почвенной фауны в индикации эдафотопов // *Проблемы и методы биологической диагностики и индикации почв*. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С. 155-163.
7. Жуков О.В. Екоморфичний аналіз консорцій ґрунтових тварин. – Д.: Вид-во «Свідлер А.Л.», 2009. – 239 с.
8. Жуков О.В, Задорожна Г.О., Маслікова К.П., Адрусевич К.В., Лядська І.В. Екологія техноземів: монографія. – Дніпро. – 2017. – 442 с.

CHEMICAL EXPERIMENT AS A METHOD OF SCIENTIFIC COGNITION IN THE CONTEXT OF THE DISCIPLINE OF INORGANIC CHEMISTRY

Seyfullina Bayan Sericovna

Master pedagogical sciences, Doctoral chemistry
West Kazakhstan university by M. Utemisov

Kairat Kuralai Kairatkyzy

Bachelor's degree student Chemistry (4th year)
West Kazakhstan university by M. Utemisov

Abilkhanova Aizhan Yerbolkyzy

Bachelor's degree student Chemistry (4th year)
West Kazakhstan university by M. Utemisov

Suyungaliyeva Danilya Daurenovna

Bachelor's degree student Chemistry (4th year)
West Kazakhstan university by M. Utemisov

The modern education system is aimed at satisfying the social order, whose requirements for the quality and results of education are rapidly increasing, due to the constant changes in society, production and technology. The main direction of the development of general education in this context is the integration, interdisciplinary and meta-subject of educational results [1]. Particular importance is attached to the practice-oriented nature of education: all theoretical knowledge that a student receives should be related to practice and life. In addition, the nature of education is important: research, project skills, the ability to experiment, and not just to know the memorized information are in demand.

Of course, specialists and research in the field of natural sciences and technology are most in demand today. At the same time, the academic subjects included in this subject area have the most powerful potential in ensuring a practice-oriented nature of learning and are aimed at forming a holistic picture of natural science cognition. Chemistry as a natural science discipline is by its nature an experimental science. In this regard, the study of the importance of chemical experiment as a method of scientific cognition in the context of the subject area of the discipline - inorganic chemistry, is undoubtedly relevant.

The leading place in the teaching of inorganic chemistry is occupied by chemical experiment. This is the main and specific method of teaching, which directly introduces chemical phenomena and at the same time develops the cognitive activity of students.

In the system of modern education, the role of chemical experiment is great if it is used not only as an illustration, but also as a means of cognition. A chemical experiment promotes the development of: independence, increases interest in chemistry, because in the process of its implementation, students are convinced not only of the practical significance of such work, but also have the opportunity to creatively apply their knowledge, develops thinking, mental activity of students, it can be considered as a criterion for the correctness of the results obtained, conclusions drawn.

The strength and awareness of knowledge in chemistry increases if the students themselves carry out the chemical experiment [2]. To conduct it, it is necessary to master a number of skills and abilities, the lack of which prevents students from focusing on the essence of the chemical phenomena occurring, because they have to deal more with the technique of conducting experiments.

Mastering experimental skills is necessary not only for the successful assimilation of the content of the chemistry course, but also for continuing education in universities and for future production activities. The following skills and abilities are most important [3]:

- handling of dishes, appliances, reagents;
- carrying out operations such as heating, dissolving, collecting gases, etc.;
- observation of chemical phenomena and processes and the correct explanation of their essence;
- preparation of a written report on the work done;
- use of reference literature.

In order to manage the process of improving and developing students' skills and abilities, the teacher himself must clearly represent the way and methodology of their formation. To do this, you need to carefully read the program on inorganic chemistry. It contains a list of practical skills that students should acquire as they study the chemistry course. It is necessary to start checking the level of proficiency in practical skills and abilities immediately after the first practical classes. For example, after introducing students to laboratory equipment, the teacher in the following lessons checks how they have learned the relevant skills.

The most effective skills and abilities are formed when the following conditions are met: a combination of visual demonstration of the experience with commenting on the progress of its implementation; explanation of the essence of the phenomena occurring during the experiment; clarification of the need for an experiment and prevention of possible errors; control by the teacher and provision of differentiated assistance to students.

Individual performance of experiments by students is of great importance in improving and consolidating skills and abilities. When performing experiments on their own, in which techniques and operations already known to students are encountered, they are fixed and improved faster and more firmly.

The effectiveness of teaching chemistry using an experiment depends on the presence of constant feedbacks. Taking into account experimental skills is the result of the work not only of students, but also of the teacher.

Verification of the dynamics of the level of formation of experimental skills and abilities was carried out according to experimental tasks specially developed for each

lesson, which are performed using real laboratory equipment and only based on the analysis of the student's written report on the progress and results of practical or laboratory tasks. Thus, the evaluation of the result of the experiment consists of two components - the supervision of the teacher himself over the progress of the work and the analysis of the completed laboratory work in table 1.

Table 1.
Criteria of competence formation (experimental skills)

Criteria of competence formation	Content
Organizational	<ul style="list-style-type: none"> - experiment planning - selection of reagents and equipment - rational use of time, means, methods and techniques in the process of doing work - keeping the workplace clean and tidy - independence in work
Technical	<ul style="list-style-type: none"> - handling of reagents and equipment - assembly of devices and equipment from ready-made parts - performing chemical operations - compliance with labor safety rules
Measuring	<ul style="list-style-type: none"> - measurement of volumes of liquids and gases - measurement of temperature and density of liquids - processing of measurement results
Intellectual	<ul style="list-style-type: none"> - use of existing knowledge - description of the observed phenomena and processes - analysis of the results of the experiment - generalization and conclusions.

Along with this, it is necessary to check whether students understand the purpose of the experiment, whether they know how to make an experiment plan, whether they know what substances and devices need to be used, under what conditions this chemical process will take place and how to express it with appropriate reaction equations, whether they are able to analyze experiments, make generalizations and conclusions. It is also important to monitor student's compliance with safety regulations when handling reagents, heating devices, chemical utensils, as well as the cleanliness of the workplace, careful attitude to equipment and economical use of reagents, the rational use of time for individual techniques and operations, discipline.

Criteria determining the formation of the components of experimental skills (organizational, technical, measuring, intellectual) were chosen as a definition of the level of mastery of worldview knowledge. Based on the fact that the scientific worldview is determined not only by subject knowledge, but also by practical skills to apply them. For this purpose, a diagnostic map was used, according to which it is

possible to analyze the level of formation of the components of experimental skills - high, medium, low, which were determined by the completeness of the main actions in practical and laboratory work according to certain criteria.

Based on the studied literature and generalization of teacher's experience, we presented a model reflecting the stages of mastering experimental skills by students in the process of studying chemistry. As part of the formative stage of the study, a series of lessons with the mandatory use of chemical experiment has been developed. As an example, a lesson on the topic «Hydrolysis of salts» is given, conducted with the help of a problem experiment, the goals of which were, firstly, to expand students' understanding of the chemical properties of salts by the example of their interaction with water (hydrolysis of salts), and secondly, to form practical skills to work with reagents. A problematic situation is proposed: in solutions of some salts, there is no change in the color of the indicator (litmus), and in solutions of other salts it occurs, and in different ways. At the end of the experiment, conclusions are formulated. Thus, the problem experiment performs another important function - a corrective one, which manifests itself in correcting the mistakes of students. The students were practically convinced that not all salts undergo hydrolysis, and the color change depends on how the salt is formed (Figure 1).

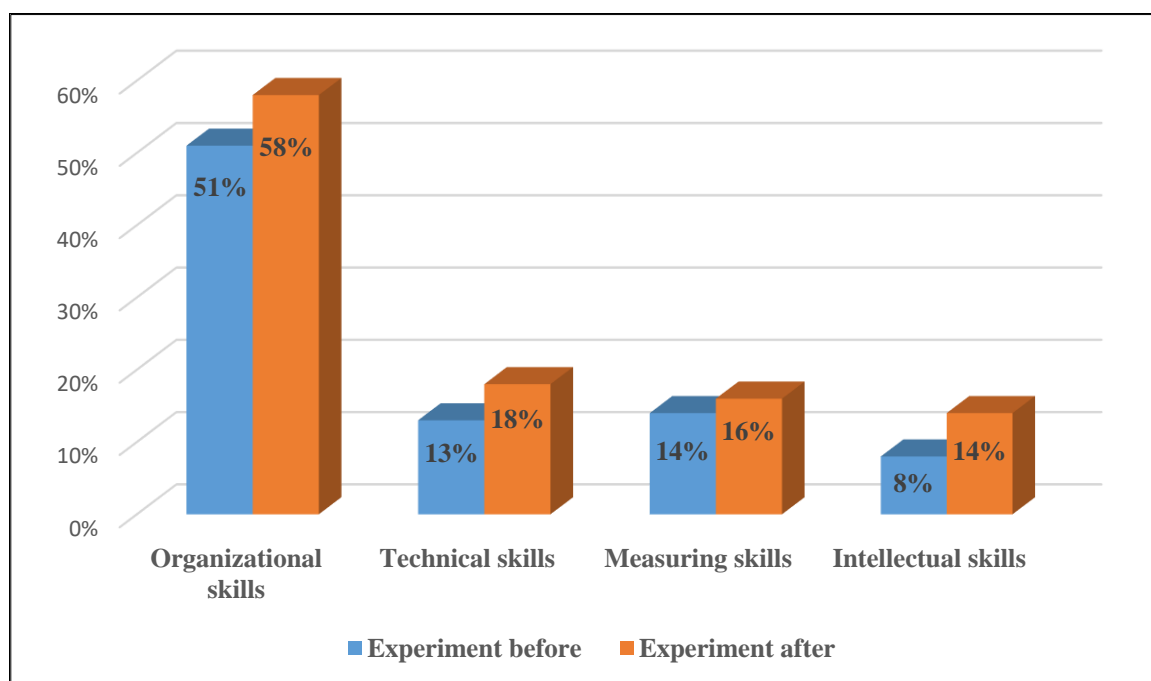

Figure 1. Comparative dynamics of formation of experimental skills in students

As can be seen from Figure 1, the dynamics of the formed experimental skills and abilities as the basis of natural science cognition in students after the experiment significantly exceeds the dynamics of the formation of these components in students before the experiment. So, in the group after the experiment, there was an increase in the level of formation of intellectual skills and abilities by 14%, in the group before the experiment, the dynamics was 8%. After the experiment, there was an increase in the level of formation of measuring skills and abilities in the group by 16%. The dynamics of the level of formation of technical skills among the students of the group after the

experiment was 18%, among the students of the group before the experiment - 13%. After the experiment, significant changes are observed regarding organizational skills: the dynamics of this component in the respondents of the group is 58%, in the group before the experiment - 51%.

Thus, the study was able to establish that experimental skills and abilities of students are successfully formed in the process of applying chemical experiments, provided that this activity is systematic and based on a problem-based approach in the teaching methodology.

References:

1. Formation of Language Competence of Future Chemistry Teachers in the System of Multilingual Education / B.S. Seifullina, A.B. Murzabekov, G.G. Veber, V.G. Surovtseva // Materials of the VIII International Scientific-Practical Conference «Innovation Management and Technology in the Era of Globalization». Birmingham, UK: Regional Academy of Management, 2021. – P. 342-346.

2. Recommendations for the development of student independence in chemistry / B.S. Seifullina, Zh.A. Shokybayev // Materials of the II International Scientific-Practical Conference «Innovative Processes Management in the Context of Education and Science Modernization». Munich, Germany: Regional Academy of Management, 2020. - P. 261-264.

3. Didactic conditions and levels of development of independence in the teaching of chemistry / Zh.A. Shokybayev, Yu.Ya. Nogoyev, B.S. Seifullina // Материалы международной научно-практической конференции «Теория и практика реализации целей обновленного содержания естественно-научного образования» (14-15 ноября, 2019). - Алматы: КазНПУ имени Абая. Издательство «Ұлағат», 2019. - С. 286- 288.

СУЧАСНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ДЕЗІНФЕКЦІЇ ШКІРИ РУК КОМПЛЕКСНОЇ ДІЇ

Калашніков Андрій Андрійович

д.мед.н., професор, завідувачий відділом наукових основ та аналізу ризику хімічних факторів ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Худайкулова Ольга Олексіївна,

провідний спеціаліст ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Тарахно Олена Віталіївна,

д.т.н., професор, полковник служби цивільного захисту, начальник кафедри спеціальної хімії та хімічної технології Національного університету цивільного захисту України, м. Харків, Україна

Скородумова Ольга Борисівна,

д.т.н., професор, кафедри спеціальної хімії та хімічної технології Національного університету цивільного захисту України, м. Харків, Україна

Курділь Наталія Віталіївна,

к.мед.н., заступник директора ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Вступ. Надзвичайні ситуації (далі – НС), що є результатами техногенних, і природних катастроф, пандемії вірусу COVID-19, бойових дій на території АТО/ООС, наявність зони Чорнобильської катастрофи [1], обумовлюють постійну потребу у широкому спектрі засобів не тільки для спецобробки різних поверхонь, спецтранспорту і техніки, засобів індивідуального захисту (далі – ЗІЗ), спецодягу, але й засобів комплексної дії, для спецобробки (дезінфекції; дезінфекції та миття) рук, взагалі шкіри людини з можливістю обробки невеликих поверхонь приміщень, обладнання та ін.

Мета. Аналіз характеристик сучасних дезінфікуючих засобів (далі – ДЗ) для дезінфекції, миття та дезінфекції шкіри рук, що представлені на ринку України, та обґрунтування необхідності розробки універсальних рецептур ДЗ, що могли би бути використані в якості засобів для спецобробки, та доцільності внесення ДЗ до аптек, що передбачені для використання в умовах НС.

Матеріали і методи дослідження: досліджено ефективність видалення іонів важких металів методом атомної адсорбції; досліджено масову частку спиртів у складі ДЗ методом газової хроматографії; масова частка полігексаметиленгуанідину гідрохлориду (далі - ПГМГ) визначалась методом спектрофотометрії; масова частка четвертинних амонійних сполук (ЧАС) визначалась титриметричним методом. ДЗ проходили дослідження згідно з ДСТУ EN 1040:2004. «Засоби хімічні дезінфекційні та антисептичні. Основна бактерицидна активність. Частина 1. Метод випробовування та вимоги (стадія 1) (EN 1040:1997, IDT)» та ДСТУ EN 1275:2004. «Засоби хімічні дезінфекційні та антисептичні основна фунгіцидна активність. Метод випробовування та вимоги (стадія 1) (EN 1275:1997, IDT)» [2, 3].

Результати дослідження. ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України» (далі – Науковий центр) здійснює комплексну токсиколого-гігієнічну оцінку ДЗ, що в подальшому реєструються на території України у порядку, встановленому чинним законодавством. За останні три роки відмічено суттєве зростання числа досліджень ДЗ що, в тому числі, пов'язано з пандемією вірусу COVID-19.

Засоби, які використовують під час спеціальної обробки, мають своє особливе призначення: вони повинні відповідати вимогам зручності, простоти використання, безпеки та швидкості спеціальної обробки шкіри рук та тіла. Такими засобами на сучасному етапі можуть бути засоби комплексної дії, які наряду з дегазуючими та дезактивуючими властивостями мають дезінфікуючі та/або мийні властивості.

Були вивчені характеристики засобів для дезінфекції шкіри рук та засобів для миття та дезінфекції шкіри рук, рецептури яких містили спирти, четвертинні ПАР, ПГМГ та інші діючі речовини. Серед таких ДЗ найбільш чисельною є група ДЗ спиртовмісних наприклад:

- Засіб дезінфікуючий «Септональ» (Склад: спирт етиловий 70,0-80,0 %; алкілдиметилбензиламоніум хлорид 0,01-0,02 %; дидецилдиметиламоній хлорид 0,01-0,02 % (діючі речовини); гліцерин, декспантенол та інші пом'якшуючі та кондиціонуючі добавки до 10,0; вода очищена до 100,0); виробник ТОВ «Делана»; сфера застосування: дезінфекція шкіри на підприємствах фармацевтичної, мікробіологічної, парфюмерно-косметичної, харчової і переробної промисловості, ресторанного господарства, торгівлі, транспорту, аптек; закладів охорони здоров'я, санаторно-курортних, спортивно-оздоровчих, освітніх, навчально-виховних закладів усіх типів, незалежно від їх підпорядкування, форм власності і акредитації; закладів комунально-побутового обслуговування, соціального захисту, перукарень, косметологічних клінік і салонів (краси та татуажу), іншій сфері послуг; пенітенціарної системи, підприємств зв'язку та банківських установ, військовослужбовців Збройних сил України, СБУ, Міністерства Оборони України, Національної поліції України, Державної служби з надзвичайних ситуацій країни, Державної служби соціального зв'язку та захисту інформації України, Державної пенітенціарної служби України, населення у побуті, у вогнищах інфекційних хвороб, в умовах надзвичайних ситуацій (у т.ч. бойових дій), місцях тимчасового проживання та

масового перебування людей, а також дезінфекція стійких до дії спиртв малих поверхонь приміщень, обладнання та устаткування;

- Засіб дезінфікуючий «Септональ» гель (Склад: спирт етиловий 70,0-80,0 %; алкілдиметилбензиламоній хлорид 0,01-0,02 %; дидецилдиметиламоній хлорид 0,01-0,02 % (діючі речовини); гліцерин, декспантенол, карбомер та інші пом'якшуючі та кондиціонуючі добавки до 10,0; вода очищена до 100,0), виробник ТОВ «Делана»;

- Засіб дезінфікуючий «Лагосепт С» (Склад: спирт етиловий 65,0-75,0; N,N-диметил-N-алкіл(С6-18)-бензолметанаміній хлорид 0,01-0,03; N-децил-N,N-диметил-1-деканаміній хлорид 0,01-0,03 (діючі речовини); вода дистильована; гліцерин; декспантенол; олія ароматична; кислота лимонна та інші пом'якшуючі та кондиціонуючі добавки; виробник ТОВ «Лагос груп»; сфера застосування: дезінфекція та очищення шкіри на підприємствах фармацевтичної, мікробіологічної, парфумерно-косметичної, харчової і переробної промисловості, ресторанного господарства, торгівлі, транспорту, атомних електростанціях, аптеках, закладах охорони здоров'я (в т.ч. гігієнічна та хірургічна дезінфекція); санаторно-курортних, спортивно-оздоровчих, освітніх, навчально-виховних закладах усіх типів, незалежно від їх підпорядкування, форм власності і акредитації; аграрному секторі; ветеринарних клініках; закладах комунально-побутового обслуговування, соціального захисту, перукарнях, косметичних салонах; підприємствах зв'язку та банківських установ; іншій сфері послуг; об'єктах Міністерства Оборони України (у т.ч. військових закладах та частинах), СБУ, Національної поліції України, Державної служби з надзвичайних ситуацій України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної пенітенціарної служби України; інших міністерств та відомств; населенням у побуті; зонах воєнних дій; місцях тимчасового проживання та масового перебування людей; а також дезінфекція малих поверхонь приміщень, приладів та устаткування, у тому числі медичного;

- Засіб дезінфікуючий «Actisept iph»/ «Актісепт ізп», основними діючими речовинами якого є спирт ізопропіловий у межах 70,0-75,0 % та перекис водню у межах 0,12-0,20%; виробник ТОВ «Владасепт»;

- Засіб дезінфікуючий «Actisept eth»/ «Актісепт ет», основними діючими речовинами якого є спирт етиловий у межах 70,0-75,0 %, спирт ізопропіловий 2,0 - 2,5% та перекис водню у межах 0,12-0,20%; виробник ТОВ «Владасепт».

Всі вищевказані ДЗ є готовими до застосування засобами для гігієнічної та хірургічної дезінфекції шкіри рук. До складу засобів входять високоякісні добавки для догляду за шкірою, що дозволяє використовувати засоби багаторазово протягом дня.

Також було досліджено засоби, що містили ПГМГ:

- Засіб дезінфікуючий для дезінфекції шкіри рук «Полідізн-0,5», виробник ПФ «Терміт» (в результаті проведення досліджень на моделі шкіри рук людини (ксеноімплантаті - шкірі свині ліофізований), встановлено, що засіб дезінфікуючий «Полідізн-0,5», діючою речовиною якого є ПГМГ – 0,5 %, має

виражену пролонговану дію, що становить 4 години по відношенню до грибів (*C. albicans*), а також до грам-позитивних та грам-негативних бактерій);

- Засіб дезінфікуючий та дегазуючий «Роса», діючими речовинами якого є ізопропанол, бензалконій хлорид та полігексаметиленгуанідин гідрохлорид; виробник ТОВ «НВО Енергохім». Сфера застосування засобу: дезінфекція і дегазація шкіри працівників атомних електростанцій та військовослужбовців Збройних Сил України; дезінфекція, очищення і дегазація твердих поверхонь приміщень, а також стійких до дії спиртів предметів та обладнання на атомних електростанціях; об'єктах МО та МВС; військових об'єктах; військовому транспорті; зонах воєнних дій; в умовах надзвичайних ситуацій; місцях тимчасового проживання та масового перебування людей. В процесі розробки рецептури даного засобу було розроблено спосіб детоксикації різних матеріалів засобом марки «Роса» [4].

Досліджено засоби для дезінфекції та миття рук (гелеподібні):

- Засіб дезінфікуючий «Біонол бактерицид» (Склад: алкілдиметилбензиламоній хлорид 0,5-1,0 (діюча речовина), комплекс ПАР, пом'якшуючі, кондиціонуючі та інші добавки, вода питна до 100,0; виробник ТОВ «Ордема» (сфера застосування: деконтамінація шкіри (дезінфекція, дезодорація, видалення іонів солей важких металів та радіонуклідів, а також інших екзогенних забруднень з поверхні шкіри працівників атомних електростанцій, підприємств фармацевтичної, мікробіологічної, парфумерно-косметичної, харчової і переробної промисловості, ресторанного господарства, торгівлі, транспорту, аптек; закладів охорони здоров'я, санаторно-курортних, спортивно-оздоровчих, освітніх, навчально-виховних закладів усіх типів, незалежно від їх підпорядкування, форм власності і акредитації; закладів комунально-побутового обслуговування, соціального захисту, перукарень, пенітенціарної системи, підприємств зв'язку та банківських установ, військовослужбовців Збройних Сил України, СБУ, Міністерств Оборони України, Національної поліції України, Державної служби з надзвичайних ситуацій України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної пенітенціарної служби України; населення у побуті, а також у вогнищах інфекційних хвороб, в умовах надзвичайних ситуацій (у т.ч. бойових дій), місцях тимчасового проживання та масового перебування людей); а також миття та дезінфекція малих поверхонь приміщень, обладнання та устаткування);

- Засіб дезінфікуючий «Біонолсилфур» (Склад: срібла нітрат, масова частка 0,05-0,2% (діюча речовина); вода дистильована; лауретсульфат натрію; оксиетильовані жирні спирти; кокамідопропілбетаїн; кокодиметиламіноксид; міристилдиметиламіноксид; моноетаноламід та диетаноламід жирних кислот кокосової олії; комплекс косметичних ПАР; олія ароматична; кислота лимонна харчова; пом'якшуючі, кондиціонуючі та інші добавки); виробник ТОВ «Ордема»;

- Засіб дезінфікуючий «Лагосепт М» (Склад: N,N-диметил-N-алкіл(C6-18)-бензолметанаміній хлорид, масова частка 0,4-0,8% (діюча речовина); вода дистильована; спирт дециловий оксиетильований; кокамідопропілбетаїн; кокодиметиламіноксид; моноетаноламід та диетаноламід жирних кислот

кокосової олії; комплекс косметичних ПАР; олія ароматична; пом'якшуючі, кондиціонуючі та інші добавки); виробник ТОВ «Лагос груп»;

- Засіб дезінфікуючий (мило рідке) «Vasept decontamination» т.м. «Vladasept», діючою речовиною якого є бензалконіум хлорид у межах 0,3-0,7%, виробник ТОВ «Владасепт».

Висновки. Всі вищевказані засоби для миття та дезінфекції шкіри рук ефективно видаляють залишки білка, жиру, крові, сироватки з поверхні шкіри рук і можуть використовуватись не тільки для дезінфекції рук, а й взагалі для обробки шкіри людини, особливо в умовах техногенних та природних катастроф, а також умовах АТО/ООС. До складу даних засобів входять високоякісні добавки для догляду за шкірою, що дозволяє використовувати засоби багаторазово протягом дня.

Ключові слова: засоби дезінфікуючі, миття та дезінфекція, спецобробка.

Список літератури:

1. Звіт про основні результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2020 році. Офіційний сайт ДСНС. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.dsns.gov.ua/files/2021/1/26.pdf>.

2. ДСТУ EN 1040:2004. Засоби хімічні дезінфекційні та антисептичні. Основна бактерицидна активність. Частина 1. Метод випробовування та вимоги (стадія 1) (EN 1040:1997, IDT). Електронний ресурс. Режим доступу: http://docs.dbn.co.ua/4016_1583178494154.html.

3. ДСТУ EN 1275:2004. Засоби хімічні дезінфекційні та антисептичні основна фунгіцидна активність. Метод випробовування та вимоги (стадія 1) (EN 1275:1997, IDT). Електронний ресурс. Режим доступу: https://budstandart.ua/normativ-document.html?id_doc=53724.

4. Патент на корисну модель «Спосіб детоксикації різних матеріалів засобом марки «Роса»». (Автори: Іванець В.Г., Корякін В.М., Дудін О.В., Гайдін О.В., Проданчук М.Г., Худайкулова О.О., Костенко Є.Є., Подрушняк А.Є.). Номер патенту: 112488. Опубліковано: 26.12.2016. МПК: А61L 2/18, А62D 3/36. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uapatents.com/patents/khudajkulova-olga-oleksivna>.

УРБАНІСТИЧНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ КРЕАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ

Войцях Наталія Павлівна

аспірантка Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

На сучасному етапі розвитку цивілізації вплив культури, зокрема впровадження стратегії «креативне місто», яка виникла наприкінці 1980-х років у Великобританії завдяки Ф. Б'янчі та Ч. Лендрі [1, ст.154], стала вагомою альтернативою модернізації європейських міст та творчим інструментом подолання урбаністичних криз, таких як економічна, політична, демократично-правова, екологічна, туристична та соціальна нестабільність і ін. Досвід сучасних європейських міст модернізованих за стратегією «креативне місто» транслює низку успішних програм спрямованих на культурний розвиток середовища: «Креативні міста», «Європейська культурна столиця» та «Мережа Креативних Міст ЮНЕСКО» [2].

У 1990-х роках завдяки автору книги-бестселера «Креативний клас» Р. Флорида, ідея креативних стратегій поширилася містами Північної Америки, а згодом стала поштовхом до формування програм розвитку «креативних міст» в країнах Азії. Уряд Південної Кореї у 2004 році ухвалив програму «Міста культури» і згідно з поставленою метою, місто Чонджу та Кьонджу були визначені як «місто традицій» та «місто історії», а місто Пусан – «містом візуальних медіа». [1, ст. 155]

Креативні стратегії – це стратегії розвитку міста спрямовані на подолання урбаністичних кризових явищ та посилення конкурентоспроможності за рахунок ресурсів культурної сфери, використовуючи нові, нестандартні, інноваційні ідеї та формуючи новий тип мислення про місто, яке фокусуються на індустрії творчості [1].

Причинами кризових змін у структурі міста можна вважати не лише широкий спектр глобалізаційних та державних процесів, але і низку внутрішньо міських питань. Ж. Субірос, досліджуючи особливості та специфіку міста Барселона, висловив думку стосовно того, що між загальною політикою культури держави та внутрішньою політикою культури міста є велика різниця, причиною цього стала непроста історія Барселони сформована на диктаторському підході правління містом [1].

Після трьох років громадянської війни (1936–1939) та 36 років диктатури Франко (1939–1975), головним пріоритетом розвитку міста Барселони стало вироблення та переосмислення внутрішньої політичної стратегії та нормалізація демократичної консолідації [1]. В результаті чого громадська солідарність на засадах демократичних цінностей мала незрівнянно більшу перевагу, аніж

єдність за походженням. Враховуючи пережите минуле та усвідомивши важливість розбудови внутрішньої демократичної консолідації, стратегія «креативного міста» була актуально введена в міський простір Барселони. Маніфестації міста, такі як, змішання соціальних класів, віросповідань, етносів, ідеологій, різноманітність способів життя та форм виробництва відзначилися як вагомий ресурсний потенціал для збагачення життя городян. Згодом така різноманітність та суперечливість інтересів міста постала тим простором, де формуються та розвиваються не тільки демократичні форми соціальної та політичної організації, а окремі маргінальні та анонімні форми соціальних анклавів, поява яких характерна для усіх міст світу. Щоб запобігти появі подібних явищ та допомогти місту покращити умови співіснування, узгодити інтереси спільнот, у місті Барселона було вирішено залучити всіх мешканців до спільних колективних святкувань, церемоній – як релігійного, так і світського характеру [1].

В процесі культурної модернізації українського міста Жмеринка авторка стратегічної платформи «Нова культурна основа розвитку міста Вінниці» та головний координатор проекту «PLAN Z» І. Френкель визначила, що для зміни сприйняття уявлення про розвиток міського простору необхідно звернутися до кращих практик модернізації європейських міст на базі культурно-економічних програм [3].

Налагодження діалогу між владою та громадським сектором, між різними соціальними та етнічними групами міста Жмеринки виявилось не легкою перепоною на шляху до реалізації проекту «PLAN Z» та сфокусувалось навколо подолання мовного бар'єру, стимулювання до креативних дій та колективних заходів [3]. Першим кроком до модернізації міста стало переоснащення закинутого приміщення хутряної фабрики на культурний центр «Арт-Депо», який нині є туристичною атракцією та гордістю міста [3].

Важливо враховувати особливість, що Барселона відноситься до великого міста, а місто Жмеринка до малого і порівнювати їх історію, економічні, політичні, культурні ресурси недоречно і несправедливо, тому структура «креативних стратегій» в різних за масштабністю містах буде значно відрізнятися, але все ж таки фокусуватися навколо спільних проблем - налагодження комунікації та узгодження інтересів між спільнотами.

Література

1. С. Шліпченко, В. Тимінський, А. Макаренко, Л. Малес, І. Тищенко. Місто й оновлення. Урбаністичні студії / Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні . - К.: ФОП Москаленко О.М., 2013.С.-360 с.
2. Шевцова А. О. «Креативні стратегії розвитку міст: сутність поняття та підхід до його розуміння». Український географічний журнал» - 2014, № 2. С. 39 – 43.
3. Френкель І., Фьоль П., Гончарова К., Смесь К., Проданова М. та Колева П. Plan Z – лабораторія трансформації. Малі міста України. Київ. 2016. С. – 151.

ПОСРЕДСТВЕННОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИЧЕСКОГО И ВНЕ ИСТОРИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Петренко В.В.

аспирант 2-го курса ХГАК (Харьковская государственная академия культуры).
Украина. г. Харьков

Историческое мышление оперирует традиционным представлением о времени, то есть прошлое определяет настоящее, а настоящее определяет будущее, что в свою очередь дает нам понимание времени, как некоторого исторического вектора, который определяет движение человека из точки А в точку Б (например от сотворения мира до страшного суда, минуя контрапункты в виде второго пришествия и тд, или что более очевидно так это родовая линия, соотношенность с историей своей семьи, которая имела свой исток, и продолжает свое развитие в каждом последующем члене семьи). Историзм мышления опирается на устойчивые понятия, которые являются фундаментальными для определения индивида в пространстве, а именно : необходимость метанарративов как глобальных проектов в центре которых есть определенная идея, которая дает четкий смысл окружающей действительности ; фиксирование исторической памяти (как родовой, семейной, так и общей – национальной) в формах стереотипов, которые формируют норму восприятия истории как таковой ; акцент на запоминании, а именно память, которая обладает социокультурным значением, воплощается в «местах памяти», различных памятниках, аллеях славы, кладбищах, и тд. В контексте исторического мышления, человек находится под постоянным «прессом» общества, которое ритуализирует пространство, и требует от индивида безоговорочного подчинения, тому историческому движению (часто идеологи называют это исторической необходимостью) которое требуется в данную минуту (жертва, героизм, и тд). В свою очередь, находясь внутри исторического мышления, индивид находится в идеологической безопасности потому, что не он владеет историей, а история владеет индивидом. В случае вне исторического (или пост-исторического) мышления, ситуация кардинально противоположная, так как для этой формы мышления характерен определенный уровень свободы мышления (на столько на сколько, это позволяет идеологический дискурс неолиберализма); но при этом память крайне избирательна, и индивидуализирована, направлена на решение локальных задач, которые направлены на конкретное Я, общее в этом смысле устраняется ; эффективность мышления на прямую связана с эффективностью т.е. не что, а как артикулировано (воспроизведено) является более важным, чем смысло образующие вещи ; пост-историческое мышление старается выйти за рамки времени, пребывая в «ситуации сейчас» исходя из стремления (желания) бесконечности индивид обращается к технологиям (медицинским, производящим образы, и тд) которые дают ему надежду, на бесконечность, как новую форму бытия, в которой смерть откладывается, или отрицается благодаря

возможности сохранения образа человека в интернете ; пост-историческое мышление отрицает возможности больших идеологических систем, и утверждается в практике повседневного пребывания здесь и сейчас, акцентируя свое внимание на скорости поглощения информации, ее переваривании, и возвращении обратно.

Таким образом важно отметить, что посредственность обозначает себя в разных перспективах по разному, если в случае исторического мышления движение происходит от частного у общему, то в пост-историческом мышлении движение происходит от частного к частному. Посредственность и в том и в другом случае находится в состоянии редукции, либо к общему, либо к частному, что и в первом и во втором случае является одной из характеристик посредственности.

Литература

1. Ассман А. Забвение истории — одержимость историей. — М.: Новое литературное обозрение, 2019. — С. 552
2. Бодрийяр, Жан. В тени молчаливого большинства, или конец социального = *A l'ombre des majorités silencieuses, ou la fin du social* / Перевод с фр. Н. В. Сулова. — Екатеринбург: Издательство Уральского университета 2000.
3. Bauman Z. *Work, consumerism and the new poor.* — Philadelphia: Open University Press, 1998. — 106 pages
4. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / пер. с фр. и вступ. ст. С. Н. Зенкин. — М.: Новое издательство, 2007. — 346 с
5. Шнирельман В.А. Социальная память – вопросы теории / Отв. ред. В. А. Тишков, Е.А. Пивнева // Историческая память и российская идентичность. — М. : РАН, 2018. — С. 12—34. — 508 с.

ПОЛИВАЛЕНТНОЕ ПРОЧТЕНИЕ АНИМАЦИОННОГО ТЕКСТА

Романенко Виктория Андреевна

кандидат филологических наук

доцент

Приднестровский государственный
университет им. Т.Г. Шевченко

Дубас Валерия Юрьевна

Приднестровский государственный
университет им. Т.Г. Шевченко

Статья посвящена проблеме метонимичности процесса квантования смысла. Обоснован тезис, согласно которому в основе любого сообщения и его восприятия лежит метонимический механизм укрупнения, выделения опорных пунктов смысла и интеграция последних. В статье показано, как роль адресного модуса обуславливает полноту интерпретации текста и доказывает, что только обладая герменевтическим опытом, адресат способен распознавать кодовые программы текста.

Ключевые слова: метонимия, смысл, значение, текст

Герменевтический подход к тексту позволяет выявить в нем коды культуры, если сам текст располагает ими. Для исследования таких макрознаковых семиотических объектов, как театр, кино, балет, опера, ритуально-магические действия герменевтический подход остается незаменимым. С его помощью адресат может воспринимать текст как политопическую структуру, сформированную из множества кодов, текстов и смыслов, вступающих в диалог друг с другом.

По наблюдению А.А. Зимней, разные адресаты характеризуются разными шагами смыслового восприятия – дробными или крупными [1, с. 99-100]. Поэтому процесс квантования смысла сам по себе может рассматриваться как метонимический, когда накопление и обработка информации в процессе ее восприятия осуществляется порциями, квантами (дискретно), создающими смысловое поле с опорными пунктами в виде ключевых слов и доминирующих сем, синекдохически выделенных фрагментов «картины мира». Установлено, что всегда имеют место личностные подходы к сегментации действительности, задающие определенный модально-предикативный вектор интерпретации текста.

Эффекту коммуникации способствует соответствие интерпретационных возможностей коммуникантов, «близость характеристик мыслительной и мнемической деятельности обоих партнеров общения» [1, с. 382]. Разночтения возникают, когда произведение обладает повышенной символичностью. «Символ не есть только наименование какой-либо отдельной частности, он схватывает связь этой частности с множеством других, подчиняя эту связь одному

закону, единому принципу, подводя их к некоторой единой универсалии. Символ (греч. – symbolon – знак, опознавательная примета; соединяю, сталкиваю, сравниваю) – «самостоятельное, обладающее собственной ценностью обнаружение реальности, в смысле и силе которой он, в отличие от знака, участвует» [2, 725-726].

Благодатным материалом для выявления семиотических кодов являются анимационные фильмы [3]. Проанализируем систему индексальных знакообразов на материале анимационного фильма. реж. И. Ковалевской «Четверо с одного двора» (1967 г). Этот во многом удивительный мультфильм замечателен потому, что в нем представлена религиозная символика, завуалированная в латентных образах. Поливалентный смысл макротекста мультфильма формируется на основе аппликации визуального, кинестетического, проксемического, вербального и мотивационно-коммуникативного кодов.

Подготовленный зритель проведет аналогию между плоскостью двора и иконы, расположенными по углам животными и зооморфно представленными святыми евангелистами, в архетипе восходящими к животным египетского тетраморфа: котенок - Лев, козленок - Телец/вол, собачка - друг человека - Ангел/человек, цыпленок (его место в углу пока не занято, так как ему еще предстоит родиться) – Орел (Рис.1). Сублиматором inferнальных сил и символом подземного мира является образ крысы. С этим врагом борются всем миром.

Рис. 1

Пространство с двух сторон, как врата в храме, обрамляют симметрично расположенные деревья – древний символ жизни и познания. В верхней точке расположен дом, в общем контексте воспринимаемый как дом бытия, мироздания. В центре двора – клумба, своей круглой формой и цветочным орнаментом отсылающая к образу мандалы (Рис. 1). Слово «мандала» с санскрита переводится как суть, сущность, центр, указание на завершённость, полное обладание. Образ символически представляет мироздание, территорию со всевозможными совершенствами, место в центре буддийского храма. В православии также существует множество мандал, например, иконы «Неопалимая купина», «Всевидящее око». Круг (клумба) вписанный в квадрат (двор) намекает на связь души (круг) и материальной реальности (квадрат) [5]. Цыпленок познает мир, знакомясь с клумбой, листком дерева, бабочкой и птичкой, каждый из которых предстает как синекдоха определенного аспекта мироздания (Рис. 1). Их условность в соответствии с психологией ребенка отмечена обобщенным изображением. Сам когнитивный процесс наглядно продемонстрирован метонимическими смещениями восприятия цыпленком очередного предмета с последующей его метафоризацией: цветок – бабочка – листок – птичка.

Таким образом, система коннотатов, символов, мифологем, тропов в визуальном искусстве «натурализуется» с помощью денотативного сообщения, а различия текста зависят как от поливокальности самого текста (множественность голосов), так и от герменевтической практики читателя.

Список литературы

Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. - М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. - 432 с.

Родионова С.А. Символ // Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный дом, 2001. – С. 725–727

Асенин С.В. Мудрость вымысла: Мастера мультипликации о себе и своем искусстве Москва: Искусство, 1983. — 207 с.

Ляшенко В. О мандале: круговые изображения в культуре и психотерапии [Электронный ресурс] // URL: <http://m.v-psy.ru/o-mandale.htm>

IS DISTANCE LEARNING A FUTURE FORM OF EDUCATION?

Kucherivska Sofiia

Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Finance and Credit Department,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Tkachuk Iryna

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Finance and Credit
Department,
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

The quarantine measures of 2020-2021 accelerated the use of distance learning by educational institutions both around the world and in Ukraine. Not all institutions were ready for this, and, nevertheless, remain unprepared. During the first two months of quarantine in 2020, most teachers independently acquired significant digital competencies in the preparation of classes.

The pedagogical practice has a large number of different approaches to learning, taking into account the peculiarities of the student, achieving the desired result, the available tools, and under current conditions, the access to information.

Distance learning has several advantages. Particular emphasis is placed on the freedom to choose the place, time, and duration of the study. However, this main advantage applies only to those students who have consciously chosen a course or even paid for it. If this takes place within the framework of official (general, professional, or higher) education, where there is a schedule, plan, organization of studying, generalized for the whole educational institution, the factor of freedom is leveled. During quarantine restrictions, exposure to computer monitors or gadgets has doubled. Attendance at compulsory online lessons (possibly with short breaks), then completing assignments / preparing for the next lessons by teachers, providing advice and additional explanations, plus time for self-interest, hobbies / professional development — all this is also using a computer. All this has led to a decrease in physical activity (no need to leave home), intensified eye strain, increased "carpal tunnel syndrome", and decreased concentration. While nowadays most students have developed the habit of reading only a few sentences, the title of the message or comment, the teachers have become accustomed to the lack of direct feedback, based on the answers to the task.

With distance learning, group communication is lost (even when using separate zoom rooms). Communication through technical means becomes artificial, defective, short-lived, does not always allow revealing the potential of subgroups.

And it is very good if the teacher has worked with a group of students before, has an idea of their peculiarities, and can take all this into account when developing tasks and assessing knowledge. If there is no such experience, then the individual approach

is somewhat lost. The computer screen does not allow you to react to changes with the student.

If before, the textbook wastage authority, now, unfortunately, the online resources, which do not always provide relevant information, take the first place. Accordingly, today, more than ever, it is important to teach (and not only children) to logically perceive information, analyze and filter it.

In such conditions, positive results of distance learning are possible only with the developed ability of self-discipline and self-learning.

In the meantime, it is possible to adjust the classical educational standards and requirements for conducting classes under modern challenges and opportunities; division into subgroups during distance learning; Inclusion of five-minute breaks with motor exercises during the online lesson; use of part of the funds saved for the payment of electricity by institutions during the quarantine for health measures for teachers.

In this context, it is important to identify the main features that distinguish the studies of students of economics from other graduates. First of all, it should be noted that students majoring in economics must acquire practical skills and analytical skills. At the same time, the applied nature in the conditions of distance learning of students of economic specialties is not a problem in comparison with, for example, medical students or chemistry students.

It is also worth noting that today to maintain high competitive position in conditions of digitalization and globalization of the market the universities are constantly forced to improve their educational, researching and innovative activities. At the state level educational policy should be targeted on creating competitive advantages of national higher education system [1]. The term “competitive advantages” should be understood as a set of properties, which allow universities:

- to perform their basic functions fully;
- to act as an effective component of the economic system and a real factor in the socio-economic development of the country;
- to compete at different global educational market levels [1].

To summarize, we should note that it is already becoming clear that the learning process will no longer be the same as it used to be. Distance learning is becoming commonplace for both teachers and students, so today we should pay more attention to the formation of significantly new skills that will emphasize its positive effects and eliminate the negative ones. And the role of universities in this process is to support both teachers and students and develop their skills, thereby increasing their own competitiveness.

References:

1. Djakona A., Obushna N., Iegorov B., Tkachuk I., Ostrovska N., & Popova L. (2021). Development of competitive advantages of the national higher education system in the digitalization conditions. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(10), 13-20. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.10.2>

DEVELOPMENT OF STRATEGIC PLANNING IN SOVEREIGN UKRAINE

Stolyarova Victoria

Ph.D., leading researcher

Institute of Physical Economy under name Podolinsky S.A.,
Kiev, Ukraine

Introduction. According to the 1996 Constitution, Ukraine is a sovereign, independent, legal, social and unitary state. At the beginning of the XXI century, state strategic planning was considered as a function of public administration, selection of priorities, determination of goals and directions of development taking into account available resources, development and implementation of interrelated tasks and measures of socio-economic development.

The formation of normative-legal and scientific-methodical support of national strategy was completed by developing for 2 years (2002-2004) the Strategy of economic and social development of Ukraine for 2004-2015 "Through European integration". The main forecast macroeconomic indicators of Ukraine's development were considered on March 12, 2004 at an extended meeting of the Government and the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The implementation of the defined Goals and Tasks was to create real preconditions for Ukraine's full membership in the EU, ensure sustainable economic growth, promote the establishment of an innovative model of development and social reorientation of economic policy.

The implementation of the Strategy in the life of the Ukrainian people was considered as a means of realizing the potential advantages of Ukraine in significant scientific and technological potential and developed human capital.

However, the Sustainable Development Strategy "Ukraine - 2020" imposed by the International Geopolitical Business after the events on the Second Maidan in Kyiv (November 2013 - February 2014) violated value principles of civilization and tribal historical development of individual regions and the spiritual succession of generations of the Ukrainian people.

Preparation of the Sustainable Development Strategy "Ukraine - 2020" lasted less than a year simultaneously with the deployment of the Anti-Terrorist Operation (ATO) from April to August 2014 in the Ukrainian Donbass.

The Sustainable Development Strategy "Ukraine 2020" did not become a continuation of the course "Through European Integration" of the Strategy of Economic and Social Development of Ukraine for 2004-2015 and the State Strategy of Regional Development for the period up to 2015, which was approved by the Government on July 21, 2006. At the same time, the Strategy envisaged the continuation of the implementation of European living standards in Ukraine and the entry into leading positions in the world.

Ukraine has gained experience in strategic planning, both through the formation of State Strategies for Regional Development for the periods up to 2015 (9 years) to 2020 (6 years) and 2027 (7 years), and through the development of Action Plans for their implementation in stages in three years (first stage) and four years (second stage). The Verkhovna Rada (Parliament) of Ukraine twice considered and discussed the draft laws "On State Strategic Planning" - in 2011 and in 2017. Unfortunately, they were not finally adopted by the Parliament and not approved by the President of Ukraine.

The timetable for preparing, adopting and communicating national strategic planning decisions to co-executors was constantly violated and contradicted the tenth principle of the State Strategic Planning Bill 2011, which was to implement the responsibility of participants in state strategic planning for effective implementation of tasks and measures aimed at achieving social goals of each region and the state as a whole.

The lack of organization of a joint and coordinated development of the State Strategy for Regional Development between the Central and Regional executive bodies has led to the centrifugation of regional goals, priorities and tasks from national ones. This slowed down the processes of state formation in Ukraine and led to the degradation of systemic interaction and the integral functioning of the Center and the Regions.

17 National Tasks of the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030 are aimed at their activation, which became guidelines for the development of draft forecast and program documents, draft regulations, draft action plans to ensure the balance of economic, social and environmental dimensions of sustainable development of each region and the state as a whole.

The purpose of research is to deepen the scientific foundations of strategic planning using the provisions of the theory of purposeful reproduction and the principles of system methodology. In modern conditions in Ukraine there is an increase in financial self-sufficiency of regions with simultaneous increase of social responsibility of the Center and Regions for achievement of balanced and steady social and economic development at various levels of management.

Materials and methods. The development of strategic planning of sovereign Ukraine is based on the new logic of long-term development, which provides for the definition of such strategic goals and strategic priorities and their indicators that can change the negative trends of the past to positive ones in the future. Strategic planning based on the systematic interaction of the Center and the Regions is implemented according to the following structural and logical scheme: strategic goals - target programs of the Center; strategic priorities - strategic projects for the development of the Regions; strategic indicators - indicators of the Action Plans of the Center and the Regions both autonomously and in cooperation.

In Ukraine, as a sovereign, independent, legal, social and unitary state, strategic planning can be carried out using the national methodology for measuring the Regional Human Development Index (RHDI, 2012).

The state has statistical support for RHDI forecast calculations since 2004 after the accession of Ukraine in 2003 to the World Community on the achievement of the 7

Millennium Development Goals (MDGs). It became possible to coordinate the information and methodological coordination of RHDI indicators with the MDG indicators.

The statistical measurement of RHDI has been carried out since 2004 for 6 block aspects and 33 indicators, of which 22 are indicators-stimulators of development, and 11 are indicators-disincentives of development:

- 1) population reproduction (5 indicators, including 4 indicators-stimulators of development, 1 indicator - development stimulator);
- 2) social status (6 indicators-disincentives);
- 3) comfortable life (6 indicators-stimulants);
- 4) well-being (5 indicators, including 4 - stimulant indicators);
- 5) decent work (6 indicators, including 3/3);
- 6) education (5 indicators-stimulants).

Extrapolation of objective trends of RHDI components for the long-term planning period allows to find out the negative forecast dynamics of those on which it is necessary to substantiate strategic priorities and indicators for target programs, global and local-regional, as well as interregional projects and Action Plans of the Center and Regions for their implementation.

In Ukraine, in the presence of depopulation of the nation and catastrophic labor migration, the central link of strategic planning of socio-economic development objectively becomes the purposeful reproduction of the population as a basic aspect of human development, due to the reproduction of human capital.

The development of strategic planning in sovereign Ukraine is based on the classification of purposeful reproduction processes at different levels of government: national (national economy); regional (administrative-territorial structure); sectoral (industries and sectors of the economy, types of economic activity); individual (subjects of market relations of various forms of ownership).

Decentralized budgeting of regional targeted reproduction processes is becoming a leading element of the mechanism of substantiation of the State socio-economic policy, which will be implemented in the relevant State and Regional strategies and Action Plans for their implementation.

The study used **methods**: historical, dialectical, structural-functional, systems analysis and synthesis, hypothetical-deductive, logical modeling.

Results and discussion. The powers of the Central and Regional executive bodies are based on the provisions and principles of state formation on the basis of coordinated and synchronous interaction of purposeful national and regional reproduction processes. Execution by the Center and Regions of processes and procedures of strategic planning in the conditions of decentralized budgeting determines those components of development of the sovereign, independent, legal, social and unitary state which are regulated by volumes and structure of the Consolidated budget of the state.

Establishing proportions within the Consolidated Budget between the State and local budgets of Ukraine is planned to be carried out using the harmonious proportions of the "Golden Section", which ensures the balance and systematic functioning of the Center and the Regions as a dialectically separated unity.

The structure of purposeful reproduction processes determines the need for their decentralized budgeting in accordance with the expenditure powers of the Central and Regional authorities in socio-economic development.

The effective indicators of financial and economic activity of the regions and the state in general are the gross domestic product (GDP) at the national level and the gross regional product (GRP) at the regional level. The ratio of the dynamics and share of GRP with the dynamics of GDP will determine the contribution the relevant region in the national results.

Ensuring the organic unity of value and natural form of regional gross output of products and services occurs when creating gross value added (GVA) of the region. Estimates of the region's GVA and GDP at the national level are based on the assumption that GDP is equal to the total GVA of the region, taking into account the balance of indirect taxes and subsidies. Ensuring the equality of regions in the distribution of financial resources of socio-economic development in accordance with the contribution to the GDP of a sovereign state will be achieved through the use of the principle of justice.

According to the region's contribution to the GDP of a sovereign state determines its share in the distribution of financial resources of the state for socio-economic development of the region using the proportions of the "Golden Section" in the Consolidated Budget of the unitary state through the use of the principle of harmonization [1, p.293].

Conclusions. The main result of the study is a methodological approach to determining the powers of the Center and Regions in strategic planning of socio-economic development based on achieving coherence and synchronicity of purposeful reproduction processes of different scales of market economy of a sovereign and unitary Ukrainian state. The results of the study became the basis of the scientific paradigm "Ukrainian people - a stable planned sustainable socio-economic development."

The methodological approach to strategy by the Regions and the Center for Socio-Economic Development of the administrative region and the state in general was developed by the Khmelnytsky Regional State Administration in 2015-2016. Strategic goals and priorities of socio-economic development of Luhansk and Donetsk regions were defined for 2014-2020 as an alternative to the Anti-Terrorist Operation (ATO), which was carried out from February to August 2014 in the Ukrainian Donbass.

In the sovereign Ukraine, the Regional Human Development Program of Khmelnytsky Region for the period up to 2020 was developed for the first time, on the basis of which the Regional Development Strategy of Khmelnytsky Region for 2011-2020 was specified and expanded. and the Action Plan for 2018-2020 on its implementation. Based on the statistics of the Index of Regional Human Development (RHDI) of Khmelnytsky region in 2004-2015 forecast calculations of 33 of its components for the 6th were carried out block-aspects of RHDI with the identification of negative dynamics of 7 indicators to justify the strategic goals, priorities and indicators of socio-economic development of Khmelnytsky region for the period up to 2020. 2 new strategic goals were introduced with the definition of 7 Millennium Development Goals as operational goals.

The regional program of human and socio-economic development of Khmelnytsky region for 2016-2020, in addition to the tasks of completing the achievement of 7 Millennium Development Goals and the implementation of 17 national goals of Sustainable Development Goals for 2030, included additional subprograms "Health", "Culture and art", "Physical culture and sports".

Strategic goals, priorities and indicators of socio-economic development of Luhansk and Donetsk regions were determined on the basis of forecast calculations of the components of RHDI regions for 6 block aspects and 33 indicators for 2014-2020 according to the statistical data of 2004-2008, 2009-2013. The system of coherence of tasks and indicators of the Millennium Development Goals and Sustainable Development Goals with 6 block aspects and 33 RHDI indicators was substantiated.

Based on the results of identifying the negative dynamics of measuring individual components of RHDI, 10 strategic priorities were identified, 9 of which were the same for both regions of the Ukrainian Donbass.

Prospects for further scientific and methodological developments are seen in the substantiation of the agreed "Tree of Development Goals" from the United Territorial Communities and Local Governments to regional and central executive bodies of administrative regions and the state as a whole.

References:

1. **Stolyarova, V.V.** (2020). Metodolohiia formuvannia kompleksnoho stratehichnoho planuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Methodology of formation of complex strategic planning of social and economic development of Ukraine]. *Upravlinnia ekonomikoii: teoriia ta praktyka. Chumachenkivski chytannia: zb.nauk.prats / NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-ti* [Economic management: theory and practice. Chumachenko readings: collection of scientific works / NAS of Ukraine, Inst. of Industrial Economy]. Kyiv, pp.274-297 [In Ukrainian].

Keywords: strategic planning, decentralized budgeting, proportions of the "Golden Section"

JEL Classification: O2; R58; B41

СВІТОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Вітер Олександра Миколаївна

к.п.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економічної та інвестиційної діяльності, Львівський національний університет ім. Івана Франка

Килин Оксана Василівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та експертизи товарів, Львівський національний університет ім. Івана Франка

Свелеба Наталія Андріївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та експертизи товарів, Львівський національний університет ім. Івана Франка

Стручок Наталія Миколаївна

к.е.н., доцент кафедри міжнародної економічної та інвестиційної діяльності, Львівський національний університет ім. Івана Франка

Спалах захворювання COVID-19 завдає значного удару світовій економіці. У минулому економіка світу переживала чимало економічних криз, однак вони не схожі з сьогодишньою через її неекономічну причину – вірусне захворювання. За оцінками експертів, сучасна криза завдає значно більшої фінансової шкоди світовій економіці ніж попередні кризи разом узяті. Аналітики прогнозують, що збитки світовій економіці через пандемію коронавірусу за найгіршого сценарію можуть досягнути \$ 2,7 трлн. Голова Європейського центрального банку Крістін Лагард заявила, що Європа може зіткнутися з серйозним економічним шоком, якщо світові лідери не вживатимуть термінових заходів проти спалаху коронавірусу [1]. Темпи росту захворювань пришвидшуються через появу нових штамів. А це негативно відображається на відновленні економік. В останньому звіті МВФ "Перспективи розвитку світової економіки" економічний радник і директор Дослідницького департаменту МВФ Гіта Гопінат зазначила, що світова економіка не зможе повністю відновитись та почати зростати, доки не завершиться пандемія коронавірусу

ВВП ЄС за 2020 рік продемонстрував скорочення на 6,2 % після зростання за підсумками 2019 року на 1,6 %. Такий спад економіки був найбільшим в історії ЄС. Попереднє найбільш суттєве скорочення ВВП в ЄС відбувалось у 2009 році і становило 4,3 % [2].

Найбільш суттєво скоротилося ВВП у Іспанії (- 11 %), Італії (-8,9 %), Греції (- 8,2 %) та Франції (- 8,1 %). В провідній економіці ЄС – Німеччині – ВВП скоротився на 4,9 %. Водночас, в Ірландії було зафіксоване зростання ВВП на 3,4 %, що зробило її єдиною країною в ЄС, економіка якої продемонструвала зростання у 2020 році[2].

В країнах з розвиненою економікою внаслідок пандемії доходи на душу населення зменшилися на 2,8% на рік проти показників розрахованих до

пандемії, а в країнах з ринком, що формується, і країнах, що розвиваються, щорічні втрати доходів на душу населення становлять 6,3% на рік. Загалом скорочення ВВП країн ЄС призвело до того, що показник ВВП на душу населення в ЄС скоротився з 27 970 євро на особу у 2019 році до 26 230 євро [2].

Крім того, у більшості країн світу різко скоротилися не лише інвестиції, але й споживання, що відрізняє нинішню кризу від попередніх рецесій. Економіка переживала унікальне поєднання відразу двох шоків - падіння попиту через введення карантинів і локдаунів та одночасне зниження пропозиції товарів через зупинку підприємств і порушення логістики. І все це накладається на борги, накопичені до початку кризи. З метою стабілізації економічної ситуації уряди країн ухвалюють як монетарні, так і фіскальні заходи. Причому обсяги допомог в різних країнах коливаються від 0.5% до майже 50% ВВП, залежно від фінансових можливостей окремої держави.

Однак, незважаючи на проблеми з пандемією коронавірусу, протягом 2021 року за прогнозами МВФ відбудеться світове зростання економіки на рівні 4,9%, що дещо вище від попереднього прогнозу, який становив 4,4%. [3] Це найвищий показник темпів відновлення після рецесії за останні 80 років.

Причиною зростання є значне поліпшення прогнозів відновлення економік для країн з розвиненою економікою. Повернення до позитивних темпів економічної активності та покращення прогнозних показників економічної діяльності зумовлене пришвидшенням темпів вакцинації в провідних країнах світу. Країни що розвиваються демонструють більш стримані прогнозні показники. У країнах з ринком, що формується і країнах, що розвиваються низькі темпи вакцинації продовжують гальмувати економічну активність. Значний розрив у відновленні економік у різних країнах світу поглиблюється під впливом різниці у доступі до вакцини. Статистичні дані свідчать, що частка повністю вакцинованих в країнах з розвиненою економікою становить майже 40% населення, в країнах з ринком, що формується – 11%, а в країнах, що розвиваються та в країнах з низькими доходами вакцинована лише незначна частина населення.

В числі факторів невисоких темпів економічного зростання для країн, що розвиваються, є відсутність необхідного доступу до вакцини, а як результат, низькі темпи вакцинації, та недостатня фінансова підтримка громадян країни та бізнесу, яку здійснюють уряди. Урядам країн необхідно підтримувати баланс між необхідністю сприяти відновленню економіки, здійснювати подальші кроки по здійсненню реформ, що стимулюють економічне зростання і збереженням цінової стабільності та податково-бюджетної стійкості. Однак, відновлення економіки в більшості регіонів країн, що розвиваються, виявляється недостатнім для компенсації шкоди завданої пандемією. За розрахунками світових організацій, до 2022 року обсяг виробництва у всіх регіонах світу, як і раніше, буде нижчим від рівня, прогнозованого до початку пандемії, а дві третини країн, що розвиваються не зможуть компенсувати зниження доходу на душу населення. Негативний вплив на відновлення економік будуть чинити тривала пандемія та її наслідки, до яких, зокрема, відноситься і високий рівень заборгованості перед зовнішніми кредиторами

Список літератури

- 1.Коронавірус може призвести до масштабного економічного шоку в Європі – Лагард. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://suspihne.media/18912-koronavirus-moze-prizvesti-do-masstabnogoekonomichnogo-soku-v-evropi-lagard/> (дата звернення: 26.10.2021)
2. <https://blogs.imf.org/2021/07/27/drawing-further-apart-widening-gaps-in-the-global-recovery/> (дата звернення: 20.10.2021)
- 3.[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/645716/IPOL_BRI\(2020\)645716_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/645716/IPOL_BRI(2020)645716_EN.pdf) (дата звернення: 20.10.2021)

БЕЗПЕКА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

Гудима Роксолана Петрівна

студентка економічного факультету
Львівського національного університету ім. І.Франка

науковий керівник

Вишивана Богдана Михайлівна
доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
Львівського національного університету ім. І.Франка,

Однією з головних вимог для підтримки фінансової стабільності та стимулювання економічної діяльності є наявність надійних систем платежів і розрахунків. Безперервне функціонування суспільства швидко порушиться, якщо, наприклад, домогосподарства втратять довіру до платіжних послуг або доступ до залишків на банківських рахунках.

Надійні платіжні системи та системи розрахунків лежать в основі будь-якої стабільної фінансової системи. В свою чергу кіберризиками все частіше згадуються як основне джерело серед загальних ризиків для фінансової системи.

Кіберризики – це ризик, пов'язаний з використанням комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення як в місцевих (локальних) мережах, так і в глобальній інтернет-мережі; в розрахунково-платіжних системах, в системах інтернет-торгівлі, в промислових системах управління. Також цей ризик пов'язаний з накопиченням, зберіганням і використанням особистих персональних даних [1]. На практиці це може означати, наприклад, що інформація про банківський рахунок стає скомпрометованою, що погіршує використання будь-яких сервісів, які покладаються на такі дані.

Оскільки фінансові ринки все більше обмежуються цифровим операційним середовищем, обсяг даних зростатиме, а разом із цим зростатимуть і проблеми, пов'язані з обслуговуванням, зберіганням та, у разі збоїв, відновленням цих даних.

Кіберризиками необхідно ефективно управляти на всіх рівнях інфраструктури, починаючи від ризиків, характерних для кінцевого користувача, і закінчуючи загальносистемними вразливими місцями в інфраструктурі.

Перед вирішенням проблем, спричинених кіберризиками, потрібно розуміти як запобігти їх виникненню, та звичайно як залишатись стійким незалежно від їх впливу. Дослідження кіберстійкості було проведено у більш ніж 75 платіжних системах, центральних депозитаріях цінних паперів та центральних контрагентах по всій Європі. На підставі опитування визначено сфери, які потребують найбільшого розвитку, зокрема управління, навчання та обізнаність, а також реагування на інциденти [2].

Користувачі повинні здобути компетенції, пов'язані з цифровими фінансовими послугами, зокрема розуміти наслідки прийняття будь-якого

рішення у сфері платежів, а також мати чітке уявлення про те, як здійснюються платежі, за яких умов та хто матиме доступ до їхніх персональних даних в майбутньому. Можемо відзначити такі фактори впливу на рішення центральних банків та регуляторів платіжних систем: підвищення обізнаності, занепокоєння щодо загроз конфіденційності у платіжних системах, посилення тиску відмовитися від готівки та масовий перехід до електронних платежів.

Попит на конфіденційність платежів має кілька різних джерел. Очевидним з них є бажання брати участь у незаконних операціях: це грошові розрахунки за придбання незаконних наркотиків; уникнення оподаткування невідомого доходу; платежі за викуп людей; офшорні банківські рахунки та підкуп корупціонерів [3].

Можна простежити певний взаємозв'язок між рівнем розвитку сфери безготівкових платежів та рівнем життя в країні. Чим вище рівень проникнення безготівкових платежів, тим вище рівень життя. Наприклад, у Швеції та Нідерландах ґрунтовно обговорюються питання щодо повної відмови від використання паперових грошей та створення перших повністю безготівкових країн. Значення показника співвідношення обсягів готівки поза банківською системою до ВВП країни (M0/ВВП) у країнах Скандинавії (Норвегія, Швеція, Данія) – в межах 2-3%, в Україні – близько 14,5%. Також варто зазначити, що чим менше готівки знаходиться в обороті, тим складніші умови для існування тіньового бізнесу [4].

Попит на конфіденційність є щоденним комерційним еквівалентом бажання "права на забуття", бажання, яке недооцінюється в сучасній економічній теорії. Звичайно є усвідомлення важливості здатності формувати репутацію. Є категорія людей яка хоче, щоб ця репутація мала наслідки в майбутньому: хороша та чесна поведінка сьогодні призводить до довіри у майбутньому. Проте вимога конфіденційності є важливою зворотною стороною історії – іноді хочеться, щоб домовленості не продовжувались у довгостроковій перспективі, а мали кінцеву точку, після якої непотрібно турбуватися про подальші непередбачені випадки. У світі платежів це тісно пов'язане з поняттям "остаточність" – бажанням мати змогу з упевненістю стверджувати, що в якийсь момент виплата була проведена, борг погашено.

Але розвиток законодавства та збільшення повноважень щодо відстеження діяльності призвели до дедалі більшої кількості випадків, коли виплати не настільки остаточні, як здавалося: відступи, екстериторіальні ухвали, нові форми відповідальності за продукцію. Тому суспільство дедалі більше включає ці пункти в договори, які передбачають страхування, вказують, що станеться у разі виникнення суперечок, і вказують, хто має повноваження приймати рішення, подавати заперечення або скасовувати домовленості, за яких обставин. І тоді виникає додаткова невизначеність щодо того, які з цих пунктів будуть виконуватися, а які будуть скасовані судами.

Оскільки проблема стає все більш складною, сторони угоди більше не можуть підтримувати гонорари адвокатів, необхідні для дотримання умов угоди. Тому для осіб, у яких немає юридичних та інформаційних відділів, простіше повністю запобігти проблемі, унеможливаючи операторів знайти один одного

після укладення угоди, тобто встановлення анонімності у транзакції. На цьому шляху проблему для сторін може вирішити блокчейн, надавши можливість провести транзакцію без розкриття особистих даних, при цьому операція може залишатись повністю законною.

Ще одним видом ризику, тісно пов'язаним з кібербезпекою, є гібридні загрози [5], що стосуються методів та інструментів, які використовують окремі державні чи приватні суб'єкти для послаблення конкурентів. У фінансовому секторі гібридні загрози можуть включати поширення неправдивої інформації через ненадійні засоби масової інформації, або використання кіберзлочинців для витоку конфіденційних ринкових даних. Обов'язок органів влади – впроваджувати регулювання та сприяти ініціативам таким чином, щоб посилити кібербезпеку на всіх рівнях фінансової інфраструктури, охоплюючи окремих суб'єктів ринку та аж до системного рівня.

Порушення діяльності суб'єкта єдиного ринку може нести ризики для багатьох країн та фінансової інфраструктури, тому задля фінансової системи в цілому критично важливо, щоб усі суб'єкти ринку досягли достатнього рівня стійкості до кіберзагроз та дотримувалися передового досвіду незалежно від розміру чи суверенності. Ця стратегія забезпечить форму імунітету проти загальносистемних збоїв, спричинених кібератаками.

Список літератури:

1. Братюк В. П. Сутність кібер-злочинів та страховий захист від кіберризиків в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 421-427
2. Tatu Laine. Digitalisation poses new security challenges for payment systems. *Bank of Finland Bulletin: Financial stability*. 2018. № 2 [Electronic resource]. Access mode: <https://www.bofbulletin.fi/en/2018/2/digitalisation-poses-new-security-challenges-for-payment-systems/>
3. Charles Kahn. Payment Systems and Privacy. *Economic research: Federal reserve bank of St. Louis*. 2018. № 100 [Electronic resource]. Access mode: <https://research.stlouisfed.org/publications/review/2018/07/16/payment-systems-and-privacy>
4. Чи існує світ без готівки?. *Європейська Бізнес Асоціація*. 2017. 10 листопада [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eba.com.ua/chy-isnuye-svit-bez-gotivky/>
5. Біленчук П. Стратегія забезпечення кібербезпеки в гібридній війні. *Юридичні новини України «LexInform»*. 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/strategiya-zabezpechennya-kiberbezpeky-v-gibrydnij-vijni/>

ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇХ МІСЦЕ У ФОРМУВАННІ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ

Коваленко Вікторія Володимирівна,

Доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

Зваричук Наталія Мирославівна,

магістр кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

Банківська система є одним із найголовніших елементів економіки країни, оскільки, мобілізуючи тимчасово вільні кошти, трансформує їх в інвестиційний капітал. Одним із джерел поповнення ресурсної бази банків виступають заощадження домогосподарств. При цьому, неоднозначну роль відіграє їх фінансова поведінка.

Фінансову поведінку домогосподарств економісти розглядають як діяльність домогосподарств, що пов'язана з розподілом та перерозподілом грошових ресурсів, у результаті чого відбувається формування фондів грошових коштів та їх використання на певні цілі [1, с. 20].

Слід відзначити, щодо мотивації до заощаджень, її факторів та факторів перетворення неорганізованих заощаджень на організовані у вітчизняній літературі немає єдиного підходу (табл. 1).

Таблиця 1.

Підходи до класифікації факторів формування мотивів заощаджень

Автор	Визначення
Берегуля А.	горизонт прогнозування, рівень після пенсійного доживання, рівень доходу на душу населення [2, с. 107]
Вдовиченко А.	збільшення наявних доходів, зниження рівня прямого оподаткування, зниження рівня інфляції та безробіття, надходження іноземного капіталу, заходи економічного стимулювання і правового регулювання доступу фізичних осіб до фінансових інструментів [3, с. 62]
Жупанин В.	виникнення та формування рівень доходу населення; структуру та рівень процентних ставок, вікову структуру населення, співвідношення міського та сільського населення і деякі інші [4, с. 43]

Автор	Визначення
Карковська В.	соціальні (розмір, джерело і періодичність отримання доходів; купівельна спроможність населення; ступінь диференціації населення за доходами; рівень соціального захисту малозабезпечених верств населення); суб'єктивно-психологічні характеристики населення (схильність до ризику, ощадливість, ступінь інвестиційної обізнаності); економічні (чинна система оподаткування доходів; розвиток інфраструктури фінансового ринку; наявність привабливих об'єктів інвестування); політичні (політична ситуація в країні; стабільність вибраного політичного та економічного курсу); законодавчі (ступінь раціональності й ефективності законодавчої бази) [5, с. 85]
Петренко Я.	критерії оцінки інвестиційних інструментів, особисті якості суб'єкту, який обирає відповідний інструмент, індивідуальні умови, на яких були сформовані вільні грошові кошти, якість інвестиційного середовища, бар'єри (відсутність досвіду, довіри, законодавчі обмеження) [6, с. 230-51]

Джерело: систематизовано авторами

Також необхідно зазначити, що прийняття рішень при трансформації заощаджень домогосподарств у ресурси банків в процесі реалізації їх ощадної поведінки може бути представлено у вигляді наступних етапів [7, с. 148]:

- формування основних ощадних цілей, які можуть відрізнятися для індивідів різного віку та доходу;
- визначення обсягів заощаджень на основі бюджету домогосподарства;
- вивчення альтернативних можливостей заощадження коштів, аналіз форм заощаджень;
- прийняття ощадних рішень, оцінюються ризики вкладення коштів;
- аналіз дохідності альтернативних форм заощадження при певному рівні фінансових ризиків;
- реалізація вкладення коштів.

Слід звернути увагу на те, що в процесі формування та реалізації ощадної поведінки домогосподарств, фактори формування заощаджень виконують комплексний вплив на обрання організованої форми заощаджень, яка являє собою заощадження домогосподарств, мобілізацію і розміщення яких здійснює банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи, які згідно із чинним законодавством країни мають право виконувати операції щодо залучення та розміщення коштів населення.

На фінансову поведінку домогосподарств до заощаджень впливає рівень їх доходів та витрат (рис. 1).

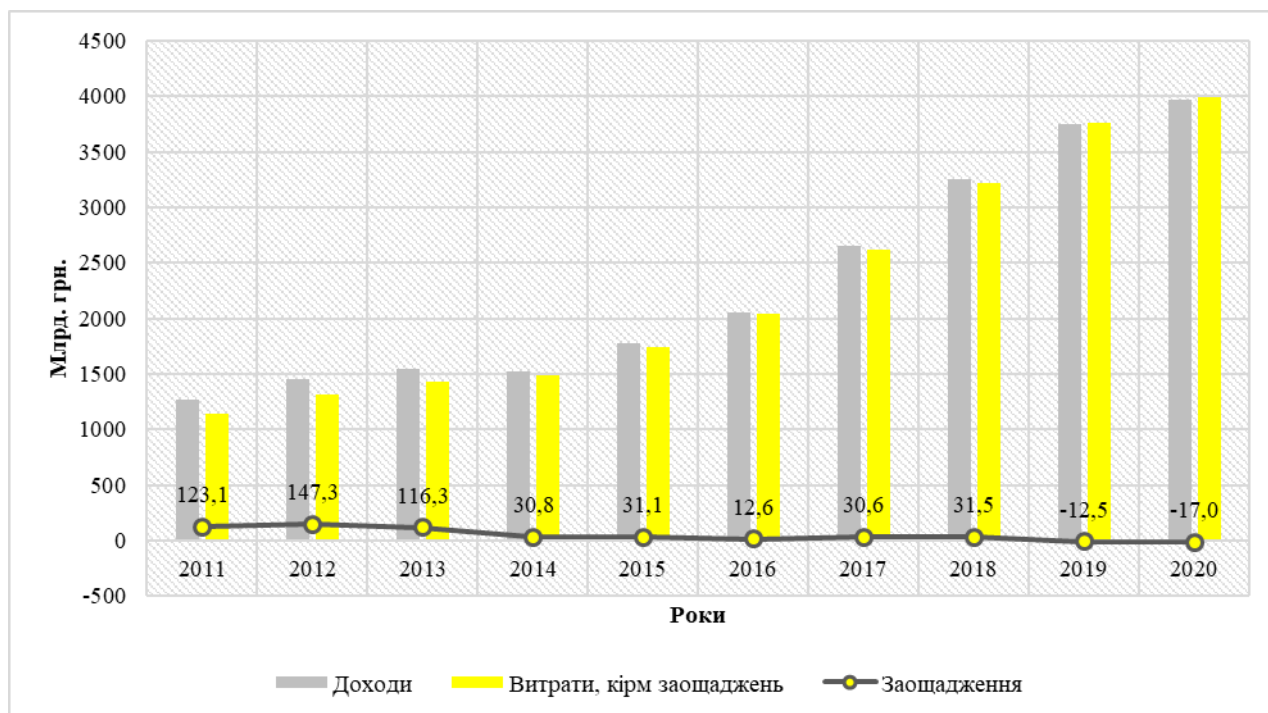

Рисунок 1 Динаміка доходів, витрат та заощаджень домогосподарств України за період 2011–2020 рр., млрд. грн.

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [8]

Наведені дані на рисунку 1, свідчать про негативний тренд щодо забезпечення домогосподарств доходами, відповідно, і заощадженнями. Виявлені тенденції складають вагомі труднощі для банків щодо залучення заощаджень домогосподарств для формування банківських ресурсів (рис.2).

За останні 10 років частка коштів фізичних осіб на рахунках банків в ресурсах банківських установ не знижувалася нижче 29 %. Загалом, за підсумками 2020 р. кошти фізичних осіб становили понад 37 % у загальних ресурсах банків України, що у грошовому виразі складає близько 682 млрд грн.

Якщо провести порівняльний аналіз коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб банків України, то спостерігається тенденція яка засвідчила, що основним джерелом залучених коштів є саме кошти фізичних осіб. Станом на кінець 2020 року кошти фізичних осіб склали 682 млрд. грн., що на 129 млрд. грн. більше порівнюючи з попереднім роком. При цьому станом на кінець 2020 року кошти суб'єктів господарювання склали 681 млрд. грн., що на 156 млрд. грн. більше у порівнянні з 2019 роком. В цілому, за період 2015-2020 рр. спостерігається значне зростання коштів фізичних осіб та суб'єктів господарювання.

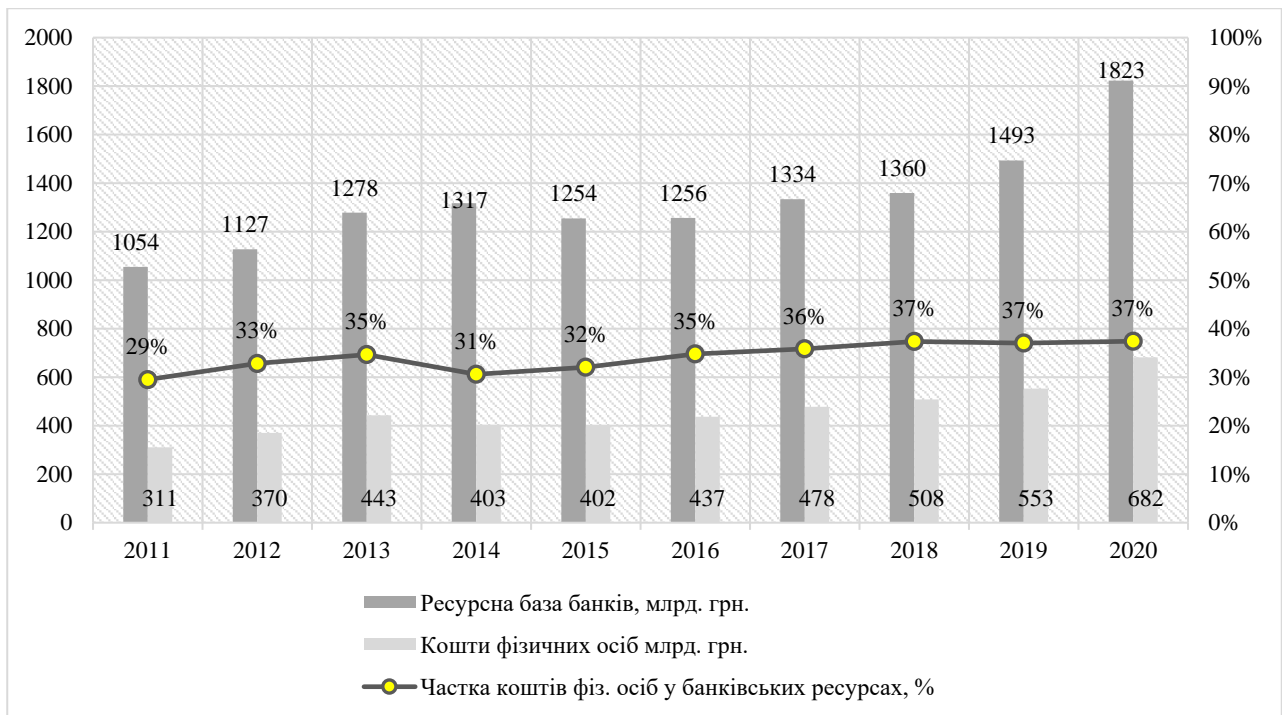

Рисунок 2 Кошти фізичних осіб у ресурсах банків України за 2011–2020 рр.
Джерело: розраховано авторами за матеріалами [9]

В цілому, за підсумками 2020 р. депозити домогосподарств зросли у річному вимірі на 26,2 % або до 726,8 млрд. грн. За період 2016-2020 рр. спостерігається значне зростання депозитів домогосподарств, так, станом на кінець 2020 року, вони склали 726,8 млрд. грн., що на 315,9 млрд. грн. або на 76,9 % більше порівнюючи з кінцем 2015 року (рис. 3).

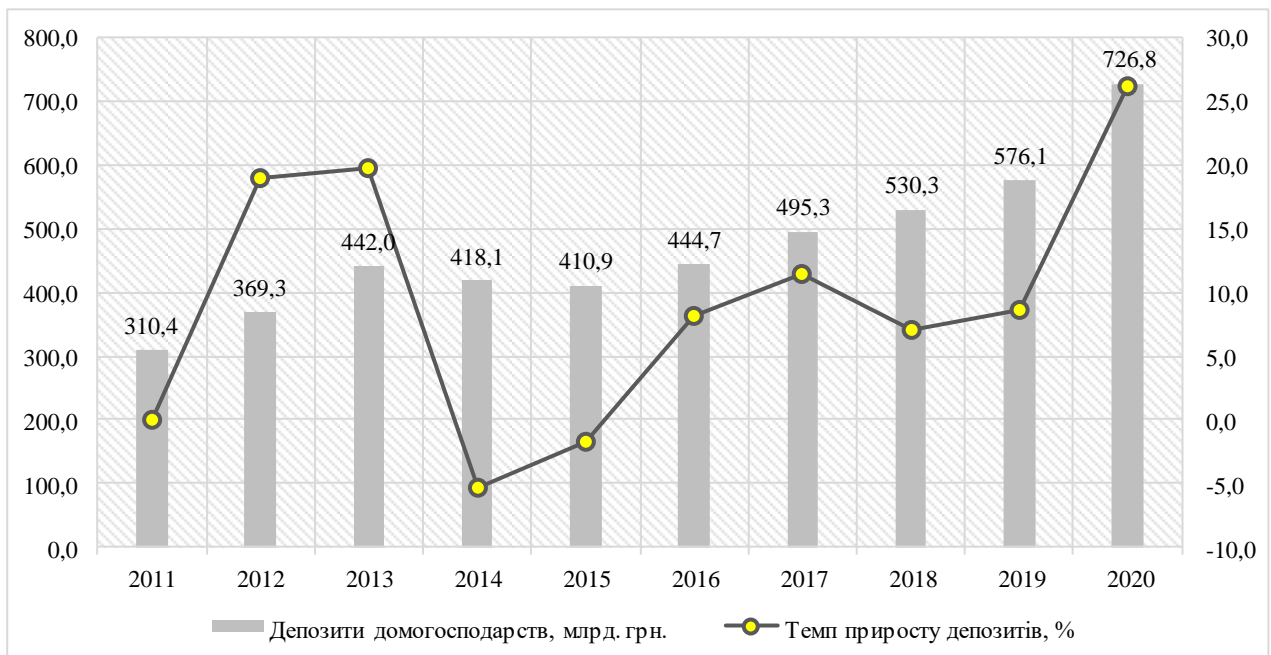

Рисунок 3 Динаміка депозитів домогосподарств України за 2011 – 2020 рр.

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [9]

Зменшення обсягу депозитів домогосподарств у банках протягом 2014-2015 рр. був зумовлений недовірою до банківських установ України, що супроводжувалося зростанням кількості банків, в яких була введена тимчасова адміністрація. Наприкінці 2014 року у стадії ліквідації знаходились 23 банки та ще щодо 16 банків, строк ліквідації яких завершено, вживались заходи по їх виключенню з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Водночас постійно збільшувалась кількість неплатоспроможних банківських установ, у яких введена тимчасова адміністрація (станом на кінець 2014 року їх налічувалось 38). Вагома кількість банківських установ виявилися не здатними до жорсткого інформаційного тиску українських засобів масової інформації та втрачали свої позиції в рейтингах довіри населення [10, с. 25].

Вивчення, розробка, встановлення продуктивних та ефективних механізмів щодо активізації ощадної поведінки домогосподарств відіграє особливо важливе значення. Реалізація можливостей банків із залучення заощаджень потребує системного підходу до управління, що передбачає спільне встановлення відповідних механізмів на двох рівнях – макроекономічному (держава) та мікроекономічному (окремий банк).

Найбільш пріоритетним напрямом на обох рівнях є забезпечення стабільності банківської системи та, відповідно, фінансової стійкості кожного окремого банку. Наразі, під час посткризового відновлення економіки України, безперервно зростають вимоги громадян до фінансових установ щодо їх стійкості та надійності, а також до держави щодо покращення ощадно-інвестиційного клімату, поліпшення політичної та економічної ситуації в країні. Дані вимоги спричинені як кризовими ситуаціями, так і рівнем конкуренції, яка постійно загострюється. Банки повинні зберігати та примножувати суспільний капітал, тому важливим є безперервне вдосконалення інструментарію управління, який спроможний ефективно та швидко реагувати на зміну поточних суспільних потреб.

У сучасних умовах розвитку економіки України пріоритети державної політики в інвестиційній сфері потрібно змінити й робити наголос не на залученні зовнішніх ресурсів, а на акумулюванні внутрішніх джерел фінансових ресурсів. З метою вирішення даного питання в першу чергу необхідно вдосконалити систему державних гарантій для банківських вкладів фізичних осіб. До того ж, вважаємо доцільним сформулювати у домогосподарств мотиви щодо активізації процесу розміщення коштів у банках, які здебільшого залишаються в якості неорганізованих заощаджень в готівковій формі.

Підхід до розвитку вітчизняної банківської системи має носити системний характер та містити заходи, спрямовані на активізацію ощадної поведінки домогосподарств, а саме:

- забезпечення політичної та фінансової стабільності в державі;
- удосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб;
- модернізація системи регулювання та банківського нагляду;
- підвищення транспарентності банківських установ;
- формування процедур та методів запобігання банкрутству банків.

Найбільш пріоритетним мікроекономічним напрямом є депозитна політика банку, яка представляє собою систему дій щодо формування портфеля депозитних послуг, видів і методів здійснення цих дій, характеристика його конкурентних позицій та забезпечення стійкості і надійності ресурсної бази [11, с. 135].

Застосування комплексного підходу щодо формування моделі поведінки банківської установи на ринку депозитних послуг дозволить банкам визначити довгострокову стратегію щодо залучення коштів клієнтів, зокрема заощаджень домогосподарств.

У свою чергу, депозитна політика вітчизняних банків вимагає послідовного вдосконалення, а саме: збільшення захисту вкладів фізичних осіб завдяки оновленню та посиленню суворості у питаннях законодавчого та нормативно-правового регулювання; втілення у механізм відкриття та обслуговування депозитних рахунків клієнтів банку принципу простоти, доступності, захищеності та лояльності; збільшення обсягу депозитних рахунків вкладників банку з широким механізмом функціонування, що дасть змогу домогосподарствам використовувати додаткові можливості щодо використання особистих заощаджень із допустимим рівнем доходів; посилення нагляду щодо прозорості, зрозумілості та доступності інформації про фінансовий стан банківської установи за допомогою органів банківського регулювання та нагляду; вдосконалення механізмів щодо якості обслуговування клієнтів завдяки запровадженню сучасних інформаційних технологій у банківській сфері, а також за допомогою підвищення кваліфікації працівників банку; оновлення дистанційних каналів обслуговування клієнтів, зокрема Інтернет та мобільного банкінгу; втілення програм у рамках маркетингової політики банківської установи щодо застосування цінових і нецінових методів депонування клієнтів з метою пропонування індивідуальним вкладникам більш розширеного комплексу послуг, більш високої якості обслуговування, підвищення інтересу фізичних і юридичних осіб у розміщенні заощаджень на депозитних рахунках банку.

Список літератури:

1. Кізіма Т.О. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 19–26.
2. Берегуля А.Я. Довгострокові та короткострокові ощадні мотиви населення. *Науковий вісник Одеського державного економічного університету*. 2006. №10 (30). С.104-114.
3. Вдовиченко А.М. Визначення детермінантів заощаджень та споживання населення України на основі емпіричного дослідження. *Економіка України*. 2009. № 9 (574). С. 40–52.
4. Жупанин В. Кошти населення як основне джерело ресурсів банківської системи України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2008. №3. С. 84-90.
5. Карковська В.Я. Трансформація заощаджень в інвестиції національної економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Л., 2011. 24 с.

6. Петренко Я.В. Чинники ощадної активності домогосподарств у довгостроковому періоді. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 12. С. 45-52.
7. Екшембиев Р. С. Персональные финансы в финансовой системе государства / Р. С. Екшембиев; под ред. проф. В. А. Слепова. М.: Магистр, 2008. 302 с.
8. Доходи та витрати населення 2019 (2021). Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/02/d_v_reg_19.pdf
9. Основні показники діяльності банків України. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision>.
10. Щукін Л. Інформаційні загрози для банківської системи: уроки українського антикризового PR. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 1. С. 24—26.
11. Еш С.М., Ляховецька В.М. Депозитна політика банків та інструменти її реалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. С.135-138.

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Кім Тетяна Іванівна,

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри міжнародної економіки
та світового господарства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Джафаров Елвін Джингізович

магістрант кафедри міжнародної економіки
та світового господарства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Актуальність і постановка проблеми дослідження. Розвиток економіки будь-якої держави напряму залежить від розвиненості малого та середнього підприємництва у ній. За даними Міжнародної організації праці, сфера малого та середнього підприємництва у світі в цілому забезпечує близько 70% робочих місць, у країнах Європи – близько 60% (від 45% у Бельгії до 85,6% в Ірландії) [1] та створює значну частку ВВП більшості країн ОЕСР – близько 50% [2]. За даними Державної служби статистики України, сектор малих та середніх підприємств у 2019 р. забезпечив 74,9% [3, с. 26] зайнятості та 63,6% доданої вартості за витратами виробництва [3, с. 40]. І ця роль помітно зростає, не дивлячись на складні умови діяльності підприємств МСБ. Однією з гострих проблем, що стримує розвиток і ефективність МСП в Україні, залишається недостатнє фінансове забезпечення цієї сфери. Досвід розвинених держав, зокрема, європейський досвід свідчить про те, що вказана проблема у ринковій системі вирішується шляхом взаємодії суб'єктів МСП з державними та фінансовими установами, зокрема, з комерційними банками. З іншого боку, банківська сфера потребує розвитку своїх кредитних можливостей аби бути потужною ланкою ринкової економіки. У нашому дослідженні йдеться про можливості і доцільність покращення взаємодії малих та середніх підприємств з банківськими установами з питань кредитування на основі адаптації європейського досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кредитування бізнесу були розглянуті такими вітчизняними вченими: В. Ляшенком, А. Морозом, З. Варналієм, М. Славуком, Л. Антонюком, І. Чернявським та іншими. Ця тема потребує подальшого дослідження, а саме слід приділити значну увагу співпраці підприємств та банківських установ у питаннях кредитування.

Метою цієї статті є: на основі аналізу вітчизняного та європейського досвіду банківського кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу виявити можливості адаптації європейських методів, інструментів та програм задля

фінансового забезпечення МСП України з боку державних та банківських установ.

Основні результати дослідження. Економіка країни розвивається здебільшого завдяки малому та середньому підприємництву, що є стійким та водночас гнучким елементом економічної системи.

Малий та середній бізнес (МСБ) здатен виконувати наступні функції:

- формувати ВВП країни
- наповнювати бюджет держави
- бути основним джерелом робочих місць в країні та скорочувати безробіття;
- формувати експорт країни;
- встановлювати зовнішньо-економічні зв'язки.

В розвинених країнах ці функції успішно виконуються та мають високі показники. Українське мале та середнє підприємництво у процесі своєї діяльності стикається з рядом проблем. Головною проблемою для розвитку малого та середнього бізнесу є нестача фінансів. Тому важливим є фінансова підтримка підприємців, якої можна досягти за рахунок кредитування МСБ. Вирішити цю проблему можуть банки, заручившись підтримкою державних установ. Таким чином, головне завдання банківської діяльності в Україні та державної політики щодо підтримки розвитку малого та середнього бізнесу полягає у розвитку кредитування.

Банківськими установами кредитуються здебільшого або великі підприємства, або підприємства малого та середнього бізнесу, що мають ознаки стабільності. Проте загальна картина МСБ не характеризується стабільністю чи надійністю. Отже часто банки відмовляють у кредитуванні позичальникам.

Основні причини відмови у наданні кредитів:

- короткий строк ведення діяльності підприємцем (менше ніж півроку);
- відсутність рухомого та нерухомого майна у позичальника;
- відсутність гарантій та поручителів;
- низький рівень доходу та знижена ефективність бізнесу.

Надмірна обережність банків пригальмовує розвиток малого та середнього підприємництва України, проте вона не є безпідставною та має пояснення: фінансова діяльність більшості підприємців знаходиться на низькому рівні.

Основними причинами, які викликають стримане надання кредитних коштів банківськими установами сектору малого та середнього бізнесу є:

- високі ризики у наданні коштів суб'єктам МСБ через малу стійкість сектору, а відповідно й висока ймовірність банкрутства;
- недостатньо відкрита та достовірна інформація у фінансових звітах підприємців, що обумовлено податковим навантаженням на них;
- недостатній рівень знань банківських установ, щодо співпраці з представниками МСБ;
- викривлена фінансова система, яка дозволяє банкам фінансувати в інші сектори, організації, дорогоцінні метали тощо [4].

Незначна кількість банківських установ мають у переліку наданих послуг кредитні програми для фінансування МСБ, а ті що існують, як правило мають високі відсотки та жорсткі умови [5]. Також бар'єром для встановлення

кредитних відносин між банківськими установами та представниками МСБ України є обмежений спектр і обсяги наданих банками послуг з кредитування. Ринок розвинених країн може налічувати до трьохсот різних фінансових послуг, Україна не може цим похвалитися. Вітчизняні банкіри досі не користуються усіма технічними можливостями інтернету для залучення майбутніх позичальників, не освоюють нові ринки, продукти, послуги тощо.

Розвиток кредитування в Україні стикається з такими несприятливими явищами та тенденціями, як: нагромадження системних ризиків; розрив між фінансовою та реальною галузями економіки; падіння довіри суб'єктів господарювання, в першу чергу, до держави та банківської системи; посилення ролі держави в регулюванні банками і стимулюванні їх до надання кредитів малим підприємствам. Натомість світовий досвід, накопичений саме завдяки сприятливому стабільному бізнес-середовищу, демонструє ряд дієвих інструментів та методів надання кредитних коштів підприємцям, таких як:

- застосування ефективних програм з надання кредитів суб'єктам МСБ, що адаптовані до специфіки МСБ, та застосування механізму розподілу ризику неповернення кредитних коштів між організаціями, які підтримують малий бізнес.

- створення інститутів гарантій зі сторони держави, та великих підприємств, існування організацій взаємного надання гарантій за прикладом ТВГ у Франції;

- наявності спеціалізованих державних установ зі страхування кредитного ризику (особливо, для малого бізнесу у сільськогосподарській сфері), а також розвиток надання консультаційних послуг комерційними банками як частина фінансового планування, і ознайомлення з інформацією про послуги, що надають партнери, новітні технологічні продукти та проведення тренінгів (Німеччина);

- введення системи розподілу ризику між рівнями загальнодержавними та місцевими, що виникають при кредитуванні представників МСБ та покращена система надання мікрокредитів, які є найбільш ефективною та швидкою формою кредитування, що може активніше реалізуватися кооперативами, це активізує діяльність малого підприємництва у регіонах [6].

Вдосконалити розвиток кредитування можна, застосовуючи той досвід, що набули зарубіжні країни у сфері кредитування, проте адаптувати його слід поступово застосовуючи заходи з коротко-, середньо- та довгостроковою перспективою (Табл. 1).

Приклад застосування європейського досвіду у розвиток банківського кредитування МСБ в Україні

Перспектива	Спосіб застосування
Коротко Строкова	Надання кредитів пріоритетним галузям і видам економічної діяльності (KfW Bank Німеччини). Консультаційні послуги та технічна підтримка МСБ з боку держави
Середньо Строкова	Через розвиток гарантійних фондів: знизити вартість банківських кредитів для суб'єктів МСБ; створювати фонди взаємних гарантій (Франція) для розпорошення ризиків кредитування; розвивати системи надання гарантій від великих підприємств – партнерам малих підприємств
Середньо Строкова	Розробити нормативно-законодавчу базу для функціонування державного Гарантійного інституту. Розвивати надання мікрокредитів, видавати беззаставні кредити строком до 3 років шляхом покращення системи оцінювання ризиків відповідно до стадії, на котрій знаходиться життєвий цикл підприємство-позичальник
Довго Строкова	Відмовитись від надання субсидій збитковим галузям шляхом підвищення прозорості ринкових засад функціонування фінансового ринку та зміни акценту втручання держави. Вдосконалити внутрішні процедури банків з метою підвищення прибутковості їх діяльності, вдосконалити ризик-менеджмент, впровадити сучасні системи управління якістю кредитних портфелів. Оцінювати кредитоспроможність позичальника через незалежні компанії. Розвивати співробітництво банків і кооперативів щодо МСБ та розширення лінійки кредитних продуктів банків

Джерело: складено автором на основі [7]

Отже, підґрунтям нашого аналізу було емпіричне спостереження вітчизняної практики, за якої представники малого та середнього бізнесу мають обмежені джерела фінансування, а також те, що більшість позичальників не підходять до вимог, які висувають банки при наданні кредитів. За таких умов доцільним є запровадження заходів щодо диверсифікування МСБ. Як, наприклад країни ЄС, що концентрують свої зусилля на підтримці фінансування малих та середніх підприємств через надання гарантій банківським установам, що кредитують бізнес.

Слід визнати, що у 2020 році українські регулюючі органи та міжнародні фінансові організації підтримали ініціативу з посилення фінансування малого та

середнього бізнесу, так наприклад ЄБРР надав донорських 3,5 млн євро МСБ в Україні, проте досі цей процес перебуває на початковому етапі.

В Україні на сьогоднішній день існує гостра потреба у посереднику для ефективності взаємних відносин між банками та позичальниками-підприємцями. Як свідчить зарубіжний досвід, таким посередником може і має бути держава, яка б проводила активну політику щодо розвитку МСБ та фінансування його кредитними ресурсами.

Ситуація, що склалась в Україні, та відсутність власного механізму, що сприяв би розвитку кредитування малих та середніх підприємств, потребують впровадження зарубіжного досвіду в практику вирішення проблеми фінансування МСБ. Найбільш дієвими із заходів, які можливо адаптувати на вітчизняних теренах, на нашу думку, наступні:

1) надання субсидії на покриття відсоткової ставки (досвід Угорщини). А саме, покриття власних витрат позичальників за виплатою відсотків із залученням кредитних коштів;

2) фінансування комерційних банків для кредитування ними малого та середнього бізнесу (досвід Польщі);

3) формування Національного фонду гарантій по кредитах (приклад Польщі). Такий фонд виступає посередником між банківськими установами та суб'єктами господарювання, є гарантом у кредитних справах між ними;

4) створення гарантійних товариств регіонального рівня та застосування практики відстрочення платежів по кредитах з гарантією (досвід Швеції);

5) фінансування кредитних операцій центральним банком (практика в Іспанії). Йдеться про надання Центральним банком фінансів, що забезпечували б надання кредитів суб'єктам малого та середнього бізнесу банкам, які спеціалізуються на мікрокредитуванні;

6) фінансова підтримка у формі держгарантій, МСБ що нещодавно створили свій бізнес (Данія);

7) пряме кредитування, яке дозволить підвищити конкурентоспроможність МСБ (Чехія);

8) виокремлення державних або приватних банківських організацій, що спеціалізуються виключно на кредитуванні МСБ (Данія).

9) державна підтримка кластерних ініціатив, для цього підприємець створює бізнес-план і бере участь у конкурсі на здобуття державного фінансування, пільгового кредитування (досвід Німеччини, Росії) [8].

Впровадження вказаних заходів потребує значних витрат, проте задля розвитку такої економічно та соціально важливої структурної ланки як МСБ такі проекти мають бути створені і реалізовані. Водночас державою мають впровадитись довгострокові програми розвитку надання кредитування малому та середньому бізнесу з чітко прописаними сумами та джерелами фінансування цих програм. Окрім того, держава має контролювати реалізацію цієї програми та контролювати витрати. Також слід перейти до усунення перешкод доступу малих підприємств до кредитних коштів.

Найбільш вірне вирішення проблеми – це концепція кредитної фабрики, що пропонує три-чотири універсальних і стандартизованих кредитних продукти у

всіх точках продажів. В Україні такий підхід поки що використовує досить невелика кількість банків. Хтось, навпаки, пропонують велику кількість різноманітних варіантів, або ж використовують однаковий підхід як до ФОП, так і до великого підприємства, що підвищує вартість їх обслуговування для самих банків.

Максимально спрощена процедура надання кредиту і мінімальний пакет документів при оформленні кредитної заявки є важливою складовою і може виглядати так: якомога менше документів банківська установа може вимагати у майбутнього позичальника. Це збільшить ймовірність того, що підприємець забажає оформити кредитну угоду. Наприклад, для надання кредитних коштів фізичній особі-підприємцю достатнім є з'ясування терміну його функціонування та галузь, а також його обороти. Ідеальним кредитним процесом для даного сегменту може бути процес, схожий на роботу з фізичними особами: підприємцю достатньо поставити 5–6 запитань (так як це проходить при оформленні кредитної картки) і не більше ніж година він отримуватиме відповідь на кредитну заявку. Проте, звичайно, варто пам'ятати про ризики: такий метод, можна вводити тільки при наявності скорингових моделей, які дозволяють якісно оцінювати клієнта, маючи мінімальний обсяг даних. Такі моделі мають підлягати регулярному перегляду та валідуванню (у т.ч. залученням компаній, що на цьому спеціалізуються), щоб бути ефективними.

Для того, щоб зменшити ресурсні витрати, що пов'язані з кредитуванням малого та середнього бізнесу банківські установи мають вкладати кошти у новітні ІТ рішення, це пришвидшить роботу банкіра з пошуку підприємця у багатьох реєстрах. Як варіант, спеціаліст банківської установи може ідентифікувати мінімальну інформацію про позичальника, а програма б могла підтягнути всю необхідну інформацію з різних реєстрів. Окрім полегшення роботи, це прискорить прийняття рішень щодо видачі кредиту.

Підсумовуючи, хочеться зазначити, що надання кредитів суб'єктам МСБ може стати ключовим чинником зростання доходів банківських установ. Це дуже перспективний напрямок, проте до розвитку його треба гарно підготуватись, переосмислити бізнес-процеси та методи роботи з позичальниками, а також здійснити інвестування в цю інфраструктуру [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні механізм взаємодії банківських установ та суб'єктів господарювання України є недостатнім і неефективним. Оскільки розвиток МСБ має ключове значення для економіки та соціальної стабільності в країні, слід посилити цей механізм державною підтримкою, як це практикується у розвинених державах Європи. Це потребує вдосконалення законодавства та створення програм цільового фінансування. У держави є можливості і інструменти, за допомогою яких, вона може усунути бар'єр між позичальниками-підприємцями та банками, такі як: . Вдосконалення законодавчої бази, створення привабливого інвестиційного клімату, стимулювання економічної активності, надання фінансової допомоги малому та середньому бізнесу тощо. Державні установи мають провести активну роботу зі створення правового середовища та збільшення обсягів кредитування. Та оскільки цей процес може бути довготривалим, то слід запозичити досвід

зарубіжних країн у відношенні до врегулювання співпраці між представниками МСБ, державними установами та кредиторами.

Література

1. Small matters. Global evidence on the contribution to employment by the self-employed, micro-enterprises and SMEs. Report ILO. [Електронний документ] - Режим доступу: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/--publ/documents/publication/wcms_723282.pdf

11. The power of the small: unlocking the potential of SMEs. Infostories. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Employment/SMEs>.

3. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Статистичний збірник 2019 / За ред. М.С. Кузнецової // Державна служба статистики України. К.: Держаналітінформ. - 2020. – 364 с.

4. Версаль Н. Переваги та недоліки зовнішніх джерел фінансування малих та середніх підприємств в Україні. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2020. №1. С. 182-194.

5. Варналій З. С. Мікрокредитування малого підприємництва / З. С. Варналій, С. Г. Дрига, Л. Л. Тарангул. – Ірпінь : НУДПСУ, 2008. – 144 с.

6. Волкова Н.І., Свірідова К.Д. Аналіз проблем кредитування малого та середнього бізнесу в сучасних економічних умовах. Фінанси, облік, банки. 2017. №1 (22). С. 55-62. 6. Донець О. Б. Напрями активізації банківського кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. № 3. С. 205–209.

7. Романишин В.О., Уманців Г. В., Сясько І. В. Активізація кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №22. С. 70-77.

8. Small Business Development center [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sba.gov/local-assistance/resource-partners/small-business-development-centers-sbdc>

9. Як малому і середньому бізнесу пережити кризу Олексій Філіпов. 29.03.2021 [Електронний документ] - Режим доступу: <https://home.kpmg/ua/uk/home/media/press-releases/2021/03/yak-malomu-i-serednomu-biznesu-perezhyty-kryzu.html>

COVID-19: НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ ДЛЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Стояненко Ірина Василівна

к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів підприємства Київський національний торговельно-економічний університет

Урсатій Анастасія Едуардівна

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Київський національний торговельно-економічний університет

Пандемія COVID-19 завдала нищівного удару по світовій економіці та багатьох економічних системах країн. Протягом кількох місяців вона змінила звичний світовий порядок, поставила під загрозу життя та здоров'я населення світу, викликала макроекономічну нестабільність та вплинула на більшість сфер життя. Обмежувальні карантинні заходи для боротьби з поширенням пандемії протягом 2020-2021 років стали викликом не тільки для національних урядів та громадян, а й для підприємницького сектору. Перед роботодавцями з'явилися серйозні виклики, спричинені пандемією та карантинном.

Повне або часткове припинення господарських операцій, звільнення працівників, складна логістика, надання тимчасової відпустки, примусове скорочення робочого дня / тижня, зменшення прибутку – це неповний перелік негативних наслідків для бізнесу в результаті запровадження карантинних заходів в нашій країні. Багато підприємств різних галузей не мали можливості здійснювати господарську діяльність, тому, втрачаючи свої доходи, опинилися на межі банкрутства та закриття. Перед підприємствами постав складний вибір: тримати бізнес на плаву чи зберегти місця співробітникам.

Як показала практика, великий бізнес швидко адаптується до викликів економічної кризи, тому що має фінансовий резерв для запобігання банкрутству. Малі підприємства виявилися уразливішими до глобальних змін, бо не мають «подушки безпеки».

Крім звичайних труднощів розвитку малого бізнесу в період карантинних обмежень, за словами О. В. Красота [1], з'явилися ще й такі як:

- швидке зниження доходів (вдвічі більше, ніж у великого);
- значна вразливість до макроекономічної нестабільності;
- великі фінансові втрати, які зазнав малий бізнес вже після 2-3 місяців карантину;
- примусове скорочення співробітників, що призвело до зростання циклічного безробіття;
- збільшення частки неплатоспроможності серед малих підприємств порівняно із середніми та великими, особливо у сферах послуг, розваг та громадського харчування;
- додаткове навантаження на державу щодо збільшення обсягів соціальних трансфертів, пов'язаних з виплатою часткової допомоги по

безробіттю та наданням державної допомоги найбільш вразливим малим підприємствам.

За даними Державної служби статистики [2] в період 2019-2020 рр. загальна кількість підприємств в Україні скоротилася на 1,78% (табл.1). І якщо скорочення великих підприємств склало 1,16%, середніх лише 0,83%, то малих 1,83%. Чисельність мікропідприємств впродовж пандемії COVID-19 зменшилася на 5515 підприємств (1,76%).

Таблиця 1

Кількість підприємств України у 2019-2020 роках*

Показники	2019	2020	Абсолютний приріст	Темп приросту базисний, %
Кількість підприємств, од	380597	373816	-6781	-1,78
в тому числі:				
великі підприємства	518	512	-6	-1,16
середні підприємства	17751	17604	-147	-0,83
малі підприємства	362328	355700	-6628	-1,83
з них мікропідприємства	313380	307865	-5515	-1,76

* Джерело: сформовано авторами за [2]

Майже третина малих підприємств в нашій країні (29,3 % від загальної кількості) у 2020 році отримала як результат своєї діяльності збитки. Їх загальний обсяг склав 25529,41 млн.грн., в той час як у 2019 році результатом їх праці був чистий прибуток на суму 89449,38 млн.грн. Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності (*Profitability of operational activity of enterprises*) малих підприємств України у 2020 році порівняно з 2019 роком скоротився на 6,77 в.п. і становив 3,94 %, а мікропідприємств – лише 1,02 %. Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності (*Profitability of all activity of enterprises*) склав -1,76 % та -5,50 % [2] для малих та мікропідприємств відповідно (рис.1).

На початку 2021 року Європейською Бізнес Асоціацією проведено дослідження [3], яке зафіксувало падіння Індексу настроїв малого бізнесу щодо перспектив їх діяльності до 2,38 балів з 5-ти можливих, порівняно з 3,07 балами 2019 року. Лише 23,71% підприємців задоволені поточним станом справ у бізнесі проти 42% у 2019 році. Очікують покращення стану справ у бізнесі 27,46% підприємців проти 58,7% у 2019 році. Майже 44,13% вважають катастрофічною економічну ситуацію в Україні. Найбільш негативними факторами впливу на їх діяльність підприємці відзначили: низьку купівельну спроможність (21,09%), коронавірус – епідемію та локдаун (18,44%), податки та фіскальний тиск (11,59%), владу (9,64%) та економічну кризу (6,70%).

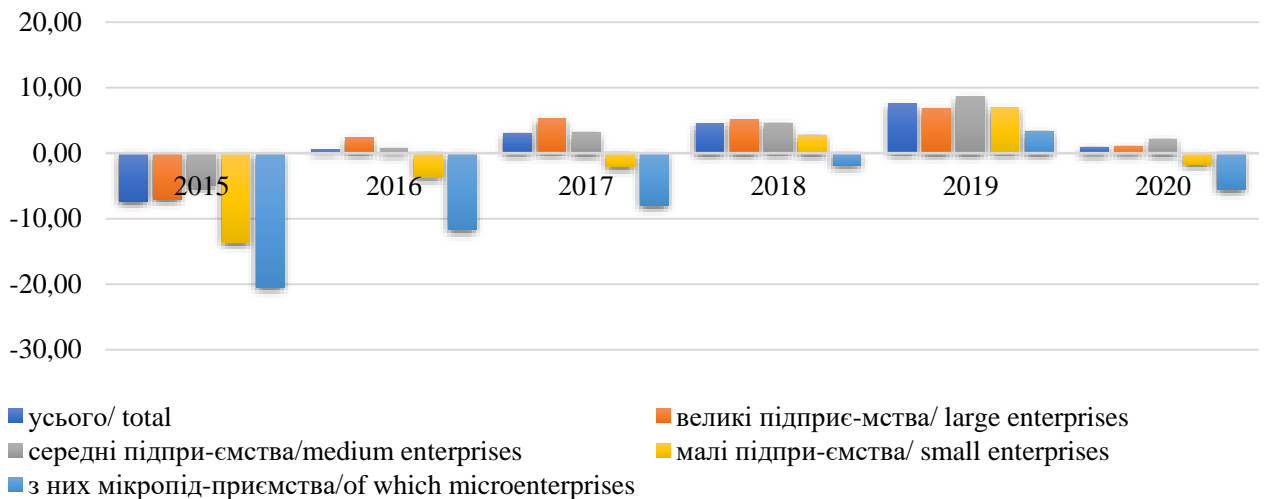

Рис. 1. Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств України у 2015-2020 р.р.*

* Джерело: сформовано авторами за [2]

Дослідження активності малого бізнесу під час пандемії COVID-19, за словами Гейко Т.Ю., визначило такі ризики [4]:

- невизначеність на зовнішніх ринках, особливо, щодо пост карантинних обсягів, умов та можливостей відновлення експорту;
- втрата внутрішнього ринку збуту;
- зупинення діяльності;
- дефіцит ліквідності;
- значне скорочення та звуження структури споживчого попиту;
- порушення ланцюгів створення доданої вартості і постачання.

Введення урядом карантинних заходів, заборон та соціального дистанціювання поставило український бізнес на межу виживання. Пандемія COVID-19 стала чинником, який змусив увесь світ переглянути свої прогнози соціального та економічного розвитку не тільки в короткостроковій перспективі, а й більш чітко визначити власні пріоритети у довгостроковій перспективі. Для того, щоб допомогти малому бізнесу в нашій країні подолати наслідки пандемії COVID-19 з мінімальними втратами, уряду необхідно розробити дієві заходи, виходячи власних фінансових можливостей та проаналізувати антикризові заходи, які були запроваджені в розвинутих країнах.

Так, уряд Франції виділив 8,5 мільярдів євро на допомогу підприємств, які тимчасово відсторонили своїх працівників від роботи через карантин, для того, щоб виплачувати зарплати. Французький уряд пообіцяв зберегти всі робочі місця після закінчення кризи. Впроваджена система дає змогу зменшити виплати працівникам до 70% за умови, що заробітна плата в 4,5 рази перевищує мінімальну [5]. Водночас держава зобов'язується повністю відшкодувати підприємствам витрати на виплати працівникам.

У Великій Британії уряд послабив закони про банкрутство для того, щоб дозволити підприємствам, які не в змозі погасити борги, продовжувати

працювати. Введено положення, яке тимчасово позбавляє персональну відповідальність директорів підприємства під час пандемії COVID-19. Облікову ставку було знижено утричі - з 0,75 до 0,25% [5].

В США 2 трильйони доларів було виділено на виплати американським громадянам і бізнесу, для подолання економічних наслідків і розвитку бізнесу [5]. Це означає, що була здійснена одноразова виплата у розмірі 1200 доларів США для тих, хто має річний дохід до 75000 доларів. Якщо дохід становить від 75 тис. до 99 тис. доларів на рік, то виплата буде меншою. 377 млрд. доларів виділено на допомогу малому бізнесу. Щотижнева допомога по безробіттю, яка буде виплачуватися протягом 4 місяців, становить 600 доларів. Для Фонду корпоративного добробуту введені суворіші умови на суму 500 мільярдів доларів для оплати праці та забезпечення зайнятості. Також деякі з найбільших кредиторів США пообіцяли надавати пільгові періоди іпотечним позичальникам, які постраждали від кризи.

Щодо України, то задля підтримки малого підприємництва в умовах пандемії COVID-19 також було здійснено впровадження низки заходів, серед яких [1, 4, 6-9]:

- можливість з 19 квітня 2021 фізичним-особам підприємцям та найманим працівникам (в т.ч. юридичних осіб) отримати одноразову матеріальну допомоги у розмірі 8000 грн;

- виплата державної допомоги 75 тисячам найманих працівників та підприємців, діяльність яких була призупинена через посилення карантинних обмежень;

- запровадження на період дії карантину на всій території України мораторію на проведення перевірок податковими органами;

- надання платникам податків права на часткове погашення податкового боргу (у тому числі, штрафні санкції і пеню), що не перевищує 3060 грн., який обліковувався станом на 1 листопада 2020 року;

- тимчасове звільнення платників єдиного податку першої групи від сплати єдиного податку на період грудень 2020 року - травень 2021 року.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 27.05.2020 №534 було затверджено «Державну програму стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки» [10]. Її метою є впровадження протягом зазначеного періоду комплексної системи нових можливостей стабілізації та сталого розвитку економіки України, підвищення рівня зайнятості населення шляхом збереження існуючих і стимулювання створення нових високопродуктивних робочих місць з гідними умовами праці.

Проте на цьому уряду та владі не варто зупинятися. Основними антикризовими заходами щодо подолання наслідків пандемії COVID-19, а, відповідно, пріоритетами підтримки та розвитку малого бізнесу в нашій країні, на думку Гейко Т.Ю., і ми цілком підтримуємо її, можуть стати [11]:

- зменшення втручання уряду у діяльність малого підприємництва, усунення адміністративних бар'єрів для ведення бізнесу;

- модернізація податкової системи, на основі впровадження раціональних податкових нововведень, спрощення податкового адміністрування, своєчасного відшкодування ПДВ та зниження навантажень на фонд оплати праці шляхом зменшення ставки ПДФО або зменшення ставки ЄСВ;
- системне зниження корупції;
- збільшення доступності фінансування для малого бізнесу в банківському та небанківському секторах шляхом спрощення вимог до позичальника;
- розширення можливостей зовнішньоекономічної діяльності малого підприємництва;
- покращення цифровізації державних послуг та підприємницьких компетенцій малого підприємництва, збільшення кількості електронної комерції;
- впровадження та просування державних онлайн-платформ, які надають інформаційну підтримку малому бізнесу у пошуку бізнес-партнерів та фінансуванні як в Україні, так і за кордоном.

Крім цього, на нашу думку, можливе швидке адаптування малого підприємництва в умовах пандемії за рахунок переведення окремих бізнес-процесів підприємства в онлайн-режим, розроблення нової стратегії розвитку з урахуванням поточної ситуації та переведення капіталу в галузі, які є найприбутковішими для малого бізнесу в нашій країні. Лише комплексний підхід до вирішення проблеми на всіх рівнях влади дозволить відновитися вітчизняному бізнесу та продовжити успішну діяльність, не зважаючи глобальні виклики.

Список літератури:

1. Підтримка платників податку під час карантину: огляд закону #3220. URL: <https://business.diia.gov.ua/en/cases/karantin/pidtrimka-platnikov-podatku-pid-cas-karantinu-oglad-zakonu-3220>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Презентація результатів Індексу настроїв малого бізнесу за 2020 рік. URL: <https://eba.com.ua/wpcontent/uploads/2021/02/small-business-index-2021.pdf>
4. О. В. Красота. Особливості розвитку малого підприємництва в умовах порушення макроекономічної стабільності. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/100.pdf
5. Як уряди різних країн підтримують бізнес під час карантину? *Рубрика*. 2020. URL: <https://rubryka.com/article/state-support-business>
6. Податковий борг в сумі до 3060 гривень, який накопичився до 1 листопада 2020 року, буде списано. URL: https://biz.ligazakon.net/news/205537_podatkoviy-borg-v-sum-do-3060-griven-yakiy-nakopichivsyu-do-1-listopada-2020-roku-bude-spisano

7. ФОПи першої групи звільнені від сплати єдиного податку і ЄСВ до кінця травня. URL: https://biz.ligazakon.net/news/203460_fopi-persho-grupi-zvlnen-vd-splati-dinogo-podatku--sv-do-kntsya-travnya

8. Мінекономіки: Вже 600 млн грн спрямовано на виплату “карантинних” 8 тисяч грн. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiki-vzhe-600-mln-grn-spryamovano-na-viplatu-karantinnih-8-tisyach-grn>

9. Одноразова допомога ФОПам та найманим працівникам: інструкція для отримання послуги. URL: <https://diia.gov.ua/8000>

10. Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520>

11. Гейко Т. Ю. Пріоритети розвитку підприємництва в Україні в умовах пандемії COVID-19 та в посткарантинний період. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2020. № 2 (73). С. 62–71. URL: http://journals.uran.ua/vsed_oneu/article/view/219796/219516

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Фокіна-Мезенцева К.В.

д.е.н., проф.

Київський національний торговельно-економічний університет

Мартиненко Вікторія Вячеславівна

Студентка

Київський національний торговельно-економічний університет

На сучасному етапі розвитку економіки торгівля є однією з ключових галузей держави, що займає лідируючі позиції серед галузей економіки по надходженнях до бюджету. Торгівля України займає провідне місце в сучасній економічній системі й соціальній сфері держави та її регіонів, у формуванні економічного потенціалу, забезпеченні ефективного функціонування системи відтворення, товарно-грошового обігу та задоволенні потреб населення в товарах і послугах [2].

Головною проблемою, яка являє собою перешкоду для швидкої інтеграції нашої країни на ринок Євросоюзу є низький рівень конкурентоспроможності української продукції та посилення міжнародної конкуренції в якій вітчизняні товари "програють" за якістю високотехнологічним європейським продуктам. Зокрема, ускладнилася процедура сертифікації вітчизняної продукції через дискримінацію українських експортерів деякими іншими товаровиробниками.

На сучасному етапі економічного розвитку України питання підвищення ефективності зовнішньоторговельних відносин набувають виняткового значення. Це пов'язано, по-перше, зі знаходженням економіки України в ситуації об'єктивної незбалансованості структури економіки, по-друге, з залежністю процесу реформування економіки України від зовнішніх джерел фінансування [5].

Торгівля з країнами ЄС на сьогодні виступає чи не найважливішим фактором у визначенні напрямків розвитку вітчизняного виробництва та зростання конкурентоспроможності українських товарів на світовому ринку.

Сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів склалося від'ємним у сумі 5,1 млрд дол., але покращилось у порівнянні з 2019 роком на 5,6 млрд дол. Експорт товарів у 2020 році зменшився у порівнянні з 2019 роком на 1,7% (на 862,8 млн дол.) і склав 49,2 млрд дол (рис.1).

Найбільша питома вага в українському експорті належить: продукції АПК та харчової промисловості (45,1%); продукції металургійного комплексу (18,4%); продукції машинобудування (11,0%); мінеральним продуктам (10,8%); продукцію хімічної промисловості (5,5%) [1].

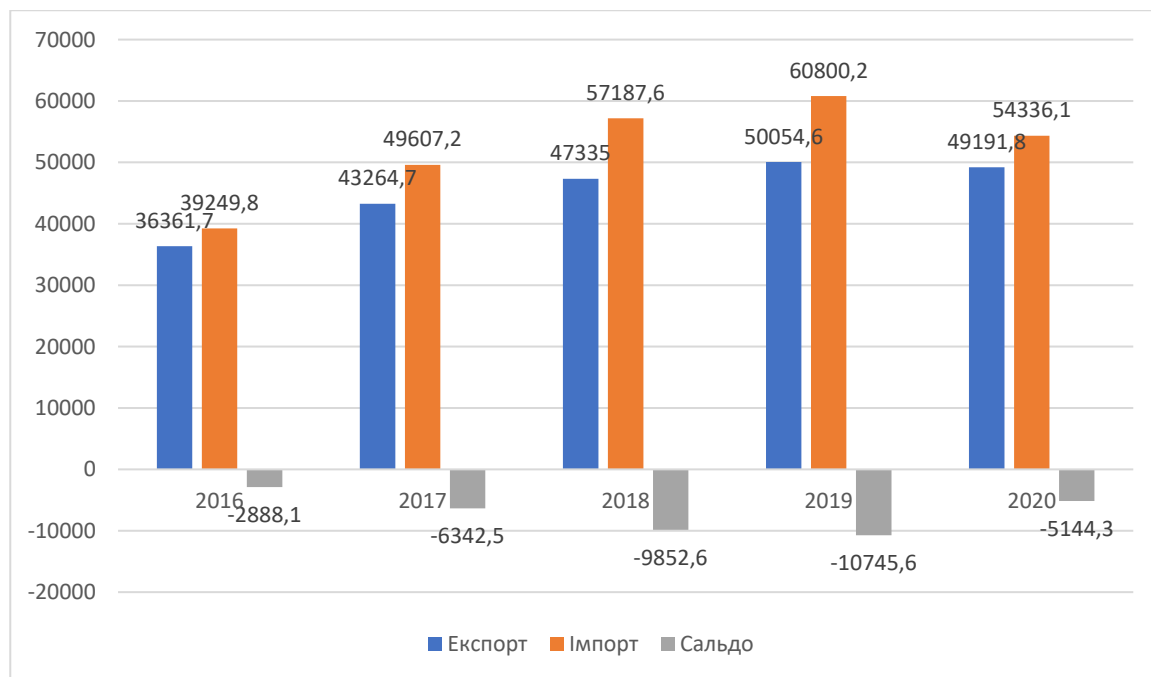

Рисунок 1. Динаміка експорту-імпорту товарів України 2016-2020рр.

Основними торговельними партнерами України в експорті товарів у 2020 році були: країни ЄС, Китай, РФ, Туреччина, Індія, Єгипет, Білорусь, США, Індонезія, Саудівська Аравія.

Імпорт товарів у 2020 році зменшився у порівнянні з 2019 роком на 10,6% (на 6,5 млрд дол.) і склав 54,3 млрд дол. Найбільша частка у загальному обсязі імпорту припадає на: продукцію машинобудування (34,2%); продукцію хімічної промисловості (19,8%); мінеральні продукти (15,9%); продукцію АПК та харчової промисловості (12,0%); продукцію металургійного комплексу (5,8%); продукцію легкої промисловості (5,5%).

Статистичні дані підтверджують, що Україна є глобальним гравцем у світовій торгівлі. Зовнішньоторговельні операції проводилися з 234 країнами та юрисдикціями.

Країни ЄС(28) є найбільшими торговельними партнерами України. Зовнішньоторговельний оборот товарів з країнами ЄС(28) у 2020 році зменшився на 7,2% (на 3,3 млрд дол.) у порівнянні з 2019 роком і склав 42,5 млрд дол. Експорт товарів до країн ЄС(28) зменшився на 10,3% (на 2,1 млрд дол.) і становив 18,6 млрд дол. Імпорт товарів зменшився на 4,6% (на 1,2 млрд дол.) і склав 23,9 млрд дол. Сальдо торгівлі товарами з країнами ЄС(28) склалося негативним у сумі 5,3 млрд дол. та погіршилось на 1,0 млрд дол. відносно 2019 року.

Зовнішньоторговельний оборот товарів з Митним Союзом (Російська Федерація, Білорусь, Казахстан, Вірменія, Киргизстан) зменшився на 25,1% (на 4,1 млрд дол.) у порівнянні з показниками 2019 року і склав 12,4 млрд дол. Експорт товарів до країн Митного Союзу зменшився на 14,9% (на 796,4 млн дол.) і склав 4,5 млрд дол. Імпорт товарів зменшився на 29,9% (на 3,3 млрд дол.) і

становив 7,9 млрд дол. Сальдо зовнішньоторговельного обороту товарів з цими країнами у 2020 році склалося негативним у сумі 3,3 млрд дол., але покращилось на 2,6 млрд дол. відносно 2019 року.

Зовнішньоторговельний оборот товарів з країнами СНД у 2020 році зменшився на 23,0% (на 4,3 млрд дол.) у порівнянні з 2019 роком і склав 14,4 млрд дол. Експорт товарів зменшився на 12,1% (на 819,9 млн дол.) і склав 5,9 млрд дол. Імпорт товарів зменшився на 29,1% (на 3,5 млрд дол.) і становив 8,4 млрд дол. Сальдо торгівлі товарами з цими країнами склалося негативним у сумі 2,5 млрд дол., але покращилось на 2,6 млрд дол. відносно 2019 року.

Зовнішньоторговельний оборот товарів з Російською Федерацією у 2020 році зменшився на 29,1% (на 3,0 млрд дол.) і склав 7,2 млрд дол. Експорт товарів до Російської Федерації зменшився на 16,6% (на 536,8 млн дол.) і становив 2,7 млрд дол. Імпорт товарів зменшився на 35,0% (на 2,4 млрд дол.) і склав 4,5 млрд дол. Сальдо торгівлі товарами з Російською Федерацією склалося негативним у сумі 1,8 млрд дол., але покращилось у порівнянні з 2019 роком на 1,9 млрд дол.

Основними торговельними партнерами України є також Китай, США та Туреччина. На їх долю припадає відповідно 13,2%, 5,2% та 4,6% зовнішньоторговельного обороту товарів і послуг 2020 року.

Отже, процес розвитку зовнішньої торгівлі товарами в Україні протягом останніх 15 років мав нестійкий характер, зазнаючи різних коливань у періоди глобальної нестабільності. При цьому Україна закріпила за собою позиції виробника і постачальника сировинної та низько технологічної продукції.

Актуальним стає питання чи в змозі наша держава впоратися з такими важливими питаннями як: надання вітчизняної економіки стійких конкурентоспроможних переваг, підвищення якості вітчизняної економіки в питанні виробництва товарів для міжнародного ринку за світовими стандартами, захист і розвиток вітчизняних виробників, курсу державної політики щодо обмеження діяльності держав-експортерів на внутрішньому ринку, безперешкодне отримання запчастин, матеріалів, сировини імпортного виробництва. Також не вирішені питання скорочення некритичного імпорту, трансформації вподобань національних споживачів у покупці вітчизняних товарів-аналогів [6].

Список літератури

1. Департамент взаємодії з експортерами та просування експорту: Довідка “Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2020 році”.- 2021р.
2. Карнаушенко А.С. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку роздрібного товарообороту в Україні

3. Кулицький С. Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи [Електронний ресурс] – 2018. Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr9.pdf>.
4. Статистичний збірник: Україна у цифрах, м.Київ. -2021р.
5. Шемчук М.Ю. Статистичний аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами Європейського Союзу у 2018 році.
6. Фокіна-Мезенцева К.В. Імпортозаміщення як форма ефективної соціально-економічної політики держави. / К.В. Фокіна-Мезенцева // Бізнес навігатор. [Науково-виробничий журнал]. Херсон, 2021. Вип.3, No 64 С.57-62

ЕКСПОРТ, ЯК ФОРМА ВИХОДУ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ

Фокіна-Мезенцева К.В.

д.е.н., проф.

Київський національний торговельно-економічний університет

Онищук Олександра Андріївна

Студентка

Київський національний торговельно-економічний університет

На сьогоднішній день є доволі актуальним зростання взаємозалежності економік різних країн та інтенсивний перехід цивілізованих країн від замкнених національних господарств до економіки відкритого типу.

Підприємства виходять на зовнішні ринки для максимізації прибутку за рахунок використання ефекту масштабу для таких аспектів як: забезпечення довгострокового успішного збуту і економічного зростання, продовження життєвого циклу товару, підвищення ефективності збутової діяльності шляхом посилення ринкових позицій на основі створення відділень, філій, дочірніх підприємств, розширення мережі сервісних пунктів, подолання залежності від внутрішнього ринку, сезонних коливань попиту та розсіювання ризиків шляхом завоювання закордонних ринків.

Експорт - це продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів [1].

Експорт є доволі актуальним, адже він найпростіший та потребує мінімальних змін у товарному асортименті підприємства, його структурі, потребує мінімальних інвестиційних витрат та поточних грошових зобов'язань, забезпечує мінімальний ризик при вході на ринок та легкість виходу. Існують такі форми експорту: прямий та непрямий.

Реалізацію та вивіз товарів і послуг за кордон без посередників називають прямим експортом. Великим мінусом цього експорту є великий ступінь ризику, в порівнянні з непрямим експортом. В його організацію входять такі складові як:

1. прямий експорт
2. структурний підрозділ підприємства
3. торгові представництва
4. власні торгові агенти
5. дочірні компанії [2].

Прямий експорту виконується за допомогою експортного відділу – займається організацією і вирішенням питання щодо просування товару на зовнішній ринок, торгового представника – особа, що знаходиться за кордон, працює лише на своє підприємство, займається просуванням товару на ринку,

представництва — команди, що займається укладання та контролем угод, стимулюю збут закордоном [3].

Непрямий експорт — продаж товарів на зовнішньому ринку за допомогою незалежних маркетингових посередників. Основними його перевагами є те, що під час такого експорту менше ризикуєш, адже збутом та реалізацією займаються посередник, що мають професійні навички та знання. Таким чином продавець уникає великої кількості помилок. Хоча це має і ряд таких недоліків, як незнання реакції споживача на товар, недостатня увага посередника на ринку, а також залежність експортера від посередника. Також підприємству не потрібно за кордоном власний торговий апарат, а це означає що даний експорт потребує незначні капіталовкладення.

Непрямий експорт або його ще називають делегування повноважень без інвестування має передачу повноважень з експорту, яка характеризується вживанням в певній країні або країнах системи збуту та належить іншому підприємству. Даний спосіб збуту експортери обирають при неможливості самостійно діяти на зовнішньому ринку. Є ще доволі відомий спосіб, як експортна франшиза. Його суть полягає в тому, що франчайзі купує у компанії право на продаж її товарів або послуг під товарним знаком [3].

В Україні є такі внутрішні обмеження для розвитку експорту:

- адміністративні бар'єри та обмеження (митні правила і процедури, процедури валютного та експортного контролю, повернення ПДВ при експорті);
- дефіцит доступного і дешевого експортного фінансування (кредитів), що значне знижує конкурентоспроможність українських компаній на зовнішніх ринках;
- передекспортне фінансування підприємств-експортерів на етапі виробництва;
- транспортно-логістичні і конкурентні обмеження (недостатній рівень розвитку внутрішньої і експортної транспортної інфраструктури, системи пунктів попуску на кордоні, зростання тарифів державних монополій);
- інформаційні і компетентності обмеження, в більшості для суб'єктів малого підприємництва (недостатньо спеціальних знань і навичок з ведення експортної діяльності, інформації про зовнішні ринки і ділових партнерів та ін.) [4].

Отже, організація виходу підприємств на зовнішній ринок передбачає вибір форм виходу на закордонні ринки, який залежить від мети підприємства, масштабів діяльності, характеру товару й намірів контролювати продаж. І найрозповсюдженою формою є прямий та непрямий експорт. Прямий експорт передбачає, що виробник продає свої товари та послуги самостійно. Непрямий експорт передбачає організацію торгівлі через посередників та торгівлі через організовані товарні ринки, тобто через міжнародні товарні біржі, тендери (торги), аукціони та виставки/ярмарки. Вони мають свої переваги та недоліки, проте їх перевага над іншими формами виходу на зовнішні переваги є зручність та актуальність.

Список літератури:

1. Юридичний	словник.	Експорт.	URL:
https://kodeksy.com.ua/dictionary/e/eksport.htm			

2. Навчальні матеріали онлайн. Які особливості експорту, як форми виходу на міжнародний ринок. URL: https://pidru4niki.com/1494080752342/marketing/yaki_osoblivosti_eksportu_formi_vihodu_mizhnarodniy_rinok

3. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. Порівняльна характеристика основних способів виходу на зовнішні ринки. URL: <https://library.if.ua/book/54/3917.html>

4. Фокіна-Мезенцева К.В., Мерзла М.І. Перспективи розвитку зовнішньої торгівлі за допомогою національної стратегії експорту. /К.В. Фокіна-Мезенцева, М.І.Мерзла // Бізнес навігатор.-2018.-№ 6(49).-С.18-22

ЛІЗИНГ ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІКИ

Фокіна-Мезенцева К.В.,

д.е.н., проф.

Київський національний торговельно-економічний університет

Голуб Наталія Сергіївна,

Студентка

Київський національний торговельно-економічний університет

Лізинг – це інвестування через різні форми оренди обладнання, верстатів, механізмів, електронної та обчислювальної будівельної техніки, а також будівель та споруд. У той же час договір фінансової оренди, або ж лізингу має суттєві відмінності від класичного договору оренди, що насамперед укладаються у кількості суб'єктів відповідних правовідносин, а також в особливостях використання майна, що надається в лізинг, право власності на яке може перейти до користувача за результатами виконання умов договору. Згідно Закону України «Про фінансовий лізинг», фінансовий лізинг - вид правових відносин, за якими лізингодавець зобов'язується відповідно до договору фінансового лізингу на строк та за плату, визначені таким договором, передати лізингоодержувачу у володіння та користування як об'єкт фінансового лізингу майно, що належить лізингодавцю на праві власності та набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, та які передбачають наявність хоча б однієї з ознак фінансового лізингу [1].

Варто сказати, що лізинг в собі має переваги як кредиту, так і оренди, тобто клієнту надається можливість придбання засобів виробництва за рахунок позикових коштів, а вже остаточно після закінчення договору він отримує їх у власність. Як стимул розвитку виробництва, лізинг зможе забезпечити українським підприємствам спрощення та стимулювання процесу оновлення основних виробничих фондів; прискорене освоєння нового обладнання і технологій; скорочення термінів, необхідних для організації випуску нової продукції; полегшення отримання імпортової техніки та її фірмового обслуговування. Крім цього, лізинговий бізнес дає змогу зменшити ризик можливих втрат при освоєнні нової продукції; полегшує отримання банківських кредитів; розширює можливість ознайомлення з новою технікою [2].

У самій простішій лізинговій угоді беруть участь 3 сторони:

- лізингодавець - лізингова компанія, яка купує майно на запит клієнта, після чого здає його в лізинг;
- лізингоодержувач - клієнт лізингової компанії, який отримує майно в користування з можливістю подальшого викупу;

- продавець - постачальник майна, яке і купує лізингова компанія для здачі в лізинг.

В угоді також бере участь банк, який фінансує лізингову компанію, страхова та логістична компанія. Перш за все, при укладанні договору лізингова компанія цікавиться надійністю потенційного одержувача. Тому у юридичної особи запитують: статут; установчий договір чи рішення про створення; свідоцтво про державну реєстрацію; свідоцтво про постановку на податковий облік; копія банківської картки, підписів; рішення та наказ про призначення керівника і довіреність на підписання договорів. А також, аналізуючи фінансову стійкість клієнта запитують: бухгалтерську звітність (баланс, звіт про фінансові результати); інформацію про розрахункові рахунки та помісячні обороти за останні 6–12 місяців і відомості про отримані кредити та укладені раніше договори лізингу [3].

Розрахунок лізингових платежів здійснюється за методом ануїтетів, який передбачає що лізингові платежі здійснюються рівномірними частинами та сума кожного лізингового платежу залишається незмінною.

У той же час сукупний лізинговий платіж за договором має свою структуру, що включає:

- суму лізингових платежів протягом терміну оренди майна;
- суму амортизації (або вартість майна, що орендується);
- лізинговий процент (відсотки за кредит, маржа);
- плату за додаткові послуги, що надаються лізингодавцем, передбачені договором лізингу;
- податки.

Одна з основних переваг лізингу, як методу фінансового фінансування є: стовідсоткове кредитування; відсутність великих одноразових витрат; оптимальне співвідношення власного та позикового капіталу; тимчасове вивільнення коштів; велика гнучкість угоди; зниження ризику старіння обладнання; переваги бухгалтерського обліку майна; податкові пільги; пільги на амортизацію; можливість нижчої відсоткової ставки; найменший ризик позичальника; розширення кола споживачів; можливість придбання обладнання наприкінці терміну орендного договору.

Підсумовуючи вищенаведене, можливо стверджувати, що лізинг є дуже зручним фінансовим інструментом нашого часу, за рахунок якого можна відновити основні засоби, або ж розширити виробництво, не відволікаючи значної суми з обороту. Лізинг не завжди може замінити кредит, хоча для бізнес-клієнтів він, як і раніше, залишається найбільш вигідним варіантом.

Список літератури:

1. Про фінансовий лізинг: Закон України від 04.02.2021 №1201-IX. Дата оновлення: 13.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>

2. Мітюков І.О., Александров В.Т., Ворона О.І., Недбаєва С.М. Фінансові послуги України. Енциклопедичний довідник. URL: https://fin.biem.sumdu.edu.ua/images/My_files/Fin_Services/Vol6.pdf

3. Ворона Н., Чернишова Н., Свіріденко А. Правові основи фінансового лізингу. Податки & бухоблік, листопад, 2016/№ 94 URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/november/issue-94/article-23348.html>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ СІЛЬГОСПВИРОБНИКІВ

Черняк Олена Володимирівна

магістр 2 курсу спеціальності «Економіка»

Науковий керівник:

Есманов Олексій Миколайович

к.е.н., ст.викладач кафедри бізнес – економіки та адміністрування
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Сільськогосподарський сектор має довгу історію інновацій та впровадження нових технологій для підвищення продуктивності, управління ризиками та покращення екологічної, соціальної та економічної стійкості. Використання цифрових технологій та пов'язаних з ними інновацій фермерами, а також політиками та адміністраторами є ще одним кроком у цій історії, який відкриває нові можливості, але також несе нові виклики.

Використання цифрових даних у сільському господарстві вперше було запроваджено як джерело зростання продуктивності завдяки точному землеробству. Спочатку точне землеробство здебільшого передбачало використання систем орієнтування, моніторингу врожайності, застосування змінної ставки, передавання комп'ютеризованої інформації на великі відстані (телематика) та управління даними. Для збору даних про діяльність та продуктивність у господарстві, наприклад коливання врожайності та характеристики виробничих фондів, було розроблено безліч непов'язаних систем.

Проте, незважаючи на те, що велику кількість даних було отримано та використано для різних конкретних цілей, більшу частину їх не можна було об'єднати з іншими даними та не можна було легко використовувати повторно за межами початкового призначення. Більше того, велика частина сільськогосподарських даних, доступна для інших учасників, таких як уряди, дослідники та громадськість, була лише в зведеній формі; Тому використання даних на рівні окремої тварини, поля чи ферми було дорогим і обмеженим.

Однією з основних причин, чому дані не були використані в повній мірі на сьогодні, є те, що фермерам часто не вистачало інструментів і навичок, щоб повністю використовувати дані та використовувати їх для прийняття рішень. Неможливість зв'язати дані між системами, кожна з яких була зосереджена на певному завданні, не дозволяла зрозуміти взаємозв'язок між певними методами управління та всередині системи ферми, принаймні за відсутності дорогого ручного синтезу даних.

В основі цифрової сільськогосподарської революції лежить використання та збір даних для прийняття управлінських рішень. Таким чином, дані в сільському господарстві нічим не відрізняються від даних з інших секторів, оскільки вони зібрані з багатьох джерел (часто за участю різноманітних установ і організацій приватного сектора), існують у багатьох різних формах і можуть зберігатися та

оброблятися різними сторонами. У рамках цього набору зацікавлених сторін, даних, а також угод користувачів щодо збору й обробки даних існують значні відмінності в рівнях розширення можливостей між гравцями.

Добре відомим прикладом цього є молочний сектор, де доїльні системи Lely і De Laval працюють майже однаково, але дані з цих двох систем недоступні, тому їх неможливо об'єднати. У широкому сенсі їх називають проблемами взаємодії даних. Хоча багато проблем, пов'язаних із сумісністю, носять практичний характер, наприклад, структура та організація баз даних, інші проблеми пов'язані з більш широкими політичними проблемами контролю та управління даними.

Наприклад, програмування зернозбирального комбайна вимагає від фермера значної конфігурації даних, дані з яких не можуть бути експортовані на обладнання/програмне забезпечення іншої фірми. Якщо фермер спробує застосувати технології – і прийняти умови використання цих платформ – кількома фірмами, корисні дані, необхідні для наступної частини механізму, потрібно було б відтворити з нуля. У цьому сенсі збереження кількох приватних, конкуруючих і власних операційних систем і інструментів посилює проблеми сумісності для фермерів на місцях.

Крім того, юридичний і технічний жаргон ускладнює можливість для зацікавлених сторін із меншими ресурсами залишатися в курсі рамок даних та угод. Тим часом, закони та нормативні акти, національні стандарти, інструкції та інфраструктура – поряд із потужною тактикою лобіювання (див., наприклад, корпоративне лобі проти законодавства про право на ремонт від John Deere, Apple та Verizon, яке ґрунтується на обмеженнях доступу до даних та даних безпека, наприклад ризик порушення даних під час процесу ремонту) – впливають на те, як і в якій мірі можна досягти сумісності в інтересах споживачів, фермерів та менш потужних фірм і організацій у всій продовольчій системі. У свою чергу, нова нормативна база та законодавчі акти, такі як право на ремонт, які надають пріоритет правам і можливостям споживачів щодо доступу та використання програмного забезпечення та даних, мають вирішальне значення.

Натомість цифрові навички, електронна грамотність та використання нових технологій не є доступними для всіх регіонів, особливо не вистачає доступу в сільській місцевості. Крім того, вибір цифрових технологій є складним, а консультаційних послуг бракує задля підтримки фермерів у цих рішеннях. Освіта і допоміжні послуги повинні бути покращені для підтримки прийняття цифрових технологій.

Реалізація повного потенціалу цифрового фермерства потребуватиме співпраці всіх гравців у сільському господарстві. Існує потреба в чіткому огляді використання можливостей цифрових технологій для підприємств, що працюють у сфері агропродовольчої та цифрової продукції, включаючи приватний сектор, уряди та інші структури.

Отже, цифрове сільське господарство є перспективною альтернативою задоволенню потреби підвищення ефективності управління, що дозволяє правильно розподіляти ресурси та забезпечувати розвиток людей, які працюють на полях.

Список літератури

1. Sokolenko L., Egorushkina T., Kosytsia O., Atamas O., Kyiasko O. Use of cloud-based accounting technologies in the information security system. Academy of Accounting and Financial Studies Journal. Volume 24. Issue 2. 2020. <https://www.abacademies.org/articles/Use-of-Cloud-Based-Accounting-Technologies-in-The-Information-Security-System-1528-2635-24-2-528.pdf>
2. Klymenko N., Nosovets O., Sokolenko L., Hryshchenko O., PISOCHENKO T. Off-balance accounting in the modern information system of an enterprise. Academy of Accounting and Financial Studies Journal. Vol. 23. Special Issue 2. 2019. URL: <https://www.abacademies.org/articles/offbalance-accounting-in-the-modern-information-system-of-an-enterprise-8403.html> .
3. Plaksiienko V., Nazarenko I., Nazarenko O., Sokolenko L. STRATEGIC SCENARIO PLANNING OF THE AGRARIAN SECTOR DEVELOPMENT. International Multidisciplinary Scientific GeoConference : SGEM. Sofia. Vol. 20, Issue 5.2. 2020.
4. L. Chyzhevska , L. Voloschuk, L. Shatskova, L.Sokolenko. Digitalization as a vector of information systems development and accounting system modernization. Studia Universitatis “Vasile Goldis” Arad. Economics Series. Vol 31. Issue 4. 2021. P.18-39
5. Соколенко Л.Ф. Бухгалтерський облік керуючих компаній сфери житлово – комунального господарства в умовах цифровізації. Суми : ВТД «Університетська книга», 2020. 444 с.
6. Соколенко Л. Ф. Зарубіжний досвід оподаткування аграрного сектора економіки. Бізнес Інформ. 2017. №4. С. 55-60. http://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2017&abstract=2017_04_0&lang=ua&stqa=7
7. Соколенко Л.Ф. Розвиток процесів цифровізації як передумова трансформації організаційно-методологічних засад бухгалтерського обліку. «Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 4 (90). С. 167-175 <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/192769>
8. Соколенко Л. Ф. Цифровізація як вектор розвитку економічних систем та модернізації системи бухгалтерського обліку. Облік і фінанси. 2019. №3(85). С.40-48. <http://www.afj.org.ua/ua/article/677/>
9. Соколенко Л. Ф. Линник С.О. Впровадження засобів цифрового управління в сфері охорони здоров'я. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 8. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/55.pdf

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗАБРУДНЕНOSTІ РІЧКИ ЛОПАНЬ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Рибалова Ольга Володимирівна,

канд. техн. наук, доц., доц.
Національний університет
цивільного захисту України

Мельнік Людмила Василівна

науковий співробітник
науково-дослідна установа «Український
науково-дослідний інститут екологічних проблем»

Кусков Олег Дмитрович,

студент
Національний університет
цивільного захисту України

Кусков Олександр Дмитрович,

студент
Національний університет
цивільного захисту України

Проблема забруднення поверхневих вод є глобальною за своїм значенням для усіх країн світу. Україна відноситься до країн з низькою забезпеченістю водними ресурсами. Харківська область є великим індустріальним центром України, що обумовлює значний антропогенний тиск на навколишнє природне середовище і потребу у якісних водних ресурсах достатньої кількості. Але дослідження [1-3] свідчать про негайну потребу впровадження природоохоронних заходів з метою поліпшення якісного стану поверхневих вод Харківської області.

Річка Лопань належить до басейну р. Сіверський Донець, що є найбільшою річкою в східній Україні. Басейн річки Лопань є транскордонним водотоком, протікає по території Російської Федерації і України.

Характерними процесами в басейні річки Лопань є яругоутворення (більше 1/3 території), плоска ерозія та заболочування. Ці процеси вимагають проведення спеціальних заходів запобіганню негативних наслідків [4].

Басейн річки Лопань розташовується в межах південного відрігa Середньо - Російської височини. На рис. 1 представлено карту - схему басейну річки Сіверський Донець з основними її притоками.

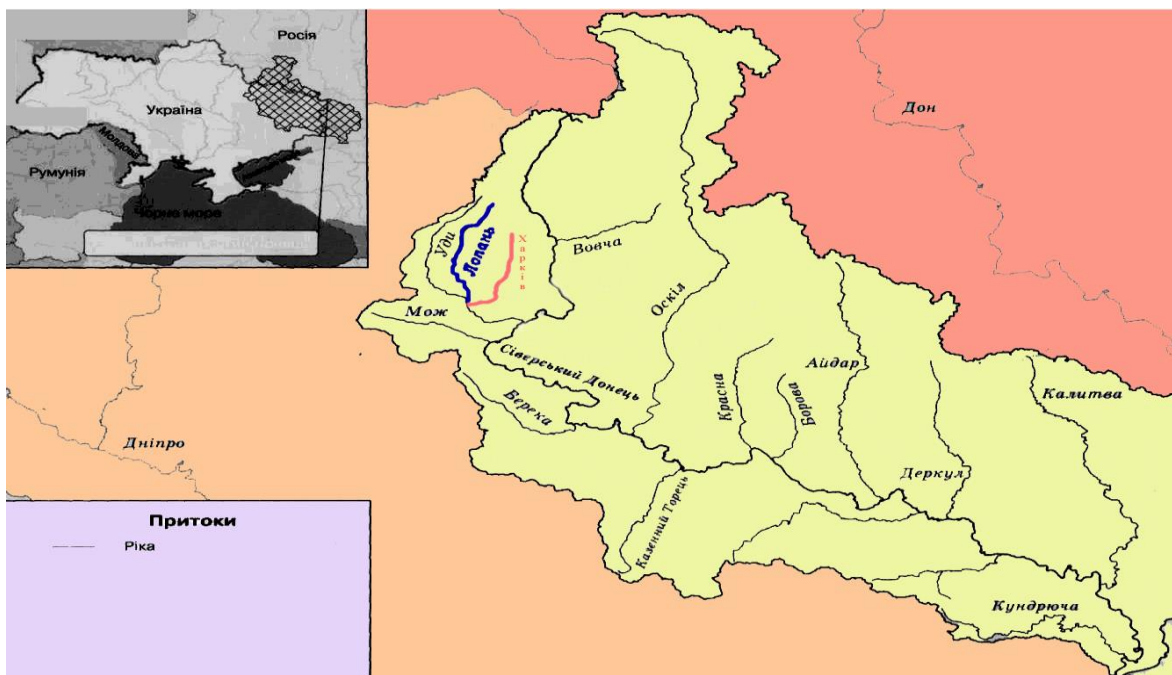

Рисунок 1. Карта - схема басейну р. Сіверський Донець з основними притоками

Аналіз сучасного стану і динаміки забруднення річки Лопань в Харківській області є актуальною задачею. В цій роботі проаналізовано якісний стан річки Лопань в пунктах спостереження в місті Харків (гирло), с. Козача Лопань і с. Стрілече.

Рангування забруднюючих речовин річки Лопань в місті Харків за кратністю перевищення рибогосподарських ГДК (рис. 2) показало, що азот амонійний перевищує ГДК у 6,96 разів, мідь – у 6,80 разів, нітрити – у 5,09 разів, нафтопродукти – у 4,70 разів і хром⁶⁺ – у 3,50 рази.

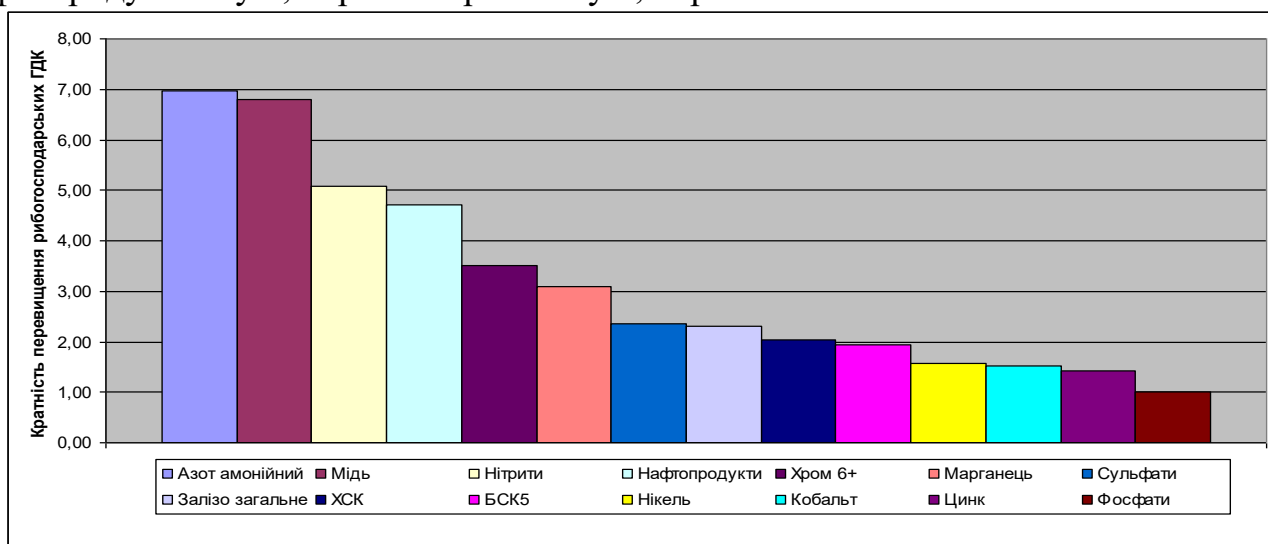

Рисунок 2. Рангування забруднюючих речовин річки Лопань в місті Харків за кратністю перевищення рибогосподарських ГДК

В цьому пункті спостереження за якісним станом водних ресурсів також спостерігається перевищення рибогосподарських ГДК наступними речовинами:

марганець – у 3,10 разів, сульфати – у 2,36, залізо загальне – у 2,31, ХСК – у 2,04, БСК₅ – у 1,95, нікель – у 1,57, кобальт – у 1,52 і цинк – у 1,42 рази.

Якість річкової води на цій ділянці обумовлюється значним антропогенним навантаженням: скидами комунальних стоків, надходженням забруднень з поверхневим стоком з території м. Харків.

Рангування забруднюючих речовин річки Лопань в с. Козача Лопань за кратністю перевищення рибогосподарських ГДК (рис. 3) показало, що мідь перевищує ГДК у 3,0 рази, хром⁶⁺ – у 3,0 рази, марганець – у 2,2 рази, нафтопродукти – у 2,0 рази, залізо загальне – у 1,8 разів, сульфати – у 1,67 разів, ХСК – у 1,47 разів, БСК₅ – у 1,43 рази, нікель – у 1,4 рази, кобальт – у 1,3 рази і цинк – у 1,1 рази.

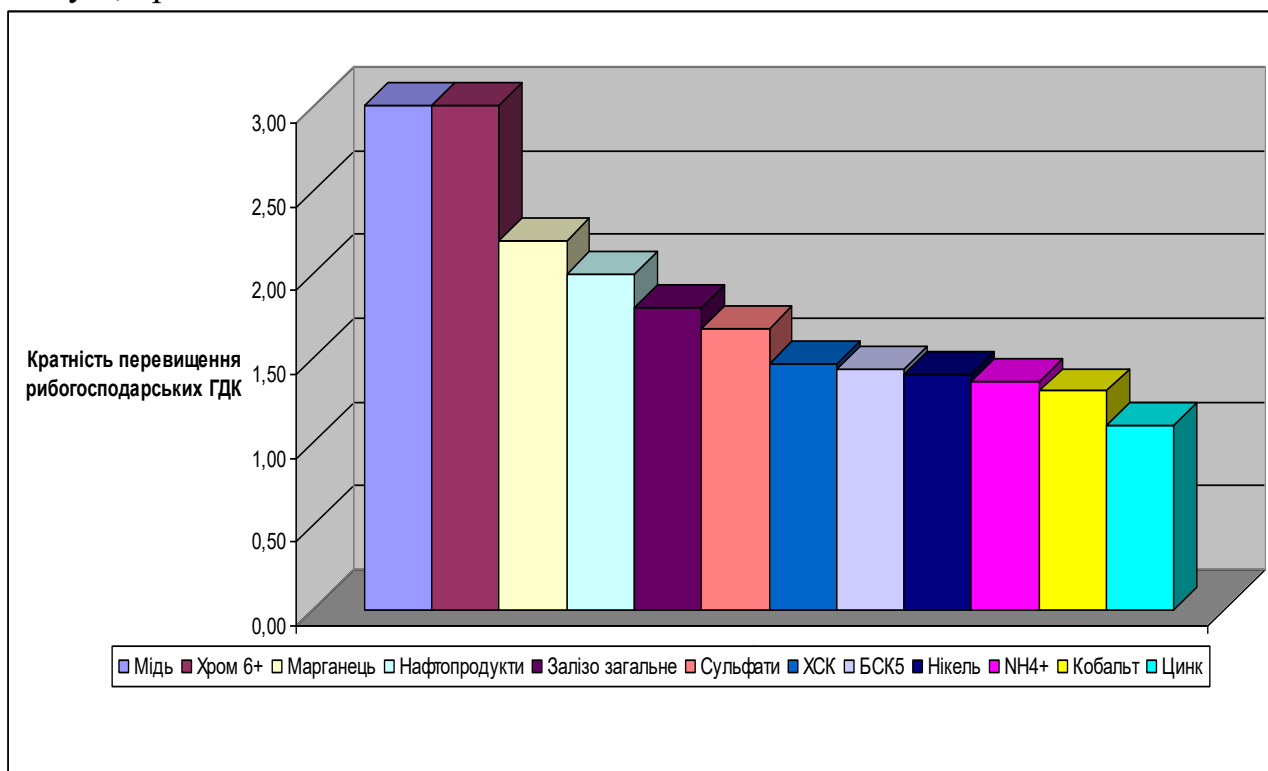

Рисунок 3. Рангування забруднюючих речовин річки Лопань в с. Козача Лопань за кратністю перевищення рибогосподарських ГДК

ПС у с. Стрілече є репрезентативним по відношенню до транскордонної ділянки. Якість річкової води на цій ділянці обумовлюється природними факторами, що притаманні цій частині суббасейну, забрудненням поверхневого стоку та впливом сільськогосподарської діяльності у Белгородській області РФ [4].

Рангування забруднюючих речовин річки Лопань в с. Стрілече за кратністю перевищення рибогосподарських ГДК (рис. 4) показало, що мідь перевищує ГДК у 4,0 рази, нафтопродукти – у 2,0 рази, марганець – у 2,0 рази, хром⁶⁺ – у 2,0 рази, сульфати – у 1,77 разів, залізо загальне – у 1,6 разів, ХСК – у 1,53 разів, БСК₅ – у 1,46 рази, кобальт – у 1,4 рази і нікель – у 1,1 рази.

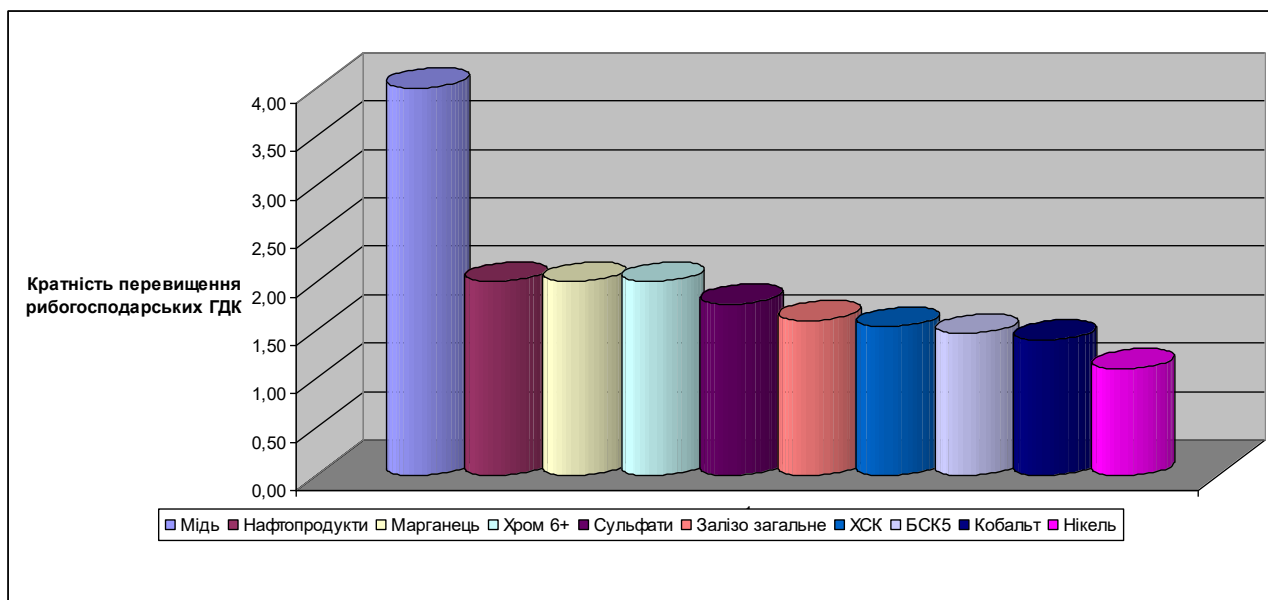

Рисунок 4. Рангування забруднюючих речовин річки Лопань в с. Стрілече за кратністю перевищення рибогосподарських ГДК

Аналіз сучасного рівня забруднення річки Лопань в межах Харківської області показало, що найбільш забрудненою ділянкою є місто Харків, а показниками забруднення, які найбільше перевищують рибогосподарські ГДК є азот амонійний (у 6,96 разів), мідь (у 6,80 разів), нітрити (у 5,09 разів), нафтопродукти (у 4,70 разів) і хром⁶⁺ (у 3,50 рази). Тому нами проаналізовано динаміку вмісту цих забруднюючих речовин з 1994 року по 2018 рік.

Динаміка вмісту міді у річці Лопань за період з 1994 року по 2018 рік (рис. 5) показала, що за цей період мідь завжди перевищувала рибогосподарські ГДК, але останніми роками (з 2005 року по 2018 рік) її вміст збільшився.

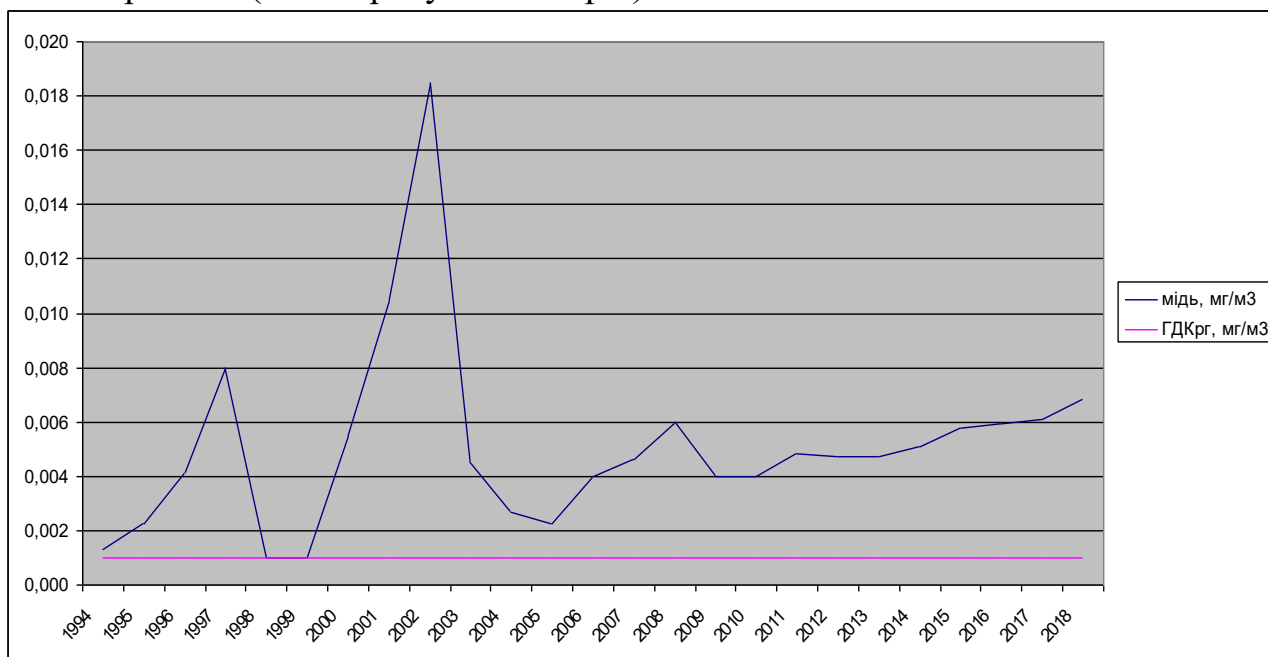

Рисунок 5. Динаміка вмісту міді у річці Лопань (м.Харків) за період з 1994 року по 2018 рік

Вміст нітритів у річці Лопань за період з 1994 року по 2018 рік зменшився майже вдвічі, але залишається досить високим (рис. 6).

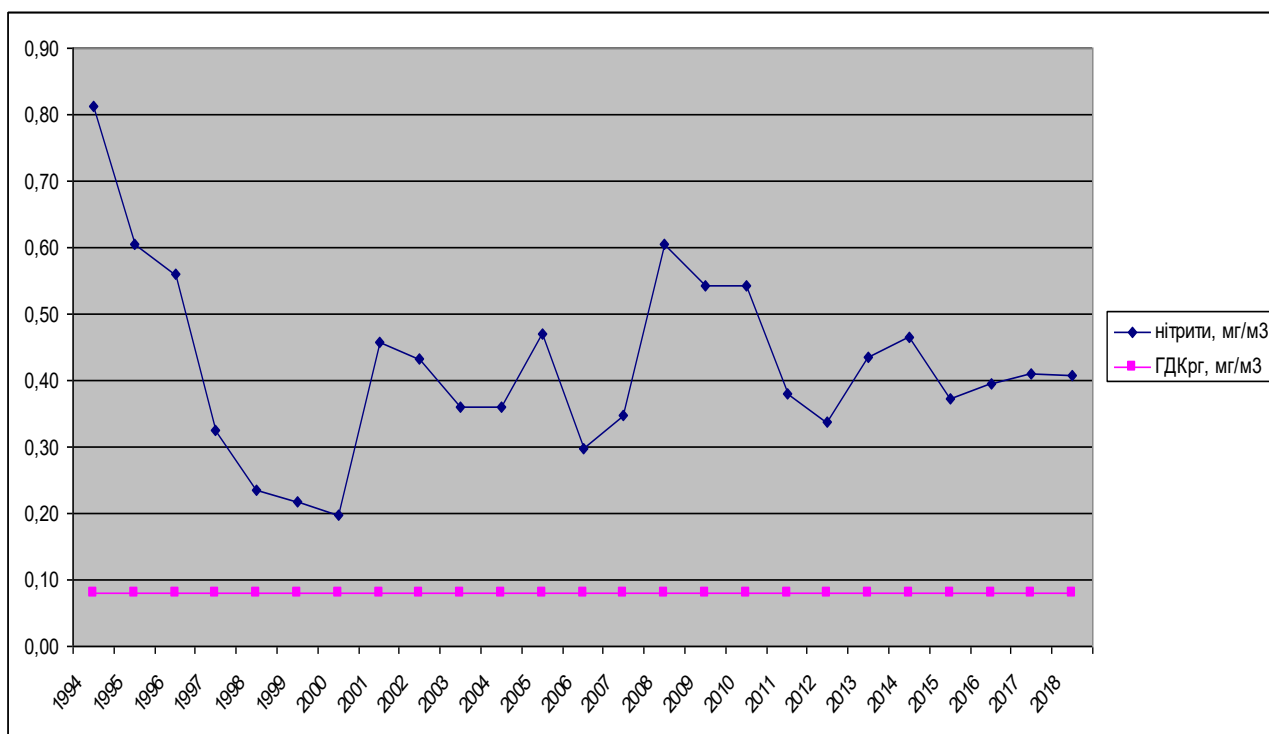

Рисунок 6. Динаміка вмісту нітритів у річці Лопань (м.Харків) за період з 1994 року по 2018 рік

Вміст азоту амонійного у річці Лопань за період з 2000 року по 2018 рік збільшилась у 4 рази – з 0,66 мг/м³ у 2000 році до 2,714 мг/м³ у 2018 році (рис.7).

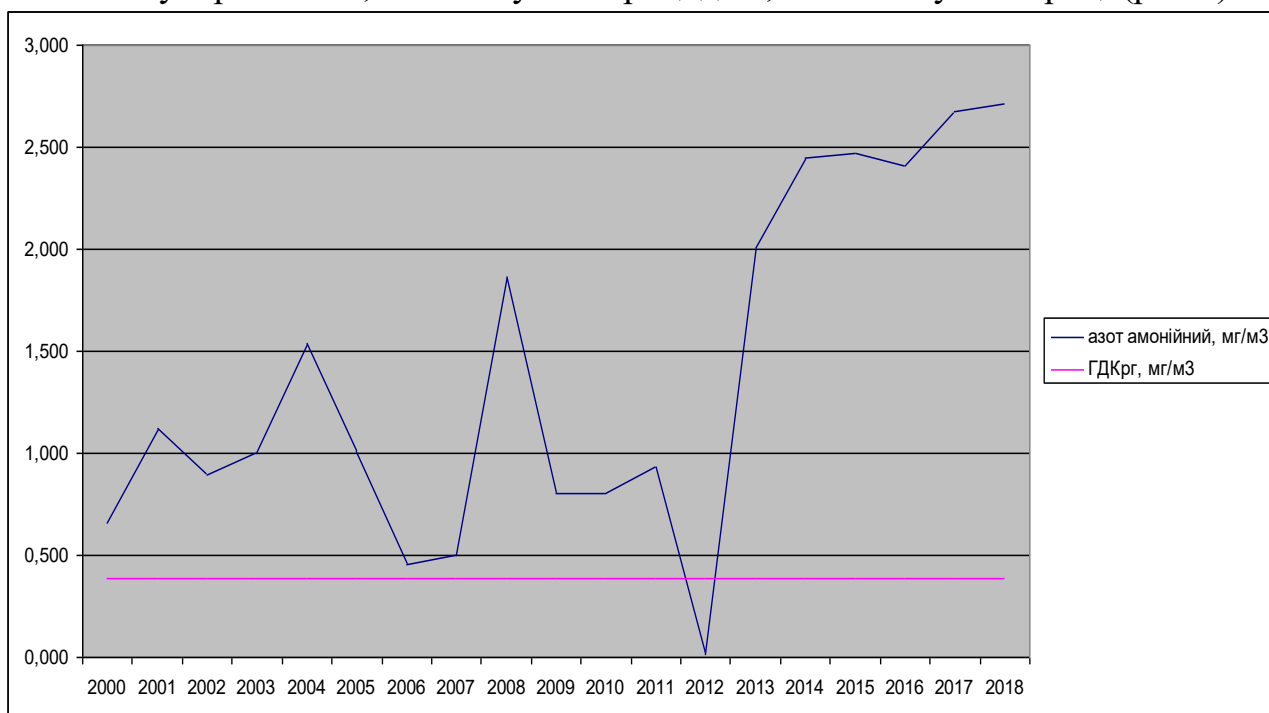

Рисунок 7. Динаміка вмісту азоту амонійного у річці Лопань (м.Харків) за період з 2000 року по 2018 рік

Вміст нафтопродуктів у річці Лопань за період з 1999 року по 2018 рік зменшилась у 2 рази, але залишається дуже високим: перевищення рибогосподарських ГДК у 2018 році в 4,7 разів (рис.8).

Вміст хром⁶⁺ у річці Лопань останніми роками також зростає (рис.9).

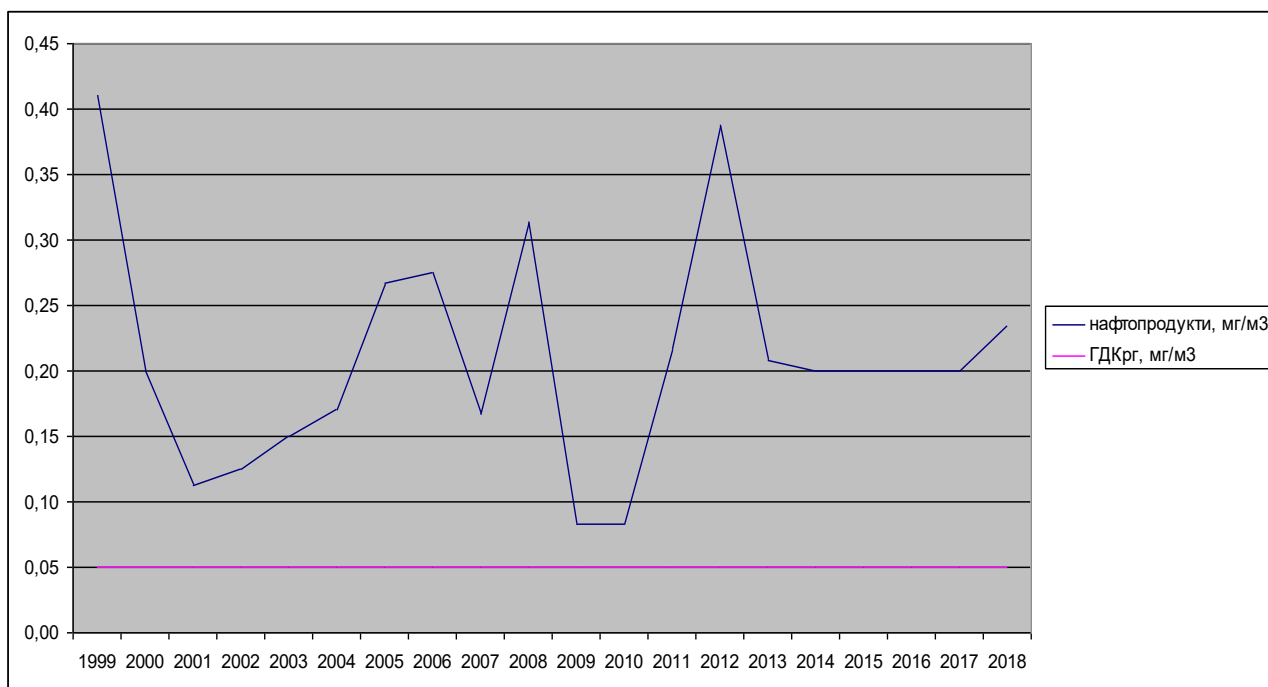

Рисунок 8. Динаміка вмісту нафтопродуктів у річці Лопань (м.Харків) за період з 1999 року по 2018 рік

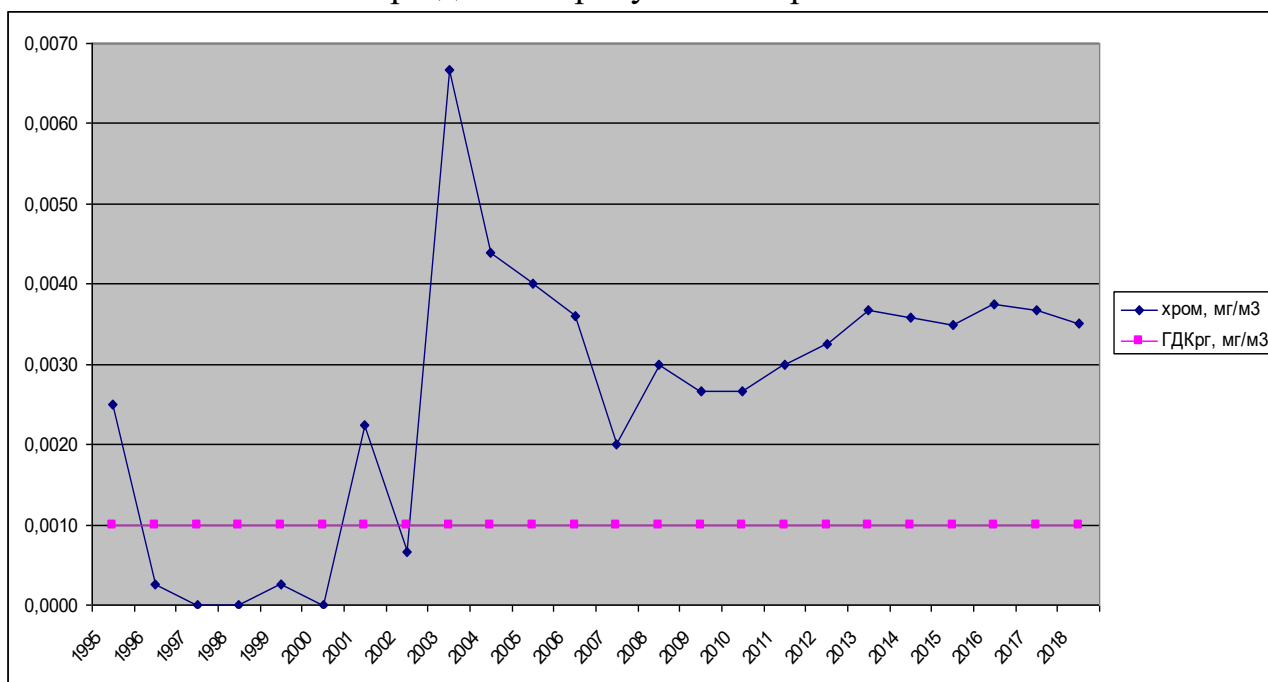

Рисунок 9. Динаміка вмісту хром⁶⁺ у річці Лопань (м. Харків) за період з 1995 року по 2018 рік

Аналіз сучасного стану і динаміки вмісту основних забруднюючих речовин показав, що не зважаючи на зниження промислового виробництва, рівень забруднення річки Лопань є дуже високим. Основним джерелом забруднення річки Лопань є поверхневий стік з урбанізованих територій і підприємства комунального господарства.

Рангування постів спостереження за якісним станом поверхневих вод басейну р. Лопань показало, що найбільш забрудненою ділянкою річки Лопань є створи,

що знаходяться в місті Харків, тобто вони потребують першочергового впровадження природоохоронних заходів.

Проведено біотестування проб води на наявність гострої та хронічної токсичності за допомогою тест-об'єкта – вищої водної рослини – валіснерія (табл. 1). Токсичність визначали щодо зміни швидкості руху цитоплазми.

Таблиця 1

Визначення токсичності проб води річки Лопань з використанням вищої водної рослини *Vallisneria* sp.

№№ п/п	Місце відбору	Середнє арифмети чне	Швидкість од/сек	Відсоток	Оцінка токсичності
<i>Гостра токсичність</i>					
1	контроль	4,26	0,23	100	
2	Річка Лопань	4,85	0,278	120,8	Слабка токсичність
<i>Хронічна токсичність</i>					
1	контроль	4,24	0,25	100	
2	Річка Лопань	4,89	0,206	90	Не токсична

Для визначення комплексу природоохоронних заходів щодо відродження річок необхідно вивчити їхні природні особливості, стан водозбірної площі і визначити спрямованість процесів водної екосистеми, а також проаналізувати причини погіршення якісного стану і виснаження водних об'єктів.

Список літератури

1. Рибалова О.В., Ступка Т.П. Прогноз екологічного стану басейну річки Оскіл в Харківській області методом Хольта-Уінтерса / The 8 th International scientific and practical conference “Science and education: problems, prospects and innovations” (April 28-30, 2021) CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. 2021. p.606 – 612

2. Рибалова О.В., Ільїнський О.В., Бондаренко О.О. Оцінка потенційного ризику здоров'я населення при рекреаційному водокористуванні транскордонних річок Харківської області / The 9 th International scientific and practical conference —Eurasian scientific congress (September 6-8, 2020) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2020. p.52 -58

3. Rybalova O., Bryhada O., Ilyinskiy O., Bondarenko A. Assessment of the ecological state of the Seversky Donets basin in the Kharkiv region / Norwegian Journal of development of the International Science, № 49 (2020) VOL.4, p.27-33

4. Рибалова О. В., Кусков О. Д., Кусков О. Д. Оцінка екологічного стану річки Лопань на основі визначення екологічного індексу / Trends in the scientific development. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. Vancouver, Canada. 2021. Pp. 83-88

РЕАКЦІЯ РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА НА ПОВІДОМЛЕННЯ РОЗВІДКИ НАПЕРЕДОДНІ НАПАДУ НІМЕЧЧИНИ: «ЦІЛКОМ І ПОВНІСТЮ ОБДУРЕНІ НЕДОТЕПИ» ЧИ ДЕРЖАВНІ ЗЛОЧИНЦІ?

Нікітенко Костянтин Вікторович

Доктор історичних наук, доцент, декан факультету історії та теорії мистецтва у Львівській національній академії мистецтв, м. Львів, Україна.

Дорогу ціну країні довелося заплатити за патологічну самовпевненість Й. Сталіна. Сталінське переконання, що його союзник А. Гітлер у 1941 році на СРСР не нападе, призвело до трагедії. Хоча, зазначимо, вся ситуація свідчила про зворотне, що було підкріплене і численними розвідницькими повідомленнями. Агентура працювала на найвищих щаблях німецької адміністрації, мала доступ до надсекретної інформації. Вальтер Шелленберг начальник німецької політичної розвідки вже по війні констатував: «Чи не в кожному міністерстві рейху російська розвідка мала своїх агентів, які обіймали високі посади в державі, і могли в щонайкоротші терміни своїми таємними радіоканалами пересилати секретні дані» [1, с. 133–134]. А. Гітлер теж визнавав, що радянська розвідка працює значно ефективніше за будь-яку іншу [1, с. 129].

Однак, репресії й тут зіграли свою роль. Було знищено багато досвідчених кадрів-професіоналів. В апараті розвідувального управління були репресовані майже всі керівники відділів і головних напрямків роботи [2, с. 45, 52]. Радянський розвідник Л. Треппер свідчив, що після «зачисток» 1937 року на керівних посадах у розвідці опинилися зовсім випадкові люди [3, с. 93]. Але, незважаючи на це, розвідникам фактично вдалося зробити неможливе. Постійно ризикуючи життям, вони кожен день здобували найціннішу інформацію. Ріхард Зорге вже у березні 1941 року повідомив і про приблизну дату нападу Німеччини на СРСР – середина червня. А 15 червня 1941 року він у своїй радіограмі передав вже абсолютно точну дату нападу – 22 червня. Він, зокрема, повідомляв: «На східному кордоні зосереджено від 170 до 190 дивізій, усі вони або танкові, або механізовані. Наступ німецької армії відбудеться по всьому фронту. Головні його напрямки будуть спрямовані проти Москви і Ленінграда, а потім проти України. Ніякого оголошення війни не буде – спочатку розпочнуть воєнні дії, а вже потім буде повідомлення про оголошення війни...» [4, с. 12]. Ризикуючи життям, Зорге передавав надзвичайно важливу інформацію.

Проте ці повідомлення до уваги не брали. Більше того, відважного розвідника звинуватили у зраді. У Радянському Союзі була заарештована його дружина – Катерина Максимова. «Пособниця німецького шпигуна» загадково померла в одній із лікарень Красноярського краю в липні 1943 року. Навіть

абсолютний збіг його повідомлень із реальністю не відбілів розвідника. Після провалу Зорге московське керівництво не виявило бажання обміняти його на викритих японських розвідників. Рамзая стратили 7 листопада 1944 року. Стратили, незважаючи на те, що японська влада тричі зверталася до СРСР із пропозицією обміну розвідників. Жодного кроку у відповідь, жодної спроби врятувати героя з радянського боку зроблено не було.

Зрозуміло, що не тільки Зорге працював на Радянський Союз. Європейська розвідувальна мережа засипала Москву детальними даними щодо підготовки Німеччини до війни. Гестапо пізніше назвало цю агентуру «Червона капела». І цьому оркестрові таки вдалося зіграти свою вкрай небезпечну для німецьких агресорів «симфонію». Так, Арвід Харнак – науковець, доктор філософії, співробітник міністерства економіки Німеччини і разом із тим один із найцінніших радянських агентів під псевдо «Корсиканець», з кінця 1940 року повідомляв найважливіші подробиці німецької підготовки до війни. У березні 1941 року він зазначав: «Воєнний виступ Німеччини проти СРСР є вже вирішеним питанням... На думку німецького штабу, Червона армія буде здатна чинити спротив лише протягом перших 8 днів, після чого буде розгромлена. Окупацією України німці мають намір позбавити Радянський Союз його головної промислової бази. Потім німці просунуться на схід, щоб відтяти Кавказ від Радянського Союзу. Уралу, за їхніми розрахунками, можна буде досягти за 25 днів. Напад на Радянський Союз диктується міркуваннями військової переваги Німеччини над СРСР на сучасний період» [5, с. 54].

Надзвичайно цінним інформатором був і Шульце-Бойзен Харро, оберлейтенант, співробітник міністерства авіації – він же «Старшина». У березні 1941 року Харро передавав: «Німецький Генеральний штаб авіації інтенсивно готується до війни з СРСР. Укладаються плани бомбардування найважливіших об'єктів. Розроблено план бомбардування Ленінграда, Выборга, Києва. У штаб авіації регулярно надходять фотознімки міст і промислових об'єктів. Німецький військовий аташе у Москві з'ясовує розташування радянських електростанцій, особисто об'їжджаючи на машині райони їх розташування». Розвідники наголошували: «Питання щодо виступу Німеччини проти Радянського Союзу вирішено остаточно» [5, с. 55, 54].

Які ж висновки в СРСР зробили з цієї інформації? Які було прийнято запобіжні заходи? Як відреагували керівники радянської розвідки й особисто Й. Сталін? На жаль, важливу інформацію вкотре проігнорували.

Незважаючи на криваві зачистки кінця 1930-х років (лише в січні 1939 року з 16 радянських розвідників у Берліні заарештували 14 [6, с. 72–73]), Радянський Союз все ще мав сильну закордонну розвідницьку мережу. Численні розвідники, які працювали в прикордонних районах Польщі й Румунії, також надсилали свої повідомлення щодо концентрації німецьких військ. Їхні дані повністю підтверджували прикордонники з радянського боку. Фактично жодного дня не проходило без бойової тривоги на кордоні. Лише у 1940 році відбулося 235 інцидентів, які були спровоковані німцями. За 11 передвоєнних місяців на західному кордоні було затримано близько 5000 порушників [7, с. 50].

Однак, усі ці повідомлення не просто проігноровані – не було взято до уваги навіть сухої статистики. Адже в першому кварталі 1941 року кількість затриманих агентів і шпигунів збільшилася у 15–20 разів, а в другому кварталі – вже в майже 30 разів порівняно з відповідними періодами попереднього року. Лише за неповні 6 місяців 1941 року було зафіксовано 324 порушення кордону літаками Німеччини [7, с. 50]. Іноді порушення були навіть колективними. Наприклад, 4 квітня в смузі Київського особливого військового округу порушила кордон група одразу з шести гітлерівських літаків [8, с. 19]. Інколи такі літаки-розвідники пролітали над територією СРСР понад 100 км. А на київському напрямку подекуди заглиблюючись навіть на 300–400 км і більше.

Ще 29 березня 1940 року народний комісар внутрішніх справ надіслав прикордонним військам директиву: «При порушенні радянсько-німецького кордону літаками чи повітроплавальними апаратами вогонь не відкривати, обмежуючись складанням акту про порушення державного кордону». Аналогічні накази віддано і військам прикордонних округів. Так, начальник штабу КОВО генерал-лейтенант М. Пуркаєв на письмовий запит командувача 12-ї армії, в якому той скаржився на німецьких пілотів-розвідників, відповів: «Ми вогонь зенітною артилерією по німецьких літаках у мирний час не ведемо» [8, с. 19–20].

Ці дії були реакцією радянського уряду на інцидент, який стався 17 березня 1940 року. У той день радянський кордон перетнула група одразу з 32 німецьких літаків. Налітавши над територією СРСР, німці поверталися до своєї території, але вже на самому кордоні були обстріляні радянськими прикордонниками. Один літак збито, два пілоти загинули [9, с. 299–300]. Сталін негайно наказав покарати червоноармійців, а до Берліну полетіла телеграма-блискавка: «Скорнякову. Негайно відвідайте Герінга і висловіть жаль з приводу того, що трапилось» [10, с. 115]. Усіх захисників кордонів перетворили лише на сторонніх спостерігачів за німецькими розвідниками. Як наслідок, німці володіли останньою, сучасною картиною прифронтової смуги, мали вичерпну інформацію про розташування майже всіх радянських військових формувань, аеродромів, шляхів сполучення тощо.

Маршал П. Голіков, який з липня 1940 по лютий 1942 років очолював Головне розвідувальне управління Генерального штабу ЧА, 20 березня 1941 року дав вказівку своїм підлеглим: «Всі документи, які вказують на близький початок війни, розглядати як фальшивки, які походять із британських або навіть німецьких джерел» [3, с. 124]. Відповідно, на найважливіших повідомленнях від Зорге, Шульце-Бойзена або Треппера П. Голіков особисто робив помітки «подвійний агент», «британське джерело» тощо [3, с. 124].

Леопольд Треппер згадував: коли він повідомляв Суслопарову, який був військовим аташе у Віші (Франція), щодо початку війни з Німеччиною, підкреслюючи надзвичайну важливість цієї інформації, той тільки поплескував його по плечу і, щиро й широко посміхаючись, казав щось на зразок «любий друже, я передам ваше повідомлення, але, повірте, виключно заради вашого задоволення» [3, с. 124]. У такий спосіб він виявляв і своє ставлення до цієї

інформації, й те, як сприйматимуть її в радянській розвідці. Навіть 21 червня 1941 року, коли одразу кілька джерел інформували про те, що війна розпочнеться завтра, і Треппер благав Суслопарова терміново передати ці дані – адже ще можна було хоч щось зробити, якимсь попередити! Реакція Суслопарова була традиційною – безмежний оптимізм і скепсис, плюс вперта недовіра до агентів та їхніх повідомлень. «Ви абсолютно помиляєтеся!», – намагався переконати він розвідника.

Врешті-решт він здався і повідомлення таки передав, ось такого змісту: «21 червня 1941 року. Як повідомив наш резидент Жільбер, якому я, зрозуміло, анітрохи не повірив, командування вермахту закінчило перекидати свої війська на радянський кордон і завтра, 22 червня 1941 року, несподівано нападе на Радянський Союз». На цьому повідомленні збереглася особиста резолюція Й. Сталіна: «Ця інформація є англійською провокацією. Знайте, хто автор цієї провокації, і покарайте його» [3, с. 124–125].

Зауважимо, що подібних повідомлень назбиралася чимала папка, яку керівництво зовнішньої розвідки підготувало особисто Сталіну і яку нарком держбезпеки В. Меркулов, знаючи ставлення вождя до таких розвід повідомлень, просто не наважився йому показати. Адже реакція і поведінка Сталіна щодо як самих розвідників-інформаторів, так і добутих ними даних була невмотивовано агресивною. Так, на одному з документів від 16 червня 1941 року – попередження берлінських резидентів щодо близького початку війни Сталін власноруч у хамській нецензурній формі висловив свою недовіру до інформації та вказав, куди слід відправлятися її авторам [11, с. 40]. Як наслідок, деякі (надзвичайно важливі) повідомлення Зорге залишалися нерозшифрованими по кілька тижнів.

Можна сказати, що Й. Сталін став диригентом своєї «капели музикантів», яка відмінно відіграла свою криваву партію. Партію висміювання, дискредитації і переслідування розвідників. Підкреслимо, не так виявлення і знищення іноземних шпигунів хвилювало кремлівську верхівку, як пошук і ліквідація «зрадників» і «подвійних агентів» серед своєї власної розвідницької мережі. Жодна контррозвідка не змогла нанести стільки шкоди радянському підпіллю, як це зробив Й. Сталін. Адже він задавав загальний тон ставлення до повідомлень щодо підготовки Німеччини до війни. Прилюдна матірня лайка, власноручні (і теж нецензурщина) помітки на розвідницьких повідомленнях, особисті прохання «покарати авторів англійських провокацій», репресії також і проти сімей розвідників.

Без перебільшення, розвідники ризикували життям, повідомляючи про можливий напад Німеччини на СРСР. З чого почалася кар'єра Голікова на посту начальника ГРУ? Його попередник Проскурін на спеціальному засіданні Політбюро спробував порушити проблему підготовки Німеччини до війни. Сам доклад генералу довелося робити у вкрай несприятливій, ворожій атмосфері. І Сталін, і Берія кілька разів намагалися збити, залякати доповідача, перервати виступ. Під час засідання напруження все збільшувалося, репліки ставали щоразу агресивнішими і принизливими. Начальника розвідувального управління звинувачували і в боягузтві, і в короткозорості, і в панікерстві тощо. Але

сміливий генерал таки закінчив свою доповідь. Виклав усі відомі його відомству факти. Реакція не забарилися... Вже наступного дня Проскуріна заарештували, а згодом і розстріляли [12, с. 253]. Так за два передвоєнні роки змінилося чотири керівники розвідки СРСР. Сталін від усіх фактів відмахнувся...

Наступним керівником розвідки було призначено Пилипа Голікова, який відмінно зрозумів генеральну лінію вождя. Відтепер будь-кому, хто намагався б підняти питання можливого нападу Німеччини, загрожувала реальна небезпека від власного керівництва. Підкреслимо: власного керівництва, а не, скажімо, німецької контррозвідки. Але, незважаючи на це, не всі розвідники були «голіковими». Сміливці намагалися виконати свій обов'язок. Приміром, за кілька днів до нападу начальник інформаційного відділу ГРУ В. Новобранець на свій страх і ризик, в обхід Голікова спробував передати у війська розвідзведення з реальною картиною німецької підготовки до агресії. І знову реакція не забарилася. «Ви ще пожалієте!», – лютував Голіков. І вже наступного дня Новобранця зняли з посади і примусово відправили в Одеський санаторій ГРУ – фактично камеру попереднього ув'язнення для розвідників, поки остаточно вирішиться його доля. Втім, розпочалася війна, стало не до того і Новобранця випустили. Проте «заслужене» покарання таки знайшло цього чесного офіцера. Уже по війні йому судилося пройти майже 10 років сталінських концтаборів... [12, с. 254–261].

Вся ситуація у червні 1941 року свідчила: німці відверто готуються до війни. Приміром, лише за березень-квітень 1941 року кількість дивізій на кордоні збільшилася на 37 (з них 6 танкових) [13, с. 91]. Підполковник В. Новобранець свідчив: «Ми фіксували всі дані, брали на облік кожен (німецьку. – *Авт.*) дивізію. Робили це дуже ретельно. Реєстрували номер дивізії, її організацію, збройний склад; знали, хто нею керує. Знали старших офіцерів дивізій, їх характери, смаки. Знали, хто полюбить вино, хто карти, хто жінок, а хто й весь «букет» офіцерських розваг. Так що наші дані були цілком достовірні. Всі накопичені дані ми включали до розвідувальних зведень» [2, с. 345].

А ось свідчення маршала О. Василевського: «У червні 1941 року до Генерального штабу від оперативних відділів західних прикордонних округів і армій безперервно надходили одне за одним стурбовані повідомлення. Зосередження німецьких військ біля наших кордонів закінчено. Противник на ряді ділянок кордону приступив до розбору встановлених ним раніше дротяних загороджень і до розмінування смуг на місцевості, готуючи проходи для своїх військ до наших позицій. Великі танкові угруповання німці виводять у висхідні райони. Ночами ясно чути гуркіт сили-силенної танкових двигунів» [14, с. 115].

Це повідомляли з самого переднього краю. Люди, військові, вищі офіцери, які стояли практично обличчя в обличчя до німців. Сталін же був переконаний, що зі свого кремлівського кабінету йому видніше, й зустрічав усі повідомлення агресивною лайкою.

«Доказів того, що Німеччина приготувалася для воєнного нападу на нашу країну, було достатньо, – наголошував О. Василевський. – У нашому столітті їх приховати складно» [15, с. 295]. Складно... Однак, радянська дійсність не раз і не два доводила світові, що неможливе – можливо. Адже вся влада в

Радянському Союзу була сконцентрована фактично у руках однієї-єдиної людини. І саме ця людина, яка тримала у своїх руках долю багатомільйонних країн, своїм відвертим і свідомим ігноруванням реальності зробила початок війни настільки кривавим і трагічним.

Продовжувати можна довго. Практично у спогадах всіх офіцерів ми знайдемо щось подібне. Наголосимо: до вищого керівництва держави напередодні війні надійшла фантастична, просто нереальна кількість повідомлень і фактів, які так чи так свідчили про німецьку агресію, яка насувалася.

Генерал-майор П. Теремов (у 1941 році – офіцер розвідвідділу штабу Західного округу) згадував: «У районі Остроленко і далі на північ спостерігається велика кількість німецької піхоти, танків та артилерії; а головне – в Остроленко бачили німецьких льотчиків, одягнутих у радянську форму... Час був дуже тривожним. Ми, офіцери, які працювали на західному кордоні, бачили, що війна накочується на рубежі Білорусі. Німецькі літаки вели розвідку. Численні жителі Польщі, рятуючись від фашистського варварства, тікали до нас, повідомляли про пересування до нашого кордону значних німецьких військ... За всіма наявними даними, на рубежі Остроленко – Гольдап і далі на захід зосередилося близько мільйона німецьких солдатів...» [16, с. 164–165].

Та коли розвідники напередодні війни спробували передати це в Мінськ начальникові розвідувального відділу штабу округу, то у відповідь почули: «Лише ви можете вигадати таку дурість», після чого штаб... відмовився слухати повідомлення надалі й припинив радіозв'язок. До війни залишалось кілька днів, але штаб округу за весь цей час так і не побажав поновити радіозв'язок із офіцерами, які працювали на західному кордоні. П. Теремову, якому пощастило вижити в хаосі перших днів війни, усе життя не давало спокою запитання: «Що сталося? Чому начальник розвідувального відділу штабу округу припинив зі мною зв'язок? І тепер, двадцять три роки потому (спогади були надруковані у 1960-х роках – *Авт.*), я не маю задовільної відповіді на це запитання. Найстрашніше для командира – втратити керування. Моє начальство не втрачало керування, воно відмовилося керувати» [16, с. 164].

Маршал Радянського Союзу К. Рокосовський висловлював такі ж грікі міркування: «Дещо бентежив нас і був незрозумілий спокій, що панував у наших керівних військових колах. Та й від преси віяло спокоєм. Ніщо не нагадувало про загрозу, яка насувалася... Стан справ викликав тривогу. Роботи зі створення укріпрайону (УРу) лише розгортали, і потрібний був тривалий час для того, щоб можна було опертися на ці укріплення в разі початку війни. Старі УРи були зруйновані й покинуті... Мимоволі поставало запитання, на що ми розраховуємо, чим пояснити таку безтурботність, яку виявляли Генеральний штаб і командування КОВО... У повітрі пахло війною, і лише сліпі й глухі цього не помічали чи не хотіли помічати... панувало якесь затишшя, і жодної інформації не надходило згори» [17, с. 52–55].

Показний спокій напередодні війни був доведений до справді культового рівня.

А. Мікоян, який понад 40 років (1922–1966 років) був членом Політбюро ЦК партії і належав до найближчого оточення Й. Сталіна, розповідав про унікальний випадок, коли в травні 1941 року навіть німецький посол в СРСР граф Вернер фон дер Шуленбург за обідом у присутності перекладача фактично прямо попередив Москву щодо планів фашистського нападу. Дійсно, нечувана ситуація. На тому обіді був присутній і радник німецького посольства Хільгер, який пізніше у спогадах детально описував ті події: як нервував Шуленбург, як важко було йому зважитися на цей крок. Адже досвідчений дипломат розумів, що він ризикує власною головою. Але, за свідченнями того ж Мікояна: «Говорити з ним (Сталіним. – *Авт.*) навесні й особливо на початку літа 1941 року про те, що Німеччина в будь-який день може напасти на СРСР, було справою абсолютно марною..., коли хтось починав переконувати вождя, що з'явилися нові достеменні свідчення щодо концентрації німецьких військ, щодо секретних заяв і рішень правителів, словом, про зростання небезпеки нападу, він швидко втрачав терпець і в різко погрозовому тоні обривав подальшу інформацію» [18, с. 23]. Так, Й. Сталін не те що не аналізував інформацію, а навіть і слухати не хотів. Не хотів чути те, що не вкладалося в його концепцію, в його уявлення про навколишній світ. Світ, в якому він одноосібний володар і диктатор, якого всі бояться до смерті і виступити проти нього не наважиться ніхто і ніколи. Тож вчинок німецького дипломата теж не вплинув на загальну ситуацію. Через три роки графа Шуленбурга стратили в берлінській в'язниці за участь в змові генералів проти Гітлера...

Як завершальний штрих слід процитувати фрагмент з доповіді Л. Берії від 21 червня 1941 року. Вона варта того, щоб навести її повністю і мовою оригіналу: «... Я внонь настаиваю на отзыве и наказании нашего посла в Берлине Деканозова, который по-прежнему бомбардирует меня «дезой» о якобы готовящемся Гитлером нападении на СССР. Он сообщил, что это «нападение» начнется завтра... То же радировал и генерал-майор В.И. Тупиков, военный атташе в Берлине. Этот тупой генерал утверждает, что три группы армий вермахта будут наступать на Москву, Ленинград и Киев, ссылаясь на свою берлинскую агентуру. Он нагло требует, чтобы мы снабдили этих врунов рацией... Начальник разведуправления, где еще недавно действовала банда Берзина, генерал-лейтенант Ф.И. Голиков жалуется на Деканозова и на своего подполковника Новобранца, который тоже врет, будто Гитлер сосредоточил 170 дивизий против нас на нашей западной границе... Но я и мои люди, Йосиф Виссарионович, твердо помним Ваше мудрое предначертание: в 1941 г. Гитлер на нас не нападет!» [19, с. 97].

Стає моторошно, коли дізнаєшся про рівень розвитку, інтелекту, культури тодішніх перших осіб держави. Без перебільшення вершителів долі громадян величезної країни. Банальне побутове хамство, зверхність і підлабузництво, нецензурна лайка на офіційних документах, висловлювання: «тупой генерал», «вруны». Начальник розвідуправління, який «скаржився» на людей, які передавали йому безцінну інформацію. І зазначимо, – до війни залишалися години.

Доля всіх резидентів була трагічною. Гестапо викрило і стратило «Корсиканця» і «Старшину» в грудні 1942 року. Знищили Зорге. Розвідданні, добуті ними ціною власного життя, для Сталіна виявилися абсолютно зайвою інформацією.

Як зазначив американський дослідник С. Робертс: «Ніхто і ніколи у ХХ столітті такої величезної кількості найпереконливіших попереджень про вторгнення не отримував... і не ігнорував» [20, с. 229]. Вінстон Черчілль з цього приводу назвав Сталіна та його генералів «цілком і повністю обдуреними недотепами Другої світової війни» [21, с. 89].

Розвідники, перебіжчики, тисячі порушників кордону, розгортання німецьких дивізій – усі ці дані були абсолютно проігноровані. Відповідальність Й. Сталіна обмежилася брудними матірними написами на повідомленнях розвідників (які практично всі як один поклали голови, передаючи Сталіну цю інформацію). Навіть після початку війни, після тієї катастрофи визнати свою провину в нього не вистачило ні волі, ні сміливості, ні бажання. Ціною його матірних помилок стала трагедія мільйонів людей. Червоноармійців, які йшли у бій, озброєні гвинтівкою на п'ятьох, а то й менше, із пляшками з «коктейлем Молотова» намагалися зупинити танки, гинули в оточеннях і німецьких концтаборах, дружин, матерів і дітей, які так і не дочекалися повернення своїх чоловіків та батьків з фронту.

Список літератури:

1. Шелленберг В. Секретная служба Гитлера. К.: Доверие, 1991. 216 с.
2. Кривицкий В.Г. «Я был агентом Сталина»: Записки сов. разведчика. Пер. с англ. М.: «Тerra-Terra», 1991. 365 с.
3. Треппер Л. Большая игра: Воспоминания советского разведчика. Перевод с французского И. Шрайбера. М.: Политиздат, 1990. 382 с.
4. Гупало С. Ріхард Зорге і його розвідгрупа. *Дзеркало тижня*. 2004. 24 січня. С. 12.
5. Соколов Б.В. Разведка. Тайны Второй мировой войны. М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2001. 368 с.
6. Семенов В.И., Радченко Л.А. Великая Отечественная война: как это было... Харьков, Белгород: Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2008. 416 с.
7. Беляев В.И. Усиление охраны западной границы СССР накануне Великой Отечественной войны. *Военно-исторический журнал*. 1988. № 5. С. 50–55.
8. Хорьков А.Г. Становище на південно-західній ділянці радянсько-німецького кордону напередодні фашистської агресії. *Український історичний журнал*. 1989. № 12. С. 18–27.
9. Пограничные войска СССР 1939 – июнь 1941. Сборник документов и материалов / глав. ред. П.И. Зырянов. М. 1970. 814 с.
10. Волкогон Д.А. Тріумф і трагедія: Політичний портрет Й. В. Сталіна: у 2 кн. Кн. 2. К.: Політвидав України, 1990. 671 с.

11. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). К.: Вид. дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
12. Григоренко П. В подполье можно встретить только крыс. Лонг Айленд, Нью Йорк: Изд. «Детинец», 1981. 846 с.
13. Лето 1941. Украина: документы и материалы. Хроника событий / Коллектив авт.-сост.: Замлинский В.А. (руководитель) и др. К.: Украина, 1991. 512 с.
14. Василевский А.М. Дело всей жизни. 6-е изд. Кн. 1. М: Политиздат, 1988. 320 с.
15. Там само. Кн. 2. М: Политиздат, 1988. 363 с.
16. Теремов П.А. Пылающие берега. М.: Воениздат, 1965. 360 с.
17. Рокоссовский К.К. Солдатский долг. *Военно-исторический журнал*. 1989. № 4. С. 52–57.
18. Куманев Г.А. Рядом со Сталиным: откровенные свидетельства. М.: Былина, 1999. 446 с.
19. Лето 1941. Украина: документы и материалы. Хроника событий / Коллектив авт.-сост.: Замлинский В.А. (руководитель) и др. К.: Украина, 1991. 512 с.
20. Война и политика. 1939–1941. / Отв. ред. А.О. Чубарьян, Г. Городецкий. М.: Наука, 2000. 495 с.
21. Лоренс Різ Друга світова війна за зачиненими дверима. Сталін, нацисти і Захід. К.: Темпора, 2010. 444 с.

NORMATIVE DURATION OF LEGAL REQUIREMENTS FOR DECLARING TRANSACTIONS ILLEGAL.

Guyvan Petro

Professor of Poltava Institute of Business,
k. yu. Sciences, Honored Lawyer of Ukraine.

The legal institution of acquisitive prescription is not new, it has been known for a long time. Historically, it was characterized by independent and autonomous possession "both on the right of full ownership", which excludes both the possibility of rewarding the "documentary" owner, and the latter's right to seize property after the expiration of the statute of limitations [1, p.2] . After all, under any circumstances, in the case of the beginning of the acquisition period, the old owner does not just physically hold the thing. Since the civil law term is an integral part of the content of subjective law, a person during the acquisition of the statute of limitations exercises his right to titleless possession. Such a process cannot be considered a factual situation, it is a subjective substantive law that has a specific scope, is limited in time and is capable of protection [2, p. 274].

Problems related to the legal status of ancient possession and use of property are reflected in the works of D.I. Meyer, G.F. Shershenevich, K.I.Sklovsky, V.A. Rakhmilovich, D.V. Lorenz, V.I. Tsikalo and others. However, despite numerous publications, a single approach to the legalization of these relations has not been developed. At present, there is no proper analysis of them from a temporal point of view. The vagueness of modern civil law and the ambiguity of law enforcement approaches in the study area add to the confusion. There is no unambiguous understanding of the good faith of the acquisition of another's property, the moment from which good faith arises and the duration of its qualifiers, the legal relationship between the acquisition and statute of limitations.

Therefore, the purpose of this work is to clarify the issue of regulation in the current legislation of Ukraine of the procedure for establishing and terms of ancient possession and use of another's thing, as well as the legal consequences of such possession. The subject of the research is the existing normative material and court practice, as well as doctrinal developments in the commented field.

The social significance of the law, which has not been used for a long time due to the unwillingness or impossibility of the believer to exercise his powers, and, conversely, long debtor's use of property, contrary to law and foreign law, have long attracted researchers. They understood that the time factor could not be ignored in constructing the appropriate legal mechanism. However, in different historical periods, the extinguishing and law-establishing significance of temporal substantive legal institutions and their interconnectedness had far from unambiguous professional and normative interpretations. Therefore, the legitimation of actual possession in some way

was absolutely expected and practical in such circumstances. Over the course of many epochs, it became clear that the socially desired result could be achieved only through the use of temporal factors. In fact, a rule was introduced on the acquisition of ownership of another's property as a result of the expiration of the established period of proper possession. Thus, according to the Laws of the Twelve Tables, according to the *usucapio*, the movable thing became the property after the expiration of one year of possession, and the immovable thing after two years. At the same time it was necessary to comply with more a number of conditions: the thing was not to be stolen, good faith holdership was required, the statute of limitations had to run continuously [3, p. 8]. Acquisition of a right by one subject due to prescription (*usucapio*) meant at the same time the loss of the same right to another. But the moment of such a transition was no longer determined by the time of the end of the claim, but by the expiration of the acquisition period of occupation. In other words, in civil law began to apply the substantive institution of statute of limitations.

In the future, the mechanism of acquisition of property rights due to long-term ownership of someone else's property developed along with the development of social relations. In particular, in Art. 9 of the Pskov charter - a legal monument of the XIV-XV centuries - such possession which excludes outside influence and is expressed in cultivation of the earth, or in which desire is clearly traced is recognized as ancient the holder to acquire land in the property. To the conditions of prescription possession Certificate includes: continuity, indisputability, openness of ownership, as well as the presence of a term (4 or 5 years) [4, p. 332]. Subsequent progress of social progress was accompanied by the expansion of the scope of the ancient acquisition institution and the stabilization of its legal regulation. Thus, in the Complete Code of Laws of the Russian Empire, which was issued in the early twentieth century, the ancient possession (*zemstvo* prescription) recognized its calm, unquestionable implementation during the time specified by law, which is called the statute of limitations. In Art. 533 of the Code, the following conditions were prescribed for the calculation of the statute of limitations: possession must be carried out calmly, unquestioningly and continuously, "in the form of property" and must last ten years [5, p. 822-823].

At the present stage of regulation of property relations, the rule on the possibility of acquiring property by prescription of possession is formulated in Part 1 of Art. 344 CCU. Acquisition prescription begins from the moment of conscientious possession of another's thing and lasts throughout the time of its open and continuous possession. The law does not contain any reservations about the interruption or suspension of this term. The rule of Part 3 of Article 344 of the CCU on the acquisition of property by prescription of persons who took possession of it on the basis of the contract, without returning after the expiration of the contract, can be considered as a special rule, because in this case the acquisitive statute of limitations the beginning of its course. In this case, the acquisition period begins after the expiration of the claim, so after the latter, the illegal unscrupulous owner will have the opportunity after some time to become the owner of the property.

Analysis of Chapter 24 of the Civil Code of Ukraine shows that the acquisitive prescription is an independent way of acquiring property rights with characteristic signs that give grounds for its separation from other grounds [6, p. 115]. It is easy to

see that the legal structure of the commented legal mechanism is not simple, a person can acquire ownership of another's thing only in the presence of all the factors that are part of it and have legal significance. As stated in Article 344 of the CCU, the right of ownership is acquired by a person who has taken possession of the property in the manner prescribed by this norm, and continues to own it openly and continuously for a specified period.

In the civilist literature, the acquisitive prescription is mostly assessed as a certain period, the expiration of which has legal significance [7, p. 289-290]. It is absolutely impossible to agree with such thesis. The expiration of such a period, of course, is crucial for the acquisition of property rights, and this is the civil effectiveness of its expiration. However, the beginning and the course of the statute of limitations is also of great importance for determining the scope of substantive civil rights and obligations, the legal status of their holders. Ukrainian law, although still uncertain, but purposefully introduces a mechanism for exercising the right of possession of another's property and the right to protection against violation of such possession, including from the owner. It is in the understanding of the period of time that determines the duration of the respective subjective rights of such an owner as a component of the content of a certain power, and the second property of the acquisitive prescription is manifested.

Traditionally, and the modern period is no exception, a number of quite authoritative civil scientists oppose the legal mechanism of obtaining property as a result of the expiration of the statute of limitations to another way of acquiring this right - bona fide purchase of goods from an unauthorized trader. In particular, they point out that a bona fide purchaser for refusing the owner in a vindication claim is able to obtain ownership only by prescription of possession, no other way is provided by current legislation [8]. In other words, a bona fide person who has received protection from vindication continues to own without a title, illegally, and in order to become the owner - it needs a statute of limitations [9, p. 253]. Other researchers are more tolerant of the legal mechanism of acquiring property at the time of bona fide receipt of the thing from an unauthorized seller, but they also use the institution of the statute of limitations, giving it zero duration (instant statute of limitations) [10, p. 138].

We believe that this approach is not entirely balanced. In fact, taking into account the doctrinal developments, we can come to a reasonable conclusion about the different legal essence of the acquisition of property rights by a bona fide purchaser from an unauthorized alienator and in the regime of acquisitive prescription. Despite the fact that at least externally the same result is achieved, different legal and social cores are involved. Prescription as the basis of further ownership implements the tacit consent of the previous holder of the right to cede to another person, this occurs with or without the consent of the owner, but his passivity during the period prescribed by law freely or unwillingly has legal significance. Instead, in the presence of the circumstances specified in Part 1 of Art. 388 of the CCU, the possibility of a person who has lost a thing to return it is terminated not just because of the long-term use of another entity, but in connection with the acquisition of property by the latter. The meaning and significance of the acquisition of ownership by prescription of possession is that the owner has lost interest in the right and does not require its implementation. It should

be considered quite correct statement of VA Rakhmilovich: the statute of limitations applies, in particular, in cases where the thing could be claimed from a bona fide purchaser, when the property can not be claimed - there is no place for the statute of limitations [11, p. 127-128].

And with this in mind, the scope of the statute of limitations for bona fide purchasers is actually significantly narrowed: under current Ukrainian law, such entities will become owners of retained property only in the presence of complex actual composition: 1) the thing was received free of charge or ; 2) the owner did not demand the thing from bona fide illegal possession during the statute of limitations. Therefore, it is the narrow application of the ancient acquisition institute to bona fide purchasers that to some extent explains the expansion of the range of persons who can acquire property by prescription, at the expense of entities that have not returned the property after the expiration of the contract. However, the legal regime for the acquisition of property by the latter and bona fide persons is not identical. The difference is not only in the duration of proper long-term possession of real estate (for bona fide purchasers this period is 10 years, while for owners who continue to keep someone else's property after the expiration of the contract - 15 years). The procedure for calculating the statute of limitations also differs significantly. In the first case, it begins with the term of possession, and in the second - after the expiration of the statute of limitations.

Meanwhile, at one time researchers of the commented question expressed the opinion that the acquisition statute of limitations, despite the existence of all the conditions specified for it separately in the law, cannot take place if at the same time there was no statute of limitations extinguishing the right [12, p. 58]. And although this thesis was introduced when, according to the law, the expiration of the statute of limitations on the requirements for the return of property from another's illegal possession also meant the acquisition of title by the untitled owner, in our opinion, has retained some limited implementation. There is also a popular view in modern doctrine, according to which the mandatory condition for the acquisition of property by prescription of possession must be the expiration of the statute of limitations - the period for judicial protection of the infringed property right of the original owner. Otherwise, they say, the situation will be absurd: the person will have the right to vindication, while the acquisitive statute of limitations has expired and the holder has become the owner [13, p. 73].

This issue needs more critical study. Indeed, under current law, some acquisition periods begin only after the statute of limitations has expired, and in this respect the voiced rule is fair. For example, the statute of limitations for a person who took possession of another's property on the basis of the contract and did not return it after the expiration of the agreement, begins after the expiration of the statute of limitations (Part 3 of Article 344 CCU). The latter, in turn, begins from the moment of violation of the subjective right of the owner (title owner), ie from the date when the property was to be returned (for contractual relations, the general rule of taking into account the subjective factor - the moment of realization by the right holder the fact of violation and obtaining information about the violator - does not apply by virtue of the provisions of Part 1, Clause 5. Article 261 of the CCU). Therefore, for this category of acquirers, the statute of limitations will begin three years after the violation, if the statute of

limitations has not been interrupted or stopped. Therefore, it can be argued that without the beginning or end of the statute of limitations there will be no expiration of the statute of limitations in the case when the person took possession of the property under a contract with its owner, but the latter after the agreement did not require return. In this case, under the direct direction of the law, the statute of limitations for the acquisition begins only after the expiration of the claim.

However, this rule is not absolute, in other situations the civil legislation of Ukraine creates an opportunity to acquire someone else's property by prescription, regardless of the statute of limitations, sometimes even before the statute of limitations begins at the request of the owner. For example, a non-possessing property owner can defend his subjective right by filing a lawsuit against the possessing non-owner. The statute of limitations for the protection of a subjective right is calculated from the time when the believer learned about the violation or the identity of the violator. If the defendant took possession of the property on the basis of a contract with its owner, the limitation period is calculated, as a rule, from the date of violation of the terms of the civil agreement. When the relationship of demand is governed by the rules of property law (for example, when the owner loses the thing against his will), the statute of limitations begins, mainly, from the time of identification of the person who violated the law. But in this case it is quite possible that the statute of limitations will begin after the bona fide holder becomes the owner of the thing under the statute of limitations, as the law connects the course of the statute of limitations with the expiration of the statute of limitations only for the relationship with owner. As a result, the owner, from whom the property was taken out of his will, for some time will not be able to go to court to protect the right of ownership, because he does not know the person who violated the right. And then after the expiration of the acquisition period, even if this person becomes known, judicial protection of the rights of such an entity will also be impossible, as the ownership of the thing will no longer belong to him and therefore is not subject to protection.

As you can see, the current version of the civil law governing these relations is unfavorable for the non-holding owner. In addition, the design of part 1 of Art. 261 of the Civil Code of Ukraine is such that it practically does not allow the owner to effectively protect his material right in the case of disposal of property from his possession against the will of the latter. As already mentioned, the provision of the commented norm on the beginning of the statute of limitations from the time when the subject learned about the person who violated it, should be applied in violation of absolute subjective rights, in particular, property rights. In this case, the seizure of another's property should not take place on the basis of a civil contract. On the other hand, the introduction in Part 1 of Article 344 of the Civil Code is a provision similar to that contained in Part 3 of this article on the acquisition of ownership of another's property under the statute of limitations after a certain period after the statute of limitations, not after actual possession of the thing, may violate the rights of a bona fide titular holder: provided that the statute of limitations on claims arising from the violation of property rights begins from the moment the victim receives information about the perpetrator, and the acquisition period begins after the expiration of the

statute of limitations, the bona fide holder may not to acquire ownership of property under the statute of limitations.

At the same time, the moment of acquiring the right of ownership according to the prescription of possession often becomes uncertain. The statute of limitations may be suspended or interrupted during its duration. The factors that determine the appropriate adjustment of the calculation of this period are known, as a rule, only to the owner, and it is unlikely that he will disclose them. In such circumstances, it can be difficult to establish the beginning and, consequently, the end of the acquisition period, because the owner does not always know exactly when the claim for it ended. In such a situation, as I.E. Engelman pointed out, the significance of the objections against the vindication due to the defendant-holder diminishes. "What is the use of presenting evidence of long-standing possession, if the plaintiff can refute them by saying that for him the claim period does not begin from the moment as the defendant considers" [14, p. 18].

In view of the above, we consider it necessary to amend the current legislation on the statute of limitations: in all cases, without exception, its course must begin from the time of possession of the thing. And the peculiarities of the nature of the acquisition should be taken into account by setting different lengths of the acquisition period. Strictly speaking, the proposed option in the absolute is also not ideal, and we are aware of this. So, if you always literally follow the rule of mandatory separation of the end of the claim and the beginning of the statute of limitations, there may be some consequences of another undesirable type. However, they are much easier to eliminate both through regulatory adjustments and at the level of law enforcement. For example, under Ukrainian law, the statute of limitations on claims for recovery of the thing begins from the moment when the owner learned about the identity of the actual holder - the violator of his property rights. This point can be very different from the date of occupation of the property. For a bona fide purchaser, the old-fashioned possession begins from the time of receipt of the thing and continues until the expiration of the prescribed period. If the owner does not receive information about the infringer within this time, he will not have a claim, but this will not affect the statute of limitations in any way: after its expiration, the holder will acquire ownership. In our opinion, this is a completely normal phenomenon, because under another method of regulation and the statute of limitations, and as a consequence, the statute of limitations in some cases will never occur.

We will get a slightly different result if the statute of limitations began during the acquisition period (for example, the owner learned about the possession during this period), but the claim was never filed before the expiration of the acquisition period. However, in the latter case, the statute of limitations may have arisen just at the end of the acquisition period, which will greatly complicate or even make it impossible to prepare and file a vindication claim in a very short period of time. Is this situation an inconvenience for the owner? Certainly. This is where the corrective legal mechanism for the general rule should work: this design should also be considered normatively, for example by extending the statute of limitations for the minimum necessary period for filing a lawsuit (for example, six months), if during its normal duration the owner presents to the holder non-judicial claim, and the statute of limitations on such a claim

arose not more than two months before the expiration of the normal course of the statute of limitations.

In practice, the situation is quite real, when the filing of a vindication claim against the untitled holder of the thing took place during the acquisition period, but during the court proceedings the latter emerges. Since the civil law does not contain any reservations about the possibility of interrupting or suspending the statute of limitations in such cases, we get the fact that at the time of the court decision the old holder will become the owner, while the plaintiff will lose the substantive right he sought. As a result, the plaintiff will be denied legal protection in connection with the termination of the existence of the subjective right itself. This provision does not contribute to the stability and uniformity of the regulation of the commented relations.

Based on the study, we can draw certain conclusions. Modern law, unlike the law of the 19th century, does not link the end of the statute of limitations with the end of the acquisitive period, nor does it always link the beginning of the statute of limitations with the end of the claim period. Therefore, there may be a long period of time between the deadlines. During this period, the documentary holder often cannot regain the thing, because the possibility of compulsory protection of the right has expired, and the other person, holding the thing, does not become its owner. In fact, there is a new real right - the right to untitled old possession of someone else's thing. The duration of such a right is the time from the bona fide possession (and in this case may partly coincide with the statute of limitations) or from the expiration of the statute of limitations in case of non-return of the thing received under the contract.

If the titleless holder acquires ownership of the property under the statute of limitations, a vindication claim is excluded: only the owner can sue, but there can be no multiple owners, the plaintiff's ownership will cease. But the civil law must give the previous owner the right to judicial protection, and Article 344 of the Civil Code is supplemented by a rule of the following content: « If the statute of limitations on the owner's claims for the return of property that was taken out of possession against his will has not expired by the time the owner acquires holdership of another's property under the statute of limitations, the previous owner may apply to the court for recognition ownership of the disputed property within the remaining statute of limitations, and if this period is less than six months, it is extended to six months». The extension of the statute of limitations to six months is necessary because it is difficult for the plaintiff to establish the exact date of commencement of the acquisition period, and hence the moment of acquisition of ownership under the acquisition statute of limitations. In Part 3 of Article 344 of the CCU it should also be noted that the statute of limitations for the cases specified in it begins its course from the moment of non-return of property for performance of the contract by the holder.

Literature:

1. Butovsky A.N. Prescription and legal entities. Вестник права и нотариата. 1909. №2. P. 2.
2. Gadzhiev G.A. About the subjective property right of a bona fide owner. Current problems of science and practice of commercial law. Collection of scientific articles. Moscow: Walters Clover, 2005. Issue. 5. P.274.

3. Monuments of Roman law: Laws of the XII tables. Guy's institutions. Digests of Justinian. Moscow: Зерцало, 1997. P. 8.
4. Russian legislation of the X-XX centuries: In 9 vols. / Under the general editorship. Chistyakov O.I. - Vol. 1. Legislation of Ancient Russia. Moscow: Юридическая литература, 1984. P. 332.
5. Complete set of laws of the Russian Empire in 2 books. comp. A. L. Saatchian. - Book 2. St. Petersburg. : Законоведение, 1911. P. 822-823.
6. Severova E.S. Acquisition prescription in the civil law of Ukraine: Questions of application on materials of judicial practice. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Is. 17. 2011. P. 115.
7. Tsikalo V.I. The concept of acquisitive prescription. Держава і право. Юридичні і політичні науки. Issue.13. Kiev: Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2001. P. 289-290.
8. Avlasevich A.I. Problems of acquiring property rights from an unauthorized alienator, possession and ownership protection. URL: <http://www.ibil.ru/index.php?type=review&area=1&p=articles&id=708>
9. Sklovsky K.I. Property in civil law. Training and practical manual. Moscow: Дело, 1999. P. 253.
10. Morandier Julio de la. French Civil Law (translated from French by E.A. Fleischitz). V. 2. Moscow: Иностранная лить-ра, 1960. P. 138.
11. Rakhmilovich V.A. On the right of ownership of a thing alienated by an unauthorized person to a bona fide purchaser (on the issue of acquiring a right from an unauthorized person) // In the book: Problems of modern civil law. Collection of articles. Ed. V.N. Litovkin, V.A. Rakhmilovich. Moscow: Городец, 2000. P. 127-128.
12. Borovikovskiy A. Judge's report. Prescription. S-Pb, 1892. P. 58.
13. Babaev A.B. The system of property rights. Monograph. Moscow: Walters Clover, 2007. P. 73.
14. Engelman I.E. On the statute of limitations on Russian civil law: A historical and dogmatic study. Moscow: Statut, 2003. P. 18.

MEASURES OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY APPLIED TO EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Kuzmenko Iuliia,

PhD, assistant professor, professor Department of Administrative Law and Administrative Procedure (Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Dumanskyi Roman,

Lecturer, Department of Administrative Law and Administrative Procedure (Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Krasilovska Olena,

Lecturer, Department of Administrative Law and Administrative Procedure (Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

In the Law of Ukraine "On the National Police", namely in Art. 19 stipulates that in case of committing illegal acts, police officers bear, in addition to criminal, administrative, civil and disciplinary liability [1].

In the system of public relations, the service discipline of members of the rank and file of the National Police of Ukraine occupies a special place. It is a kind of ethical and legal relationship, characterized by high categoricalness and rigidity of relations. It should be noted that the institute of disciplinary responsibility in its current form does not fully ensure the solution of the problem of maintaining proper discipline in the National Police of Ukraine. This was confirmed by the steady trend of increasing the number of violations of official discipline and legality among police personnel.

A specific feature of disciplinary liability in the National Police is the presence of special measures of disciplinary influence applied to employees of the National Police for disciplinary misconduct. The purpose of such measures is, for the most part, to maintain official discipline, ensure the rule of law in the National Police, and prevent the commission of similar offenses in the future by both the perpetrator and other police officers.

According to the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine, the following penalties may be imposed on police officers: oral remarks; remark; reprimand; severe reprimand; warning of incomplete job compliance; dismissal from office, demotion to a special rank by one degree; dismissal from the police [2].

According to the nature of sanctions and the degree of material consequences for offenders, disciplinary sanctions provided by the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine can be divided into: disciplinary measures that do not change the legal status of the offender and are not directly related to negative material consequences. "Moral penalties" (remarks, reprimands, severe reprimands, warnings of incomplete official compliance, deprivation of the badge); measures of disciplinary

influence that change the legal status of the violator of discipline and entail negative material consequences (dismissal, demotion to a special rank by one degree); exceptional (extraordinary) disciplinary measure; dismissal from the police.

According to the temporal effect, disciplinary sanctions can be divided into: one-time (dismissal, demotion to a special rank by one degree, dismissal from the police); long (oral remark, remark, reprimand, severe reprimand).

Disciplinary sanctions are imposed only on the proposal of the Police Commission.

In the event of a minor violation of the rules of procedure, other internal documents approved in the prescribed manner, and other minor disciplinary offenses, the head must limit himself to a written remark to the police.

In case of improper performance of police duties, violation of the law, other disciplinary offenses, the police officer may be reprimanded or fined.

Delay in awarding the next police rank for a period of one to two years is applied in the case of a decision of the attestation commission on compliance with the position of a police officer, provided that the recommendations for training, as well as in cases where during the year the police officer and fine.

Promotion to one rank, warning of incomplete service may be applied for systematic improper performance of police duties, systematic violation of internal regulations in the event that such a disciplinary offense was committed within a year from the date of application to the police officer of any other type of disciplinary sanction. (except for remarks) for committing a previous disciplinary offense.

Dismissal from the police is an exceptional measure of disciplinary action and can be applied only in cases where there has been a gross violation of the Constitution or laws of Ukraine, violation of the Oath and / or systematic non-compliance with the police, committed within a year after the application of any disciplinary action. remark).

Conclusions, today the implementation of the state policy of Ukraine on disciplinary liability of National Police employees is regulated by the laws of Ukraine "On the National Police" and "On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine".

Bibliography

1. Про Національну поліцію: закон України від 2.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 16.10.2021).

2. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. Дата оновлення: 23.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#top> (дата звернення: 26.10.2021).

RULE OF LAW IN THE CONTEXT OF ENSURING THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Trykhlid Kristina,

Ph.D. in Law, Associate Professor at the Department of
Theory and Philosophy of Law,
Yaroslav Mudryi National Law University

One of the key requirements of the rule of law is to ensure the right to a fair trial, which, in particular, is guaranteed by Article 6 of the European Convention on Human Rights (ECHR) [1]. As the European Court of Human Rights (ECtHR) points out, «the right to a fair hearing before a tribunal as guaranteed by Article 6 § 1 of the Convention must be interpreted in the light of the Preamble to the Convention, which declares, among other things, the rule of law to be part of the common heritage of the Contracting States...» [2].

In its practice, the ECtHR analyzes in detail and deduces the main European standards for the protection of this right. In doing so, the ECtHR has developed an autonomous interpretation of the rule of law and its requirements, which is a prerequisite for ensuring and effective protection of human rights and freedoms.

Thus, in the case of *Klass and Others v. Germany* (1978), the ECtHR points out that «the rule of law implies, *inter alia*, that an interference by the executive authorities with an individual's rights should be subject to an effective control which should normally be assured by the judiciary» [3]. It also stresses that judicial control must include the guarantees of independence, impartiality and a proper procedure [3].

The right to a fair trial encompasses the right of access to a court. So, in the case of *Hornsby v. Greece* (1997) the ECtHR stresses: «... according to its established case-law, Article 6 para. 1 (art. 6-1) secures to everyone the right to have any claim relating to his civil rights and obligations brought before a court or tribunal; in this way it embodies the “right to a court”, of which the right of access, that is the right to institute proceedings before courts in civil matters...» [4].

Herewith, the access to a court must be effective and sufficient. In the case of *Yagtzilar and Others v. Greece* (2002) the ECtHR reiterates that «the fact that the applicants were able to use domestic remedies does not necessarily satisfy the requirements of Article 6 § 1...» [5]. Therefore, the ECtHR emphasizes that «the fact of having access to domestic remedies, only to be told that one's actions are barred by operation of law does not always satisfy the requirements of Article 6 para. 1 (art. 6-1). The degree of access afforded by the national legislation must also be sufficient to secure the individual's “right to a court”, having regard to the principle of the rule of law in a democratic society. For the right of access to be effective, an individual must have a clear, practical opportunity to challenge an act that is an interference with his rights...» [6].

In the judgment “*Cordova v. Italy (No. 1)*” (2003) the ECtHR stated that a degree of access to a court must not be limited to the right to ask a preliminary question, that was not sufficient to secure the “right to a court” under the rule of law in a democratic

society [7]. «52. In this connection, it should be borne in mind that, in order for the right of access to be effective, an individual must have a clear and practical opportunity to challenge an act interfering with his rights...» [7]. Moreover, the ECtHR stated that «it would not be consistent with the rule of law in a democratic society, or with the basic principle underlying Article 6 § 1 – namely that civil claims must be capable of being submitted to a judge for adjudication – if a State could, without restraint or control by the Convention enforcement bodies, remove from the jurisdiction of the courts a whole range of civil claims or confer immunities on categories of persons...» [7].

The principle of the rule of law and the right to a fair trial also involve the requirement for the execution of court decisions (*res judicata* principle) and the procedural guarantees afforded to litigants (fair, public and expeditious proceedings). In particular, the ECtHR stresses that the right to a court, including the right of access «... would be illusory if a Contracting State's domestic legal system allowed a final, binding judicial decision to remain inoperative to the detriment of one party. It would be inconceivable that Article 6 para. 1 (art. 6-1) should describe in detail procedural guarantees afforded to litigants – proceedings that are fair, public and expeditious – without protecting the implementation of judicial decisions; to construe Article 6 (art. 6) as being concerned exclusively with access to a court and the conduct of proceedings would be likely to lead to situations incompatible with the principle of the rule of law which the Contracting States undertook to respect when they ratified the Convention... Execution of a judgment given by any court must therefore be regarded as an integral part of the “trial” for the purposes of Article 6 (art. 6); moreover, the Court has already accepted this principle in cases concerning the length of proceedings...» [4].

In the case of *Brumarescu v. Romania* (1999) the ECtHR stated that the principle of *res judicata* was an integral part of the principle of legal certainty, which, in turn, was an important element of the rule of law. «One of the fundamental aspects of the rule of law is the principle of legal certainty, which requires, *inter alia*, that where the courts have finally determined an issue, their ruling should not be called into question» [2].

In the judgment “*Popov v. Moldova (No. 2)*” (2006) the ECtHR stressed the impossibility of a request for annulment of court decision, *prima facie*, final judgment. In particular, concerning the request for annulment procedure under which the Prosecutor General's Office could seek review of judgments, the ECtHR «held that this procedure, although possible under domestic law, was incompatible with the Convention because it resulted in a litigant's “losing” a favourable judgment. Re-opening due to newly-discovered circumstances is not, as such, incompatible with the Convention. Moreover, Article 4 of Protocol No. 7 specifically permits the State to correct miscarriages of justice in criminal proceedings. However decisions to revise proceedings must be in accordance with the relevant statutory criteria and the misuse of such a procedure may well be contrary to the Convention, given that its result – the “loss” of the judgment – is the same as that of a request for annulment. The principles of legal certainty and the rule of law require the Court to be vigilant in this area» [8].

The ECtHR also focuses on the special role of administrative justice, primarily in the context of restoring legal rights or canceling an illegal decision of the authorities.

Hence, the ECtHR emphasizes that «the above principles are of even greater importance in the context of administrative proceedings concerning a dispute whose outcome is decisive for a litigant's civil rights. By lodging an application for judicial review with the State's highest administrative court the litigant seeks not only annulment of the impugned decision but also and above all the removal of its effects. The effective protection of a party to such proceedings and the restoration of legality presuppose an obligation on the administrative authorities' part to comply with a judgment of that court. The Court observes in this connection that the administrative authorities form one element of a State subject to the rule of law and their interests accordingly coincide with the need for the proper administration of justice. Where administrative authorities refuse or fail to comply, or even delay doing so, the guarantees under Article 6 (art. 6) enjoyed by a litigant during the judicial phase of the proceedings are rendered devoid of purpose» [4].

An indispensable element of the principle of the rule of law and the right to a fair trial is the requirement of separation of powers, as well, as independence and impartiality of the judiciary, which must be established by law. At the same time, the procedure for the appointment of a judge and the availability of the necessary guarantees of independence and impartiality of the judiciary are of great importance, which is aimed at protecting the judiciary from unlawful interference by other branches of power, primarily by the executive, both in the process of appointing judges and in the process of administering justice. Such guarantees must be enshrined in national law. And it is on this that the legitimacy of the judiciary depends.

Therefore, in the judgment of *Gudmundur Andri Astradsson v. Iceland* (2020) the ECtHR emphasizes that «this correlation between the procedure for the appointment of a judge and the “lawfulness” of the bench on which such a judge subsequently sits also finds support in the purpose of the “established by law” requirement... That requirement reflects the principle of the rule of law and seeks to protect the judiciary against unlawful external influence, from the executive in particular..., although it is not excluded that such unlawful interference may also emanate from the legislature or from within the judiciary itself. It moreover encompasses any provision of domestic law – including, in particular, provisions concerning the independence of the members of a court – which, if breached, would render the participation of one or more judges in the examination of a case “irregular”... The Court is aware that the process of appointment of judges may be open to such undue interference, and finds that it therefore calls for strict scrutiny; moreover, it is evident that breaches of the law regulating the judicial appointment process may render the participation of the relevant judge in the examination of a case “irregular”» [9].

Herewith, the ECtHR reiterates: «237. ...the right to a fair trial under Article 6 § 1 of the Convention must be interpreted in the light of the Preamble to the Convention, which, in its relevant part, declares the rule of law to be part of the common heritage of the Contracting States. ..., the right to “a tribunal established by law” is a reflection of this very principle of the rule of law and, as such, it plays an important role in upholding the separation of powers and the independence and legitimacy of the judiciary as required in a democratic society» [9].

In addition, the ECtHR draws attention to the general requirement of the irremovability of judges during their term of office, which is the core of their independence. «This principle is in general considered as a corollary of judges' independence – which is a prerequisite to the rule of law – and thus included in the guarantees of Article 6 § 1» [9].

The ECtHR notes, however, that this principle is not absolute, but exceptions to this rule can only «be acceptable “if it is justified by a legitimate objective, it is proportionate in the light of that objective and inasmuch as it is not such as to raise reasonable doubt in the minds of individuals as to the imperviousness of the court concerned to external factors and its neutrality with respect to the interests before it”...» [9].

Hence, the ECtHR concludes that «a finding that a court is not a “tribunal established by law” may, evidently, have considerable ramifications for the principles of legal certainty and irremovability of judges, principles which must be carefully observed having regard to the important purposes they serve. That said, upholding those principles at all costs, and at the expense of the requirements of “a tribunal established by law”, may in certain circumstances inflict even further harm on the rule of law and on public confidence in the judiciary. As in all cases where the fundamental principles of the Convention come into conflict, a balance must therefore be struck in such instances to determine whether there is a pressing need – of a substantial and compelling character – justifying the departure from the principle of legal certainty and the force of *res judicata*... and the principle of irremovability of judges, as relevant, in the particular circumstances of a case» [9]. «Notwithstanding the margin of appreciation afforded to the States in applying and implementing the Convention, no State should have a right to violate its Constitution for political benefit» [10].

References:

1. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5 [https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf], Accessed 16. October 2021
2. Judgment *Brumarescu v. Romania* (1999), Application no. 28342/95, par. 61, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>], Accessed 16. October 2021
3. Judgment *Klass and Others v. Germany* (1978), Application no. 5029/71, par. 55, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>], Accessed 16. October 2021
4. Judgment *Hornsby v. Greece* (1995), Application no. 18357/91, par. 40, 41, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58020>], Accessed 16. October 2021
5. Judgment *Yagtzilar and Others v. Greece* (2002), Application no. 41727/98, par. 26, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59931>], Accessed 16. October 2021
6. Judgment *Bellet v. France* (1995), Application no. 23805/94, par. 36, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>], Accessed 16. October 2021
7. Judgment *Cordova v. Italy (No. 1)* (2003), Application no. 40877/98, par. 52, 58, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60913>], Accessed 16. October 2021
8. Judgment *Popov v. Moldova (No. 2)* (2006), Application no. 19960/04, par. 46, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71507>], Accessed 16. October 2021

9. Judgment *Gudmundur Andri Astradsson v. Iceland* (2020), Application no. 26374/18, par. 226, 237, 239, 240, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206582>], Accessed 16. October 2021

10. Judgment *Reczkowicz v. Poland* (2021), Application no. 43447/19, par. 191, [<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-211127>], Accessed 16. October 2021

ВПЛИВ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙЬКОГО СОЮЗУ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

Бондаренко Ірина Миколаївна

д.ю.н., доцент кафедри фінансового права,
в.о. завідуючого кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Розвиток суспільства та посилення глобалізаційних тенденцій має своїм наслідком появу нових явищ та предметів, зокрема нових активів, які стають тригером змін у правовому регулюванні та необхідності появи нових інститутів права. Поява у міжнародному обігу нових предметів, які, знаходячись поза сферою регулювання держав та їх органів, несуть в собі рушійну силу впливу на економічні показники світу взагалі, є викликом для світового співтовариства щодо необхідності легалізації цих предметів та надання їм відповідного правового закріплення та визначення правового регулювання.

Поява віртуальних активів, крипто валют та цифрових активів не стала виключенням. Темп розвитку віртуальних активів, а також їх вихід на товарні біржі не залишив осторонь держави, які майже одногосно висловили занепокоєння появі віртуальних активів, що ще більше привертало увагу до віртуальних активів не лише з боку фізичних та юридичних осіб, а й міждержавних утворень. Посилення глобалізації має наслідком вихід новоутворених цифрових чи віртуальних активів далеко за межі однієї країни чи, навіть, материка. Наприклад, вже в червні 2013 року, коли вартість віртуального активу на біржі становила більше 1000 доларів США, Світовим банком була проведена міжнародна конференція «Virtual currencies: the legal and regulatory challenges» учасники якої підняли проблему необхідності правового регулювання віртуальних активів на міжнародному та національних рівнях [1].

В аспекті прийнятих відповідно до Угоди про асоціацію 2014 року Україною зобов'язань щодо адаптації законодавства України до з *acquis communautaire* (законодавство) Європейського Союзу, вплив тенденцій правового регулювання цифрового активу в Європейському Союзі на правове регулювання в Україні, наразі є беззаперечним, розвиток якого задає вектор розвитку правового регулювання в Україні.

У 2012 році Європейський центральний банк випустив працю «Virtual currency schemes» в якій зазначив, що віртуальна валюта – це тип нерегульованих цифрових грошей, які випускаються його розробниками та використовуються і приймаються серед членів спеціальної віртуальної спільноти [2]. В своїй праці Європейський центральний банк визначив причини впровадження віртуальних валютних розрахунків, окреслив ризики для валютної стабільності країн, для міжнародних платіжних систем, а також репутаційні ризики. В пункті 4.4 праці

Європейський центральний банк зазначив, що нестабільність віртуальних валютних систем можна пояснити відсутністю належного правового регулювання[2].

Вже через 3 роки у доповіді Європейського центрального банку від 2015 року «Virtual currency schemes – a further analysis» Європейський центральний банк змінив свою думку щодо цифрових активів, відповідно до якої віртуальна валюта – це цифрове представлення вартості, яке не випущене центральним банком, кредитною установою и установою електронних грошей, яке, за певних обставин, може використовуватися як альтернатив грошам [3]. Європейський центральний банк зазначає щодо зміни своєї позиції, що віртуальні активи з 2012 до 2015 року знайшли своє розповсюдження, зокрема Європейський центральний банк посилається на те, що один із найбільш розповсюджених віртуальних активів - біткоїн використовується приблизно у 69 000 транзакцій на день у всьому світі [3].

30 травня 2018 року була ухвалена Директива 2018/843/EU Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо запобігання відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму [4]. В пункті d.2 статті 1 надано визначення віртуальним валютам, згідно з яким – це цифрове представлення вартості, яке не видається або не гарантується центральним банком або державним органом, не обов'язково приєднується до законодавчо встановленої валюти і не має юридичного статусу валюти чи грошей, але приймається фізичні або юридичні особи як засіб обміну і які можуть передаватися, зберігатися та торгуватися в електронному вигляді [4].

19 січня 2021 року Європейська комісія та Європейський центральний банк розпочали співпрацю щодо можливості емісії цифрового євро, як доповнення до фіатного євро. Шлях України щодо впровадження правового регулювання віртуального активу в більшості є тотожним до шляху Європейського Союзу, який розпочався суцільним запереченням віртуальних активів та проголошення їх грошовим сурогатом.

Відповідно до статті 20 Угоди про асоціацію її Сторони з метою протидії відмивання (легалізації) коштів та фінансування тероризму здійснюють співробітництво та зобов'язуються імплементувати відповідні міжнародні стандарти у цій сфері, якими є зокрема стандарти та рекомендації FATF [5]. З метою виконання вимог Директиви 2018/843/EU Союзу щодо запобігання відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму, 6 грудня 2019 року було прийнято відповідний Закон України, пунктом 13 статті 1 якого було введено поняття віртуальні активи, яке стало відправною точкою для появи правового регулювання нового як для України, так і для світу, віртуального активу.

Під впливом заяви Європейського центрального банку щодо емісії цифрового євро, Національний банк України розпочав розробку електронної гривні e-hryvnia, яка за своєю сутністю є стейблкоїном, адже має відношення до національної валюти 1:1, тобто повністю підкріплена звичайною гривнею, але вже трансформується в нову форму існування, відповідаючи викликам сьогодення. Розвиток віртуальних активів в Україні надалі очолило

новостворене Міністерство цифрової трансформації України, за заявою якого Україна має намір стати лідером у сфері обігу віртуальних активів, створюючи ефективне та гнучке для полярних учасників ринку правове регулювання, не лише в Європейському регіоні, а й на світовій арені загалом.

Амбітна заява була підкріплена рішучими діями законодавця, продуктом якого став Закон України «Про віртуальні активи», який запроваджує нове не тільки для України багатокомпонентне правове регулювання віртуальних активів, який 08 вересня 2021 року було прийнято у другому читанні, але був ветований Президентом України із зауваженнями.

28 квітня 2020 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 року . Відповідно до п.13 ч.1. ст.1 Закону 361-ІХ, віртуальним активом є цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати, та яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [6]. З цього випливає, що для того щоб об'єкт вважався віртуальним активом та став об'єктом фінансового моніторингу, він має відповідати трьом критеріям: наявність вартості , можливість до обігу в цифровому форматі та можливість до його обміну на інші об'єкти цивільного права.

Відтак, законодавство Європейського Союзу та існуючі в Європейському співтоваристві тенденції розвитку віртуальних активів стали каталізаторами активного розвитку правового регулювання віртуальних активів в Україні. З аналізу вищеперелічених шляхів розвитку вбачається, що, хоча в рамках Європейського Союзу відсутнє спеціальне правове регулювання, Європейський Союз усвідомлює важливість вирішення досі неврегульованого питання та надає право першості щодо цього країнам-учасникам. Скориставшись цією можливістю, Україна зараз стає лідером в Європейському регіоні з впровадження багатоаспектного правового регулювання віртуальних активів, що беззаперечно надасть низку переваг українському ринку.

Список літератури:

1. Trautman Lawrence. Virtual Currencies Bitcoin & What Now After Liberty Reserve, Silk Road, and Mt. Gox? Richmond Journal of Law and Technology. Volume 20. Issue 4. Article 3. 2014. URL: <http://scholarship.richmond.edu/jolt/vol20/iss4/3>
2. Virtual currency schemes. European Central Bank. 2012.
3. Virtual currency schemes – a further analysis. European Central Bank. 2015.
4. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L084>
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Законодавство України. 82 Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

6. Про запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-ІХ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № 25. С.171.

ВРАХУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПРАВОПОРУШНИКА ЯК ЧИННИК ТАКТИКИ ДІЙ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В ПЕРІОД НАЗРІВАННЯ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ

Голенко Ніна Миколаївна,

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету,
Одеський державний університет внутрішніх справ

Актуальність проблеми. Фахова підготовка працівників Національної поліції України (надалі – НПУ) для ефективного виконання покладених на поліцію спеціальних завдань згідно чинного законодавства у змістовному розумінні включає в себе комплекс видів правоохоронної діяльності, які передбачають правову, тактичну, технічну, загальну та спеціальну фізичну, психологічну й інтелектуальну спрямованості [1; 3, с. 99-103]. Злочинні дії, котрі спрямовані в домінуючій більшості проти громадян різного соціального середовища (не безпосередньо проти правоохоронців), суттєво ускладнюють підрозділам поліції застосування відповідних профілактичних заходів, особливо з врахуванням таких факторів, як: 1) обмежені (короткочасові) параметри вчинення злочину; 2) віддалені від територіального підрозділу поліції місця; 3) значні за обсягами території (відсутність правоохоронця в момент правопорушення), на котрі розповсюджується юрисдикція підрозділу поліції; 4) недостатність повної достовірної інформації про самого злочинця (злочинців).

У системі професійних дій при формуванні відповідної тактики правоохоронної діяльності правоохоронця щодо запобігання злочинам чи їх припинення важливе місце займає обізнаність із мотиваційною сферою злочинців, особливо при наявності інформації про активізацію їх певної специфічної поведінки, появі ситуативних передумов прояву конфлікту (стадія організації підготовки до вчинення ними злочинів). Поліцейські повинні вміти швидко вибудувувати систему тактичних впливів, оскільки в період назрівання критичної ситуації непрофесійними діями можна навіть спровокувати сам злочин [2].

При дослідженні піднятої проблеми нами опрацьовано посібники та публікації науковців і фахівців-практиків в галузі спеціальної фізичної, тактико-спеціальної та вогневої підготовки, зокрема: А.І. Черкашина та Я.Г. Бондаренка щодо комплексного підходу в організації підготовки та несення служби працівниками патрульної поліції; В.І. Плиська щодо основних засад правильної (безпечної) організації взаємодії із правопорушником; Т.С. Вайди щодо методики навчання ефективним та безпечним діям працівників НПУ у роботі (спілкуванні) з різними категоріями громадян та ін.

У попередніх дослідженнях нами було розглянуто окремі підходи у вирішенні проблеми удосконалення профілактики правопорушень та

ефективного припинення злочинів, зокрема, таких її (проблеми – *уточнено нами*) аспектів як пошук педагогічних шляхів здійснення належної фахової підготовки у курсантів ЗВО МВС України до дій в екстремальних умовах (наприкладі спеціальної фізичної та тактико-спеціальної підготовки), подальше уточнення змісту та ролі складових компонентів у формуванні особистості сучасного поліцейського, обґрунтовувались необхідність врахування різних факторів при формуванні поліцейськими НПУ тактики дій в екстремальних умовах тощо.

Разом з тим, недостатньо вивченими залишаються питання, які пов'язані з врахуванням особистості правопорушника, можливо впливу його індивідуальних особливостей, зокрема, мотиваційної складової, на безпеку поліцейського та припинення (запобігання вчиненню) правопорушення (злочину).

Результати дослідження. Аналіз різних криміногенних факторів, проведених спеціалістами [2; 3, с. 99-103], показує, що дії злочинців в цілому не є незрозумілими (непоясненими). На шляху від потреби та інтересу злочинця до вчинення ним протиправного вчинку існує ряд складових елементів, котрі можуть направити його поведінку в той або інший бік, приглушити її домінанту або навіть повністю змінити характер дій.

Рішення вчинити злочин приймається правопорушником усвідомлено, з врахуванням наявних можливостей, вибору засобів і цілі, місця та часу дій. Деколи різниця між вчиненими злочинами буває тільки в часі підготовки або тривалості їх скоєння. Злочини за часом можуть бути швидкоплинними і тривалими, неперервними і дискретними, ситуативними і навмисними. Наприклад, рішення про вчинення такого тяжкого злочину як навмисне вбивство було прийнято в 59,5% випадків безпосередньо перед злочином; тривалий час виношувались 13,5% рішень [2, с. 73].

Мотивація вчинення злочину може бути різною: є ряд осіб, які вчинюють злочини проти приватної власності громадян (крадіжки, грабежі, розбій), інші – щоб завоювати авторитет у злочинній групі, закріпитися в ній (подібні мотиви характерні для неповнолітніх). Серед типових мотивів вчинення злочинів можна відзначити такі як користь, хуліганські спонукання, помста, ревності, заздрість, марнославство, неправильно зрозуміла необхідність. Також правоохоронцям необхідно враховувати, що поведінка людини знаходиться у прямій залежності від конкретних умов її існування. Якщо ця залежність перевищує визначену психологічну межу, то це підсвідомо може призвести людину до вчинення злочину.

Для вбивць найбільш характерним є аскетичний стиль життя, для засуджених за крадіжки – споглядацький. Стиль життя та мотиваційна сфера осіб, засуджених за вбивства, обумовлюють в значній мірі характер захисту від впливу навколишнього середовища і спрямовані на збереження стабільності власного внутрішнього світу. Характер активності правопорушника за своїм психологічним змістом має на меті або зміцнення необхідного захисту від зовнішніх впливів, або ж відхід від них. Такий стиль життя, по суті, є процесом фізичної або психологічної ізоляції особистості. Будь-яка зовнішня загроза (наприклад, профілактичні дії дільничного офіцера поліції), яка ставить за мету

зламати цей захист, зіштовхується з протилежним прагненням особи (правопорушника) зберегти його з допомогою фізичних способів.

За своїм змістом мотиви правопорушення можуть бути дріб'язковими, але небезпека полягає в тому, що їх накопичення сприяє формуванню суб'єкта у зрілого злочинця. Дослідження Л.Б. Філонова [2, с. 74] показують, що спочатку відбувається деформація особистості через незначні, навіть випадкові фактори, далі – відбувається їх накопичення і стійке закріплення в свідомості (підсвідомості) та починають проявлятися в конкретних діях як невід'ємна складова психоемоційної й поведінкової сфери життєдіяльності людини. Внаслідок цього в особи виникає визначена психічна стійкість (характерна реакція на будь-які зовнішні впливи з попередньо визначеним внутрішнім «настроєм», котрі (впливи – *уточнено нами*) не подобаються суб'єкту та можуть реалізуватися останнім у протиправну дію). Тому важливо після одного-двох незначних правопорушень особи своєчасно проводити поліцейськими профілактичну роботу з кожним правопорушником.

Умисний мотив при вчиненні злочину відносно тривалий в часі при підготовці і реалізації особою задуманого. Він може бути неперервним від початку прийняття рішення до завершення злочину, або перериватися, але відновлюватися з новою силою. Умисний мотив відрізняється зосередженістю особи на об'єкті злочину, завжди глибоко усвідомлений, часто до дрібниць розроблений, формується в стані «холодної» свідомості. Його можна розрушити тільки шляхом авторитетного переконання суб'єкта в небезпеці чи злочинності його цілей.

Працівникові поліції важко завчасно передбачити чи визначити мотив злочину, оскільки суб'єкт не інформує нікого про це. Вивчаючи почерк кожного злочину, володіючи певною інформацією, працівник поліції орієнтовно визначає мотивацію і може в подальшому прогнозувати можливість організації певного виду правопорушення. У системі тактичних впливів правоохоронцями підбираються адекватні способи, котрі здатні зруйнувати можливі плани (посилення постів патрульної поліції, зміна режимів діяльності підрозділів НПУ на закріпленій території, посилення уваги дільничного офіцера поліції до закріпленої території тощо). Доцільним є застосування поліцейськими тактики, котра б змусила вийти суб'єкт правопорушення на ціль (наприклад, створення штучних сприятливих умов для досягнення злочинцем своєї мети). У подальшому працівник поліції може діяти по-різному: штучно створивши сприятливі умови, одночасно систематично розрушувати задуманий злочинцем план дій, відволікати його від визначеної мети. Особливо це важливо у випадку, коли складно спіймати суб'єкт з речовими доказами, оскільки за задуманому (наміченому до вчинення) ним злочину важко його звинуватити та покарати. Перешкоджаючі впливи поліцейських можуть сприяти також зниженню мотивації в особи вчинення самого злочину.

У системі організаційно-профілактичних заходів реагування правоохоронців повинні бути такими, щоб здійснювався вплив на особистість правопорушника, використовуючи його ж здібності (психологічні особливості). До таких методів можна включати різноманітні способи переконання

(навіювання), тактичні варіанти впливів (різкі і впевнені команди, умовляння чи прохання, спокійний і врівноважений діалог, незначні поступки на користь винного, педагогічний «метод вибуху» тощо). При вчиненні першого злочину працівники поліції не повинні відштовхувати від себе правопорушника чи налаштовувати його проти представника влади. Разом з тим, поліцейському варто враховувати, що більшість правопорушників є грубими, малокультурними особистостями.

Опираючись на достовірну інформацію і прогнозуючи можливу структуру розгортання подій, правоохоронцю для оперативного припинення злочину необхідно найповніше і переконливіше розкрити реальний зміст спонукань суб'єкта, нерациональність поставлених ним цілей та їх збитковість, наявність протиправних методів їх досягнення і можливість вирішення проблеми правомірним шляхом, помилковість рішень в передбачуваних діях особи, характер і ступінь суспільної небезпеки можливих дій правопорушника або їх наслідків. Кожний із перелічених аспектів може мати багато практичних і методичних методів їх вирішення [3, с. 99-103].

У реальних умовах розробити працівникові поліції окремо кожний аспект тактики ефективних дій у повсякденній службовій діяльності досить складно, оскільки назрівання небезпечної ситуації не завжди дозволяє мати запас часу і наявні сприятливі умови для підготовки до неї. Тому правоохоронців необхідно навчати завчасно на спеціально організованих заняттях зі спеціальної фізичної чи тактико-спеціальної підготовки з метою формування в них стійких автоматичних навичок щодо швидкого аналізу утвореної ситуації. Доцільно на таких заняттях в системі службової підготовки моделювати один із випадків вчинених в минулому реальних злочинів, виділити з нього передумови, які передували основній події, за якими правоохоронці (курсанти у закладах вищої освіти МВС України, слухачі центрів первинної професійної підготовки поліцейських) повинні визначити конкретний зміст мотиву злочинця за розглянутими вище параметрами. При цьому викладачеві варто звертати увагу поліцейських на необхідність врахування всіх індивідуальних властивостей (якостей) особистості злочинця, його життєвий досвід, а вже на основі цього підбирати способи впливу на правопорушника в конкретних умовах.

Висновки. Розглянувши специфічні особливості мотиваційної сфери правопорушника, ми вважаємо, що у фахової діяльності правоохоронця їх необхідно враховувати як важливу складову при виборі поліцейським конкретної тактики впливу в системі профілактичної роботи із злочинними елементами. Включення зазначених підходів у професійне навчання здобувачів вищої освіти (в систему службової підготовки) може суттєво покращити тактико-спеціальну підготовку курсантів та слухачів відомчих (МВС) ЗВО, і таким чином, сприяти ефективному становленню особистості професіонала НПУ в сучасних умовах.

Література

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 05.11.2021).

2. Плиско В.И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности / Валерий Иванович Плиско. Киев: РИО МВД Украины, 1991. 128 с.

3. Вайда Т.С., Круглик М.І. Алгоритми комунікації поліцейських з деякими категоріями населення як необхідний елемент удосконалення їх професійного спілкування під час несення служби у складних умовах. *Пробація та медіація: досвід Словаччини для України* : матеріали міжнародного круглого столу (17-19 травня 2019 року, м. Херсон) / за ред. В.М. Галуцько, А.О. Гавловської. Херсон, 2019. С. 99-103.

ВІКТИМНІСТЬ ЯК ФАКТОР, ЩО СПРИЯЄ СЕКСУАЛЬНІЙ ЕКСПЛУАТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

Греченко Володимир Анатолійович,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський національний
університет внутрішніх справ

Московець Валерій Іванович,

кандидат соціологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Харківський національний
університет внутрішніх справ

Віктимна поведінка є сукупність набутих людиною фізичних, психічних і соціальних характеристик і ознак, що підвищують ймовірність перетворення їх у жертву злочину чи деструктивних дій. Найуразливіший вік, коли діти потрапляють у різні важкі життєві ситуації – підлітковий. Це той вік, коли за відсутності значного життєвого досвіду підліток повинен вирішувати різні завдання: звільнення від опіки дорослих, взаємини з особами іншої статі, однолітками, до певного часу виникає проблема вибору професії. Саме в цей період найбільш активно формується особистість. Найважливішим аспектом підвищеної віктимності підлітків є негативний вплив дорослих на їхню психіку, телебачення, груп однолітків, які у них формують антигромадську установку особистості. Результати такого негативного впливу нерідко призводять підлітка до скоєння асоціальних вчинків, а також можуть поставити його в становище жертви. Психофізичні особливості дитячого та підліткового віку – цікавість, прагнення пригод, довірливість, навіюваність, невміння пристосуватися до умов, у яких виникає необхідність перебувати, безпорадність у конфліктних життєвих ситуаціях, а в ряді випадків і просто фізична слабкість, зумовлюють підвищену віктимність цієї вікової групи. У зв'язку з цим у підлітків виникає безліч проблем, з якими самостійно впоратися на вході в самостійне життя багато молодих людей не можуть. Особливості фізіології виступають як основа психіки та поведінки підлітка. При незавершеності інтелектуального розвитку, недостатності знань, несформованості поглядів і відсутності соціального досвіду всі життєві цілі зміщуються у бік психологічного комфорту, миттєвих задоволень. Неповнолітні, не знаючи до пуття, чого хочуть, не ставлячи собі життєвих і моральних цілей, демонструють самостійність і завзятість. А загальна меркантилізація життя, пропаганда швидкого і простого збагачення не просто формують мотиви споживання, а посилюють віктимізацію підлітків. Проте слід враховувати, що на потребнісно-мотиваційну сферу особистості неповнолітніх

істотно впливають традиції народу, рівень культури та ціннісні орієнтації суспільства.

Несприятливий вплив на становлення ціннісно-нормативних орієнтацій дітей та підлітків, на їхні погляди і переваги дає так зване кліпове мислення, характерною особливістю якого є масове поверхнєве сприйняття інформації, що сприяє формуванню нав'язаних дитині моделей поведінки.

У сім'ї, де один із батьків безперервно вживає спиртні напої чи наркотичні засоби (батько/вітчим чи мати) спостерігаються напружені стосунки батьків, а саме систематична жорстокість між собою, конфлікти, маніпуляції з боку одного з батьків. Таким чином, бажання батьків збагатитися за рахунок дитини, безпосередньо залучаючи її до заняття проституцією для отримання вигод для себе або третіх осіб, провокує її на інші форми девіантної поведінки, що відхиляються від загальноновизнаних норм. З дитинства красивим дівчаткам часто батьки говорять: ти — красуня. А краса відкриває шлях до багатства та заможного життя. Таким чином дівчат з дитинства програмують на те, що краса — це товар. Вони готові продати цей товар кому завгодно, якщо у нього мільйон на рахунок, й влаштовують справжні полювання на багатих чоловіків. А це вже прямо схоже на продажність і проституцію.

У борделях країн Євросоюзу, за даними фахівців ООН, сексуальні послуги клієнтам надають понад 500 тисяч українок [1]. Загальна кількість неповнолітніх повій у Росії коливається в діапазоні від 150 тисяч до півмільйона [2].

Більшість жертв, які постраждали від сексуальної експлуатації, бояться розголосу та громадського засудження, через різні чинники, насамперед віку, не можуть об'єктивно та критично оцінювати своє становище Недовіра до правоохоронних органів, невпевненість у тому, що винна особа буде покарана, зупиняє насильницько залучених на заняття проституцією дітей від звернення по допомогу до поліції.

Високою є ступінь латентності залучення неповнолітніх до проституції. Багато в чому це пов'язано зі складнощами у виявленні, розкритті та розслідуванні таких злочинів, недостатньою кваліфікацією та компетентністю співробітників правоохоронних органів. Саме високий ступінь латентності і провокує процвітання, збільшення числа неповнолітніх, які займаються проституцією. Велика можливість приховування інформації від родичів. Необхідно мати на увазі, що чинники та умови віктимізації неповнолітніх від злочинів, пов'язаних із проституцією, вкрай неоднорідні та різноманітні. Фактори та умови віктимізації неповнолітніх, залучених до «секс-індустрії», виявляються на масовому та індивідуально-груповому рівнях.

Висока віктимність жертв сексуальної експлуатації неповнолітніх через такі причини: по-перше, підлітки, які займаються наданням платних секс-послуг, бояться тих, на кого працюють. По-друге, самотійна (тільки за бажанням неповнолітнього) відмова від заняття проституцією для них практично неможлива, так як такий вид діяльності є формою організованої злочинності. По-третє, підліток, який займається наданням секс-послуг, за фізіологічну неспроможність зазнає агресивно-насильницьких акцій проти нього: сексуального, фізичного насильства від клієнта. По-четверте, через психологічні

особливості і специфічні риси характеру жертви-підлітка, які часто можуть виявлятися в легковажності, злослів'ї, довірливості, конфліктності.

Великий вплив має параметр міжособистісного насильства серед однолітків. Агресивна поведінка дитини та її участь в агресивних дій стосовно ровесників робить її віктимною. Приєднання до агресії інших учасників для уникнення насильства на свою адресу також серйозно віктимізує дитину. Такий підліток приймає стратегії поведінки, пов'язані з агресією стосовно оточуючих людей і речей. Зриваючи злість на оточуючих, членах сім'ї чи предметах, він часто виявляється у ситуації ще більшої шкоди собі. Прагнення до самотності та ізоляції як способу сховатися від подразників та соціальних вимог також є специфічним фактором віктимізації. Соціальний інфантилізм і нездатність орієнтуватися у тих міжособистісних стосунках збільшує некритичність своїх дій.

Таким чином, для формування віктимності підлітковий період є найуразливішим. Вплив на нього переважно об'єктивних обставин дозволяє стверджувати, що віктимність як властивість особистості може бути зведена до мінімального ступеня небезпеки при нейтралізації або блокуванні негативних факторів. Причому з найбільшою ефективністю та легкістю нею можна керувати у той же період. Водночас тривалість впливу віктимогенних факторів робить віктимність непереборною. Залежно від поведінки неповнолітнього (негативного, провокуючого, легковажного, правомірного, але з переоцінкою своїх можливостей) можливі різні варіанти застосування запобіжних заходів.

Слід спиратися на виховання поваги до закону та норм моралі; залучення до суспільно-корисних занять, відволікання від святкування, розпивання спиртного, «тусовок»; спробувати нейтралізувати негативні якості особистості, використовуючи не лише творчі, а й гальмуючі прийоми (прояви обурення, іронії, попередження, засудження, докору, порушення тривоги про можливість покарання та інших. Корекція негативних звичок та якостей готує основу для виховання та розвитку позитивних соціально-корисних моральних та правових рис в особистості.

Список літератури:

1. Уразишвілі Омар. Кожна четверта повія у Європі – українка. *Високий замок*. 2013. 23 березня.
2. МВД: в России в занятие проституцией вовлечены около миллиона человек // URL: <http://maxpark.com/community/politic/content/1787472> References

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯКІСНОСТІ КАДРОВОГО СКЛАДУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Камінська Олена,

к.і.н., доцент, професор
кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС

Федорченко Олег,

к.і.н., завідувач
кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС

Сьогодні Україна знаходиться у процесі реформування. Цей процес охопив усі сфери життєдіяльності суспільства. Одне з провідних місць в ньому належить сфері освіти. Адже саме система навчання та виховання забезпечує суспільство новими молодими кадрами, пристосованими до нових вимог та умов. Не зупиняючись у цій статті на різних рівнях освіти, звернемо увагу на вищу школу. Оскільки саме вона забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здійснюючи підготовку конкурентноздатного фахівця.

Виконання цієї задачі покладається у першу чергу на викладачів. Тому держава звертає особливу увагу на якість кадрового складу закладів вищої освіти. Регулювання цього питання за роки незалежності, а особливо останні декілька років, зазнало суттєвих змін. Так, декілька разів визначалась сфера діяльності викладача, уточнювалась його відповідність спеціальності, висувались певні вимоги для активізації його роботи, які у свою чергу також змінювались.

Ці зміни мають як негативне, так і позитивне значення. До першої групи слід віднести певну їх «постійність», яка спричинює надмірне навантаження на викладача, невпевненості його у завтрашньому дні тощо.

Не зупиняючись детально на негативних сторонах таких змін, зазначимо, що зміни є необхідними і природними. Тільки змінюючи, реформуючи можна знайти той оптимальний варіант, який забезпечить найефективніший вплив на студента і відповідно виконання головної мети вищої освіти повною мірою.

Перший варіант Ліцензійних умов, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 відобразив загальну тенденцію вирішення цього питання. Так, вищий навчальний заклад повинен був надати відомості про якісний склад науково-педагогічних працівників, які забезпечують навчальний процес із спеціальності. Відповідно до циклів дисциплін, визначених навчальним планом, до таблиці заносились найменування навчальної дисципліни (з указуванням кількості лекційних годин) і дані про викладачів, які їх читають. Зокрема: найменування закладу, який закінчив викладач, рік

закінчення, спеціальність, кваліфікація згідно з документом про вищу освіту; науковий ступінь, шифр і найменування наукової спеціальності, тема дисертації, вчене звання, за якою кафедрою (спеціальністю) присвоєно. Такі відомості були покликані визначити відповідність фаху викладача, дисципліні, яку він викладає.

Окремо по циклах: загальної підготовки та професійної підготовки, а також окремо по особам, які працюють за основним місцем роботи (в тому числі за суміщенням) і особам, які працюють за сумісництвом. При цьому під час оцінки рівня якості кадрового забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти враховувались відсоткові значення. До виходу в світ Ліцензійних умов 2015 р. рахувались виключно відсотки викладачів-лекторів за відповідними циклами. Кадрові ж вимоги зазначеного документу містять новацію щодо проведення лекцій з навчальних дисциплін, що забезпечують формування професійних компетентностей, науково-педагогічними (науковими) працівниками, які є визнаними професіоналами з досвідом роботи за фахом [1].

Разом зі зміною критеріїв до відповідності викладача, зокрема появою конструкції «відповідність спеціальності», з'являється і нова конструкція для позначення кадрового складу – т.зв. «група забезпечення». Що це таке було визначено черговим варіантом Ліцензійних умов. Так, відповідно до пп.2 п.2 Ліцензійних умов у редакції від 23.05.2018 р.: «група забезпечення – визначена наказом керівника навчального закладу група науково-педагогічних або наукових працівників, які відповідають за реалізацію освітніх програм усіх рівнів за спеціальністю у сфері вищої освіти або за спеціальністю (спеціалізацією, професією, навчальною програмою) у сфері післядипломої освіти для осіб з вищою освітою, або за спеціальністю підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, особисто беруть участь в освітньому процесі і відповідають кваліфікаційним вимогам» [2].

Виходячи з визначення можна виділити ознаки суб'єктів, членів групи забезпечення спеціальності:

- це науково-педагогічні та/або наукові працівники,
- які працюють в Університеті за основним місцем роботи;
- які мають кваліфікацію відповідно до спеціальності;
- які особисто беруть участь в освітньому процесі;
- які відповідають за виконання освітніх програм за спеціальністю на певних рівнях вищої освіти;
- які не входять (входили) до жодної групи забезпечення Університету або іншого закладу вищої освіти в поточному семестрі;
- які відповідають кваліфікаційним вимогам, визначеним чинними Ліцензійними умовами.

Для з'ясування достатності групи забезпечення запропоновано розрахунок у кількості: «на одного члена ... не більше 30 здобувачів вищої освіти всіх рівнів, курсів та форм навчання з відповідної спеціальності (для дистанційної форми навчання не більше 60 здобувачів). При цьому, якісний склад повинен бути не менше 50 відсотків науково-педагогічних (педагогічних) та/або наукових працівників, які мають науковий ступінь та/або вчене звання та працюють у

здобувача ліцензії (ліцензіата) за основним місцем роботи, у тому числі осіб, які мають науковий ступінь доктора наук та/або вчене звання професора, повинна становити 10 % (для бакалаврата) та 20 % – магістра (п.29 Ліцензійних умов у редакції від 23.05.2018 р.) [2].

Оскільки на перший план висувається вимога відповідності спеціальності студентів, яких навчає викладач, а не навчальній дисципліні, то до групи забезпечення потрапляють виключно особи цієї спеціальності. Відповідно, викладання дисциплін загальної підготовки, зокрема соціально-гуманітарної, залишається поза увагою контролю її якості. До того ж не зовсім зрозуміло, від якої кількості здобувачів вищої освіти відштовхуватись у розрахунках: або наявного контингенту, або ліцензійного обсягу, які часом дуже різняться між собою.

Остання редакція Ліцензійних умов так чи інакше врахувала недоліки попередніх. У п.35 знаходимо: здобувач ліцензії (ліцензіат) повинен бути забезпечений науково-педагогічними (педагогічними) та/або науковими працівниками, необхідними для реалізації освітніх компонентів, передбачених освітньою (освітніми) програмою (програмами) на відповідному рівні вищої освіти [3]. Необхідний відсоток розраховується так само, як і в попередній редакції.

Поняття «група забезпечення» не згадується взагалі, натомість її головну функцію покликана виконувати безіменна група, до складу якої входять принаймні три особи –науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники, які мають освітню та/або професійну кваліфікацію, відповідну освітній програмі, науковий ступінь та/або вчене звання та працюють у закладі освіти за основним місцем роботи.

У п.36 Ліцензійних умов у редакції від 24 березня 2021 р. повертається колишнє формулювання «науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники, які забезпечують освітній процес» [3]. До цих осіб пп.37-38 висуваються вимоги щодо відповідності їх фаху дисципліні, яку вони читають. Тобто, якість викладання навчальних дисциплін знову піддається контролю.

Отже, в останні роки було запропоновано декілька форм щодо унормування кадрового питання забезпечення якості викладання у вищій школі. Остання редакція стала оптимальним варіантом як щодо якості викладання, так і щодо гарантування і забезпечення відповідної спеціальності.

Список літератури:

1. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187
2. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23.05.2018 р. № 347)
3. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 365)

ПСИХОЛОГІЧНА, ФІЗИЧНА ТА ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ РЕЙДЕРСЬКОГО ЗАХОПЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Луценко Павло Валерійович,

викладач кафедри спеціальної фізичної
та вогневої підготовки Херсонського факультету,
Одеський державний університет внутрішніх справ

Ярошак Олег Ярославович,

викладач кафедри спеціальної фізичної
та вогневої підготовки Херсонського факультету,
Одеський державний університет внутрішніх справ

Актуальність проблеми. Останнім часом в Україні тема рейдерства є надзвичайно актуальною, способи боротьби із конкурентами-загарбниками широко обговорюється у засобах масової інформації (далі – ЗМІ), на тематичних форумах, в ході проведення круглих столів, науково-практичних конференцій. Значна увага щодо її вирішення і подальшої профілактики приділяється багатьма науковцями та органами державної влади (Кабінетом Міністрів України, Президентом України та профільними міністерствами) [1].

Слово «рейдерство» походить від англійського слова «raid» – набіг, раптовий напад, вторгнення [2]. В цілому цей переклад-визначення відповідає основному принципу української практики щодо здійснення недружніх поглинань підприємств. Під рейдерством в Україні нами розуміється: 1) відчуження державного майна і корпоративних прав поза процесами приватизації; 2) як замовлення і/або організацію нападу на підприємство (установу) з метою її протиправного захоплення; 3) здійснення такого нападу організованою групою, що спричинює порушення нормальної роботи. В Україні рейдерство часто має чітко виражений протиправний характер – зміна власників підприємства, майна або отримання контролю над ними здійснюється із застосуванням незаконних дій, багато з яких є кримінальними злочинами.

На основі аналізу здійснених в Україні спроб рейдерських захоплень можна виділити такі основні ознаки і складові цього явища в цілому: 1) недружнє поглинання, втрата контролю над підприємством або майном поза волею його власника; 2) раптовість здійснення рейдерських атак; 3) зміна власника підприємства або його майна, чи отримання контролю над ними з використанням протиправних (в т.ч. силових) методів; 4) протизаконність дій рейдерів.

Стан дослідження проблеми. У науковій літературі проблеми протидії рейдерству є предметом дослідження небагатьох авторів. Цей факт пов'язаний із новизною досліджуваної тематики, дискусії навколо якої відображаються

здебільшого в публіцистичній літературі та мережі Інтернет. Окремі аспекти питань протидії рейдерству висвітлено у наукових публікаціях В. Акімова, Б. Андрушківа, Ю. Берлача, М. Белкіна, Н. Гуторової, О. Дічека, А. Єфименка, Р. Кальницького, Кіцула Ю., М. Колесника, В. Крутова, М. Мельника, С. Москаленко, А. Орлеана, А. Писанець, Є. Пустовойта, Л. Скалозуба, М. Слободчикової, А. Смітюха, В. Тісунової, Хатнюка Ю., Д. Черниха, З. Чистякова, В. Шахрая та інших науковців. Роботи цих учених присвячені в основному аналізу ринку злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні, опису потенційної загрози рейдерських захоплень підприємств, а також дослідженню окремих випадків таких захоплень. Водночас більшість із них акцентує на окремих господарсько-цивільних проблемах протидії цьому явищу силами самих власників підприємств. Науковці доходять до висновку, що рейдерство – це сучасна і доволі складна соціальна, економічна та юридична ситуація у взаємодії двох або більше суб'єктів господарювання, котра вимагає оперативного втручання у випадку її створення як представників органів влади на місцях, так і оперативної роботи територіальних правоохоронних підрозділів НПУ.

Як показує практика, на сьогоднішній день у боротьбі з рейдерством суб'єктам господарювання варто розраховувати в основному тільки на власні сили та можливості місцевих (територіальних) підрозділів Національної поліції України (*надалі* – НПУ) як державного органу виконавчої влади, які згідно Закону України «Про Національну поліцію» захищають життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань [3]. Оскільки від рейдерських атак не застраховано жодне підприємство незалежно від регіону його розташування, тому підрозділам НПУ доцільно заздалегідь готуватися, здійснювати відповідну підготовку особового складу правоохоронних органів до грамотних й ефективних дій в цих екстремальних умовах (наприклад, необхідно знати особливості охорони громадського порядку під час масових правопорушень на об'єкті, добре уявляти проти кого доведеться протистояти тощо).

Особливо небезпечним в контексті захисту життя і здоров'я працівників підприємства чи поліцейських є «чорне» рейдерство, котре передбачає досягнення поставлених цілей з використанням протиправних методів (погрози керівнику чи працівникам, застосування методів насильства, проведення фізичного захоплення об'єкта, припинення його виробничого функціонування, руйнування окремих компонентів інфраструктури (огорожі, водопостачання, телефонного зв'язку, газо- чи електрозабезпечення тощо) і які є поширеною практикою для здійснення рейдерських атак. Нерідко таке захоплення відбувається під час примусового виконання державною виконавчою службою рішень судів, для чого залучаються правоохоронні органи чи приватні охоронні фірми. Проте саме фізичне захоплення зазвичай є тільки складовою частиною недружнього поглинання підприємства, якому передують або за яким слідують ряд інших дій, спрямованих на закріплення позиції рейдера на захопленому підприємстві.

Ефективними заходами у випадку планування чи неминучого здійснення рейдерської атаки, на наш погляд, є швидкі, але продумані дії власника підприємства. У кожному конкретному випадку необхідний індивідуальний підхід, проте окремі методи можуть виявитися корисними у будь-якій ситуації: не зайвими будуть звернення із заявами до правоохоронних органів про здійснення нападу на підприємство, в державні органи по боротьбі з рейдерством, а також висвітлити проблему в місцевих чи регіональних ЗМІ.

У контексті розглядуваної проблеми на особливу увагу в сучасних умовах заслуговує психофізична та тактико-спеціальна підготовка працівників правоохоронних органів до захисних дій під час масового порушення громадського порядку в умовах рейдерських захоплень підприємств і організацій, які (рейдерські атаки – *уточнено нами*) нами відносяться до екстремальних непередбачуваних ситуацій, що вимагають творчого (у правоохоронному значенні – *уточнено нами*) підходу до організації та тактичного розподілу сил і засобів територіальної поліції протягом короткого часу. У цьому випадку ефективність діяльності особового складу підрозділів поліції на місці події багато в чому залежить від інтуїції працівників НПУ, підбору та доцільного використання ними спеціальних, напрацьованих раніше тактичних дій, на противагу вирішенню тактичних завдань із готовими (стандартними) діями, які не супроводжуються емоційними переживаннями правоохоронців та не вимагають необхідності пошуку додаткових засобів впливу на правопорушників.

Таким чином, співвіднесення факторів екстремальної ситуації з наявними можливостями територіальних підрозділів НПУ діяти у конкретній обстановці дає підстави для створення плану поліцейської операції (тактичної послідовності дій), що є основою для формування колективної установки-готовності (її слід вважати первинним вирішенням оперативного завдання). У процесі професійного навчання необхідно формувати у працівників НПУ правильне розуміння складної обстановки, вміння оперативно схоплювати її ситуаційний рисунок. Завдяки таким вмінням з'являється можливість за допомогою спеціальних заходів (впливів) керовано управляти розвитком екстремальної ситуації на об'єкті господарювання. Сформовані при цьому навички дозволять автоматично обирати найбільш результативний шлях досягнення мети (у створеній ситуації із багатьох варіантів вирішення завдання обирається найбільш оптимальний спосіб впливу для розв'язання конфлікту).

У професійній підготовці працівників НПУ щодо дій у ситуаціях, пов'язаних із масовими безпорядками, необхідно передбачити організаційну побудову оперативних заходів працівників поліції під час припинення екстремістських проявів, враховуючи наявну інформацію про поведінку, пересування, соціально-психологічне напруження натовпу та агресивність окремих учасників рейдерської атаки. Перш ніж приступити до припинення групових чи масових безпорядків, бажано до прибуття спецпідрозділу направити декількох поліцейських у цивільному одязі (окремо один від одного) для виявлення обстановки на місці події, а також наявності підбурювачів, агресивних хуліганських елементів, використовуваних ними засобів нападу тощо. Це

дозволить більш диференційовано і за встановленими фактами проводити затримання цих осіб після прибуття основного спецпідрозділу.

Разом з тим, працівники поліції, які знаходяться серед учасників безпорядків, не повинні своєю поведінкою викликати підозри. У випадку критичного загострення обстановки вони можуть вивести окремих учасників чи групи порушників у бік від центру події або змінити їх цілі, знизивши цим самим небезпечні прояви (наприклад, спровокувати серед учасників масових безпорядків конфлікти, суперечки, викликати протиріччя під час прийняття рішень тощо). Тоді, будучи мов би прибічником більш ефективної ідеї (щодо прийняття дієвих мір), закликати рухатися в іншому напрямку або тимчасово розійтися під будь-яким приводом.

Використання правоохоронцями силових методів проти учасників масових безпорядків не завжди призводить до потрібного результату, тим більше в екстремальних умовах, коли цілеспрямовано зібраний натовп людей агресивно налаштований, хоча явних протиправних дій з їх сторони ще не спостерігається. Від поліцейських вимагається певна обережність, щоб не викликати у натовпу зворотної реакції. У той же час їм необхідно відтіснити натовп людей від екстремістськи налаштованих елементів або в бік від проїзної частини (місця перебування місцевих громадян) тощо. У цьому випадку працівникам спецпідрозділу поліції можна використати наступний спосіб: 15-20 осіб (в залежності від кількості учасників масових безпорядків на місці події) щільно один до одного шикуються в одну шеренгу. Кожен з них тримає перед собою у напівзігнутій лівій руці щит, правою рукою захоплює важелем лікоть зігнутої руки (лівої зі щитом) товариша. Позаду між кожними двома поліцейськими (шаховим порядком) розміщується ще один, котрий захоплює витягнутою лівою

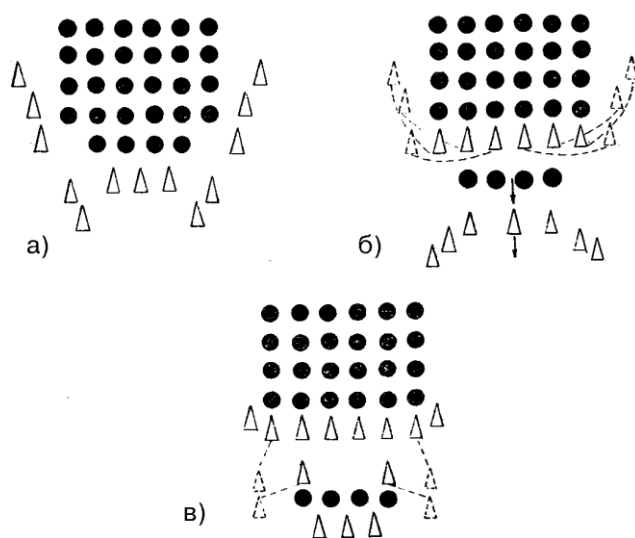
Рис. 1 Спосіб розподілу поліцейських: 1 – щит

рукою збоку щит правоохоронця, який стоїть попереду, при цьому праву руку накладає йому на спину. Після цього синхронним кроком всі одночасно рухаються в бік учасників масових безпорядків (рис. 1).

Такі колективні дії поліцейських ззовні здаються простими. Однак без завчасного їх відпрацювання досягнути ефективності в реальній обстановці, де домінують хаотичні пересування багатьох осіб, проходить змішування учасників рейдерської атаки із працівниками поліції, домінує значне

шумове та емоційне перевантаження, буде складно [4, с. 117-119].

При значному скупченні учасників масових безпорядків працівникам НПУ буває важко виявити підбурювачів подій або нейтралізувати хуліганів, які бешкетують. У цьому випадку згідно умов створеної обстановки досить зручним і ефективним є використання правоохоронцями наступного способу впливу на порушників громадського порядку: група працівників поліції, яка прибула на місце захоплення підприємства, розміщується з правого і лівого боку натовпу на деякій відстані від нього. Ближче до учасників по центру натовпу висувається вперед ще одна група поліцейських, котрі ставлять певні вимоги до натовпу (група перемовників), намагаються локалізувати найбільш активних правопорушників. Останні часто під прикриттям натовпу діють нагло,

Рис. 2 Розміщення працівників поліції в період прояву агресивності з боку екстремістськи налаштованих елементів під час рейдерської атаки: а – висхідна позиція; б – відокремлення авангарду від основної групи натовпу; в – захват підбурювачів (колами позначені екстремістські елементи, трикутниками – працівники НПУ)

агресивно, із застосуванням фізичної сили. У цей час передовій групі працівників поліції доцільно відійти назад, але так, щоб найбільш завзяті суб'єкти-хулігани продовжували рухатися за ними, трохи відділившись на деякий час від основної групи учасників нападу на об'єкт. Поліцейські, які стоять зліва і справа відносно натовпу, тут же швидко зникаються і відтісняють вищеписаним способом решту підбурювачів (рис. 2).

Одночасно за їх спиною поліцейські, які раніше знаходилися в центрі спільно з іншими працівниками поліції, проводять затримання найбільш агресивних правопорушників. Таким чином, можна повторити

розчленування особливо небезпечних хуліганів від основної маси людей декілька разів. Вказані дії необхідно завчасно відпрацювати на практичних заняттях зі спеціальної фізичної та тактико-спеціальної підготовки [5].

Висновки. Отже, підводячи підсумки вищевикладеного, можна зробити наступні узагальнення:

1) сучасне рейдерство – це протиправна діяльність, яка здійснюється конкурентами-загарбниками в більшості випадків із застосуванням незаконних дій та фізичної сили;

2) ефективна протидія рейдерським атакам вимагає ґрунтовної цілеспрямованої спеціальної фізичної та тактико-спеціальної підготовки працівників поліції, що дасть змогу професійно грамотно захистити законні

права і інтереси суб'єктів господарювання, зберегти життя й здоров'я громадян України.

Література

1. Шмагина Ю. Воров біля воріт / Шмагина Юлія, Пацюк Віталій. URL: http://www.ulga.com.ua/ua/cms/raiders_attack (дата звернення: 06.11.2021).
2. Мюллер В.К. Англо-русский словарь: 53 000 слов / Владимир Карлович Мюллер. 21-е изд., испр. М.: Рус. яз., 1987. С. 575.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 06.11.2021).
4. Плиско В.И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности / Валерий Иванович Плиско : [посібник]. Киев: РИО МВД Украины, 1991. 128 с.
5. Вайда Т.С., Кузнецов О.І. Формування у майбутніх правоохоронців стійкого психоемоційного стану до дії зовнішніх небезпек (на прикладі спеціальної фізичної підготовки) /Тарас Вайда, Олег Кузнецов // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : [Тези] : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 20 лютого 2009 р.). Одеса: ОДУВС, 2009. С. 58-60.

ЩОДО ЯКОСТІ ДЕОНТОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОЇ (ДОГОВІРНОЇ) ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ ПОЛІЦІЄЮ ОХОРОНИ УКРАЇНИ

Новіков Микола

доцент кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних дисциплін, доцент
Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх справ

Загальновідомо, що Поліція охорони України демонструвала та демонструє високий професіоналізм, злагодженість, морально-психологічну готовність до чітких оперативне-тактичних заходів з приводу затримання будь-яких кримінальних правопорушників, що посягають на приватну, колективну, державну та іншу власність. Природно, остання виступає основою економічного стану українського громадянського суспільства та міцним базисом нашої держави України. Наприклад, Статистика ефективності діяльності такої служби, наприклад, в 1999 році забезпечувалась охороною різного роду об'єктів до 61 тис. и 66 тис. квартир громадян при коефіцієнті надійності 99,6 %. Аналогічна надійність здійснюється сучасною поліцією охорони, де під охороною перебуває: 1) коло 100 тис. об'єктів; 2) більше 100 тис. квартир громадян; 3) офіси, магазини, великі торгові центри; 4) важливі стратегічні об'єкти, дачні будинки тощо. Позитивним аспектом деонтологічної спрямованості є: нові охоронні системи, сучасна техніка та зброя, швидкісні авто, гелікоптери тощо [1]. Вважаємо, поліцейські такої Служби охорони повинні бути належним чином психічно, фізично, морально, матеріально підготовлені до зустрічей зі злочинцями.

Отже, як з'ясоване, актуальність теми відображає наукові, методологічні, деонтологічні аспекти правової охорони власності досліджуваною Поліцією охорони, яка у складних умовах існуючого карантинного (COVID 19 – 21), військового (ООС 18 - 21), криміногенного стану здійснює функції захисту власності у різних її формах; життя і здоров'я фізичних осіб; застосовуючи сучасну техніку та технології, в тому числі й реалізуючи правоохоронну, й правозахисну функції на ввірених територіях. Наприклад, функції оборони та охорони країни, спрямовані на протидію будь-яким правопорушенням: 1) активну боротьбу зі злочинністю; 2) посяганням на власність фізичних та юридичних осіб; 3) посяганнями у вигляді: крадіжок, грабежів, розбоїв, рейдерства, шахрайства щодо державного, колективного, приватного майна, зокрема з квартир громадян [2, с. 1; 3, с.44-46].

Відомо, функція охорони власності становить один із пріоритетних напрямів діяльності Національної поліції України, тобто має особливе завдання, сферу захисту, оперативне-службову підготовку поліцейського складу. Так у ч. 1- 4 ст. 41 Конституції України наголошено: «Кожен має право, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатом своєї інтелектуальної, творчої

діяльності...Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності». Також, за Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р., до головного завдання віднесено здійснення охорони об'єктів власності в тому числі й на договірних засадах в інтересах фізичних та юридичних осіб [2, с. 1].

В системі Національної поліції, яка в Українській державі вирішує відповідальні та складні завдання забезпечення правопорядку та профілактики правопорушень, особливе місце належить поліції охорони Національної поліції України. Специфіка професійної діяльності цієї служби полягає в тому, що вона надає охоронні цивільно-правові послуги підприємствам, установам, організаціям і населенню, одержуючи відповідні прибутки за умовами збереження власності за режимом договірної правової охорони [2, с. 1].

В умовах соціально-економічної кризи, викликаній пандемією, гібридною війною з Російською Федерацією, яка нерідко застосовує терористичні методи її ведення, а також загострення криміногенної ситуації шляхом зростання різних правопорушень, то суттєво підвищуються вимоги до діяльності Поліції охорони, зокрема до забезпечення її підрозділами превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню будь-яких правопорушень, в тому числі й проти власності [3, с. 44-46].

Отже, виникає необхідність розглянути теоретичні і практичні питання правового регулювання відносин щодо охорони і захисту права власності громадян і юридичних осіб на основі договірного інституту надання охоронних послуг на платній основі, як складової діяльності Поліції охорони у сфері профілактики правопорушень [2, с. 1].

Проблеми Поліції охорони та колишньої служби ДСО відображені у наукових працях багатьох українських та зарубіжних фахівців – правників в галузі цивільного, адміністративного та інших галузей права, наприклад, В. Авер'янова, А. Алексеєва, І. Бородіна, О. Бандурки, Л. Давиденка, С. Денисова, О. Джужі, О. Дубовика, В. Голіної, А. Жалінського, А. Закалюка, М. Кельмана, І. Кобзара, Т. Коломоєць, В. Колпакова, В. Комарова, О. Литвака, О. Федоренка, Н. Щедрина, Г. Шнайдера та ін. [2, с. 1-2].

Проаналізовані джерела дають можливість прийти до висновку, що суттєво зростає роль суб'єктів і публічного права, наприклад, Поліції охорони і суб'єктів приватного права на підставі договірних цивільно-правових відносин.

Держава в особі Національної поліції охорони, прокуратури, суду уповноважена здійснювати надвідомчий, прокурорський нагляд та судовий контроль за правовим регулюванням щодо порядку надання публічних послуг, а деякі контрольні функції витікають з самого договору з охорони власності, або режиму охорони основних та оборотних фондів підприємства.

У зарубіжних наукових колах актуалізується питання аутсорсингу, під яким розуміються відносини, пов'язані з будь-яким скороченням обсягів роботи державних органів за рахунок залучення зовнішніх ресурсів на основі укладення контрактів з недержавними компаніями. Така державна асоційованість навпаки, сприяє удосконаленню механізмів захисту прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Одними з таких послуг є охоронні послуги, які спрямовані на забезпечення недоторканості майнових прав та особистої безпеки фізичних осіб, а також держави. Нині в Україні наданням охоронних послуг займаються як державні органи та установи, так і численні приватні суб'єкти [3, с. 44].

Діяльність щодо охорони, в тому числі щодо надання охоронних послуг, регулюється низкою нормативно-правових актів, які встановлюють, серед іншого різні вимоги до охорони в залежності від суб'єктів охоронної діяльності та охоронюваних об'єктів. Наприклад, в м. Херсоні серед суб'єктів публічної охорони власності виділяють: 1) Управління служби охорони Національної поліції України, яка працює під керівництвом МВС України; 2) приватні охоронні структури представлені службами: «Арсенал», «Лідер», «Кобра», «Кріс»; 3) безпосередньо на підприємстві може існувати відомча охорона у вигляді сторожів; 4) часто зустрічаються служби особистих охоронців, які беруть участь в охороні учасників шоу-бізнесу, банкірів, власників фірм тощо. Таким чином, нами окреслено коло суб'єктів, безпосередніх учасників ринку з надання охоронних послуг за цивільно-правовими договорами.

Отже, відповідно до наказу МВС України 07.07.2017 р. об'явлена Інструкція «Про організацію службової діяльності органів поліції охорони під час виконання заходів з фізичної охорони об'єктів», якою прямо приписано договірний порядок цілодобового, вахтового іншого за формами методів несення служби по маршрутах, постах із застосуванням превентивних, профілактичних заходів режимно-пропускного характеру у встановлені строки. Якщо договір охорони має двосторонній, або багатосторонній характер, спрямований на захист майна фізичних, чи юридичних осіб, то його істотні умови відображають: 1) добровільність; 2) узгодженість; 3) кількісну та якісну сторони щодо збереження майна, грошей, самого об'єкта охорони.

У зв'язку зі складністю оперативної обстановки в регіонах та недієвою взаємодією поліцейських та приватних охоронних служб виникає необхідність визначення чіткої їхньої взаємодії: 1) за інструкціями; 2) тактичними заходами; 3) спільними операціями на об'єктах охорони, щоб не було нещасних випадків та жертв під час виконання службових завдань під час належного захисту прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією та законами України.

Як приклад слід згадати, випадок у с. Княжичі Броварського району Київської області, що відбувся 16.12.2016 року, «коли співпрацівники Корпусу оперативне-раптової дії Національної поліції України, перебуваючи на службі, застосували автоматичну зброю стосовно співпрацівників Броварського відділу Поліції охорони Управління поліції охорони в Київській області, котрі разом з двома працівниками Управління оперативної служби ГУ Національної поліції м. Києва, також знаходилися на службі, застосували автоматичну зброю у відповідь»[4]. Відомо, що загинуло 5 співпрацівників поліції, які прибули за викликом на охоронюваний об'єкт, не розпізнав вночі колег. Такі трагічні наслідки не повинні повторюватися. Заявимо відверто, що в даній ситуації повинні бути розроблені: 1) умовні сигнали: свій – чужий; 2) відповідальні переговори, ті – хто ризикує життям заради інших; 3) пропозиції здатися; 4) зв'язок через чергового; 5) попереджувальна світло – шумова сигналізація.

Отже, охоронні договірні відносини як складова правоохоронної діяльності несе в собі ризик життю та здоров'ю їх суб'єктів. Відповідно, деонтологічна складова у таких відносинах займає одну з провідних ролей, оскільки виступає засадою не тільки несення служби, але й забезпечення безпеки.

Література:

1. Поліція охорони України. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 05.11.2021 р.)

2. Данчул О. С. Профілактика адміністративних правопорушень Державною службою охорони при МВС України. 2016. 23 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/1134/aref.danchul.pdf> (дата звернення 05.11.2021 р.)

3. Завальний М. В. Поліція охорони як суб'єкт надання охоронних послуг. Право, суспільство і держава: форми взаємодії: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12–13 січн. 2018 р. Київ, 2018. С. 44-46.

4. Прокуратура кваліфікувала загібель правоохоронців біля Броварів як «вбивство». URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1624337-prokuratura-kvalifikuvala-zagibel-pravookhorontsiv-bilya-brovariv-yak-ubivstvo> (дата звернення 05.11.2021 р.)

ДОКТРИНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

Стрельченко Оксана Григорівна

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

Бухтіярова Ірина Геннадіївна

кандидат юридичних наук
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

Скорик Вадим Олександрович

кандидат юридичних наук
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ

Публічні потреби, будучи умовами існування індивідів і збереження їх співтовариств, апріорі наділені якостями взаємних вимог, що ґрунтуються не на моральних уявленнях про справедливість, а на дуальній антропосоціокультурній природі людини [1, с. 8]. Відповідно, основоположною публічною потребою кожного громадянина є адміністративні процедури, котрі визначаються тим соціальним благом, які реалізують права і свободи громадян у взаємовідносинах з публічною адміністрацією.

Треба відзначити те, дослідники адміністративного права вважають, що практично усі правовідносини в тій чи іншій мірі пов'язані із відповідним порядком, тобто процедурами щодо здійснення провадження.

Учені (В. Авер'янов, В. Колпаков, О. Кузьменко, О. Стрельченко, В. Галуцько, Р. Мельник) слушно зазначають, що за відсутності чітко прописаного у вітчизняному законодавстві порядку поетапної реалізації суб'єктами своїх прав і свобод інститут охорони основоположних благ людини та громадянина в Україні вважатиметься нікчемним [2, с. 3].

З метою більш чіткого розуміння сутності досліджуваної правової категорії необхідно з'ясувати походження власне його назви.

Необхідно вказати, що слово «процедура» (procedo) з латинської мови перекладається як «порядок». Також під терміном «процедура», що походить від лат. «procedo», розуміється «проходжу, просуваюсь». А слово

«адміністративний» у будь-якому словосполученні, як відомо, одразу встановлює зв'язок із владною чи управлінською діяльністю.

Саме тому, об'єднавши сутність двох понять у єдине словосполучення необхідно відзначити те, що адміністративна процедура є встановленим чинним законодавством порядком забезпечення адміністративного провадження.

Вважаємо за доцільне проаналізувати позиції вчених щодо формулювання даної категорії.

В.Б. Авер'янов визначав, що адміністративні процедури здатні істотно сприяти підвищенню ефективності реалізації публічної влади, чіткому виконанню функцій і повноважень органів і посадових осіб, але головне, вони покликані забезпечувати необхідну послідовність у реалізації громадянами своїх прав та охоронюваних законом інтересів і стати дійовим засобом протидії суб'єктивізму з боку службовців органів публічної влади [3, с. 152].

В. Галуцько та О. Правоторова під адміністративною процедурою розуміють встановлений чинним законодавством порядок розгляду суб'єктами публічного адміністрування індивідуальних адміністративних справ щодо реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів окремої фізичної та юридичної особи, що завершується ухваленням адміністративного акта [4, с. 232].

Однотипними у даних категоріях є те, що забезпечується реалізація та захист прав, свобод і законних інтересів громадян.

Крім того, принципово важливим є те, що завдяки адміністративним процедурам фактично мовби «вирівнюються» правові позиції суб'єктів владних повноважень і людини, на протигагу відносинам так званої субординації, у яких зазвичай перебувають суб'єкти управлінських відносин [5, с. 10].

Наступний дослідник вважає, що задля ефективнішого та якіснішого трактування даної правової категорії та ґрунтовнішого використання її практичній площині необхідно закріпити на законодавчому рівні.

На це дає відповідь К.А. Гутченко, яка відзначає, що вона також вбачає актуальним і необхідним законодавчо закріпити поняття «адміністративна процедура» у численних нормативно-правових актах України [6, с. 55].

На даний час ми зустрічаємо лише словосполучення процедури у поєднанні з іншими словами, а саме: «процедура закупівлі» в пункті 11 статті 71 Закону України «Про публічні закупівлі» [7; 8], «процедура внутрішнього контролю» – у пункті 4 статті 6 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» у контексті розроблення й упровадження процедури внутрішнього контролю, управління ризиками, а також інформаційних технологій у фінансовій сфері [9; 10].

Словосполучення «судові процедури» неодноразово можемо зустріти в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» (частина 2 статті 1; частина 1 статті 5). Крім того, частина 1 статті 81 вищезазначеного Закону визначає, що спеціальною процедурою призначення на посаду судді вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду для цілей цього Закону вважається процедура

призначення на посаду судді відповідного суду осіб, які відповідають одній із вимог, що визначені частинами 1 чи 2 статті 33, частиною 1 статті 38 цього Закону відповідно [11].

Водночас найбільш дотичними до проблематики правового регулювання адміністративних процедур вважаються закони України від 2.10.1996 р. 393 «Про звернення громадян» [12], від 6.09.2012 р. № 5203-VI «Про адміністративні послуги» [13], від 19.05.2003 р. № 966-IV «Про соціальні послуги» [14], від 20.03.2015 р. № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності» [15] тощо.

У контексті вищезазначених тверджень варто підкреслити, що наразі існує декілька тлумачень поняття «адміністративна процедура». Наприклад, на думку Р. Мельника та В. Бевзенка, адміністративна процедура повинна розглядатися виключно як форма правосуддя, яку називають судовою. Поряд із цим існує визначення адміністративної процедури як такої, що реалізується під час застосування адміністративних примусів [2].

Також поряд із судовою концепцією розуміння адміністративної процедури доцільно відзначити, що існують розуміння адміністративної процедури як урегульований чинними нормами порядок провадження у справах, що є дотичними до судових справ, пов'язаних з адміністративними стягненнями чи владним примусом. Як ми бачимо із зазначеного вище, що саме за власне функціональним призначенням адміністративні процедури є невід'ємною частиною публічного адміністрування та публічної адміністрації (тобто із суб'єктами, що її реалізують).

Частіше за все порядок реалізації того чи іншого провадження входить до прямих повноважень керівних суб'єктів або уповноважених ними осіб. Власне, цим і пояснюються зосередженість та концентрація уваги правників, які досліджують сутність та особливості адміністративних процедур, на владних і керуючих суб'єктах. Більше самих владних суб'єктів, науковців цікавлять їх діяльність у сфері провадження та належного виконання адміністративних процедур, а також їх безпосередня роль у дотриманні й охороні фундаментальних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Поряд із вищезгаданими поглядами правників на дефініцію адміністративних процедур існує також і так зване широке тлумачення цього правового явища. Воно характеризує адміністративно-правові процедури не лише з точки зору їх ролі в належному здійсненні правосуддя, а й з точки зору застосування адміністративних процедур в індивідуально визначених випадках, пов'язаних з виконавчорозпорядчою гілкою державної влади [6].

Безпосередньо широка концепція трактування адміністративних процедур, яка панує на сьогодні у правовому колі науковців пояснюється тим, що саме погляд на юридичну природу адміністративних процедур дозволяє найбільш ретельно розглянути їх властивості та функціонал. Останнім часом дослідники правових феноменів, а також інші представники суспільства почали активно звертати увагу на ще одну наукову теорію, яка була висунута кількома

вітчизняними правознавцями. Зокрема, до прихильників цієї теорії належить і В. М. Бевзенко, який наполягає на тому, що адміністративні процедури мають своє власне, самостійне місце в системі адміністративного права.

Серед іншого правознавець наголошує на тому, що адміністративні процедури не варто відносити до внутрішньої структури адміністративного процесу. Натомість він підкреслює, що згідно з реаліями сучасної адміністративно-правової галузі України адміністративний процес та адміністративні процедури слід розглядати як дві окремі та самостійні одиниці у складі адміністративного права. На підтвердження висловлюваних ним тез і тверджень В. М. Бевзенко пропонує взяти до уваги його точку зору про те, що адміністративне право традиційно складається з двох частин: матеріального адміністративного права та процесуального адміністративного права. Відштовхуючись від цієї позиції, фахівець називає адміністративні процедури складовою частиною саме матеріального адміністративного права, а не процесуального.

На користь своїх поглядів правознавець посилається на те, що адміністративні процедури тому і слід відносити до матеріального права, що вони беруть звідти свої зміст і цільове призначення, які описуються саме в цій частині адміністративного права. Однак такий стан справ жодним чином не заважає адміністративно-правовим процедурам відігравати велику роль у стадіях адміністративного процесу. Наприклад, це відбувається під час поетапної реалізації адміністративного провадження за допомогою адміністративних процедур. У цьому разі можна чітко і прозоро зафіксувати тісну взаємодію частин матеріального та процесуального права між собою [5]. Незважаючи на доволі серйозну аргументацію вищезгаданого правознавця, чимала кількість учених-правників продовжує вважати адміністративні процедури невід'ємною частиною адміністративного процесуального права. Однак хоча вони і не підтримують описану вище позицію, опоненти зазначеної теорії не мають можливості будь-яким чином спростувати чи заперечити той факт, що в сучасному адміністративному судочинстві матеріальна і процесуальна частини перебувають у тісному зв'язку одна з одною. Прикладом вищезгаданих форм взаємодії структурних компонентів адміністративного права може слугувати таке явище, як забезпечення адміністративними нормами належного виконання рішення суду чи розпорядчого наказу державно-владного органу. Також відмічається, що чітко прописані недвозначні адміністративні процедури значною мірою допомагають керівництву держави у встановленні на її території режиму максимального сприяння діяльності державних і громадських відомств, органів та установ [7]. Завдяки цьому влада має змогу забезпечити підтримання режиму законності в Україні, що неодмінно сприятиме підвищенню ефективності всієї державної системи. Спеціалісти в цій галузі особливо підкреслюють, що норми, на яких прописані адміністративні процедури, мають стати надійним фундаментом для позитивноправової діяльності суб'єктів

виконавчої влади. Зокрема, за умови додержання представниками влади зазначених вище вимог до змісту і форми адміністративних процедур (їх чіткості, недвозначності та спрямованості на ефективний захист прав, свобод та інтересів людини і громадянина) буде реалізована можливість запровадити таку систему управління та ухвалення рішень, у якій не буде свавілля, корупції або низької ефективності. Певною мірою такі дії також сприятимуть установленню більш якісної взаємодії як між державними органами, так і між владою та громадянами. Серед найважливіших цілей, які мають бути реалізовані у справжній правовій та ліберально-демократичній державі, дослідники окремо виділяють вимогу, звернену до судової та виконавчої гілок державної влади. Вона полягає в тому, щоб повністю позбавити судовий процес, адміністративні провадження та систему ухвалення управлінських рішень від будь-якого суб'єктивізму.

Отже, адміністративні процедури займають визначальне місце у адміністративно-правовій системі та у повсякденних процесах адміністрування. У чинному законодавстві потрібно чітко прописати поняття, зміст, особливості адміністративних процедур задля відповідної охорони прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, що стане запорукою успішного функціонування всієї системи публічного адміністрування в Україні.

Список літератури

1. Пацурківський П.С., Гаврилюк Р.О. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу. Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки». 2017. Т. 200. С. 3–10.
2. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 415 с.
3. Юрійчук І.В. Правове поняття адміністративних процедур. Підприємництво, господарство і право. Київ, 2018. № 5. С. 151–156.
4. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle>
5. Бевзенко В. М. Деякі теоретичні міркування щодо адміністративних процесуальних і процедурних категорій у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці. Вісник Вищого адміністративного суду України. 2011. № 3. С. 56–62.
6. Левченко О. В. Адміністративна процедура як правова форма надання адміністративних послуг: поняття, ознаки та співвідношення із суміжними правовими поняттями. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 2 (8). С. 106–111.
7. Фролов Ю. М. Адміністративні процедури: зміст та особливості. Форум права. 2013. № 3. С. 692–698. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_114.pdf

8. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII // Відомості Верховної Ради. 2016, № 9, ст.89.
9. Буханевич О. М. Поняття та сутність процедури надання адміністративних послуг. Право і суспільство. 2015. № 5. С. 126–131.
10. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 9, ст.50
11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. ст.545.
12. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 393 // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. ст.256.
13. Про адміністративні послуги : Закон України від 6.09.2012 р. № 5203-VI // Відомості Верховної Ради. 2013. № 32. ст.409.
14. Про соціальні послуги : Закон України від 19 травня 2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради. 2019. № 18. ст.73.
15. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 20 березня 2015 р. № 222-VIII // Відомості Верховної Ради. 2015. № 23. ст.158.

ФОРМУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ТАКТИКИ ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ З ВРАХУВАННЯМ ПОВЕДІНКОВИХ РИС ЗЛОЧИНЦІВ

Хілько Юрій Вікторович,

старший викладач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету, Одеський державний університет внутрішніх справ

Актуальність проблеми. Поліція як центральний орган виконавчої влади згідно закону України «Про Національну поліцію» виконує комплекс специфічних завдань щодо забезпечення публічної безпеки громадян, захищає їх права, свободи і законні інтереси; запобігає правопорушенням та їх припиняє; здійснює охорону громадського порядку; виявляє і розкриває злочини, розшукує осіб, які їх вчинили, та ін. [1]. Як свідчить статистика та практика роботи органів та підрозділів Національної поліції України (далі – НПУ), в нашому суспільстві, на жаль, є непоодинокими випадки злочинних та хуліганських посягань на життя та здоров'я громадян, правоохоронців, стан громадського порядку, явища організованої групової злочинності тощо.

З метою протидії таким правопорушенням, належного виконання зазначених вище та інших фахових завдань працівники НПУ повинні бути ґрунтовно підготовлені до різних життєвих і екстремальних ситуацій як з точки зору фізичної, так і психологічної та тактичної підготовки.

У зв'язку із підвищеною увагою суспільства до діяльності НПУ в сучасних умовах ставляться серйозні вимоги у відомчих ЗВО МВС України та в підрозділах поліції до методики проведення практичних (службових) занять з правоохоронцями. Це вимагає від викладачів (інструкторів відділення профпідготовки) пошуку ефективних психолого-педагогічних технологій, спрямованих на максимальне засвоєння всього арсеналу тактико-технічних дій і їх можливостей як складової фахової підготовки кожного правоохоронця [2, с. 3-18].

Аналіз публікацій з проблеми. При дослідженні проблеми нами опрацьовано ряд публікацій науковців і фахівців-практиків в галузі тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки: Плиска В.І. щодо основних засад формування у працівників міліції (поліції) стійкого психомоторного стану до зовнішніх проявів небезпеки; Горбачевського В.Я., Сачави А.Г. стосовно вибору тактики дій працівників НПУ в екстремальних ситуаціях; Максимова С. та Запорожанова О. щодо підготовки до дій в екстремальних ситуаціях засобами спеціальної фізичної підготовки та ін. За результатами узагальнення основних положень вказаних робіт та інших публікацій, на нашу думку, для успішного формування тактики дій сучасними поліцейськими у боротьбі із злочинцями необхідно здійснювати підготовку правоохоронців, метою якої було б формування навичок оперативного розпізнавання та врахування поведінкових рис правопорушників під час проведення оперативних чи профілактичних заходів.

Мотиви протиправної поведінки особи-правопорушника формуються поступово під впливом різних факторів, в тому числі й антисоціальних елементів (наприклад, членів злочинної групи). Суб'єкт правопорушення з нестійким характером при появі у його житті дискомфорту, як правило, в більшій мірі піддається впливу соціальної (злочинної) групи, діє у відповідності до існуючих обставин. Тому в рамках оперативної чи профілактичної роботи вміло спрямований правоохоронцями вплив на окремі особистості (підбурювачів, осіб, які сумніваються, тощо) дозволяє психологічно розрядити криміногенну обстановку, припинити злочинну діяльність (групові чи масові безпорядки, випадки групового хуліганства тощо).

Зазвичай, групові злочини здійснюються під впливом та за участю всіх членів групи. Разом з тим, при формуванні працівником поліції тактики дій щодо припинення правопорушень варто пам'ятати, що окремий її суб'єкт може притримуватися інших позицій чи цінностей (мати щодо цього інші сформовані життєві уявлення), які при систематичному підпорядкуванні волі (жорсткому режиму) злочинної групи здатні привести до внутрішньої переорієнтації індивідуальних цінностей цієї особистості. Тому для оперативних працівників НПУ у практичній діяльності важливо бачити групу не в цілому, а кожного індивіда в ній, враховувати несприятливі зміни в поведінці людини, які можуть виникнути при складних життєвих обставинах або негативних переживаннях. В їх основі лежить незадоволеність якимись життєво важливими для людини потребами або конфлікт між ними.

До індивідуальних психологічних і психофізіологічних властивостей особистості правопорушника, які впливають на мотивацію злочинної поведінки, відносять тип нервової системи особи, її темперамент, характер, здібності, пам'ять, мислення, волю, психологічні аномалії тощо, а також соціально-психологічні риси – недостатні інтелектуальний розвиток чи невміння передбачувати наслідки своєї поведінки, емоційна невірноваженість, відсутність навичок контролю і регулювання своєї поведінки в екстремальних умовах, легковажність, агресивність, грубість, мстивість, образливість, злопам'ятство, впертість, егоїзм, марнославство тощо. [2, с. 85-100].

В екстремальних умовах працівник поліції не завжди має достатньо часу та змогу для належного вивчення підозрюваної особи (проведення швидкої психодіагностики особистості), обмеженими є й можливості для встановлення тісного контакту з людиною для оперативного розкриття мотивів вчинення нею злочинних дій, для пониження напруженості ситуації, яка утворилася в екстремальних умовах. Завчасне усунення цих перешкод дало б змогу відкорегувати тактику поведінки правоохоронця, а в протилежному випадку – суб'єкт правопорушення залишається поліцейськими маловивченим, при цьому можливість вплинути на нього з допомогою методів навіювання, переконання тощо – нереалізованою.

Однак розпізнавання акцентованих рис особистості правопорушника (індивідуальні якості, які характеризуються тенденцією до переходу в патологічний стан – *уточнено нами*) в деякій мірі сприяє вирішенню зазначених

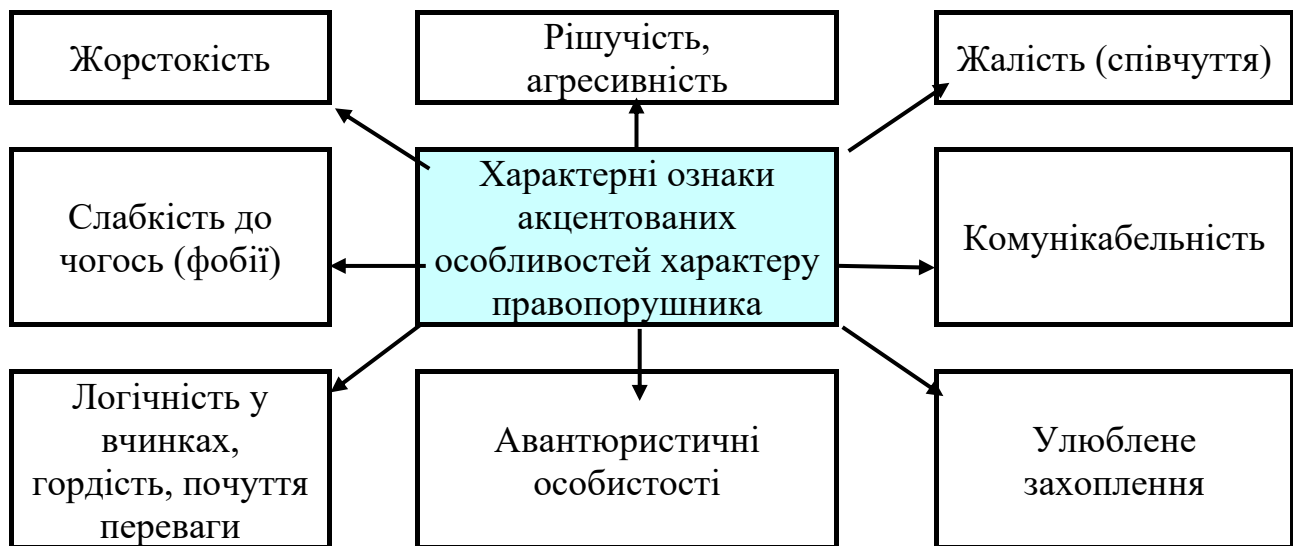
проблем. Тим більше, що переважна частина злочинців характеризуються типовими поведінковими акцентами.

Як показує оперативна практика правоохоронців, пошук злочинця здійснюється в більшості випадків на підставі завчасно виявлених зовнішніх ознак (фотографії (фоторобота) чи словесного опису зовнішності особи безпосередніми свідками злочину). Знаючи хоча б одну з особливостей характеру злочинця (наприклад, швидко збуджується, агресивно проявляє гнів тощо), взаємовідносини та/або існуючі конфлікти всередині злочинної групи (наприклад, основні характерні риси окремих її членів, схильності кожного індивіда в групі, взаємовідносини між ними та характер зв'язку; наявність осіб, які потрапили в злочинну групу не за своєю волею – шантажем, загрозою, силою і т.д.) оперативний працівник поліції при зустрічі з ним завчасно визначає тактику своєї поведінки [3, с. 58-60].

В умовах несподіваної екстремальної ситуації поліцейському варто уточнити (за можливості) кримінальний «почерк» протиправної діяльності групи злочинців, орієнтовні дані про них, про існування протиріч в діях та цілях правопорушників, а на основі цього намагатися створити та розвинути в подальшому конфліктну ситуацію (наприклад, запропонувати лідеру відпустити осіб, які ні в чому не винні; попросити окремих членів групи (які вагаються, перебувають у протиріччі з іншими) не вчиняти жодних дій, при захопленні знаходитися в стороні від основних подій на місці затримання тощо).

Працівникові НПУ можна діагностувати поведінку суб'єкта шляхом спостереження за його мімікою, інтонацією голосу, жестикуляцією рухів тощо. У відповідності з цією інформацією поліцейському необхідно будувати специфічну тактику спілкування з правопорушником, визначати рівень контролю і проявляти пильність. Якщо особа нерішуча, у розмові трохи розтягує слова, то це є ознакою того, що в її свідомості ще жевріють деякі сумніви у необхідності майбутніх протиправних дій (наприклад, здійснювати насилля чи відмовитися від нього). У цьому випадку дії працівника поліції повинні бути рішучими, впевненими. Разом з тим варто постійно контролювати поведінку суб'єкта злочину, робити так, щоб позбавити його думки про напад (чинення опору), подавити його психіку і цим підпорядкувати його поведінку в цій обстановці [2, с. 85-100].

Здійснюючи підготовку до майбутньої зустрічі з правопорушником, правоохоронцю доцільно завчасно розробити тактику поведінки з ним на основі відомих акцентованих особливостей його характеру. При цьому характерними вираженими ознаками можуть бути наступні (див. рис. 1).

Рис. 1 Деякі характерні ознаки акцентованих особливостей характеру правопорушника

Перш ніж ефективно впливати на правопорушника з допомогою тактичних прийомів, працівникам поліції необхідно навчитися знаходити в нього (правопорушника – *уточнено нами*) слабкі місця. Потім, вміло використовуючи засоби зовнішнього впливу, можна змінити ситуацію або створити сприятливі моменти для затримання. Використовуючи напрацювання В.І. Плиська, наведемо та охарактеризуємо основні ознаки акцентованих особливостей характеру правопорушників [2].

Ознаки жорстокості: злочинець діє без коливань, необачно, здатний шантажувати, захоплювати фізично слабких людей в якості заручників. Оперативні працівники поліції повинні враховувати в характері правопорушника не тільки наявність жорстокості, але і її природу (жорстокість усвідомлена, бездумна, вроджена (вихована умовами існування), проявляється тимчасово).

Ознаки рішучості: дії правопорушника прямолінійні, безповоротні, впертий, здатний на нестримні вчинки, жорстко контролює обстановку та ін.

Ознаки жалості (співчуття): ставлення до дітей, батьків, до добра і зла, до людей похилого віку, інвалідів тощо.

Ознаки комунікбельності: охочий до розмов, схильність до переговорів, йде на обговорення шляхів вирішення ситуації, яка склалася, тощо.

Ознаки захопленості: яскраво виражені (фанатичні) захоплення технікою (автомобілями, зброєю, спортивними іграми, мистецтвом тощо), пристрасть до азартних ігор, спиртного, жінок, гурманство чи обжерливість тощо.

Ознаки «слабких» природних реакцій: боязнь висоти, води, собак, змії, мишей, внутрішні утруднення (неможливість зосередитися) від різкого шуму, світла тощо, що викликає скутість в рухах, підсилює внутрішню напруженість, притупляє увагу тощо.

Ознаки авантюрних особистостей: хитрі, верткі, але логічність дій і послідовність їх вчинків може бути порушена, що призводить до грубих помилок; на непередбачуваний поворот в подіях вони реагують імпульсивно, не зважають на всі обставини. Особливість таких реакцій правопорушників полягає

в усвідомленому прагненні до визначеної мети, хоча подальші їх дії можуть вчинятися неусвідомлено (йдуть на конфлікти з іншими громадянами, застосовують дії (обурення, чинення опору), спрямовані на загострення уваги навколишніх на «грубих», «нетактовних» діях працівників правоохоронних органів тощо.

Ознаки гордості, почуття переваги: роблять радикальні висловлювання, ставлять матеріальні вимоги, шантажують погрозами вчинення дій, спрямованих на завдання значної шкоди приміщенням, транспорту, громадянам тощо.

Перш ніж застосовувати працівниками поліції визначені тактичні прийоми індивідуального впливу на правопорушника, необхідно на практичних заняттях у ЗВО МВС України чи в системі службової підготовки навчитися ідеально виконувати захисні дії, відрізнити у намірах «суб'єкта» дії щодо залякування від життєво небезпечних; вміти моделювати орієнтовні ситуації, аналізувати доцільність тих чи інших оперативних впливів правоохоронців, визначати узгодженість в діях між поліцейськими. При цьому викладачам (інструкторам) з тактико-спеціальної чи спеціальної фізичної підготовки варто продумувати різноманітні нестандартні ходи (тактику дій), котрі можуть відволікати і навіть здивувати самих працівників поліції – видавати «портрети злочинців» з їх своєрідною манерою поведінки, індивідуальних рис чи захоплень, на основі чого поліцейським необхідно оперативно розробити варіанти тактичних прийомів, за допомогою яких вплив на злочинця з наступним його затриманням буде оптимальним [4, с. 283-284].

Висновки. Таким чином, на основі використання розглянутих вище відправних теоретичних положень працівниками поліції необхідно здійснювати вибір тактики дій на різних етапах припинення правопорушення (злочину) з врахуванням вчинків та поведінки злочинців: 1) до контакту з правоохоронцями, 2) в момент затримання правопорушника і 3) після нього. Для цього правоохоронцям необхідно володіти комплексом професійно-психологічних та тактико-спеціальних знань і навичок, які сприятимуть перемозі над злочинцем найбільш простим та безпечним, часто неординарним способом, вміннями тактично перехитрити його, ставити в незручне становище.

Для реалізації цієї мети працівник органів та підрозділів НПУ за рівнем підготовленості має відповідати таким вимогам: бути психічно стійким до зовнішніх проявів небезпеки, вміти оперативно аналізувати обстановку, стан і поведінку правопорушників, в рамках законодавства використовувати різноманітні тактичні прийоми, поліцейські заходи примусу (засоби індивідуального та фізичного впливу). При цьому намагатися одночасно своїми діями не викликати негативні емоції з боку навколишніх громадян.

Література

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 05.11.2021).

2. Плиско В.И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. Киев: Рио МВД Украины, 1991. 128 с.

3. Вайда Т.С. Формування у майбутніх правоохоронців стійкого психоемоційного стану до дії зовнішніх небезпек (на прикладі спеціальної фізичної підготовки) / Вайда Т.С., Кузнецов О.І. // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: [Тези]: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 20 лютого 2009 р.). Одеса: ОДУВС, 2009. С. 58-60.

4. Вайда Т.С. Інтелектуальний компонент стійкого психоемоційного стану правоохоронця до дії зовнішніх небезпек / Вайда Т.С., Кузнецов О.І. // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2010 року, м. Одеса). Одеса: ОДУВС, 2010. С. 283-284.

ЗАКОНОДАВЧІ КОЛІЗІЇ ІНСТИТУТУ ЗЕМЕЛЬНОГО СЕРВІТУТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ

Шаповалова Ольга Григорівна

викладач юридичних дисциплін
Відокремлений структурний підрозділ
«Технологічно-промисловий фаховий коледж
Вінницького національного аграрного університету»

Тітенко Інна Миколаївна

викладач юридичних дисциплін
Відокремлений структурний підрозділ
«Технологічно-промисловий фаховий коледж
Вінницького національного аграрного університету»

З моменту набуття чинності новими редакціями Земельного (2002 р.) та Цивільного (2004 р.) кодексів України до загального вжитку цивілістів увійшло «нове» поняття – «сервітут», яке походить своїми коріннями з римського цивільного права.

Відповідно до норм ЦК України (ст. 401) сервітutom вважається право користування чужим майном, що може бути встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів (земельний сервітут) або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб. Водночас Земельний кодекс України (ст. 98) визначає, що право земельного сервітуту – це право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками). Безсумнівно, визначення поняття «сервітут» у Земельному кодексі є більш юридично коректним, адже у цьому визначенні робиться акцент на те, що сервітут – не просто право користування чужою земельною ділянкою, а обмежене користування. Отже, це право належить до числа обмежень на земельні ділянки на рівні з правом постійного користування або оренди. Проте, на відміну від права постійного користування або оренди земельної ділянки, сервітут не обмежує власника у правовідносинах щодо розпорядження земельною ділянкою. Йдеться про можливість власника земельної ділянки, щодо якої встановлений сервітут, укладати будь-які цивільно-правові договори: купівля-продаж, міна, дарування тощо, оскільки на підставі ст. 101 ЗК України дія земельного сервітуту зберігається у разі переходу прав на земельну ділянку, щодо якої встановлений земельний сервітут, до іншої особи.

Види земельного сервітуту

Цивільним та земельним законодавством сервітуту класифікуються за його предметом, за строком дії, за оплатністю, за підставами встановлення тощо. ЦК України (ч. 2 ст. 403) визначав, що сервітуту можуть бути: строковими; без визначення строку. Водночас ЗК України встановлював, що сервітуту можуть бути постійними або строковими. В квітні 2021 року Верховна Рада України ці

норми в ЦК України привела у відповідність до норм ЗК України, таким чином дана колізія усунена.

Крім того, ЦК України (ч. 2 ст. 401) встановлює, що сервітути можуть бути класифіковані за праволодільцем сервітуту. Так, сервітути можуть бути: предіальні (що належать власникові (володільцеві) сусідньої земельної ділянки); особисті (встановлений щодо конкретно визначеної особи). Важливу роль на практиці відіграють підстави встановлення сервітуту. Зокрема, ЦК України визначає, що сервітут може бути встановлений договором, законом, заповітом або рішенням суду. На відміну від ЦК, у ЗК України (ч. 2 ст. 100) було передбачено лише дві підстави встановлення сервітуту: за договором та за рішенням суду. Однак в липні 2018 року були внесені зміни до цієї статті ЗК України, і вона за змістом стала тотожна змісту ст. 402 ЦК України. Щодо встановлення земельних сервітутів законом цивілісти вважають, що сервітути можуть встановлюватися Верховною Радою України з метою забезпечення суспільних потреб. Стосовно заповітів йдеться про можливість спадкодавця покласти на одного зі спадкоємців обов'язок надавати право користування водоймищем (глиняним, пісчаним, кам'яним кар'єром тощо) іншими спадкоємцями, земельні ділянки яких не мають відповідного природного ресурсу. Таким чином, всі колізії з питань сервітутів у ЗК України і ЦК України станом на сьогодні усунені, і норми цивільного і земельного права мають уніфікований характер.

Встановлення та припинення дії сервітуту

На підставі договору або рішення суду (а в деяких випадках норми закону чи заповіту) може бути встановлений земельний сервітут. Право земельного сервітуту виникає після його державної реєстрації в порядку, встановленому для державної реєстрації прав на земельну ділянку. Відповідно до норм Закону України «Про оренду землі» договір оренди не потребує нотаріального посвідчення (нотаріальне посвідчення договору оренди проводиться тільки за вимогою однієї із сторін). Аналогічне правило тепер визначено і в ЗК України з 2020 року стосовно договору встановлення сервітуту: він може бути укладений в довільній формі, в т.ч. за домовленістю сторін може бути посвідчений нотаріально. Проте незалежно від форми договору він повинен бути обов'язково зареєстрований в органах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Власник земельної ділянки також може встановити вимогу нотаріального посвідчення договору про встановлення земельного сервітуту та скасувати таку вимогу. Відповідно до ч. 2 ст. 101 ЗК України земельний сервітут не може бути предметом купівлі-продажу, застави та не може передаватися будь-яким способом особою, в інтересах якої цей сервітут встановлено, іншим фізичним та юридичним особам. Йдеться про те, що право сервітуту безпосередньо пов'язане із конкретною земельною ділянкою, а тому відчуження цього права без зміни власника самої земельної ділянки неможливе. Отже, право сервітуту може перейти до іншої особи лише у випадку набуття нею права власності чи права користування панівною земельною ділянкою. Право на відчуження емфітевзису і суперфіцію передбачено ЦК України. При цьому згідно змін в цивільному законодавстві, внесених в квітні 2021 року, власник

земельної ділянки має право на одержання відсотків від ціни продажу, встановлених договором, що є істотною умовою даного договору. ЗК України (ст. 102) встановлює випадки, з настанням яких припиняється дія земельного сервітуту.

Проблеми сервітуту в Україні

Враховуючи, що поняття «сервітут» нове для українського права, а досвід застосування права сервітуту на практиці в фахівців практично відсутній, в Україні почастишали випадки, коли місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування надають суб'єктам господарювання земельні ділянки, які знаходяться в їх віданні, на короткий термін, уклавши з цими підприємствами договори на встановлення земельного сервітуту. По суті, тут відбувається підміна понять, коли де-факто договори оренди земельних ділянок де-юре укладають і реєструють як договори про встановлення сервітуту. Крім того, плата за встановлення сервітуту надходить власнику земельної ділянки, а не спрямовується до відповідних бюджетів як орендна плата за землю відповідно до Закону України «Про оренду землі» та Податкового кодексу України. Отже, з одного боку, ми маємо недійсний правочин (ч. 1 ст. 215 ЦК України), а з іншого – втрату бюджетних коштів. Крім того, на практиці встановлення сервітуту може створювати конфліктні ситуації, оскільки де-юре сервітуарій має більше прав, аніж власник земельної ділянки щодо користування предметом сервітутом.

8 вересня 2021 року Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо переходу прав на земельну ділянку у зв'язку з переходом прав на об'єкт нерухомого майна, який на ній розміщено» (набирає чинності 01.01.2022 року) щодо одночасного переходу прав на земельну ділянку у зв'язку з переходом прав на об'єкт нерухомого майна, який на ній розташовано.

Даними змінами встановлюється обов'язковість одночасного оформлення прав на земельну ділянку у зв'язку з переходом прав на об'єкт нерухомого майна (житловий будинок, будівлю або споруду), який на ній розташовано, а також зворотній порядок одночасного переходу прав на нерухоме майно у випадку переходу прав на земельну ділянку на якій розташовано зазначене нерухоме майно (житловий будинок, будівля або споруда).

Відбулася уніфікація вказаних правил для переходу прав власності та всіх видів користування земельною ділянкою у випадку переходу права власності або права користування земельною ділянкою (сервітут, суперфіцій, емфітевзис (сільськогосподарські будівлі), постійне користування тощо) у разі набуття права власності на розташовані на такій земельній ділянці об'єкти нерухомого майна (житловий будинок, будівлю або споруду) шляхом внесення змін до статті 120 Земельного кодексу та статті 377 Цивільного кодексу України.

Одночасно Законом доповнено ст. 120 Земельного кодексу України новою частиною шістнадцятою, відповідно до якої визначено, що предметом правочину, який передбачає перехід права власності на об'єкт нерухомого майна (жилий будинок (крім багатоквартирного), іншу будівлю або споруду або окрему частку у праві спільної власності на такий об'єкт, об'єкт незавершеного будівництва), який розміщений на земельній ділянці (крім земель державної,

комунальної власності), що перебуває у власності відчужувача (попереднього власника) об'єкта нерухомого майна, повинна бути також така земельна ділянка (або окрема частка у праві спільної власності на неї). Істотною умовою такого правочину є умова щодо одночасного переходу права власності на таку земельну ділянку (частку у праві спільної власності на неї) від відчужувача до набувача такого об'єкта нерухомого майна (окремої частки у праві власності на неї).

Відповідні зміни також внесені до статті 377 Цивільного кодексу України, статті 7 Закону України «Про оренду землі». Такий підхід спрямований на конкретизацію норм та безспірність правового регулювання.

Таким чином, цей закон сприяє усуненню правових колізій та уніфікації процедур, пов'язаних з вдосконаленням порядку одночасного переходу прав на земельну ділянку у разі набуття права власності на розташовані на ній житловий будинок, будівлю або споруду та чіткого визначення процедури оформлення вказаних прав та здійснення їх державної реєстрації.

Список літератури:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 року (з наступними змінами і доповненнями).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року (з наступними змінами і доповненнями).
3. Закон України «Про оренду землі» в редакції від 02.10.2003 року (з наступними змінами і доповненнями).
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року (з наступними змінами і доповненнями).
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо переходу прав на земельну ділянку у зв'язку з переходом прав на об'єкт нерухомого майна, який на ній розміщено» від 08.09. 2021 року.

WAYS TO IMPROVE THE SALES PROMOTION SYSTEM

Klochko Vitaliy

Ph.D., Associate Professor

Kharkiv College of Trade and Economics

Kiev National University of Trade and Economics

Promotion is generally understood to mean any form of communication used by an enterprise to provide information or remind consumers about its products, services, insults, ideas or social activities.

The main goal is to stimulate demand, that is, to convince the consumer of the need to purchase a specific product (service) of a brand or manufacturer. Product promotion on the market is carried out through a marketing communications system, one of the elements of which is sales promotion. Today this element is becoming more widespread in Ukraine as an effective and efficient method.

Sales promotion is a marketing activity, other than advertising, personal selling or propaganda, that temporarily increases the original value of a product or service and directly stimulates consumer buying activity.

It is advisable to use it when it is necessary to increase sales in a short period of time, bring a new product to the market or maintain customer loyalty to a certain brand.

Sales promotion has a number of advantages, including the possibility of personal contact with potential buyers, a wide range of incentives.

During similar advertising communications, the opportunity for impulse purchases increases.

Among the most effective methods of sales promotion are:

1. Sampling. The essence of sampling is to give potential customers the opportunity to try their product, get acquainted with it for free.

2. Setting a preferential price for several packages.

3. Coupons that allow you to get a discount on your next purchase.

4. A bonus is a product or service offered to a customer as an incentive to purchase another.

5. Distribution of branded souvenirs.

6. Visual acquaintance with the product (presentation).

7. Setting a deadline for a specific proposal.

8. Cross-promotion - promotion of a product together with a non-competitive product from another manufacturer. This is a technology for promoting a company (product), when two or more companies implement joint programs aimed at promoting sales or raising awareness.

9. Promotions. This is a set of actions aimed at promoting a product or service that affects the target audience (potential customers). The impact can be informational: you can visually familiarize yourself with a product or service, test, taste; and stimulating:

get a free promoted product when buying a certain amount of a product, get a gift for buying a product (using a service), get a discount on the purchase of a product or service, etc.

Successful use of various sales promotion methods will ensure an effective sales policy of the enterprise, strengthen its position in the market and increase the level of consumer loyalty.

Shopping and entertainment center (SEC) "French Boulevard" - a center for family recreation and leisure.

Among the macro-environment indicators, economic, demographic and socio-cultural factors have a great influence on the activities of the French Boulevard shopping and entertainment center. Since the main activity of the shopping and entertainment center "French Boulevard" is retail sales, it depends on the financial condition and the number of consumers, from a socio-cultural point of view, it is an opportunity to develop, taking into account shifts in the outlook of consumers. The microenvironment is represented by forces directly related to the company itself and its capabilities to serve the clientele, therefore, for the shopping and entertainment center, these are consumers, tenants, competitors, contact audiences and the company itself.

Analysis of the strengths and weaknesses of the enterprise, opportunities and threats of the external environment revealed the main problems that exist in the organization's activities:

- due to the increase in the number of competitors in the industry, the market volume is decreasing;
- a decrease in sales volumes associated with a small number of customers.

Based on this, the main goal of the enterprise will be to increase the market share of the French Boulevard shopping and entertainment center by attracting customers through the development of loyalty programs and measures to stimulate sales.

We have carried out selective marketing research in a sample of residents of the city of Kharkov. A survey was carried out on the social network Facebook.

The questionnaire asked the following questions:

1. Age.
2. Expenses for goods and services per month.
3. Expenses in the shopping center and shopping center in Kharkov.
4. Do you know the shopping and entertainment center "French Boulevard"?

It can be concluded that among the age categories, most of all purchases in shopping centers and shopping centers are made by the category of people aged 25–34 years (22.7 % have more than 70 % purchases). It should also highlight the age category 35-44 years (32 % of purchases are 31-50 %). All this testifies to the fact that the growth potential in shopping centers and shopping centers is significant and great attention should be paid to marketing activities.

The advertising strategy of the French Boulevard shopping and entertainment center made it possible to get ahead in terms of recognition among Kharkiv residents.

The author's research was conducted among 400 interviewed Kharkiv residents. In the study, it was proposed to name the large shopping and entertainment centers in Kharkov. It turned out that the most recognizable is the French Boulevard shopping

and entertainment center (it was named by 72 % of respondents), followed by the Karavan shopping and entertainment center - with a significant lag (35.6 % of respondents named it).

Analysis of the marketing activities of the French Boulevard shopping and entertainment center showed that it is focused on the needs of existing customers and attracting new customers. SEC "French Boulevard" uses the concept of pure marketing, the main tools of which are: attracting new customers, short-term orientation, one-way communication. However, when using this concept, the following drawback appears – this concept is not designed to build relationships with its visitors. And in conditions of fierce competition, it is necessary to conduct constant work with visitors in order to win their favor in favor of the French Boulevard shopping and entertainment center.

The analysis of events and sales promotion campaigns organized in the network of the French Boulevard shopping and entertainment center showed that different methods are used on the local market to increase purchasing activity. In a crisis, the studied enterprises should increase the importance of the consumer loyalty factor. Therefore, we propose to commercial institutions of the French Boulevard shopping and entertainment center to introduce a unified discount system - a club accumulative card.

STRATEGIC PLANNING OF ORGANIZATION DEVELOPMENT

Shepel Nataliia

Ph.D., Associate Professor
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

Andreieva Nataliia

Undergraduate
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

Kokhonov Ivan

Undergraduate
Dniprovsk State Technical University
Kamianske, Ukraine

The effective operation of enterprises in the current market conditions of Ukraine is largely ensured on the basis of determining the optimal market strategies. Strategic planning in the activities of modern enterprises, as studies have shown, is not used enough for reasons of both objective and subjective nature. But achieving real rather than variable successes without long-term strategic plans is impossible, in addition, current planning is a continuation of certain development strategies.

The potential for strategic development will be determined through the use of an improved matrix "McKinsey - General Electric" (namely, the use of indicators of this matrix to determine the integrated indicator, and, consequently, the potential for strategic development).

The work of assessing the strategic potential of the enterprise in the market is assessed in 5 stages, the characteristics of which are shown in Fig. 1.

Determining the potential of strategic development of the enterprise in the market can be carried out by conducting group examinations by highly qualified specialists, the method of consumer surveys, for which, accordingly, presentations, exhibitions, seminars, etc. are organized. The most specific method of assessing the strategic potential is its calculation based on the main parameters of the product (technical, economic, regulatory and patent indicators).

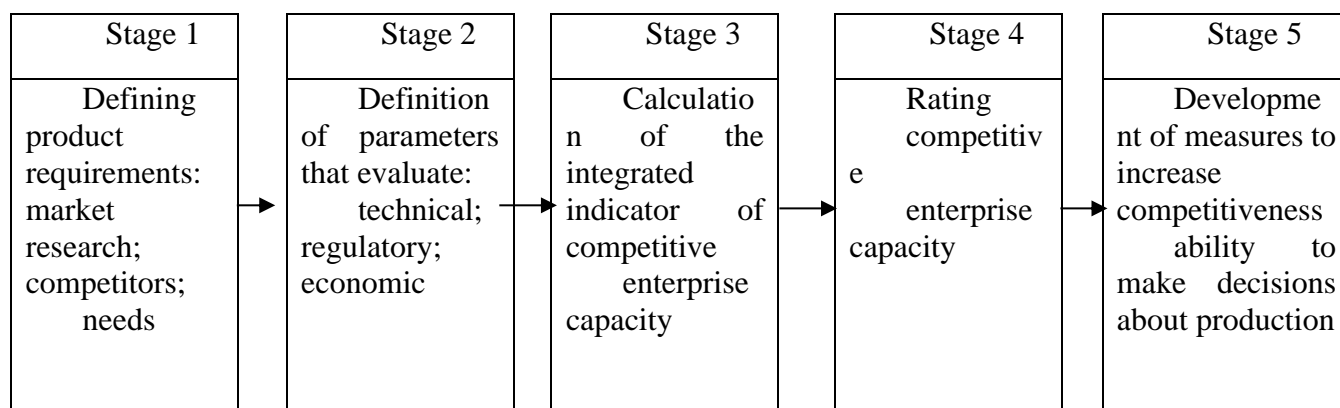

Fig. 1. Methods for assessing the potential of strategic development of the enterprise in the market

The main thing is to calculate the unit and group parametric indices according to the formulas:

$$q_i = P_i / P_{100} \uparrow \text{ or } q_i = P_{100} / P_i \downarrow, \quad (1)$$

where, q_i – unit parametric index, calculated by the i -th parameter;

P_i – i - parameter of the real product;

P_{100} - a similar parameter of a hypothetical product that meets the needs of the consumer 100%.

$$I_r = \sum q_i \times \alpha_i, \quad (2)$$

where, I_r - group parametric index;

α_i - specific weight of i - that parameter;

n – the number of parameters used for calculation.

In the table. 1 we present the main indicators for determining the potential of strategic development of TDV "Metiz Plant" and its 2 main competitors: PJSC "Dniprometyz" and PJSC "Zaporizhzhya Steel Plant".

Table 1

The main indicators for determining the potential for strategic development of TDV "Plant Metiz", PJSC "Dniprometyz" and PJSC "ZSPZ" for 2020

№	Indexes	Enterprises		
		Plant Metiz	Dniprometyz	ZSPZ
1.	Market growth rates, %	5	3	3,5
2.	Product quality, in points	5	5	5
3.	Profitability, %	2,25	4,08	-2,62
4.	Sales channel efficiency, in points	5	4	4
5.	The effectiveness of advertising, in points	4	5	4
6.	The level of fixed assets and working capital, in points	5	5	4

- Based on these indicators, we calculate unit parametric indices and group parametric index for each of the enterprises.

- Market growth rates:
- Plant Metiz: $5/5 = 1$;
- Dniprometyz: $3/5 = 0,6$;
- ZSPZ: $3,5/5 = 0,7$.

In the table. 2 shows the results of calculations for all parameters.

Table 2
Results of calculations on all parameters for TDV "Plant Metiz", PJSC
"Dniprometyz" and PJSC "ZSPZ" for 2020

№	Indicator	Enterprises		
		Plant Metiz	Dniprometyz	ZSPZ
1.	Market growth rates	1,0	0,6	0,7
2.	Product quality	1,0	1,0	1,0
3.	Profitability	0,6	1,0	-0,6
4.	Sales channel efficiency	1,0	0,8	0,8
5.	Advertising effectiveness	0,8	1,0	0,8
6.	The level of fixed assets and working capital	1,0	1,0	0,8

Now you need to find the integrated indices for each indicator for each company, and then calculate their sum.

- The share of each of the indicators is as follows:
- Market growth rates – 0,15;
- Product quality – 0,15;
- Profitability – 0,3;
- Sales channel efficiency – 0,15;
- Advertising effectiveness – 0,15;
- The level of fixed assets and working capital – 0,1.

Integrated indicator of market growth rates:

- Plant Metiz: $1,0 * 0,15 = 0,15$;
- Dniprometyz: $0,6 * 0,15 = 0,09$;
- ZSPZ: $0,7 * 0,15 = 0,105$.

The results of calculations for each of the integrated indicators and their total amount for each enterprise are given in table. 3.

The total integrated indicators are calculated and are an indicator of the potential of strategic development of the enterprise in the market.

And as can be seen from table. 3, TDV "Plant Metiz" in strategic development takes the second place and has an indicator of 0.85, in the first place PJSC "Dniprometyz", which has an indicator of 0.91, and the third (last) place is occupied by PJSC "Zaporizhzhya Steel Plant".

Table 3

Integrated indicators have been calculated for TDV "Plant Metiz", PJSC "Dniprometyz" and PJSC "ZSPZ" for 2020

№	Indicator	Enterprises		
		Plant Metiz	Dniprometyz	ZSPZ
1	Market growth rates	0,15	0,09	0,105
2	Product quality	0,15	0,15	0,15
3	Profitability	0,18	0,3	-0,18
4	Sales channel efficiency	0,15	0,12	0,12
5	Advertising effectiveness	0,12	0,15	0,12
6	The level of fixed assets and working capital	0,1	0,1	0,08
TOTAL:		0,85	0,91	0,395

Such a bad place of ZSPZ is explained by the fact that in 2020 the company worked at a loss.

Determining the strategic activity of the enterprise on the basis of assessing the potential of strategic development of the enterprise in the market is a fairly objective type of analysis to determine the strategy of enterprise development, as it uses not only indicators of expert assessments but also objective data. This shifts it from subjectivity to a more objective one.

The conducted research allowed to offer a method of determining the strategy of the enterprise based on the assessment of the potential of strategic development, which includes a number of indicators that objectively assess the market and resource capabilities of the enterprise in achieving certain strategies.

Based on the results of the above proposals in order to improve the methodological foundations of strategic planning in the work proposed a scheme for determining the stages of development and implementation of strategies of the enterprise.

References:

1. Voronina A.V. Current state and prospects of strategic management development at Ukrainian enterprises / A.V. Voronina, S.V. Nesterenko // Economic space: Collection of scientific works - № 125. - Dnepropetrovsk: PDABA, 2017. - p.140-149.

2. Voronina A.V. Analysis of the process of anti-crisis management and formation of anti-crisis strategy of the enterprise / A.V. Voronina // Scientific approaches to the effective use of the potential of the country's economy: a collection of scientific papers on topical issues of economics. - Dnepropetrovsk: Helvetica Publishing House, 2015. - p.26-32.

3. Voronina A.V. Implementation of the company's strategy in a crisis / magazine: NGO "Scientific Association" Economics ". - 2015. - p.27-31

CLINICAL CASE OF DIAGNOSTICS OF A FOREIGN BODY OF THE GALL BLADDER

Dihtiar Valerii;

MD, professor, chief of the department;
Dnipro State Medical University, Department of Pediatric Surgery, Orthopedics and
Traumatology

Barsuk Oleksandr;

Ph.D. Medicine, docent, lecturer;
Dnipro State Medical University, Department of Pediatric Surgery, Orthopedics and
Traumatology

Savenko Maksym;

Ph.D. Medicine, assistant department, lecturer;
Dnipro State Medical University, Department of Pediatric Surgery, Orthopedics and
Traumatology

Koval Serhii;

Pediatric surgeon, head of department;
Endovideosurgery Department, Municipal Enterprise "Dnipropetrovsk Regional
Children's Clinical Hospital" Dnipropetrovsk Regional Council"

Mishchuk Yevhen,

Doctor, pediatric surgeon;
Endovideosurgery Department, Municipal Enterprise "Dnipropetrovsk Regional
Children's Clinical Hospital" Dnipropetrovsk Regional Council"

In the described case, the features of a foreign body, its characteristics and location in the gastrointestinal tract (GIT) and biliary tract are presented.

Key words: calculous cholecystitis, foreign bodies, insects.

Introduction. Foreign bodies (corpora aliena) of the gastrointestinal tract, which are quite common in the childhood (swallowed foreign objects input by the ascending route, traumatized, intentionally or accidentally, formed in the body - coprolites, bezoars, living foreign bodies - parasites [1]).

The terms of finding foreign bodies vary widely - from 30 minutes, several hours, up to 38 and more years [2, 3]. Very often there are bedsores of the intestinal wall or biliary tract, as a result, necrosis of the latter may develop, followed by migration of foreign bodies into the intestinal lumen or the free abdominal cavity [4,5].

The long, asymptomatic course is facilitated by the aseptic fibrous reaction of local tissues in the form of adhesions and encapsulation, as well as the aggressive environment of the gastrointestinal tract (gastric acid and alkali of the biliary system), which is able to dissolve some of the foreign bodies [6].

In most cases, parents or children themselves indicate possible contact with a foreign body (swallowed, stuffed into the nose, ear, urethra, rectum, etc.). With these appeals, it is not difficult to roughly differentiate a foreign body (metal, plastic, living foreign bodies, etc.) and its location. An X-ray examination - an overview of the gastrointestinal tract - helps a lot with the exact location. If there is a suspicion of perforation or penetration by a foreign body of the walls of the gastrointestinal tract, an SCT examination is performed, sometimes with contrast.

But when analyzing the literature, it was not revealed that foreign bodies (of natural origin - insects) were found after an operation for another disease.

Clinical case. Patient A, 14 years old, 02/06/2017 sent by a family doctor for a consultation with a pediatric surgeon at the Dnipropetrovsk Regional Children's Clinical Hospital with complaints of bloating, aching pain in the right hypochondrium, nausea. From the anamnesis it is known that the child has been observed by a gastroenterologist at the place of residence for the last 3 years with a diagnosis: "Chronic cholelithiasis. Cholecystitis. Chronic gastroduodenitis. Duodena - gastric reflux. " During this period, the child was regularly examined and underwent treatment with a family doctor and a gastroenterologist.

Periodically, there were attacks of exacerbation of the underlying disease and were manifested mainly by severe pain syndrome, bloating, and bouts of nausea. Since mid-January 2017 the frequency of seizures increased, conservative therapy did not have the much-needed therapeutic effect, which served as the basis for surgical treatment in a planned manner.

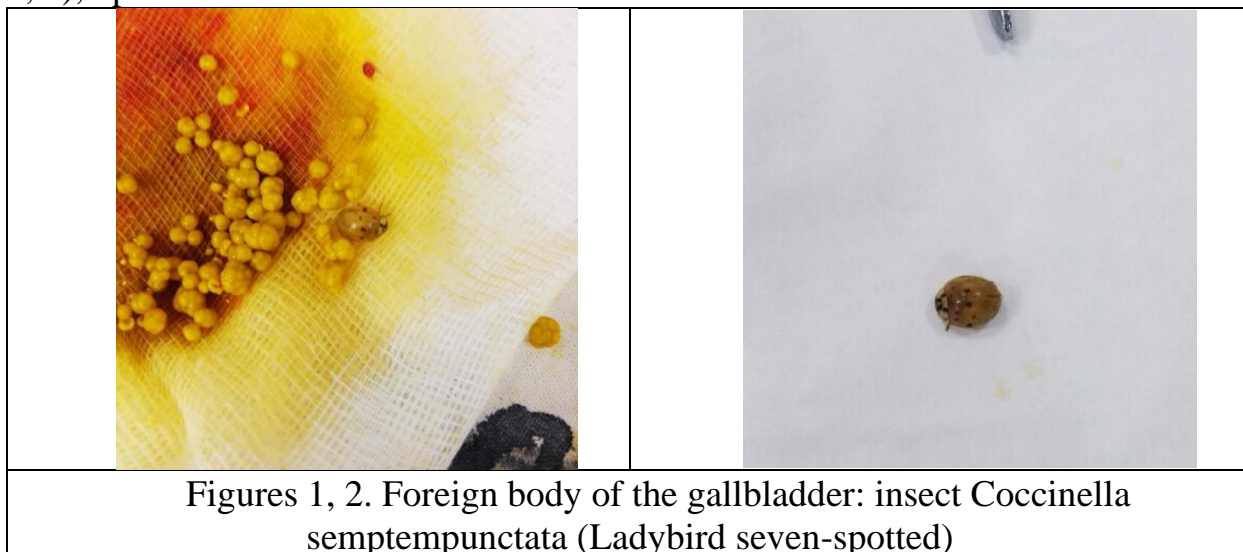
When the child was admitted for elective cholecystectomy, the child's condition was assessed as moderate, with characteristic signs and symptoms of calculous cholecystitis. There were no signs of biliary obstruction. On examination and palpation, the abdomen was symmetrical, soft, evenly involved in the act of breathing, painful in the right hypochondrium, a positive symptom of Ortner, Kera, symptoms of irritation of the peritoneum were negative.

The child was hospitalized for examination and further treatment in the Department of Endoscopic Surgery on 06.02.2017.

In the biochemical analysis of blood from 02/06/17 there was an increase in the enzyme alanine aminotransferase to 67 mmol/L, with a norm of up to 41 mmol/L, α -amylase was increased to 148 mmol/L (a norm of 98). On the same day, an ultrasound scan of the abdominal organs was performed. Gallbladder – 78x38mm., Oval, the wall was thickened to 9mm, layered, heterogeneous; on the posterior wall of the gallbladder there were fine hyperechoic small inclusions with an acoustic shadow.

07.06.2017 the child underwent "Laparoscopic cholecystectomy" from 4 approaches. When describing the macro preparation: the walls of the gallbladder were edematous, infiltrated, tense, vascular network was expressed, measuring 11.0x3.0 cm. When hidden in the lumen, there was dark green greasy bile with many small stones from 2 to 4 mm. in diameter, about 100 pieces. Among the calculi, a foreign body

impregnated and mummified with bile was revealed, visually similar to an insect (Fig. 1, 2), up to 4 mm in diameter.

For clarification and verification, the foreign body was sent for research to the parasitological laboratory of the SI (State Institution) "Dnipropetrovsk Regional Pathoanatomical Center of the Ministry of Health of Ukraine" according to the results of which the species of the insect was determined: *Coccinella septempunctata* (Seven-spotted ladybird).

The postoperative period was uneventful. The child was discharged 5 days later under the supervision of a gastroenterologist for the place of residence. In long-term results, the quality of life does not suffer, there are no dyspeptic manifestations.

Discussion:

Casuistic, little or completely unexplained cases occur in all branches of medicine and surgery is no exception.

Given the unique rarity of the case and the absence of such data described in the literature, we considered it necessary to share our observation in the practice of a pediatric surgeon.

References:

1. Davidov M.I. Foreign bodies of the gastrointestinal tract and abdominal cavity: abstract of thesis of Candidate of Medical Sciences Perm, 1996. p.23
2. Keda V.V., Uglyanitsa K.N., Karavay A.V., Murinov A.V., Bogatyrevich I.Ch. Abdominal foreign body. 38 years after surgery. Actual problems of medicine. Proceedings of the conference, Grodno State Medical University. 2017. p. 375-379.
3. Subbotin V.M., Fedoseev V.V., Davidov M.I. A 44-year case of a foreign body in the abdominal cavity. *Annals of Surgery*. 2001; (6): 69.
4. Singhal B.M., Kumar V., Kaval S., Singh C.P. Spontaneous intraluminal migration of gossypiboma with intestinal obstruction. *OA Case Reports*. 2013;15(2):145.
5. Patil K., Patil S., Gorad K., Panchal A., Arora S., Gautam R. Intraluminal migration of surgical sponge: Gossypiboma. *Saudi Journal of Gastroenterology*. 2010;16(3):221. doi:10.4103/1319-3767.65195.
6. Kuznetsov N.A., Zinyakova M.V., Kharitonov S.V., Ignatenko S.N., Titkova I.M. Ultrasound diagnostics of foreign bodies of the abdominal cavity. *Surgery*. 2001; (10): 21-23.

STUDY OF ADIPOKIN ACTIVITY IN PATIENTS WITH ARTERIAL HYPERTENSION OCCURRING ON BACKGROUND OF OBESITY

Lytvynova Olga

MD, PhD, DSci, Professor of Department of Clinical Laboratory Diagnostics
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Yeromenko Rimma

Doctor of Biology, PhD, Professor, Head of the Department of Clinical
Laboratory Diagnostics, National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Lytvynenko Hanna

PhD, Associate Professor, Department of Clinical Laboratory Diagnostics
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Kozar Valentyna

PhD, Associate Professor, Department of Clinical Laboratory Diagnostics
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Matviichuk Olena

Ph.D., assistant, Department of Clinical Laboratory Diagnostics
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Надлишкова маса тіла та ожиріння є причинами збільшення числа хворих цукровим діабетом, артеріальною гіпертензією, ішемічною хворобою серця (ІХС)[1]. Сукупність проявів названих захворювань об'єднана поняттям метаболічний синдром, який реєструється у третини населення планети.

Метаболічний синдром асоціюється з високим ризиком серцево-судинних ускладнень і смертності від них. У зв'язку з цим, цей синдром одержав назву «смертельний квартет»[2]. Більше половини випадків смерті в Україні обумовлені ІХС, цереброваскулярними захворюваннями, що є причиною більш 1/4 летальних випадків. При цьому в нашій країні структура смертності від серцево-судинних захворювань у чоловіків і жінок практично однакова, а її коефіцієнт має тенденцію до зростання, на відміну від інших країн [3]. У хворих на артеріальну гіпертензію у міру зростання ступеня ожиріння відбувається погіршення вуглеводного обміну, які проявляються гіперінсулінемією, підвищенням рівня глюкози та глікозильованого гемоглобіну і зростанням інсулінорезистентності, спостерігається порушення ліпідного обміну, що проявляються валідним зростанням рівня тригліцеридів та атерогенного аполіпропротеїну-В, підвищується концентрація фактора некрозу пухлин- α та інгібітору активатора плазміногену-1 з паралельним зменшенням рівня адипонектину [4]. Ожиріння розглядається як валідний фактор ризику розвитку

ССЗ у зв'язку з тим, що ризик захворюваності й смертності від різних причин осіб з ожирінням значно вищий [5].

В зв'язку з вищевикладеним, вивчення метаболічних порушень вуглеводного та ліпідного обміну у хворих на артеріальну гіпертонію (АГ) є актуальною проблемою, яка потребує подальшого дослідження.

Мета роботи – встановити особливості змін вуглеводного, ліпідного обмінів та активності адипокінів у хворих на АГ залежно від наявності надмірної маси тіла і різних ступенів ожиріння.

Матеріали та методи дослідження. Обстежено 42 хворих на АГ, серед яких у 31 пацієнтів захворювання перебігало в межах ожиріння, а у 11 пацієнтів проявів ожиріння не було. Усі хворі знаходились на стаціонарному лікуванні у відділеннях терапевтичного профілю 2-ї міської клінічної лікарні міста Харкова. Вік хворих сягав від 30 до 67 років (середній вік $51,17 \pm 1,35$ років). Чоловіків було 14 осіб, жінок 28 осіб. В усіх хворих було діагностовано АГ 2 стадії. Контрольна група практично здорових осіб склала 14 пацієнтів. Хворих обстежували комплексно, включаючи загальноклінічні та додаткові методи дослідження. Для контролю вуглеводного обміну в сироватці крові, узятій натщесерце, визначали вміст глюкози глюкозооксидазним методом. Біохімічне дослідження включало визначення концентрацій загального холестерину (ЗХС), тригліцеридів (ТГ), холестерину ліпопротеїдів високої щільності (ХСЛПВЩ) ферментативними методами, адипокінів за допомогою імуноферментного аналізу. Достовірність різниці між середніми величинами визначалась за t-критерієм Ст'юдента. Різниця вважалась статистично достовірною при рівні ймовірності - $p < 0,05$.

Результати та їх обговорення. У хворих на артеріальну гіпертензію у міру зростання ступеня ожиріння ми визначали погіршення вуглеводного обміну, які проявлялися гіперінсулінемією, підвищенням рівня глюкози та глікозильованого гемоглобіну і зростанням інсулінорезистентності. Також у досліджуваних хворих відповідно до збільшення ступеня ожиріння ми спостерігали порушення ліпідного обміну, що проявилось валідним зростанням рівня тригліцеридів та атерогенного апоВ. При оцінці активності адипокінів у гіпертензивних пацієнтів у міру зростання індексу маси тіла (ІМТ) спостерігалися достовірно значущі підвищення концентрації фактору некрозу пухлин- α (ФНП- α) у осіб з ожирінням, з максимальним рівнем у групі з ожирінням 3-го ступеня. Подібні зміни активності ФНП- α співпадають з даними інших досліджень, у яких доведено, що у пацієнтів з ожирінням синтезується значно більше ФНП- α , ніж у пацієнтів, що мають нормальну масу тіла, а при зниженні маси тіла, навпаки, фіксується зниження сироваткової концентрації ФНП- α . При оцінці змін адипонектину у осіб з АГ у міру зростання ІМТ нами встановлено чіткі тенденції валідного зниження рівня даного адипокіну, які були вірогідно меншими вже у осіб з надмірною масою тіла і знижувались у міру зростання ступеня ожиріння у порівнянні з його рівнем у гіпертензивних пацієнтів з нормальною масою тіла.

Ці дані співвідносяться з результатами інших досліджень, у яких

встановлено, що гіпоадипонектинемія спостерігається у хворих на АГ та з ожирінням і розглядається як ранній маркер розвитку цукрового діабету (ЦД) 2-го типу та ІХС, бо за фізіологічних умов адипонектин у нормальних концентраціях забезпечує антидіабетогенні й антиатеросклеротичні ефекти, але точні молекулярні механізми цього взаємовпливу ще з'ясовуються. Зміни активності іншого адипокіну, який є представником фібринолітичної системи, — ІАП-1 — характеризувались зростанням у осіб лише з ожирінням: максимальні цифри зафіксовані у хворих на АГ з ожирінням 3-го ступеня. Ці дані підтверджені результатами інших досліджень, які встановлюють вірогідні зв'язки підвищення рівня ІАП-1 з гіперглікемією, гіперінсулінемією, інсулінорезистентністю та гіпертригліцеридемією. Таким чином, встановлене в нашому дослідженні зростання активності ІАП-1 відповідно до ступеня ожиріння у пацієнтів з АГ, що підтверджує важливу роль інгібітору активатора плазміногену-1 (ІАП-1) у патологічних механізмах гіперкоагуляції, а ІАП-1 може розглядатися як фактор ризику прогресування атеротромбогенних ускладнень у хворих на АГ з супутнім ожирінням. Отримані нами дані щодо зростання активності таких адипокінів, як ФНП- α і ІАП-1, при паралельному зниженні рівня адипонектину в групі осіб у міру зростання ІМТ свідчать про підвищення активності прозапальних і протромбогенних маркерів. Таким чином, за нашими результатами у осіб з АГ і супутнім ожирінням отримано докази дисфункції активності досліджених нами адипокінів, які підтверджують гіпотезу, що додатковими причинними факторами у даної групи хворих можуть бути зміни активності адипокінів, які впливають, в тому числі й на формування дисфункції ендотелію, погіршують вазодилататорні ефекти інсуліну через вплив на систему регенерації оксиду азоту. Даний факт провокує прогресування АГ за рахунок підвищення системного запалення та протромботичних станів, які, у свою чергу, сприяють формуванню атеросклерозу, ЦД2-го типу та їхніх ускладнень – інфаркту міокарда, інсульту тощо.

Висновки. У хворих на артеріальну гіпертензію у міру зростання ступеня ожиріння відбувається погіршення вуглеводного обміну, які проявляються гіперінсулінемією, підвищенням рівня глюкози та глікозильованого гемоглобіну і зростанням інсулінорезистентності (відповідно до збільшення індексу НОМА). У гіпертензивних пацієнтів у міру підвищення індексу маси тіла зафіксовано прогресивне підвищення концентрацій фактору некрозу пухлин- α та інгібітору активатора плазміногену-1 з паралельним зменшенням рівня адипонектину. Подальші дослідження у напрямку чіткої інтерпретації ролі дисфункції адипокінів та інтегральних критеріїв прозапальних і протромботичних станів у хворих на АГ з супутнім ожирінням принесуть безсумнівну користь у виділенні популяцій і індивідуумів високого кардіометаболічного ризику.

Список літератури.

1. Дедов И.И. Эффективность мотивационного обучения больных ожирением / И.И. Дедов, С.А. Бутрова, Л.В. Савельева // Ожирение и метаболизм. 2004. - № 2. - С. 25-29
2. Кравец Е.Б., Самойлова Ю.Г., Матюшева Н.Б., Буланова А.А., Дорохова

В.В., Ядмаа О. Метаболический синдром в общей врачебной практике. Бюллетень сибирской медицины. 2018;7(1):80-87.

3. Дедов И.И. Ожирение: этиология, патогенез, клинические аспекты / И.И. Дедов, Г.А. Мельниченко. М.: МИА, 2004. - 456 с.

4. Кардиология : нац. рук. / под ред. Е. В. Шляхто. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Гэотар-медиа, 2019. - 796 с.

5. Чазова И.Е., Мыгка В.Б. Метаболический синдром. — М.: Триада, 2014. – С.32.

DYNAMICS OF D-DIMER IN PATIENTS WITH SARS COV-2-ASSOCIATED PNEUMONIA DURING THE LIPIN TREATMENT

Novychenko Yu.

Student of V course
Bucovinian State Medical University

Khukhlina O.

Professor, Head of Department
of Internal Medicine, Clinical Pharmacology
and Occupational Diseases
Bucovinian State Medical University

A considerable increase of pneumonia sickness rate during the epidemiological season 2020-2021 is caused by a number of circumstances, and the main of them is unexpected epidemics of coronavirus disease (COVID-19) in Ukraine and in the whole world. A severe course of COVID-19, complicated by acute respiratory distress-syndrome or SARS CoV-2-associated pneumonia, in some cases has an unfavorable prognosis concerning recovery and even life. In addition to complications by viral and viral-bacterial pneumonias COVID-19 is known to be associated with acquired immune deficiency, reduced surfactant synthesis due to affliction of type II alveolocytes with SARS CoV-2 virus, development of progressing respiratory failure, decrease of the blood rheological properties, inhibition of fibrinolysis, increased clot formation, lesions of the cardiovascular, excretory, nervous systems and the liver, and more intensive fibrosis of the lungs. Therefore, in management of patients with SARS CoV-2-associated pneumonia the above mentioned chains of SARS CoV-2 pathogenic influence should be considered and the effect of drugs able to produce a positive action on pneumonia clinical course should be learnt.

Several years ago the plant «Biolik» (Kharkiv) presented the drug Lipin-Biolik on the Ukrainian pharmaceutical market – collaboration with the Institute of Pharmacology and Toxicology, the Academy of Sciences of Ukraine. It is an original pharmacological agent possessing membrane protective, anti-hypoxic and antioxidant properties [2]. The active principle of Lipin-Biolik is phosphatidylcholine (lecithin-standard (in recalculation to lecithin – 500 mg)). It belongs to phospholipids in a freeze dried form for emulsion. Their molecules are the major lipid components of the cellular membranes, their universal “building material” [1, 2].

Since its discovery in the XIX century phosphatidylcholine has been considered as the main structural lipid. Though the data obtained for the last five years are indicative of the fact that phosphatidylcholine performs a number of functions [3-7]. Phosphatidylcholine as one of the main constituents of the lung surfactant possesses anti-inflammatory action and regulates activity of the alveolar macrophages. It should be noted that stability disorders of the surfactant system play an important role in pathogenesis of many pulmonary diseases [1,5]. The value of Lipin is that its active

principle is not only a universal “building material” for the organs and tissues of our body, but a factor to normalize many metabolic processes. The drug has anti-hypoxic action, promotes more rapid rate of oxygen diffusion from the lungs to the blood and from the blood into the tissues, normalizes the processes of tissue respiration, renews functional activity of the endothelial cells, improves microcirculation and rheological blood properties [4,7]. Moreover, it inhibits the processes of lipid peroxide oxidation (LPO) in the blood and tissues, maintains activity of the antioxidant systems (AAS) in the body, produces membrane protective effect, performs the function of non-specific detoxicant, and increases nonspecific immunity [2]. The drug possesses broncholytic, mucolytic and antioxidant action [3,6]. Lipin is used with syndromes of acute and chronic respiratory failure of various geneses among adults and children. The drug is not toxic and does not disturb functional state of the organs and systems of the body [3].

Objective: to investigate the effect of Lipin-Biolik therapy on a clinical course of moderate pneumonia associated with COVID-19 as a supplement to the basic therapy at the department of pulmonology.

94 case histories of institutional patients who were treated at the Department of Pulmonology, Chernivtsi Regional Clinical Hospital during 2020-2021 were examined.

On admission to the hospital the patients of all the groups were running temperature to 38⁰C and higher (80 % - 97 % of patients), weakness (40 % - 68 %), loss of appetite (from 40 % to 80 %), muscle pain (10 % - 30 %), cough (50 % - 85 %), positive PCR test on SARS CoV-2 antigen (89% of patients), excessive perspiration practically of all the patients, dyspnea during exercise (31 % - 40 %), impaired taste and smell (25-40% of individuals) and reduced O₂ saturation within 88-93%. The signs of changes in the lungs detected by means of computed tomography of the chest typical for viral lesion of various degrees of severity from 10% to 50% of the lung surface were registered in 100% of patients.

Pneumonias associated with COVID-19 are known to intensify activity of the blood clotting system, increase of D-dimer level, high parameters of which are associated with the risk of clot formation and death. According to D-dimer level all the patients were divided into 4 subgroups: within the ranges more than 500, 1000, 3000 and more than 4000 ng/ml.

After treatment with Lipin D-dimer level in the blood of patients in both groups decreased but it still remained high. Examining the number of patients in the subgroups certain increase in the number of patients in the subgroups 1 and 2 was found. Thus, I group included 25 individuals (before treatment – 13) and II group – 17 individuals (12 before treatment). Therefore, in the main group of patients who received Lipin therapy a reliable decrease of D-dimer parameter after treatment was registered in comparison with the control group of patients.

References:

1. Bezkaravainy BA, Kogutnitskaya MI Preparations of natural phosphatidylcholine: prospects for use in pediatrics // Child Health. - 2007. - № 6 (9). - P. 100-105.

2. Sirostan A. Lipin: restoring cells, wins the disease / A. Sirostan. - Pharmacy. - 2004. - № 45. - С.4.

3. Shinkarenko ND, Bezruk AI, Gedo AP, Mikhailenko AF, Zhivitsa EV. // Emergency medicine. - 2016. - №4 (75). - with. 24-27. The effectiveness of the use of lipin in the treatment of COPD with anemic syndrome in persons with pulmonary tuberculosis / МН Гришин, В.А. Лимарев, Ю.А. Зайцев, Е.О. Korchagina // Crimean Therapeutic Journal. - 2014. - №1. - P. 102-104.

4. Yulish EI, Abaturon AE Liposomal therapy: present and future // Child health. - 2008. - № 1 (10). - P. 87-90.

5. Furse S., de Kroon AI. Phosphatidylcholine's functions beyond that of a membrane brick / S. Furse, AI. de Kroon // Mol Membr Biol. - 2015. – V. 32(4). – P.117-9.

6. Pawlak M., Lefebvre P., Staels B.J. Molecular mechanism of PPAR α action and its impact on lipid metabolism, inflammation and fibrosis in non-alcoholic fatty liver disease / M. Pawlak, P. Lefebvre, B.J. Staels // Hepatol. – 2015. – V.62(3). – P. 720-733.

7. Pawlak M., Lefebvre P., Staels B.J. Molecular mechanism of PPAR α action and its impact on lipid metabolism, inflammation and fibrosis in non-alcoholic fatty liver disease / M. Pawlak, P. Lefebvre, B.J. Staels // Hepatol. – 2015. – V.62(3). – P. 720-733.

СОНОГРАФІЯ В ДІАГНОСТИЦІ ПЛЕВРАЛЬНИХ УСКЛАДНЕНЬ ГОСТРОЇ ДЕСТРУКТИВНОЇ ПНЕВМОНІЇ У ДІТЕЙ

Галаган Андрій Анатолійович,
асистент кафедри дитячої хірургії, ортопедії та травматології,
Дніпровський державний медичний університет

Дігтяр Валерій Андрійович,
д.м.н., професор,
завідувач кафедри дитячої хірургії, ортопедії та травматології,
Дніпровський державний медичний університет

Лук'яненко Дмитро Миколайович,
к.м.н., доцент кафедри дитячої хірургії, ортопедії та травматології,
Дніпровський державний медичний університет

Залишається актуальною проблема раннього виявлення профілактики ускладнень гострої деструктивної пневмонії, що супроводжуються піофібрінотораксом [1, 3, 4, 9]. Це пов'язано з несвоєчасною діагностикою ускладнень запальних захворювань бронхо-легеневої системи, труднощами діагностики на початкових етапах формування ускладнень у вигляді піофібріноторакса, тривалим і не завжди адекватним амбулаторним лікуванням [2, 5, 6, 8].

Добре відомо, що в діагностиці плеврального випоту основне значення має комплексна діагностика: рентгенологічне і ультразвукове дослідження, мультиспіральна комп'ютерна томографія [5]. Рентгенологічний метод залишається провідним в діагностиці плевритів, але його можливості виявляються обмеженими, зумовленими межами діагностичних можливостей рентгенографії. Мультиспіральна комп'ютерна томографія (МСКТ) не завжди дозволяє визначити структуру плеврального вмісту, що не викликає труднощів при ультразвуковому дослідженні (УЗД) та суттєво зменшує променеве навантаження [2]. Для уточнення етіології плевриту необхідна оцінка структури плеврального вмісту, оцінка плевральних листків і субплеврально розташованої легеневої паренхіми [5, 8, 9]. Розвиток сучасних медичних технологій, впровадження в клінічну практику ультразвукового дослідження істотно розширило можливості діагностики плевритів різної етіології [7].

Метою дослідження було за допомогою УЗД виявити сонологічні ознаки та особливості формування піофібріноторакса у дітей з гострою деструктивною пневмонією.

Завданням дослідження стало виявлення ускладнень на ранніх стадіях гострої гнійної деструктивної пневмонії, уточнити діагноз і тактику лікування,

що знизить можливість формування піофібріноторакса та інших ускладнень, дозволить прогнозувати перебіг запального процесу.

На стаціонарному лікуванні у відділеннях гнійної хірургії та пульмонології обласної дитячої лікарні міста Дніпра за 5 років перебувало 475 дітей у віці від 1 року до 17 років з пневмонією, гнійно-деструктивними змінами легень і плеври. Цим хворим проводилося лікування в відділеннях пульмонології, гнійної хірургії, реанімації та інфекційно-боксовому відділенні. З діагнозом пневмонія спостерігався 261 дитина, що становить 55% від загальної кількості. З них хлопчиків було – 147 (56,5%), дівчат – 114 (43,5%). З гострою гнійною деструктивною пневмонією проводилося лікування 214 дітям, що становить 45%, з них хлопчиків було – 112 (52,5%), дівчат – 103 (47,5%). За віком у всіх групах переважали діти у віці від 4 до 10 років – 78 (36,5%).

Для комплексного аналізу та дослідження відібрано групу хворих – 50 дітей: з діагнозом пневмонія – 30 дітей, з гострою гнійною деструктивною пневмонією (ГГДП) ускладненою піофібрінотораксом – 20 дітей. Всім проводилася УЗД на етапах лікування. Особлива увага зверталася на особливості парієтальної і вісцеральної листів плеври на різних етапах діагностики і лікування. Дослідження проводилося в реальному часі без попередньої підготовки хворих.

При надходженні в стаціонар у хворих на перший план виступає боротьба з дихальною недостатністю, що залежить від форми ураження, віку дитини, фази перебігу патологічного процесу. Дітям призначали антибактеріальну і симптоматичну терапію. Всі діти госпіталізовані до стаціонару на 7-10 добу від початку захворювання, з першої доби лікування хворим проводилося ультразвукове дослідження плевральних порожнин, та виконувався УЗД моніторинг їх кожної другої доби до одужання. А також проводилось рентгенологічне дослідження органів грудної порожнини, та у більш складних випадках проводилася мультиспіральна комп'ютерна томографія.

УЗД органів грудної клітини у дітей дозволяє уточнити показання до торакоцентезу або торакоскопії. З метою отримання інформації стану органів грудної клітини УЗД проводять в різних положеннях пацієнта: лежачи на спині, правому та лівому боці, сидячи. Органи грудної клітини досліджують конвексними датчиками частотою 3,5 – 12,0 МГц у залежності від віку дітей і особливостей статури, в режимі реального часу без попередньої підготовки хворого. Дослідження виконується з обох сторін грудної клітки за стандартними топографо-анатомічними лініями: навколохребцевим, лопатковим, пахвовим, середньоключичним та грудинним.

У досліджуваній групі хворих у віці 4-10 років проведено УЗД плевральних порожнин в реальному часі без попередньої підготовки по навколохребцевим, лопатковим, пахвовим, середньоключичним та грудинним лініям, на етапах госпіталізації і першої доби лікування. За допомогою УЗД проводилося визначення структури та обсягу вільної рідини, а також стан парієтального та вісцерального листків плеври, їх товщини та інших особливостей.

При проведенні УЗД у 30 дітей з неускладненою пневмонією (перша група), у всіх вікових групах, відзначалися зміни з боку листків парієтальної плеври. На «здоровій» стороні товщина листів парієтальної плеври становила – 0,7-0,9 мм,

вісцеральної плеври – 0,7-0,9 мм. З боку пневмонії, відзначалося збільшення товщини листів парієтальної плеври і вона становила – 1,6-2,4 мм (+0,9-1,7 мм), вісцеральної плеври – 1,4-2,0 мм (+0,7-1,1 мм).

При гострій деструктивній пневмонії, ускладненій піофібрінотораксом у 20 дітей (друга група), дослідження проводилося також в реальному часі без попередньої підготовки по навколохребцевим, лопатковим, аксілярним, середньоключичним та грудинним лініям. Ультразвуковий моніторинг виконувався на етапах госпіталізації і лікування в відділеннях лікарні. У всіх вікових групах відзначалося з боку «здорової» плевральної порожнини товщина листів парієтальної плеври становила – 1,0-1,1 мм, вісцеральної плеври – 0,9-1,0 мм. З боку запалення відзначалося значне потовщення листків парієтальної плеври – 3,6-5,4 мм (+2,6-4,4 мм), вісцеральної плеври – 3,2-5,4 мм (+ 2,3-4, 4 мм).

В першій групі хворих випіт в плевральній порожнині визначався в незначних кількостях, без включень, на листках плеври нашарувань не визначалася. Безумовно, в цій стадії запалення хворим застосовували тільки консервативне лікування.

У другій групі хворих у всіх випадках в плевральній порожнині визначався випіт з гіперехогенними включеннями та значні фібринозні нашарування на плеврі. В цих випадках, сонологічне дослідження, проведене дітям з ускладненими захворюваннями легень, дозволило поточнити показання до мініінвазивних методів лікування. Потовщення листків вісцеральної та парієтальної плеври більш ніж на 2 мм, на нашу думку є показанням для проведення тороскопічної санації плевральної порожнини з метою профілактики подальшого утворення фібринозних нашарувань та появи патологічного вмісту в плевральній порожнині у хворих на гостру деструктивну пневмонію дітей.

Застосування УЗД при гострій деструктивній пневмонії зменшує променеве навантаження на організм дитини, підвищує ефективність лікування, що дозволяє скоротити термін перебування хворого в стаціонарі.

В своїй роботі ми дісталися наступних висновків:

1. УЗД плевральних порожнин і легень – один з найдоступніших і простих методів дослідження на етапах лікування дітей з деструктивною пневмонією, що не має променевого навантаження на дитину і може застосовуватися на етапах діагностики і лікування.

2. Своєчасна діагностика плевральних ускладнень пневмонії і вибір оптимальної тактики лікування сприяє покращенню результатів лікування дітей з даною патологією.

3. Впровадження в клінічну практику ультразвукового моніторингу плевральних порожнин у дітей з гострою деструктивною пневмонією, а саме поява потовщення парієтальної та вісцеральної плеври на 2,3-4,4 мм, дозволяє на ранніх етапах виявити ускладнення, уточнити діагноз і тактику лікування.

Література:

1. Бюллетени ВОЗ И ЮНИСЕФ. — Электронный ресурс: <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2013/worldpneumonia>

2. Внебольничная пневмония у детей. Клинические рекомендации. — Москва: Оригинал-макет, 2015. — 64 с.
3. Зайцев Д. А. Использование торакоскопии под местным обезболиванием и протеолитических ферментов в устранении свернувшегося гемоторакса / Зайцев Д. А., Мовчан К. Н., Лищенко В. В., Слободкина А. С. та ін. // Вестник Санкт-Петербургского университета. Медицина. 2018. Т. 13. Вып. 3. С. 271–281. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu11.2018.304>
4. Хирургия детского возраста: учебник / В.И. Сушко, Д.Ю. Кривченя, В.А. Дегтярь и др.; под. ред. В.И. Сушко, Д.Ю. Кривченя. – К.: Медицина, 2015. – 568 с. +16 с. цв. вкл. ISBN 978-617-505- 263-1
5. Хрупкин В.И. Торакоскопические методы в комплексном лечении неспецифической эмпиемы плевры и гнойно-деструктивных заболеваний легких / Хрупкин В.И., Гостищев В.К., Золотарев Д.В., Дегтярева Е.В. // Хирургия. Журнал им. Н.И. Пирогова. 2014 (10), – С. 15-20.
6. Pediatric Surgery: textbook / V.A. Dihtiar, V.I. Sushko, D.Yu Kryvchenia et al.; edited by V.A. Dihtiar, V.I. Sushko, D.Yu Kryvchenia. Kyiv: AUS Medicine Publishing, 2019. – 368 p. + 14 p. colour insert. ISBN 978-617-505-752-0
7. le Roux DM, Zar HJ. Community-acquired pneumonia in children - a changing spectrum of disease [published correction appears in *Pediatr Radiol.* 2017; 47(13):1855]. *Pediatr Radiol.* 2017;47(11):1392-1398. doi:10.1007/s00247-017-3827-8
8. de Benedictis FM, Kerem E, Chang AB, Colin AA, Zar HJ, Bush A. Complicated pneumonia in children. *Lancet.* 2020; 396(10253): 786-798. doi: 10.1016/S0140-6736(20)31550-6.
9. Tan M, Wang J, Hu P, Wang B, Xu W, Chen J. Severe pneumonia due to infection with *Candida krusei* in a case of suspected Middle East respiratory syndrome: A case report and literature review. *Exp Ther Med.* 2016; 12(6): 4085-4088. doi: 10.3892/etm.2016.3892.

ДИНАМІКА КЛІТИННОГО СКЛАДУ СПОЛУЧНОЇ ТКАНИНИ ЯЄЧНИКІВ ПОТОМСТВА ЩУРІВ ПІСЛЯ ВНУТРІШНЬОУТРОБНОГО ВПЛИВУ ПРОГЕСТЕРОНУ

Григор'єва Олена Анатоліївна

д.мед.н., професор

Запорізький державний медичний університет

Тополенко Тетяна Анатоліївна

к.мед.н., доцент

Запорізький державний медичний університет

Ковальчук Катерина Сергіївна

доктор філософії, асистент

Запорізький державний медичний університет

Важливим і актуальним питанням сьогодення є стан антенатального здоров'я плоду та вивчення наслідків впливу факторів довкілля, які, діючи, в критичні періоди внутрішньоутробного розвитку можуть спричиняти розвиток патологічних станів організму. Особливо чутливою до різноманітних чинників довкілля у фетальному періоді розвитку є статева система. У зв'язку із рутинним використанням гормональних препаратів у період вагітності, зокрема прогестерону при багатоплідній вагітності чи у випадку загрози переривання вагітності, в останні роки все більше досліджень зосереджується на можливих віддалених наслідках для репродуктивної системи плода. Особливу увагу слід приділити стану яєчників, які є органом-мішенню для впливу гормональних препаратів. Тож моделювання експериментального впливу жіночих статевих гормонів на лабораторних тваринах дозволяє дослідити особливості морфогенезу яєчників після пренатального впливу прогестерону та поглибити знання про їх функціонування після народження.

Мета – дослідити динаміку та співвідношення клітинного складу сполучної тканини яєчників у потомства самиць на першу та третю добу після народження у нормі та після введення прогестерону під час вагітності. Потомство тварин було розподілено на три групи по 50 щурів. Перша група – інтактні тварини. Друга – експериментальна група: потомство щурів було отримане від самок, яким із 15-ої по 18-ту добу датованої вагітності внутрішньом'язово вводили 2,5 % масляний розчин прогестерону у дозуванні 0,33 мл. У якості розчину гормону використовували препарат «Інжеста» (ПАТ «Фармак»). Третя група – контрольні щури, народжені від самок, які отримували фізіологічний розчин NaCl 0,9 % у еквівалентному дозуванні. Потомство тварин виводили із експерименту на першу та третю добу після народження. Гістологічні зрізи зафарбовували

гематоксиліном та еозіном, альціановим синім із критичною концентрацією $MgCl_2-0,2M$ на першу та третю добу постнатального життя.

Отже, сполучна тканина яєчників новонароджених тварин усіх досліджуваних представлена екстрацелюлярними матриксом, волокнами та клітинами (фібробластами, фіброцитами, макрофагоцитами, тучними клітинами, лімфоцитами). Сполучна тканина займає $10,3 \pm 0,97\%$ у інтактних та $9,01 \pm 1,46\%$ у контрольних тварин від загальної площі відповідно. Абсолютна кількість фібробластів становить $39,2 \pm 0,97$ у інтактних та $38,7 \pm 0,58$ у контрольних тварин, відповідно. Фіброцити – це клітини веретеноподібної, видовженої форми, подекуди мають відростки, витягнуте ядро, їхня кількість у обох групах тварин сягає $29,9 \pm 0,95$ у інтактних та $29,1 \pm 0,5$ у контрольних, відповідно. Макрофагоцити мають округлу або овальну форму, неоднорідну базофільну цитоплазму за рахунок наявності фагосом та інтенсивно забарвлене ядро бобоподібної форми. Переважно ці клітини знаходяться у мозковій речовині яєчника, біля кровоносних судин. У інтактній та контрольній групах тварин абсолютна кількість макрофагоцитів становить відповідно $3,1 \pm 0,23$ та $3,2 \pm 0,15$. Тучні клітини мають гіперхромне ядро та світлобірюзову цитоплазму, що переповнена гранулами гепарину та гістаміну. Абсолютна кількість тучних клітин у інтактних та контрольних тварин становить $4,4 \pm 0,13$ та $4,2 \pm 0,14$, відповідно. Лімфоцити мають досить велике ядро кулястої форми, оточене тонким обідком базофільної цитоплазми. Вони розташовані переважно поблизу судин, поодиночі, подекуди зустрічаються попарно. Показник абсолютної кількості лімфоцитів у інтактній групі сягає $5,3 \pm 0,23$ і у контрольній $5,2 \pm 0,13$, відповідно.

Щодо тварин експериментальної групи, то у них сполучна тканина займає достовірно більшу площу по відношенню до контрольної групи і становить $14,0 \pm 0,33\%$ яєчника. На першу добу після народження абсолютна кількість фібробластів становила $37,1 \pm 0,34$, і при порівнянні із контрольними щурами вірогідних відмінностей виявлено не було. Відносно кількості фіброцитів, то їх абсолютна кількість була достовірно вищою від контрольного показника - $32,2 \pm 0,25$ відповідно. Абсолютна кількість тучних клітин у експериментальних тварин є вірогідно нижчою, ніж у тварин контрольної групи і сягає $2,3 \pm 0,2$ відповідно. Щодо макрофагоцитів, то при порівнянні із контролем їх кількість була достовірно більшою – $5,1 \pm 0,22$. При порівнянні показника абсолютної кількості лімфоцитів між контрольною та експериментальною групами вірогідних відмінностей виявлено не було.

На третю добу дослідження між сформованими примордіальними та первинними фолікулами присутні прошарки сполучної тканини, що займають $10,4 \pm 0,16\%$ площі яєчника у інтактних тварин та $10,6 \pm 0,23\%$ у контрольних, відповідно. Кількість фібробластів у інтактній та контрольній групах тварин залишається на рівні першої доби дослідження – $40,2 \pm 0,16$ та $40,8 \pm 0,55$ відповідно. У потомства тварин після внутрішньоутробного впливу прогестерону абсолютна кількість фібробластів є вірогідно вищою порівняно із контрольними щурами – $41,5 \pm 0,28$. При порівнянні кількості фіброцитів, вірогідних відмінностей між трьома досліджуваними групами тварин виявлено

не було. Абсолютна кількість лімфоцитів інтактної та контрольної групи тварин залишається на рівні попереднього терміну дослідження – $5,5 \pm 0,19$ та $5,4 \pm 0,18$. У експериментального потомства простежується аналогічна динаміка, а при порівнянні із контрольними тваринами вірогідних відмінностей виявлено не було. Абсолютна кількість макрофагоцитів у інтактних та контрольних щурів залишилась на рівні першої доби життя. У експериментальних тварин аналогічний показник також не збільшується відносно попередньої доби спостереження, однак при порівнянні із контрольною групою є вірогідно вищим ($5,4 \pm 0,14$ проти $3,2 \pm 0,22$ у контролі). Щодо динаміки тучних клітин, то у експериментальних щурів абсолютна кількість їх зростає відносно попередньої доби дослідження, однак при порівнянні експериментальної та контрольної груп тварин вірогідної різниці між показниками виявлено не було (табл.1).

Табл.1

Динаміка та співвідношення абсолютної кількості клітин строми яєчників у потомства щурів на 1-шу та 3-тю добу життя, $M \pm m$

Доба життя	Групи тварин	Фібробласти	Фіброцити	Макрофаги	Лімфоцити	Тучні клітини
1 доба	<i>Інтактна</i>	$39,2 \pm 0,97$	$29,9 \pm 0,95$	$3,1 \pm 0,23$	$5,3 \pm 0,23$	$4,4 \pm 0,13$
	<i>Контрольна</i>	$38,7 \pm 0,58$	$29,1 \pm 0,5$	$3,2 \pm 0,15$	$5,2 \pm 0,13$	$4,2 \pm 0,14$
	<i>Експериментна</i>	$37,1 \pm 0,34$	$32,2 \pm 0,25^*$	$5,1 \pm 0,22^*$	$5,2 \pm 0,43$	$2,3 \pm 0,2^*$
3 доба	<i>Інтактна</i>	$40,2 \pm 0,16$	$31,6 \pm 0,18$	$3,6 \pm 0,32$	$5,5 \pm 0,19$	$4,3 \pm 0,11$
	<i>Контрольна</i>	$40,8 \pm 0,55$	$30,9 \pm 0,31$	$3,2 \pm 0,22$	$5,4 \pm 0,18$	$4,1 \pm 0,19$
	<i>Експериментна</i>	$41,5 \pm 0,28^*$	$31,3 \pm 0,12$	$5,4 \pm 0,14^*$	$5,0 \pm 0,47$	$3,9 \pm 0,34$

Таким чином, введення розчину прогестерону вагітним самицям може призвести до дисбалансу у співвідношенні клітинного компоненту сполучної тканини яєчників потомства тварин, а саме: достовірне превалювання абсолютної кількості фібробластів у експериментальних тварин може свідчити про більш інтенсивний розвиток сполучнотканинного каркасу яєчників потомства щурів після введення прогестерону самицям у період вагітності. Описані зміни разом із збільшенням вмісту колагенових волокон III типу у подальшому можуть призвести до значного розростання строми на фоні вираженого зменшення відносної площі, яку займає фолікулярний басейн [1]. Зростання абсолютної кількості макрофагоцитів у тварин експериментальної групи у порівнянні із контрольними тваринами може свідчити про порушення процесів регулювання дозрівання структур яєчника та можливого підвищення рівня апоптозу клітин протягом перших трьох діб після народження. Достовірне відставання абсолютної кількості тучних клітин у тварин експериментальної групи на першу добу після народження може викликати погіршення процесів ангиогенезу [2; 3]. В той час як підвищення кількості опасистих клітин у тварин експериментальної групи на третю добу дослідження майже вдвічі порівняно із першою добою життя може підтверджувати дані щодо участі тучних клітин у процесі руйнування зародкових кіст та ранньому розвитку фолікулів –

збільшення їх кількості може свідчити про прискорення руйнування зародкових гнізд [4].

Список використаної літератури

1. Hrigorieva OA, Kovalchuk KS. Osoblivosti vnutrishnoyi budovi yaechnikov potomstva schuriv pislya vvedennya progesteronu pid chas vagitnosti. Visnik naukovih doslidzhen. 2018; 2(91): 125-128.

2. Bath BK, Parshad RK. Mast cell dynamics in the house rat (*Rattus rattus*) ovary during estrus cycle, pregnancy and lactation. European journal of morphology. 2000; 38(1): 17-23.

3. Moon TC, St Laurent CD, Morris KE, Marcet C, Yoshimura T, Sekar Y, Befus AD. Advances in mast cell biology: new understanding of heterogeneity and function. Mucosal immunology. 2010; 3(2): 111. 20

4. Nakamura T, Otsuka S, Ichii O, Sakata Y, Nagasaki KI, Hashimoto Y, Kon Y. Relationship between numerous mast cells and early follicular development in neonatal MRL/MpJ mouse ovaries. PloS one. 2013; 8(10): e77246

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІАГНОСТИЦІ ОНКОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Десятнюк Лілія Борисівна,

викладач кафедри медичної та біологічної фізики та інформатики;
Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ, Україна

Бовсуновська Катерина Романівна,

студентка 2-го курсу медичного факультету №2;
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

У наш час все швидше й швидше зростає кількість онкологічних хворих. Для успішного лікування пухлин та уникнення різноманітних ускладнень дуже важливе значення має якнайшвидша діагностика захворювання.

Метою даної роботи є виявлення найшвидших і найефективніших методів діагностики онкологічних новоутворень, їх точність, переваги та недоліки.

До сучасних методів діагностики пухлинних новоутворень можна віднести:

- 3D комп'ютерну томографію (КТ)
- магнітно-резонансну томографію (МРТ)
- позитронно-емісійну томографію (ПЕТ)
- ультразвукову діагностику (УЗД)
- онкоскринінг

3D комп'ютерна томографія (КТ) – найдосконаліша діагностика, яка дає точні пошарові зображення відділів та структур внутрішніх органів і головного мозку. Комп'ютер реєструє ці дані і на їх основі формує повне об'ємне зображення, що неможливо зробити в режимі 2D діагностики. Фізичне підґрунтя вимірювань може бути різним: рентгенівським, ультразвуковим, магнітним та ін.

Зараз дуже поширеним є використання спірального 32-зрізового томографа Siemens SOMATOM go.up з товщиною зрізу до 0,6 мм (рис.1), який має потужне програмне забезпечення. З допомогою цього пристрою діагностика онкологічних новоутворень стала дуже швидкою (апарат має високу швидкість сканування) з мінімальним променевим навантаженням на організм людини.[1]

Рис.1. Комп'ютерний томограф Siemens SOMATOM go.up

Також у лікарнях м. Києва при діагностуванні використовують новий сучасний комп'ютерний томограф компанії Toshiba Astelion 16 (Рис.2), з системою *AIDR 3D*, яка в декілька разів знижує променеве навантаження, але при цьому зберігає високу якість зображення, містить сучасні протоколи сканування, результати яких надаються у вигляді опису дослідження з висновком лікаря-рентгенолога, плівки та CD-диску з записом.

Рис.2. Комп'ютерний томограф Toshiba Astelion 16.

Переваги та недоліки КТ представлені нижче у таблиці 1.

Таблиця 1. Переваги та недоліки КТ

Переваги	Недоліки
дозволяє отримати чітке зображення м'яких тканин та кісток; якісна візуалізація порожнистих органів	надається інформація лише про анатомічну будову органів, а не про їх функціональний стан
можливість швидкого встановлення діагнозу	використовується рентгенівське випромінювання, хоча і не в таких великих дозах, як при звичайній рентгенографії

можливість застосування навіть при наявності у пацієнта електричних пристроїв та/або металевих протезів	забороняється проводити КТ дітям та вагітним жінкам
висока інформативність під час діагностики пухлин різного походження, внутрішніх кровотеч	не можна проводити КТ надто часто
мала доза рентгенівського опромінення	
КТ дозволяє дізнатися не тільки про стан органу, що досліджується, але і про взаємовідношення патологічного процесу з органами та тканинами, що розташовані поруч	
КТ дає точну кількісну інформацію про розміри та щільність окремих структур, відносно чого можна робити висновки про характер ушкодження	
є універсальним методом візуалізації	

Магнітно-резонансна томографія (МРТ). Цей метод заснований на принципі ядерно-магнітного резонансу: внаслідок дії радіочастотних імпульсів у постійному магнітному полі стає можливою зміна реакції ядер водню. Таким чином формується сигнал для побудови томографічного зображення, яке дає змогу виявити новоутворення зовсім малих розмірів (до 1 см). [2]

Широко розповсюдженим у всьому світі є комплекс магнітно-резонансної томографії на базі комп'ютерного томографа Siemens Magnetom Sola (рис.3), який використовується для диференціації пухлин будь-якої локалізації, на ранніх етапах розвитку хвороби, без променевого впливу.[1]

Рис.3. Комп'ютерний томограф Siemens Magnetom Sola

Останнім часом стрімко розвивається та впроваджується у клінічну практику **позитронно-емісійна томографія (ПЕТ)**. Її дія базується на мітці молекул, що відповідають за специфічні метаболічні процеси. ПЕТ дає змогу отримати загальну та регіонарну інформацію про метаболізм пухлин, а також прослідкувати його зміни, що з'являються внаслідок терапії. Таким чином ПЕТ

дає змогу оцінювати, наскільки лікування є ефективним та можливі подальші прогнози.[2]

Ультразвукове дослідження (УЗД) застосовують для виявлення захворювань саме внутрішніх органів. Ультразвук поширюється в тканинах організму людини прямолінійно і на межі розподілу середовищ має різну акустичну щільність, що є основою для ультразвукового сканування і відображення вмісту порожнин тіла на екрані комп'ютера.

Онкоскринінг – метод діагностики онкологічних захворювань на ранніх етапах, що проводиться з контрастуванням. Тобто для онкоскринінгу необхідною умовою є введення контрасту внутрішньовенно, адже для пухлинних новоутворень характерним є накопичення контрастної речовини.[3]

Зараз лікарі часто застосовують **соноеластографію** - спосіб оцінювання щільності тканин за допомогою УЗД, що необхідно для виявлення пухлин на ранніх стадіях. Даний метод базується на тому, що доброякісні та злоякісні пухлини мають різну еластичність тканин. На орган, що розташований поверхнево (щитоподібна залоза, лімфовузли, м'які тканини), накладають ультразвуковий датчик, внаслідок чого розповсюджується хвиля, що свідчить про рівень еластичності тканини. Соноеластографія дозволяє дослідити справжні розміри новоутворення та інтенсивність його метастазування.[4]

Висновки. На жаль, за статистичними даними дуже велика кількість людей помирає від онкологічних захворювань. Для ефективного лікування та зменшення інтенсивності їх метастазування є необхідною рання діагностика пухлинних новоутворень за допомогою таких методів, як КТ, МРТ, ПЕТ, УЗД тощо. І хоча всі ці методи все ж таки мають деякі недоліки, вони є основою для диференціації пухлин, оцінки ефективності їх терапії та складання прогнозів певних захворювань.

Джерела:

1. <https://spizhenko.clinic/uk/diagnostika>
2. http://www.onconurse.ltd.ua/files/no_2_1_1.htm
3. <https://www.mrt-m24.com/onkoskrining-2>
4. <https://gormonia.com/services/sonoelastografia/>

НАШ ДОСВІД ЛІКУВАННЯ ПАХОВИХ ГРИЖ У ДІТЕЙ ЗА МЕТОДОМ PIRS

Дігтяр Валерій;

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри;
Державний Дніпровський медичний університет, Кафедра дитячої хірургії,
ортопедії та травматології;

Барсук Олександр;

Кандидат медичних наук, доцент кафедри;
Державний Дніпровський медичний університет, Кафедра дитячої хірургії,
ортопедії та травматології;

Савенко Максим;

Кандидат медичних наук, асистент кафедри;
Державний Дніпровський медичний університет, Кафедра дитячої хірургії,
ортопедії та травматології;

Коваль Сергій;

Лікар хірург – дитячий, завідувач відділенням;
Відділення ендовідеохірургії з наданням невідкладної допомоги, Комунальне
підприємство «Дніпропетровська обласна дитяча клінічна лікарня»
Дніпропетровської обласної ради»

Міщук Євген,

Лікар хірург – дитячий;
Відділення ендовідеохірургії з наданням невідкладної допомоги, Комунальне
підприємство «Дніпропетровська обласна дитяча клінічна лікарня»
Дніпропетровської обласної ради»

Вступ. Пахові грижі у дітей – найчастіші види гриж передньої черевної стінки, що зустрічаються в дитячому віці, та які потребують хірургічного втручання. Консервативне лікування даної патології неможливе, через високий ризик защемлення грижі, розвитку подальших ускладнень і, як наслідок, загрози для здоров'я та життя дитини [1,2,3]. Запропоновані та вдосконалені методики хірургічного лікування пахвинних гриж у дітей дозволяють проводити успішні операції з мінімальною кількістю ускладнень у пацієнтів будь-якого віку та статі. Проте ретроспективні дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів доводять, що відсоток порушень фертильної функції у чоловіків, які перенесли оперативне втручання в дитячому віці на пахвинному каналі, може варіювати від 3,5 до 12%, а при двосторонніх пахвинних грижах порушення фертильної функції може досягати 18%. [4,5]. З розвитком малоінвазивної хірургії у практику широко впроваджуються різні методики лапароскопічного та лапароскопічно –

асистованого лікування пахвинних гриж у дітей, котрі дозволяють мінімізувати травму елементів сім'яного канатика. Найбільш перспективним є методика PIRS – черезшкірне ушивання внутрішнього пахвинного кільця [6].

Мета: провести аналіз результатів хірургічного лікування пахових гриж у дітей методом PIRS за результатами власного досвіду.

Матеріали та методи. За останні 10 років на базі обласної дитячої клінічної лікарні м. Дніпро, Україна проведено хірургічне лікування пахвинних гриж у 536 дітей за методом PIRS. Вікова категорія становила від 1 місяця до 17 років, з них: до 1 року – 21 (3,92%) дитини, від 1 року до 3 років – 237 (44,22%) дітей, від 3 до 7 років – 153 (28,54%) дитини, від 7 до 12 років – 80 (14,93%) дітей та старше 12 років – 45 (8,4%) дітей. Розподіл за статтю: хлопчики – 388, дівчаток – 148, співвідношення 2,6:1. Грижовий дефект праворуч був виявлений у половині випадків – 269 (50,19%) дітей, лише зліва у 50 (9,33%) дітей, а двостороння грижа у 217 (40,49%) дітей.

Результати та обговорення. Прийнято вважати, що пахвинні грижі у дітей є переважно «косими», проте за результатами наших спостережень у 6 дітей було виявлено «пряму» пахвинну грижу, що становить 1,12% від загальної кількості. Також ми застосували метод лапароскопії у дітей, що надійшли із защемленими пахвинними грижами. У 3 випадках діти надійшли з діагнозом защемлена пахвинна грижа з терміном защемлення більше 12 годин. Даним пацієнтам під фармакологічною седацією виконано вправлення пахвинної грижі та через 4-6 годин після передопераційної підготовки виконана діагностична лапароскопія, з метою оцінки стану грижового вмісту після вправлення та ліквідації грижового дефекту за методом PIRS. У 46 пацієнтів із защемленою грижею та строком защемлення менше 12 год проводилося вправлення грижі, а потім після обстеження, через 2 – 3 доби виконувалось оперативне втручання в плановому порядку. При виконанні хірургічного лікування пахвинних гриж у дітей методом PIRS переважно використовувалася 5 мм оптика, у дітей до року або дітей з малою вагою – 3,5 мм оптика. Для накладання пневмоперитонеуму використовувався CO₂, парціальний тиск у дітей молодшої вікової групи становив до 6 мм рт. ст., а в дітей старшого віку не вище 12 мм рт. ст. У випадках, коли пацієнти мали супутню патологію з боку серцево-дихальної системи та мали протипоказання до пневмоперитонеуму, нами було застосовано методику лапароліфтингу.

Щодо дуже великих розмірів пахвино – калиткових гриж, найчастіше це були пацієнти із двосторонньою патологією. Вік таких пацієнтів становив від 1 міс. до 1 року – 12 дітей та від 1 року до 2 років – 8 дітей. У 13 пацієнтів була також супутня патологія: вади розвитку серцево – судинної системи, опорно-рухового апарату, затримка фізичного розвитку. При проведенні оперативного втручання, як правило, використовувалася постановка додаткового порту та робочого затискача, шкіра навколо портів обшивалася нитками, створювалася тракція за лігатури, вуглекислий газ нагнітався без тиску – застосовувався лапароліфтинг. Рецидив пахвинної грижі спостерігали у 2,5% пацієнтів.

У 7 дівчаток віком від 2 міс. до 3 років, при защемленій пахвинній грижі вмістом грижового мішку були придатки, всі вони були правосторонні; у 5 дітей

після успішного вправлення грижового вмісту виконана герніопластику по PIRS. У 1 дівчинки защемлення супроводжувалося перекручуванням придатків, термін захворювання склав 18 годин, і в 1 випадку термін защемлення був близько 3х діб. Враховуючи значний набряк защемлених придатків, занурення їх у черевну порожнину через вузький пахвинний канал було неможливим; здійснено перехід на відкритий доступ.

У 11 пацієнтів чоловічої статі під час лапароскопії було виявлено фіксоване пасмо великого сальника в пахвинному каналі: у 8 – з лівого боку, у 3 – з правого. Всі діти надходили до клініки з підозрою на защемлену пахвинну грижу: у дітей було випинання в пахвинній ділянці, але був відсутній больовий синдром. При сонологічному дослідженні визначалося пасмо сальника в пахвинному каналі, але консервативне вправлення грижового вмісту було неможливим. При оперативному лікуванні була потрібна постановка двох додаткових портів: пасмо сальника фіксувалося атравматичним затискачем і проводилася тракція до вилучення його з пахвинного каналу в черевну порожнину, потім у місці його фіксації до грижового мішка здійснювалося перетин за допомогою апарату «LigaSure», поза зоною. У подальшому проводилося ушивання пахвинного каналу методом PIRS.

Висновки:

1. Хірургічне лікування пахвинних гриж у дітей за методом PIRS достатньо простий і в практичному плані доступний спосіб малоінвазивної герніопластики та доцільне у дітей раннього віку.
2. У випадках наявності у пацієнтів протипоказань до накладання пневмоперитонеуму герніопластика за PIRS може бути виконана шляхом застосування лапароліфтингу.
3. Лапароскопічний контроль дозволяє виявити патологію вагінального відростка очеревини з протилежного боку.
4. Дана методика може бути застосована у дітей із защемленими пахвинними грижами

Література:

1. Исаков ЮФ, Разумовский АЮ, Дронов АФ. Детская хирургия. Москва: ГЭОТАР-Медиа; 2015. 1040 с.
2. Долецкий СЯ, Окулов АБ. Паховые грыжи у детей. Хирургия, 1978(10). С.55-63
3. Дронов АФ, Поддубный ИВ, Котлобовский ВИ. Эндоскопическая хирургия у детей. Москва: ГЭОТАР–МЕД; 2002. с. 208-213
4. Shin D, Lipshultz LI, Goldstein M, Barmé GA, Fuchs EF, Nagler HM McCallum SW, Niederberger CS, Schor RA, Brug VM 3rd, Honig SC. Herniorrhaphy with polypropylene mesh causing inguinal vassal obstruction: a preventable cause of obstructive azoospermia. Ann Surg. 2005; 241(4): 553-8

5. Chen X-F, Wang H-X, Liu Y-D, Sun K, Zhou L-X, Huang Y-R, et al. Clinical features and therapeutic strategies of obstructive azoospermia in patients treated by bilateral inguinal hernia repair in childhood. *Asian J Androl.* 2014 Oct;16(5):745–748. <https://doi.org/10.4103/1008-682X.131710>
6. Endo M., Watanabe T., Nakano M. et al. Laparoscopic completely extraperitoneal repair of inguinal hernia in children:a single-institute experience with 1,257 repairs compared with cut-down herniorrhaphy. *Surg. Endosc.* 2009 (23). P. 1706–1712

КРАТОМ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ І ПЕРИФЕРИЧНИХ ОПОЇДНИХ ТА АНТИНОЦИЦЕПТИВНИХ ЕФЕКТІВ

Курділь Наталія Віталіївна,

кандидат медичних наук, заступник директора ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Волосовець Антон Олександрович,

доктор медичних наук, завідувач кафедри медицини невідкладних станів Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна

Шейман Борис Семенович,

доктор медичних наук, провідний науковий співробітник ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л.І. Медведя МОЗ України», м. Київ, Україна

Іващенко Олег Васильович,

кандидат медичних наук, доцент кафедри медицини невідкладних станів Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна

Андрющенко Владислава Валеріївна,

лікар-анестезіолог відділення інтенсивної терапії та екстракорпоральної детоксикації НКП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги», м. Київ, Україна

Вступ. Україна сьогодні не регулює продаж продукції, виготовленої з рослини Кратом (лат., *Mitragyna speciosa* Korth., сімейства *Rubiaceae*) та не здійснює заходів з контролю безпечності цього продукту, не зважаючи на його специфічну дію на нервову, серцево-судинну системи, органи травлення та інші елементи гомеостазу людини.

Мета роботи полягає в узагальненні даних про механізми виникнення центральних та периферичних опіюючих, антиноцицептивних та інших ефектів, за дії хімічних сполук, що містяться у складі Кратому.

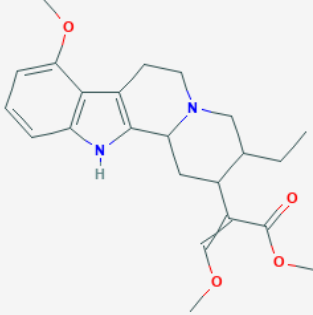
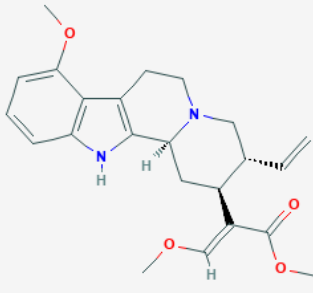
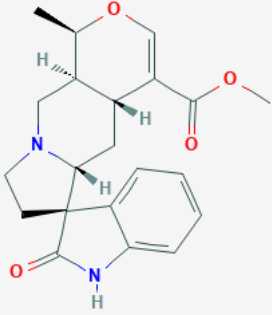
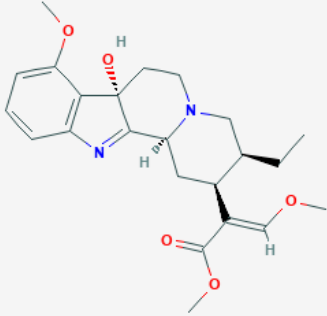
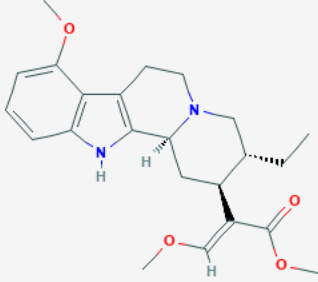
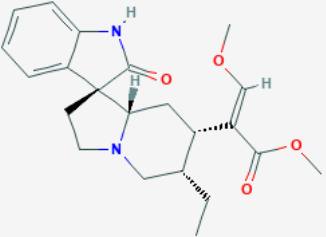
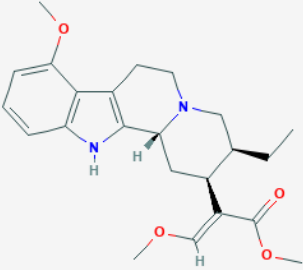
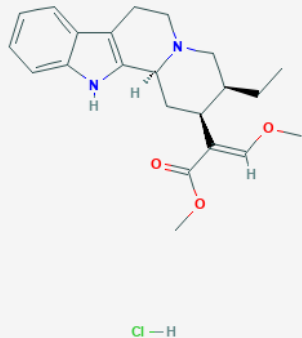
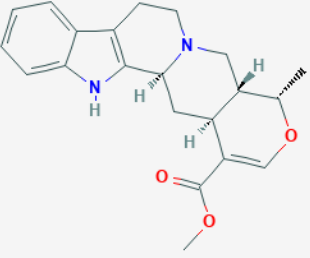
Матеріал і методи. Використані звіти ВООЗ, Європейського центру моніторингу наркотиків та наркоманії (The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, EMCDDA), наукові огляди та окремі дослідження, присвячені фітохімії, фармакології і токсикології речовин, що входять до складу продуктів, виготовлених на основі *Mitragyna speciosa* (сімейства *Rubiaceae*).

Результати та обговорення. Останнім часом Кратом (англ., «Kratom»), що культивується на територіях тропічних країн, все частіше потрапляє на ринки країн Східної Європи. Листя Кратому висушуються, подрібнюються та продаються у формі зеленого порошку, таблеток, капсул, екстрактів та жувальних цукерок [1-3]. Останні роки в Україні Кратом реалізується під сотнями комерційних назв переважно через мережу Інтернет під назвами: «Кратом», «продукт Кратом» «органічний чай Кратом», «етнічний чай Кратом», «чай Кратом» та ін. Не зважаючи на факт його стрімкого поширення серед споживачів психоактивних речовин в Україні, ми не знайшли в українських наукових джерелах однозначної інформації про механізми його біологічної дії та наслідки вживання для здоров'я людини.

Листя Кратому містять понад 40 структурно споріднених алкалоїдів, а також кілька флавоноїдів, терпеноїдних сапонінів, поліфенолів та різних глікозидів. Фармакологічні і токсичні ефекти Кратому для більшості його складових сьогодні вивчені недостатньо. Так по відношенню лише до 4-х компонентів Кратому (мітрагінін, 7-ОН-мітрагінін), спеціоциліатин та коринантеїдин) визначені фармакокінетичні характеристики.

Найбільш дослідженим є мітрагінін, що складає близько 2% маси сушеного листя Кратому, але містить до 66% загального вмісту алкалоїдів. Високоактивний окислений метаболіт мітрагініну – 7-ОН-мітрагінін, присутній у значно менших кількостях (до 0,02%); алкалоїди індолу присутні у більш значних концентраціях та включають спеціогінін – *Speciogynine* (C₂₃H₃₀N₂O₄), пайнантеїн – *Paunanthaine* (C₂₃H₂₈N₂O₄) та мітрафілін – *Mitraphyllin* (C₂₁H₂₄N₂O₄); присутні також інші алкалоїди, які не є фармакологічно активними, проте, можливо, вони посилюють ефекти фармакологічно активних сполук (див. таблицю).

З огляду на склад алкалоїдів Кратому, його хімічний синтез занадто складний, що робить нерентабельним масове виробництво штучного продукту. Однак, мітрагінін може служити хімічним попередником більш потужного 7-гідроксимітрагініну. Враховуючи різноманітність алкалоїдів, присутніх у екстрактах Кратому, та унікальні потенційні фармакодинамічні властивості кожного з них, фізіологічний ефект Кратому є складним, поєднуючи стимулюючі та пригнічуючі (подібні до дії опіоїдів) властивості, що проявляються послідовно та залежно від дози.

		
Mitragynine (C ₂₃ H ₃₀ N ₂ O ₄)	Paynantheine (C ₂₃ H ₂₈ N ₂ O ₄)	Mitraphyllin (C ₂₁ H ₂₄ N ₂ O ₄)
		
Hydroxymitragynine (C ₂₃ H ₃₀ N ₂ O ₅)	Speciogynine (C ₂₃ H ₃₀ N ₂ O ₄)	Corynoxine (C ₂₂ H ₂₈ N ₂ O ₄)
		
Speciociliatine (C ₂₃ H ₃₀ N ₂ O ₄)	Corynantheidine (C ₂₂ H ₂₈ N ₂ O ₃)	Ajmalicine ((C ₂₁ H ₂₄ N ₂ O ₃)

Таблиця. Молекулярна будова основних складових Кратому (лат., *Mitragyna speciosa* Korth., сімейство Rubiaceae).

Сьогодні мітрагінін віднесено до групи «нових психоактивних речовин», які здатні стимулювати опіюїдні рецептори, що контролюють біль [1].

Хоча його часто називають опіюїдом, через його здатність до взаємодії з опіюїдними рецепторами, мітрагінін може викликати ефекти, які відрізняються від ефектів класичних опіюїдів.

В організмі людини (і дослідних тварин) мітрагінін перетворюється на 7-ОН-мітрагінін, який є більш потужним і потенційно відповідальним за

опіоїдоподібні ефекти. Фармакологічні властивості мітрагініну, і 7-ОН-мітрагініну в першу чергу проявляються в дії на опіоїдні рецептори, однак, спорідненість мітрагініну до цих рецепторів менше, ніж у морфіну, причому 7-ОН-мітрагінін потужніший в 46 разів за мітрагінін і в 13 разів – за морфін [4].

Досі остаточно не визначений механізм дії алкалоїдів Кратому на кожен з опіоїдних рецепторів: на теперішній час виділяють чотири основні групи опіоїдних рецепторів: μ - (мю), δ - (дельта), κ - (капа) і ноцицептивні рецептори.

Дослідження (Yamamoto, L.T., et al., 1999) демонструють, що мітрагінін діє як агоніст опіоїдних рецепторів з високою спорідненістю до μ -опіоїдних рецепторів; 7-ОН-мітрагінін, також демонструє потужний ефект як агоніст опіоїдів в експерименті «in vitro».

Мітрагінін проявляє виразні антиноцицептивні ефекти через супраспінальні μ - та δ -опіоїдні рецептори, що доведено у дослідженнях (Babu K.M., et al., 2008) в експериментах «in vivo», так «in vitro». Авторами було встановлено, що мітрагінін і 7-ОН-мітрагінін поводяться як опіоїдні агоністи, причому мітрагінін діє переважно на μ - та δ -рецептори, а 7-ОН-мітрагінін є більш селективним до μ - та κ -рецепторів. Також не можна виключити, що і мітрагінін і 7-ОН-мітрагінін проявляють змішані ефекти і є агоністами-антагоністами опіоїдних рецепторів, поводячись як часткові агоністи μ -рецепторів та конкурентні антагоністи δ -рецепторів, із незначним впливом на κ -рецептори.

Важливо, що алкалоїди індолу, що містяться в складі Кратому, структурно та фармакодинамічно відрізняються від своїх опіоїдних аналогів, виробляючи частково подібні до опіоїдних, але неідентичні ефекти. Тому ці сполуки отримали назву «атипові опіоїди», щоб відокремити їх від таких груп як: морфін, напівсинтетичні опіоїди та ендogenous ліганди.

Зв'язування індольних алкалоїдів з опіоїдними рецепторами ініціює передачу сигналів, пов'язаних з G-білком (G-protein-coupled receptor - GPCR); однак, на відміну від традиційних опіоїдів, активація GPCR алкалоїдами індолу не ініціює β -арестинний шлях (англ. β -arrestin pathway). Це явище, відоме як упереджений агонізм або ліганд-спрямована сигналізація, що дає можливість одному рецептору опосередковувати різні внутрішньоклітинні ефекти шляхом вибіркового вимкнення різних сигнальних каскадів, пов'язаних з рецептором. Відомо, що β -арестинний шлях, аналогічно дії μ_2 -рецепторів, відповідає за більшість симптомів, типових для опіоїдів (наприклад, пригнічення дихання, седативний ефект, пригнічення перистальтики), тому селективна інактивація β -арестину мітрагініном може бути цінною моделлю для розробки нових опіоїдів з мінімальним набором побічних ефектів.

На додаток до опіоїдних аналгетичних ефектів, мітрагінін також блокує передачу сигналу болю за допомогою інших механізмів, що свідчить про мультимодальну роль у регулюванні сприйняття болю. Наприклад, мітрагінін послаблює передачу нейронального болю через блокаду Ca^{2+} каналів; проявляє непрямі знеболюючі і протизапальні властивості шляхом інгібування експресії COX-2 та простагландину E_2mRNA (E_2mRNA), а на додаток до цих антиноцицептивних ефектів, мітрагінін проявляє певну спорідненість до рецепторів центральної нервової системи, включаючи 5- $\text{HT}_{2\text{C}}$ і 5- HT_7 рецепторів

серотоніну, D₂ дофамінових рецепторів та A_{2A} аденозинових рецепторів, але фізіологічне значення цих взаємодій ще залишається остаточно невивченим.

Незважаючи на те, що використання Кратому в ситуаціях відміни опіоїдів стало поширеним явищем, в науковій літературі описуються такі наслідки для здоров'я як синдром відміни Кратому. В умовах субхронічного експерименту на мишах доведено, що високі дози *Mitragyna speciosa* здатні викликати ураження легень (ознаки емфіземи) та нирок (підвищення рівня креатиніну та сечовини в крові). Безумовно, існує занепокоєння щодо потенційної токсичності мітрагініну при одночасному застосуванні Кратому з психотропними ліками та наркотиками. Особливо небезпечними є продукти з Кратому, що мають штучно підвищений вміст мітрагініну (концентровані органічні екстракти Кратому), порівняно з традиційними продуктами.

Висновки. Вільний продаж Кратому на території України та відсутність заходів з регулювання якості та безпеки продуктів, виготовлених на його основі, створюють небезпеку для споживачів. Разом з тим, останні наукові дослідження доводять, що мітрагінін, що входить до складу Кратому, має великий потенціал для медичної науки, як модель для розробки нових підходів в досить актуальних сферах медицини, зокрема для лікування болю та позбавлення від опіоїдної залежності.

Ключові слова: Кратом, мітрагінін, альтернативні опіоїди.

Список літератури:

1. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). UNODC Early Warning Advisory (EWA) on New Psychoactive Substances (NPS). Available online: <https://www.unodc.org/LSS/Home/NPS> (accessed on 14 June 2021).
2. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Adiction. New Psychoactive Substances in Europe. Available online: <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/65/TD0415135ENN.pdf> (accessed on 14 June 2021).
3. Kratom (*Mitragyna speciosa*) Drug Profile. Available online: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/kratom> (accessed on 14 June 2021).
4. Kamble S, Sharma A, King T, Leon F, McCurdy C, Avery B. Metabolite profiling and identification of enzymes responsible for the metabolism of mitragynine, the major alkaloid of *Mitragyna speciosa* (kratom). *Xenobiotica*. 2019; 49(11):1279–88.
5. Singh D, Müller C, Murugaiyah V, Hamid S, Vicknasingam B, Avery B, et al. Evaluating the hematological and clinical-chemistry parameters of kratom (*Mitragyna speciosa*) users in Malaysia. *J Ethnopharmacol*. 2018; 214:197–206.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ОБЪЕМА КОРРЕКЦИИ КРОВЯНОГО ГОМЕОСТАЗА У БОЛЬНЫХ С ЖЕЛУДОЧНО-КИШЕЧНЫМИ КРОВОТЕЧЕНИЯМИ. ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР

Плюта И. И.,

аспирант кафедры хирургии,
анестезиологии и интенсивной терапии
последипломного образования Национального
медицинского университета
им. А.А.Богомольца, Киев, Украина

Аннотация. Проблема контроля кровяного гомеостаза (свертывающей, противосвертывающей систем и система тромболизиса) актуальна у больных с кишечно-желудочными кровотечениями. Показатели являются объективным основанием определением объема и содержания корригирующей терапии. В условиях угрозы развития тромбозов на фоне кровотечений актуальность контроля многократно возрастает. Контролю показателей гомеостаза и

Ключевые слова. Обзор; желудочно-кишечные кровотечения; индивидуальная тромбопрофилактика.

Гемостаз крови обеспечивает, с одной стороны, сохранение жидкого состояния циркулирующей крови; и одновременно, с другой - предупреждение и лечение кровотечений.

В целях характеристики состояния исследуемой системы проводятся традиционные исследования.

Важным является определение количество тромбоцитов. В тромбоцитах имеются факторы, участвующие в свертывании крови. При повреждении стенки сосуда пластинки агрегируют, прилипают к образующимся нитям фибрина, в результате чего формируется тромб, закрывающий рану. В процессе тромбообразования наблюдается несколько этапов с участием многих компонентов крови.

На первом этапе происходило накопление тромбоцитов и выход физиологически активных веществ. На втором этапе – коагуляция и остановка кровотечения (гемостаз). Этот этап имеет 3 основные фазы изменений. В первой фазе происходило образование активной тромбопластина из тромбоцитов (внутренний фактор) и из тканей сосуда при их повреждении (наружный, тканевый фактор). Во второй – образование под влиянием тромбопластина из неактивного протромбина активного тромбина. В третьей фазе под влиянием тромбина из фибриногена образовывался фибрин. Для всех фаз свертывания крови необходим Ca^{+2} .

На третьем этапе наблюдалась ретракция кровяного сгустка, связанная с сокращением нитей актина в отростках тромбоцитов и нитей фибрина [1, 2].

РФМК – растворимые фибрин-мономерные комплексы – характеризовали пул фибриногена. РФМК-тест предназначен для количественного определения в плазме крови РФМК, являющейся маркерами тромбинемии при внутрисосудистом свертывании крови [3, 4, 5].

Принцип метода заключается в определении времени появления в плазме, содержащей РФМК, зерен (паракоагулята) фибрина после добавления в нее раствора о-фенантролина. РФМК – растворимые фибрин-мономерные комплексы – характеризовали пул фибриногена.

MNV (Международное нормализованное отношение), латинская аббревиатура INR (International Normalized Ratio) – дополнительный способ представления результатов протромбинового теста, рекомендованный для контроля терапии косвенными антикоагулянтами комитетом экспертов Всемирной организации здравоохранения ВОЗ, Международным комитетом по изучению стандартизации в гематологии MNV предложено рассчитывать по определенной формуле [6, 7].

ISI (International Sensitivity Index of thromboplastin), он же МИЧ (международный индекс чувствительности) – показатель чувствительности тромбопластина, стандартизировал его в отношении международного стандарта. MNV – математическая коррекция, с помощью которой производилась стандартизация протромбинового времени, позволявшая сравнивать результаты, полученные в различных лабораториях.

Протромбиновое время ПВ характеризовало первую (протромбинообразование) и вторую (тромбинообразование) фазы плазменного гемостаза и отражало активность протромбинового комплекса (факторов VII, V, X и собственно протромбина — фактора II). Увеличение ПВ свидетельствовало о склонности к гипокоагуляции; уменьшение – о склонности к гиперкоагуляции. Сравнение результатов исследований с использованием различных тромбопластин было важной задачей практической медицины. Различные тромбопластины различают по ISI, что прилагалось к описанию каждого набора.

Активированное частичное тромбопластиновое время или АЧТВ являлось показателем измерения эффективности «внутреннего» (пути контактной активации) и общего пути свертывания. Кроме выявления нарушений в процессе свертывания крови, АЧТВ также используется для контроля эффективности лечения гепарином, основным антикоагулянтом. Тест используется в сочетании с тестом протромбинового времени (ПВ), измеряющим внешний путь свертывания.

Важность и необходимость этих тестов в ситуациях массивно кровопотеря не вызывает сомнения. Однако у всех этих тестов есть ряд общих недостатков. Основными являются следующие. В критической, ургентной ситуации необходимо не только проводить их в полном объеме, но и следить за динамикой показателей буферной системы. Эти показатели дают возможность оценить работу только отдельных звеньев коагуляционного процесса и не позволяют увидеть общую системную картину работы гемостаза. Кроме того, для проведения этих тестов требуется забор большого количества биоматериала, а подготовка и получение результата занимает много времени.

Поэтому на современном этапе на смену обычной коагулограмме пришел более современный метод диагностики нарушений гемостаза – тромбоэластометрия (ТЭМ), который обладает рядом преимуществ по сравнению с традиционными методами оценки гомеостаза крови. ТЭМ, в отличие от стандартной коагулограммы, позволяет оценить все звенья гемостаза за ограниченный период [8, 9, 10]. Метод тромбоэластографии базируется на изучении вязко-эластических свойств тромба. Тромбоэластограмма последовательно показывает три фазы свертывания крови:

Фаза 1. Образование тромбокиназы. Длительность этой фазы может составлять от 4 до 10 минут

Фаза 2. Формирование сгустка. Это происходит в течение 5-8 минут.

Фаза 3. Образование фибрина. На этой фазе кривая достигает пика амплитуды.

Схема тромбоэластограммы выглядит следующим образом [11] (рис.1).

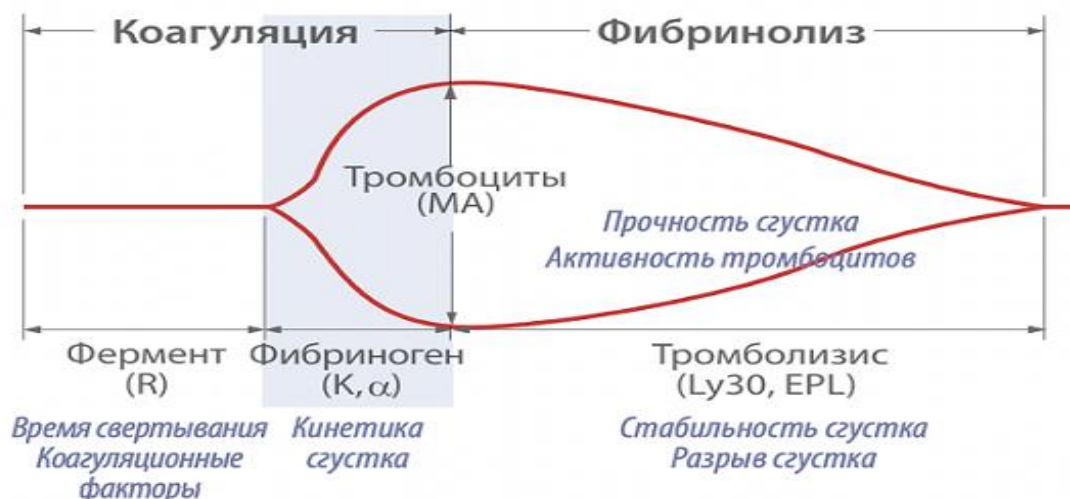

Рис.2. Схема тромбоэластограммы.

Время реакции (R) — один из ключевых показателей, определяющий период свертывания крови. Эта величина характеризует первые две фазы.

Третью фазу характеризует показатель K, показывающий время формирования сгустка.

МА — максимальная амплитуда. Если этот показатель занижен, то это может говорить о вероятном снижении фибриногена, тромбоцитов или же повышении коагулянтов (естественных).

G — расчетная величина, характеризующая максимальную прочность сгустка, то есть направленность изменений гемостаза и степень их компенсации.

Преимущества метода тромбоэластографии заключается в следующем. Она комплексно характеризует состояние кровяного гомеостаза, все фазы тромбообразования. Тромбоэластография объективна. Время, затраченное на ее проведение, значительно меньше, чем время на постановку тестов традиционным методом.

Тромбоэластография применяется в мировой медицинской практике уже более 15 лет и доказал свою эффективность [12, 13, 14, 15]. Однако, вопреки

успешному мировому опыту, в Украине методика применяется незаслуженно редко.

Таким образом, объективный динамический контроль показателей гомеостаза крови является необходимым условием проведения антитромботической терапии у больных с кровотечениями желудочно-кишечного тракта. Современным, более удобным и менее затратным является метод тромбозластографии. Использование его в клинической практике является безопасным и достаточным.

Для пациентов с факторами риска повторных обширных желудочно-кишечных кровотечений и тромбоемболических осложнений необходимы эффективные индивидуальные стратегии ведения. Заключаться она должна в следующем.

Объективная оценка рисков тромбозов и кровотечений должна проводиться на основе систематизации и балльной оценки всех имеющихся индивидуальных особенностей. Основой могут быть разработанные и предложенные шкалы оценки рисков и эффективности и объема лечения [16]. Одной из шкал есть шкала Рокала (Rockall score) для оценки риска смертности [17]. Она включает возраст пациента, гемодинамические изменения, наличие сопутствующей патологии и эндоскопические данные.

Шкала Бейлора (The American Baylor score) прогнозирует повторение кровотечения после эндоскопической терапии в случае неварикозного кровотечения и включает пять клинических и эндоскопических критериев. Прогностический индекс Cedar Sinai применяется для определения последствий и продолжительности госпитализации. Статистический анализ эффективности шкал показал площадь под кривой (AUROC) на уровне 0,85, 0,78 и 0,81 соответственно для оценки смертности. Относительно повторного кровотечения показатели составили 0,68, 0,59 и 0,67 соответственно для указанных шкал.

Кроме этого, широко применяются прогностические до-эндоскопические шкалы, в частности адаптированная шкала Рокала (не учитываются эндоскопические компоненты). Наряду с ней применяется шкала Глазго-Блачфорда (The Glasgow Blatchford Score), которая прогнозирует потребность в госпитальных вмешательствах, включая переливание крови, эндоскопическое или хирургическое лечение или смертность [15].

При высоко риске повторного кровотечения антикоагулянтную терапию низкомолекулярными гепаринами проводить опасно; профилактика тромбозов заключается в использовании компрессионного беля на нижние конечности и двигательной активности в пределах постели.

С ростом риска тромбообразования и снижением вероятности повторного кровотечения возможно дополнительное использование профилактических доз (2500 ЕД) эноксапарина.

В случаях надежного гемостаза и выявления достаточно высокой вероятности развития тромбозов (варикозное расширение вен нижних конечностей, атеросклеротические изменения артерий и т.д.) возможно применение высоких, лечебных доз низкомолекулярных гепаринов.

Для определения объема тромбопрофилактики необходим учет как рисков повторных кровотечений, так и рисков развития тромбозов (на фоне безопасным и обоснованным проведения интенсивного лечения кишечно-желудочных кровотечений).

Совместное использование транексамовой кислоты и низкомолекулярных гепаринов является обоснованным и безопасным [18].

Тромбоэластография является объективным динамическим контролем показателей гомеостаза крови; необходимым условием проведения антитромботической терапии у больных с кровотечениями кишечно-желудочного тракта.

Такой подход с учетом всех индивидуальных особенностей, систематизированных по шкалам рисков, кажется нам наиболее обоснованным.

Литература

1. Suchkov I. A., Sebastian J. M.-G., Schellong T., Falciani G. M. Comparison of Once-Daily Bemiparin with Twice-Daily Enoxaparin for Acute Deep Vein Thrombosis: A Multicenter, Open-Label, Randomized Controlled Trial. *Clinical Drug Investigation*. February 2018; 38(2);181–189
2. Кизилова Н.И.. Клинико-лабораторная диагностика системы гемостаза, принципы и схемы исследования .Новосибирск. 2007; 35С.
3. www.coagulometers.ru
4. Barkun AN, Almadi M, Kuipers EJ, Laine L, Sung J, Tse F, Leontiadis et al. Management of Nonvariceal Upper Gastrointestinal Bleeding: Guideline Recommendations From the International Consensus Group. *Ann Intern Med*. 2019 Dec 3;171(11):805-822. doi: 10.7326/M19-1795.
5. Wolf AT, Wasan SK, Saltzman JR. Impact of anticoagulation on rebleeding following endoscopic therapy for nonvariceal upper gastrointestinal hemorrhage. *Am J Gastroenterol*. 2007 Feb;102(2):290-6. doi: 10.1111/j.1572-0241.2006.00969.x.
6. Назаренко Г.И., Кишкун А.А. Клиническая оценка результатов лабораторных исследований М. 2006; 124С.
7. www.trombozu.net
8. Timofeeva, Natalya & Buryachenko, Natalya & Stomenskaya, Irina & Kostrova, Olga & Struchko, Gleb. Tromboelastometry in the diagnosis of acute coagulopathies. A clinical case of poisoning with warfarin/ *Acta medica Eurasica*. 2020; 12: 55-61. DOI: 10.47026 / 2413-4864-2020-3-55-61
9. Еремеева Д.Р., Зайнулина М.С. Применение метод ротационная тромбоэластографии/тромбо-эластометрии с целью оценки вероятности развития массивной акушерской кровопотери в группе высокого риска. *Акушерство, Гинекология и Репродукция*. 2020; 14 (1): 94–101. DOI: 10.17749 / 2313-7347.2020.14.1.94-101.
10. Ярец Ю.И. Тромбоэластография: основные показатели, интерпретация результатов / Ю.И. Ярец. Гомель. 2018; 26С.
11. Meconi T., Frigieri F.C. Evaluation of coagulation function by rotation thromboelastometry in critically ill patients with severe COVID-19 pneumonia. *J Thromb Thrombolysis*. 2020;50(2):281–286. doi:10.1007/s11239-020-02130-7

12. Sadeghi A, Zali MR, Mohaghegh Shalmani H, Ketabi Moghadam P, Rajabnia Chenari M, Karimi MA, Salari S, Asadzadeh-Aghdaei H. An algorithmic approach to gastrointestinal bleeding in patients receiving antithrombotic agents. *Gastroenterol Hepatol Bed Bench*. 2020 Winter;13(Suppl1):S8-S17. PMID: 33584999; PMCID: PMC7881411.

13. Study on the preventive effect of intravenous esomeprazole in the management of nonvarices upper gastrointestinal bleeding. *Medicine (Baltimore)*. 2021 May 21;100(20):e25420. doi: 10.1097/MD.00000000000025420.

14. Пестрикова Т.Ю., Юрасова Е.А., Юрасов И.В., Князева Т.П., Ткаченко В.А Профилактика тромбозов. Рациональный подход к ведению пациенток в послеоперационном периоде (обзор литературы) *Consilium Medicum*. 2018; 20 (6): 53–56. DOI: 10.26442/2075-1753_2018.6.53-56

15. Мороз Е.В., Артемкин Э.Н., Крюков Е.В., Чернецов В.А. Осложнения со стороны желудочно-кишечного тракта при анти тромботической терапии. *Общая реаниматология*. 2018;14(3):15-26. [https:// doi.org/10.15360/1813-9779-2018-3-15-26](https://doi.org/10.15360/1813-9779-2018-3-15-26)

16. Speir E. J. Management of Acute Lower Gastrointestinal Bleeding / E. J. Speir, R. M. Ermentrout, J. G. Martin // *Tech Vasc Interv Radiol*. — 2017. — Vol. 20, No. 4. — P. 258-262.

17. Validation of prognostic scores for clinical outcomes in cirrhotic patients with acute variceal bleeding / M. Motola-Kuba, A. Escobedo-Arzate, F. Tellez-Avila [et al.] // *Ann Hepatol*. — 2016. — Vol. 15, No. 6. — P. 895-901

18. Rushay A. K., Skiba V. V., Lisaichuk Yu. S., Martinchuk A. A., Baida M. V. Plasty of shin bone defects with segmental loss using ring fixators of the wire-rod type. *Vestsi Natsyyanal'nai akademii navukBelarusi. Seriya meditsinskikh navuk = Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Medicalseries*, 2021, vol. 18, no. 4, pp. 466-473 (in Russian). <https://doi.org/10.29235/1814-6023-2021-18-4-466-473>

ОЦІНКА МОРФОЛОГІЧНИХ АНОМАЛІЙ КЛІТИН ПЕРИФЕРИЧНОЇ КРОВІ ПРИ АНЕМІЇ, ЩО ЗУМОВЛЕНА ПОЄДНАННЯМ ДЕФІЦИТУ ЗАЛІЗА ТА ВІТАМІНУ В₁₂

Сулейманова Еміне Усмановна

к.біол.н., доцент загальноузівської кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я Таврійський Національний університет імені В.І. Вернадського, Київ, Україна

Тимченко Анатолій Сергійович

д.мед.н., професор загальноузівської кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я Таврійський Національний університет імені В.І. Вернадського, Київ, Україна

Дерпак Юрій Юрійович

д.мед.н., доцент кафедри гематології і трансфузіології Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна

Гайдукова Світлана Миколаївна

д.мед.н., професор кафедри гематології і трансфузіології Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна

Видиборець Станіслав Володимирович

д.мед.н., професор, завідувач кафедри гематології і трансфузіології Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна

Актуальність. Дослідження останніх років демонструють, що обмін заліза в організмі тісно пов'язаний з обміном деяких вітамінів та мікроелементів [1, 6]. Клінічні, морфологічні критерії залізодефіцитної анемії (ЗДА) та вітамін-В₁₂дефіцитної анемії (В₁₂ДА) є добре вивченими [3, 7], однак роботи, в яких висвітлено роль одночасного дефіциту заліза та вітаміну В₁₂ у генезі анемічного синдрому, а також особливості перебігу таких анемії є поодинокими, з розрізненими, інколи навіть суперечливими, фактичними даними [2, 5]. Розвиток мегалобластної анемії на фоні ЗДА може створити певні діагностичні труднощі [2, 4, 6], адже дефіцит заліза здатен маскувати морфологічні ознаки В₁₂ДА і навпаки. Доведено, що при лікуванні „справжньої” В₁₂ДА може розвинути так званий утилізаційний дефіцит заліза [2], а при лікуванні ЗДА – дефіцит вітаміну В₁₂ [4]. Анемія, зумовлена поєднанням дефіциту заліза та вітаміну В₁₂ (ЗДА+В₁₂ДА) є одним з найменш вивчених видів дефіцитних анемії, що зумовлює значний науковий інтерес до даної проблеми; залишаються остаточно

не з'ясованими її морфологічні особливості та не розробленими диференційно-діагностичні критерії.

Мета роботи – дослідити морфологічні аномалії клітин периферійної крові хворих на ЗДА+В₁₂ДА у співставленні з морфологією клітин периферійної крові хворих на ЗДА та В₁₂ДА.

Матеріали та методи: При обстеженні 34 хворих на дефіцитні анемії (21 жінки та 13 чоловіків) віком від 18 до 79 років (середній вік – 51,79±2,87 років), які перебували на стаціонарному лікуванні в гематологічному відділенні Вінницької обласної клінічної лікарні ім. М.І. Пирогова, у 19 було виявлено ЗДА+В₁₂ДА (середній вік – 55,37±3,69 (29-79) років). 10 хворих на ЗДА (середній вік – 41,30±4,56 (18-66) років) та 5 хворих на В₁₂ДА (середній вік – 59,2±7,47 (33-76) років) увійшли до двох груп порівняння. ЗДА діагностувалась на основі зниження рівню феритину сироватки, а В₁₂ДА – на основі одночасної елевації загального гомоцистеїну сироватки та метілмалонової кислоти з сечею і підтвердженого мегалобластичного кровотворення при аспіраційній біопсії кісткового мозку. За умови поєднання вказаних критеріїв діагностували ЗДА+В₁₂ДА.

Морфологію клітин периферійної крові досліджували за допомогою світлової мікроскопії з імерсійною системою при збільшенні в 900 разів. Підраховували кількість аномальних еритроцитів в 10 мікроскопічних полях зору в різних ділянках мазку. Суму клітин ділили на 10 і отримували середню кількість еритроцитів, що відрізнялись від нормальних забарвлень, розміром або формою. Згідно отриманої кількості еритроцитів встановлювали ступінь (легкий, середній, тяжкий) гіпо- та гіперхромії, анізоцитозу (мікро-, макро- та мегалоцитозу) (6-15, 15-30 і більше 30 відповідно), пойкилоцитозу (2-5, 6-15 і більше 15 відповідно) та наявність патологічних включень в еритроцитах (1-2, 3-5 і більше 6 відповідно). Додатково відмічали кількість еритрокаріоцитів (нормобластів, мегалобластів) на 100 еритроцитів. Визначали індекс сегментації нейтрофілів (NSI) за методом Bills et Spatz (1977) шляхом підрахунку 200 нейтрофілів, ядро яких мало 4 та більше сегментів. Потім визначали відсоток клітин, ядро яких складалось з 5 і більше сегментів по відношенню до кількості клітин, ядро яких мало 4 сегменти (нормальні межі - 2,5-25%, коли ж NSI перевищує 30%, то говорять про гіперсегментацію ядер). Окремо підраховували кількість гіперсегментованих поліморфноядерних лейкоцитів, ядро яких складалось з 6 (N6), 7 (N7) та 8 (N8) сегментів, з'єднаних між собою тонкою хроматиною ниткою, та кількість макрополіцитів (гіперплоїдних нейтрофілів) з 2 та більше ядрами (на 200 клітин). Також констатували наявність гігантських нейтрофілів в мазку периферійної крові.

Результати та їх обговорення: При мікроскопії мазку периферійної крові хворих на ЗДА+В₁₂ДА поряд з нормальними еритроцитами було виявлено дві групи аномальних (див. табл. 1, 2, 3). Одна група еритроцитів була гіпохромною, в більшості випадків мікроцитарною зі зміненою формою (кодоцитоз, гіпохромний овалоцитоз, анулоцитоз, стоматоцитоз). Вказані види еритроцитів є характерною морфологічною ознакою ЗДА. Інша група еритроцитів була представлена гіперхромними макровалоцитами, що притаманні В₁₂ДА. Серед

патологічних включень у 1 хворого на ЗДА+В₁₂ДА (5,26%) в еритроцитах були виявлені лише ядерні пилінки Вейденрейха, у 4 (21,05%) – ядерні форми – еритрокаріоцити (min-max – 1-2 на 100 еритроцитів).

При морфологічній оцінці сегментоядерних нейтрофільних гранулоцитів у всіх пацієнтів основної групи мала місце гіперсегментація ядер, що проявлялась у збільшенні NSI (100% обстежених) і/або появі N6-8 (89,74% обстежених), а також гіперплоїдія ядер (макрополіцити були виявлені у 47,37% обстежених) (див. табл. 4). Гігантські нейтрофіли спостерігались у 21,05% обстежених. Гіперсегментація та гіперплоїдія ядер поліморфноядерних лейкоцитів є ознакою мегалобластичного типу кровотворення, зумовленого В₁₂ДА, на периферії.

Специфічних змін тромбоцитарного паростку при мікроскопії мазку периферійної крові виявлено не було.

Вказані морфологічні аномалії мали тенденцію до зникнення з периферійної крові у хворих на ЗДА+В₁₂ДА при етіотропному лікуванні: на 21 добу лікування переважна більшість еритроцитів стала нормохромною та нормоцитарною, NSI достовірно ($p < 0,01$) нормалізувався ($17,57 \pm 0,9\%$ (10,8-22,8)), N6-8 та макрополіцити виявлені не були.

Таблиця 1

Ступінь гіпо- та гіперхромії еритроцитів периферійної крові у хворих на ЗДА+В₁₂ДА (у співставленні з даними хворих на ЗДА та В₁₂ДА)

Ступінь анізохромії		Групи обстежених		
		ЗДА+В ₁₂ ДА (n=19)	ЗДА (n=10)	В ₁₂ ДА (n=5)
гіпохромія	легкий (6-15 клітин) % (абс.)	15,79 (3)	20 (2)	-
	середній (16-30 клітин) % (абс.)	15,79 (3)	40 (4)	-
	тяжкий (більше 30 клітин) % (абс.)	52,63 (10)	40 (4)	-
	всього % (абс.)	84,21 (16)	100 (10)	-
гіперхромія	легкий (6-15 клітин) % (абс.)	57,89 (11)	30 (3)	-
	середній (16-30 клітин) % (абс.)	5,26 (1)	-	40 (2)
	тяжкий (більше 30 клітин) % (абс.)	10,53 (2)	-	60 (3)
	всього % (абс.)	73,68 (14)	30 (3)	100 (5)

Таблиця 2

Ступінь анізоцитозу еритроцитів периферійної крові у хворих на ЗДА+В₁₂ДА (у співставленні з даними хворих на ЗДА та В₁₂ДА)

Ступінь анізоцитозу		Групи обстежених		
		ЗДА+В ₁₂ ДА (n=19)	ЗДА (n=10)	В ₁₂ ДА (n=5)
мікроцитоз	легкий (6-15 клітин) % (абс.)	68,42 (13)	50 (5)	40 (2)
	середній (16-30 клітин) % (абс.)	10,53 (2)	30 (3)	-
	тяжкий (більше 30 клітин) % (абс.)	5,26 (1)	10 (1)	-
	всього % (абс.)	84,21 (16)	90 (9)	40 (2)
макроцитоз	легкий (6-15 клітин) % (абс.)	63,16 (12)	20 (2)	-
	середній (16-30 клітин) % (абс.)	15,79 (3)	-	-
	тяжкий (більше 30 клітин) % (абс.)	15,79 (3)	-	100 (5)
	всього % (абс.)	94,74 (18)	20 (2)	100 (5)
мегалоцитоз	% (абс.)	15,79 (3)	-	80 (4)

Таблиця 3

Пойкілоцитоз еритроцитів периферійної крові у хворих на ЗДА+В₁₂ДА (у співставленні з даними хворих на ЗДА та В₁₂ДА)

Вид еритроциту-пойкілоциту	Групи обстежених					
	ЗДА+В ₁₂ ДА (n=19)		ЗДА (n=10)		В ₁₂ ДА (n=5)	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
кодоцит	9	47,37	4	40	1	20
анулоцит	16	84,21	10	100	-	-
овалоцит гіперхромний	9	47,37	-	0	5	100
овалоцит нормохромний	5	26,31	-	-	2	40
овалоцит гіпохромний	13	68,42	7	70	-	-
шистоцит	4	21,05	1	10	4	80
дакріоцит	3	15,79	-	-	5	100

стоматоцит	10	52,63	4	40	1	20
ехіноцит	4	21,05	-	-	4	80
хвостатий еритроцит	2	10,53	1	10	3	60

Таблиця 4

Морфологічні аномалії сегментоядерних нейтрофілів периферійної крові у хворих на ЗДА+В₁₂ДА (у співставленні з даними хворих на ЗДА та В₁₂ДА)

Групи обстежених	NSI	Гіперсегментовані нейтрофіли			Гіперплоїдні нейтрофіли
		N6	N7	N8	
	M±m (min-max)	% - абс. (min-max)	% - абс. (min-max)	% - абс. (min-max)	% - абс. (min-max)
ЗДА+В ₁₂ ДА (n=19)	49,45±5,82 (25,49-117,39)*,**	89,47 – 17 (0-11)	31,58 – 6 (0-13)	10,53 – 2 (0-3)	47,37 – 9 (0-5)
ЗДА (n=10)	17,62±1,74 (10,49-25)	10 – 1 (0-1)	-	-	-
В ₁₂ ДА (n=5)	187,71±13,05 (122-358)	100 – 5 (6-22)	100 – 5 (1-10)	40 – 2 (0-1)	60 – 3 (0-3)

Примітка. *,** - достовірні відмінності (p<0,01) щодо двох груп порівняння

Висновки: 1. У пацієнтів з ЗДА+В₁₂ДА в периферійній крові поряд з нормальними циркулюють дві популяції аномальних еритроцитів: одна – гіпохромні переважно мікроцитарні кодоцити, анулоцити, овалоцити, стоматоцити, інша – гіперхромні макроовалоцити, що зумовлює складність морфологічної картини.

2. У хворих на ЗДА+В₁₂ДА виявлено морфологічно аномальні нейтрофільні гранулоцити з ознаками гіперсегментації та гіперплоїдії ядер, завдяки яким на етапі морфологічного дослідження периферійної крові стає можливим розпізнавання замаскованого дефіцитом заліза мегалобластичного типу кровотворення.

Список літератури:

1. Бебешко В.Г., Бруслова Е.М. Полидефицитные анемии у детей // Doctor. – 2003. – №6. – С.70-72.

2. Болезнь Адиссона-Бирмера в сочетании с хронической постгеморрагической железодефицитной анемией (диморфные анемии) / Г.Б. Берлинер, Е.В. Листенина, Е.Н. Зебина, Л.М.Хейфец // Тер. архив. – 1996. – №12. – С.10-12.

3. Гайдукова С.М., Видиборець С.В. Значення оцінки стану кістково-мозкового кровотворення та ступеня сидерофілії еритрокаріоцитів кісткового мозку при залізодефіцитній анемії // Лік. справа. – 2001. – №3. – С.36-39.

4. Клиническое значение определения В₁₂ и фолатов при различных формах анемий / Н.В. Цветаева, А.А. Левина, Ю.И. Мамукова, Т.И. Колошейнова, Е.А. Галушко, А.А. Рахмянская, Н.С. Мелик-Нубаров, М.М. Цыбульская, О.Ю. Виноградова, Н.Д. Хорошко // Гематол. и трансфузиол. – 2003. – Т48, №4. – С.21-25.

5. Панченко В. Анемия сочетанного дефицитного характера у пожилых больных // Врач. – 2003. – №7. – С.31-32.

6. Koury M.J., Ponka P. New insights into erythropoiesis: the roles of folate, vitamin В₁₂ and iron // Annu. Rev. Nutr. – 2004. – Vol.24. – P.105-131.

7. Oh R.C., Brown D.L. Vitamin В₁₂ deficiency // Am. Fam. Phys. – 2003. – Vol.67, №5. – P.979-986.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТА ДІАГНОСТИКИ АКРОМЕГАЛІЇ НА ПРИКЛАДІ КЛІНІЧНОГО ВИПАДКУ

Шепель Вероніка Віталіївна

студентка, Харківський
національний університет імені В.Н Каразіна,
медичний факультет, кафедра неврології,
психіатрії, наркології та медичної психології

Дмитрюкова Софія Романівна

студентка, Харківський
національний університет імені В.Н Каразіна,
медичний факультет, кафедра неврології,
психіатрії, наркології та медичної психології

Науковий керівник:

Харіна Катерина Василівна,

кандидат медичних наук,
Державна Установа «Інститут неврології, психіатрії та
наркології НАМНУ», Харківський
національний університет імені В.Н. Каразіна, асистент

Актуальність. Акромегалія – тяжка нейроендокринна патологія, яка через свою рідкісність, часто залишається поза увагою медичних спеціалістів. Вона зумовлена надмірною продукцією соматотропного гормону (СТГ) та інсуліноподібного фактору росту-1 (ІФР-1), що призводить до зміни функціонування багатьох життєво важливих систем організму, і найперше – кісткової та серцево-судинної, порушується обмін речовин, непропорційно зростають кістки, хрящі та м'які тканини [1].

Акромегалія належить до органних хвороб. Близько 10-15% аденом гіпофіза виділяють гормон росту [3, 4]. В Україні частіше усього діагностують дане захворювання лише через 5-7 років від перших симптомів, коли організму вже завдано шкоди.

За статистикою у світі щороку фіксується 57 випадків захворювання на 1 млн населення. В Україні, якщо вважати, що чисельність населення на 1 січня 2020 року становить 42 млн, кількість хворих на акромегалію, розрахована за математичною моделлю, складає приблизно 2500 осіб, але фактично в нашій країні діагностують лише 1 тис пацієнтів із цим захворюванням (30 випадків на 1 млн жителів).[1]

Акромегалія є важким інвалідизуючим захворюванням, яке призводить (за відсутності адекватного лікування) до передчасної смерті. Згідно з епідеміологічними даними, незважаючи на постійне вдосконалення методів

лікування, смертність хворих на акромегалію в 2–4 рази перевищує популяційні значення [4, 5, 6].

Запізніла діагностика обумовлює незадовільний стан здоров'я пацієнтів, оскільки на момент виявлення захворювання, як правило, вже пройшло у своєму патологічному розвитку так звану «точку неповернення», що значно обмежує можливості його подальшої курабельності. Тому при виявленні захворювання лікарям доводиться стикатися не тільки з його причиною, але й з численними системними та обмінними ускладненнями, кількість яких неухильно підвищується в міру збільшення тривалості донозологічного періоду [7].

Мета роботи. На прикладі клінічного випадку показати особливості перебігу акромегалії у пацієнта з несвоєчасно поставленим діагнозом та пізно розпочатим лікуванням.

Матеріали та методи. Історія хвороби пацієнта

Опис клінічного випадку. Пацієнт поступив зі скаргами на частий дифузний головний біль давлючого характеру, запаморочення несистемного характеру, коливання АТ (130/80-170/110 мм рт. ст.), біль в крупних суглобах нижніх кінцівок, більше зліва в колінному суглобі, з іррадіацією на зовнішню бокову поверхню стегна, відчуття болю вздовж хребта, також турбує оніміння верхніх кінцівок в нічний час, в зв'язку з чим приймає від 1 до 4 таблеток нестероїдних протизапальних анальгетиків, порушення сну, швидку втомлюваність, загальну слабкість, розбитість. Нестабільність АТ більше 20 років. На тлі великих виробничих навантажень зазначалося погіршення стану, почастищення епізодів підвищення АТ, посилення головного болю, вестибулярних порушень, гіпотензивні препарати приймав епізодично. Відзначалася прогресивність процесу: приєдналися коливання АТ, гіпертонічні кризи, цефалгічний, лікворно-гіпертензійний, вестибуло-атактичний синдроми, вегето-судинні пароксизми за змішаним типом. Було проведено МРТ-дослідження головного мозку, виявлено розширення тіл бічних шлуночків, ознаки лікворної гіпертензії. Значне погіршення стану з 2006 року, коли почастишали головні болі, кризові стани. Лікувався амбулаторно, стаціонарно з нестійким ефектом, з приводу Дисциркуляторної енцефалопатії II ст з частими симпато-адреналовими пароксизмами, вестибуло-атактичним, лікворно-гіпертензійним синдромами. Гіпертонічна хвороба II ст., 3 ст., ризик 4.). Було підібрано гіпотензивну терапію. Частота кризових станів зменшилась. При черговому зверненні до невролога було звернено увагу за зміну голосу, рис обличчя, збільшення губ, носу, кистей та стоп. Хворого було направлено на МРТ дослідження для виключення аденоми гіпофізу (МРТ-змін гіпофізу не виявлено), проведено дослідження рівня пролактину (не збільшено). Підозра на аденому гіпофізу було знято. Потім акцент скарг перемістився – росли скарги на біль, обмеження рухів в попереково-крижовому відділі хребта, великих суглобах кінцівок з акцентом в тазостегновому суглобі правобіч. Медикаментозне, фізіотерапевтичне, санаторно-курортне лікування без ефекту, в зв'язку з чим в 2018 році проведено протезування правого тазостегнового суглоба з позитивним ефектом (зменшився больовий синдром, наріс об'єм рухів в правому тазостегновому суглобі). Спостерігався та лікувався у травматолога в зв'язку зі

скаргами на болі в великих суглобах кінцівок, особливо лівому колінному, зростаючому обмеженню рухів в ньому, великою кількістю протизапальних аналгетиків. Було заплановано проведення протезування лівого колінного суглоба після лікування у невролога в зв'язку з супутньою патологією. Госпіталізований в відділення судинної патології головного мозку для дообстеження та лікування.

Неврологічний статус: Акромегалоїдні риси обличчя, збільшення розміру носа, губ, надбрівних дуг, порушення прикусу, діастема, збільшення у розмірах кистей (потовщення пальців, збільшення розміру обручки, рукавичок, ступней).

Очні щілини та зіниці рівномірні. Фотореакції живі. Рухи очних яблук у повному обсязі, безболісні. Недостатність акту конвергенції. Корнеальні реакції знижені. Болючість при пальпації супраінфраорбітальних точок. Ністагму немає. Мімічна асиметрія в лицьовій іннервації. Язик по середній лінії, набряклий, з відбитками зубів. М'язова сила достатня. М'язовий тонус не змінений. Сухожильні та періостальні рефлекси з кінцівок середньої жвавості, вище зліва. Патологічних знаків, чутливих порушень немає. Невпевненість при виконанні координаторних проб. Похитування в пробі Ромберга. Вегетативна, емоційна лабільність.

Глікемія (22.09.21): 4,7 (норма 3,33 – 5,55) ммоль/л.

ТЗв. 5,81 пг/мл, Т4в. 15,85 нг/дл, ТТГ 0,669 мкМ/О/мл (0,3 - 4,2 мкМЕ/мл), пролактин (ПРЛ) 437,1 (86,0-324,0), кортизол 303,58 (177-578), гормон росту (СТГ соматотропін) 3,2 нг/мл (0 - 3 нг/мл), інсуліноподібний фактор росту-I 485,1 нг/мл (75,0-212,0).

Ліпідний спектр крові (23.09.21): загальний холестерин 6,75 (3,0-5,2) мм-л, α -холестерин 1,35 (більше 0,9) ммоль/л, коефіцієнт атерогенності 4,0 (до 3,0) од., тригліцериди 1,42 (до 1,95) ммоль/л, холестерин ЛПОНЩ (ХС при β -ЛП) 0,65 (до 0,88) ммоль/л, холестерин ЛПНЩ (β -холестерин ЛП) 4,76 (до 3,5) ммоль/л, β -ліпопротеїди 56(35-55) од.

МРТ до 2021 г. МРТ головного мозку (21.05.16р.): вогнищеві зміни речовини головного мозку, судинного (дисциркуляторного) характеру.

МРТ головного мозку (23.09.21р.): вогнищеві зміни речовини головного мозку, судинного (дисциркуляторного) характеру. Ознаки мікроаденоми гіпофізу.

МРТ головного мозку з контрастним підсиленням (29.09.21): ознаки мікроаденоми гіпофізу. Вогнищеві зміни речовини головного мозку, судинного (дисциркуляторного) характеру.

Нейроофтальмолог (21.09.21): гострота зору OD - 0,6, OS – 0,7. ППЗ – норма. OD - екзотропія 2°. На очному дні: диски зорових нервів в нормі. Ангіопатія сітківки за гіпертонічним типом.

Ендокринолог (24.09.21): Акромегалія, пухлинна стадія, (соматомамотропінома, активна форма).

Діагноз: Дисциркуляторної енцефалопатії II ст з частими симпато-адреналовими пароксизмами, вестибуло-атактичним, лікворно-гіпертензійним синдромами. Гіпертонічна хвороба II ст., 3 ст., ризик 4.). Мікроаденома гіпофіза (соматомамотропінома, активна стадія). Акромегалія.

Дисліпідемія.

Таким чином, на основі клінічних проявів, даних додаткових досліджень було виявлено гормонально-активну пухлину гіпофізу.

Найвищу інформативність для постановки діагнозу акромегалія мають фенотипові особливості хвороби (помітна для самого пацієнта або оточуючих зміна зовнішності: потовщення пальців (збільшення розміру обручки, рукавичок), збільшення розміру взуття, носа, губ, надбрівних дуг і виличної кістки, розмірів щелеп, обводу голови (попередні головні убори пацієнту стали малі), порушення прикусу, наявність діастеми.

Не менш значущими є також наявність неврологічних розладів (головний біль), лакторреї, патології опорно-рухової системи, супутньої онкопатології. Зазвичай, клінічний перебіг акромегалії у чоловіків характеризується ранньою маніфестацією захворювання, тривалими донозологічним періодом і активною фазою. Тривалий донозологічний період зумовлює розвиток макроаденоми у переважній більшості хворих (86,42 %), що призводить до суттєвих метаболічних порушень, а саме розвитку ПТГ та/або цукрового діабету (у 38,27 % хворих). Стан гомеостазу глюкози при акромегалії асоціюється з віком хворого, персистуючою гіперсоматотропінемією, тривалістю активної фази захворювання, а також високою концентрацією ІФР-1. Прогресування інсулінорезистентності у нашого хворого сприяло і розвитку дисліпопротеїдемії.

Як і будь-яку пухлину головного мозку, аденому гіпофіза в більшості випадків потрібно лікувати. При ендокринопатіях призначають медикаментозне лікування – призначають аналоги соматостатину, інгібітори пролактину тощо.

Сучасні технології в медицині радикально змінили тактику лікування аденоми гіпофіза. Окрім мікронейрохірургічних втручань для лікування аденоми гіпофіза використовуються можливості КіберНожа, ГаммаНожа і лінійних прискорювачів. Усі ці способи доставки високої дози іонізуючого випромінювання, згубного для клітин пухлини, забезпечують руйнування пухлини без порушення цілісності біологічних тканин.

Висновки:

Рання діагностики гормонально-активних пухлин гіпофіза з розвитком синдрому акромегалії є підставою до оптимізації діагностичної та лікувальної

тактики у хворих з аденомою гіпофізу, попередженню маніфестації органних та метаболічних ускладнень (розвитку цукрового діабету, гіперліпідемії, артрозоартриту). Своєчасно поставлений діагноз та призначене лікування може покращити та продовжити життя та запобігти онкологічних ускладнень.

Список літератури.

1. <http://health-ua.com/article/62262-akromegalya-stan-problemi-tashlyahivirshennya-vukran>
2. Tjörnstrand A., Gunnarsson K., Evert M., Holmberg E., Ragnarsson O., Rosén T., et al. The incidence rate of pituitary adenomas in western Sweden for the period 2001-2011. *Eur J Endocrinol.* 2014;171(4):519-26. <https://doi.org/10.1530/EJE-14-0144>
3. Askitis D., Tsitlakidis D., Müller N., Waschke A., Wolf G., Müller U.A., et al. Complete evaluation of pituitary tumours in a single tertiary care institution. *Endocrine.* 2018;60(2):255-62. <https://doi.org/10.1007/s12020-018-1570-z>
4. Mestron A, Webb SM, Astorga R, et al. *Eur J Endocrinol* 2004; 151; 439.
5. Biermasz NR, Romijn JA, Pereira AM, et al. *Expert Opin Pharmacother* 2005; : 2393-2405.
6. Holdaway IM, Bolland MJ, Gamble GD. *Eur J Endocrinol* 2008; 89-95.
- 7 . Dekkers MO, Biermasz NR, Pereira AM, et al. *J Clin Endocrinol Metab* 2008: 61-67.

ПЕРВИННА ІНВАЛІДНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ НАПРАВЛЕНИХ НА ЇЇ ЗНИЖЕННЯ

Широков Олександр Васильович

кандидат медичних наук, асистент
кафедри внутрішньої медицини з курсом профілактичних дисциплін
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Тітов Герман Іванович

доктор медичних наук, доцент
кафедри внутрішньої медицини з курсом профілактичних дисциплін
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Трушенко Олександр Сергійович

кандидат медичних наук, асистент
кафедри фундаментальних дисциплін
з курсом традиційної і нетрадиційної медицини
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Бурега Ігор Юрійович

кандидат медичних наук, асистент
кафедри фундаментальних дисциплін
з курсом традиційної і нетрадиційної медицини
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

Богомольна Лючія Олегівна

асистент кафедри стоматології
Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини
(м. Дніпро, Україна)

У продовж останніх років в Україні спостерігається тенденція до зменшення загальної кількості випадків первинної інвалідності, при чому інвалідність була встановлена на 2020 рік у 2263414 осіб [1], що становило 5,46% від загальної кількості населення України [2].

Мета роботи – провести аналіз динаміки показників інвалідності населення працездатного віку в Україні, у тому числі в наслідок розладів психіки та визначання факторів спрямованих на її зниження.

Об'єкт дослідження: населення України працездатного віку.

Предмет дослідження: динаміка показників первинної інвалідності населення України працездатного віку.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ:

Дослідження проводилось із використанням класичних соціально-гігієнічних методів: монографічного, статистичного, аналітичного, документального обліку та системного аналізу.

Матеріалами дослідження були положення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року [3] та статистична звітність ДП «Держаналітінформ» за 2015-2020 роки.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ:

Під час проведення наукового дослідження було здійснено аналіз статистичних даних [4-9] щодо динаміки показників загальної кількості первинно визнаних інвалідами осіб з числа населення працездатного віку в Україні, що відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Загальна кількість первинно визнаних інвалідами осіб з числа населення працездатного віку в Україні за період 2015-2020 р.

Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість	111891	112187	110820	112903	109839	95591

Звертає на себе увагу зменшення кількості осіб з числа населення працездатного віку, які вперше визнаних інвалідами за період, що досліджувався, а саме на 14,57%, що характеризує поступове та стабільне зниження вказаного показника.

Аналіз статистичного матеріалу щодо кількості осіб працездатного віку вперше визнаних інвалідами від психічних та поведінкових розладів за період 2015-2020 рр. дозволяє констатувати динаміку зниження цього показника на 25,1%, а саме: від 6966 осіб у 2015 році до 5161 особи у 2020 році відповідно (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість осіб працездатного віку вперше визнаних інвалідами від психічних та поведінкових розладів за період 2015-2020 р.

Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість	6966	6539	6003	5987	5796	5161

Проведений системний аналіз показників загальної кількості первинно визнаних інвалідами осіб з числа населення працездатного віку в Україні та показників кількості осіб працездатного віку вперше визнаних інвалідами від психічних та поведінкових розладів за період 2015-2020 р. показав їх зміни у напрямку зниження вказаних показників, що пов'язано, на нашу думку, перш за

все, з реалізацією положень Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року [10] та впровадженими в практику охорони здоров'я сучасними підходами щодо профілактики та реабілітації таких осіб, а саме:

- оптимізація заходів з проведення санітарно-просвітницької роботи,
- скерування діагностичних підходів на раннє виявлення захворювань психіатричного профілю у населення України та своєчасне й відповідне його лікування, у тому числі з використанням сучасних заходів психотерапевтичного впливу на хворих,
- впровадження законодавчо забезпечених державою соціальних гарантій та реабілітаційних заходів, тощо.

Висновок: Результати дослідження динаміки показників первинної інвалідності населення працездатного віку України, у тому числі внаслідок розладів психіки та поведінки у період 2015-2020 років, дозволяють констатувати існуючу тенденцію до їх зниження завдяки системним заходам (законодавчі ініціативи; сучасні підходи до діагностики, лікуванню, профілактики, тощо), що сформувавши відповідний пул питомого впливу на зниження вказаних показників і зумовлюють актуальність та необхідність подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Соціальний захист населення України у 2020 році: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск І.В. Сенік - Київ: ДП "Держаналітінформ", 2021.-122 с.
2. Демографічний щорічник 2020 / За ред. Марії Тімоніної – Київ: Державна служба статистики України, 2021.-184с.
http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/index.asp
3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>
4. Соціальний захист населення України у 2015 році: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна - Київ: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2016.-124с.
5. Соціальний захист населення України у 2016 році: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна - Київ: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2017.-123с.
6. Соціальний захист населення України у 2017 році: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна - Київ: ДП "Держаналітінформ", 2018.-122с.
7. Соціальний захист населення України у 2018 році: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск І.В. Сенік - Київ: ДП "Держаналітінформ", 2019.-124с.

8. Соціальний захист населення України у 2019 році: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск І.В. Сенік - Київ: ДП "Держаналітінформ", 2020.-116с.
9. Соціальний захист населення України у 2020 році: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск І.В. Сенік - Київ: ДП "Держаналітінформ", 2021.-122с.
10. Широков О.В., Тітов Г.І., та ін. Психічне здоров'я - запорука соціального здоров'я населення України // Modern trends in development science and practice. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Varna, Bulgaria. 2021. Pp. 331-334.

СОЦІАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В СУЧАСНІЙ КНР

У Яньлінь,

аспірант

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

Обдаровані діти завжди розглядаються як національне надбання для формування інтелектуальної, спортивної, творчої еліти будь-якої нації. Нещодавно весь світ вразило так зване «китайське диво», коли країна лише за кілька років подолала шлях від «країни, що розвивається» на визнаного лідеру світу в багатьох ключових аспектах: економічному та загальному інтелектуальному розвитку країни, спортивних та наукових досягненнях, рівні освіти та культури, креативності тощо. Останнє десятиріччя (стабільно з 2003 р.) китайські спортсмени підіймаються на найвищі позиції на міжнародних змаганнях та олімпіадах, а китайські учні та студенти стають переможцями та призерами визнаних наукових заходів, особливо таких, що пов'язані з точними науками. Керівництво країни вважає це результатом планової педагогічної роботи з обдарованими дітьми та молоддю, яка розпочалася в країні з початком Політики Реформ та Відкритості (1984 р.) та на сьогодні надала Китаю достатній людський та кадровий резерв для проведення реформ та введення високих технологій у всі сфери соціального та технічного життя країни [7].

Орієнтація на те, щоб Китай в аграрній, промисловій, технологічній і торговельній сферах став рівноправним з рештою світу, що було визначено як завдання розвитку китайської держави на I Пленумі ЦК КПК XII скликання (1982 р.) і який визначив завдання для розвитку гуманітарної сфери КНР, привела до значних змін у методах та формах педагогічної роботи в країні в цілому, а також до появи спрямованої педагогічної роботи з обдарованими учнями та молоддю як особливої діяльності китайських вчителів, яка має йти за двома магістральними напрямками: обґрунтування, впровадження та удосконалення методів та форм виявлення обдарованих дітей (особливо в сільській місцевості) та розробка спеціальних програми допомоги обдарованим дітям та підтримки їх розвитку [6].

Китайська культура, педагогіка, система освіти та громадська думка виробили власну концепцію «обдарованості» дітей, яка більшою мірою визначає місце обдарованих дітей у сучасному китайському суспільстві та законодавчому полі. Що стосується китайської освітньої системи, то головним її гаслом у цьому аспекті довгий час було: «немає бездарних і нездатних, а є ті, хто докладає мало зусиль». Тому навчальні програми в країні розроблялися без

урахування феноменів «талант», «обдарованість», «педагогічно занедбані», «слабоосвічені» тощо, а синонімами до слова «обдаровані» виступали «старанні» і «працьовиті» [1, 45]. Але на сьогодні як у суспільній свідомості, так і на законодавчому рівні відбуваються якісні зміни через низку причин:

1. китайське суспільство у своїй масі (особливо у містах) стало більш фінансово зможним, а економіка - сталою, що надає можливість як суспільству в цілому, так і багатьом кожної дитини розвивати гуманітарну сферу;

2. поява великої кількості закладів та організацій, які надають освітні послуги, значно активізували ринок освіти в Китаї та сьогодні надають велику кількість можливостей та форм отримання додаткової освітні послуги та зробити дитину у майбутньому більш конкурентноспроможною на ринку праці;

3. державне та суспільне замовлення на «висококультурну, освічену, багатобічно розвинуту особистість, яка може та здатна не тільки оволодіти новітніми технологіями в виробництві та жити у Новому Китаї - лідері світової економіки» [7] вимагає від батьків змалечку готувати своїх дітей до такої місії, а держава всіяко сприяє цьому, надаючи можливості в секторі як формальної, так і неформальної освіти, гранти та квоти на навчання, спеціалізовані програми фінансування на загальнонаціональному та місцевому рівнях, автономію навчальним закладам у виборі спеціалізації та програмних компонентів тощо;

4. освітні можливості дитини (ті, які додатково батьки можуть фінансово їй дозволити) як фактор гордості та хизування її родини, показником соціального статусу родини є рудиментом політики «1 родина - 1 дитина», яка була проголошена Урядом КНР в 1997 р. і робить сферу додаткової та неформальної освіти в КНР однією з найбільш прибуткових та таких, що динамічно розвиваються в країні [2]. Відвідування дитиною у місті в середньому 3х (а в сільській місцевості - 2х) закладів додаткової освіти на тиждень (гуртки, секції, волонтерські заняття, додаткові заняття при муніпалітеті, громаді, закладі формальної освіти тощо) є показником доброго піклування про дитину з боку батьків та перспективності дитини для отримання подальшої освіти у середній та старшій школі;

5. збільшення кількості розлучень, заробітчанство батьків (на відміну від України, китайці вважають за норму переїзд до інших провінцій та регіонів країни, якщо їм пропонують кращі умови роботи) та виховання великої кількості дітей поколінням дідусів та бабусь (соціальне сирітство, яке є невизнаною проблемою в китайському суспільстві на сьогодні, а розглядається виключно у ракурсі «людина має спершу реалізувати себе як професіонал - а потім вже як особистість» [1, 27]), які, доречі, визнають, що їх рівень освіти та розвитку не відповідає сучасному рівню та вимогам в країні, змушує старше покоління шукати альтернативні шляхи «зайнятості» онуків;

6. використання словосполучення «освіта для обдарованих», «обдарована дитина», «школа для талановитих», «навчання за принципами Монтесорі / гештальтпедагогіки / Вальфдорської школи/ конфуціанства / авторськими методиками» та інше сьогодні в КНР є досить популярним маркетинговим ходом для закладів додаткової та неформальної освіти (особливо, якщо до відтворення

освітньо-виховного процесу залучені іноземці) оскільки надає відчуття «особливості дитини» її батькам та родичам. [2; 3; 4; 5; 8; 9; 10; 11]

Китайське суспільство по відношенню до обдарованих дітей займає дуальну позицію: з одного боку, всі батьки хочуть, щоб їхню дитину визнали як обдарованої і вкладають великі гроші в гуртки за інтересами, додаткові заняття, дитячі клуби тощо, а з іншого боку, на відміну від інших країн, китайське суспільство не вважає за потрібне підтримувати ініціативи держави та системи освіти щодо надання можливості обдарованим дітям достроково закінчити школу та вступити до вишів через потребу у змінах в законодавстві, яке має передувати цій ініціативі: раннє закінчення школи означає ранній початок роботи та, можливо, вихід на пенсію, додаткові пільги або обмеження через фізичний вік такого працівника, інші випадки, які мають бути передбачені законодавством та «вписані» в нього. Крім того, китайське суспільство побоюється, що самі діти та підлітки не будуть психологічно та фізично готові до того обсягу інформації, який надає такий вид роботи з обдарованими. Також невизначеним є питання надання статусу «обдарованого» та «талановитого» дитині (критеріїв та компетенції органів) тощо. Тому можливість дострокового випуску для обдарованих дітей (стрибки через клас, екстернат та інші форми) є дуже цікавою для китайських теоретиків і активно розвивається у вузькоспеціалізованій педагогічній та методичній літературі, але зустрічає досить жорстку критику в ЗМІ та суспільстві. Означена проблема може стати досить серйозним викликом для китайського суспільства та законодавства з огляду на населення КНР та кількість дітей та молоді, які потенційно можуть отримати такий статус.

References:

1. Калашник Л. (2014). Система соціального піклування про дітей-сиріт у КНР. Харків: ФОП «Рогожников ОВ». 315
2. Fong M. (2015), *One Child: The Past and Future of China's Most Radical Experiment*, [Houghton Mifflin Harcourt](#), 301.
3. Johnson K. (2016), *China's Hidden Children: Abandonment, Adoption, and the Human Costs of the One-Child Policy*, [University of Chicago Press](#). 185.
4. Lee D. (2018). Do families spend more on boys than on girls? Empirical evidence from rural China. *China Economic Review*. 19 (1): 80–100.
5. Lee T., Law, B. (2011), *Teaching Money Literacy in a Positive Youth Development Program: The Project P.A.T.H.S. in Hong Kong*, *TheScientificWorldJournal*, 11: 2287–2298.
6. Tao Yi, Lu Zh. (2018) *Special Economic Zones and China's Development Path*. Springer. 85.
7. 中共十九届五中全会公报 2020/11/13 (Комюніке П'ятого пленуму ЦК КПК 19-го скликання 2020/11/13) [_____](#)
8. 现阶段中国的社会矛盾及特征分析. [2018-01-09] (Аналіз соціальних протиріч і характеристик Китаю на цьому етапі [2018-01-09] <https://carnegieendowment.org/files/SocialChallenge.pdf>)

9. 中国现代化进程中的社会问题. [2017-04-05] (Соціальні проблеми в процесі модернізації Китаю [2017-04-05] <http://www.qikan.com.cn/Article/dzxk/dzxk201106/dzxk20110618.html>)

10. 智研咨询.2017-2023 年中国共享经济市场深度调查及未来前景预测报告 (Чжиян Ц. Поглиблене дослідження соціальної сфери Китаю на 2017-2023 рр.: звіт та майбутні перспективи) <https://wenku.baidu.com/view/ab12f5bb9a89680203d8ce2f0066f5335a8167b6.html?re=view>

11. 中央财经大学中国人力资本与劳动经济研究中心.中国人力资本报告 2020 (Китайський центр економічних досліджень людського капіталу та праці, Центральний університет фінансів та економіки. Звіт про людський капітал Китаю 2020) http://finance.cnr.cn/txcj/20201207/t20201207_525355541.shtml

METHODS OF USING PROBLEM-BASED LEARNING IN THE MODERN SYSTEM OF TEACHING BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

Elmira Zhapparbergenova,

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Biology of the South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

Zhanar Al-Farabikyzy,

Master's degree-Lecturer of the Department of Biology of the South Kazakhstan Pedagogical University

Raychan Turtayeva,

Master's degree-Lecturer of the Department of Biology of the South Kazakhstan Pedagogical University

The modern method of using problem-based learning (PBL) has established itself as an effective way of working with students in the process of acquiring basic skills in biology, biotechnology and ecology. This method is especially relevant when teaching in the direction of natural sciences, since this approach is often called query-based learning.

With the Problem-Based Learning method, the problem is initially identified, on which students will work in small groups, in a certain period of time.

In addition, the main tasks of the work are determined:

1. Creation of an experimental group
2. Problem determination
3. Finding solutions
4. Generating ideas
5. Introduction to the learning process
6. Synthesis and application in experimental classes

For the application of the method of problem-based teaching by teachers - biologists, the role of the instructor (teacher) is determined first of all. The instructor identifies a fairly well-known problem in the field of biology, which is intentionally complex, unclear, however, quite intriguing. Due to the intriguing uncertainty, students begin to analyze the situation and conduct research on it, come to various reasonable decisions and conclusions.

An important component of the problem is that its content should be tangentially related to the content of the course. In addition, although the problem should not be familiar to students, it should have practical value in order to be applied in the professional field in the future.

When choosing a problem that is suitable for a particular specialty and corresponds to the content of the course, additional requirements must also be taken into account.

Firstly, the problem task should help students acquire new professional skills that they can apply in solving practical problems.

Secondly, when drawing up a problem situation, it is necessary to present the problem in the form of a narrative, including details of the history of the task. Nevertheless, history should not provide too much information that students could find by logical reflection and analysis on their own.

When determining the role of students in problem-based learning, the following points are important: forming students into small groups to study the presented problem situation, identifying gaps in their own knowledge and skills by students themselves, determining the type of information needed to resolve or manage a problem situation. At the next stage, a certain method is developed that summarizes the steps taken by students to solve a problem situation [1].

Literature

1. Savin-Baden, M. and Howell Major, C. (2004). Fundamentals of problem-based learning. Birkshire, England: Society for Higher Education Research and Open University Publications.

MOTIVATION OF STUDENTS TO SELF-EDUCATION IN THE PROCESS OF GENERAL PHYSICS TEACHING

Halushchak Iryna,

Ph.D., Associate Professor

Kharkiv National University “Kharkiv Polytechnical Institute”

The role of the teacher in the process of basic sciences teaching, in particular, general physics, is not only to organize the process of mastering students' knowledge of the subject, but also to create conditions that stimulate students to continuous self-development and self-education.

Self-education includes [1]:

- self-analysis, adequate self-esteem; identification of qualities that need to be developed and improved; determination of what needs to be overcome in oneself; making a decision to work on yourself;
- goal setting and development of a program of activities aimed at self-improvement - determining what, when and how to do to improve some and eliminate other qualities to achieve the goals;
- actual activity - educational, labor, professional, cognitive, aesthetic, physical on achievement of the set tasks, made by means of strong-willed effort over itself;
- self-regulation of this activity, providing for self-control, self-analysis, self-assessment of its course and results, and, if necessary, adjustment - clarification of the goals and objectives, search for optimal means and methods of self-change.

Working in small groups in laboratory and practical classes in physics creates favorable conditions for each member of the study group to be able to compare themselves with other students. In the process of joint performance of a common task, achieving a common goal, everyone, analyzing himself, reveals that it is necessary to change in himself, what needs to be improved. Such activities bring self-esteem closer to adequate and encourage work on yourself. Paying attention to lectures on the history of great discoveries in physics, independent work of students to study the history of physics and biographies of outstanding scientists, gathering information, preparing essays help to determine the ideal to which they would like to approach. Analysis of such an ideal and its compliance with it helps to clarify the goals and objectives of the personal program of self-improvement.

A necessary condition for the self-development of each student in physics classes is the organization of the educational process with the use of innovative pedagogical technologies and the principles of variable learning. Completion of tasks of different levels of complexity encourages members of the study group, regardless of the initial level of preparation for the subject, to make strong-willed efforts to achieve results, to plan and implement additional cognitive activities, gain experience and skills of search, selection, analysis and processing of information, work with literature [2].

Participation in educational projects helps to analyze their experience of communication in a team, encourages students to develop useful communication skills. The selection of relevant topics of projects provides an opportunity to realize the

interdisciplinary relationship, the need to deepen the fundamental knowledge for the development of the chosen profession. Such activities contribute to the awareness of the aesthetics of the world order, the process of cognition, the formation of a personal picture of the world. Skills in planning, organizing, monitoring compliance with deadlines, assessing their contribution to the work of the team and the result as a whole can become tools for correcting behavior, managing their inner state.

An important role in creating conditions for motivating students to self-development in the teaching of basic sciences and, in particular, physics, undoubtedly belongs to the teacher. Despite the variety of approaches to solving this problem, forms and methods of implementation and, in fact, the content of the teacher's work on the organization of self-education, the main attitude is to purposefully identify and develop potential opportunities and abilities of students in mastering the knowledge, skills and abilities experience in practical activities [3]. This becomes possible in the transition from the model, when in the process of teaching and education the teacher "teaches", not taking into account the opportunities of students in self-development (which does not encourage them to self-education), to a personal model of interaction. Such a model involves supporting the self-development of students, which requires adjustment of the style and nature of educational activities. The main priority is the pedagogical guidance of self-education and self-education of students and the stimulation of these processes.

In the process of such stimulation, the teacher promotes students' self-knowledge and the formation of their adequate self-esteem; inclusion of students in various activities and social relations, and therefore, their mastery of the system of social roles, helps students to organize their activities, creates situations of success.

To achieve these goals, the teacher selects, modifies, includes in the educational process pedagogically appropriate tools and incentives for self-education. This approach creates the conditions for the formation of personal growth needs and motives for success. Such a group of incentives is developed when a person engages in self-development in order to be able to gain new knowledge, skills, achieve the desired results in life. It is the combination of external conditions of self-development and its internal stimuli that is the most important and most complex methodological task. External conditions can accelerate self-development, but cannot regulate it in isolation from internal stimuli.

The teacher needs to observe and analyze what motivates students to self-development, and what hinders them in this process, how consciously and actively they develop their personality. The effectiveness of stimulating self-education can be assessed by how actively students are involved in working on themselves. This will bring the content of stimulating activities of teachers in line with the content, means and methods of self-education.

References:

1. Осипов П.Н. Единство воспитания и самовоспитания как основа подготовки конкурентоспособных специалистов // Образование и саморазвитие. – 2012. - №4. – С.3-8.

2. Самохвалова, Анна Геннадьевна Ступени самовоспитания личности : учебно-методическое пособие / А. Г. Самохвалова ; Костромской гос. ун-т. - Кострома : КГУ, 2017. - 184 с. : табл. - ISBN 978

3. Михайличенко В. Е. Психология развития личности : монография / В. Е. Михайличенко — Харьков : ФЛП Бровин А. В., 2015. — 388 с.

INTERACTIVE TEACHING IN DISTANCE LEARNING

Hryzhak Lyudmyla,

Ph.D., Associate Professor

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Interactive methods of teaching foreign languages have long been regarded in home methodology among the most effective techniques in enhancing students' communicative competence in using the foreign language. The outbreak of the Covid-19 pandemic has become a significant challenge for many educators, making them change approaches to planning classes, their organisation and conduct and how they employ interactive techniques in distance education.

A number of modern online platforms and various educational technology (EdTech) tools are aimed at enabling teachers to organise the teaching process online in such a way that it is effective and engaging for learners, allowing collaboration between the learners and their interaction with the teacher. However, many educators earlier questioned the significance of new technologies in their contribution to learning, facilitation of the learning process and formation of students' sound knowledge of the foreign language. Among the issues that caused educators' concerns were those connected with the availability of gadgets both for teachers and learners, the quality and reliability of the internet connection, class timing, appropriateness of the EdTech use, etc. But the pandemic crucially changed the attitude to EdTech, making it the only possible way to conduct classes during the lockdowns. Ismailov and Laurier stated, "most recent studies suggest that the experience of social distancing and remote learning might have lasting implications on future university program designs, and the real value of learning will be in the quality of interaction, practical collaborative work, and engagement in online and in-person learning" [1].

Thus, educational technology or information communication technology (ICT) which were created to assist and facilitate the learning process, became the main tools for teaching during remote education. As a university teacher, I have tried out several EdTech products teaching students with the aim not only to convey the necessary knowledge but to make classes more interactive. The choice of EdTech tools was stipulated by the necessity to acknowledge students with the course material, monitor how they comprehend and process the information, and make sure they will be able to use it further. The development of skills essential for proper language acquisition, i.e. speaking, reading, writing, and listening, also influenced the selection of EdTech, in addition to learners' ability to work on their own, in groups or in teams. The most frequently used in my teaching practice EdTech products are Google classroom, shared Google Docs files, Google Slides, Jamboard and the breakout rooms in a videoconference. All of them proved to be engaging, simple to get access to, easy to use, and quite effective in organising teacher-student and student-student interactions as well as students' collaboration on the fulfilment of the set task. Ron Nash describes an interactive classroom as one that "is filled with the learning partners, including the teacher" [2] with the shift from teacher-centred teaching to learner-centred approach.

Collaboration can be regarded as an action or interpersonal relationship between professionals to achieve a specific purpose [3]. Students' collaboration on the given task makes interactive learning even more productive, developing students' soft skills, which graduates from the program will need to work in a professional environment.

Modern linguodidactics and pedagogy offer various interactive methods to teaching foreign languages, including warming-up activities, role plays, brainstorming, discussion of current issues, presentation, projects, etc. These student-centred methods are interactive, appropriate for involving students more actively in acquiring knowledge, skills and will definitely enhance learning outcomes. However, without careful planning and organisation, these activities may be time-consuming and disrupt the pace of the lesson.

The employment of any interactive technique requires thorough preparation in distance learning. The teacher must be able to properly identify the amount of the material to cover and think about how to deliver it most productively in e-learning, utilising different types of interactions. Class timing, being a part of thorough planning of the interactive activity, is a pivot of successful teaching. Judging from personal experience, although skilful social media users, some learners may at first struggle to perform a simple online interactive task, e.g. add some ideas to shared Google Docs files or Jamboard. Therefore, careful planning, timing and choice of the appropriate EdTech for interactive teaching are extremely important for distance learning.

As an example of such interactive activity, I can provide an outline of the class where students discussed social problems in our society. First, learners were informed about the topic of the class and were invited to think about social problems commonly found in our society. Afterwards, students were assigned to three breakout rooms where in small-sized groups they brainstormed ideas on social issues. Their next assignment was to decide on the most acute and, using Jamboard, present their group's argumentation, explain why they have chosen that particular problem, and think about taking turns while presenting. After the closure of breakout rooms, each group presented the social issue they decided to talk about to the whole class. Students were taking turns, invited listeners to ask questions and answered them. At the end of the class, the students were asked to write brief critical reflection feedback on the class and submit it via Google classroom. This lesson involved a lot of students' interaction and collaboration, with the main focus on developing their speaking and writing skills.

Another popular interactive activity with my students, which is also easy to do in distance learning, is "silent discussion", utilising a whiteboard or just a shared Google Docs file. The teacher provides a topic for discussion, and students, instead of speaking, put down their ideas in writing, using words, phrases or short clauses, which others can dispute in writing as well. Some discussions were so intense that students found it difficult to stop.

Other interactive activities widely used in my classes during distance learning are peer-reviewing, word cloud guessing, word of the day, small-scale research on students' interest with a Powerpoint presentation in class, photo homework, etc.

Interactivity in the process of distance learning fills students with enthusiasm develops their creativity, critical thinking, and initiative. From the array of EdTech

tools, the teacher chooses those that contribute best to achieving learning objectives, facilitate learning, and make it efficient and learner-centred.

References

1. Ismailov M. and Laurier J. (2013) We are in “the breakout room.” Now what? An e-portfolio study of virtual team processes involving undergraduate online learners. *E-Learning and Digital Media* 0(0): 1–24.
2. Nash, R. (2019) *The InterActive Classroom: Practical Strategies for Involving*. Third Edition (Revised Edition). Dallas: Corwin
3. Schrage, M. (1995). *No more teams!: Mastering the dynamics of creative collaboration*. New York: Currency Doubleday

SOME ASPECTS OF WORKING OF ARTICULATION IN THE VIOLIN CLASS

Kozinenko Fedor

Senior teacher of DMSH № 1 (Melitopol)

Kozinenko Irina,

Senior teacher of PI School of Arts (Yakimivka)

Tabanko Oleg,

Senior teacher of DMSH № 1 (Melitopol)

In modern musical practice, the violinist is required to master the technique of articulation, not only in solo, ensemble, but also in orchestral performance. Technical equipment is the basis for the successful development of children's musical abilities. The disclosure of the artistic content of the music performed is impossible without the availability of a technical base.

The necessary conditions for achieving successful results in work on articulation are: correspondence of the musical-expressive meaning of the reception to the style of the work, sound quality, rhythmic accuracy, coordination of the movement of both hands, the expediency of distributing the bow.

Articulation has several meanings. This is both the direction of movement of the bow (down or up), and the method of sound science associated with a specific method of influencing the bow on the string.

Violin articulation techniques are divided into two groups: basic and derivative.

The main group of articulation techniques includes: legato, detache, martlet, sautiye and spiccato. The first three of them represent the foundation of the classical bowed technique, widely used in the works of Corelli, Vivaldi, Tartini and other composers of the 17-18 centuries, as well as in Haydn, Mozart, and Beethoven. Sotiye and spiccato are regarded as virtuoso bows.

"Legato", according to L. Auer, is "the realization of the ideal of a soft, rounded, continuous flow of sounds." Therefore, as the outstanding teacher believed, this technique "should be developed by every violinist to perfection if he wants the singing of his instrument not to be interrupted, and the sound to be always even and smooth".

Legato is the basis of all articulation techniques. The main legato exercises are playing one note for a long time. The longer the sound, the better. When playing legato, be aware of the attack of the sound.

The most important condition for a good legato is the ability to rationally use the length of the entire bow, its parts and segments. Legato is inseparable from the figurative and artistic comprehension of the meaning and structure of a musical phrase. The process of mastering expressive phrasing is based on the formation of two skills:

- divide the melody into syntactic units (periods, sentences, phrases, motives);
- the ability to identify the climax (approach to the climax, the very climax and post-climax decline).

Among other violin techniques, “detache” (meaning “detachable”) in terms of its musical and expressive capabilities is the closest to legato. Despite the different way of playing - the extraction of each sound with a separate movement of the bow - detaché, like legato, brings out the vocal, melodic nature of the violin. Therefore, the most important feature of this technique is more or less fusion, melodiousness of the sound, which is primarily associated with the smooth connection of sounds when changing the direction of the bow.

Based on the articulatory characteristics, there are three types of detache:

1. melodious, continuous.
2. declamatory ("Bach").
3. marked.

The main thing in this technique is the attack of the sound, both down and up. As for the middle part, the detail in this part of the bow, especially when playing at a fast pace, is somewhat limited in its expressive capabilities.

Although detache can be performed with any part of the bow, it is most expedient to use the upper part of the bow. It is here that the melody and at the same time its lively, aspiring character are especially clearly revealed.

"Martle" is an abrupt technique usually performed in the upper half of the bow. The peculiarity of the performance is the presence of pauses between the techniques and the abrupt attack of the sound. In order for it to turn out sharp, short and at the same time light, it is necessary to make a slight pressure on the cane while stopping the bow and release this pressure during the movement of the bow. It is worth noting about the need to make sure that it does not boil down to one attack. The sharper the bow movement, the harder the finger spring. Etude № 30, etude № 10 by Mazas are good material for mastering martle.

Scales are an effective means of developing all elements of the violin technique. This is the achievement of pure intonation in various keys, clear articulation and fluency of the fingers, rhythm stability, improving the sound and its dynamics, practicing changing positions, changing the string and bow. Etudes, along with scales and exercises, serve to actively develop the technical equipment of the student, but at the same time actively develop the musical and performing side.

The main idea of mastering articulatory techniques boils down to the fact that the violinist's technical arsenal must be prepared in advance for those pieces that he has to play. Thus, it would be wrong to consider articulation as an exclusively motor technique. This is not a specific movement of the bow along the string, but its musical and expressive role, due to intonation in music.

APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Krykun Viktoriia,

Ph.D. (Education)

National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi

Nowadays application of Artificial Intelligence (AI) technologies is bringing imminent and rapid change to educational process of higher educational institutions (HEI). Innovative technologies improve the quality of higher education and promote a lifelong learning concept in emergencies and crisis situations.

The Beijing Consensus on artificial intelligence and Education provides the policy recommendations on AI in education in five areas: AI for education management and delivery; AI to empower teaching and teachers AI for learning and learning assessment; Development of values and skills for life and work in the AI era; and AI for offering lifelong learning opportunities for all [Artificial intelligence in education [3]. Some experts believe that the key advantage provided by the educational and informational educational environment of created by AI technologies is an opportunity to cooperate in synchronous as well as in asynchronous modes involving actively students in the learning process. According to Ahshan Razzaqul, asynchronous teaching creates an interactive learning environment. It offers flexibility to the students to learn at their own time and pace, enough time to develop understanding and comprehensive thinking and enhanced higher cognitive learning [1].

AI technologies are used to create a personal learning trajectory for each student in HEI, identify their strengths and weaknesses, subjects that are difficult or easy for them to master, and suggest activities that are necessary to succeed in further study. IA technologies assist students in navigating different content paths and provide more opportunities for students. Thus, personalized learning is an educational approach that tailors learning around each individual student's needs, interests and abilities. Each student is given differentiated instruction based on their personal learning characteristics [4].

Moreover, AI technologies have a huge potential for improving the national education system, as it can increase the efficiency of all students in the educational process in HEI. The educational military system is expected to develop professional competencies of future military specialists for successful functioning in modern society involved in AI. The scientists all over the world pay attention to active use of AI in education and focus their investigations on development of tutoring systems aimed at personalization of learning. Such tendency demands reconsideration of the teacher's role, as AI relies on assistance in performing and fulfilling routine and administrative teachers' tasks. S. Popenici and S. Kerr state that recent advancements in non-invasive brain-computer interfaces and artificial intelligence are opening new possibilities to

rethink the role of the teacher, or make steps towards the replacement of teachers with teacher-robots, virtual “teacherbots” [5].

Despite this fact teachers continue to play a major role in the educational process [5]. However, it is important to admit the current limits of technology and admit that AI is not ready to replace teachers, AI serves to enhance their activities, but not to replace them, so teachers will remain, and it is inappropriate to suppose that AI could completely perform their functions. In this situation teachers are responsible for making decisions on which functions to transfer to AI, while they provide creative and socio-emotional aspects of learning.

In conclusion, we would like to mention that that one of the most important aspect of the introduction of AI into the education process of HEI is the readiness of teachers to apply AI actively during their professional activities. They need to master new competencies, in particular – digital, which are an integral characteristic of the personality, which dynamically combines knowledge, skills, attitudes to use digital technologies for communication, personal development, work, participation in social life in accordance with competencies. Students and teachers have to engage with data, manipulate and evaluate it and use it in their learning and working lives as well as being shown how to approach it critically in order to make effective use of data and to be aware of how our data is collected and used organizations [2]. Thus, introduction of IA technologies into the educational process of HEI will increase the number of opportunities for teachers to address to the needs of each student.

References

1. Ahshan, Razzaqul. 2021. “A Framework of Implementing Strategies for Active Student Engagement in Remote/Online Teaching and Learning during the COVID-19 Pandemic” *Education Sciences* 11, no. 9: 483. <https://doi.org/10.3390/educsci11090483>
2. Future of Education and Skills 2030: Conceptual Learning Framework. Retrieved from: <https://www.oecd.org/education/2030/Education-and-AI-preparing-for-the-future-AI-Attitudes-and-Values.pdf>
3. International Forum on Artificial Intelligence and Education 2021. Retrieved from: <https://en.unesco.org/news/international-forum-artificial-intelligence-and-education-2021>
4. 7 Personalized Learning Strategies To Implement In Class & Examples. Retrieved from: <https://www.prodigygame.com/main-en/blog/personalized-learning/>
5. Popenici, S.A.D., Kerr, S. Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *RPTEL* 12, 22 (2017). <https://doi.org/10.1186/s41039-017-0062-8>

CREATING DIDACTIC CONDITIONS FOR WORKING WITH THE TEXT TO FORM COMMUNICATIVE COMPETENCES OF YOUNGER STUDENTS

Pasioka Nadiia,

Ph.D., Associate Professor

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Dutchak Snizhana

Magister

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Topicality of the research. The modern stage of society development requires improving the content and technologies of pedagogical education in Ukraine, the search for new ways and resources to improve the educational system. An important place in the reform of modern education takes its primary level, where the foundations of general educational training of schoolchildren are laid. From September 1, 2018 the implementation of the provisions of the New Ukrainian School Concept, the State Standard of Primary Education (2018), which emphasizes the importance of the formation of key competencies of younger students, begins. The first two of the ten key competencies of the New Ukrainian School are communication competencies of state and foreign languages. The communicative and activity-based approach to teaching the Ukrainian language encourages teachers to develop students' speech as one of the main factors in the learning and cognitive activities of younger students and their self-realization in society.

Standardized education defines new approaches to teaching the Ukrainian language, taking into account Pan-European competence in a foreign language and the State Standard for Elementary Education. According to the current Ukrainian language programs, the main goal of the course is to form communicative competence in students by mastering the accessible and necessary amount of language knowledge, mastering all types of speech activity, developing skills to work with texts, search for information from various sources, use it in independently created texts of different types, styles and genres, since text is the highest stage of the language system, a powerful factor of communicative and informational impact.

Careful study of scientific sources on the chosen topic, analysis of the results of didactic developments of scientists makes it possible to present the text as a subject of learning (what needs to be taught), as a means of learning (how to teach), as a product of learning (self-created texts by students), as a result of learning. The text can be a message, instructions the formulation of the task, the image perform the function of auxiliary illustration.

In spite of certain achievements in didactics on formation of communicative skills of pupils, the questions of development of communicative competence of junior pupils in the process of work with the text require further solution, as the specified problem was not a subject of research of Ukrainian scientists, and the text is one of effective

types of cognitive activity for development of communicative competence of elementary school pupils.

The aim of the study is to theoretically substantiate and experimentally verify the didactic conditions of formation of communicative competence of primary school students in the process of working with the text.

Psychological and pedagogical aspects of forming communicative competence of elementary school students

For effective formation of communicative competence of elementary school students in the process of working with the text it is necessary to identify and substantiate the relevant psychological and pedagogical prerequisites. In this case the pedagogical aspect provides the desired development of psychological processes of information perception, the ability to analyze it, compare, generalize, abstract, taking into account the psycho-physiological features of attention, memory, thinking, etc.

The problem of language and thinking, communicative activity, stage-by-stage formation of communicative actions, psychology of mastering speech was addressed by domestic and foreign scientists (I. Bekh, L. Vygotsky, P. Galperin, I. Zimnaya, M. Zhinkin, D. Elkonin, G. Kostyuk, A. N. Leontiev, A. Leontiev, A. Luria, C. Osgood, G. Rubinstein, J. Piaget, V. Skalkin, I. Sinitsa, D. Uznadze and others). To determine the psychological foundations of formation of communicative competence of younger schoolchildren we relied on the conceptual ideas of L. Vygotsky and representatives of his school of psychology (I. Galperin, A. Zalevskaya, I. Zimnaya, A. N. Leontiev, A. Leontiev, A. Luria, A. Kubryakova, etc.) about the relationship between learning and mental development of the child.

Text as a teaching method for fostering communicative competence of elementary school students

During the last decades the text as the main unit of communication acquires the status of an important didactic teaching tool in elementary school, and the ability to perceive, analyze, interpret, evaluate and create it is defined as a mandatory learning outcome in accordance with the new State Standard of primary education.

The logic of the study requires, first of all, to clarify the interpretation of the concept of "text". The word "text" was borrowed in the 18th century. from the German language, where text from the Latin texts - "verbal unity", fabric, weave, connection, construction. In reference works, in particular in the "Modern Dictionary of Foreign Words", "New Explanatory Dictionary of the Ukrainian language" the term "text" is interpreted in the following meanings: 1) has a place for writing or printed author's work (statements, documents, monuments, etc.); 2) words to a musical work; 3) the main part of a printed set; 4) printed type; 5) a literary or other work or its excerpt for reading, analysis and the like. Analysis of scientific sources showed that researchers have identified several approaches to understanding the nature of the text as a communicative unit:

I approach - the text is understood as statements, the sum of statements, the sequence of statements (M. Bakhtin, I. Halperin, B. Silbert, V. Kruk, S. Harris, B. Hornung, E. Referovska, D. Barannik). Thus, B. Zilbert defines the text as "an integral unit of speech communication, consisting of the communicative elements (statements), functionally and thematically united in a complete meaningful hierarchical structure

and organized by the general idea. D. Bernanke believes that "the text is a written or oral speech array, is a linear sequence of statements, united in the short term by semantic and formally grammatical links, and in the rudimentary-compositional, distant plan - common themes and story setting";

II approach - the text - the communicative unit (the speech work) which has the power structure, is noted to such signs, as coherence, completeness, etc. (K. Kozhevnikova, T. Dridze, T. Nikolaeva, M. Brandes, F. Bacevich, etc.). For example, K. Kozhevnikova considers that "the text is ideal above the communicative unit, provides substantial closeness and completeness, stating sign which, however, is connected, appearing each time in other parameters, at different levels of the text and in different totality of separate connections. M. Brandes calls a text "any coherent sign formation, puts forward the categories of coherence, integrity, interactivity as a subject of text study and raises the problem of revealing the basic mechanisms of integration of the whole". V. Meshcheryakov notes: "the text is the result of motivational and purposeful speech activity, realized in the form of a specific speech work, is addressed to the reader or listener."

The essence of the scientific results obtained in the first chapter of the thesis consists in the study of theoretical foundations of the formation of communicative competence of elementary school students in the process of working with the text, in particular in the coverage of communicative competence as a didactic problem in the disclosure of psychological and pedagogical aspects of forming communicative competence of elementary school students, in the presentation of text as a didactic tool for forming communicative competence of elementary school students.

Analysis of the scientific foundation on the problem allows us to state that communication is a motivated live process of interaction between the participants of communication, aimed at the implementation of specific life attitudes, which occurs on the basis of feedback. Full-fledged communication is not the formation of individual sentences, but the transfer of a complete certain meaning, accumulated in the text, where the quality of communication will depend on the ability to master the techniques of textual activity; it is possible in the presence of a number of skills: to orient in the conditions of communication; to realize the communicative tasks; correctly plan statements; correctly choose the content of communication; find adequate means to convey the specified content; provide feedback; evaluate your speech from the position of correspondence plan Communicative activity as a whole is considered as the activity of communication. It is established that the implementation of communicative strategies in school education is achieved by applying a communicative approach to learning, the purpose of which is to prepare elementary schoolchildren for full communication in oral and written form, that is, the formation of their communicative competence. The interpretation of the concepts "communicativeness", "competence", "competence" is clarified, which deepens the understanding of the key concept "communicative competence". Consequently, we understand competence as a set of knowledge, abilities, skills and attitudes acquired by younger students in the process of learning and mobilized to distinguish between the terms "competence" as a set of knowledge, abilities and skills and "competence" as the ability to use them.

Conclusion

The analysis of scientific sources allowed us to formulate and present our own definition of competence. Competence is a complex characteristic of the personality, accumulates the results of preliminary psychological development of the child, knowledge, abilities, skills; has the ability to creative problem solving, initiative, independence, self-assessment, self-control; it is the formation of intellectual operations, orientation in activity, awareness and motivational saturation. At each age stage competence has indicative indicators of personal development, i.e. different types of competence. Among the key competences of the New Ukrainian school in the context of the study essential is the competence of communication in the state (and native if different) languages as the ability to express and interpret concepts, thoughts, feelings, facts and views (through listening, speaking, reading, writing, using multimedia); the ability to respond with language means in the full range of social and cultural phenomena - in school, work, leisure time; awareness of the role of effective communication.

References

1. Babenko L. H. *Lynhvystycheskyy analiz khudozhestvennoho teksta*. Moskva, 2005. 496 p.
2. Barannyk D. KH. *Tekst. Ukrayins'ka mova: Entsyklopediya*. Kyyiv, 2000. p. 627–628.
3. Baranovs'ka L. V. *Do teoretychnykh zasad formuvannya kul'tury movlennya. Pedahohika i psykholohiya*. 2007. № 3. p. 33-37.
4. Bibik N. M. *Kompetentnist' i kompetentsiyi u rezul'tatakh pochatkovoyi osvity. Pochatkova shkola*. 2010. №9. p. 1–4.
5. Bibik N. M. *YA u sviti: pidruch. dlya 4 kl. zahal'noosvit. navch. zakl.* Kharkiv, 2015. 160 p.
6. Bibik N., Vashulenko M., Martynenko V. ta inshi. *Formuvannya predmetnykh kompetentnostey v uchniv pochatkovoyi shkoly*. Kyyiv, 2014. 346 p.
7. Kodlyuk YA. P. *Teoretychni pidkhody do analizu tekhnolohichnosti pidruchnyka dlya pochatkovoyi shkoly. Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Pedahohika*. 2012. № 5. p. 57–62.
8. Kodlyuk YA. P. *Metodyka analizu tekhnolohichnosti pidruchnyka dlya pochatkovoyi shkoly. Pedahohichnyy al'manakh*. 2015. №25. p 49-55.
9. Kodlyuk YA. P. *Dydaktyka pochatkovoyi shkoly: praktychnyy kurs Ternopil'*, 2013. 160 p.

IMPLEMENTATION OF THE COMPETENCE APPROACH THROUGH COMMUNICATION-ORIENTED TEACHING

Volkova Valeriya,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Zaporizhzhia National University, Ukraine

The recent decades have seen significant changes in the field of education goals and content. Today, the process of studying is aimed at achieving personally significant results based on the practical orientation of education, with the priorities being set with consideration of the practice and the gained knowledge being subordinated to the practical skills developed on the basis of this knowledge.

In practice, the personal-activity approach is manifested through the competence approach, which aims to concretize the goals and results of education, and the communicative approach that determines the way, method of implementing these goals and achieving practical results. This approach is reflected in most textbooks and curricula, which are built around competencies that determine what a student should be able to do and how to use the knowledge gained after completing a certain course.

The communicative approach as a practical implementation of the personal-activity oriented teaching is characterized by the following fundamental features [1; 2; 3]:

1. Personality-oriented teaching.

The communicative approach is aimed at the student. One of the tasks solved within the training process is to improve the motivation of students to study the course. Such a task can be achieved by focusing on the personality of the student and providing him/her with the opportunity to choose the ways of achieving the goals of the training program.

Personal development is the purpose and content of training. The modern graduate is a person capable of self-fulfillment and self-development with awareness of the goals and meaning of studying, flexibility of thought; he/she is able to use various methods of problem solving, generate ideas independently and in a team, be self-determined in situations of decision-making, employ methods of self-assessment [2]. With this approach, modern educational technologies should teach students to independently acquire knowledge, use the acquired knowledge in a creative way, make independent decisions, evaluate the result independently, as well as build relationships of interaction and cooperation with other people.

When implementing a personality-oriented approach, the content of educational activities should be of personal meaning for students. Classes should include problem-based, search-based, and creative tasks, which help students to develop their ability to think independently, make decisions, and find ways to solve problems.

The most important condition for personality-oriented teaching is introduction of productive educational technologies into the educational process, namely projects and presentations, case-based teaching, role-playing games.

2. The activity essence of teaching.

The task of communication-oriented teaching is to create conditions for students to participate in activities, which seem significant for students and happen within the framework of specific life situations. The teacher's objective is to recreate a "natural" communication situation in the classroom. In a certain sense, any real situation transferred to the framework of the lesson is somehow "artificial", but the basis of the communicative approach is rather the reality of activities in the communication situation than the reality of the communication situation. In an artificially created communication situation, students try to solve the real tasks of joint activities by performing an "activity" task developed by the teacher.

Activity tasks in communication-oriented teaching are based on game, imitation or free communication. These can be communicative games, simulations, role-playing games, such as round tables, conducting interviews, talk shows, discussions, debates, which are organized in accordance with the developed plot and distributed roles. Such games should provide students with the opportunity to freely express their thoughts in the process of communication, feel safe from criticism. It is important to encourage students to make contradictory, unexpected judgments that indicate the independence of their thinking and their active position [4].

3. Teamwork and interaction within the team.

Teaching with application of a communicative approach involves not only solving tasks significant in terms of communication and based on "real" communication situations, but also creating conditions for "natural" educational communication. The main condition for communication is, firstly, the very need for communication, that is, a developed communicative ability and, secondly, the presence of communication partners.

The communication ability of students is developed through their involvement in solving a wide range of meaningful, realistic, and achievable tasks, the successful solution of which gives satisfaction and increases their self-confidence.

One of the important tasks the teacher is faced with is to find the optimal ways to develop the communication ability of students. The following recommendations can be used for maintaining the communication behavior of students:

- suggest more than one topic for discussion, which is understandable, interesting to students and feasible; students should have a meaningful subject of communication;
- explain the reasons why a particular topic is suggested;
- encourage students to express original ideas;
- support students in expressing their own opinions; include these opinions in the general discussion;
- encourage students to listen to each other, be tolerant to the opinions of others;
- take into account the individual characters of the students.

Communication is impossible without interaction with a partner or partners, so the educational tasks should be performed in pairs or small groups, with only the elements of the task being performed individually.

The teacher should prepare students for such activities step by step, developing their ability to partner in communication.

4. The novelty of teaching.

This aspect can be seen at different stages of the process. First of all, this is the novelty of the problem under discussion. It is also the novelty of the material used, the novelty of the lesson organization, its types and forms, and a variety of teaching methods.

5. Simulation approach in teaching.

Due to the fact that the amount of knowledge is currently enormous, it is not always possible to really assimilate it within one course. Therefore, it is expedient in terms of teaching methodology to use communication-oriented teaching, that is, to organize the study of the course content on the basis of problems and topics.

The success of communication-oriented teaching to a large extent depends on correctly selected exercises and tasks. It is in the system of exercises and the chosen teaching methods that the whole concept of teaching is reflected.

One of such effective methods of communication-oriented teaching is simulation of communication situations. It is especially effective in foreign language classes, where communication skills and knowledge of the socio-cultural reality facts of the countries participating in communication are of utmost significance [5]. Correct understanding of a communication situation provides for adequate choice of language means. In relation to this, interpretation of realities, culture-specific vocabulary and phraseological units, professional terms, information about behavior stereotypes and communication patterns or tasks, which encourage reflection, are crucial. Understanding of a language unit to be learned is provided by the following: simulation of communication situations, where students understand the purpose of this unit and peculiarities of its use more clearly; giving instructive rules; selecting the characteristics of the phenomenon to form a guideline with the aim of carrying out appropriate actions toward this phenomenon; addressing the context and other language means [6, 50].

Use of authentic audio, video and printed materials to present the specifics of communication in class is a generally-recognized effective technique to raise students' creative capabilities, their interest in a foreign language and to involve them into dialogue of cultures. Modeling of the situations to be presented, performing of social and communication functions allows not only familiarization with the social and cultural specificity but also its partial "appropriation" [5, 256]. We think that speaking activities of students when learning a foreign language and culture can be achieved due to application of the basic training techniques, which are related to the cognitive theory of foreign language learning [7, 9], namely: problem situations related to students' specialty and cultural specificity of the country, the language of which is learned; assignments aimed at comprehension, development and deliberate application of intercultural communication strategies.

To this end, it is expedient to apply various techniques of training intensification: creation of problem situations, participation in simulation and business games, use of visual methods; consideration of the principles of personality-oriented arrangement of training materials, training process and team work.

Summing it up, we can conclude that a communicative approach imposes serious requirements on the teacher. Not only the teacher provides knowledge to his students, but he is a co-participant in the educational process, a source of ideas, and a mentor.

Implementation of the communication-oriented teaching in practice requires the teacher to create an environment in which the student feels that he/she is respected as a personality, his/her views, interests and preferences are taken into account. With such an organization of the educational process, students are likely to achieve personally significant results.

References:

1. Krutskikh A.V. Communication oriented teaching as a basic requirement for the implementation of the competence approach. *Philological Sciences in MGIMO*. MGIMO University, 2014. № 53(68). P. 160-173.

2. Khutorskoy A.V. Metodologicheskie podhodi k obnovleniyu shkoli [Methodological approaches to school renewal]. *School changes. Scientific approaches to the renewal of general secondary education: collection of scientific works* / Edited by Yu.I. Dik, A.V. Khutorskoy A.V. Moscow: IOSO RAO, 2002. 336 p.

3. Chub E.V. Competence approach in education. *Innovations in Education*. 2008. №3. P. 21-26.

4. Bech I.D. Personality-oriented training as a new educational philosophy. *Pedagogics of Tolerance*. 2001. № 1. P. 16-19.

5. Borisko N.F. Teoreticheskie osnovy sozdaniya uchebno-metodicheskikh kompleksov dlja jazykovej mezkul'turnoj podgotovki uchitelej inostrannyh jazykov (na materiale intensivnogo obuchenija nemeckomu jazyku) [The theoretical grounds for making academic packages for intercultural training in languages of foreign language teachers (on materials for intensive training in German)]: Candidate of Sciences Dissertation. Kyiv, 2000. 508 p.

6. Nikolaieva S.Yu. Metodyka vykladannia inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh [Language teaching methods at secondary educational establishments]. Kyiv: Lenvit, 2002. 328 p.

7. Gal'skova N.D., Gez N.I. Teorija obuchenija inostrannym jazykam: lingvodidaktika i metodika [The theory of foreign languages teaching: linguodidactics and methods]. Moscow: Centr "Akademija", 2004. 336 p.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ВИДІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Атаманюк Світлана Іванівна

Кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
Національний Університет «Запорізька політехніка»

Кириченко Олена Віталіївна

Старший викладач
Національний Університет «Запорізька політехніка»

Результатом впровадження організаційно-педагогічної системи підготовки майбутніх фахівців ФКіС до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності є позитивна динаміка змін у рівнях їхньої готовності за кожним із компонентів. У процесі дослідження обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців ФКіС до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності з урахуванням затребуваних на сьогодні форм провадження освітньої діяльності. Педагогічна умова як чинник формальної освіти – модернізація змісту обов'язкових навчальних дисциплін та розроблення варіативних курсів з орієнтацією на використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності. У процесі дослідження з'ясовано, що метою формальної освіти є формування системи базових знань, умінь та цінностей особистості. При цьому зміст формальної освіти має носити комплексний характер і бути спрямованим на формування базової культури особистості, підготовку до виконання професійних функцій.

Розглядаючи формальну освіту, науковці (В. Дуб, І. Галян, С. Маркіян, В. Пономарев та ін.) наголошують на її перевагах і недоліках. З-поміж сильних сторін формальної освіти відзначені стабільність, ґрунтовність (фундаментальність) підготовки, достатня глибина й висока ймовірність досягнення заявлених результатів та отримання документів про освіту, наявність досвідчених викладачів, якісних джерел навчання тощо. Основними недоліками формальної освіти вважають її консервативність і слабку гнучкість, високий рівень диктату тих, хто навчає, відчуття залежності у тих, хто навчається, значну стандартизованість, недостатнє врахування психологічних особливостей дорослих. Тому саме для рамок формальної освіти обґрунтовано доцільність модернізації змісту фахових дисциплін (орієнтація на використання інноваційних видів рухової активності), а також розроблення й упровадження авторських дисциплін «Інноваційні види рухової активності»; «Інновації та інноваційна діяльність закладів освіти у сфері фізичної культури»; «Передовий досвід роботи видатних тренерів та фахівців фізичної культури і спорту». При

цьому важливим є впровадження в освітній процес спеціалізованого навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців ФКіС до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності. Реалізація першої педагогічної умови орієнтована на формування мотиваційного та гносеологічного компонентів готовності майбутніх фахівців ФКіС до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності.

Педагогічні умови як чинники неформальної освіти: - ініціювання секцій з інноваційних видів рухової активності; - організація спортивно-масових заходів з інноваційних видів рухової активності. За аналізом підходів до тлумачення категорії «неформальна освіта» (О. Афтимичук, В. Ашанін, Ю. Войнар, І. Глазирін, О. Лісовська, І. Маврина, М. Марко, С. Маркіян, А. Мотишева, Д. Наварецький, О. Остапчук, С. Пятисоцька, А. Смолюк та ін.) встановлено, що остання має низку специфічних характеристик: систематичний, але не щоденний характер; може бути як структурована, так і не структурована з погляду цілей і тривалості; не обов'язково підтверджується дипломом чи свідоцтвом, без присудження кваліфікації; відсутні єдині вимоги до результатів навчальної діяльності; забезпечується не лише закладами освіти, а й різноманітними організаціями, громадськими установами; здійснюється не завжди викладачами за освітою (наприклад, менторами, коучами, наставниками, майстрами, керівництвом, досвідченими фахівцями, предметними експертами тощо); має цілеспрямований та добровільний характер навчання; базується на особистісному інтересі того, хто навчається, а не на шаблонних програмах; відсутні вікові, професійні чи інтелектуальні обмеження для учасників. Встановлено, що загалом до неформальної освіти науковці відносять навчальні програми, курси (у тому числі масові відкриті онлайн-курси), лекторії, що організовуються і проводяться поза традиційною (формальною) системою освіти. При цьому використовуються форми й методи навчання, які мають інтегративний та інтерактивний характер: обмін досвідом (наприклад, наставництво), заняття у гуртках, семінари, тренінги, рольові і ділові ігри тощо. За виявленими характеристиками неформальної освіти обґрунтовано доцільність секційних занять з інноваційних видів рухової активності, які б проводили майбутні фахівці ФКіС, а також доцільність організації змагальної діяльності з інноваційних видів рухової активності в закладі вищої освіти, де майбутні бакалаври ФКіС матимуть можливість продемонструвати свої уміння виконувати такі рухи, а майбутні магістри ФКіС виявлятимуть власні організаторські та тренерські (педагогічні) здібності при проведенні спортивно-масових заходів. Реалізація другої та третьої педагогічної умови орієнтована на формування праксеологічного, методичного та особистісного компонентів готовності майбутніх фахівців ФКіС до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності.

Педагогічна умова як чинник інформальної освіти – використання цифрових технологій візуалізації та технологій цифрового здоров'я. За аналізом підходів науковців (І. Глазирін, Д. Голд, В. Горашук, Д. Наварецький, В. Притула та ін.) встановлено, що під інформальною освітою сьогодні розуміють таку освіту, яка

є невимушеною і передбачає здобуття 20 особою якихось знань, умінь, навичок під час повсякденної діяльності (це може бути громадська чи домашня робота, дозвілля тощо). Така діяльність не завжди є системною і структурованою, проте сприяє розвитку як професійних, так і м'яких соціальних навичок (soft skills). Узагальнення наукових пошуків дослідників (О. Величко, Ю. Войнар, І. Грінченко, Л. Денисова, А. Конох, А. Мамфорд, Н. Степанченко та ін.) уможливило виділення характерних ознак, що притаманні інформальній освіті: неорганізована навчальна діяльність, яка є гнучкою за змістом, формами, методами й засобами та часом і місцем проведення; не завжди усвідомлена та цілеспрямована; не має визначеної структури; несистемна і не завжди систематична навчальна діяльність за мінімальної організації або за відсутності керівництва з боку педагогів; здобувається за рахунок власної активності здобувача освіти і є результатом його повсякденної діяльності; реалізується під різними освітніми впливами суспільства (робота, дім, сім'я, друзі, засоби масової інформації, книги) через індивідуальне залучення до поширення культурних цінностей; є ефективною за наявності достатньої кількості джерел і засобів навчання та кваліфікованої допомоги. Встановлено, що до видів інформальної освіти вчені (О. Любарська, В. Панюков, О. Пехота та ін.) відносять: навчання за методом проб та помилок; стихійну самоосвіту у вигляді самостійного пошуку відповідей на актуальні питання чи способів розв'язання практично значущих проблем; взаємне навчання; набуття нових знань через інформаційні канали комунікації (Інтернет, соціальні мережі і сервіси, відеохостинги тощо) та засоби масової інформації, на основі життєвого досвіду і обміну інформацією; духовне та емоційне збагачення через читання та\або відвідування закладів культури; естетичний розвиток у процесі аматорської художньої діяльності, подорожі, кулуарні спілкування на різних заходах (наприклад, на наукових конференціях); виконання тієї чи іншої роботи під керівництвом компетентного фахівця. Доведено, що виявлені маркери інформальної освіти пов'язані зі спілкуванням\ комунікацією та унаочненням (візуалізацією даних, навчального матеріалу, контенту соціальних мереж, відеохостингів тощо), що сьогодні реалізується із використанням цифрових технологій і засобів. Додатково проведений аналіз психолого-педагогічних розвідок також засвідчив важливість візуальної підтримки занять фізичною культурою та підготовки фахівців ФКіС з їх використанням. На основі аналізу видів інформальної освіти обґрунтовано, що реалізація четвертої педагогічної умови – використання цифрових технологій візуалізації та технологій цифрового здоров'я – має відбуватися на основі самонавчання через цифрові канали комунікації, якими виступають як масові відкриті онлайнкурси, так і соціальні мережі, спеціалізовані інтернет-портали і сервіси, відеохостинги, які візуалізують інноваційні види рухової активності, надають інструктажі, коментарі, приклади їх опанування і подальшого використання у професійній діяльності. Реалізацію четвертої педагогічної умови орієнтована на формування мотиваційного, гносеологічного та особистісного компонентів готовності майбутніх фахівців ФКіС до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності. Теоретичні напрацювання науковців у галузі професійної освіти дозволили розглядати підготовку

майбутніх фахівців ФКіС до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності крізь призму технології поетапного формування розумових дій та побудови рухів, контекстного, індивідуально-диференційованого, проєктного, проблемного, активного та інтерактивного навчання. Доведено, що для успішної реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту має бути скорегованим зміст навчання (зокрема, через впровадження дисциплін «Інноваційні види рухової активності»; «Інновації та інноваційна діяльність закладів освіти у сфері фізичної культури»; «Передовий досвід роботи видатних тренерів та вчителів фізичної культури»), який слід опановувати з використанням: - форм (лекції-візуалізації; навчально-тренувальні заняття; зустрічі зі стейкхолдерами; виробнича практика; тренінги; майстер-класи; семінари; курсові проєкти; самостійну роботу; неформальна освіта); - методів (словесні, практичні, наочні, інтерактивні, проєктні, проблемні); - засобів (інформаційно-освітнє середовище ЗВО (у т.ч. платформа Moodle з навчальними матеріалами); Інтернет-ресурси; комплекси фізичних вправ; навчально-методичне забезпечення).

Теоретичні напрацювання науковців у галузі професійної освіти дозволили розглядати підготовку майбутніх фахівців ФКіС до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності крізь призму технології поетапного формування розумових дій та побудови рухів, контекстного, індивідуально-диференційованого, проєктного, проблемного, активного та інтерактивного навчання.

Список використаних джерел

1. Атаманюк С.І., Койгушська Г.П., Черненко К.Г. Інноваційні методи педагогічної діяльності викладача в ВНЗ. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт.* Чернігів, 2012. Вип. 98. Т. 1. С. 42-44.
2. Атаманюк С.І. Інноваційні сучасні системи фізичного виховання зі студентами ЗВО. *Тиждень науки-2020. Факультет економіки та управління : тези доповідей науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 13-17 квітня 2020 року).* Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 288-289.
3. Атаманюк С.І., Кириченко О.В. Роль фізичного виховання у процесі формування особистості. *Trends and directions of development of scientific approaches and prospects of integration of internet technologies into society : the VI International science conference (Stockholm, February 23-26, 2021).* Stockholm, Sweden. С. 383-387
4. Белікова Н.О. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт.* Чернігів, 2013. Вип. 112. Т. 2. С. 52-56.
5. Круцевич Т., Зайцева М. Інноваційні процеси у сфері підготовки кадрів з фізичної культури. *Теорія і методика фізичного виховання 2005. №4.* С.41-45.
6. Платонов В.М., Панюков В.С., Патрушев В.І., Туленков М.В. Про нову концепцію фізичної культури і спорту. *Концепція підготовки спеціалістів*

фізичної культури в Україні: матер. 1 Республ. конф. Луцьк: Надстир'я, 1994. С.3-4

7. Сущенко Л.П. Професійна підготовка фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект): монографія /Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України; Запорізький держ.ун-т. Запоріжжя:ЗДУ, 2003.442 с.

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ-БИОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Ахмедин Б.

Магистрант 2 курса 7М01513 –Биология
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая

Майматаева А.Д.

PhD доктор
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая

Abstract. The article reveals the content of the concept of modern interactive resources and their role in the formation of readiness for independent work. The authors proposed a system of formation of readiness for independent work with the use of Lms Moodle in the educational process.

Keywords: self-organization, modern educational technologies, independent work of students, distance learning.

Введение. При определенных условиях и в течение определенного времени может быть эффективной только определенная образовательная система. Сейчас наступило такое время, когда благодаря появлению всемирной сети Интернет, информация становится стратегическим ресурсом развития цивилизации. В связи с этим еще более возрастает роль образования. Происходит расширение и глобализация образовательного пространства. Информация и знания выходят на первое место в системе общечеловеческих ценностей и становятся основным источником благосостояния общества. В этой связи особую значимость приобретает развитие системы дистанционного обучения. Дистанционное обучение – совокупность технологий, обеспечивающих доставку учащимся основного объема изучаемого материала посредством информационных технологий. В настоящее время дистанционное обучение используется в основном в высшем образовании. Дистанционное обучение является новой формой обучения, которая основывается на телекоммуникационных технологиях, интернет - ресурсах. Дистанционная форма обучения является интерактивной формой, при которой происходит систематическое взаимодействие преподавателя со студентом, но акцент при этом делается на самостоятельную деятельность учащихся.

Одной из основных задач высшего образования является формирование творческой личности специалиста, способного к саморазвитию, самообразованию, инновационной деятельности. Поэтому переход на двухуровневую систему образования предполагает значительное увеличение доли самостоятельной работы студента, которая позволит студенту сформировать общекультурные и профессиональные компетенции в

соответствии с требованиями государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования и получить углубленные знания и навыки для успешной профессиональной деятельности. Все это потребует новых подходов к организации разнообразной самостоятельной деятельности, развития нетрадиционных педагогических технологий.

Результаты исследования. Целью нашего исследования является теоретическое обоснование внедрения форм дистанционного обучения в организацию самостоятельной работы студентов-биологов

Анализируя образовательную программу 6В01513–Биология, Института естествознания и географии Казахского национального педагогического университета имени Абая, видим, что они содержат компетенции, согласно которым выпускник должен обладать готовностью к самостоятельному добыванию знаний [1]. Перечислим некоторые из них в таблице.

Таблица 1
Компетенции, характеризующие готовность
к самообразованию

Специальность	Компетенции
ОП 6В01513 -Биология	<p>в профессиональной деятельности образовательные технологии, лаборатории, печатные средства, видео, мультимедийные средства, программное обеспечение, интернет; основные международные и отечественные документы о правах ребенка и правах людей с особыми потребностями; критериальные методы оценивания: формативное, суммативное оценивание; результаты исследований в области биологического образования (РО 5);</p> <p><i>интегрирует</i> разнообразные формы и методы воспитания и обучения школьников во внеклассной работе по биологии (РО 8);</p> <p><i>осуществляет</i> рефлексии, самооценку своей учебной деятельности, владеет навыками самостоятельного продолжения дальнейшего обучения (РО 9);</p>

Приведенные в таблице компетенции соответствуют компонентам познавательной деятельности человека, которые, по мнению П.И. Пидкасистого, Л.М. Фридмана и М.Г. Гарунова, обеспечивают успех самообразования в современных условиях:

- осознание человеком персональной необходимости в приобретении дополнительных знаний как средства самообеспечения возможности переквалификации и придания этому личного смысла;
- умение мобилизовать, актуализировать знания, способы деятельности из числа уже усвоенных, отбирать из них необходимые для решения вставшей

проблемы, соотносить их с условиями решаемой задачи, делать выводы из изученных фактов;

- обладание человеком необходимым умственным развитием, способностями усматривать в науке, производстве, экономике и жизненных ситуациях вопросы (проблемы), формулировать их, предусматривать и планировать последовательные шаги поиска ответа на них, их решение [2].

В научно-методической литературе к числу основных особенностей, которые технологии дистанционного образования внесли в обучение, относят:

- интерактивное взаимодействие между преподавателем и обучаемым в диалоговом режиме, которое в ряде случаев может приближаться по форме к взаимодействию, происходящему при традиционном аудиторном обучении;
- быструю доставку учебных материалов в электронном виде;
- оперативный доступ к базам знаний, размещенным в сети интернет;
- тестирование знаний в дистанционном режиме;
- прохождение виртуального лабораторного практикума;
- реализация удаленного сетевого доступа к реальному лабораторному оборудованию;
- создание «виртуальных групп» (оперативное взаимодействие обучаемых между собой) [3].

Согласно требованиям образовательной программы 5В011300 –Биология к организации учебного процесса в вузе до 65 % от общего количества учебной нагрузки отводится на самостоятельную работу студентов, поэтому перед преподавателем встает актуальный вопрос: как управлять этим процессом. При этом под управлением самостоятельной работой студентов понимается следующее:

- 1) формирование заданий, направляющих и побуждающих студента к самостоятельному обучению, развивающих компетенции, необходимые для данного направления;
- 2) распределение заданий во временном контексте, позволяющее развивать навыки самоорганизации студента;
- 3) организация консультативной поддержки;
- 4) четкая формулировка требований по оцениванию заданий, предоставляющих возможность каждому студенту самостоятельно определять качественный уровень их выполнения в соответствии со своими интересами и амбициями;
- 5) контроль выполнения заданий, предполагающий обеспечение эффективной обратной связи относительно качества самостоятельной работы студента.

Одной из форм самостоятельной работы студентов является дистанционное обучение, основной характеристикой которого является повышенная степень интерактивности, особенно проявляющаяся в использовании сетевых компьютерных технологий, способствующих активизации учебно-образовательного процесса.

В своей практической деятельности преподаватели ОП Биология, Казахского национального педагогического университета имени Абая, широко используют

отдельные элементы дистанционных технологий, такие как общение со студентами по электронной почте; размещение разнообразных учебно-методических материалов для организации самостоятельной работы студентов в локальной сети института.

Помимо этого дистанционное обучение реализуется и на применении LMS MOODLE – системы управления обучением, которая позволяет создавать дистанционные учебные курсы (сетевые курсы), включающие в себя все необходимые обучающие, вспомогательные и контролирующие материалы (или ссылки на них), а также методические инструкции в соответствии с рабочей программой дисциплины.

К основным возможностям системы LMS MOODLE относятся:

- широкие возможности по размещению и актуализации учебно-методического обеспечения образовательного курса;
- инструментарий для дистанционного консультирования обучаемых посредством форумов;
- возможность регулярного мониторинга работы слушателей с помощью просмотра статистики посещений;
- широкое использование элемента курса «Задание», к которому студенты прикрепляют файлы с выполненной контрольной работой;
- система может использоваться как для дистанционного, так и для очного обучения.

Система дистанционного обучения LMS MOODLE располагает инструментом для контроля знаний, который обладает следующими функциональными возможностями:

- автоматический контроль результатов тестирования (при определенных настройках, во время создания теста преподаватель может самостоятельно определить необходимость просмотра учащимися результатов или наоборот не отображать их);
- возможность корректировки и оценивания выполненных заданий, упражнений, рефератов, эссе, проектов (преподаватель имеет возможность прокомментировать каждый ответ учащегося при проверке (например, оставить свои замечания) для того, чтобы студент понимал, за что ему поставили такое количество баллов или оценки);
- обеспечение быстрой обратной связью (после проверки заданий студент так же, как и учитель может узнать результаты выполненной работы);
- формирование протоколов-отчетов о выполненных заданиях, практических работах;
- для каждого задания преподаватель может создать свою шкалу оценок, например, стандартную (5-балльную, 100 балловую и др.) и оценивать результаты работ учащихся по своему усмотрению.

На естественно – географическом институте специальности 6В01513 - Биология во втором семестре 2020/2021 учебного года мы апробировали дистанционный курс «Зоология беспозвоночных» со студентами 1 курса.

Согласно учебному плану на изучение дисциплины «Зоология беспозвоночных» во втором семестре отводилось 5 кредитов – 150 часов (в

том числе 15 часов – лекции, 30 часов – лабораторные занятия, 105 часов – самостоятельная работа). Раскрывали следующие темы:

1. Многообразие простейших.
2. Происхождение простейших.
3. Теории о происхождение многоклеточности.
4. Происхождение кишечнополостных.
5. Классификация плоских червей
6. Происхождение паразитизма
7. Филогения типа моллюсков и пути их экологической радиации.
8. Значение моллюсков и практическое применение
9. Характеристика основных отрядов Высшие раки.
10. Происхождение и значение ракообразных
11. Краткая характеристика основных отрядов. Паукообразных.
12. Филогения и экологическая радиация хелицерных
13. Развитие насекомых.
14. Классификация класса насекомых (Insecta-Ectognatha)
15. Филогения и экологическая радиация шестиногих

К каждой теме был подготовлен лекционный материал, состоящий из набора нескольких страниц. Каждая страница заканчивалась вопросом, на который студент должен был ответить. В зависимости от правильности ответа, студент переходил на следующую страницу или возвращался на предыдущую, что позволяло лучше освоить материал. Помимо лекции были разработаны методические рекомендации к лабораторным заданиям.

Контрольными точками было прохождение тестов с использованием различных типов вопросов (верно/неверно, краткий ответ, множественный выбор, на соответствие) и выполнение заданий по каждой изученной теме. Баллы, набранные студентами при прохождении дистанционного модуля, были учтены при подведении итогов семестра, затем был проведен анализ и внесены некоторые поправки в учебно-методический материал.

Использование данной системы в рамках очного обучения позволило нам сформировать необходимый объем заданий для самостоятельной работы студентов; четко распределить ее во временном контексте семестра в соответствии с учебным планом, заставив студента выполнять задания в течение всего семестра, а не только накануне сессии; донести до каждого студента методические рекомендации по выполнению всех заданий; своевременно оказывать консультативную помощь студенту как в режиме on-line, так и в реальном времени; более объективно оценивать самостоятельную работу студента.

Такой необычный вид самостоятельной работы вызвал интерес со стороны студентов, так как для современного студента работа с ресурсами и различными инструментами в on-line совершенно естественна. Они активно работали, отслеживали результаты проделанной работы, принимали участие в обсуждении проблемных вопросов на форуме, консультировались с преподавателем.

Заключение. Дистанционное обучение должно не заменять, а дополнять аудиторное обучение, обогащать его введением нового материала, выходящего

за пределы учебной программы, тем самым расширяя возможности организации самостоятельной работы студентов.

Рекомендации:

1. Жумагулова К.А., Майматаева А.Д., Аманбаева М.Б. Образовательная программа 6В01513 –Биология (Казахский национальный педагогический университет имени Абая) – Алматы, 2020

2. Использование электронных образовательных ресурсов нового поколения в учебном процессе: Научно-методические материалы / Г.А. Бордовский, И.Б. Готская, С.П. Ильина. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 31 с.

3. Сайт EduNeo актуальные методики преподавания, новые технологии и тренды в образовании, практический педагогический опыт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eduneo.ru/googleclassroom/>

ПОНЯТТЯ ТОЧНОСТІ РУХІВ В ПІДГОТОВЦІ СПОРТСМЕНІВ

Бобошко Володимир Васильович

Доцент кафедри спортивних ігор,
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту і реабілітації
Університету Ушинського,
м. Одеса, Україна

Філіштинський Ігор Дмитрович

здобувач ОС «магістр»,
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту і реабілітації
Університету Ушинського,
м. Одеса, Україна

Одним із основних питань теорії та методології спортивної підготовки є мета вдосконалення процесу навчання ефективним фізичним рухам в умовах інтенсивної спортивної діяльності [3]. Особлива складність вищезазначеної мети проявляється в таких спритних видах спорту, як волейбол, де тут елементарні фізичні навантаження залежать як від фізичних, так і від психічних процесів, а часто і від непередбачуваних рухів із різноманітною просторово-часовою структурою.

У теорії та методології навчання фізичним рухам у спортивній практиці наразі недостатня увага приділяється змісту проактивної, розвивальної підготовки [1]. У волейболі традиційна методологія тренувань переважно базується на переосмисленні фізичних рухів у чітко регламентованому контексті, а тренувальний процес має переважно репродуктивний характер і недостатньо враховує особистість та їх всебічну співпрацю. Це підтримує виконання фізичних рухів у конкретних особливих умовах та запобігає їх узагальненню та використанню у незвичайних ситуаціях. Волейбол являється найдоступнішим способом фізичного розвитку та підтримки здоров'я населення, тому волейбол практикується у всіх регіонах країни. Ця гра популярна серед людей різного віку, від дітей до людей похилого віку.

У волейбол грають у різних кліматичних та метеорологічних умовах, що сприяє фізичному загартуванню, підвищуючи опірність та стійкість організму до різних захворювань [2].

Волейбол використовується як тренувальний засіб, і є одним з представників інших видів спорту, для розвитку базових рухових навичок, оскільки структура ігрової діяльності включає різні стрибки, рухи, зупинки, а також техніко-тактичні дії швидкості та сили.

Цілющі емоційні якості дозволяють використовувати саму гру, а також окремі елементи гри в м'яч як засіб активного розслаблення та зміцнення

здоров'я [3].

Спритність визначається як, по-перше, здатність швидко обробляти нові рухи та, по-друге, здатність швидко перебудовувати рухову активність відповідно до раптово мінливого середовища.

Ми можемо розрізнити такі умови спритності: стандартні; незвичні, але зумовлені умови; імовірнісні умови; несподівані ситуації [5].

Сучасні аспекти управління тренувальним процесом в умовах загальноосвітніх закладів поки ще науково не розроблені.

Ряд дослідників у своїх працях розглядали теоретико-методологічне підґрунтя для вирішення різних питань ефективного навчання з точки зору різного психічного та фізичного змісту та орієнтації [4]. Сучасні вчені звернули увагу на проблеми у спорті та у тренуваннях фізичних рухів у волейболі, де відсутність досліджень з використанням теорії діяльності в освіті робить це дослідження досить актуальним.

Стосовно розвитку рухових якостей, поняття „методика” означає раціональне застосування відповідних фізичних вправ і адекватних методів їх виконання, з метою ефективного вирішення конкретної педагогічної задачі в окремому занятті і системі суміжних занять. Методика розвитку відповідної рухової якості повинна передбачати точні вказівки щодо виконання у певній послідовності системи основних операцій, які сприяють позитивному вирішенню поставленої задачі. В основу методики розвитку рухових якостей покладено можливість та здатність організму до накопичувальної адаптації, в процесі якої під впливом дій, що регулярно повторюються, відбувається точне пристосування до характеру та сили дій, підвищуються функціональні можливості організму у цьому конкретному напрямі. Схема побудови алгоритму методики розвитку рухових якостей:

1. постановка педагогічної задачі (яку якість розвивати) і видів потреб (оздоровчі, спортивні);
2. вибір відповідних вправ;
3. добір адекватних методів вправи;
4. визначення місця вправ в окремому занятті;
5. визначення тривалості періоду та необхідної кількості тренувальних занять;
6. визначення загальної величини тренувальних навантажень та їх динаміки у відповідності з закономірностями адаптації до тренувальних навантажень.

Сприятливі періоди розвитку основних фізичних якостей. Фізичні якості – це розвинуті у процесі виховання і цілеспрямованої підготовки рухові задатки людини, які визначають її можливості успішно виконувати певну рухову дію.

Численні дані спортивно-педагогічних і медико-біологічних наук дозволяють розробляти методики розвитку фізичних якостей з урахуванням статевих і вікових особливостей людей. Знання психологічних, фізіологічних і біомеханічних передумов диференційованого і комплексного прояву фізичних якостей – важлива складова частина професійної підготовки фахівця з фізичної культури. В онтогенезі людини найбільш тісний позитивний взаємозв'язок між фізичними якостями припадає на дитячий та підлітковий вік. При досягненні

статевої зрілості він зменшується, а з повним біологічним розвитком може набувати негативного характеру.

Характер взаємозв'язку між фізичними якостями залежить також від рівня фізичної підготовленості. Чим нижчий рівень розвитку фізичних якостей, тим тісніший позитивний взаємозв'язок між ними, і навпаки, чим вищий рівень розвитку фізичних якостей, тим слабкіші позитивні взаємозв'язки та більш можливе виникнення негативного перенесення. Проте широко відомий факт, що переважна більшість видатних спортсменів мають високі спортивні результати не тільки в обраному виді спорту, а і в багатьох інших, свідчить про те, що висока фізична підготовленість, яка досягнута у процесі спеціалізованого тренування, має досить широке позитивне перенесення. Вона значною мірою сприяє досягненню добрих результатів у процесі виробництва, у побуті та інших видах рухової діяльності. Разом з тим цілком очевидно, що прямої залежності між загальним рівнем розвитку фізичних якостей і результативністю у специфічних видах рухової діяльності не існує. Саме цим обґрунтовується система спеціальної фізичної підготовки у спорті та професійно-прикладному фізичному вихованні. Природний розвиток систем організму дітей має чітку послідовність і циклічність: етапи прискореного розвитку періодично змінюються фазами уповільненого розвитку. Це стосується і рухової функції школярів.

В наукових дослідженнях та досвіді праці встановлено, що організм дітей у зазначені фази, етапи по-різному реагує на засоби ФВ. Одні і ті ж методи за однаковим обсягом та інтенсивністю фізичного навантаження можуть дати різний педагогічний ефект. Він підвищується в період природного вікового прискорення темпів розвитку тієї або іншої рухової якості. Періоди прискореного розвитку тих чи інших рухових якостей називають чутливими (або сенситивними), а також сприятливими (або продуктивними).

Список літератури

1. Балан Б. О. Особливості підготовки студентських збірних команд до змагань / Б. О. Балан, Г. В. Лунін // Педагогіка, психологія и медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту-2012. -№1. -С. 13-16.
2. Айрапетьянц Л. Р. Спортивні ігри (техніка, тактика, тренування) / Л. Р. Айрапетьянц, М. А. Годик - Талья.: 1991. - 136 с.
3. Анікіна Т. А. Вибрані глави з віковій фізіології: навч. Допомога / Т. А. Анікіна – Казань :КГПІ, 1992.-187с.
4. Беляев А. А. Волейбол: Учебник для студентов вузов физической культуры. / А. А. Беляев -М.: Физкультура и спорт, 2002. -207 с.
5. Бальсевич В. К. Перспективи розвитку загальної теорії і технологій спортивної підготовки і фізичного виховання (методологічний аспект) / В. К. Бальсевич // Теорія і практика фіз. культури. -1999. -№4. -С. 21-26, 39-40.

ДВИЖЕНИЕ - ИСТОЧНИК ЗДОРОВЬЯ, ЭНЕРГИИ И УСПЕШНОЙ КАРЬЕРЫ

Буркитбаева Маншук Женисовна

Преподаватель
КазНацЖенПУ

Амренова Гулнара

К.п.н., доцент
Satbayev University

Сейлов Багдат

Лектор
Satbayev University

Укешов Талгат

Лектор
Satbayev University

Охрана собственного здоровья — это непосредственная обязанность каждого, он не вправе перекладывать ее на окружающих.

Здоровье — это первая и важнейшая потребность человека, определяющая способность его к труду и обеспечивающая гармоническое развитие личности. Оно является важнейшей предпосылкой к познанию окружающего мира, к самоутверждению и счастью человека. Активная долгая жизнь — это важное слагаемое человеческого фактора.

Физическая нагрузка и связанные с нею разнообразные движения являются необходимыми для нормального развития и жизнедеятельности человеческого организма. «Человек разумный» — так классифицируется он среди животного мира. Действительно, изготавливая орудия производства и пользуясь ими, человек подчиняет себе силы природы, причем темп этого процесса непрерывно ускоряется. Вместе с тем в современных условиях жизни люди все больше и больше лишаются двигательной активности: машины и автоматы заменяют физический труд на производстве, все шире используются городской транспорт, лифты, эскалаторы, а дома наши современники нередко засиживаются перед телевизором. Проведенные учеными специальные наблюдения подтвердили, что пониженная двигательная активность человека способствует развитию болезней.

Базовая физическая культура является основным звеном системы физического воспитания и сопутствует практически всем периодам творческой жизни человека, начиная от занятий в дошкольных учреждениях и кончая занятиями в группах здоровья в пожилом возрасте.

Оптимальный двигательный режим — важнейшее условие здорового образа жизни. Его основу составляют систематические занятия физическими

упражнениями и спортом. Физическая культура и спорт помогают сохранению и укреплению здоровья и работоспособности людей, дают им возможность подниматься к вершинам физического, духовного и культурного совершенства. Тем самым они обогащают творческие способности людей, культуру, образование, воспитание, вселяют в них жизнерадостность, повышают трудовую активность, являются совершенным фактором формирования образа жизни каждого человека в отдельности и всего общества в целом.

Здоровье нации – это основополагающий фактор ее благополучия, и вопрос о сохранении этого здоровья, как на уровне страны в целом, так и на уровне каждого отдельного гражданина, не может перестать быть важным. В современном обществе в последние годы появилась некая мода на здоровый образ жизни – в виде большого количества спортивных клубов, систем питания, журналов о здоровье, передач, книг и пр. Здоровье — это первая и важнейшая потребность человека, определяющая способность его к труду и обеспечивающая гармоничное развитие личности. Оно является важнейшей предпосылкой к познанию окружающего мира, к самоутверждению и счастью человека. Сохранение и поддержание здоровья – это важный вопрос для каждого человека, независимо от того, есть ли на данный момент мода на здоровый образ жизни, или нет.

1. ДВИЖЕНИЕ – ИСТОЧНИК ЗДОРОВЬЯ И ЭНЕРГИИ

Движение обеспечивает постоянную циркуляцию всех биологических жидкостей как в поверхностных слоях кожи, так и в глубине организма. На каждый миллилитр крови приходится до семи тысяч квадратных сантиметров площади кровеносных сосудов. Если человек двигается меньше, то все процессы в его организме замедляются, в том числе и движение биологических жидкостей. В том числе замедляется и выделение продуктов распада из организма. Накапливаются токсины и ядовитые вещества, которые по кровяному руслу переносятся ко всем органам и отравляют все тело. Это состояние характерно для тех людей, которые вроде бы и не болеют ничем, но из-за сидячего образа жизни чувствуют себя вялыми и слабыми. Ни для кого не секрет, что движение очень полезно для здоровья. Но что такого особенного в этом движении и что оно нам дает?

Укрепляются мышцы. В результате регулярных физических нагрузок мышцы тела становятся более крепкими и подтянутыми. Это не только придает телу привлекательный внешний вид, но и благоприятно воздействует на весь организм в целом. Например, тренируются мышцы сердца и оно становится более выносливым, что в свою очередь уберегает вас от различных сердечных заболеваний. Улучшается обмен веществ. Все процессы, происходящие в нашем организме осуществляются благодаря движению, соответственно, когда мы сами движемся, то эти процессы начинают происходить более интенсивнее. В результате чего, питательные вещества начинают лучше усваиваться, а токсины, яды и другие продукты отхода жизнедеятельности быстрее удаляются из организма.

Поступает дополнительная энергия. Энергия поступает в результате взаимодействия внутренних органов, из воздуха, во время интенсивного

дыхания, а также при биении сердца. Как видите, физические упражнения — это не только затрата, но и получение энергии. Повышается выносливость к стрессу. Во время движения организм испытывает стресс, в результате чего, как бы вырабатывается иммунитет к стрессу. Это лишь часть того, что дает нашему организму движение, но уже ради этого стоит регулярно заниматься физическими. Какой вид активности лучше всего выбрать? Любой, который вам по вкусу. Вы можете заняться бегом, плаванием, волейболом, настольным теннисом или просто делать зарядку каждое утро. Самое главное — это регулярность.

Движение — основной стимулятор жизнедеятельности. Известно, что движение является основным стимулятором жизнедеятельности организма человека. Ни усиленный труд, ни форсированные, утомительные походы сами по себе не в состоянии вызвать расстройства здоровья, если нервные аппараты работают хорошо. И наоборот, при недостатке движений наблюдается, как правило, ослабление физиологических функций, понижается тонус и жизнедеятельность организма. Тренировки активизируют физиологические процессы и способствуют обеспечению восстановления нарушенных функций у человека. Поэтому физические упражнения являются средством неспецифической профилактики ряда функциональных расстройств и заболеваний, а лечебную гимнастику следует рассматривать как метод восстановительной терапии.

Много веков назад человеку приходилось активно двигаться, чтобы добыть пищу, построить жилище, изготовит одежду и т.д. Поэтому говорят, что наше тело создано для движения.

Любая функция или работа клетки осуществляется за счет запасенной ранее энергии. В развивающемся организме клетка запасает энергии больше, чем тратит, и следующий акт ее работы будет большим по величине, чем предыдущий. В этом заключается так называемое энергетическое правило скелетных мышц. Поэтому одним из основных факторов, вызывающих и определяющих рост и развитие организма, является двигательная активность мышц.

В раннем детском возрасте физические упражнения способствуют развитию речи, в школе и вузе — устойчивости и умственной работоспособности и психической активности. Мышечная активность влияет на формирование характера человека, его способность творчески мыслить. Дело в том, что мышечная активность постоянно сопровождается эмоциональным напряжением и «снимает» его излишек. Это происходит благодаря тому, что движение стимулирует выработку гармонов-эндорфинов и сокращает избыток адреналина и гормонов, способствующих возникновению стрессов.

Овладение культурой движения поможет развить умение «властвовать собой», то есть сохранять в любой ситуации эмоциональное равновесие, доброжелательность, бережное отношение к эмоциональному состоянию другого человека.

Для каждого рода деятельности существует определенный оптимум эмоционального напряжения, при котором физиологические реакции организма оказываются наиболее совершенными, эффективность выполнения работы достигает своего максимума.

Человек (как и животное) в состоянии эмоционального эффекта – гнева, ярости – может совершить такую мышечную работу и преодолеть такие препятствия, справляться с которыми в обычных условиях он не в состоянии. Известны случаи, когда во время стихийных бедствий (пожар, наводнение и др.) человек поднимает тяжести, значительно превышающие его собственный вес.

2. ЗДОРОВЬЕ И УСПЕШНАЯ КАРЬЕРА.

Движение – залог здоровья. И, соответственно, здоровье позволяет человеку успешно работать, развивать свою карьеру.

Хорошее здоровье в большинстве случаев – залог отличного настроения, что немаловажно в плане общения. Вряд ли кому-то захочется общаться с постоянно больным брюзжающим сотрудником, который систематически уходит “на больничный”, не может работать сверхурочно и ездить в длительные командировки. К тому же, самые ответственные задания, которые, несомненно, ведут к повышению в должности, невозможно доверить больному сотруднику, способному в любой день бросить начатую работу в связи с очередной болезнью. И уже давно научно доказано, что у людей с отличным здоровьем уровень тестостерона несколько повышен, а это, как известно, гормон лидера. Не только мужчины, но и женщины с высоким уровнем тестостерона делают блестящую карьеру, добиваются больших высот как в карьере, так и в личной жизни. К счастью, с каждым годом последователей здорового образа жизни становится все больше. Сотни людей занимаются спортом – бегают, катаются на велосипедах, делают зарядку. А большое количество открывающихся фитнес — центров и бассейнов говорит о том, что спрос на “спортивные услуги” достаточно высок. А это значит, что население все же уделяет внимание своему здоровью. Человек, придерживающийся здорового образа жизни, сразу же выделяется среди своих сверстников, и даже людей моложе – внешним видом, фигурой, здоровым цветом кожи, внутренним позитивом, активностью движений. Наряду с этим, тот факт, что человек уделяет время спорту и своей физической активности, сам по себе является доказательством того, что он правильно управляет своим временем и умеет поддерживать в своей жизни баланс.

Знание простейших правил касательно питания, ежедневной физической активности, спорта, позитивного мышления и отдыха значительно облегчит вашу жизнь и сделает ее более красочной и яркой. В результате применения этих простых правил мы можем добиться повышенной работоспособности, большей эффективности и высокой мотивации. Безусловно, работа и карьера не должны ни в коем случае быть причиной того, чтобы пострадала сама основа нашей жизни. Очень важно придерживаться простейших правил здорового образа жизни, чтобы делая карьеру и добиваясь успеха в одной сфере нашей жизни, мы тем самым не лишали себя другой важной

составляющей нашей жизни – нашего здоровья. Итак, здоровый образ жизни имеет прямое и значительное воздействие на карьеру человека, на его имидж и репутацию. На сегодняшний день здоровый образ жизни уже не веяние моды, а необходимость, которая с течением времени становится нормой.

3. МОТИВАЦИИ ДЛЯ ДВИЖЕНИЯ И ЗДОРОВЬЯ

Мотивацию здоровья формируют два важных принципа: — возраст — мотивация здоровья должна быть заложена с раннего детства; — деятельность — мотивация здоровья создается через оздоровительную деятельность путем занятий комплексными упражнениями. На основе этих осознанных мотиваций складывается личный стиль здорового поведения.

Почему следует заботиться о здоровье? Какая мотивация человека в этом случае? В каждого — своя мотивация быть здоровым: кто-то хочет быть хорошим, стройным; кое-кто считается с тем, что для достижения успешной карьеры в определенной профессии надо быть здоровым человеком; для кого-то здоровье означает сбережение средств на лекарствах, а для кое-кого — это активное долголетие, радость полноценной жизни. Как бы то ни было, но общеизвестным является то, что лечиться намного дороже, чем вести здоровый образ жизни. Много людей неумно и долго испытывают стойкость своего организма, когда злоупотребляют, например, алкоголем, курят или принимают наркотики. Иногда очень быстро, а иногда лишь через длительное время оказываются последствия такой жизни, сбрасываются обратные связи: человек заболевает на тяжелые, порою неизлечимые болезни. Тогда люди освобождаются от своих вредных привычек, однако бывает поздно. На счастье, есть не только негативные обратные связи. Эффект от утренней зарядки или закаливания холодной водой оказывается не раньше чем через месяц, но в этом случае обратная связь — позитивна. Наставление на долгую здоровую жизнь — важный фактор здоровья. Если человек думает только о болезни, «входит» у нее, не мобилизует внутренние резервы, ей сложно, а то и невозможно достичь определенного уровня здоровья. Наставление на долгую здоровую жизнь помогает укрепить здоровье, а при потребности — победить болезнь.

Учеба здоровью, на первый взгляд — простой процесс. Ведь сейчас есть так много информации о здоровье, о средствах его укрепления. Этому можно учиться в школе, от родителей и друзей, читая книги и газеты, слушая радио- и телепередачи. Но научиться этому человек может лишь сам. Вот здесь и оказывается позитивная относительно здоровья культура человека, ее мотивация, наставление на жизнь, понимание сущности обратных связей при оценивании действия факторов здоровья и нездоровья. Зная, что такое здоровье, какие факторы влияют на его составляющие, что такое здоровый образ жизни, попробуйте выбрать жизненный путь, который ведет к здоровью.

Если человек здоров, то он способен подняться на более высокую ступеньку общественной лестницы. Эта мотивация чрезвычайно актуальна для выпускников различных учебных заведений, так как при здоровой конкуренции нужно добиться лучшего места под солнцем. Следует заметить, что в

современном мире вести здоровый образ жизни становится крайне модным. Все больше известных людей ведут рекламные акции в пользу здорового образа жизни. Следуя этому, на ранних этапах жизни нужно закладывать в человеке то, что крепкое здоровье – это один из основных шагов к успеху и популярности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Физическая культура, в единстве с нормами здорового образа жизни, обеспечивает практическое решение вопросов по сохранению и укреплению здоровья человека. Способствуя физическому развитию, расширению физических возможностей, физическая культура влияет практически на все стороны жизнедеятельности человека: развивает духовно-нравственные качества личности, усиливает мотивацию ее саморазвития, осуществляет социальную адаптацию, помогает адекватно реагировать на стрессовые факторы окружающей среды, формирует потребность в здоровом образе жизни, обеспечивает сохранение и укрепление здоровья на протяжении всей жизни человека

Здоровый образ жизни — единственное средство защиты от всех болезней сразу. Он направлен на предотвращение не каждой болезни в отдельности, а всех в совокупности. Поэтому он особенно рационален, экономичен и желателен.

Охрана собственного здоровья — это непосредственная обязанность каждого, он не вправе перекладывать ее на окружающих.

Физическая культура — естественный способ проявления личности в обществе. В большинстве видов спорта мы имеем дело не просто с проявлением физической силы или выносливости, а с целостным выражением человеческой личности или силы коллектива. В этом плане спорт дает человеку многостороннюю удовлетворенность от проявления своих сущностных сил. Как и искусство, спорт постоянно раскрывает новые человеческие способности и возможности.

Какой бы совершенной ни была медицина, она не может избавить каждого от всех болезней. Человек — сам творец своего здоровья, за которое надо бороться. С раннего возраста необходимо вести активный образ жизни, закаливаться, заниматься физкультурой и спортом, соблюдать правила личной гигиены, — словом, добиваться разумными путями подлинной гармонии здоровья.

Многочисленные исследования свидетельствуют о благоприятном влиянии регулярных занятий физическими упражнениями на здоровье и физическое состояние человека любого возраста. В разные возрастные периоды эти занятия преследуют разные цели. В молодом возрасте они направлены на совершенствование физической подготовленности, физического развития и физической работоспособности, профилактику заболеваний, которые могут развиваться в более старшем возрасте.

Здоровье — бесценный дар, который человек иногда напрасно тратит, забывая, что потерять здоровье легче, чем его потом возобновить.

Список использованной литературы

1. М.В. Антропова Что надо знать о двигательной активности и закаливании детей. //Физическая культура в школе. – 1993, № 3. – 28 – 36 с.

2. Материалы VI краевой научно-практической конференции «Здоровое поколение XXI века». Барнаул, 2007, с. 32
3. А.Г. Смирнов Основы безопасности деятельности: 9 кл., 2001, с. 85
4. А.Г. Сухарев Здоровье и физическое воспитание детей и подростков. — М.: Медицина, 1991. — 270 с.
5. «Человек и его здоровье» под редакцией С.П. Вьюшкиной. Экологическая лаборатория БГПИ г.Благовещенск, 1991г.
6. Б.М. Шияна “Теория и методика физического воспитания” М – Просвещение 1988 г.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Городинський Сергій Ілліч
старший викладач кафедри МК та ВМ,
ВДНЗ Буковинський державний
медичний університет

В умовах сьогодення збереження та зміцнення здоров'я молоді набуває вагомого значення і постає одним із головних завдань соціальної програми нашої держави. В аспекті суттєвого погіршення психофізичної готовності студентської молоді питання збереження її здоров'я неможливо розглядати поза контекстом фізичного виховання, що має у цьому ракурсі неабияке соціальне значення. Причому, якість вищої освіти ототожнюють із якістю підготовки працездатних фахівців, що забезпечується належним станом їхнього здоров'я та є головним рушієм прогресу у всіх сферах діяльності суспільства та держави.

Відповідно сучасні ринкові відносини диктують нові умови і основною тенденцією в освітньому процесі стало застосування дистанційного навчання як потужної альтернативи звичним формам.

Отже, освіта онлайн є перспективною сферою розвитку, користується популярністю, масовістю і прихильністю студентів. Та особливої значущості дистанційному навчанню (ДН) надала необхідність прийняти виклик, спричинений вірусним захворюванням Ковід-19, що унеможливило звичний режим комунікації в освітньому процесі.

Дистанційне навчання (ДН) в світі розвивається швидкими темпами. Завдяки дистанційній формі навчання можна отримати освіту, підвищувати кваліфікацію, отримати нові знання з будь-якого предмету. ДН стає актуальними і в Україні. У вищих навчальних закладах, і в закладах системи професійно-технічної освіти існують різні підходи до його розвитку. ВНЗ давно застосовують дистанційну освіту як додаткову систему навчання, професійно-технічні навчальні заклади тільки починають проходити цей шлях. Використовуючи різні форми і методи, автори дистанційних курсів в Україні шукають найбільш ефективні способи подачі навчального матеріалу для студентів

І як наслідок, стало адекватною та єдино можливою відповіддю на організацію навчального процесу в умовах пандемії та можливістю вирішення проблем організації фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів та збереження їхнього здоров'я в умовах край обмеженої рухової активності.

Чимало науковців звертають увагу на переваги та недоліки такої форми навчання. Зокрема на думку Шандригося Г.А. та Шандригося В.І. підвищення якості освіти в галузі фізичної культури і спорту, забезпечення її мобільності, привабливості, конкурентоспроможності на ринку праці вимагає подальшого вдосконалення організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та передбачає: використання інформаційно-комп'ютерних технологій, інтерактивних

методів навчання і мультимедійних засобів; впровадження електронних засобів навчання, комп'ютерних навчальних програм.

Отже, серед значущих переваг дистанційної форми навчання можна відзначити наступні:

- **Можливість навчатися у будь-який час.** Студент, який навчається дистанційно, може самостійно вирішувати, коли і скільки часу упродовж семестру йому приділяти на вивчення матеріалу.

- **Можливість навчатися в будь-якому місці.** Студенти можуть вчитися, не виходячи з дому чи офісу, перебуваючи у будь-якій точці планети. Відсутність необхідності щодня відвідувати навчальний заклад - безсумнівний плюс для людей з обмеженими можливостями здоров'я, для проживаючих у важкодоступних місцевостях та батьків з маленькими дітьми.

- **Навчання без відриву від основної діяльності.** Таке навчання дало змогу не брати відпустку на основному місці роботи, виїжджати у відрядження. Також дистанційно можна навчатися на декількох курсах чи у декількох навчальних закладах одночасно.

- **Можливість навчатися у особистому темпі життя.** Студент завжди може повернутися до вивчення більш складних питань, кілька разів подивитися відеолекції, перечитати переписку з викладачем, а вже відомі йому теми може пропустити.

- **Доступність навчальних матеріалів.** Доступ до всієї необхідної літератури відкривається студенту після реєстрації в системі дистанційного навчання, або він отримує навчальні матеріали електронною поштою. Зникає проблема нестачі чи відсутності підручників, навчальних посібників.

- **Мобільність.** Зв'язок з викладачами, репетиторами здійснюється різними способами: як on-line, так і off-line. Проконсультуватися з викладачем за допомогою електронної пошти іноді ефективніше та швидше, ніж призначити особисту зустріч при очному або заочному навчанні.

- **Індивідуальний підхід.** При традиційному навчанні викладачеві досить важко приділити необхідну кількість уваги всім студентам групи, підлаштуватися під темп роботи кожного. Крім того, що студент сам обирає собі темп навчання, він може оперативно отримати у викладача відповіді на виникаючі питання.

- **Дистанційна освіта дешевша.** Студенту не доводиться оплачувати дорогу, проживання, а у випадку з зарубіжними вузами не потрібно витратитися на візу і закордонний паспорт.

- **Зручність для викладача.** Вчителі, репетитори, викладачі, що займаються педагогічною діяльністю дистанційно, можуть приділяти увагу більшій кількості студентів і працювати, навіть перебуваючи у відрядженні чи на конференції за кордоном..

Хоча попри всі переваги дистанційне навчання не позбавлене і певних недоліків:

- **Необхідна сильна мотивація.** Практично весь навчальний матеріал студент освоює самостійно. Це вимагає достатньої сили волі, відповідальності і самоконтролю.

• **Нестача практичних вмінь та навиків.** Досить проблемно якісно організувати дистанційне навчання за напрямами підготовки та спеціальностями, на яких передбачена велика кількість практичних занять. Навіть найсучасніші комп'ютерні тренажери не замінять майбутнім менеджерам «живої» практики.

• **Дистанційна освіта не підходить для розвитку комунікабельності.** При дистанційному навчанні особистий контакт студентів один з одним і з викладачами мінімальний, а то і цілком відсутній.

• **Проблема ідентифікації студента.** Поки найефективніший спосіб простежити за тим, чи студент самостійно здавав іспити чи заліки, - це відеоспостереження, що не завжди можливо. Тому на підсумкову атестацію студентам доводиться особисто приїжджати до вузу або його філії.

Очевидно, що майбутнє все ж таки за змішаними формами навчання, де поряд з дистанційними формами, повинні бути присутніми і форми практичних занять в стінах ВНЗ, так як одним з найбільш важливих факторів, що впливають на успіх навчання студентів у ВУЗі, є викладач. Не можна опанувати раціональної технікою рухів на відстані, навіть використовуючи найсучасніші спортивні прилади та комп'ютеризовані тренажери, відеофільми та відеоролики із зображенням взірцевого виконання техніки рухів.

Безумовно, нове мультимедійне освітнє середовище є великим помічником у навчанні, однак лише досвідчений викладач (тренер) може навчити раціональним руховим і тактичних діям, розкрити індивідуальність студента і поставити ідеальну техніку рухів тощо.

Список літератури

1. Миронов Ю.Б. Переваги та недоліки дистанційного навчання/Ю.Б. Миронов/ Режим доступу: <https://kerivnyk.info/perevahy-ta-nedoliky-dystantsijnoho-navchannya>.

2. Рябинчук, І., Сушко Р. Особливості дистанційного навчання майбутніх викладачів фізичного виховання в умовах пандемії коронавірусу./ І. Рябинчук, Р. Сушко./Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт), (5(136), С.98-102.

3. Самоленко Т. В. Дистанційне навчання студентів у секції загальна фізична підготовка / Т. В. Самоленко, І. М. Янченко // Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : Гельветика, 2020. – Т. 2. – С. 466-468.

4. Шандригось, Г. А. Дистанційне навчання в системі підготовки фахівців з фізичної культури і спорту / Г. А. Шандригось, В. І. Шандригось, П. І. Ладика // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. - Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. - Вип. 5К (61). - С. 270-273.

ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНА РЕАБІЛІТАЦІЯ СПОРТСМЕНІВ З ТРАВМОЮ МЕНІСКА З ЗАСТОСУВАННЯМ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОПРІОЦЕПЦІЇ КОЛІННОГО СУГЛОБА

Долинський Борис Тимофійович

д.п.н., проф.
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського

Буховець Божена Олегівна

к.н.ф.с., викладач
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського

Дишель Галина Олександрівна

старший викладач

Смирнова Ольга Володимирівна

студент
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського

Актуальність дослідження. Серед усіх травм опорно-рухового апарату в спортсменів найбільш часто (до 50%) зустрічаються травми колінного суглоба. За частотою виникнення на другому місці науковці вважають пошкодження хрестоподібних зв'язок.

Травма передньої хрестоподібної зв'язки з поєднанням травми і меніска зустрічається майже у 70% спортсменів. Така травма відноситься до найбільш серйозних пошкоджень. Через такі порушення відмічається дисфункція опороздатності кінцівок і сам процес патерну ходьби. Такі дисфункції призводить до обмеження моторної активності травмованого і зниження рівня його соціальної адаптації.

Однак, наукових праць, присвячених зміні пропріоцепції при травмі меніска або пошкодженні ПХЗ і меніска у сучасній літературі недостатньо. В сучасній літературі представлені роботи, що лише мають оглядовий характер.

Таким чином обрана тема дослідження є актуальною. Так, як існує недостатність наукового обґрунтування розвитку пропріоцепції в процесі фізкультурно-спортивної реабілітації після травми ПХЗ меніска колінного

суглоба. Також науковці відмічають відсутність алгоритму виявлення ступеня зміни рухової чутливості на різних етапах реабілітації.

Мета дослідження - вдосконалення процесу фізкультурно-спортивної реабілітації спортсменів після травми меніска колінного суглоба, з застосуванням засобів фізичного виховання для розвитку пропріоцепції колінного суглоба.

У дослідження приймали участь 30 спортсменів з травмою колінного суглоба, а саме розривами ЗХЗ, ПХЗ та меніска, у віці від 10 до 16 років і раніше не мали подібних порушень. В середньому термін відновлення проходив протягом 1 - го місяця. Із загальної кількості учасників дослідження було сформована експериментальна основна група – 30 спортсменів (10 жінок і 20 чоловіків) У 67 % досліджуваних було констатовано пошкодження меніска з розривами ПХЗ, у 33 % з розривами ПХЗ і ЗХЗ.

Досліджуваним було запропоновано в програму фізкультурно-спортивної реабілітації (лікувальна гімнастика+масаж+кріотерапія+фізіотерапія) впровадити баланс-тренінг. В запропонованій програмі на заняттях лікувальної фізичної культури застосовували фізичні вправи на підйом випрямленої нижньої кінцівки в вихідному положенні лежачи на спині і згинання колінного суглоба. Такі вправи виконували з максимальною амплітудою без формування больового синдрому. Спочатку такі засоби застосовували по 10-15 хвилин 4-5 разів на день. Стандартний комплекс лікувальної гімнастики застосовувався протягом всього місяця.

Фізіотерапію розпочинали з 2 – гої доби після травми. Було запропоновано магнітотерапію. Використовувався апарат АЛМАГ-01, катушки індикатори встановлювалися навколо пошкодженого суглоба. Тривалість застосування магнітотерапії була 14 діб, 1 раз в день по 10 хвилин 1-3 доби, з 4 доби по 15 хвилин. Кріотерапію застосовували з 1-го дня після травмування, протягом 5-ти днів, по 10 хв. Самомасаж застосовувався з 8 доби після травмування, у подальшому 10 процедур лікувального масажу, по 30 хвилин.

Для вирішення поставлених в роботі завдань були використані наступні методи дослідження: аналіз даних науково-методичної літератури, антропометричні вимірювання, анкетування, тестування, математична обробка даних.

Експеримент мав на меті перевірку ефективності запропонованої методики фізкультурно-спортивної реабілітації спортсменів після травми колінного суглоба із застосуванням засобів фізичного виховання для розвитку пропріоцепції колінного суглоба у вигляді баланс-тренінгу.

З метою комплексної оцінки загального психофізичного стану спортсмена використовувалося анкетування. Оцінка стану спортсмена за клінічними ознаками функціонування колінного суглоба (The Lysholm Knee Scoring Scale) демонструвала оптимістичний стан травмованої кінцівки спортсменів. Це визначалось за показниками анкетування.

Представлена в ході дослідження травма серйозно обмежувала рухи і працю кінцівки, що призводять до соціальної дериважації. У зв'язку з цим, ставало важливим визначення ступеня впливу травми не тільки на фізичний, але і на

психологічний компонент здоров'я людини. Це реалізовувалося за допомогою анкетування за шкалою «SF-36».

Вивчення якості життя за даними Анкети SF-36 (табл. 1) показало, що рівень психологічного компонента здоров'я (PH) протягом усіх періодів анкетування вище, ніж фізичний компонент здоров'я (MN). Отже погіршення фізичного компонента здоров'я спостерігалось в період від «перед травмою» до «1 місяця» після травми. Це було обумовлено погіршення психофізичного стану спортсменів.

Погіршення фізичного стану виникало наслідок травмування та наявності сильного больового синдрому.

В ході наукового дослідження, методика фізкультурно-спортивної реабілітації спортсменів показала позитивну динаміку і поліпшення якості життя спортсменів.

Таблиця 9

Дослідження якості життя спортсменів

Компоненти здоров'я	На початку дослідження	Наприкінці дослідження	P ₁	ΔM
PH	40,5±1	34,9±1**	<0,001	4,4
MN	46,5±1,4	50,9±1*	<0,001	22,8

P₁ – статистична достовірність різниці в групі

ΔM – темп росту, відсоткові зміни показників *p<0,05, **p

Сьогодні до такого травмування найбільше схильні спортсмени та активісти. Так як механізм отримання пов'язаний з фізичним навантаженнями та тренувальним процесом. Проведений аналіз рівня розвитку пропріоцепції після травми колінного суглобу дозволив виявити протиріччя між:

- необхідністю повернення в тренувальний процес спортсменів і відсутністю комплексної методики фізкультурно-спортивної реабілітації для запобігання розвитку вторинним травмам;

- ступенем впливу порушення пропріоцепції на кінцівки і відсутністю її розвитку в процесі реабілітації;

- відновленням пропріоцепції колінного суглоба без цілеспрямованого впливу і зниженим сенсомоторним контролем рухів після травми [2].

Основою наукового дослідження склало тестування спортсменів. Динаміка змін пропріоцепції відстежувалася тестами на:

- вестибулярною стійкістю,
- Ромберга і тестом на відтворення позиції.

Також вивчалися питання динаміки фізичного розвитку (соматометрія, гоніометрія, ЧСС, зріст, вага), оцінка якості життя спортсмена (анкета SF-36) у зв'язку з отриманням травми і по ходу відновлення рухової функції. За всіма показниками відмічається позитивна динаміка, яка детально відображена у 3 розділі наукової роботи.

При апробації баланс-тренінгу керувалися положеннями: механорецептори, що знаходяться в хрестоподібних зв'язках і менісках, реагують на певні рухи і позиції колінного суглоба. Фізичні вправи здійснюється таким чином, щоб тренування і розвиток даних пропріорецепторів.

Для розвитку м'язового почуття виконання фізичних вправам починали зі здорової кінцівці. Також це необхідно було для того, щоб навчити травмованого спортсмена розрізняти почуття руху, почуття розслабленні і скорочення м'язів. Так, як існує думка, що без розвитку почуттів неможливо побудувати повноцінний реабілітаційно-тренувальний процес. Саме тому виконання всіх фізичних вправ рекомендувалося виконувати спочатку з відкритими очима, а вже потім із закритими. Це пояснюється тим, що зоровий аналізатор є провідним в управлінні рухами.

Література

1. Anterior cruciate ligament reconstruction and return to sport activity: postural control as the key to success / R. Papalia, F. Franceschi, A. Tecame [et al.] // *International Orthopaedics*. – 2015. – Vol. 39. – P. 527-534. ,
2. Ardem C. L. Psychological Aspects of Anterior Cruciate Ligament Injuries / C. L. Ardem, J. Kvist, K. E. Webster // *Operative Techniques in Sports Medicine*. – 2015. – P. 1-7.
3. Arthrosis of the knee in chronic anterior laxity / H. Dejour, G. Walch , G. Deschamps [et al.] // *Orthopaedics and Traumatology: Surgery and Research*. – 2014. – Vol. 100. – P. 49-58.
4. Barber F. A. Meniscus repair rehabilitation with concurrent anterior cruciate reconstruction / F. A. Barber, S. D. Click // *Arthroscopy*. – 1997. – Vol. 13. – Issue 4. – Pages 433-437.
5. Barber-Westin S. D. Objective criteria for return to athletics after anterior cruciate ligament reconstruction and subsequent reinjury rates: a systematic review / S. D. Barber-Westin, F. R. Noyes // *The Physician and Sports Medicine*. – 2011. – Vol. 39. – No. 3. – P. 100-110.

ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Жога Руслан Анатолійович

викладач кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя
Харківська гуманітарно-педагогічна академія

В сучасних умовах розвитку суспільства широкого розповсюдження набуло використання інформаційних технологій. З огляду на комунікаційні та інтелектуальні можливості ІКТ, інформатизація є одним з найбільш актуальних процесів у системі професійної підготовки фахівців, зокрема, на музичних факультетах закладів вищої педагогічної освіти.

Ефективність використання можливостей технологій дистанційної освіти не викликає сумніву та доведена багатьма сучасними дослідниками. Зокрема велике значення має застосування дистанційних технологій в сфері музично-педагогічної освіти. Тому викладач музичних дисциплін в закладах вищої педагогічної освіти має бути компетентним не тільки в професійній сфері, а й в сфері інформаційних технологій та дистанційної освіти.

Варто зазначити, що значне прискорення науково-технічного прогресу призводить до того, що знання, отримані в закладі вищої освіти через кілька років застарівають, стають не актуальними. Серед педагогічного інструментарію на сьогодні є такі засоби та технології, які ще п'ять років тому здавались не можливими. Через деякий час будуть реалізовані такі технології, які на сьогодні здаються фантастичними. Передбачити напрям стрибку науково-технічного прогресу не можливо.

В зв'язку з цим ми вважаємо, що пріоритетним напрямом в освітньому процесі є не збільшення навчальної інформації, яку отримує здобувач освіти, а формування професійних компетенцій. Зміна методології та критеріїв формування змісту освіти зумовлена «необхідністю орієнтуватись в освітньому процесі не на отримання тим, хто навчається суми знань та навичок, а на розвиток його інтелектуального потенціалу, вміння самостійно отримувати знання в умовах активного використання сучасних технологій інформаційної взаємодії» [2 с. 20].

Вміння приймати педагогічні рішення в умовах високотехнологічного інформаційного освітнього середовища, оптимізувати власну професійну діяльність – це необхідні якості майбутнього вчителя музичного мистецтва, які дозволяють застосовувати отримані знання та навички при вирішенні творчих завдань. Наголошуємо не на здібності засвоєння певних знань та навичок, а на вмінні навчатись та самонавчатись.

Особливий акцент на розвиток здібності майбутнього вчителя музичного мистецтва до самоосвіти зумовлений значним збільшенням обсягу інформаційних технологій, ознайомитись з якими в період навчання не має можливості. Відповідно, з метою формування механізмів, які будуть дозволяти викладачу легко орієнтуватись в нових засобах ІКТ та освоювати їх застосування

в процесі навчання, перегляду вимагає освітній процес. Значне місце в змісті освіти мають способи використання сучасних засобів ІКТ: для самопідготовки, в науково-педагогічній діяльності, для підвищення кваліфікації викладача. Самоосвіта, в основу якої покладено використання сучасних комп'ютерних технологій є одним з напрямів вдосконалення процесу системи підготовки вчителів музичного мистецтва [1].

Для підвищення ефективності процесу освіти та самоосвіти особливе значення мають дистанційні технології навчання, побудовані на основі комп'ютерних мереж. Розвиток засобів комунікації відкриває широкі можливості навчання в інтерактивному режимі, дозволяє ефективно поєднувати різні взаємодоповнюючі освітні технології та сприяє формуванню інформаційно-комунікативної компетентності. Дистанційне навчання дозволяє організувати освітній процес, який заснований на принципі активізації цілеспрямованої, інтенсивної самостійної роботи того, хто навчається.

Використання елементів дистанційного навчання в процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва дозволяє:

- забезпечити можливість навчатись за індивідуальним графіком в зручному для студента місці, що зумовлено специфікою навчання здобувачів освіти музичних спеціальностей (наявність репетицій, концертна та конкурсна діяльність);

- створювати умови для адаптації майбутніх учителів музичного мистецтва в новому освітньому середовищі за рахунок вдосконалення інформаційної та професійної підготовки;

- формувати соціально-психологічну потребу самостійного набуття та застосування знань майбутніми вчителями музичного мистецтва в подальшій професійній діяльності;

- організувати самостійну пізнавальну діяльність з використанням комп'ютерних технологій, які стимулюють розвиток інформаційно-комунікативної компетентності, як основи подальшої музично-педагогічної діяльності;

- реалізовувати різні форми зовнішнього контролю та самоконтролю засвоєння знань в процесі виконання теоретичних та практичних завдань;

- забезпечити можливість проведення не тільки індивідуальних, а й групових форм дистанційного навчання для спілкування з іншими здобувачами освіти.

Таким чином, використання дистанційних технологій при підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва дає можливість формувати компетентних фахівців, здатних навчатись протягом життя та вести успішну професійну діяльність.

Список літератури:

1. Горбунова И.Б. Феномен музыкально-компьютерных технологий как новая образовательная творческая среда. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2004. Т. 4. № 9: С. 123 – 138.

2. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014.

INNOVATIVE TEACHING TECHNOLOGIES

Зубенко Вікторія Олександрівна
викладач кафедри правничої лінгвістики
Національна академія внутрішніх справ

Innovations in the content and teaching technology continue to be classified as little-studied didactic phenomena. And sometimes here practice is even ahead of theory. The analysis of some aspects of the innovative approach in the educational process of universities allows us to formulate a number of generalizations. 1. Innovative training technologies in the most cases are means of modeling the professional activities of a modern specialist. 2. The more and more qualitatively innovative content and technologies are introduced into the educational process, the more fully and adequately can the professional activities of future specialists be modeled. 3. An innovative approach to building training allows you to more efficiently solve complex educational problems. Innovative teaching technologies should be considered as a means by which the directions of modernization of education can be implemented. The most developed are now learning technologies based on personal and activity approaches [1, p. 42-45]. Thus, having mastered the ability to make innovative changes to his pedagogical activity, being aware of its most vulnerable sides and possessing knowledge of appropriate working methods, the teacher is increasingly improving professionally, improves the quality of interaction with cadets in educational and interpersonal relationships. And this, in turn, ensures the innovative development of the educational institution as a whole, the system of higher professional education. Innovation as a multidimensional phenomenon in the field of education has its main focus - the qualitative updating of pedagogical activity.

The introduction of innovations in the educational process is objectively manifested in the corresponding functions of innovative technologies: - modeling of professional activity as a pedagogical training system; - the development of professional abilities of students in an interactive form; - improving the quality of the educational process. It should be noted that the pedagogical innovation is based on the innovation process, in which the pedagogical innovative activity is of a design character and is aimed at creating a new type of pedagogical practice developing on the basis of scientifically based pedagogical ideas and technologies. As a result, a need arises for a pedagogue-innovator. Consequently, the development of the methodological culture of the teaching staff in the field of pedagogical innovation is becoming a necessary component of improving their qualifications, including through self-education. Thus, the process of introducing new educational standards into educational institutions should be considered as a holistic process that is innovative in nature and built on the basis of a system-activity approach, reproduced at a higher level during the updating of standards. As a result of this, the main goal is achieved - improving the quality of higher professional education and the level of training of cadets.

References:

1. Twiss B. Management of scientific and technological innovations. - M.: Publishing house Economics, 2006.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Козлюк Ольга Андріївна

кандидат педагогічних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет

Перчиць Анастасія Петрівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
м.Рівне, Україна

Дошкільний вік – період початкового становлення особистості. Саме в цей час закладаються основи характеру людини, формується її ставлення до довкілля, людей, самої себе, засвоюються норми співжиття в суспільстві. Тому в дошкільному віці необхідно створити умови для всебічного розвитку якостей, специфічних для цього вікового періоду, оскільки виправити помилки виховання в майбутньому буде дуже важко або й взагалі неможливо.

Сучасні тенденції в освіті зумовлюють зміну пріоритетів у вихованні підростаючого покоління. Так, однією з важливих складових всебічного розвитку особистості дошкільника є соціальний розвиток [1, с.4].

Виховати гідного соціально компетентного громадянина досить складно. На цьому наполягають не лише науковці, але й практики. Проте автори Державного стандарту дошкільної освіти - Базового компоненту, зазначають, що у старших дошкільників має бути сформована соціально-громадянська компетентність[2, с.16].

Вивченням проблеми формування соціально-громадянської компетенції у дітей дошкільного віку займалися такі педагоги та вчені як: Б. Ананьєв, А. Венгер, Л. Виготський, Г. Люблінська, Д. Ельконін, Т. Поніманська.

Автори Базового компоненту дошкільної освіти стверджують, що соціально-громадянська компетентність – це здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя [2, с.16].

Л. Куземко наголошує на тому, що сформованість соціально-громадянської компетентності має виражатися в ціннісному ставленні дитини до себе, своїх прав та прав інших, наявності уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінні дотримуватись цих правил у соціально-громадянському просторі, а також у ціннісному ставленні та повазі до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур. Соціально-громадянська компетентність дитини дошкільного віку формується в різних видах діяльності, зокрема в ігровій [3, с.10].

“Гра дітей – дзеркало суспільства” – тонко підмітив чеський письменник Юліус Фучик. Життя суспільства відображається у грі в усьому: в сюжеті і правилах, у взаєминах дітей один з одним, у їхніх діях, вчинках, розмовах, репліках. Ігри допомагають дітям засвоїти норми поведінки. Саме в ігровій діяльності найповніше активізується суспільне життя дітей, адже провідна роль належить їм, а не дорослим, стверджує О. Кононко. Під час гри вони навчаються: виражати згоду та незгоду, висловлювати свою думку; оцінювати погляди інших, приймати їхні пропозиції та поважати права; контактувати, емоційно реагувати, активно діяти; вибачатися та пробачати; розробляти правила, дотримуватися їх, бути відповідальними. А також гра допомагає дітям опановувати нові соціальні ролі, ознайомлюватися з морально-етичними нормами поведінки та налагоджувати взаємодію з однолітками [4, с. 112].

О. Косенчук сформуvala перелік завдань, які мають розв’язувати ігри, щоб сприяти формуванню соціально-громадянської компетентності у дошкільників. Це насамперед:

Емоційно-ціннісне ставлення:

- формування інтересу до взаємодії з однолітками та активності в колективних іграх;
- виховання поваги до партнерів по грі, їхніх прав, бажання усамітнитися;
- розвиток емпатії;
- розвиток особистісних якостей: самостійності, відповідальності, працелюбності, людяності, спостережливості, справедливості [5, с.4].

Сформованість знань:

- формування уявлення про себе, свою сім’ю, ЗДО, Батьківщину, соціальні відносини та вміння створювати на цій основі сюжети творчих ігор;
- збагачення знань про звичаї та традиції сім’ї, українського народу, українські народні ігри та ігри інших народів;
- сприяння втіленню в іграх сюжетів народних казок, мультфільмів, здатності розуміти і відтворювати емоції персонажів;
- ознайомлення із правилами поведінки в групових іграх, наголошення на необхідності домовлятися і ділитися іграшками;
- формування уявлення про можливість робити вибір і нести за нього відповідальність [5, с.4].

Життєві навички:

- формування культури поведінки, поваги до партнерів у творчих іграх;
- розвиток здатності відстоювати свою думку незалежно від думки дорослих, домовлятися;
- залучення до активної участі в розробленні правил гри і свідомого їх дотримання;
- організація ігор, у яких діти можуть здійснювати вибір, приймати рішення, аргументувати свій вибір та усвідомлювати його наслідки;
- формування поваги до вибору більшості, здатності приймати його і йти на поступки [5, с.4].

У формуванні соціально-громадянської компетентності важлива роль належить сюжетно-рольовим іграм дошкільників (“На прийом до лікаря”,

“Вибори”, “Ток-шоу” та ін.), у яких вони відображають людські взаємини. Не даремно, науково доведено, що сюжетно-рольова гра є школою моральних почуттів, людських взаємин та спілкування (Д. Ельконін).

Також вагоме місце у формуванні означеної компетентності дітей дошкільного віку відіграють дидактичні ігри та вправи. Зокрема, це такі ігри “Так і ні”, “Права дитини”, “Права ми поважаємо, нікого не ображаємо”, “Правила поведінка в громадському транспорті” та ін.

Зокрема, О. Козлюк ефективним у соціальному розвитку дошкільників вважає використання ігрових вправ, ігор та розроблених на їх основі ігрових тренінгів з метою формування умінь та навичок ефективної взаємодії з оточуючими людьми. По-перше, гра є провідною діяльністю дитини дошкільного віку (Д. Ельконін, О. Леонт'єв); по-друге, дозволяє дитині максимально розкритися, спонукає до зближення з іншими на основі співпереживання; по-третє, гра сприяє формуванню в дітей знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної соціальної взаємодії на основі гуманного спілкування, виховання гарних манер, тобто виховання культури поведінки.

Це можуть бути ігри та ігрові вправи:

✓ *на розвиток комунікативних здібностей* – уміння слухати і чути, обмінюватися інформацією; бути спостережливим і уважним (“Зіпсований телефон”, “Так і ні не говори”, “Як тебе звати?”, “Моя улюблена іграшка”, “Інтерв’ю”, “Що змінилося?”, “Поясни Незнайку”, “Я почну, а ви продовжіть”, “Мій початок – твій кінець”, “І це добре, і це погане”, “Служба розшуку дітей”);

✓ *на вміння розпізнавати й оцінювати емоційні стани інших дітей* (“Мій настрій”, “Лото настроїв”, “Назви схожі”, “Малюємо настрій”);

✓ *на виховання позитивного ставлення до інших* (“Ввічливі слова”, “Будь ласка”, “Сваримося овочами і фруктами”, “Компліменти”, “Дружба починається з посмішки”, “Лагідне ім’я”, “Обери друга”, “Назви друга лагідно”, “Башта любові”, “Сонячний зайчик”, “Справа від мене є одне містечко”, “Чарівний стілець”);

✓ *на розвиток уміння співпереживати* (“Емоції героїв”, “Гноми”, “Як ти себе почуваш?”, “Намалюй добру тваринку”);

✓ *на розвиток уміння виражати свої потреби і почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування* (“Передача почуттів”, “Подарунок другові”, “Тиха розмова”, “Скажи без слів”, “Очі в очі”, “Інтоніяція”);

✓ *на розвиток уміння співробітничати і взаємодіяти* (“Різнокольоровий букет”, “Сороканіжка”, “Малюємо всі разом”, “Улюблена іграшка”) [1, с. 18].

Отже, використовуючи у роботі з дошкільниками ігри соціально-громадянського змісту можна легко та природно прищепити їм навички взаємодії один з одним та суспільством. Ігри допомагають дітям дошкільного віку засвоїти соціальні правила та норми поведінки, орієнтуватись у своїх правах та обов’язках, навчитися емпатії. Також діти навчаються приймати вимоги соціальної групи та домовлятися, але водночас відстоювати власну думку.

Список літератури

1. Дичківська І. М., Козлюк О. А., Кузьмук Л. І., Марчук Г. В. Соціальний розвиток дитини: діти п'ятого року життя: навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2017. 120 с. (Настільна книжка вихователя).
2. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2021. 38 с.
3. Куземко Л.В., Косенчук О.Г. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Випуск 6. 2021. С. 9-13.
4. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільник. Київ: Світич, 2009. 201 с.
5. Косенчук О.Г. Дитина в соціумі. Упроваджуємо оновлений Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. №4. 2021. С.8

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ МОЛОДЫХ СПОРТСМЕНОВ СРЕДСТВАМИ БОКСА

Кондратьев Павел Александрович

Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, г. Москва, Россия

Красильников Арсентий Александрович

Московский городской педагогический университет, г. Москва, Россия

Ключевые слова: педагогические ситуации, психолого-педагогическое сопровождение, единоборства, компетенции тренера, взаимодействие в группе, ответственность, молодые спортсмены, подростки, бокс, спорт.

Аннотация. На основе проведенного исследования в практику работы боксерских спортивных школ и клубов, учреждений дополнительного образования, может быть внедрена технология воспитания ответственности подростков, позволяющая диагностировать, прогнозировать и целенаправленно формировать нравственные качества и сознание молодых спортсменов.

Введение. Проблема воспитания ответственности за свое поведение в процессе занятий спортом, и особенно в боксе, еще недостаточно разработана в общепедагогических и психологических исследованиях, в педагогике системы дополнительного образования, поэтому в настоящий момент тема является актуальной для исследования.

Цель и задачи исследования. Цель исследования заключалась в разработке системы педагогических ситуаций для развития ответственности детей подросткового возраста в процессе занятия спортом (на примере бокса).

Гипотеза исследования в целом состоит в том, что ответственность как нравственное качество будет развиваться успешнее в экспериментальной группе подростков-боксеров, если тренер будет применять в процессе спортивной деятельности систему педагогических ситуаций [2], и, соответственно, подростки будут последовательно переживать эти воспитательные ситуации.

В качестве критериев готовности подростков к проявлению ответственного отношения к своим обязанностям в спортивной деятельности и, соответственно, сформированности смыслового, когнитивного и поведенческого аспектов ответственности как качества личности, в ходе исследования опробовались различные коммуникативные и соревновательные ситуации, проверяющие подростков на устойчивость следования нравственным нормам, адекватность понимания сущности общечеловеческих и специальных (вытекающих из спортивной этики) требований к будущему спортсмену; потребность в ответственном поведении и привычку к нему как доминанты ценностно-смысловой сферы подростка, реализующего себя в спортивной деятельности; на

устойчивость нравственного стереотипа поведения, способность удержать себя как в рамках спортивного режима, так и общей культуры поведения; адекватность понимания нравственной нормы и действенность смысла нравственного поведения как внутренне принимаемого условия спортивной самореализации.

Результаты данных этико-психологических испытаний послужили ориентировочной основой для констатирующего эксперимента и далее для дифференциации подростков по типологическим группам и поиска стратегий работы с ними.

Подростки, посещающие спортивную секцию, изначально обладают различными уровнями ответственности и могут быть условно разделены на три группы.

К первой группе (группе «потенциальных лидеров») были отнесены подростки, успешные и ответственные в учебе, для которых спорт выступал как сфера дополнительного образования, а основными приемами приобщения их к нравственным нормам через указанные ситуации («открытие возможностей» — «опыт волевого усилия» — «уважение другого» — «самооценка» — «идентификация с образом спортсмена») была постановка их в позицию лидеров, организаторов тренировочной и соревновательной деятельности, когда они оказывались перед необходимостью самим демонстрировать примеры ответственного поведения, а посещение спортивной секции воспринималось ими как средство саморазвития.

Во вторую группу («социально пассивную») были включены подростки, равнодушные к школе, не всегда ответственные, незаметные и невыразительные как ученики, а потому воспринимающие спорт как средство самореализации. Стратегией стимулирования положительных новообразований в их нравственном сознании (через указанную «цепочку ситуаций») было создание условий переноса их спортивных достижений на сферу социализации, активности в учебных и социокультурных занятиях, самоорганизацию, отношения с окружающими.

Третью группу («потенциально агрессивную») представляли подростки с негативной образовательной позицией, с отсутствием привычки к ответственному поведению, способные к нарушениям дисциплинарных и социально-нравственных норм, к применению силы в конфликтах со сверстниками.

Последовательность указанных ситуаций при работе с ними ориентирована на «вытеснение» негативных проявлений их характера через раскрытие нравственного потенциала спортивной (командной) деятельности, актуализацию ситуаций, показывающих несовместимость спортивных побед

с низко-моральным образом жизни; на преодоление импульсивных проявлений чувства превосходства, зазнайства, насмешливости над начинающими, нарушений норм спортивной этики, на принятие доброжелательной атмосферы коллектива, на проявление нравственных ценностей в поступках и мотивах воспитанников.

Качественный и количественный анализ уровня развития ответствен-

ности подростков осуществлялся посредством известных (Е. В. Бондаревская, Н. М. Борытко, В. И. Зосимовский, В. С. Кукушкин, М. И. Шилова и др.) и авторских методик. При этом принимались во внимание методологические подходы различных авторов к измерению качеств личности подростков и в целом уровня их воспитанности.

Шкала для оценки ответственности при этом, выглядела следующим образом.

Низкий уровень ответственности имеет место, когда подросток не осознает себя членом коллектива, команды, когда ему кажется, что как раз все остальные в большей мере должны думать о нем. И хотя он иногда испытывает чувство гордости за то, что работает с авторитетным тренером и в известной спортивной школе, но его переживания пока еще далеки от чувства ответственности.

Средний уровень ответственности характеризуется возникновением эмоциональной привязанности к коллективу, желанием внести

вклад в общий спортивный успех, быть замеченным тренером и товарищами, проявить для этого дополнительные усилия. Условно это можно

назвать квазиответственностью. «Западающим» моментом ответственности является при этом слабость волевого контроля над своим поведением, неумение себя «заставить» делать должное.

Высокий (достаточный) уровень характеризуется тем, что подросток осознает смысл ответственности друг за друга, взаимовыручки как нравственного качества и единственно возможного способа бытия в спорте и в жизни вообще. Ответственное отношение к любому делу становится привычкой.

Высший уровень ответственности характеризуется устойчиво проявляющимся чувством ответственности перед коллективом, осознанием невозможности другого способа бытия, стремлением соблюдать нравственные нормы и законность, транслировать их в окружающую среду, побуждать других к такому же отношению. Этот уровень проявляется в гуманистической направленности личности в виде совокупности взглядов, выражающих уважение прав другого человека и его достоинства, отношение к личности другого как к ценности.

Организация и методы исследования. В ходе констатирующего эксперимента было задействовано свыше 80 подростков, а также их родители, педагоги и тренеры. Исследование проводилось в 3 этапа на базе детско-юношеской спортивной школы олимпийского резерва по боксу «Полярный алмаз» г. Норильска.

В составе диагностических методик были: изучение личных дел подростков-боксеров, занимающихся в школе бокса; опросники и анкеты для бесед с подростками-боксерами, родителями, педагогами школы; наблюдения за контрольной и экспериментальной группами; тесты.

В соответствии с моделью процесс формирования ответственности как нравственного качества включал три направления (стратегии) работы с уровнево-типологическими группами. Каждая из групп должна была

пройти через указанные в модели ситуации-события, без чего, как предполагалось, не могли произойти планируемые новообразования в мотивах и привычках ответственного поведения, однако используемые при

этом способы «подведения» представителей различных групп к соответствующим переживаниям и вытекающим из них выводам существенно различались.

Стратегия работы с группой потенциальных лидеров ориентировалась на формирование у этих подростков чувства идентичности со спортивным сообществом. В соответствии с этим замыслом педагог-тренер

в соответствии с программой эксперимента получал установку сформировать у подростков представление о нравственном смысле любого человеческого творчества, в том числе спортивного, назначение которого в том,

чтобы самому состояться как человек и подчинить свою жизнь утверждению благородных человеческих качеств (ситуация «открытия самого себя» через спорт).

Воспитанники этой группы в соответствии с представленной моделью процесса должны были принять значимость произвольного управляемого поведения, что важно не только для спортсмена, но и человека вообще (ситуация «проявления волевого усилия»), а «победа над собой» — предпосылка и спортивных, и жизненных побед (ситуация критической самооценки). В работе с этими воспитанниками важно было обеспечить понимание ими того, что именно в уважении к сопернику, который выступает как «противник» только на ринге, проявляется

подлинная этика и благородство спортсмена (ситуация проявления уважения к сопернику и честного соблюдения спортивных норм и правил), чувство ответственности за здоровье и безопасность другого человека.

Результатом сопровождения развития ответственности учащихся этой группы является становление в их сознании целостного образа спортсмена, нравственные качества и ответственное поведение которого являются образцом для окружающих (ситуация «идентификации себя с носителями спортивной этики»).

Работа с группой подростков, которые изначально были определены как социально пассивные, состояла в своеобразной генерализации их

спортивных успехов на другие сферы жизнедеятельности, прежде всего, учебу и отношения с окружающими. Первые же шаги их вхождения

в режим работы спортивной секции сопровождались неназойливыми, но серьезными напоминаниями о том, что современные спортсмены — это высоко интеллектуальные и образованные гармонически развитые люди. Тренер помогал подростку выстроить в своем сознании логическую цепочку: раз ты успешен в спорте, значит, ты можешь побеждать

и в учебе. Она - тоже состязание и с трудностями науки, и с собственной ленью (ситуация рефлексии). Учитывая отсутствие у них привычки к ответственному поведению, волевым усилиям и самоконтролю,

ситуацию проявления этих качеств тренер создавал через игровые приемы «заключения взаимных обязательств», коллективной рефлексии —

«взаимного отчета» участников секции о прожитой неделе, о работе над собой. Проявлениям произвольности поведения придавалась коллективная форма (ситуация «накопления опыта волевой самоорганизации»).

В рейтинге команды учитывались как спортивные, так и прочие показатели успешности ее участников, что стимулировало ответственное отношение не только к соревновательной, но и к учебной деятельности, и к поведению вообще (ситуация «переживания ответственности»). При сопровождении личностного роста подростков этой группы придавалось значение установлению тренером эмоционального контакта с воспитанником, отношений доверия, что делало естественным его внимание к затруднениям воспитанника в учебе, отношениях к товарищам, его

поведению за пределами спортивной секции («расширение пространства нравственного опыта»). Кульминационным моментом работы с данной группой было побуждение этих подростков к поддержанию установок спортивного режима — требовательности к себе, исполнительности,

ответственности за себя и других в учебе и коллективной жизнедеятельности (ситуация «саморегуляции поведения с помощью нравственных ориентиров»).

Стратегия педагогического взаимодействия с представителями третьей группы («потенциально агрессивной») состояла в том, чтобы снизить и переориентировать их негативный потенциал, в частности, преодолеть их стремление заниматься боксом ради демонстрации своей силы сверстникам.

Первейшая задача тренера в данном случае состояла в том, чтобы помочь воспитанникам увидеть «со стороны» негативные черты их поведения через раскрытие несовместимости спортивных побед с низко-моральным образом жизни (ситуация «обесценивания имевшихся смыслов»).

Для приобщения этих подростков к моделям ответственного поведения применялись способы организации учебно-тренировочного процесса, в которых воспитанник эмоционально переживал свои первые успехи, участвовал в командных мероприятиях, в дискуссиях о спортивной этике, знакомился с образцами поведения авторитетных спортсменов (ситуация «принятие новых образцов поведения»).

При этом учитывался недостаточный уровень готовности подростков к этически выдержанным контактам и взаимодействиям с партнерами. Для каждого из подростков этой группы были выявлены свои способы совместного с тренером поиска путей преодоления конфликтов, изменения стереотипов поведения (ситуации «овладения своим поведением»).

В качестве общих моментов для всех трех групповых стратегий можно отметить то, что на начальных этапах процессов неизменно происходила актуализация ситуаций принятия нового смысла спортивной деятельности, ценностей, которые преобладают в спортивном коллективе, образцов поведения значимых людей — тренера, лидеров команды, известных

выдающихся спортсменов. Также инвариантом для всех было создание

ситуации самопреодоления, которая для воспитанников с разными уровнями ответственности проявлялась или в сознательном усилии над собой,

поступке, ломке привычного образа жизни, или в освоении новых стереотипов и моделей поведения.

Разными путями, но в целом планомерно тренер проводил подростков через ситуацию осознания необходимости следования нравственным

установкам, быть ответственным за свою жизнь, не отступая не перед какими трудностями. Организованная в секции жизнедеятельность, требовавшая самодисциплины, становилась, как показали наблюдения, жизненным кредо и потребностью подростка.

В период приобщения представителей различных групп к соблюдению нравственных норм взаимоотношений и выполнения своих обязанностей в спортивной секции приемами стимулирования нравственного развития выступали: коллективный анализ спортивных эпизодов и поступков

юных спортсменов; участие в соревновательной деятельности, дающей возможность проявить единение с командой и благородство в отношении к соперникам; введение правил самоконтроля, формирование внутрикомандных традиций; применение в тренировочном процессе заданий

с выбором варианта работы с целью побудить подростка к преодолению наиболее сложных барьеров.

На этапе стабилизации этического поведения, высказываний и контактов участников секции основное внимание руководителя направлялось на формирование у подростков устойчивого чувства ответственности перед коллективом, осознания невозможности другого способа бытия,

как только основанного на соблюдении законности и нравственных норм, транслировании их в окружающую среду, побуждению других к такому же отношению.

На этом этапе утверждалась гуманистическая направленность личности в виде совокупности взглядов, выражающих уважение прав другого человека и его достоинства, ответственного отношение к личности другого как к ценности.

С этой целью актуализировались ситуации рефлексии своего положительного и отрицательного опыта, смещение регуляции поведения

подростков с внешнего контроля на видение собственной вины в своих злоключениях и неудачах, пробуждение действенного желания стать

лучше, что демонстрировали подростки в беседах с ними.

На этом этапе молодые спортсмены совместно с тренером осуществляли построение не только спортивно-карьерных планов, но и выработку ценностных ориентиров, правил поведения в будущем. Диагностические беседы свидетельствовали о формировании у большинства из них целостного образа себя в перспективе. Это способствовало созданию ситуации построения жизненных планов.

После констатации относительной стабильности поведения большинства участников сессии в соответствии с программой эксперимента вырабатывался опыт поведения в экстремальных условиях соревнований. Подростки, отнесенные к высшему уровню ответственности, выступали на

этом этапе как помощники тренера, представители актива, «проводники» воспитательных влияний и образцов поведения (Беседы: «Твои жизненные цели и позиции», «Твоя роль в социуме» и др., просмотр фильмов о жизни выдающихся боксеров и их общественной деятельности, встречи с боксерами-профессионалами и ветеранами спорта, выступления за честь клуба на соревнованиях, перед родителями, педагогами, встречи с мастерами и ветеранами спорта); выработка индивидуального стиля в процессе усвоения техники атакующих и защитных действий. Тренировочные занятия с юными спортсменами-боксерами (новичками), согласно программе педагогического эксперимента, в первое время не были ориентированы на достижение высокого спортивного результата, нагрузки соответствовали функциональным возможностям растущего организма. Именно поэтому большую роль на начальных этапах подготовки играли не только тактическая и техническая, но и психологическая подготовка и развитие нравственного сознания.

Наблюдения за нравственным развитием подростков в спортивной секции (на примере бокса), выявили значимость таких условий, как: престижность спорта и данного его вида в сознании подростков; цикличность учебно-тренировочного процесса как фактор развития волевых качеств и организованности; мастерство педагога-тренера и его авторитет; стимулирование тренировочной активности посредством настроев на предстоящие соревнования и личное соперничество; атмосфера взаимного сотрудничества и взаимообучения.

Однако несмотря на доминантную и в ряде случаев лидирующую роль спортивной секции в нравственном развитии подростков исходный уровень их моральной культуры, определяемый влиянием семьи и окружения, изначальные мотивы и смыслы занятия спортом, которые привели воспитанников в секцию, постоянно были предметом внимания в ходе исследования. В ходе формирующего эксперимента были выявлены некоторые специфические особенности работы с подростками в спортивной секции, которые не всегда можно было предвидеть при проектировании ситуаций развития представителей трех выделенных типологических групп.

При этом отслеживалось поведение подростков в различных жизненных ситуациях — в школе, дома, в группах неформального общения. Для этого были проведены беседы с родителями и педагогами школы с целью выяснить, насколько занимающийся спортом подросток разделяет и транслирует в окружение принимаемые им нравственные ценности, как проявляется его нравственное сознание в повседневном поведении. **Обсуждение результатов исследования.** Результаты констатирующего эксперимента были представлены в виде распределения воспитанников экспериментальной и контрольной группы по уровням сформированности ответственности. Данные по контрольной группе: низкий уровень — 41 %; средний — 42 %; высокий уровень — 17 %.

В экспериментальной группе по тем же характеристикам были выявлена следующая картина распределения: низкий уровень — 47 %; средний — 40 %; высокий уровень — 13 %.

Исследование показало тенденцию устойчивого роста ответственности в экспериментальной группе, и незначительную положительную динамику роста в контрольной группе. Это говорит об эффективности разработанной педагогической технологии в воспитании ответственности у подростков-боксеров. Положительные изменения произошли в обеих - и в контрольной, и в экспериментальной группах.

Однако, если в контрольной группе изменения прослеживаются незначительно, то в экспериментальной существенным моментом является рост достаточно высокого (осмысленно-критического) уровня ответственности. Достижение этого уровня воспитанниками различных групп проходило неравномерно. Наиболее заметный рост признаков ответственности поведения наблюдался у «потенциальных лидеров». Соответственно, изначально отнесенные к «социально-пассивным» и «потенциально агрессивным» продвигались, в этом плане, медленнее, требуя усилий со стороны тренера-воспитателя.

Полученные результаты свидетельствуют о выраженном педагогическом эффекте осуществленной экспериментальной работы, а выявленные и обоснованные педагогические условия являются достаточно эффективными для формирования ответственности у подростков-боксеров.

Литература

1. Титовский А.В. Отношение студентов к формам обучения до и во время пандемии // В сборнике: Актуальные проблемы, современные тенденции развития физической культуры и спорта с учетом реализации национальных проектов. Материалы III Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. Москва, 2021. С. 140-144.
2. Титовский А.В., Выприков Д.В., Горюнова О.Б. Социально-экономические факторы, повлиявшие на международный успех сборной СССР по хоккею с шайбой в 70-х гг. XX века // Теория и практика физической культуры. 2020. № 4. С. 72-74.
3. Литвишко О.В., Алиев А.А., Титовский А.В., Лубышев Е.А. Эффективность финансово-хозяйственной деятельности европейских футбольных лиг // Теория и практика физической культуры. 2020. № 12. С. 76-78.
4. Лубышев Е.А. Спортивные и подвижные игры в оптимизации скоростно-силовой подготовки юных волейболистов // Лубышев Е.А., Титовский А.В., Бодров И.М., Голубничий С.П. Теория и практика физической культуры. 2020. № 9. С. 21-23.
5. Выприков Д.В., Титовский А.В., Егоров А.Б., Заппаров Р.И. Влияние современных электронных устройств и приложений на мотивацию студентов к занятиям физической культурой // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2020. № 1 (179). С. 63-67.
6. Титовский А.В. Морфофункциональная адаптация эритроцитов разного возраста при общем обезвоживании организма // Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Российский экономический университет имени Г. В. Плеханова». Москва, 2017.

7. Титовский А.В., Кондратьев П.А. "Бильярд» как направление физической культуры в условиях снижения состояния здоровья // В сборнике: Гуманитарное образование в экономическом вузе. Материалы V Международной научно-практической заочной интернет-конференции. В 2 томах. 2017. С. 324-329.

8. Титовский А.В. Учебно-методический комплекс «Бильярд» в учебном процессе по физической культуре экономического университета // Теория и практика физической культуры. 2017. № 6. С. 30-33.

9. Титовский А.В., Антонова И.Н., Моторин И.Н., Нуцалов Н.М. Формирование образовательных компетенций студентов для дисциплины «Физическая культура» средствами бильярда // Теория и практика физической культуры. 2017. № 9. С. 33-35.

10. Титовский А.В. Технология «Бильярд» как направление физической культуры в условиях снижения состояния здоровья // Титовский А.В., Выприков Д.В., Моторин И.Н. Ярославский педагогический вестник. 2017. № 5. С. 155-159.

11. Титовский А.В., Гаджиев Д.М., Нуцалов Н.М., Аверьясов В.В. Формирование соревновательных компетенций у студентов в процессе организации бильярдных турниров // Теория и практика физической культуры. 2016. № 9. С. 39-41.

12. Титовский А.В., Кондраков Г.Б., Макаренко Т.И., Алаев М.В. Стимулирование трудовой активности профессорско-преподавательского состава // Вестник Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. 2016. № 4 (88). С. 24-31.

13. Титовский А.В. Бильярд как инновационное направление учебного процесса по дисциплине «Физическая культура» // Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. 2016. № 4. С. 90-96.

14. Алаев М.В., Титовский А.В., Лавриненко В.В. Кластеризация методических задач учебной дисциплины «Физическая культура» в высшем образовании // Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. 2015. № 3. С. 3-10.

15. Титовский А.В., Петров А.В., Хасанова А.А., Манкевич Д.А. Практикум по проведению занятий по дисциплине «Физическая культура в бильярдном зале» // Москва, 2014.

16. Лубышев Е.А., Сергеева Ю.С., Баранов М.Г. Типичные психологические барьеры и пути их преодоления в профессиональной карьере спортсменов высокого класса // В сборнике: TRENDS IN THE SCIENTIFIC DEVELOPMENT. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 234-241.

17. Сергеева Ю.С., Журавлев Г.И., Лубышев Е.А. Формирование мотивации к самостоятельным занятиям двигательной активностью студентов непрофильного вуза // Современные вопросы биомедицины. 2021. Т. 5. № 3 (16).

18. Сергеева Ю.С., Лубышев Е.А. Здоровьесберегающие технологии в жизни студенток // В сборнике: Высшее сестринское образование: тенденции, проблемы и перспективы. Материалы I научно-практической конференции с

международным участием, посвященной 10-летию кафедры управления сестринской деятельностью МИ РУДН. Москва. 2021. С. 91-92.

19. Сергеева Ю.С., Лубышев Е.А., Красильников А.А. Методические основы построения комплексной оценки физической подготовленности и функциональных возможностей студентов. Учебно-методическое пособие / Москва. 2021.

20. Лубышев Е.А., Матвеева А.Н., Кубенин С.С. Динамика некоторых показателей физического состояния студенток на занятиях физической культурой специальной направленности // В сборнике: Актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. 2021. С. 33-36.

22. Закиров Ф.Х. Тенденции ценностно-ориентированного подхода в сфере здорового образа жизни // В сборнике: Актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. 2021. С. 21-27.

23. Закиров Ф.Х. Современные направления развития отечественной отрасли физической культуры и спорта // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 50-55.

24. Закиров Ф.Х. Организация обучения студентов по спортивным дисциплинам в условиях covid 19 // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 56-64.

25. Красильников А.А., Федорова Е.Ю. Информационно-компьютерные технологии как определяющий фактор трансформации образовательного пространства организации // В книге: Приоритетные направления развития спорта, туризма, образования и науки. сборник материалов международной научно-практической конференции. Нижний Новгород, 2021. С. 665-674.

АКТУАЛИЗАЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ СПОРТА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КАРЬЕРЕ СПОРТСМЕНОВ МЕЖДУНАРОДНОГО КЛАССА

Лубышев Евгений Александрович

кандидат педагогических наук, доцент
Российский университет дружбы народов, г. Москва
Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, г. Москва

Сергеева Юлия Сергеевна

кандидат биологических наук, доцент
Российский университет дружбы народов, г. Москва

Баранов Михаил Георгиевич

старший преподаватель
Российский университет дружбы народов, г. Москва

Введение. Профессиональная карьера, понимаемая как выбор профессии и продвижение в ней, может быть реализована человеком в самых различных сферах, в том числе и в спорте – в виде достижения определенного уровня спортивного мастерства и успехов в соревнованиях. По мнению многих исследователей, спортивная карьера, начинается достаточно рано, связана с постоянным самосовершенствованием, направлена на достижение высоких спортивных результатов в одном или нескольких видах спорта и нуждается в психологическом сопровождении. Исследованию спортивной карьеры посвящены также работы других авторов [2, 3, 5].

Характер карьеры, в каком направлении и в какой мере человек будет реализовывать себя в профессиональной деятельности, в значительной мере обуславливается его ценностями и ценностными ориентациями (установками), выступающими, согласно В. Шейну, внутренними побуждениями к деятельности и названные им «якоря карьеры». В связи с этим возникает некоторый практический интерес в сравнении ценностных ориентаций профессиональной карьеры у разных групп спортсменов. В частности, особенности ценностных ориентаций спортсменов силовых единоборств на различных этапах тренировочного процесса отражены в статье А. А. Бобрищева, К. В. Мотовичева [1].

Цель исследования – сравнение ценностных ориентаций спортсменов, отличающихся степенью их вовлечения в спортивную деятельность.

Методика и организация исследования. В ходе проведенного педагогического исследования использовались: методика диагностики ценностных ориентаций в

карьере «Якоря карьеры» (автор Э. Шейн); методика диагностики потребности в достижениях (автор Ю. М. Орлов).

В качестве испытуемых выступили спортсмены – студенты Российского университета дружбы народов, обучающиеся по направлениям подготовки «Физическая культура», «Физическая культура и спорт», «Физическая культура для лиц с отклонениями в состоянии развития», среди которых были выделены две группы: 1) спортсмены (СВД), представляющие спорт высших достижений (27 человек); 2) спортсмены (ППС), представляющие профессионально-прикладной спорт (42 человека). Сравнение данных групп обусловлено значимыми различиями в их образе жизни, физических нагрузках и волевых усилиях, которые они испытывают. То напряжение, которое приходится регулярно преодолевать спортсменам, представляющим спорт высших достижений, должно иметь для них особый смысл и обуславливаться определенными ценностями.

Результаты исследования и их обсуждение. Сравнительный анализ средних арифметических показателей ценностных ориентаций показал, что спортсмены, представляющие спорт высших достижений, имеют значимо более высокие показатели ценностных ориентаций по следующим шкалам: «Профессиональная компетентность» ($p < 0,05$), «Вызов» ($p < 0,01$); «Стабильность места жительства» ($p < 0,05$); в то же время у данной группы спортсменов, по сравнению со спортсменами, представляющими прикладной спорт, выявлены значимо более низкие показатели ценностной ориентации «Автономия» ($p < 0,05$). Полученные результаты свидетельствуют о следующих отличительных особенностях спортсменов разных групп (см. таблицу). Спортсменам, представляющим спорт высших достижений, в большей степени свойственна ориентация на конкуренцию, соревновательную деятельность, решение неразрешимых проблем, преодоление препятствий, готовность к борьбе и стремление к победе. Также у них более выражено стремление к постоянному совершенствованию в осуществляемой деятельности и достижению максимально высоких результатов. При этом отмечающиеся более высокие показатели по шкале «Стабильность места жительства» обусловлены, скорее всего, переживаемыми ими трудностями переездов и командировок, которые связаны с необходимостью участия в соревнованиях. У данной группы спортсменов выявлены также более высокие средние арифметические показатели потребности в достижениях (15,8 и 14,5 балла соответственно; $U\text{-эмп}=386$, $p < 0,05$). То есть они в большей степени стремятся улучшить достигнутые ранее ими самими или другими результаты, проявляют большую настойчивость в ситуации преодоления препятствий и достижения цели, стремятся решить поставленную задачу.

Спортсмены, представляющие прикладной спорт, характеризуются более выраженными стремлениями быть свободными и независимыми в своей профессиональной области, самостоятельно принимать решения, не быть ограниченными внешне навязываемыми правилами, режимом дня и питания,

регламентацией способов выполнения действий. Соответственно, даже при наличии необходимого психофизического потенциала к достижению высоких спортивных результатов они могут отказываться от их реализации в силу внутренней неприемлемости ограничений своей жизнедеятельности, связанных со спортом. Оказавшись вовлеченными в спортивную деятельность в силу различных обстоятельств и достигнув определенных результатов на начальных этапах спортивной подготовки, в последующем такие спортсмены могут найти более привлекательные виды деятельности, в которых они чувствуют себя более свободно, сами определяют круг своих обязанностей и требований, самостоятельно выстраивают траекторию своей профессиональной и личностной реализации. При этом они могут связать свою жизнь с профессиями, в которых их спортивные навыки будут востребованы. Стоит отметить также, что у обеих групп спортсменов наибольшие баллы и в равной степени выявлены по ценностной ориентации «Служение» (35,98 и 36,63 балла соответственно). Спортивная деятельность, как известно, требует значительных волевых усилий, выхода за пределы своих возможностей, преодолений боли и других видов дискомфорта. Все это предполагает в своей основе определенный смысл, который, в свою очередь, вкладывается в спортсмена тренерами, родителями, спортивными психологами, коллегами по работе, средствами массовой информации и др. Тем самым высшим смыслом для спортсмена становится стремление служить своей стране, принести пользу отечеству, людям, желание сделать свою жизнь и жизнь других лучше, благодаря этому чувствовать свою значимость, получать подтверждение своей ценности, самоутверждаться.

Выводы. Спортсмены, представляющие спорт высших достижений, характеризуются более высокими показателями ценностных ориентаций «Профессионализм» (ориентация на совершенствование в своей профессии, достижение) ближайших целей

Результаты сравнения средних арифметических показателей ценностных ориентаций профессиональной карьеры у различных групп студентов

№ п/п	Наименование ценностных ориентаций	Прикладной спорт	Спорт высших дост-й	U-эмп Манна-Уитни	Уровень значимости различий, P
1	Профессионализм	30,404	35,333	420,5	<0,05
2	Управление	28,810	29,556	554	<0,05
3	Автономия (независимость)	36,214	31,778	402	<0,05
4	Стабильность места работы	29,143	30,926	489,5	<0,05
5	Стабильность места жительства	18,512	23,000	430	<0,05
6	Сервильность	37,119	37,889	561	<0,05
7	Челлендж	28,143	35,556	354	<0,05
8	Интеграция стилей жизни	35,976	36,630	560	<0,05
9	Предприимчивость	32,833	31,185	510	<0,05

*Примечание. Уровень значимости различий соответствует $P < 0,05$

(высоких результатов в работе) и «Челлендж» (готовность к преодолению препятствий, к борьбе и стремление к победе), а также более высокими показателями потребности в достижении. Спортсмены, представляющие профессионально-прикладной спорт, имеют более высокие показатели ценностной ориентации «Автономия» (желание быть свободным и независимым в своей профессиональной сфере, не быть ограниченным правилами, самостоятельно принимать решения). Обе группы спортсменов показали наибольшие баллы по ценностной ориентации «Сервильность» что, по-видимому, помогает им нравственно преодолевать те значительные трудности и испытания, которые связаны с их спортивной деятельностью.

В соответствии с полученными результатами отбор спортсменов и тренировочная работа с ними должны строиться с учетом ценностных ориентаций, значимых для них в их карьере.

Литература

1. Красильников А. А., Закиров Ф. Х. Подкастинг как инновационная методика обучения студентов на примере медицинского образования // Педагогический журнал. – 2018. – Т. 8. – №5А. – С. 553-558.

2. Лубышева Г.С., Красильников А.А., Чубанова Г.Р. Определяющие изменения образовательной среды в контексте внедрения информационно-компьютерных технологий // Управление образованием: теория и практика. 2021. № 1 (41). С. 150-159.

3. Родионов В.А., Козлова С.Ю. Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Естественные науки. 2016. № 3 (23). С. 8-15.

4. Красильников А. А., Лубышев Е. А., Закиров Ф. Х. Информационные технологии в методологии преподавания физической культуры // Материалы III научно-практической конференции (I всероссийской) института естествознания и спортивных технологий. 2019: сборник научных статей – Москва, 2019. Москва: МГПУ – С. 66-70

5. Лубышев Е.А., Красильников А.А., Закиров Ф.Х. Ценностные ориентации в области физической культуры и проблемы их формирования в молодежной среде // В сборнике: Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании подрастающего поколения сборник статей по материалам X научно-практической конференции с международным участием. 2020. С. 288-294.

6. Лубышев Е.А., Красильников А.А. Индивидуализация современных образовательных технологий в преподавании теории физической культуры // В сборнике: Трансформация подходов к физическому воспитанию в образовательных организациях Материалы Межрегиональной научно-практической конференции института естествознания и спортивных технологий. 2019. С. 77-82.

7. Сергеева Ю.С., Лубышев Е.А., Красильников А.А. Методические основы построения комплексной оценки физической подготовленности и

функциональных возможностей студентов. Учебно-методическое пособие. М., 2021.

8. Сергеева Ю.С. Матвеева А.Н., Кубенин С.С. Построение различных копинг-стратегий в преодолении соревновательного стресса женщинами-спортсменками // В сборнике: актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. материалы международной научно-практической конференции. 2021. С. 78-83.

9. Губернаторова Т.О., Красильников А.А. Векторность развития синдрома эмоционального выгорания у молодых учителей физической культуры // В книге: THEORETICAL AND SCIENTIFIC BASES OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC THOUGHT. Abstracts of V International Scientific and Practical Conference. Rome, Italy, 2021. С. 375-380.

10. Сергеева Ю.С. Карта здоровья как фактор индивидуализации физического воспитания студентов непрофильных вузов // В сборнике: актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. М., 2021. С. 50-54.

11. Родионов В.А., Козлова С.Ю. Спортивный психолог: необходимость стандартизации профессии // Живая психология. 2015. Т. 2. № 1 (5). С. 19-24.

12. Лубышев Е.А., Красильников А.А., Сергеева Ю.С. Самоконтроль в физической активности студентов. Учебно-методическое пособие // М., 2021.

13. Журавлева Ю.С. Динамика показателей физического состояния студенток, занимающихся профессионально прикладной физической подготовкой, с учетом сезонных биоритмов. // Теория и практика физической культуры. 2020. №9. С.64

14. Малышева М.В., Налобина А.Н., Таламова И.Г., Сергеева Ю.С. Формирование двигательных навыков у недоношенных детей первого года жизни // Теория и практика физической культуры. 2021. № 5. С. 62-64.

15. Закиров Ф.Х., Красильников А.А., Лубышев Е.А., Чубанова Г.Р. Перспективы использования биомаркеров остеопороза в диагностике и лечении // Хирургическая практика. 2019. № 1 (37). С. 45-47.

16. Красильников А.А., Федорова Е.Ю. Информационно-компьютерные технологии как определяющий фактор трансформации образовательного пространства организации // В книге: Приоритетные направления развития спорта, туризма, образования и науки. сборник материалов международной научно-практической конференции. Нижний Новгород, 2021. С. 665-674.

17. Krasilnikov A.A., Lubyshv E.A., Andrianova R.I., Fedoseev D.V., Chicherin V.P. Adaptation of the training process of highly qualified women's basketball teams based on indicators of competitive intensity and calorie consumption during official games // Journal of Physical Education and Sport. 2021. Т. 21. № 4. С. 1897-1903.

18. Закиров Ф.Х. Тенденции ценностно-ориентированного подхода в сфере здорового образа жизни // В сборнике: Актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. 2021. С. 21-27.

19. Закиров Ф.Х. Современные направления развития отечественной отрасли физической культуры и спорта // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 50-55.
20. Федорова Е.Ю., Красильников А.А. Медико-социальные особенности пациентов со стенокардией и сахарным диабетом 2 типа // В сборнике: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2020. С. 255-264.
21. Красильников А.А., Закиров Ф.Х. Возможности применения информационно образовательных технологий и цифровых образовательных ресурсов в преподавании физической культуры // В сборнике: Современные проблемы физического воспитания и спорта, безопасности жизнедеятельности в системе образования. Сборник научных трудов III Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, посвященной юбилею доктора педагогических наук, профессора Л.Д. Назаренко. Под редакцией Л.И. Костюниной. 2019. С. 492-496.
22. Красильников А.А., Формирование цифровой образовательной среды образовательной организации в контексте внедрения информационно-компьютерных технологий // В сборнике: TOPICAL ISSUES OF PRACTICE AND SCIENCE. Abstracts of XXVI International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 443-452.
23. Закиров Ф.Х. Организация обучения студентов по спортивным дисциплинам в условиях covid 19 // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 56-64.
24. Красильников А. А. Оценка личностной рефлексии в качестве построения положительной Я-концепции у студенток, занимающихся спортом // В сборнике: Вопросы профессионального развития. Материалы III международной научно-практической конференции. 2021. С. 73-80.
25. Родионов В.А., Козлова С.Ю. К вопросу об ассоциациях спортивных психологов // Человеческий капитал. 2015. № 3 (75). С. 123-126.
26. Красильников А.А. Формирование здорового образа жизни старшеклассников с помощью цифровых мотивационно-педагогических ресурсов // В сборнике: PROBLEMS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE. Abstracts of I International Scientific and Practical Conference. Text Copyright © 2021 by the International Science Group (isg-konf.com) Illustrations © 2021 by the International Science Group. 2021. С. 252-260.
27. Закиров Ф.Х., Красильников А.А. Методы информационных технологий в психодиагностике спортсменов // сборнике: INTERACTION OF SOCIETY AND SCIENCE: PROBLEMS AND PROSPECTS. Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. 2021. С. 266-271.
28. Красильников А.А. Внедрение информационных технологий в методологию физического воспитания студентов // В сборнике: Бюллетень

института естествознания и спортивных технологий. Сборник научных статей. Москва, 2021. С. 152-157.

29. Красильников А.А. Международные интеграционные процессы в сфере физической культуры и спорта в контексте внедрения информационно-компьютерных технологий // В сборнике: Актуальные научные проблемы физической культуры и спорта. Материалы международной научно-практической конференции. 2021. С. 73-77.

30. Красильников А.А. Восприимчивость учреждения среднего профессионального образования к новшествам на примере гжельского колледжа // В сборнике: Вопросы профессионального развития. сборник материалов II международной научно-практической конференции. 2020. С. 27-36.

31. Красильников А.А. Влияние подвижных и спортивных игр на скоростносиловую выносливость волейболистов // В сборнике: Бюллетень института естествознания и спортивных технологий. Сборник научных статей. Москва, 2021. С. 140-151.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОФІЛЬМІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Марчук Віта Олександрівна,

вчитель німецької мови

Заклад загальної середньої освіти I-III ступенів с. Вашківці,
Дністровського району, Чернівецької області

***Анотація.** У статті розглянуто питання доцільності використання відеофільмів на уроках іноземної мови, описано алгоритм роботи з відеоматеріалом для досягнення дидактичної та методичної мети.*

***Ключові слова:** відеоматеріал, іноземна мова, урок, учні, методика.*

Вступ. Використання технічних засобів навчання зараз є обов'язковою умовою для вивчення іноземних мов і невід'ємною частиною всього навчального процесу. Головна роль у цьому процесі відводиться навчальним відео, які є простою, доступною та цікавою формою подання навчального матеріалу, що втілює ідею та почуття сценариста, режисера, актора тощо. Відеозапис є унікальним джерелом як мовної, так і позамовної соціокультурної інформації. Для ефективного навчання учнів засобами відеоматеріалів важливу роль відіграє сприйняття ними інформації по слуховому та зоровому каналам. Особливістю відеофільмів є те, що за типових обставин можна поєднувати зображення та звук, щоб запропонувати учням мовну ситуацію, в якій вони можуть виступати як активні учасники спілкування з допомогою вчителя.

Метою статті є висвітлити методичні аспекти використання відеофільмів на уроці іноземної мови як засобу підвищення ефективності сприймання й розуміння іншомовного комунікативного матеріалу учнями.

Про потенціал відеоматеріалу для комунікативного викладання мови у своєму дослідженні наголошує Н. Куліченко. «З усіх доступних засобів він забезпечує найточніше відображення мови у користуванні, тому що вона вживається конкретними мовцями, тісно пов'язана з певною мовною ситуацією, а її комунікативна мета підсилюється цілим рядом візуальних закодованих немовних характеристик (пози, міміка, жести)» [1].

Робота з відеоматеріалом на уроках іноземної мови керується наступними принципами [2]:

- Комунікативна спрямованість;
- Орієнтація на дію;
- Автентичність;
- Орієнтація на учнів;
- Автономія учня;
- Різноманітність методів;
- Вчитель як помічник та партнер;
- Розвиток чотирьох основних комунікативних навичок;
- Багатомовність;
- Навчання за допомогою фільмів та з фільмів;

- Можливість роботи з фільмом на всіх рівнях вивчення іноземної мови;
- Спільне навчання («учні ↔ учні» та «учні ↔ вчителі»: особливо у міжнародних і гетерогенних групах, коли учителі можуть підтримувати своїх учнів у роботі з фільмами), співпраця;
- Можливий розвиток усіх навичок і вмінь: акцент на слуховому розумінні, але можливий зв'язок з іншими навичками у роботі з відеофільмом;
- Вчитель як співучасник та модератор;
- Свобода вибору методів під час використання фільмів на уроці: немає єдиного правильного методу і єдино правильної типології завдань і вправ.

Загальні методики роботи з відеоматеріалом на уроках іноземної мови показують дії вчителя під час уроку для досягнення дидактично-методичного успіху. Що ж означає цей успіх? Дидактико-методичний успіх означає, що учні дійсно зрозуміли фільм, активно опрацювавши тему чи окремі її аспекти. Щоб цього досягти, учитель, передусім, повинен створити умови для навчання, які це уможливллять. Як це зробити? Насамперед, загальне і найголовніше правило, якого вчитель має дотримуватися, щоб спланувати успішний урок, – це, звичайно, ретельна підготовка до самого уроку.

Загалом, підготовчий етап складається з двох частин: перегляд всього фільму (кілька разів) і вибір ключових епізодів. Що саме є ключовим епізодом чи ключовою сценою у відеофільмі? Сцена є ключовою, якщо вона висвітлює суттєвий тематичний аспект фільму і в ній фігурують головні герої фільму. Дослідниця Бранді М.-Л. рекомендує вибрати одну або кілька ключових сцен, кожна з яких є самостійною. Крім того, на її думку, ключові сцени не повинні відповідати хронологічній послідовності фільму [3].

Наступний етап є частиною самого уроку: з учнями опрацьовуються найважливіші тематичні аспекти фільму, використовуючи вибрані ключові сцени. Учитель може поставити учням таке ключове запитання: «На які висновки нас наштовхує дана сцена (весь фільм) – щодо головної (-их), теми та проблеми?» Бранді М.-Л. також пояснює методологічний процес розгляду найважливіших тематичних аспектів фільму [3]. По-перше, «відбувається формування гіпотез про головного героя (головних героїв), його вік, інтереси, стосунки з іншими особами, середовище, до якого він належить», по-друге, «здійснюється оцінка поведінки», по-третє, «аналізуються мовні аспекти», по-четверте «відбувається спостереження за ситуаційними аспектами, пояснюється причина та наслідок», по-п'яте «проводяться паралелі з власною країною», по-шосте «створюється особистісний профіль головних героїв». Лише після часткового, поетапного перегляду відеофільму та серійної роботи над ним на уроці дослідниця рекомендує переглянути весь фільм повністю [3].

Використання відеофільму на уроках іноземної мови сприяє розвитку в учнів уваги та пам'яті. Під час перегляду у класі створюється атмосфера спільної пізнавальної діяльності. Щоб зрозуміти зміст фільму, учням необхідно докласти певних зусиль, таким чином мимовільна увага перетворюється на довільну. А інтенсивність уваги, як відомо, позитивно впливає на процес запам'ятовування. Тому використання різних каналів надходження інформації в учнів (слухового,

зорового) позитивно впливає на сприйняття й розуміння іншомовного навчального матеріалу.

Висновок. Отже, використання відеофільмів на уроці іноземної мови дає змогу учням вивчати іноземну мову та культуру її носіїв завдяки багатству лінгвістичних ресурсів та соціокультурної інформації. Така методика роботи з відеоматеріалом має емоційний вплив на учня, а тому є позитивним мотиваційним стимулом у навчальному процесі.

Список використаних джерел

1. Куліченко Н. М. Використання відеоматеріалів на уроках англійської мови [Електронний ресурс]. 2015. Режим доступу до ресурсу: <http://dnz156.klasna.com/uk/article/vikoristannya-videomaterialiv-na-urokakh-angliisko.html>.

2. Efthimiadou Noula Filme im DAF Unterricht DAF / Filmportal Pädagogische Hochschule Freiburg. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://www.del.auth.gr/files/Noula_Efthimiadou_Filme_im_DaFUnterricht.pdf (дата звернення: 01.12.2021).

3. Brandi M.-L. Video im Deutschunterricht. Eine Übungtypologie zur Arbeit mit fiktionalen und dokumentarischen Filmsequenzen. Fernstudieneinheit 13. München: Langenscheidts, 2005. 189 S.

СКАНДИНАВСКАЯ ХОДЬБА

Мендигалиева Шолпан

Магистр п.н., старший преподаватель кафедры
«Физическая культура и спорта»
КазНПУ им.Абая,
Алматы, Республика Казахстан

Мурат Айжан

преподаватель кафедры
«Физическая культура и спорта»
КазНПУ им.Абая,
Алматы, Республика Казахстан

Буткей Сабит

Ассистент
Центр физическая здоровья
КазНМУ им.С.Ж.Асфендиярова

Тугелбаев Ерик

Магистр п.н., старший преподаватель
кафедры «Физическая культура и спорта»
КазНПУ им.Абая,
Алматы, Республика Казахстан

Сагиндыков Жомарт

старший преподаватель кафедры
«Физическая культура и спорта»
КазНПУ им.Абая,
Алматы, Республика Казахстан

Скандинавская ходьба представляет собой вариант движения с палками в руках. Человек шагает ногами и одновременно отталкивается от земли палками, удерживаемыми в руках. Наличие палок заставляет, во-первых, увеличивать длину шагов, и во-вторых, вовлекает в интенсивную работу верхнюю часть тела, что создает довольно интенсивную физическую нагрузку. При скандинавской ходьбе задействуются 90% всех мышц тела человека, что интенсифицирует нагрузку, увеличивает количество сжигаемых калорий и позволяет вовлекать в тренировку все мышечные группы. Кроме того, палки в руках амортизируют удары, приходящиеся на колени и спину, что минимизирует ненужную нагрузку на суставы.

САМОКОНТРОЛЬ ПРИ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ТРЕНИРОВКАХ.

Приступая к самостоятельным занятиям физическими упражнениями, каждый должен наметить для себя не только наиболее доступное средство и тренировочную программу, но и выбрать методы регулярного самоконтроля за изменением своей работоспособности. Направленное применение физических упражнений предъявляет к организму более высокие требования, чем обычная и привычная физическая нагрузка повседневной жизни человека, занятого напряженным умственным трудом. Поэтому после 20-летнего возраста независимо от субъективных ощущений необходим врачебный контроль, как предварительный, так и последующий, не реже, чем раз в пол года. Объективная оценка состояния здоровья поможет вносить коррективы в режим труда и отдыха, делать уточнения в индивидуальной оздоровительной программе. Пренебрегать рекомендацией о врачебном контроле не стоит даже в том случае, если вы ничем серьезно не болели и не испытываете неприятных ощущений. По этому поводу хорошо сказал профессор Д. М. Аронов: «Наша психика устроена таким образом, что мы склонны допустить наличие скрытой болезни у кого угодно, только не у себя». После того как на консультации у врача вы удостоверились, что практически здоровы, и можно приступать к дозированным занятиям физическими упражнениями с целью укрепления здоровья, улучшения самочувствия и повышения работоспособности, нужно самому определить свою общую физическую подготовленность. Это необходимо для выбора видов занятий и начальных физических нагрузок. В дальнейшем периодический самоконтроль понадобится для выяснения эффекта от ваших регулярных занятий. Этой целью может послужить один или два из многих простейших тестов, которые вы будете применять всегда при повторных измерениях, чтобы результаты были сопоставимы.

Простейший тест предлагали древние мудрецы, утверждавшие, что человек должен судить о своём здоровье по тому, как он радуется утру и весне. Однако современный человек требует от теста большей конкретности и информативности. Более 10 лет назад американский физиолог К.Купер предложил характеризовать физическую работоспособность людей различного возраста с помощью определения расстояния, преодолеваемого за 12 минут. За прошедшие годы этот тест нашёл широкое распространение. Однако сам автор в последнем издании своей работы предупреждает о нежелательности его применения лицами старше 35 лет.

Практическое применение теста Купера, в наибольшей мере определяющего подготовленность сердечно-сосудистой системы, заключается в следующем. Надо преодолеть (пройти, пробежать) как можно большее расстояние в течение 12 минут. Делать это лучше на стадионе, где, как правило, общая длина круговой дорожки равна 400 метрам. Можно использовать стометровую разметку вдоль железных дорог или расстояния между осветительными мачтами на улицах. При первом применении теста не следует стремиться к «самоистязанию». Лучше проводить его с чьей-либо помощью, чтобы не следить за временем и преодолеваемом расстоянием, а ориентироваться только на своё самочувствие.

Если дышать стала тяжело, снижайте темп ходьбы (бега) или перейдите с бега на ходьбу и т.д. По окончании 12 минут надо измерить расстояние, преодоленное за это время, и определить степень своей физической подготовленности. При регулярных занятиях тест применять раз в два-три месяца. Есть ещё более простые пробы: Подсчёт пульса утром в покое, лёжа в постели. По мере повышения тренированности частота пульса должна уменьшаться до 58-65 ударов в минуту и стабилизироваться; Ортостатическая проба, при проведении которой необходимо сосчитать пульс, в положении лёжа, предварительно полежав 3-5 минут. Затем быстро встать и снова сосчитать пульс. По мере роста тренированности разница между первой и второй величиной должна уменьшаться.

Практически здоровым людям в возрасте до 50 лет рекомендуется применять «лестничную» пробу. Подняться на 4-й этаж нормальным темпом без остановки на площадках. Если после подъема дышится «легко» и нет неприятных ощущений, можно считать степень физической подготовленности удовлетворительной. Если появилась одышка, когда дошли до 4-го этажа – средняя физическая подготовленность. Если одышка тяжелая, слабость возникла на 3-ем этаже – физическая подготовленность плохая. Приступив к регулярным тренировкам с оздоровительной целью, надо внимательно наблюдать за реакцией организма как на обычные ежедневные трудовые и бытовые нагрузки, так и на дозированные, которые вы получаете за время занятий. В этом поможет простейший дневник самоконтроля. Ежедневно делайте в нем краткие записи об объективных показателях состояния организма до и после тренировки, о самочувствии (хорошее, удовлетворительное, плохое). Обращайте внимание на сон, аппетит, работоспособность. Отмечайте степень реакции на производственные физические или психоэмоциональные нагрузки. Дневник поможет разобраться в причинах колебания работоспособности, состояния здоровья, эмоциональной возбудимости, оценить правильность построения, объема и интенсивности тренировочных занятий. В дни тренировок записывайте частоту пульса до занятий, сразу же после их прекращения, а затем через 3 и 5 минут. Если учащение пульса после занятий проходит быстро и число ударов восстанавливается до исходного в течение 3-5 минут, наблюдается лишь небольшая одышка, которая, как и общая умеренная усталость, проходит через 5-10 минут после нагрузки, реакция считается удовлетворительной. Когда в ходе занятий развивается тяжелая и продолжительная одышка, а частота пульса и утомление не приходят к норме в течение 30-60 минут после окончания занятия, реакция неудовлетворительная. В следующем занятии следует снизить общую нагрузку.

Аэробные нагрузки направлены на тренировку сердечно-сосудистой и дыхательной систем, то есть, по сути, на увеличение степени выносливости организма и его сопротивляемости к негативным факторам окружающей среды. Ведь при аэробных нагрузках сердце бьется чаще, кровь по сосудам циркулирует быстрее, в ткани доставляется больше питательных веществ и кислорода, в результате чего образуется гораздо меньше тромбов и утилизируется

холестерин, который не прикрепляется к сосудистым стенкам и не формируют основу будущей атеросклеротической бляшки. Кроме того, благодаря интенсивному движению крови стенки даже самых мелких, схлопнутых сосудов раскрываются и начинают работать, благодаря чему профилактуются атрофические изменения в них и поддерживается их эластичность. Подобные эффекты отлично предотвращают атеросклероз и различные патологические изменения в сосудах, которые являются основой различных хронических заболеваний, таких, как ишемическая болезнь сердца, инфаркт миокарда, варикозное расширение вен, тромбоз и т.д. Кроме того, благодаря отсутствию отягощений суставы при аэробных нагрузках работают естественно и без излишней перегрузки, что тренирует и укрепляет их без риска получения травмы. Благодаря этому суставы человека долго остаются подвижными, давая ему возможность совершать любые, даже самые мелкие и точные движения до глубокой старости. Соответственно, аэробные нагрузки способствуют поддержанию хорошего здоровья и, тем самым, продлению активной жизни. Конечно, в ходе аэробных тренировок работают и мышцы тела, которые укрепляются и также становятся более выносливыми, то есть, способными выдерживать длительные, но умеренные по интенсивности нагрузки. Но аэробными тренировками нельзя увеличить силу и объем мышц, а также «вылепить» красивые контуры тела, поскольку физические нагрузки такого характера обеспечивают скорее «внутреннюю устойчивость» организма, а не внешнюю красоту. Именно поэтому, упрощенно говоря, для продления жизни нужно заниматься аэробными тренировками, а для красоты тела – силовыми. В настоящее время имеется широкий выбор разнообразных видов тренировок с аэробной направленностью, таких, как танцы, бег, ходьба, прыжки через скакалку и т.д. Каждый человек может выбрать тот вид тренировок, который ему по каким-либо причинам нравится больше других. Однако наиболее простой и в то же время полезной аэробной тренировкой является обычная ходьба, которая доступна всем людям в любое время года и в любом месте. Ходьба – это мягкая и очень физиологичная тренировка, позволяющая добиться всех положительных эффектов аэробной нагрузки. Кроме того, при ходьбе минимален риск травмирования, а польза – высока, и этим видом аэробной нагрузки можно пользоваться до глубокой старости. Именно поэтому с полной уверенностью можно сказать, что выражение «ходьба ради жизни» является совершенно точным и научно обоснованным, а не метафорическим!

Список использованной литературы

1. Волков В.М. Человек и бег: Медико-биологические основы оздоровительного бега. М., 1987.
2. Ильинич В.И. Физическая культура студента и жизнь. М., 2005.
3. Исхаки Ю.Б., Кальштейн Л.И. Детская оториноларингология. Душанбе, 1984.
4. Клячко Л.Л., Анхимова Е.С. Проблемы иммунологии в оториноларингологии. Материалы Всероссийского симпозиума. СПб, 1994.

5. Лавренов В.К., Лавренова Г.В. 500 важнейших лекарственных растений. М., 2003.
6. Мильнер Е.Г. Формула бега. М., 1997.
7. Молдованов В.Ю., Смирнов Ю.И. Краткое программно-методическое пособие для проведения занятий по физическому воспитанию со студентами специальной медицинской группы (отделения). Ставрополь, 2000.
8. Мостовой С.И. и соавторы. Хронический тонзиллит. Киев, 1973.
9. Преображенский Б.С., Попова Г.Н. Ангина, хронический тонзиллит и сопряженные с ним заболевания. М., 1970.
10. Физическая реабилитация: Учебник для студентов высших учебных заведений. Под ред. С.Н. Попова. Ростов-на-Дону, 2005.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ДИСТАНЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ БИОЛОГИИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Сабыр А.Т.

Магистрант 2 курса 7М01513 –Биология
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая

Майматаева А.Д.

PhD доктор
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая

Abstract. The article examines the teaching of biology in the school-university system in the conditions of distance learning, the essence of distance learning, its state at the present stage. The main tasks of teaching biology are solved in the process of lecturing, conducting practical classes, organizing Olympiads and research work. A new aspect of the teachers' work was the use of distance learning. The results of the session of students studying biology remotely are analyzed. Various aspects of the use of distance learning for future doctors are noted. The advantages and disadvantages of this knowledge acquisition system are discussed, the results of its application are analyzed.

Keywords: biology teaching, distance learning.

Введение. В связи со сложившейся неблагоприятной эпидемиологической ситуацией образовательный процесс на всех уровнях образования претерпел значительные изменения, которые выражаются в изменении взаимодействия между субъектами педагогического процесса, а именно в организации их опосредованного взаимодействия. В этот период наиболее актуальными стали дистанционные образовательные технологии (далее ДОТ), как наиболее удобные и уместные в данных условиях средства организации обучения.

В условиях карантина организации образования широко используют дистанционные образовательные технологии при всех формах получения образования или при их сочетании, при проведении различных видов учебных, лабораторных и практических занятий, практик (за исключением производственной практики), текущего контроля, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся.

Отличительной особенностью дистанционных образовательных технологий (ДОТ) является то, что они применяются для обеспечения доступа к образовательному процессу на удалении, посредством образовательных веб – порталов университетов, таких как, например, в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая посредством системы «UNIVER» по адресу <http://univer.kaznu.kz/>, где пользователями выступают все участники образовательного процесса: обучающиеся, преподаватели, сотрудники отделов,

сопровождаящие организацию учебного процесса. Обучение и преподавание в формате онлайн проходят в виртуальных классах интернета, общедоступных сервисах: ZOOM, Cisco WebEx, Skype, WhatsApp, M.Teams, Meet.google.com и других. На данных платформах проводятся все виды онлайн учебных и внеучебных занятий и мероприятий: от лекций до дистанционного консультирования при совместной работе обучающихся над творческими, исследовательскими проектами. С помощью сервисов вузовской информационной системы «UNIVER» осуществляется передача заданий обучающимся и получение ответов, проверка их знаний с помощью компьютерного тестирования; создание полноценных контентов учебных курсов или заданий для дистанционного обучения с помощью использования электронных модулей или электронных кейсов. В настоящее время мы наблюдаем расширение видов образовательной деятельности с применением ДОТ, идет поиск наиболее эффективных форм работы. Использование дистанционных образовательных технологий способствует повышению: мотивации и эффективности самостоятельной познавательной деятельности обучающихся; оптимизации и эффективности организации учебного процесса; выбора и эффективности использования интернет видеоконференций; доступа к качественному образованию; обеспечения возможности изучать выбранные обучающимися специальные курсы. Также пользователями онлайн курсов отмечается комфортность в условиях виртуального обучения: возможность учиться в удобное время (нет необходимости подстраиваться под график учебного процесса); снимается вопрос субъективности оценивания, а также психологического воздействия, обусловленное влиянием группы или успеваемостью обучающегося по другим предметам; позволяет по-новому фиксировать и документировать ход учебного процесса (электронная переписка с преподавателями; любой учебный материал остаётся у обучающихся фиксированным, и они могут обращаться к нему позже, по мере необходимости). Использование интерактивных работ по биологии, подразумевает формирование практических навыков, приобретению навыков использования лабораторного оборудования и проведения самостоятельных наблюдений в процессе выполнения лабораторных работ и решения экспериментальных задач, а также формированию естественнонаучного знания. Наглядная биология заменяет (полностью или на определённых этапах) натуральный объект исследования, что позволяет гарантированно получить результаты опытов, избежать нанесения вреда живым организмам, сфокусировать внимание на ключевых сторонах исследуемого явления, сократить время проведения эксперимента [1]. По определению В.В. Трухина [2], виртуальная лаборатория «представляет собой программноаппаратный комплекс, позволяющий проводить опыты без непосредственного контакта с реальной установкой или при полном отсутствии таковой. В первом случае мы имеем дело с так называемой лабораторной установкой с удаленным доступом, в состав которой входит реальная лаборатория, программно-аппаратное обеспечение для управления установкой и оцифровки полученных данных, а также средства коммуникации. Во втором случае все процессы моделируются при помощи компьютера». Такие

программные пакеты, как PSPICE, Proteus or NI-Multisim, отлично подходят в качестве виртуальных лабораторий (или моделирования), которые не обучают практическим навыкам.

Результаты исследования. Сотрудники Образовательных программ Биология КазНПУ им. Абая реализующие образовательную программу «6B01513-Биология», в сентябре 2020 года начали готовить дисциплины к реализации в условиях дистанционного образования, первой из которых стала Зоология беспозвоночных. Так как на первом курсе ведется и содержат в себе значительный объём лабораторных работ. Возникает определённая сложность при реализации данной дисциплины в дистанционном формате, поэтому важным этапом является выбор формы ДОТ для организации лабораторных занятий. Можно воспользоваться готовыми видеороликами из интернета, либо текстами лабораторных практикумов, где описано проведение опытов, а студенты должны их закончить выводами (предполагаемые визуальные изменения, продукты реакции и т.д.) и ответить на вопросы. Для решения вопроса наглядности дистанционного изучения предмета мы выбрали формат самостоятельной съёмки образовательных видеороликов, в которых содержатся краткие теоретические сведения по теме лабораторной работы и сам процесс ее выполнения. На лабораторной базе проводят демонстрационные опыты, которые записываются и монтируются преподавателями ОП Биология. Самостоятельная съёмка видеороликов позволяет разрабатывать курс в рамках тематического планирования, и предоставляет свободу в выборе теоретического и практического материала, в отличие от готовых роликов в сети Internet.

По мере готовности всех видеороликов их совокупность планируется объединить в видеокурс «Лабораторная работа по зоологии беспозвоночных».

Видеокурс «Лабораторная работа по зоологии беспозвоночных» преследует несколько целей.

Учебные:

1. Современные представления о мегасистеме животного царства, новые данные сравнительной молекулярной биологии о филогенетических отношениях таксонов животных.
2. Сформировать у студентов некоторые навыки техники проведения зоологического эксперимента.
3. На наглядном примере познакомить студентов с особенностями жизненных циклов черви

Технические:

1. Закрепить умения работать с компьютерными программами.
2. Применять возможности сети Internet и информационно-коммуникационные технологии для реализации учебных задач.

Организационные:

1. Студенты помимо очного смогут научиться организовывать своё обучения в дистанционном формате.
2. В большей степени овладеют способами анализа и интерпретации визуальной информации при выполнении отчётов к лабораторным работам.

Поставленные цели позволили сформулировать задачи видеокурса «Лабораторный практикум по зоологии беспозвоночных»:

1. Ведущие черты организации, билатеральная симметрия тела. Морфофизиологическая характеристика систем органов: двигательной (кожно-мускульный мешок), пищеварительной, половой (гермафродитизм), выделительной (протонефридий), нервно-сенсорной (ортогон). Паренхима.

2. Формирование познавательного отношения к биологическим объектам и процессам жизнедеятельности.

3. Освоение некоторых аспектов техники проведения лабораторных работ [3].

Проанализировав образовательную программу 6В01513 Биология и силлабус по дисциплине «Зоологии беспозвоночных», была определена компетенция (ПК-1 — студент способен формировать планируемые предметные результаты освоения основных и дополнительных образовательных программ на основе современных образовательных технологий), которая может быть сформирована при изучении данного видеокурса с условием применения дистанционного формата обучения [4]. В соответствии с силлабусом дисциплины «Зоологии беспозвоночных» в видеокурс включены 15 тем лабораторных работ.

Средством контроля и оценки знаний студента является отчёт, представленный в электронном формате и содержащий подробное описание теоретических основ демонстрируемых опытов, выводы. Для закрепления полученных знаний рекомендуется провести обсуждение демонстрационных опытов в формате видеоконференций.

Обобщая процесс создания видеокурса, можно сделать следующие выводы.

Видеокурс, как разновидность ДОТ, имеет определённые преимущества:

— его можно реализовать как в условиях очного, так и в условиях дистанционного образования;

— данный продукт является неограниченным по использованию, не требующим регулярного обновления;

— демонстрационные видеоопыты исключают риски возникновения непредвиденных опасных ситуаций, которые могут происходить во время проведения лабораторной работы;

— видеокурс частично подходит для обучения лиц с ОВЗ;

— скорость изучения материала устанавливается студентом самостоятельно в зависимости от его умственных способностей и обстоятельств;

— технологичность – использование в образовательном процессе новейших достижений информационных и телекоммуникационных технологий.

— заинтересованность самих студентов участвовать в проведении лабораторной работы: создается группа из 3-5 студентов для съёмки демонстрации опытов. Это вырабатывает больший интерес к дисциплине и воспитывает коммуникативную деятельность.

У данной формы дистанционной образовательной технологии есть и свои недостатки:

— отсутствие очного взаимодействия между обучающимся и педагогом;

— невелика возможность формирования у студентов навыков работы с лабораторной работой, и невозможность овладения студентами техникой проведения зоологического эксперимента;

— необходимость наличия материально-технического оснащения с возможностью выхода в Internet у участников образовательного процесса;

Заключение. В последствии мы планируем на основе данного видеокурса сделать полноценный электронный учебный курс, который будет представлять собой электронный аналог учебно-методического комплекса по дисциплине. По нашему мнению, в перспективе такой электронный курс должен стать не просто дополнительной частью, а полноценным современным методическим руководством, представляющим собой целостную ячейку дистанционного образования.

Несмотря на противоречивые точки зрения разработчиков, экспертов, дистанционное обучение прогрессивно развивается, и проведение «наглядных» видео - лабораторных работ по учебным дисциплинам курса биологии становится повседневной реальностью и потребностью для достижения результатов обучения и формирования практикоориентированных компетенций будущих учителей. С целью изучения данной интерактивной технологии и внедрения в учебный процесс, при ОП биология КазНПУ имени Абая по данному направлению ведутся исследования совместно с обучающимися по темам дипломных, магистерских и докторских диссертаций. Преподавателями разрабатываются контенты онлайн – лабораторно -практических занятий.

Рекомендации:

1. Виртуальные образовательные лаборатории <http://www.virtulab.net/>
2. А.В. Трухин. «Об использовании виртуальных лабораторий в образовании» // Открытое и дистанционное образование. – 2002. – № 4 (8).
3. Батырова К.И., Майматаева А.Д. Зоология беспозвочных. – Электронное учебное пособие- Алматы, 2015, 253 Мб
4. Жумагулова К.А., Майматаева А.Д., Аманбаева М.Б. Образовательная программа 6В01513 –Биология (Казахский национальный педагогический университет имени Абая) – Алматы, 2020

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ХОРЕОГРАФІЇ В КНР

Се Фей,

аспірант

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

В сучасних умовах, при зміні ідеологій, побудові демократичного суспільства, однією з основних цілей громадянського виховання є виховати діяльну і мислячу особистість, що володіє високим рівнем громадянської самосвідомості, розвиненим почуттям власної гідності, орієнтовану на духовні цінності, самостійну в мисленні і відповідальну в прийнятті рішень. Китайська освітня система може розглядатися як перша в світі, що визначила громадянську освіту як метод і мету виховної роботи в цілому. У будь-який історичний період в цій країні освіта мала бути спрямована на те, щоб зробити людину патріотом Китаю, гідним членом місцевої громади, частиною суспільства, одиницею, чий фізичні та моральні якості відповідають загальній ідеї та соціальним вимогам китайської держави. Іншими словами, громадянське виховання було і є основою виховної роботи в Китаї.

Слід зазначити, що сьогодні в суспільно-науковому полі КНР спостерігається переленне використання понять «громадянське виховання», «суспільне виховання» «патріотичне виховання» та низки інших термінів, що є обумовленим специфікою китайської мови як ієрогліфічної та пов'язаної з передачею змісту поняття та вибором того чи іншого дослідника.

У Китаї громадянське виховання пов'язане з формуванням в учнівській молоді високої громадянської свідомості, залученням її до різноманітних видів суспільної діяльності, розвитком знань і навичок громадянської поведінки. Саме за умови існування в суспільстві громадянського виховання, можливе об'єднання різних етносів і регіонів задля розбудови й вдосконалення країни. Послідовуючи конфуціанському принципу «все починається з вчителя» та державному спрямуванню «вчитель є представником держави, провідником її ідеології, реалізатором завдань та цілей держави, та запорукою наступності в ідеологічному та соціальному розвитку китайської нації», розгляд та вирішення питання громадянського виховання дітей та молоді в Китаї та КНР традиційно починається з підготовки вчителя до цього виду роботи.

Грунтуючись на позиціях, що патріотизм, громадянськість, соціальна компетентність не є вродженими властивостями людини, зокрема і вчителя, китайська система освіти приділяє щільну увагу свідомому та цілеспрямованому формуванню цих якостей особистості у своїх громадян, починаючи з дитячого садочку. У системі фахової підготовки вчителів у ЗВО країни від 30 до 48% навчальних дисциплін (в залежності від спеціалізації та напряму підготовки) тим чи іншим чином пов'язані з предметами громадянського циклу. У початковій

школі вивчається предмет «Ідеологія та мораль»; в неповній середній – «Ідеологія та політика». В старших класах для всіх учнів обов'язковим предметом є «Політика». Як видно з назв навчальних дисциплін, громадянське виховання в сучасній китайській школі здійснюється в тісному зв'язку з політико-ідеологічним. Про це свідчить і його зміст, який є висвітленим на Слайді.

Сьогодні серед засобів формування громадянської компетентності майбутніх учителів в системі педагогічних ЗВО КНР переважають лекції. У педагогічних ЗВО Китаю поширена також практика усних оцінок (схвалення, нотація тощо); усних і письмових характеристик робіт (аналіз і самоаналіз); нагород у вигляді грамот, призів, дипломів, медалей за результатами конкурсів тощо. Досить широко практикується рейтингування студентів. Отримання стипендій та інших пільг створює нові стимули для покращання студентами власних знань, а також проявлення ними активної громадянської позиції, що позитивно враховується в характеристиці, яку готує навчальний заклад на кожного студента. Викладачі пишуть характеристики на кожного студента в групі, одногрупники також пишуть анонімні характеристики – для того, щоб щорічно найкращі студенти могли отримувати університетські стипендії

Перелік видів роботи ЗВО щодо прищеплення, формування та активізації громадянської компетентності майбутніх вчителів сьогодні дещо розширився за рахунок активізації науково-дослідного компоненту, який на сьогодні, здебільшого, має форму підготовки наукових доповідей і виступів на конференціях. Практика організації шкіл і курсів для старшокласників у структурі закладів вищої освіти дає змогу студентам-майбутнім вчителям вже після першого курсу (обов'язково) та у вільний від навчання час (за бажанням) виступати в якості наставників для більш молодших студентів та учнів. Важливим елементом такої роботи з учнями є проведення студентом з ними виховних заходів різної тематики, зокрема і з громадянського та патріотичного виховання. В останні роки також поширилася практика волонтерських рухів, завдяки яким студенти педагогічних ЗВО отримують можливість на практиці застосувати теоретичні знання щодо впровадження виховного впливу під час організації та проведення дозвілля різних верств населення, розвинути власні організаторські здібності.

Що стосується підготовки вчителів танцю, то окрім вивчення всіх передбачених навчальним планом дисциплін, в КНР існують чіткі норми щодо добору танцювального матеріалу, як для власного вивчення, так і роботи з учнями. Оскільки танці в більшості китайських шкіл вивчаються як альтернатива заняттям фізичної культури (але не більше, ніж 50 % уроків), добір видів танців також регламентується Державою. В молодшій школі національні танці Китаю складують не менш, як 90% (з яких не менш, ніж 30, але не більше 40% мають складати танці національних менших КНР або локальні танці), в старшій школі та Університеті кількість іноземних танців має складати не більше 30% відсотків. При вивченні «сучасних танців» як навчального предмету рекомендовано ґрунтуватися на досвіді адаптації закордонного танцювального матеріалу під

хореографічні традиції Китаю, або на сегментарному використанні китайської музики (як народної, так і сучасних композиторів).

Сьогодні, дотримуючись історичних та освітніх традицій своєї країни, китайці сприймають громадянське та патріотичне виховання та освіту як основну частину і завдання педагогічної роботи в країні, ставлячи за мету системи професійної підготовки вчителів їх підготовку до роботи в галузі патріотичного виховання молоді.

Література:

1. Ministry of Education. (2004). Regulations for primary students and secondary students, revised regulations on primary students' daily behaviours, and revised regulations on secondary students' daily behaviors. Beijing
2. Standard of the curriculum of pedagogical education of the People's Republic of China (Trial version) (2011). Available at: http://old.moe.gov.cn//publicfiles/business/htmlfiles/moe/s6049/201110/xxgk_125722.html
3. Tan P. (2013) The problems and solutions of citizenship education in contemporary university students. *Nanjing University Review*. 53. 17-23.
4. Zhen Zh. (2016). Formation of Education in the Context of Interaction between the Cultures of East and West: On the Material of the Higher Education System in China. *Philosophy and anthropology of religion, philosophical anthropology, philosophy of culture*. Viena. 159.

НЕДОСТАТНЯ ОБІЗНАНІСТЬ МОЛОДІ У ПОТРЕБІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сергієнко К. С.

Студентка 2 курсу
спеціальності 231 Соціальна робота

Кулава К. О.

старший викладач кафедри соціальних теорій ФПСР
ОНУ імені І.І. Мечникова

Соціальна робота - актуальна та важлива для сучасного суспільства професійна діяльність, яка є унікальною та створеною для справжніх вольових особистостей з розвиненою емпатією, здатністю вирішувати складні ситуації та багатим внутрішнім світом. Нині професія зазнає стрімкого піднесення, проте важливою перешкодою на шляху її розвитку є недостатня поінформованість щодо ролі соціальної роботи молоді. Ця соціально-демографічна група відіграє значну роль у розвитку суспільства: є провідником соціально-економічного, політичного, демографічного та духовного прогресу, а тому саме від неї залежить майбутнє наших сімей, громади та країни.[1]

Актуальність даного дослідження зумовлена відсутністю широкого визнання професії серед молоді та стереотипністю щодо неї. Нерідко на нашому життєвому шляху зустрічається кліше з приводу того, що соціальна робота-це обов'язково обмежене коло діяльності, благодійність, низька оплата праці, яка не співвідноситься з витраченими зусиллями під час надання допомоги людям, які потрапили у складні життєві обставини. Як наслідок, діючі соціальні служби у більшій мірі укомплектовані фахівцями, які не мають професійно-рівневу кваліфікацію.

Важливим внеском у дослідження даного питання стали праці таких вітчизняних науковців як Лактіонова Г. М., Семигіна Т. В., Топчий Л. В., Лотова І. П., Зверева І. Д. Серед зарубіжних дослідників можна виділити М. Пейна, С. Шардлоу, Ф. Родрігеса та ін.[2]

Посилаючись на дослідження Хлівнюк Т.П., ми приходимо до висновку, що серед вчених гостро стоїть питання щодо набору компетентностей, якими повинен володіти випускник вищих та середніх навчальних закладів для готовності до роботи у соціальній сфері, адже посади, які він може обіймати дуже різнопланові та передбачають широкий спектр для вибору місця зайнятості у державному та недержавному секторі. З появою у нашому житті онлайн-навчання з'явилося більше можливостей саморозвитку та самоосвіти, це пов'язано зі створенням великої кількості онлайн-курсів та платформ для навчання, які освоюють як викладачі, так і майбутні соціальні працівники.[3]

Сучасне суспільство зазнає змін у всіх своїх сферах, що підкріплюється заміною ціннісних орієнтацій на нові, відходом від звичних переконань та

поглядів. У професійній сфері це, на жаль, проявляється у нехтуванні традиційними спеціальностями, такими як: педагог, військовий, соціальний працівник. Обираючи профіль навчання, школярі повинні отримувати достатню кількість інформації про багатоманітність спеціальностей для прийняття зваженого рішення, адже віддаючи перевагу певній професії, спираючись лише на її престижність, молодь ризикує залишитись непрацевлаштованими та професійно-неуспішними через переповнення ринку праці однопрофільними спеціалістами. Важливо також враховувати особистісні здібності, нахили та уподобання-таким чином можна уникнути розчарувань у майбутньому.

Профорієнтація-важливий напрямок залучення абітурієнтів до вступу на певну спеціальність. Згідно з досвідом, найвлучніший метод- запрошення на день відкритих дверей до закладів вищої освіти-під час заходу підвищується інформованість щодо профілю навчання як майбутніх студентів, так і їх батьків. Наступним методом може бути організація сумісного відпочинку абітурієнтів та студентів. Під час даних зустрічей школярі мали б можливість у неформальній обстановці дізнатись більше інформації про соціальну роботу з вуст близької для себе демографічної групи, розвінчування міфів, можливості працевлаштування та пришвидшити процес адаптації.

У ХХІ столітті є можливість застосовувати інноваційні методи профорієнтаційної роботи, наприклад реклама у соціальних мережах як сайту університету, так і загалом соціальної роботи: у вигляді профілю навчання та явища соціального. Кількість аккаунтів у соціальних мережах постійно збільшується, особливо важко уявити абітурієнта, який не користується мережею-інтернет. Відтак, є всі підстави зробити висновок, що даний метод буде користуватись попитом.

Успіх розвитку престижу спеціальності та посилення її значення також полягає у інтеграції - реалізації професійної діяльності сумісними зусиллями та щирою зацікавленістю соціальними працівниками своєю професією, відстоювання професіональних цінностей серед колег з інших галузей соціальної сфери. Створення єдиного структурованого інформаційного поля, яке б контролювало соціальну роботу в окремому регіоні, визначало її актуальність та містило в собі інформацію щодо завдань, форм, методів та технологій практики соціальної роботи, привертало б увагу великої кількості людей та допомогло б поглибити знання абітурієнту.

Підсумовуючі все сказане, відзначимо, що на сьогоднішній день соціальна робота знаходиться на стадії свого формування. Для того, щоб пришвидшити її розвиток, дуже важливо популяризувати спеціальність серед молоді та долучати її до соціальних процесів у суспільстві за допомогою мережі-інтернет та профорієнтаційної роботи.

Список використаних джерел:

1. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Під редакцією Шахрай В. М., Київ 2006.
2. Семигіна Т.В., Пожидаєва О.В. Формування компетентностей соціальних працівників: міжнародна та локальна практика Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук. Вінниця. 2020

3. Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи у сучасному суспільстві: Збірник матеріалів міжнародної наук. – практ. Інтернет-конф., м. Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова, 5 листопада 2020 р. / Редкол.:Л. М. Дунаєва, О. І. Кононенко, Л. С. Смокова.- Одеса: ОНУ, 2020.

ДЕЯКІ СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СПЕЦІАЛІСТА

Сулейманова Еміне Усмановна

к.біол.н., доцент загальноузівської кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я Таврійський Національний університет імені В.І. Вернадського, Київ, Україна

Тимченко Анатолій Сергійович

д.мед.н., професор загальноузівської кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я Таврійський Національний університет імені В.І. Вернадського, Київ, Україна

Дерпак Юрій Юрійович

д.мед.н., доцент кафедри гематології і трансфузіології Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна

Гайдукова Світлана Миколаївна

д.мед.н., професор кафедри гематології і трансфузіології Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна

Видиборець Станіслав Володимирович

д.мед.н., професор, завідувач кафедри гематології і трансфузіології Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна

За сучасних умов соціально-економічної трансформації суспільства, важливим напрямком реформування освітньої галузі є трансформування додипломної і післядипломної освіти [1,2]. Тенденції останнього часу, що простежуються у вищій медичній освіті, призвели до деякого зниження її престижу з наслідками, що з нього випливають, а саме - з скороченням годинного обсягу вивчення переважної більшості дисциплін навчального плану, ускладненням із забезпечення студентів і слухачів навчально-методичною літературою та посібниками, особливо державною мовою, скрутністю з фінансуванням вищих навчальних закладів тощо, що безпосередньо впливає на організацію всього навчального процесу у закладах вищої освіти [3].

Якщо до означених обставин додати рівень базових знань, що постійно знижується, випускників середніх шкіл, і рівень знань абітурієнтів, що потрапляють на перший курс за контрактом (платні послуги), то гострота проблеми стане ще очевиднішою.

Щодо впровадження ступеневої освіти «бакалавр – спеціаліст – магістр», то це потребує доопрацювання не тільки навчально-методичної літератури, а й

майже всіх нормативних матеріалів, зокрема, навчальних планів, освітньо-професійних програм, освітньо-кваліфікаційних характеристик тощо, а також пошуку нових критеріїв оцінювання знань студентів і лікарів, які б поглиблювали та розширювали знання, сприяли подальшому підвищенню активізації пізнавальної діяльності. Все означене вимагає від працівників вищої школи пошуку нових ефективніших форм і методів організації навчального процесу.

Поява нових наукових технологій позначилась на різноманітних сферах людської діяльності, зокрема, на сфері навчання лікарів. Сучасний стан розвитку медичної освіти характеризується все ширшим використанням нових складних технічних засобів навчання і устаткування, інформаційних і телекомунікаційних технологій. Оскільки останнім часом спостерігається ускладнення понятійного апарату, з появою багатьох нових понять, важливо розрізнити такі поняття, як засоби навчання, навчальна техніка, навчальні матеріали, засоби нових інформаційних технологій.

Із терміном «навчальна техніка» (educational technology) пов'язаний цілий напрям досліджень. Сформувалась нова галузь професійної спеціалізації – технолог освіти, фахівці якої займаються дослідженням проблем постачання навчальних матеріалів і організацією технічного аспекту роботи закладів освіти. «Навчальна техніка» в англійській літературі виникає як міждисциплінарне поняття, яке практично пов'язане з усіма галузями освіти і стосується таких широких галузей, як педагогіка, психологія, телекомунікаційні системи, інформаційні системи, менеджмент, інженерні науки. В цілому, галузь навчальної техніки має відношення до всього, що включається в процес викладання – від матеріалів для викладання (через всі пов'язані з даним навчальним закладом проблеми організації людей і ресурсів) і до розвитку суспільних організацій та міського планування. Більш конкретно, можна навести часткові випадки цього поняття: навчальна техніка як апаратура для викладання; освітній технолог як творець підручників. Аналітичний огляд літератури доводить, що термін «навчальна техніка» не використовується як аналітично точне поняття, оскільки в англійській мові слово «техніка» (technology) є полісемічним, немає визначеності щодо значення терміна «техніка» взагалі. Можна відокремити такі поняття «техніка»: обладнання; галузь діяльності; технічні прийоми; процес (в системному аналізі); технологія; галузь науки про поведінку людини. Під навчальною технікою слід розуміти сферу досліджень і практики (у межах освіти), що пов'язана з усіма аспектами організації навчальних систем і процедур, де використовуються ресурси, щоб досягти специфічних і потенційно повторюваних навчальних цілей. У вітчизняній літературі даному значенню терміна «навчальна техніка» традиційно відповідає термін «технічні засоби навчання». З огляду на це, слід відокремлювати таке поняття, як «інструменти викладання» (instrumentation of education). При цьому під технікою розуміють використання механічних, електротехнічних, електронних та підсобних автоматичних засобів. Інше важливе поняття, поширене поряд з «навчальною технікою», є «аудіовідеозасоби» (audiovisual aids). До них належать аудіовізуальні машини

(слайдпроектори, телевізори, комп'ютери, магнітофони тощо) та матеріали – слайди, постери, транспаранти, діаграми, діафільми, відеофільми, кінофільми, аудіозаписи, тексти і звукові коментарі. Під терміном “засоби навчання” (educational media), слід розуміти будь-які засоби, агенти чи інструменти, що використовуються для передачі навчальної інформації. Це друковані тексти, графічні об'єкти, усні (лекції, аудіоплівки), малюнки (телевізійні, друковані). В даному контексті, комп'ютер, який друкує слова на екрані, розуміється як такий же засіб комунікації, як і підручник. Відтак передаючі пристрої самі по собі виступають не як засоби, а скоріше, як інструменти, що розповсюджують або передають повідомлення, застосовуючи засоби комунікації. Під терміном “навчальне середовище” (educational environment) слід розуміти простір навчання (аудиторії, лабораторії, бібліотеки, інтернет-класи тощо) і простір середовища навчання (будівлі навчального закладу, клінічної бази, навчальні плани та програми, організаційні форми навчання, центри постачання навчальних ресурсів тощо). Використання означених засобів дозволяє підготувати висококваліфікованого спеціаліста на всіх етапах його навчання.

Для розвитку творчого потенціалу викладача закладу вищої освіти потрібно створити умови ще під час його навчання в аспірантурі. Формування творчого, ініціативного, самокритичного педагога може бути здійснено лише тоді, коли майбутній асистент кафедри уже в роки навчання в аспірантурі буде поставлений в умови, наближені до його практичної діяльності за допомогою активних методів навчання, що готують його до спілкування з студентами, лікарями-інтернами чи лікарями-слухачами циклів підвищення кваліфікації. Процес спілкування викладача вищого закладу освіти і студента чи лікаря становить суттєвий компонент змісту науково-педагогічної діяльності. Однією із найважливіших якостей педагога є його вміння організовувати взаємодію з слухачами, тобто спілкуватись із ними, керувати їх діяльністю.

У сучасній науково-педагогічній літературі термін “професійно-педагогічне спілкування” розглядається як система засобів і навичок органічної взаємодії педагога і слухачів, до змісту якої входить обмін інформацією, пізнання особистості, прояв виховного впливу, організація стосунків з допомогою різних комунікативних засобів тощо. Ступінь готовності до спілкування з слухачами у аспірантів, як у майбутніх науково-педагогічних кадрів, визначається наступними критеріями: знанням суті, структури спілкування і можливих моделей педагогічних ситуацій; здатністю до аналізу педагогічних явищ та фактів; вмінням до проектування (конструювання) змісту та способів майбутнього педагогічного впливу; практичним застосуванням моделювання педагогічних ситуацій у навчальному процесі. Моделювання будь-якої педагогічної ситуації містить: аналітичний етап (аналіз і оцінювання ситуації, формування завдання, яке потрібно вирішити), проєкційний етап (плануються засоби та форми для моделювання ситуації, розроблюється проєкт її вирішення), виконавчий етап (реалізація задуму та практичне відтворення розробленого проєкту). Управління діяльністю слухачів містить два основних функціональні аспекти: інформаційний, що пов'язаний з розробленням предметного змісту

діяльності студента чи лікаря, і організаційний, спрямований на розроблення форм діяльності слухачів при реалізації педагогічного задуму.

Демонстраційні досліди є складовою частиною забезпечення навчального процесу при вивченні багатьох медичних дисциплін. Формування експериментальних умінь, передбачає засвоєння слухачами (студентами, лікарями) наступної послідовності дій під час проведення будь-яких дослідів: 1) висунення та усвідомлення мети експерименту (визначення явища, властивості чи процесу, що слід вивчити; розуміння завдання експерименту, вміння дати загальний опис явища, графічно відобразити процес, установити зв'язок між величинами, що вивчаються, знайти їх числові значення тощо); 2) планування експерименту (визначити предмет спостережень, методику проведення дослідження, скласти принципову схему дослідної установки, приладу; встановити необхідні для демонстраційного дослідів матеріали, намітити план і послідовність виконання дій); 3) безпосереднє проведення демонстраційного дослідів (вміння визначати параметри вимірювальних приладів, проводити спостереження і виміри, зафіксувати отримані дані); 4) аналіз результатів експерименту (обробка отриманих результатів відповідно до мети демонстраційного дослідів, формулювання висновків, складання звітів). Наведений загальний план можна вважати алгоритмічним прописом, який конкретизується при проведенні демонстраційних дослідів. Під час проведення дослідів слід обов'язково дотримуватись такої послідовності дій: визначити мету дослідів, вказати, які прилади та матеріали чи реактиви будуть застосовуватися, визначити явище, за яким мають спостерігати слухачі, виконати дослід, проаналізувати результати спостережень і вимірювань, зробити висновки. Під час проведення демонстраційних дослідів слухачі залучаються до формулювання завдань дослідів, конструювання дослідної установки, проведення дослідів, аналізу явищ, визначення показань шкали вимірювального приладу тощо. Засвоєння плану діяльності при проведенні демонстраційного дослідів визначає відповідні вміння, а саме - вміння знімати показники приладу, аналізувати результати спостереження тощо.

Використання групової форми навчання (ГФН) дозволяє повніше реалізувати людський потенціал і, власне, закон розвитку особистості. Підвищується активність слухачів, змінюється мотивація навчання. За фронтальної (ФФН) та індивідуальної (ІФН) форм навчання весь процес спілкування здійснюється через викладача (а вийти на нього не кожному слухачеві під силу з різних причин), а відтак звернення до колег-лікарів за своєю ініціативою, отримання та надання їм допомоги, обмін інформацією значною мірою можуть здійснюватись лише при ГФН. Якщо проаналізувати різні форми навчальної роботи, то стає зрозумілим, що найширші можливості формування вмінь, яких потребує спілкування, надає ГФН. До того ж ГФН має переваги і при вирішенні дидактичних проблем. На практичних заняттях дидактичний смисл її полягає головним чином у забезпеченні оперативного зворотного зв'язку. При вивченні нового матеріалу ГФН створює передумови для аналізу особистого досвіду кожного члена групи і, таким чином, дозволяє уникнути неправильних узагальнень, оскільки навіть погано організована дискусія в групі дає більше

розуміння слухачами змісту предмета. При вивченні нового матеріалу можливо використовувати як ФФН, так і ГФН. Остання виявляється ефективнішою тоді, коли сам зміст навчального матеріалу має проблемний характер, потребує обмірковування, осмислення. ГФН дозволяє досягти вищої ефективності усіх слухачів і при повторенні матеріалу, оскільки при цьому виникає можливість використовувати знання кожного, що їх набуто із різних джерел. До того ж ГФН сприяє успішному формуванню у студентів-медиків та лікарів комплексу таких позитивних якостей, як: здатність швидко адаптуватися, вміння вирішувати спільні для всіх завдання, уміння швидко встановлювати контакти, обмінюватися інформацією та формувати відповідні погляди, готовність взяти на себе відповідальність за прийняте рішення, здатність встановлювати контакти, правильно розподіляти і організовувати роботу, долати опір, попереджувати суперечки, готовність розглядати проблему з точки зору опонента, оцінювати рівень своєї компетенції, здатність чітко і переконливо доводити свою думку тощо.

Література

1. Вороненко Ю.В., Бойченко Т.Є. Стратегії і методи навчання в післядипломній медичній освіті: навчально-методичний посібник. К.: Вересень, 2004: 160 с.
2. Вороненко Ю.В., Мінцер О.П., Краснов В.В. Електронні навчальні посібники для відображення медичних процедурних знань: принципи, етапи створення, методологія.- К., 2009: 160 с.
3. Вороненко Ю.В., Бойко А.І., Гойда Н.Г. та ін. Дидактичні технології викладання питань репродуктивного здоров'я

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В НЕФІЛОЛОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ

Товстенко Любов,

викладач української мови і літератури,
Уманський фаховий коледж технологій та бізнесу
Уманського національного університету садівництва

На тлі змін, що нині відбуваються у світі, зростає необхідність не тільки в якісному володінні англійською мовою, а й у якісному володінні українською мовою як найважливішому засобі національної ідентифікації. Питання, здавалося б, зовсім недоречне, оскільки українську мову вивчають у школі, а потім продовжують-повторюють-поглиблюють цей же матеріал у закладах вищої освіти різного рівня. Проте шкільна ланка засвідчує не тільки зменшення годин на вивчення української мови, а не зовсім доречний їх перерозподіл за темами. Ці прогалини стають очевидними, коли учні отримують статус студента – і починаються проблеми від «Ми цього не вчили» до «Нам це не так подавали».

Призначення різних закладів вищої освіти – підготовка відповідного фахівця, а це означає лише те, що відсоток годин в освітній програмі / навчальному плані також буде різним – від мінімуму, відведеного на повторення азів ділового письма, до максимуму на філологічних факультетах.

При вивченні української мови в коледжах нефілологічного спрямування студенти зіштовхуються з певними труднощами, де, крім не зовсім утішного мовного середовища, освітніми програмами передбачено опанування мовою фаху. З одного боку, це логічно, проте з іншого – людина – істота соціальна, тому обмеження навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» тільки мовою фаху / діловою мовою не дає повною мірою зреалізувати цю соціальність, адже студент за межами «своїї» ділової сфери опиняється обмеженим у спілкуванні. І тут зовсім недоречно кивати на школу, яка, мовляв, уже сформувала необхідний для життя мовно-мовленнєвий ресурс.

Викладач української мови і літератури у своїй роботі має постійно опиратися на методичні засади. В умовах відсутності належного мовного середовища особливої вагомості набувають принципи доступності, доцільності. При оптимальній організації освітнього процесу оволодіння українською мовою може здійснюватися ефективніше, адже критеріями оптимізації є якість навчання, обсяг вивченого матеріалу, час навчання, відсутність перевантаження викладачів та студентів. З метою підвищення ефективності та інтенсифікації навчання доцільно застосовувати інтерактивні методи та широко використовувати ресурси Інтернету.

Як ми вже зауважували, у нинішній ситуації навчальний план навряд чи зазнає змін. Унаслідок недостатньої кількості навчального часу викладач не в змозі створити необхідні умови для формування мовленнєвих навичок і проконтролювати всі етапи їх становлення. У цьому разі на допомогу викладачеві можуть прийти інтернет-ресурси, які можна і потрібно

використовувати не лише на заняттях, а й для самостійної роботи. Доступний в Інтернеті матеріал українською мовою сприяє розвитку вмінь та навичок студентів тільки в тоді, коли повністю відповідає цілям навчання. Адже незаперечним залишається той факт, що використання інформаційних технологій у навчанні мови розвивається у двох сферах: навчання рідної мови та навчання іноземної в середовищі мови, що вивчається, і поза нею.

Значна частина онлайн-ресурсів містить багаті матеріали, що дають змогу підтримувати високу мотивованість студента у вивченні української мови та використовувати його особисті якості, що багато в чому сприяє формуванню комунікативної компетенції. Однак особливо слід наголосити, що матеріали багатьох сайтів підготовлені для білінгвів або студентів, які вже володіють українською мовою, і не завжди можуть бути використані в роботі зі студентами, хоч їх рівень володіння українською мовою бажає кращого.

На багатьох сайтах лексичний матеріал дається з перекладом англійською / російською мовами, що полегшує самостійну роботу студентів. Багато українських студентів володіють англійською мовою і певною мірою можуть користуватися інтернет-ресурсами. Однак слід постійно пам'ятати про те, що в мононаціональній аудиторії з метою ефективного засвоєння лексики та формування комунікативної компетенції лексичні одиниці доцільніше подавати з урахуванням специфіки рідної мови та не ізольовано, а об'єднувати у специфічні групи. Зрозуміло, що з цим завданням легше впоратися викладачеві, який володіє українською та англійською (чи іншою іноземною) мовами. Чому англійською? Нинішня ситуація з лексиконом української мови засвідчує домінування англіцизмів, а тому викладач, який володіє обома мовами, куди краще зможе пояснити сутність лексичного значення, зміни в семантичній структурі слова, що при відбулися запозиченні, аніж це буде «моновикладач». Наприклад, в одній групі тоді опиняться слова, що мають фонетичну схожість, лексичне значення яких у корелюючих мовах повністю збігається (банк – bank, футбол – football). В окремій групі можуть бути слова, у яких не збігається один звук (хаос – chaos). Слова, що частково збігаються за звучанням, групуються в іншу групу (школа – school). Особливу увагу студентів необхідно звернути на так звані «неправдиві друзі перекладача» (магазин – magazin (журнал)) та слова, лексичне значення яких частково збігається (елеватор – elevator).

Особливі труднощі в українських студентів викликає вживання слів, лексичне значення яких збігається в українській та російській мовах, а граматичні форми різні, напр.: путь (ж. р.) – путь (ч. р.), степ (ч. р.) – степь (ж. р.). Урахування цієї специфіки та того факту, що основною одиницею навчання є речення, слід частіше використовувати тренувальні вправи на основі вже вивченого лексико-граматичного матеріалу. Але чи допомагає подолати такі труднощі вивчення власне фахової мови? Практика свідчить, що на заняттях хронічно не вистачає часу на стадію багаторазового повторення, що, зрештою, не сприяє переходу до стадії перенесення в інші ситуації. У таких випадках ми з жалем констатуємо найменший рівень сформованості мовних навичок.

Необхідно приділяти особливу увагу формуванню лексико-граматичних навичок на всіх стадіях, та особливу увагу приділяти тренувальним вправам, які

сприяють розвитку та закріпленню навичок та вмінь. Для самостійної роботи студентів ефективними видаються вправи на підстановку. З метою оптимізації закріплення лексико-граматичних навичок видаються ефективними вправи на заміну однорідних членів речення на основі вже відомої конструкції. Наприклад, при вивченні відмінків іменника / синтаксичних функцій можна запропонувати замінити іменник за допомогою поданих нижче і після цього з'ясувати відмінкову форму, що дасть змогу студентам правильно визначити відмінок, а відповідно – й синтаксичну функцію. Наприклад: Костянтин читає цікаву **книгу** (**статтю**). На сніданок Костянтин їсть **сир** (**йогурт**). У міру формування навичок уживання правильного вживання іменників у знахідному відмінку, опираючись на принцип концентризму, можна пропонувати й розширені / ускладнені речення.

Цілям закріплення лексико-граматичних навичок та формування комунікативної компетенції слугують завдання на розвиток діалогічного мовлення. На цьому етапі це можуть бути діалоги, що складаються з двох реплік. З метою запобігання інтерференції в педагогічній практиці слід опиратися на принцип відповідності теорії і практики, а тому давати більше завдань, пов'язаних із професійною комунікацією. Проте в умовах пандемії та незначної кількості навчальних годин викладачеві доцільно звертатися й до онлайн-ресурсів, які не лише дають змогу організувати заняття за допомогою інтерактивних методик, а й у достатній кількості надають теоретичні відомості практичні завдання для самостійної роботи (<https://cct.systems/>; <https://eduhub.in.ua/courses/suchasna-ukrajinska-mova>; <https://eduknigi.com/> та ін.).

ПОНЯТТЯ ТОЧНОСТІ РУХІВ В ПІДГОТОВЦІ СПОРТСМЕНІВ

Тітова Ганна Віталіївна

Доцент кафедри спортивних ігор,
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту і реабілітації
Університету Ушинського,
м. Одеса, Україна

Жовта Ірина Ігорівна

здобувач ОС «магістр»,
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту і реабілітації
Університету Ушинського,
м. Одеса, Україна

Аналіз формування наукових елементів методологічної основи теорії навчання руховим діям в історичному аспекті цікавий тим, що дозволяє з'ясувати ведучу роль вітчизняної науки на більшій частині шляху її формування. На початку основою системи навчання було наслідування. Тому в самих ранніх дидактичних системах підкреслюється необхідність показу і повторення. Наслідування було тим успішніше, чим простіше були досліджувані дії. Складні дії при спробах їхнього відтворення спотворювалися [3].

Навчання основ волейболу відповідно до вимог програми з фізичної культури передбачено в 5–12 класах. Як показує практика, на навчання гри у волейбол витрачається більше часу, ніж на інші ігрові види спорту. Це пояснюється специфічністю виконання елементів техніки, а звідси – трудностю навчання на початковому етапі [1]. Волейбол є одним із засобів розв'язання основних завдань фізичного виховання учнів: укріплення здоров'я, формування рухових навичок та вмінь, розвиток сили, швидкості, спритності, гнучкості. Його відрізняє багатий і різноманітний рухливий зміст. Зі свого боку, правильно побудований навчально-виховний процес зі спортивного напрямку “Волейбол”, своєчасний педагогічний і лікарський контроль, застосування різних методів відбилися на покращенні вироблення рухових дій [2].

Процес оволодіння руховою дією починається з формування вміння, яке спирається на попередньо отримані знання щодо виконання вправи, що вивчається, та особистий руховий досвід дитини. Уміння як початковий рівень оволодіння руховою дією не може оминати жоден учень у процесі занять фізичною культурою. Багаторазове систематичне виконання вправи, яка вивчається, приводить до того, що вміння поступово переходить у рухову навичку [1].

Під час формування рухових навичок автоматизується не контроль за рухом, а процес виконання деяких елементів його структури. Тому свідоме й

автоматизоване в рухових навичках уявляється в діалектичній єдності. Рухова навичка має високу стійкість, покращується точність виконання вправи, удосконалюється її ритм, підвищується роль рухового аналізатора, тобто м'язове почуття займає головне положення в контролі за рухом. Із рухових навичок складаються базові елементи техніки гри у волейбол, вони відіграють основоположну роль у побудові процесу навчання й визначають ефективність у волейболі[1].

Щоб добитися успіху у волейболі, потрібно насамперед досконало оволодіти технікою гри. Техніку волейболу складають спеціальні технічні прийоми, які застосовують учні в процесі гри у волейбол. Основні прийоми техніки волейболу такі: переміщення, подачі, прийом і передачі, нападаючі удари, блокування. Кожен прийом містить кілька способів його виконання. Майстерність волейболіста визначається тим, наскільки різноманітна й досконала його техніка. У процесі оволодіння фізичними вправами на основі спеціальних знань в учнів формуються насамперед необхідні рухові навички та вміння. Усе це й становить суть технічної підготовки спортсмена [4].

Спеціальні знання, яких набуває учень, звичайно виступають у вигляді понять та уявлень про рухи. В уявленнях учнів знаходять своє відображення всі основні ознаки рухового акту – форма, напрям, амплітуда, темп, ритм. Особливе місце у фізичній культурі та спорті займають рухові уявлення, які виступають у вигляді образів власних рухів і дій. Вироблені поняття і створені уявлення учня є лише передумовою його рухової активності, а сама активність ґрунтується на рухових навичках й уміннях. Цю практичну форму знань учень набуває під час занять фізичними вправами або тренування; вона виступає у вигляді вдосконалення способів виконання рухових дій. Поняття, уявлення, рухові навички й уміння перебувають у взаємозв'язку й становлять органічну єдність, спрямовану на розв'язання завдань техн. підготовки [5].

У загальноосвітній школі в міру освоєння та вдосконалення техніки різних прийомів у волейболі в учнів у старшому шкільному віці з'являється можливість для постійного переходу до більше складних тактичних дій і комбінацій у грі. Тому поетапне освоєння елементів техніки сприяє міцному оволодінню ігровими прийомами. А багатократне виконання фізичних вправ, спрямованих на навчання технічних прийомів, сприяє міцному формуванню навичок гри у волейболі.

У 30-40-х роках ХХ ст. Н. Бернштейн розробляє навчання про побудову рухів, що лягає в основу фізіології активності. Відповідно до його теорії, в основі керування рухами лежить не пристосування до умов зовнішнього середовища, не відповіді на зовнішні стимули, а усвідомлене підпорядкування середовища, її перебудова відповідно до потреб індивідуума. Н. Бернштейн дійде висновку, що рух програмується змістом, що виступає як основа "образа потрібного майбутнього". Н. Бернштейн - не тільки пояснив, принцип керування рухом, але і показав механізм його формування [4].

Формуючи, рух проходить три стадії, для яких характерно: 1) невисока швидкість руху; 2) поступове зникнення напруженості, становлення чіткої м'язової координації, підвищення швидкості і точності рухового акта; 3)

зниження частки участі активних м'язових зусиль у здійсненні руху за рахунок використання сил ваги, інерції, відцентрових сил, що забезпечує економічність енерговитрат [2].

У кожній групі методів, у свою чергу, можна виділити відповідні підгрупи, види і різновиди методів. Той чи інший метод містить у собі різноманітні по характері методичні прийоми. У той же час ті самі методичні прийоми можуть входити до складу різних методів. При побудові класифікації ми виходили з представлень про те, що кожна група методів повинна будуватися і використовуватися на базі закономірностей, що лежать в основі процесу засвоєння знань, чи рухових умінь і навичок, чи спрямованого розвитку фізичних якостей. І оскільки закономірності навчання руховим діям і розвитку фізичних якостей істотно відрізняються між собою, те правомірно вважати її обґрунтованою і дуже перспективною в теоретичному і практичному відношеннях. Звичайно, багато хто з цих методів реалізують одночасно тією чи іншою мірою освітню, виховну і розвиваючу функції. Однак незважаючи на все це, кожний з них має свої домінуючі функції, що дають вагому підставу віднести його при класифікації до тієї чи іншої групи методів фізичного виховання особистості [4].

Важливу роль тут грають зір, кінестезичний аналізатор, вест вестибулярний аналізатор, слух і інші канали почуттєвого сприйняття дії. Відчуття і сприйняття - це первинний образ про дію. Вони передують чи представленням вторинним, почуттєво наочним образам. Представлення можуть виникати у свідомості навчаємо при відсутності безпосередніх подразників, що зближає їх з образами пам'яті, уяви і наочно-зворотного мислення; у міру освоєння рухових дій формуються спеціалізовані сприйняття: почуття снаряда, почуття м'яча, почуття штанги, що підвищують сенсорну культуру рухової діяльності що займаються. Застосування даних методів піднімає емоційний настрій, інтерес тих, яких навчають, навчальній роботі, активізує їхня увага, сприяє створенню яскравого і точного сенсорноперцептивного образу (моделі) техніки дій, їх характеристикам, осмисленню і ретельному аналізу структури умов його виконання [3].

Список літератури

1. Сінчаєвський С. М. Фізичне виховання школярів (теоретична підготовка) // Фізичне виховання в школі, 1999. — №2. — с.25-28.
2. Железняк Ю. Д. Спортивные игры: техника, тактика, методика обучения : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ю. Д. Железняк, Ю. М. Портнов, В. П. Савин, А. В. Лексаков. – М. : Изд. центр “Академия”, 2004. – 520 с.
3. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Т.1 / Т. Ю. Круцевич. – К.: Олімпійська л-ра, 2003 .- 424 с.
4. Шаповаленко И. В. Возрастная психология. Психология развития и возрастная психология / Ирина Владимировна Шаповаленко. – М.: Гардарики, 2005. – 349с.
5. Шильштейн Е. С. Особенности презентации Я в подростковом возрасте / Евгения Сановна Шильштейн // Вопросы психологии. – 2000. – №2. – С.69-78.

ПЕДАГОГІЧНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ СПОРТУ В КНР: ЗАГАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА

Хань Чжаньянь,

аспірант

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

Професійне становлення особистості майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі направлено на засвоєння необхідних знань і умінь, формування професійно значущих моральних якостей, творчих здібностей, розвиток загальної і професійної культури особистості. Однак, коли справа стосується майбутніх вчителів таких дисциплін, як спорт і фізична культура, то виникає питання, ким ці люди є в першу чергу, а яка спеціальність є для них вторинною. Як вони самоідентифікують себе в професійному плані: викладачами або спортсменами? Адже до закладів вищої освіти вони приходять вже з достатнім багажем професійних знань, умінь та досвіду як спортсмена, в які вкладено багато часу, власної наполегливості тощо. Також на момент вступу до педагогічного вишу ці люди вже є визнаними майстрами своєї справи, що зазвичай доводиться наявністю у них перемог на змаганнях, наявністю спортивних категорій тощо. Саме відповідь на це питання є важливою і для стратегії їхньої фахової підготовки у закладі вищої освіти: чому їх повинна навчити вища школа: за короткий термін надати алгоритми передачі власних спортивних уподобань учням, або відфільтрувати їх спортивний талант.

Особливістю системи підготовки майбутніх вчителів спортивних дисциплін в КНР є можливість підготовки їх як на профільному факультеті педагогічного закладу освіти, так і закладу освіти спортивного профілю. Спортивний факультет педагогічного вишу дає право своїм випускникам займатися педагогічною діяльністю у сфері формальної чи неформальної освіти, але не передбачає продовження ними спортивної кар'єри. Натомість випускники спортивних факультетів вишів непедагогічного профілю та спеціалізованих закладів освіти для спортивнообдарованої молоді не мають права в подальшому займатися викладанням та тренуванням дітей без проходження додаткового курсу з педагогіки та методики викладання, який зазвичай складає від 8 місяців до 2 років.

На наш погляд, найважливішим компонентом формування смаку до педагогічної діяльності у майбутніх вчителів спортивних дисциплін є формування їх професійної самоідентифікації як педагога. Метою процесу педагогічної самоідентифікації майбутнього вчителя спортивних дисциплін під час його навчання у закладі вищої освіти є його сприйняття себе, насамперед, як вчителя, а вже потім – професійного спортсмена. Іншими словами, за роки перебування у виші повинна відбутися переорієнтація власних психологічних настанов особистості, переоцінка свого місця в просторі та набуття власного усвідомлення як суб'єкта педагогічної діяльності. Він повинен базуватися на усвідомленому відчутті приналежності до нової професійної групи, де діють інші механізми,

стереотипи та поведінкові «кліше»; професійна діяльність цієї групи має інші завдання та цілі (не самому досягти результату, а спрямувати та спонукати до цього результату учнів) тощо.

Протягом 2017–2019 навчальних років у трьох закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки нами було проведено опитування серед вступників та випускників спортивних факультетів щодо їхньої професійної самоідентифікації. Студентам було поставлено однакові запитання щодо їхнього професійного самовизначення та професійної самоідентифікації. Хоча переважно абітурієнти і пов'язують свою подальшу професійну діяльність із сферою освіти (у Китаї вчитель чи тренер мають високі соціальні гарантії, стабільну та достатню заробітну платню тощо), вони не самоідентифікують себе як вчителі, роблячи акцент на власних спортивних досягненнях.

Студенти, які вже відучилися 2 повних курси, свідоміше підходять до самоідентифікації себе, як майбутніх учителів, хоча цей показник є вищим у дівчат, які традиційно в Китаї є більш соціально активними, у порівнянні із хлопцями. Також на цьому етапі фахової підготовки відбувається певний перегляд фахової самоідентифікації у студентів (про це свідчить збільшення кількості студентів, які на питання «чи вважаєте ви себе педагогом»? надали відповідь «не визначився»). Однак через самоцінність диплому про здобуття вищої освіти, а також неможливості зміни фахового спрямування в період навчання кількість таких осіб не перевищує 20 %.

Випускники вишу, маючи за плечима досвід практичної викладацької діяльності, вже свідоміше підходять до власного самовизначення та професійної самоідентифікації як вчителя чи тренера, особи, яка займається викладацькою діяльністю. Але певна кількість випускників (до 25 %) все ж таки більше відчувають себе спортсменами, ніж вчителями.

На розширення даного опитування у вересні 2018 р. у тих самих вишах було проведено опитування вчителів спортивних дисциплін та тренерів, які відвідували курси підвищення кваліфікації, щодо їхньої професійної самоідентифікації. Кожен з опитованих має досвід викладацької діяльності 5–10 років. На основі вищенаведеного можна зробити висновок, що зі збільшенням терміну практичної викладацької діяльності, все більше і більше вчителів спортивних дисциплін та тренерів самоідентифікують себе вчителями. Однак більшість реципієнтів також вважають, що робота вчителем спортивних дисциплін чи тренером зводить їхні можливості як спортсмена, що також свідчить про наявність негативних емоцій щодо самоідентифікації себе як вчителя чи тренера, оскільки пов'язано з незадоволенням особи собою як спортсмена.

Також, означеними навчальними закладами було проведено опитування батьків, які приводять своїх дітей на тренування чи додаткові заняття у спортивні гуртки та секції. Батькам було задано лише одне питання: на що ви звернули увагу при виборі тренера чи вчителя зі спорту для своєї дитини: на особисті здобутки тренера, чи на здобутки його учнів? Дані опитування доводять, що при виборі вчителя для додаткових занять спортом чи тренера батьки в Китаї більше звертають увагу на особисті здобутки вчителя чи тренера як спортсмена, особливо при первісному виборі. Це, з одного боку, стимулює випускників закладів вищої

освіти педагогічного профілю за спеціальністю «фізична культура» продовжувати розвиватися як спортсмени, брати участь у спортивних змаганнях тощо, але і надає перевагу професійним спортсменам, які, не маючи педагогічної освіти та не самоідентифікуючи себе вчителями, тим не менш активно використовують модель «тренера, що грає».

Вищезазначене опитування у фінальному анкетуванні також виявило, що нині в системі освіти КНР не має спрямованих заходів щодо формування педагогічної самоідентифікації майбутнього вчителя спортивних дисциплін чи тренера. Однак популярність вибору професії вчителя спортивних дисциплін обумовлюється в КНР високим соціальним статусом вчителя як такого в китайській культурі та соціумі, а також фінансовими аспектами. В КНР робота вчителя як така фінансується державою на високому рівні, а розбудова неформального сектору освіти дає фінансові можливості зокрема для вчителів спортивних дисциплін щодо відкриття приватних секцій, гуртків, шкіл тощо.

Що стосується суто університетської системи, то сьогодні в питаннях формування смаку до педагогічної діяльності майбутніх вчителів спортивних дисциплін в КНР вона обмежується вчиткою курсу загальної та вікової педагогіки, наданням загальних відомостей щодо методики викладання педагогічних дисциплін. Такі предмети, як «Вчитель спортивних дисциплін: вступ до спеціальності» чи «Педагогічна майстерність» у розкладі відсутні. В останні роки поширилася практика волонтерських рухів, завдяки яким студенти зокрема педагогічних вишів отримують можливість на практиці застосувати теоретичні знання щодо впровадження педагогічного впливу під час організації та проведення дозвілля різних верств населення, розвинути власні організаторські здібності. Участь у волонтерських заходах, «соціальні педагогічні практики», шефська допомога належать до необов'язкових заходів підвищення рівня виховної роботи студентів-майбутніх учителів спорту.

Література:

Гринев С.Я. Аспекты формирования профессиональной культуры у будущих специалистов управления проектами // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2014. № 1 (6). С. 19-22.

Степанченко Н. Система професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах. 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти. Дис.. доктора наук. Вінниця, 2017. 619

Сопотницька О.В. Особистісно орієнтоване навчання у підготовці майбутнього тренера. Педагогічні науки. 2010. № 53. С. 112–114.

Хань Чянлянь. Смак до педагогічної діяльності як компетенція викладача спортивних дисциплін // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. 2018. Вип. 155. С. 229–233

李旭霞. 高等师范院校体育教育专业实习现状与对策 // 吉林省教育学院学报. 2010. № 241. 11-12 页 (Лі Сюся. Педагогічна практика за напрямом фізичної культури в педагогічних університетах // Журнал Педагогічного інституту провінції Цзилінь. 2010. № 241. С. 11-12)

СЕПАКТАКРО СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Чепелюк Анна Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
спортивних дисциплін і туризму,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Сарай Аліна

студентка навчально-наукового інституту
фізичної культури і здоров'я,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Анотація. Встановлено передумови виникнення гри Сепактакро. Проаналізовано вплив занять на корті на функціональний та фізичний стан гравців. Визначено основні тенденції розвитку гри. Здійснено аналіз правил, інвентарю та обладнання для Сепактакро. Окреслено перспективи розвитку цієї гри в Україні та світі.

Ключові слова: сепак, такро, волейбол, ротанг, корт, спорт, ігри, партії.

Abstract. The preconditions for the emergence of the game Sepaktakro have been established. The influence of classes on the court on the functional and physical condition of players is analyzed. The main trends in the development of the game are identified. The analysis of rules, inventory and equipment for Sepaktakro is carried out. Prospects for the development of this game in Ukraine and the world are outlined.

Key words: sepak, takro, volleyball, rattan, court, sport, games, parties.

Постановка проблеми. Давно відомо, що рухова активність – це будь-які форми руху які потребують енергії. Прикладом може бути звичайна ходьба, фізична робота, фізичні вправи, заняття спортом тощо. Вона є важливим елементом людського життя яка зберігає та покращує здоров'я і самопочуття.

У сучасному світі спорт – це важливий елемент, що сприяє розвитку суспільства та допомагає нам залишатися здоровими, покращує настрої.

Деякі види спорту зародились ще до нашої ери. Одним з видів спорту є недуже відома спортивна гра Сепактакро. Проблема полягає у складності самої гри, для якої потрібно мати високий рівень технічної майстерності, розвинутої стрибучості, гнучкості та координації рухів, що робить її складнішою для розповсюдження.

Мета. Охарактеризувати Сепактакро як один із цікавих видів спорту, визначити динаміку та тенденції розвитку.

Результати дослідження. Передумовою виникнення та відродження Сепактакро була знайдена фреска у одному із храмів Тайланду побудованого у

1785р., на якій була зображена сцена із гри, де Бог Хануман грав в Сепактакро з мавпами. Тоді гра проходила на полі у формі кола [4].

Сучасна версія гри почала формуватись на початку 1740-х років у Тайланді. На початку грали плетеним м'ячем із ротангу. Згодом вдосконалили та винайшли синтетичні (пластикові) м'ячі. Свою назву ця гра отримала від малайського слова «sepak – удар ногою» і тайського «takraw – плетений м'яч».

Сепактакро має декілька варіантів гри:

1. Regu (Сепактакро Regu) – це найбільш розповсюджений варіант гри, який представляє собою командну гру, котра проводиться на стандартному майданчику для бадмінтону, який розділений низькою сіткою (1,52 м) через яку гравці двох команд перекидають м'яч головою ногами. Ціллю цього варіанту гри є приземлити м'яч на чужій половині поля і не дати йому впасти на свою [2].

2. Ноор – також ще називають Хуптакро. Гравці команд, які складаються з 5-7 людей, стоячи по колу яке має діаметр 2 м, повинні утримати м'яч в повітрі, набиваючи його або будь-якою частиною тіла передати партнеру, не торкаючись руками. Ціллю цього варіанту гри є потрапляння в підвішені над майданчиком кола, котрі мають вигляд гнізда [2].

3. Circle – це більш простий варіант гри ніж попередній. У цьому варіанті 5-7 гравців повинні зайняти коло і виконати передачу одне одному будь-якою частиною тіла окрім рук, намагаючись втримати м'яч в повітрі якомога довше.

Щоб грати у Сепактакро, потрібно 2 команди по 3 людини (найбільш розповсюджений варіант Сепактакро Regu). Також є варіанти double Regu (2/2) та quarter Regu (4/4) [1].

Корт – це прямокутник утворений системою ліній. Його розміри – 13,4 на 6,1 метрів, з центральною лінією завширшки 2 см, решта ліній не мають перевищувати 4 см, на центральній розташовані два півкола радіусом 0,9 метра, направлені до центру випуклою частиною, розмір сітки – 1,55 м. По всьому периметру майданчика проходить вільна 3-метрова зона. Такий корт підходить для гри Сепактакро Regu.

Для іншого варіанту гри, а саме Сепактакро Ноор майданчик повинен мати внутрішнє коло діаметром 4 метри, навколо якого стають гравці однієї команди. На висоті 4,75 м для чоловіків та 4,5 м для жінок над центральною точкою внутрішнього кола підвішено гніздо, яке складається із потрійних обручів, воно прикріплене до мотузки перекинutoї через два блоки та прикріпленої до важіля підйому-опускання гнізда [4].

М'яч виготовляють з синтетичного каучуку або м'якого міцного матеріалу для покриття м'яча з метою пом'якшення взаємодії м'яча на тіло гравця. М'яч може мати будь-яке забарвлення (окрім дуже яскравого), але у нього повинно бути 12 отворів та 20 перетинів і бути не меншим ніж 42-44 см, вагою від 170-180 г для чоловіків та 43-45 см для жінок, вагою від 150 до 160 г.

В залежності від турніру, правила гри варіюються, проте, в основному, матч триває до перемоги у двох партіях (максимум 3-х), до 21 балу в кожній (можливе збільшення поки різниця не становитиме два бали). Кожен із гравців має свою роль: подаючий, атакуючий, фідер (передає снаряд нападаючому) [5].

Як і в більшості ігор розігрують право першої подачі.

Подачі виконуються з кінця поля, під час цього два гравці стоять по краях сітки, один з гравців направляє м'яч подаючому, той у свою чергу відбиває його через сітку до суперників. Після виконання подачі кожен гравець повертається у свою зону. Якщо м'яч потрапив у сітку то бал зараховують суперникам. Після першої партії команди міняються сторонами корту, подає команда, яка програла [5].

У грі є жовта карта (попередження) за поведінку та червона (дискваліфікація). У грі дозволена одна заміна. Гравці мають в розпорядженні, так як і у волейболі, не більше 3-х торкань для розіграшу відповідної атаки: прийом-передача-удар (дозволяється грати ногами, головою, грудьми, колінами, окрім рук).

Незважаючи на те, що Сепактакро не є новим видом спорту, він доволі швидко сподобався як спортсменам-аматорам так і професіоналам.

Вперше чемпіонат світу відбувся ще у 1988 році перший в Куала-Лумпурі. На даний момент цей вид спорту активно набирає популярності у країнах Азії, а також розвивається у Японії, Канаді та США [4]. Ця видовищна гра у наш час не дісталась до України, проте з часом, можливо, що з'являться фанати котрі матимуть бажання популяризувати цей вид спорту серед населення.

Висновки. Встановлено, що передумовою відродження гри Сепактакро є знайдена фреска у одному із храмів Тайланду. З'ясовано, що Сепактакро є доволі цікавим видом спортивних ігор, що дозволяє відточувати техніко-тактичну майстерність. Такі заняття покращують фізичний стан, а саме сприяють досягненню хорошої стрибучості, гнучкості, координації рухів гравців професіоналів та любителів. Це доволі видовищний та захоплюючий вид спорту. Отже, перспективи цього виду спорту є доволі обнадійливі.

Список літератури

1. Gwak Y. D. Sepak Takraw – Kuala Lumpur. PSM, Malaysia, 1999. 120 p.
2. Keroh A. The beginning of takraw training // International journal of sport activities. 1994. P. 78-82.
3. Mkandawire A., Skoglung M. Thailand //Atlas. Sommaren 2000. P. 150-155.
4. <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. <http://window.edu.ru/resource/019/45019/files/cidorenko.pdf>

ПОЗААУДИТОРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КЛУБНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО

Чубукіна Олена Миколаївна

аспірантка кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Освітня програма у педагогічних закладах вищої освіти спрямована на підготовку працьовитих і компетентних майбутніх учителів, формування всебічно розвиненої, творчої та креативної особистості, інтегрованої у сучасне суспільство і націленої на вдосконалення цього суспільства. Важливим способом організації ефективного навчання є створення єдиної системи аудиторної та позааудиторної роботи зі здобувачами вищої освіти.

Невід'ємним компонентом системи професійної освіти, що дозволяє сформуванню компетентного фахівця, є позааудиторна діяльність студентів, у процесі якої можна отримати теоретичні знання, освоїти практичні навички і сформуванню загальнокультурні та професійні компетенції.

За визначенням В. Ковалю, «позааудиторна робота є необхідною складовою навчально-виховного процесу, протягом якої студент самостійно займається виконанням навчальних завдань, творчих робіт професійного характеру, а також професійною самоосвітою та самовдосконаленням».[1; 21]

Під позааудиторною діяльністю ми розуміємо організацію вільного від навчальних занять часу, спрямовану на розвиток креативності, ініціативності, професійних компетенцій, сприяння соціальному становленню й самореалізації здобувачів вищої освіти.

Організація діяльності клубних об'єднань у педагогічних ЗВО є однією з форм позааудиторного виховання студентської молоді. Головними чинниками є організація різних напрямків позааудиторної діяльності студентів, створення умов для роботи гуртків і творчих колективів студентської молоді, забезпечення можливостей самореалізації та творчості здобувачів вищої освіти.

Клубні об'єднання у педагогічних ЗВО, а саме студентські клуби, молодіжні центри, студії дозвілля, волонтерські загони, наукові гуртки, гуртки художньої самодіяльності, створюють можливість багатогранного розвитку майбутнього вчителя, зміни видів діяльності, завдяки чому з'являється змога визначати свій життєвий шлях відповідно до соціокультурної ситуації. У процесі позааудиторної діяльності учасники гуртків спільно з керівниками або викладачами працюють над створенням спільної ідеї або творчого продукту з подальшою демонстрацією його суспільству (організація та проведення наукових конференцій, олімпіад, фестивалів, спортивних і творчих заходів).

Важливим аспектом позааудиторної діяльності у клубних об'єднаннях педагогічних ЗВО є специфічна атмосфера, яка характеризується високим ступенем власної внутрішньої свободи учасників гуртків, зниженням значення

офіційного боку відносин, розкутістю, володіє великими можливостями для самовдосконалення студентської молоді. Основними мотивами участі у клубних об'єднаннях також є наступні: знайти нових друзів чи однодумців за інтересами, встановити корисні соціальні контакти, вийти зі стану самотності, цікаво провести вільний час, розважитися. Беручи активну участь у житті освітнього закладу та вбачаючи результати своєї роботи, студентська молодь відчуває свою корисність та важливість. [2]

Отже, позааудиторна діяльність здобувачів вищої освіти у клубних об'єднаннях педагогічних ЗВО є сприятливою сферою розвитку особистості, бо насамперед забезпечує активізацію суб'єктної позиції студентів; стимулює взаємодію і спілкування з однолітками, викладачами та керівниками гуртків; виховує всебічно розвиненого, компетентного майбутнього вчителя.

Список літератури

1. Коваль В. Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] // *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія "Педагогіка, психологія, соціологія"*. 2009 № 6. С. 19-23. Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2009_6/koval.pdf. (13.10.2021)
2. Козліковська Н. Я. Позааудиторна робота як складова вищої освіти [Електронний ресурс] / Н.Я. Козліковська. – Режим доступу до ресурсу : [http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robota/Elektronni_vidanny a/Act_problemi/2008/2/39.pdf](http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robota/Elektronni_vidanny_a/Act_problemi/2008/2/39.pdf) (15.10.2021)

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМ ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ АГРЕСІЇ

Шопіна М. О.,

кандидат психологічних наук,
Інститут післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

Якунін Я. Ю.,

кандидат хімічних наук,
Інститут післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглядаються особливості впровадження дистанційного модуля для вихователів закладів дошкільної освіти та учителів початкових класів з питань подолання дитячої агресії.

Ключові слова: вихователь, учитель початкових класів, курси підвищення кваліфікації, післядипломна освіта, дитяча агресія.

Вступ. Протягом 2019-2021-го навчальних років на курсах підвищення кваліфікації в інституті післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, для вихователів ЗДО та учителів початкових класів було запропоновано дистанційний модуль для роз'яснення слухачам курсів принципам роботи з дітьми, що мають відхилення у поведінці. В даному модулі «Психологічна профілактика девіантної поведінки у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку» розглядаються загальні прояви девіантної поведінки дитини дошкільного і молодшого шкільного віку, описані найбільш характерні для дітей порушення їх поведінки, представлено методики для діагностики агресивності, а також для корекції агресивної поведінки дитини дошкільного та молодшого шкільного віку. Після опрацювання діагностичного матеріалу, в модулі представлені практичні рекомендації для корекційної роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку.

У першому розділі дистанційного модуля «Сутність девіантної поведінки і дошкільному та молодшому шкільному віці» розглядаються негативні прояви поведінки, що зумовлені дефіцитом уваги; – негативні прояви поведінки, що зумовлені кризами психовікового розвитку (кризами трьох та семи років); – негативні прояви поведінки, що зумовлені неправильними типами виховання в сім'ї; – негативні прояви поведінки, що зумовлені несприятливою адаптацією дитини до закладів дошкільної освіти та загальноосвітньої школи. У першому розділі представленого модулю висвітлюється діагностика девіантної поведінки

дитини. дослідження емоційно-особистісної сфери дитини, надаються приклади виявлення наявності агресії, її направленості і інтенсивності. У третьому розділі дистанційного модуля надаються принципи корекційної роботи з дітьми для подолання девіантної поведінки. Також у даному розділі представлені поради для вихователів та вчителів початкових класів для профілактиці неадекватної поведінки дитини.

Представлений дистанційний модуль розрахований на 10 годин (0,33 кр. ЕКТС) і передбачає опрацювання слухачами курсів теоретичної частини та виконання наступної практичної частини, слухачам надається наступне творче завдання. «Для підготовки відповіді копіюйте цю таблицю, додайте її у поле відповіді текстом "Текст онлайн" і там заповніть. Прочитайте педагогічні ситуації та дайте відповідь у таблиці (таблиця 1), що на Вашу думку у цих ситуаціях можна сказати дитині або всім учням, вчителю, що опинився у даній ситуації та що можна порадити батькам дитини».

Таблиця 1. «Дайте відповідь на педагогічні ситуації».

Педагогічна ситуація	Що можна сказати дитині (учням)	Що може зробити учитель	Щоб Ви порадили батькам
Ситуація 1. Йде урок, учитель розповідає нову тему, а учень не слухає його і грає в телефон.			
Ситуація 2. Учитель дає учневі завдання, а той не хоче його виконувати і при цьому заявляє: «Я не хочу це робити!»			
Ситуація 3. Хлопчик, 6 років. З раннього дитинства проявляє інтерес до малювання, конструювання. На пропозицію вихователя віддати дитину в художню студію батьки відповіли відмовою, вирішивши, що хлопчик повинен займатися спортом. У дитячому садку він ні з ким не дружить, часто конфліктує з дітьми, якщо йому заважають малювати або будувати, якщо хтось із дітей хоче приєднатися до його гри, найчастіше він не пускає. Дуже замкнутий, повільний, його важко відвернути від улюбленого заняття, «дитина в собі».			

Далі ми узагальнили відповіді таблиці та надаємо найбільш поширені відповіді слухачів курсів (таблиця 2).

Таблиця 2. «Поширені відповіді слухачів курсу на запропоновані ситуації».

Педагогіч на ситуація	Що можна сказати дитині (учням)	Що може зробити учитель	Щоб Ви порадили батькам
Ситуація 1.	<p>Попросити відкласти телефон та послухати нове тему, щоб краще знати предмет; Пояснити чому потрібно засвоїти матеріал уроку. Запропонувати заховати телефон. Пояснити, що згідно розпорядження адміністрації школи користуватись телефонами на уроці неможна</p>	<p>Активно залучити кожного учня до діяльності, міжособистісного спілкування, також необхідне визначення учнями правил поведінки в школі для встановлення дисципліни; Попросити заховати телефон і не користуватись ним на уроці</p>	<p>Долучитися до дисципліни та пояснити дитині, як важливо здобувати нові знання в школі; Обмежити користування телефоном у школі. Залишати телефон вдома на час уроків. Поговорити з сином. Обговорити з ним правила користування телефоном</p>
Ситуація 2.	<p>Частіше всього для дітей пропонували: пояснити, що ці завдання для здобуття навиків. І хоче дитина учить чи ні, вона повинна їх виконувати; запитати чому він відмовляється від завдань та чи нічого його не турбує, поцікавитись його станом; пояснюється необхідність виконання роботи, опираючись на позитивний результат, який вже досягла дана дитини. Також потрібні роз'яснення, що для подальших успіхів потрібно продовжувати працювати; Запитати, чому дитина не хоче виконувати завдання. Запропонувати допомогу; Нагадати про правила поведінки на уроці.</p>	<p>Колективне визначення учнями правил поведінки в школі для встановлення дисципліни; запропонувати свою допомогу у виконанні та зацікавити учня та обдумати ефективність проведення своїх уроків; Подавати матеріал в цікавій формі, застосовувати на уроці різні види роботи, щоб підвищити мотивацію до навчання учнів.</p>	<p>Пояснити дитині важливість виконання завдання, як це вплине на розуміння майбутніх тем та загалом рівня освіченості. Також пояснити дитині, що не коректно відповідати так вчителю, що це не виховано і треба виявляти повагу до вчителя. Зосередити увагу дитини на головну мету навчання-це здобування знань, яке відбувається через виконання завдань; в разі, якщо дитина погано володіє матеріалом, попросити батьків про те щоб проконтролювати виконання домашнього завдання.</p>

Ситуація 3.	Частіше всього слухачі пропонували похвалити малюнок та запропонувати в ігровій формі навчити інших малювати; Вчителю залучати хлопчика до виконання цікавих групових завдань, де треба малювати чи конструювати; Похвалити його роботу, та запропонувати показати іншим діткам не лише роботу, а і як він це зробив. Сказати: діти хочуть також навчитися красиво малювати і будувати. Допоможеш їм навчитися? Ми готуємось до свята. Будемо робити поробки з природних матеріалів. Допоможеш нам стати переможцями на конкурсі робіт.	Запросити до спільного будівництва чи малювання плакату. Задіяти його в спільну гру; Запропонувати разом намалювати картину, обрати спільну тему; Вихователь може залучати дитину до роботи в групі з іншими дітками. Давати відповідальні завдання і хвалити дитину за успішне їх виконання. Мотивувати дитину до спілкування. Частіше запитувати на заняттях. Давати невеликі ролі на святкових виставах та доручення в садочку.	Звернути увагу батьків на спілкування с дитиною. Запропонувати їм спільні ігри; приділяти більше своєї уваги дитині; поєднати спорт і малювання. Не забороняти дитині малювати.
-------------	---	--	---

Список літератури

1. Шопіна М.О., Якунін Я.Ю. Формування нової парадигми освіти в умовах карантинних обмежень // Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: тези доп. І міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28-29 травня 2020 р. – Дніпро, 2020. – Т.2. – С. 591- 592.

2. Шопіна М.О., Якунін Я.Ю. Дослідження потреб освітян щодо покращення навчальних модулів на курсах підвищення педагогічної кваліфікації. High scientific goals 2020, декабрь 2020 Высокие научные цели '2020: Сборник тезисов. – Минск: Ёлнать, 2020 С. 27-30.

СТАН РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЦЕНТРІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ

Шульгіна Олена Вікторівна,

аспірантка кафедри публічного управління і проектного менеджменту
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет
менеджменту освіти». Київ, Україна

Зміст правової свідомості особистості, її правова інформованість, оцінка правової дійсності, мотивація правомірної поведінки визначаються соціальними зв'язками та середовищем, в якому ця особистість існує, ступенем її залучення до правової культури суспільства. Правовий досвід особистості не тільки визначає правову свідомість, але й мотивує її поведінку й діяльність. За відповідних зовнішніх і внутрішніх умов правова культура як система ціннісних орієнтацій стає частиною загальної культури особистості [1,2].

У своїх дослідженнях О. Радкевич наголошує, що розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти – важливе, складне і тривале завдання. Це пояснюється тим, що дефініціальний апарат правової культури знаходиться на стику різних наукових напрямів: філософії, соціології, права, психології, педагогіки тощо. Отже, суть правової культури напряду пов'язана з тими сферами людської життєдіяльності, де вона застосовується, і в кожному конкретному випадку має відмінності в її розумінні [3].

На думку вчених, правова культура педагогічних працівників включає в себе:

- вміння рефлексувати (осмислювати власні дії),
- контролювати внутрішні почуття,
- регулювати емоційні стани, моральні переживання,
- критично аналізувати професійну діяльність з точки зору права,
- формулювати висновки з моральної і правової позицій [4].

Отже, аналіз джерельної бази дає нам підстави стверджувати, що правова культура педагогічних працівників ґрунтується на *правовій (юридичній) грамотності* (знанні основних положень нормативних правових документів, що регламентують відносини в галузі освітнього права) і *правової компетентності* (уміння орієнтуватися в правовій системі і застосовувати в професійній діяльності основні положення нормативно-правових документів).

Правова (юридична) грамотність визначається:

- як здатність розуміти слова, які використовуються в правовому контексті, робити висновки з них, а потім використовувати ці висновки для вжиття заходів;

– здатність критично оцінювати сутність закону, правовий процес і наявні правові ресурси, а також ефективно використовувати правову систему і формулювати стратегії щодо її вдосконалення;

– знання своїх прав і обов'язків і нормативно-правових актів, що регулюють відносини між людьми, соціальними спільнотами, організаціями; вміння застосовувати правові знання при аналізі конфліктних ситуацій, давати правову оцінку діям соціальних суб'єктів [8].

Правова (юридична) грамотність педагогічних працівників включає в себе знання: основних положень міжнародного та національного права в галузі прав людини; правових норм у галузі прав і обов'язків учасників освітніх відносин; основних напрямів державної політики України в області організації освітнього процесу для різних категорій учнів, в тому числі з особливими освітніми потребами; основних напрямів державної політики України в області організації професійної діяльності педагогічних працівників.

Правова компетентність педагогічних працівників – це якість дій працівника, що забезпечує ефективне використання в професійній діяльності законодавчих та інших нормативних правових документів органів влади для вирішення відповідних професійних завдань [13].

Аналіз вищесказаного дає нам підстави стверджувати, що важливого значення в межах трансформаційних освітніх процесів України набуває розвиток правової культури педагогічних працівників центрів професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості. Основна мета розвитку правової культури педагогічних працівників полягає у створенні умов, що сприяють підвищенню їх здібностей до аналізу і практичного застосування основних положень нормативних правових документів в процесі реалізації професійних завдань.

Серед основних завдань розвитку правової культури педагогічних працівників центрів професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості ми виділяємо:

1. *Підвищення рівня правової (юридичної) грамотності* педагогічних працівників в питаннях: міжнародного і національного права в галузі прав людини; українського права в галузі прав і обов'язків учасників освітніх відносин; державної політики України в області організації освітнього процесу для різних категорій учнів, в тому числі для учнів з особливими освітніми потребами; державної політики України в області організації професійної діяльності педагогічних працівників.

2. *Підвищення рівня правової компетентності педагогічних працівників*, що виявляється в сформованості навичок орієнтування і застосування в професійній діяльності основних положень міжнародного та національного права в галузі прав людини та організації освітнього процесу для різних категорій здобувачів освіти.

Серед основних форм розвитку правової культури педагогічних працівників ЦПТО Державної служби зайнятості можна виділити: *проблемна лекція, практичні заняття (розв'язання кейс-задач), організаційно-ділова гра, дискусія (круглий стіл, диспут).*

Також, важливим елементом розвитку правової культури педагогічній працівників є високий рівень «професійно-правова культура педагога» – це глибоке і всебічне знання законів і нормативних актів, джерел права, на які він повинен спиратися, створення освітнього середовища, розуміння принципів права учасниками педагогічного процесу та способи правового регулювання своїх відносин, професійне ставлення до права та практика його застосування в освітньому процесі у суворій відповідності з правовими чи адміністративними принципами законності, тобто високий ступінь власності закону та конкретна професійна педагогічна практика» [8].

Розглядаючи правову підготовку як частину загальної культури педагога, відзначимо, що вона визначається рівнем розвитку їх правосвідомості, правової соціалізації, що проявляється в рамках певного колективу.

Структура *правосвідомості педагога* багатоаспектна. Вона може бути: буденною, включаючи в себе загальне, масове уявлення про правові норми; професійною, що характерно для педагогічних працівників, безпосередньо пов'язаних з розробкою і реалізацією нормативних правових актів; науковою - в тому випадку, коли педагогічний працівник займається дослідженням рівнів формування правової компетентності у різних суб'єктів освітнього процесу.

Правова соціалізація педагога може проявлятися як в наявності статусних уявлень про учасників освітнього процесу, участі в правовому регулюванні діяльності освітньої організації, так і в частковій відсутності професійно-правових умінь, пасивному сприйнятті правової інформації, низьку мотивацію до самостійного вивчення правових документів та практичного застосування правових знань. Основу такої соціалізації педагогів становить система знань і розуміння права, а також дій відповідно до них.

Під *правовою підготовкою педагогів* розуміють формування правоорієнтованого фахівця, а також вміння педагога застосовувати набуті знань, умінь і навичок, які пов'язаних з правовим становищем особистості в суспільстві.

Відповідно до основ державної політики України в сфері розвитку правової грамотності та правосвідомості громадян, одним із заходів державної політики в галузі освіти є підвищення рівня юридичної грамотності педагогів, що здійснюється шляхом підвищення кваліфікації у системі післядипломної освіти, проведенням наукових заходів з метою підвищення рівня правової культури педагога та реалізації інноваційних форм, методів та засобів науково-методичного забезпечення правової освіти громадянина.

В даний час, коли істотно змінилися не тільки методи регулювання прав і обов'язків педагогічних працівників, але йде систематичне оновлення законодавства про освіту, відбувається диверсифікація освітніх програм, педагог повинен не тільки сприяти формуванню в суспільстві стійкого поваги до закону, а й сам активно освоювати необхідне правовий простір. В силу цього роль правової підготовки педагогів проявляється в подоланні педагогами правового нігілізму в усіх його специфічних формах - від повного неприйняття тієї чи іншої правової конструкції.

Список використаної літератури

1. Балюк Г. И. Взаимосвязь правовой культуры и политической демократии. Киев, 1984. С. 6-14.
2. Куликова А.В. Правовая культура в рамках социологического подхода: содержание понятия, его особенности //Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Социальные науки. Выпуск 1 (5). 2006.
3. Радкевич О. П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія. 2020. 400 с.
4. Волярська О.С. Педагогічні аспекти дистанційного навчання слухачів центрів професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості. «Young Scientist». Випуск 10 (13), 2014. С. 75-78.
5. Будник Н. Проблемы изучения фольклорных произведений крымских караимов. Культура народов Причерноморья. 2007. № 119. С. 27-31
6. Болотов В. А. К вопросам о реформе педагогического образования. Психологическая наука и образование. 2014. Т. 19. № 3. С. 32-40.
7. Бобылева Я. В., Борисова С. В., Гриценко Л. А. Педагогические условия формирования правовой культуры будущих учителей. Молодой ученый. 2014. №17. С. 452-454.
8. О. Шульгіна. Розвиток правової культури педагогічних працівників центрів професійно-технічної освіти державної служби зайнятості, як педагогічна проблема. Збірник наукових праць «Вісник післядипломної освіти». Серія «Педагогічні науки». Випуск № 17(46)2021. Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/17_46_2021/pedagog/Bulletin__17_46_Pedagogika_Shulgina.pdf

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСНОВНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ СИТУАЦИИ АЛЛЕРГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ В МАРОККО

Лебедин Алла Николаевна

канд. фарм. наук, ассистент

Национальный фармацевтический университет,
кафедра организации и экономики фармации

На протяжении последнего столетия наблюдается интенсивный рост распространенности аллергических заболеваний: по данным Всемирной организации здравоохранения, аллергические заболевания занимают третье место в структуре заболеваемости, уступая сердечно-сосудистым и онкологическим заболеваниям, и являются одной из наиболее значимых медико-социальных проблем здравоохранения.

По оценке Всемирной организации по аллергии (World Allergy Organisation), аллергики в отдельных странах уже составляют до 40 % в популяции. Кроме того, в 2017 году британские исследователи подсчитали, что число случаев госпитализации с анафилактическим шоком выросло за 20 лет на 615 % [1].

Эпидемиологические исследования показывают, что распространенность аллергического ринита продолжает расти во всем мире. По оценкам Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), 400 млн. человек в мире страдает аллергическим ринитом, а 300 млн. бронхиальной астмой. В Соединенных Штатах Америки (США) распространенность аллергического ринита находится в диапазоне от 3 % до 19 % [2,3].

На 2013 год население Марокко составляло 30 миллионов человек. Основные (внутренние / внешние) экологические загрязняющие вещества, которые участвуют в развитии или обострении аллергической болезни являются дизельные выхлопные частицы и пыльца финиковой пальмы.

Согласно источнику, данных Международного исследования астмы и аллергии у детей (ISAAC), процент населения с одним или несколькими аллергическими заболеваниями: 8 % взрослого населения, 12 % детского населения, 10 % от общей численности населения.

На территории Марокко выявлены различные аллергические реакции к пыльце финиковой пальмы, они имеют различные проявления со стороны кожных покровов и дыхательных путей. Уровень сенсибилизации к пыльце финиковой пальмы варьирует от 6 до 29 %. Пальмовые рощи г. Марракеш являются историческим памятником (с начала XX века являются единственной естественной группой финиковых пальм на севере Атласских гор). Аллергия на пыльцу финиковых пальм очень часто связана с поли сенсибилизацией. Пыльца финиковой пальмы является источником аллергии, и уровень чувствительности

среди пациентов с респираторной аллергией составляет около 13 % в Объединенных Арабских Эмиратах, 23 % в Саудовской Аравии. Аллергический ринит является почти постоянным симптомом, и обнаружен в 29 случаях / 31 (93,5 %). Астма обнаружена в 15 случаях / 31 (48,4 %). Конъюнктивит обнаружен в 21 случае / 31 (67,7%). Симптомы астмы усугубляются под воздействием пыльцы финиковой пальмы в 20 % случаев; для ринита этот показатель составляет 23,3 % а для конъюнктивита 23,8 %. Распространенность сенсibilизации кожных покровов к пыльце финиковой пальмы у 23 % населения (разделение следующим образом взрослые 15%, дети 35 %). Анализ аллергического профиля пациентов с сенсibilизацией к пыльце финиковой пальмы показывает, что распределение пациентов с заболеванием атопия варьируется в зависимости от наличия или отсутствия по числу типов сенсibilизации к пыльце финиковой пальмы. Это объясняется тем фактом, что сенсibilизация к пыльце финиковой пальмы в Средиземноморье является выражением сенсibilизации к общему аллергену.

Основной проблемой медико-фармацевтического обеспечения Марокко является то, что отсутствует признание специальности аллергии или аллергия / клиническая иммунология. Аллергия не является отдельной специальностью, это часть других специальностей, таких как пневмология, педиатрия, дерматология, оториноларингология. Ориентировочная цифра количества сертифицированных аллергологов / клинических иммунологов, практикующих на национальном уровне, в настоящее время составляет 300 на всю страну. Большинство врачей общей практики могут диагностировать и лечить астму, ринит и атопический дерматит. Они не практикуют кожные пробы или специфическую иммунотерапию. Для этого они должны направлять пациентов к аллергологу. SMAIC регулярно организует семинары для врачей общей практики, а также участвует во встречах терапевтов в нескольких городах Марокко.

Особенности регионального различия в аллергии / клинических проявлениях, оказание иммунологических услуг между городскими и сельскими районами заключается в том, что большинство аллергологов практикуют в крупных городах, в основном в городах Касабланка и Рабат (200). Остальные в других городах. Деревенские районы соседние городские районы, где предоставляются услуги аллергикам и большинству пациентов, придется проехать менее 150 миль для лечения аллергии [1].

Список литературы:

1. Han H., Zie S.F. Intradermal administration of IL-33 induces allergic airway inflammation // 2017. № April. С. 1-8
2. Paparo L, Di Costanzo M, Di Scala C, et al. The influence of early life nutrition on epigenetic regulatory mechanism of the immune system. *Nutrients* 2014;6: 4706-19
3. Pukhlik, B. M. (2014). *Evolyutsiya allergologii Ukrainy*. *Novosti meditsyny i farmatsii*, (5), 16-19

МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОЛОВНОГО БОЛЮ

Сичова Світлана Вікторівна

здобувач вищої освіти магістерського рівня
фармацевтичного факультету
Київський міжнародний університет

Головний біль - одна з найбільш частих скарг, з якою хворі звертаються до лікаря. Вона може бути ведучою, а іноді і єдиною скаргою більш ніж при 45 різних захворюваннях: неврозах, депресивних станах, артеріальної гіпертонії і гіпотонії, ниркової та ендокринної патології, захворюваннях нервової системи, а в якості одного із симптомів може супроводжувати практично будь-який патологічний процес. Але, головний біль - це не тільки медична, але і соціальна проблема: частий і інтенсивний головний біль знижує розумову і фізичну працездатність, негативно впливає на відносини в родині і на виробництві, погіршує якість життя. Соціально-економічні витрати включають прямі витрати, викликані медичним обслуговуванням у вигляді амбулаторної або стаціонарної діагностики і лікування, і опосередковані, пов'язані з непрацездатністю. Серед неврологічних порушень - економічні витрати, пов'язані з головним болем, поступаються в обсязі тільки тим, що пов'язані з інсультом, захворюваннями периферичної нервової системи і деменції.

В даний час існує класифікація головного болю, яка запропонована групою міжнародних експертів (Headache Classification Committee of the International Headache Society):

1. Первинний головний біль - мігрень; головний біль напруги; головний біль, не пов'язаний зі структурним ураженням мозку (холодовий, при фізичній напрузі тощо).
2. Вторинний головний біль – головний біль внаслідок травми голови; внаслідок судинних захворювань; внаслідок внутрішньочерепних несудинних захворювань; внаслідок прийому деяких речовин або їх скасування; внаслідок метаболічних порушень; внаслідок патології черепа, шиї, очей, вух, носа, придаткових пазух, зубів, рота або інших лицьових або черепних структур; краніальні невралгії, болі при патології нервових стовбурів [1].

За даними епідеміологічних досліджень, головний біль спостерігається у 80% працездатного населення європейських країн. Найчастіше зустрічається ГБ напруги (приблизно 70% всіх випадків головного болю), мігрень (16%); на інші типи головного болю припадає близько 14%. При цьому, практично половина хворих з мігренню і головним болем напруги не звертається до лікарів, а при першому відвідуванні вірний діагноз встановлюється тільки у 25% хворих мігренню і 1% страждаючих на головний біль напруги [4].

Мультифакторний характер головного болю обумовлює наявність в асортиментної пропозиції ЛЗ для її лікування препаратів з різних фармакологічних груп. Лікування головних болів має бути направлено на

досягнення наступних цілей: зменшення симптомів захворювання, в основному, інтенсивності головного болю; зниження ступеня втрати фізичної і розумової дієздатності і підвищення якості життя пацієнта.

Тому широта проблеми головного болю підтверджується не тільки складністю постановки діагнозу і виявлення причин, що її викликали, але і наявністю в асортименті для лікування ЛЗ багатьох груп, таких як нестероїдні протизапальні (НПЗЗ) і анальгетичні ненаркотичні засоби, антидепресанти, протисудомні засоби, анксиолітичні засоби, альфа і бета-адреноблокатори, блокатори кальцієвих каналів, тощо [2].

На даний час препаратами першого вибору для полегшення головного болю є ЛЗ, що містять ацетилсаліцилову кислоту (аспірин); парацетамол, ібупрофен. Ібупрофен - один з добре вивчених представників групи НПЗЗ. Він має виражену знеболюючу дію. Безпека ібупрофену; дозволила виділити його з ряду інших НПЗЗ і надати йому безрецептурний статус.

Однак препаратами першого вибору, на думку О.М. Вейна, при головному болю напруги є антидепресанти типу амітриптиліну. На початку лікування: рекомендується призначати, курс лікування амітриптиліном, починаючи з дози 25мг/добу. Однак, при відсутності ефекту від його прийому після закінчення 6 тижнів необхідно перейти на інший препарат з цієї ж групи інгібіторів МАО. Всього ж подібне лікування може зайняти від 6 до 12 місяців [1].

Для купірування атак, кластерного головного болю найбільш ефективні в останні роки препарати, які є агоністами серотонінових рецепторів (5HT₁), зокрема – суматриптан [2].

Однією з найбільш поширених форм первинного головного болю є мігрень, медико-економічні проблеми якої останнім часом стають більш актуальними. Дане захворювання - призводить не тільки до тимчасової втрати працездатності, але і викликає складність вибору лікарської терапії в силу багатофакторного характеру мігрені і відсутності препаратів для ефективного лікування .

Мігрень проявляється стереотипними нападами одностороннього пульсуючого головного болю, який супроводжується нудотою, блювотою, фото- і фонофобією. Тривалість нападу мігрені варіює від 4 до 72 годин. Виділяють дві основні форми мігрені: мігрень без аури і мігрень з аурою. Мігрень без аури спостерігається в 80% всіх випадків мігрені. Багато пацієнтів можуть відчувати напади мігрені як з аурою, так і без неї. Зовсім нерідко зустрічаються напади «аура без головного болю», які, на жаль, часто не приймаються і не діагностуються [1]

За даними епідеміологічних досліджень, більше 40 млн. жителів європейських країн страждають від цього захворювання. На мігрень частіше хворіють жінки ніж чоловіки (3:2 - 4:2), переважно молодого віку (18 - 30 років). Захворювання зазвичай починається в 18 - 20 років, найбільша частота відзначається дещо пізніше, в 30 - 33 роки (80% випадків). Пік поширеності серед жінок - приблизно до 40 років, у чоловіків - до 35 років.

Середня частота нападів мігрені - близько одного нападу в місяць, у деяких хворих менше одного нападу в місяць, приблизно 10% - більше ніж один напад на тиждень. Окремі напади мігрені тривають менше чотирьох годин, середня

тривалість нападу - близько 24 годин, інколи вони можуть продовжуватись протягом кількох днів.

Приблизно 70% людей, особливо які страждають на мігрень, мають позитивний сімейний анамнез. Доведено, що якщо напади мігрені були у обох батьків, ризик виявлення захворювання у нащадків варіює від 60 до 90%. Якщо напади мігрені були лише у матері, то ризик захворювання складає 72%, якщо тільки у батька - 30%. Дослідження останніх років показують зростання поширення мігрені. [2]

Виходячи з вищесказаного, лікування мігрені передбачає купірування нападу і профілактику повторних нападів. Основна мета лікування мігрені полягає не тільки в усуненні головного болю і супутніх негативних симптомів, але і в швидкому відновленні дієздатності хворого і підвищення якості його життя.

У зв'язку з тим, що мігрень триває довгі роки, її характер і перебіг настільки різноманітні, що і підходи до лікування повинні бути строго індивідуальні. Нерідко засоби, що застосовуються у одного пацієнта, виявляються марними для іншого. Мігрень в цьому сенсі дуже примхлива і відноситься до числа хвороб, при яких особливо важко передбачити результати лікування.

Було визначено три принципи ведення терапії мігрені:

- 1) індивідуальний підхід;
- 2) терпіння як з боку лікаря, так і пацієнта (обраного методу лікування потрібно дотримуватися послідовно і не поспішати з його заміною, якщо він відразу ж не виявиться дієвим);
- 3) усвідомлення того, що у лікуванні мігрені грають роль не тільки ЛЗ, а й спосіб життя, усунення факторів, що провокують напади, психотерапія, аутогенне тренування.

Інтерес до мігрені як первинного головного болю все зростає, у зв'язку з її поширеністю серед людей працездатного віку. Часто мігренозна головний біль порушує здатність працювати, сконцентрувати увагу, особливо у осіб з розумовим навантаженням, нерідко призводить до дезадаптації пацієнтів. Мігрень – пароксизмальний стан і тільки комплексний похід, що включає раннє купірування нападу мігрені, профілактику атак і лікування коморбідних порушень, дозволить полегшити стан пацієнтів у міжприступному періоді, поліпшити якість їх життя і запобігти прогресуванню (хронізації) мігрені.

Список літератури

1. Боженко М.І., Негрич Т.І., Боженко Н.Л., Негрич Н.О. Головний біль. Навчальний посібник. К.: Видавничий дім Медкнига, 2019. 48 с.
2. ГОЛОВНИЙ БІЛЬ: лікувати або «хай сам пройде»? <https://medzdrav.com.ua/ua/golovnaya-bol-lechit-ili-pust-sama-projdet-2/>
3. Мігрень - захворювання спадкове (Комунальна установа Тернопільської обласної ради “Центр здоров’я”) <https://uozter.gov.ua/ua/pages/343>
4. Філатова, Є.Г. Лікування головного болю/Є.Г. Філатова // Лікування нервових хвороб. 2002. №2. С. 3-8.

HISTORY AND STAGES OF LOGISTICS DEVELOPMENT

Klymenko Dmytro,

applicant of the Faculty of Ukrainian and
Foreign Philology and Journalism
Kherson State University

Research advisor:

Frantsuzova Kateryna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department
of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov
Kherson State University

Today the issue of functioning and translation peculiarities of terms in the texts of logistics is quite relevant due to the expansion of cooperation between Ukrainian and foreign companies and the growing volume of communication in this professional field [5, p. 190].

When choosing the most relevant areas of scientific research for the last 20 years, one of the most popular is logistics. Despite the fact that the concept has become quite popular, both this area of activity and the word itself appeared a long time ago.

To begin with, consider the historical transformation of the concept. The word “*logistics*” is of Greek origin and it means “the art of counting”, or “the art of reasoning, calculation”. In ancient Athens there was a special position – “*logistician*”, which was appointed annually by tossing lots, and their responsibilities included checking the reports of other officials [3, p. 53].

The principles of logistics developed rapidly during the Second World War in the field of logistics of the American army. Clear interaction of the military industry, rear and front supply bases and transport allowed to provide the army with weapons, fuel and lubricants and food in time and in the necessary quantities, as well as to handle the supply and marketing activities of civilian enterprises [4, p. 85]. However, it should be noted that in the Soviet Union such an area as logistics was developing quite actively. A significant number of developments in planning the activities of both individual enterprises and entire unions and alliances is of a much interest.

It's repeated in many textbooks that logistics developed extensively in the United States during World War II, when in 1944 the Allies had to open a second front and fight on one continent with raw material bases on another. However, during this period, Soviet military logistics had results in almost completely recaptured territories of the USSR, and Soviet troops went on the offensive outside the state.

It is worth noting the significant contribution of Japan in the development of logistics principles and systems, especially significant in the organization of production, and then related areas of procurement and distribution [4, p. 94].

Logistics is understood from several points of view as a set of some functions related to supply chain management or means of optimizing any economic process on a local or global scale [1, p. 131].

In the second half of the 20th century, the emphasis in logistics shifted somewhat to production, which was largely due to the emergence of computer systems for control and management of production, implementation and development of automated control systems. Modern automated warehousing complexes began to appear, and container transportation of goods began to be actively introduced. Significant economic effect was gained by application in distribution logistic systems of standardization of packing. By the end of the 1970s, the production of transport and storage equipment, new types of containers and packaging was greatly developed in the West [1, p. 143].

The same period of time is closely connected with the emergence of a quality philosophy – “*TQM*” (*Total Quality Management*) – the concept of total quality management. This concept recognizes that consumer needs and business purpose are inseparable and it is adopted by many leading companies in the world thus causing a real revolution in the theory and practice of management [2, p. 34].

Today logistics is broadly consumer-oriented. The main purpose of logistics is to create an integrated effective system of regulation and control over material and related flows, which ensures high quality product delivery while minimizing overall logistics costs. This goal is realized by solving a set of problems that can be divided into three groups: global, general, private [3].

“*JIT*” (*Just in Time*) – the concept (technology) of building a logistics system or organization of the logistics process in a separate functional area, which provides delivery of material resources, finished or unfinished products in the right quantity and at the right time. The application of the concept “*just in time*” can reduce inventories, reduce production and storage space, improve product quality, reduce production time, efficient use of equipment, reduce the number of non-production operations [2, p. 49].

Many researchers, in particular M. Christopher [1], notes that the concept of “*JIT*” is aimed at synchronizing the work of all elements of the chain, the early identification of requirements for shipment of goods to be ordered, to ensure the strictest discipline of contractual relations. In order to prevent the accumulation of excess stocks, on the one hand, and to optimize the overall logistics costs, on the other hand, the task of finding cargo consolidation is given priority. Instead of delivering small batches from different suppliers on time, orders placed by different suppliers should be combined into a single delivery. The application of “*JIT*” technology requires the creation of the closest possible relationship between the buyer and supplier in terms of information exchange and coordination of plans; also increases the requirements for the quality of supplied materials and components [1].

Thus, the creation and mass use of computer technology, the emergence of standards for information transmission has provided a powerful development of information systems at the level of individual enterprises and large areas. It has become possible to monitor all phases of product movement – from the primary source of raw

materials through all intermediate production, warehousing and transportation processes to the final consumer.

A necessary condition for the development of domestic logistics is the elimination of economic preconditions for the reproduction of monopolistic tendencies and scientific and technological progress in the spheres of production and circulation.

In conclusion, it should be noted that the meaning of the term "logistics" has been constantly changing throughout history. Today this term means the use of information technology, the main purpose of which is to create an effective system for monitoring the product, which in turn allows the goods to be timely delivered from the manufacturer to the consumer.

References:

1. Банько В. Г. Логістика: навчальний посібник (2-е вид., перероб.) / В. Г. Банько. Київ : КНТ, 2007. 332 с.
2. Глосарій логістичних термінів / укл. С. О. Огієнко, І. П. Дзьобко. Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. 60 с.
3. Крикавський Є. В. Логістика. Основи теорії: підруч. для ВНЗ / Є. В. Крикавський. Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів : Інтеллект-Захід, 2004. 414 с.
4. Логістика: теорія та практика / В. М. Кислий, О. А. Біловодська, О. М. Олефіренко, О. М. Соляник : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 360 с.
5. Frantsuzova K. Translation Peculiarities of Corporative Lexicon. Міжкультурна комунікація в науковому і освітньому просторі: матеріали І-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 28–29 квітня 2020 р.) / за заг. ред. Т. І. Домброван. Одеса, 2020. С. 189–191.

BASIC TECHNIQUES OF TRANSLATION OF COMPLEX LEGAL TERMS AND TERMS-PHRASES IN UKRAINIAN LANGUAGE

Васта Валерія,

викладач кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного університету
внутрішніх справ

In this paper we highlight the main techniques of translation of complex legal terms and terms-phrases.

Reception of the description – the transfer of the word through a common explanation of the meaning of the English word. This technique is used both in the absence of the appropriate meaning of the word in the native language, and when explaining the word in the dictionary.

Example: *accrual right* – the right to extract income; *account* – unpaid debt; *official accusation* – official accusation (of committing a crime); *acknowledgment of will* – informal recognition by the testator before the witness, which can confirm that the signature under the will belongs to the testator; *on account of whom it may concern* – at the expense of those to whom it may concern (insurance formula).

Tracing technique – translation of an English word or phrase into its parts with the subsequent addition of these parts. This translation reproduces the English word literally.

Example: *multiple accredit* – multiple accreditation; *accomplice of attempt* – accomplice in an attempt; *according to law* – in accordance with the law.

Because the names of various institutions and law firms and other firms are often used in legal reports and contracts, the translation of terms in the legal context often uses a translation technique such as transcription.

Reception of transcription – the transfer of the letters of the native language sound of the English word. Example: *Special Systems Industry*.

Translation using different prepositions.

Example: *accredited person* – the person in whose presence the accreditation is performed; *to acknowledge the compliment*; *acquisition by conquest* – acquisition of property by seizure [2].

Significant difficulties are caused by terms that include groups of words, the so-called multicomponent terms.

There are a number of terms-phrases that do not allow literal translation, although they have equivalents in the native language. Some elements of such terms differ from the components of the equivalent in the native language. Such terms are rare in legal terminology [5].

Example: *private nuisance* is a source of danger.

The main difficult to translate are terms that have different meanings not only in different fields and techniques, but even in one field:

1) *Notice* – warning, message, statement, notification, transmit, notify; notification of the court's readiness to download; note; knowledge, awareness.

2) *Charge* – encumbrance of a thing, mortgage right, encumber with collateral; obligations, responsibilities; take responsibility; order, requirement, power of attorney; to instruct, demand; accusation, point of accusation; blame; argumentation in the external statement in refutation of the supposed arguments of the answer; detailing the requirements for the initiated case; final appeal of the judge to the jury (before the verdict); recovery; management, leadership, management, care; the person in care; price; cost; accrual; fees; benefits; set a price; put costs on someone.

3) *Account* – account; calculation; due payment; unpaid debt; report; make a report; explain; a claim with a requirement for a report; to answer; be responsible.

Such a word, which has several vocabulary correspondences, variants similar to it in meaning, is translated by selecting the variant-analogue, which would most accurately convey the terms depending on the words that are closely related to the word. There is a particularly close connection between the subject and the predicate, the predicate and the direct adverb, the meaning and the meaningful word [5].

Examples: *notice in writing* – written warning; *notice to admit* – a requirement to confess (in order to reduce the cost of presenting court evidence); *to give notice to* – to inform someone about something; *to have notice of* – to know about something; *notice to plead* – requirement to provide competitive paper; *notice to produce* – a proposal to the opposing party to submit a document to the court; *notice to quit* – warning the tenant about the termination of the lease agreement; *to take notice*; *with notice* – to be warned; *without notice* – without prior notice; *notice of action* – notice of filing a lawsuit; *notice of alibi* – warning of intent to alibi; *notice of allowance* – official notification of acceptance of a patent application; *notice of amendment* – notification of corrections; *notice of appeal* – notice of appeal; *notice of appearance* – notification (of the plaintiff by the defendant) about the appearance in court; *notice of appropriation* – notification of the allocation (individualization) of goods for the performance of the contract; *notice of argument* – notice of debate; *notice of copyright* – copyright notice; *notice of dishonor* – notice of non-payment of a promissory note; *notice of opposition* – objection, protest; *notice of trial* – notice of the appointment of the case for hearing.

Charge on the merits – accusations on the merits of the case; *on a false charge* – on false charges; *detail a charge* – specify the charges; *dismiss a charge*; *to drop a charge* – to drop the charge; *to give smb in charge* – to hand over to the police; *hand someone over to the police*; *to charge the jury*; *without charge* – free of charge; *affirmative charge* – ordering the jury not to look into the matter; *extra charge* – personal fee; *mark – up*; *additional costs*; *land charge* – real estate tax.

Account de compute – a claim with a report requirement; *bring to account* – bring to justice; *account guilty* – to plead guilty; *frozen account* – blocked account; *account render* – a claim with a report requirement.

After analyzing all the above, we can conclude that in general, legal terms have the same ways of transmission from English to Ukrainian as all other terms. The main

problem of translation of legal terms and phrases is their ambiguity not only among different branches of science but also within the legal field of the text. The exact meaning of the term in this case can be found only through the context and other related terms in the phrase.

References

1. Breus E.V. – Fundamentals of the theory and practice of translation – Moscow 2000
2. Golikova J.A. – Translation from English into Russian – Moscow 2003
3. Kovalenko A. Ya. – Scientific and technical translation – ed. "Karpyuk" 2001
4. Kalyuzhna V.V. – Style of English documents. K.: Naukova Dumka, 1982.
5. Karaban V. – Translation of English scientific and technical literature – 2002
6. Komissarov V.N. – General theory of translation – Moscow 1999
7. Mostovy M.I. – Lexicology of the English language – Kharkiv 1993
8. Encyclopedic Legal Dictionary – Kyiv 2001

Ы. АЛТЫНСАРИН АУДАРМАЛАРЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дандай Ысқақұлы

ф.ғ.д., профессор

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Шолпан Сағатова

ф.ғ.к., доцент

Алматы менеджмент университеті

Қазақ әдеби аудармасының бастау көзін Ыбырай Алтынсарин ашты. Оның 1879 жылы шыққан «Қырғыз хрестоматиясында» орыс әдебиетінен аударылған бірнеше шығармаларға, атап айтқанда, Л.Н.Толстойдың, И.А.Крыловтың, К.Д.Ушинскийдің, И.М.Паульсонның ағартушылық бағыттағы туындыларына орын берілді. Педагог Ыбырай Орыс жазушыларының шығармаларының ішінен тек тәрбиелік маңызы барларын ғана аударған. Неге олай істеді? Сол кездегі қазақ қоғамының алға дамып, өсіп-өркендеуі үшін білім-ғылымның аса қажет екендігін түсінген қазақ зиялылары ағартушылық жолға бастады. Халқының мүшкіл халін бар жан-тәнімен сезінген Ыбырай елдің көзін ашу мақсатымен алғаш рет қазақ даласында мектеп ашып, білімнің дәнін шашты, «адамдықтың диқаншысы» болды. Алғашқы қазақ тіліндегі оқулыққа орыс жазушыларының білім алуға, адамгершілікке үндейтін, яғни «педагогтік», тәрбиелік сипаттағы шығармаларының іріктеліп алынуының өзі де осы себептерден туған заңдылық еді.

Ы.Алтынсариннің орыс әдебиетінен жасаған аудармаларының көпшілігі тым еркін. Кей аудармаларының еркіндігі соншалық – оның қайбір шығармаларының қайсысы төл туынды, қайсысы тәржіма екендігін айырудың өзі қиынға түседі. Демек, Ы.Алтынсарин орыс әдебиетінен шығармалар аударды десек, онда оның барынша еркін жасалғандығын баса айтамыз. Ал шындығына келгенде, Ыбырай аудармаларының тақырыбын орыс жазушыларынан алды демесек, іс жүзінде түпнұсқаға сәйкес келмейтін, тәржімаға қойылатын талаптарға жауап бере бермейтін, мүлдем жаңадан, қайта жазылған көркем шығарманы көреміз.

Академик Қ.Жұмалиев «Ол әңгімелерді аударғанда Алтынсарин барлық жерде түпнұсқасын бұлжытпай, сол күйі аударуды принцип етіп қоймаған. Кейде тақырыбын, кейде сюжетін кейде баяндау әдісін өзгертіп, қайткен күнде де, қазақ өміріне жақындатып, қазақ балаларына түсінікті баяндауды негізгі нысанасы еткен» [1, 53] – деп көрсетеді. Ыбырай аудармаларының осындай басты ерекшелігін қазақ аудармасының тарихын зерттеуші С.Талжанов та атап өткен болатын: «Ол кезеңде қазақ азаматы Алтынсарин орысшадан аударғанда, қазақ оқырмандарына бейімдеді, жеке сөзін қуаламай, ойын беруге тырысты, өз халқының ұғымына сай етіп аударды.» [2, 194]. Бұл жайында Ә.Сатыбалдиев «Ол түпнұсқаның шеңберінде қысылып қалмайды, оның идеясын, сюжетін алады да, өз оқушыларының жағдайына қарай, тартымды да көркем әңгіме

құрады. Мұның бәрінде, ең алдымен, оның ағартушылық мүддесі бой көрсетіп отырады. Және ол өзінің шәкірттері мен оқушыларының жағдайын ешуақытта естен шығармайды, жазғандарының қалай да соларға түсінікті болу жағын көздейді. [3, 17] – деп жазады.

Осы жерде тағы бір ескеретін жайт: Ы.Алтынсарин заманында балалар әдебиеті болмады. Рас, ауыз әдебиетінің балаларға арналған жаңылтпаш, мақал-мәтел, жұмбақ, өтірік өлең, ертегі сияқты түрлері ғасырлар бойы қазақ балаларының сана-сезімінің қалыптасып, тәрбиелі болып өсуіне қызмет етіп келді. Енді жазба әдебиетінің дамуына, білім беретін мектептердің ашыла бастауына байланысты жаңа үлгідегі жазба түрдегі балалар әдебиетін жасау міндеті алға қойылды. Осы мәселені шешуге алғаш кіріскен Ы.Алтынсарин осы салада біршама жетістіктері бар орыс әдебиетіне көз салды. Ыбырай орыс әдебиетінен алғанда да балаларға арналған оқу құралдарынан, жинақтардан керегін тапты. Атап айтқанда, Ы.Алтынсарин К.Д.Ушинскийдің «Детский мир и хрестоматия», «Родной язык», Л.Толстойдың «Первая русская книга для чтения», «Вторая книга для чтения», «Четвертая книга для чтения», «Новая азбука», И.И.Паульсонның «Книга для чтения и практических упражнений в русском языке» оқу кітаптарына педагог ретінде көбірек назар салған. Ә.Дербісалиннің анықтауынша, Ыбырай аудармаларының жалпы саны – 35. Олардың ішінде И.И.Паульсоннан – 20, Толстойдан – 6, К.Д.Ушинскиден – 3, қалғандары И.Крыловтан, Шмиттен, В.Дальдан 3-4 шығармадан аударған.

Біз жоғарыда айтып кеткеніміздей, Ы.Алтынсариннің қай шығармасы өзінікі, қайсысы аударма екенін ажыратудың өзі қиынға соғады. Академик Қ.Жұмалиев Ыбырайдың «Бай баласы мен жарлы баласы» (Асан мен Үсен) мен Салтыков-Щедриннің «Бір шаруа екі генералды қалай асырады?» арасындағы идеялық, сюжеттік құрылысы жағынан ұқсастықтарға назар аударады [1, 55]. «Бай баласы мен жарлы баласы» аударма ма, жоқ әлде Ыбырайдың өз шығармасы ма? Ойланарлық-ақ мәселе. Төл туынды дейін десек, Салтыков-Щедриннің әңгімесіне негізінен тақырыбы, оқиғасы, идеясы жағынан ұқсап тұр. Ал аударма дейін десек, оған қойылатын талаптарға мүлдем келмейді: шығарманың тілдік, стильдік жағынан түпнұсқаға сәйкес келу керектігін айтпағанның өзінде кісі аттарынан бастап, оқиға желісіне дейін өзгеше. Қазақ әңгімесін зерттеушілер бұл әңгімені Ы.Алтынсариннің төл туындысы деп қарастырып жүр. Олай болса «Абайдың Евгений Онегині» неге аударма делінеді? Қазақ тіліндегі Абайдың «Евгений Онегині» орыс тіліндегі түпнұсқадан оқиға желісі, сюжеті, композициялық құрылымы жағынан мүлдем басқаша. Демек бұл жерде де ойланарлық мәселе бар екен.

Ы.Алтынсарин көркем шығарманы дәл аударуды мақсат етпейді. Ыбырай орыс тіліндегі туындыға ол қазақ оқырманына, онда да жастарға, мектеп оқушыларына тәрбиелік, дүнитанымдық жағынан қажет пе, түсінікті ме деген сауалдар тұрғысынан келіп, оның ағартушылық, педагогтік жақтарына үлкен мән беріп отырған. Ол түпнұсқаның шеңберінде қысылып қалып қоймай, қажетті жерінде одан шығып, еркін кетеді. Шығарманың оқушыға тәрбиелік, дүнитанымдық жағынан пайдалы болу керектігін басты мақсат етіп алға қойған Ыбырай кей жағдайда түпнұсқаның жалпы нобайын сақтап отырса, көп реттерде

оның тек идеясын ғана алып, сюжетін де, оқиғасын да кісі аттарын да өзгертіп жібереді; кей жерлерде түпнұсқаның бір ғана оқиғасын, немесе деталін ғана алып, содан бас-аяғы бөтен туынды жазып шығады. Ыбырайдың мұндай шығармаларын аударма деуден гөрі белгілі бір жазушының сарынымен жазылған өз туындысы деп қарастырған жөн.

Қаламгердің орыс әдебиетінен алғандарының дені – прозалық шығармалар. Әрі прозашы, әрі ақын Ы.Алтынсарин орыс поэзиясынан И.А.Крыловтың бірнеше мысалын аударған. Олардың кейбіреулерінің кімдікі екендігі даулы. Даусызы – «Қарға мен түлкі» Ы.Алтынсариннің шығармашылығын зерттеушілердің барлығы дерлік бұл мысалдың Ыбырайдікі екендігіне күмән келтірмейді. «Қарға мен түлкі» қазақ әдебиетіндегі әдеби аударманың алғашқы адымы болуымен бірге «мысал жанрының да алғашқы жыл құсы» болды. [3, 26] Енді осындай екі жақты маңызы бар туындының түпнұсқамен арақатынасына, яғни қаншалықты сәйкес келетіндігіне, аударма талаптарының қаншалықты орындалғанына назар аударайық.

Ең алдымен «Ворона и лисица», «Қарға мен түлкі» болып дәл аударылған. Мысал орысшасында 26 жол болса, қазақшасында 28 жол. И.А.Крылов мысалы

«Уж сколько раз твердили миру,

Что лесть гнусна, вредна; но только все не впрок,

И в сердце льстец всегда отыщет уголок.» - [4, 13] – деген негізгі идеяны

аңғартар кіріспемен басталса, қазақшасында бұл жолдар түсіп қалған. Ыбырай мысалдың өн бойында айтылатын мақтаншақтықтан сақ болыңдар деген ойды айтып жатуды артық көрген. Жалпы көркем әдебиетке қойылар негізгі талаптың бірі онда айтылар ой, идея жалаң берілмеуі керек; табиғи түрде көркем бейнеленіп, оқушысын ойландырып барып, көзін жеткізуі керек. Осы тұрғыдан келгенде, аударманың кіріспесіз бірден басталуы ұтып тұр.

И.А.Крылов мысалы:

Вороне где-то бог послал кусочек сыру;

На ель Ворона взгромоздясь,

Позавтракать было совсем уж собралась,

Да позадумалась, а сыр во рту держала.

На ту беду, Лиса близехонько бежала;

Вдруг сырный дух Лису остановил:

Лисица видит сыр, -

Лисицу сыр пленил,

Плутовка к дереву на цыпочках подходит;

Вертит хвостом, с Вороны глаз не сводит

И говорит так сладко, чуть дыша:» -

деген жолдармен бастаса, Ы.Алтынсарин осы жолдарды

«Ашығып түлкі жүрді жапандарда,

Тамақ іздеп жол шекті сапарларға...

Ешнәрсені көре алмай келе жатса,

Көзіне түсті алыстан жалғыз қарға.

Жүгіріп түлкі соған жетіп келді,

Қарға ағаштың басында мұны көрді.

Тістегені аузында тәтті ірімшік,

Оны көріп, түлкі-екең сөйлей берді» - түрінде береді. [5, 39] Түпнұсқа мен аударманы салыстыра қарағанда, ең алдымен, орысшасында қарға мен түлкі атауларының кісі есімі сияқты бас әріптермен жазылуы көзге түседі. Крыловта бірден құдай бере салған ірімшікті таңғы ас ретінде жеуге қам жасап, шырша басында маңғазданып отырған қарғаны, оның сорына жуық маңда жортып бара жатқан түлкінің оны байқап қалып, аузындағы ірімшігіне қызығып, арам ойын жүзеге асыру мақсатымен, аяғының ұшымен жақын келіп, қарғаны мақтай бастағанын көрсек, Ыбырайда сәл басқашалау. Крылов қарғадан бастаса, қазақшасында тамақ іздеп, жортып келе жатқан түлкіні көреміз. Түпнұсқада ірімшік іздеген қарғаның көрінісі бір шумақта суреттелсе, қазақшасында «тістегені аузында тәтті ірімшік» деген бір ғана жолмен берілген. Демек, Ыбырайды қарғаның аузындағы ірімшік емес, «қай жерден тамақ кездеседі» деп, жортып жүрген түлкінің бейнесі қызықтырады; оқырман назарын түлкіге қарай бұрады. Қазақ ұғымында түлкі – қулықтың символы. Крыловтың діттегені мақтаншақтықтың опа әпермейтінін ұғындыру болса, Ыбырай оны сәл бұрып, қулықтың құрығына түсіп қалмаңдар дегенді меңзеп тұр.

И.А.Крылов шығармасында оқиға желісі мұнан ары түлкінің қарғаны төмендегіше мақтауына ұласады;

«Голубушка, как хороша!

Ну что за шейка, что за глазки!

Рассказывать, так, право, сказки!

Какие перышки! какой носок!

И, верно, ангельский быть должен голосок!

Спой, светик, не стыдись!

Что ежели, сестрица,

При красоте такой и петь ты мастерица,

Ведь ты б у нас была царь-птица!»

Ал Ыбырайдың түлкісі қарғаға:

« - Қарға батыр, әр сөзің күміс, алтын,

Сырттан тілеу тілейді барша халық.

Қарға-екеңдей дүниеде әуез жоқ деп,

Осылайша шығады сыртқа даңқың.

Сандуғаш, бұлбұлдарды көріп едім,

Жүзінді бір көруге келіп едім.

Даусыңды бір шығаршы шаттанайын,

Сырттан асық болғаннан өліп едім.»

«Қарға тақсыр, көзім жасын көріңіз» - деп, жылмындап, жыламсырайды. Мұнда да айырмашылықтар байқалып тұр. Түпнұсқадағы түлкі қарғаны «қарғашым» деп, оның мойнының, көзінің, қанатының, мұрнының «әдемілігінің» аузының суы құрып айтып, «құс патшасы сенің даусың періштенің даусындай шығар, көрейікші бір шырқап жіберші» деп, елпек қағады. Иванның қарғасы ертегідегідей «сұлу», «нәзік» болса, Ыбырайдың қарғасының сыртқы сұлулығы көрінбейді; керісінше «батыр». Қазақшасында түлкінің қарғаны мақтауы «қарға батыр, әр сөзің күміс, алтын» деген жолмен ғана

шектеліп, бар күш «қарға-екеңдей дүниеде әуез жоқ деп» оның дауысын мадақтауға жұмсалады; оның даусын естуге асық болғаны соншалық – көзіне жас алады.

И.А.Крылов мысалы:

«Вещуньяина с похвал вскружилась голова,

От радости в зобу дыханье сперло, -

И на приветливы Лисицыны слова

Ворона каркнула во все воронье горло:

Сыр выпал - с ним была плутовка такова.»- деген жолдармен аяқталады.

Ыбырай:

«Масаттанып бұл қарға сілкінеді,

Ішін тартып, миықтан бір күледі.

Арып-ашып алыстан келген шығар,

Көңілі тынып кетсінші шіркін» деді.

Мақтау сөзге семіріп, судай тасып,

Пәрменінше «қарқ» етті аузын ашып.

Қарқ еткенде ірімшік жерге түсіп,

Оны кетті түлкі-екең ала қашып. –

деп, аяқтайды. Бұл жерде де азын-аулақ айырмашылықтар көрініп тұр. Крыловта бір шумақ болса, Ыбырайда екі шумақ. Мақтаудан Крыловтың қарғасының басы айналып, тынысы тарылса, Ыбырайдың қарғасы масаттанып, сілкініп, ішін тартып, миықтан күледі; түлкі мен үшін алыстан арып-ашып келіпті, көңілі бір тынышып кетсінші деп, өзіне-өзі риза болған бір сезіммен ойланады. Екеуінде де қарға «қарқ» еткенде, ірімшікті түлкі қағып алады; тек Ыбырайдың түлкісі ірімшік ауызға түсісімен зыта жөнеледі.

Жоғарыдағы талдауымыздан көрініп тұрғандай, Ы.Алтынсариннің «Қарға мен түлкі» мысалы аударманың балама түріне жатады. Азын-аулақ өзгертулері болғанымен де, түпнұсқаның негізі сақталынған. Ал аз ғана өзгертулердің өзі түпнұсқаны сол күйінде аударуға шаманың келмегенінен емес, түрлі әлеуметтік тұрмыстық жағдайларға, объективтік- субъективтік себептерге байланысты туындаған деп ұққан жөн. Бұл жерде аударма авторы ағартушы ретінде тәржімаға көркемдік принциппен емес, ұстаздық мақсатты ұстанып, тәрбиелік оқу құралы тұрғысынан келген. Сондықтан да Ыбырайдың аудармасы жалпы жұртшылықтың, оның ішінде мектеп оқушыларының ұғымына түсінікті, қарапайым тілмен жазылған. Ең бастысы «Қарға мен түлкінің» ауызды ашып босқа жүрме, өтірік мақтауға малданып қалма, ертеңді ойла, өйтпесендер алданып қалған қарғаның аянышты күйін кешесіндер деген сынды ойлары балалардың түсінігіне орай жеткізілген. Ы.Алтынсарин өмірде түлкі сияқты қулар да, қарға сияқты аңқаулар да бар. Қарға сияқты сенгіш қарапайым адамдар түлкі сияқты қулардың өтірік мақтауларына сеніп қалып, қаншама қиын жағдайларға ұшырап жүр дегенді аңғартып, оқырманын қулық-сұмдықтардың құрбаны болу қаупінен сақтандырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жұмалиев, Қ. Алматы: Қазақ әдебиті тарихының мәселелері және Абай поэзиясының тілі [Мәтін]// Қ.Жұмалиев. – Алматы:Қазақкөркемәдеббас, 1960. — 360 б.
2. Талжанов, С. Аударма және қазақ әдебиетінің мәселелері [Мәтін]// С.Талжанов. – Алматы: Жазушы, 1975. – 194 б.
3. Сатыбалдиев, Ә. Рухани қазына: Көркем аударма мәселелері [Мәтін]// Ә. Сатыбалдиев.- Алматы: Жазушы, 1987.- 232 б.
4. Крылов, И.А. Басни [Текст]// И.А. Крылов. - Сочинения: в 2 т. М.: Библиотека «Огонек», 1969. - Т. 1. - С. 243.
5. Екі томдық шығармалар жинағы [Мәтін] // Ы. Алтынсарин ; [құраст., алғы сөзін жазғ. Т. Қоңыратбай, жауап. ред. Е. Шайхыұлы] .- Алматы : Қазығұрт, 2003 .– 2000 дана . – 9965-22-041-7- (Т.1) (мүк.), – 9965-22-040-9 - Қазақ, орыс тілд. . 1-том . Өлеңдер. Этнографиялық еңбектер. Ғылыми-әдістемелік шығармалар– 240 б.

СПЕЦИФІКА ОНОМАСТИКОНУ РОМАНУ В.КОЖЕЛЯНКА “ЛЮДИНЕЦЬ ПАНА БОГА”

Максимюк Марта Василівна,

канд.філол.н., доцент кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинський державний медичний університет

Українська література – невичерпне джерело для досліджень з літературної ономастики. Система власних назв є важливим елементом художнього твору: разом з іншими мовними засобами реалізує авторську концепцію світобачення, сприяє побудові художнього образу. Онімія сучасної української постмодерністської літератури (і особливо прози) усе ще мало досліджена, ономатворчість чималої кількості авторів посттоталітарного періоду або взагалі перебуває поза увагою дослідників літературно-художньої ономастики, або розглянута принагідно чи фрагментарно і не стала об’єктом комплексного аналізу. Зокрема, це стосується й творчості визначного українського письменника Василя Кожелянка, романи якого належать до кращих зразків сучасної української постмодерністської прози, а специфіка використання В. Кожелянком пропріальної лексики, на нашу думку, репрезентує особливості вживання онімії в українській постмодерністській прозі загалом і насамперед у жанрі „альтернативна історія”. Тому комплексний функціонально-стилістичний аналіз ономастикону його романів сприятиме глибшому розумінню особливостей ономатворчості як у сучасній українській постмодерністській прозі, так і в новітній літературі загалом.

Роман „Людинець пана Бога” – чергова „альтернативна історія” від В. Кожелянка. Визначити жанр цього твору надзвичайно важко. Авторське визначення „роман” є доволі умовним. Твір складається із 17 епізодів, які поєднані між собою деякими спільними персонажами та наскрізним „україноцентризмом”. Сама назва „Людинець” розшифрована автором як „звіринець для людей”. І якщо вдаватися до таких високих категорій, як „художній простір” роману, то це такий собі „Людинець пана Бога”, у центрі якого, звичайно ж, рідна Україна.

Виявити зв’язок між романами „дефілядного” циклу значною мірою допомагає й пропріальна лексика. Адже один із головних персонажів „Людинця” Дмитро Левицький – онук хорунжого Дмитра Левицького, який творить дива хоробрості у „Дефіляді”, є персонажем роману „Людинець пана Бога”. Дмитро Левицький (герой твору „Людинець пана Бога”) стає, як і його дідусь, військовим, досягає значних кар’єрних висот, він – командувач Планетарного фронту. Головний персонаж роману „Конотоп” журналіст Автовізій Самійленко, як і Назарій Кравченко, належить до головних персонажів „Людинця”; Назарія Кравченка згадано в одному з розділів роману „Конотоп”.

У романі „Людинець пана Бога” кілька паралельних сюжетних ліній, тісно пов’язаних між собою, зокрема й завдяки онімії. Цей зв’язок забезпечує єдиний топос – усі події відбуваються в Україні, тому національна топонімія в тексті

кількісно переважає топонімію інших країн світу. Загалом дія твору охоплює Чернівці, Київ, Кам'янець-Подільський, Хотин. Інші топоніми, не належні до цього просторового ареалу, можна віднести до топонімів „заднього плану”. Власні назви, використані письменником у тексті роману, „релевантні хронотопові та значною мірою створюють його. Онімна лексика, наділена власне номінативною функцією, постачає у текст різного роду інформацію (історичну, етнографічну, географічну, конотативну та іншу), бере участь у моделюванні хронотопу. Крім цього, вона відіграє конструктивну та структурно-семіотичну роль у формуванні художньої картини світу” [1, с. 123].

У „Людинці пана Бога” є низка наскрізних для романів „дефілядного” циклу персонажів. Зокрема йдеться про Автовізія Самійленка, головного персонажа роману „Конотоп”, Назарія Кравченка, одного з головних персонажів роману „Людинець пана Бога”, про якого згадується і в „Конотопі”, Дмитра й Теофіла Левицьких (персонажі роману „Дефіляда в Москві”).

У тексті роману „Людинець пана Бога” фіксуємо 186 літературно-художніх антропонімів у 1776 ономовжитках. Така кількість антропонімів зумовлена специфікою твору, значною кількістю персонажів та варіативністю їх найменувань. Зрештою, це підтверджує загальну, зауважену більшістю дослідників тенденцію літературно-художньої онімії, у якій антропоніми є найвагомішою групою пропріальних одиниць[2, с. 1]. Літературно-художні антропоніми, зафіксовані в тексті роману „Людинець пана Бога”, настільки ж різнопланові, як і загалом онімія романів Василя Кожелянка. Ця різноплановість, як і велика кількість онімів у романі, належить до специфічних рис ономавторчості письменника.

Список використаних джерел:

1. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс : Монографія / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 296 с.
2. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.

ШЕТЕЛ ТІЛІ МЕН МӘДЕНИЕТІН ҚАРҚЫНДЫ ОҚЫТУ ТЕХНИКАСЫ: БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ РЕЗЕРВТІК МҮМКІНДІКТЕРІН БЕЛСЕНДІРУ ӘДІСІ

Мухамедиева Асел Баяхметовна

Педагогика ғылымдарының магистрі,
аға оқытушы
КеАҚ Семей қаласының
«Шәкәрім» атындағы университеті

Соңғы он-он бес жылдар шамасында оқытудың ең озық технологиялары білім саласында кеңінен қолданылып келеді. Бірақ та білім саласында қаншалықты оқытудың технологиялары бар болғанымен оның жекелеген тұстарына мән берілмей жатады. Мәселен, біз қозғап отырған тақырыптағы шеті тілін қарқынды оқытудың технологиясы бар деп жалпы айтылғанымен, ол технологияның жеке компоненттегі техникалық жақтары зерттелмей жатады. Сондықтан да осы олқылықтардың орнын толтыру үшін біз аталмыш технологиядағы оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі, эмоционалды-мағыналық әдіс техникаларын ғылыми деңгейге ұштастыруды көздедік.

Біз қарастырып отырған әдіс-тәсіл техникасы осы сәтке дейін арнайы зерттелмеген. Себебі бұл әдіс-тәсілдердің теориялық тұстары әлі де болса маңыздылыққа ие болған жоқ. Бұл бірінші мәселе. Екіншіден қарқынды оқытудың технологиясының, бұл әдіс-тәсілдерден бөлек басқа техникалары бар. Олармен өзара қандай байланысқа түседі ол жағы белгісіз. Сондықтан автор зерттеу жұмысында аталған әдіс-тәсілдің қарқынды оқытудың техникасының өзге компоненттермен байланысын және теориялық жағына анализ жасауды қарастырады. Сонымен бірге шет тілін оқытудың әдістемесі ұдайы жаңартып отыруды талап етеді. Бүгінгі озық саналған оқыту әдістемесі болашақта жарамыз болып та қалуы мүмкін. Сол үшін автор білімді қабылдаудың техникаларына жеке-жеке тоқталғанмен де болашақта өзгеріске түсетін де естен шығармайды.

Кіріспе: Шетел тілін оқыту технологияларын қолдану арқылы білім алушының білімінің сапасын көтеру үдерісі - білімінің сапасын, ағылшын тілін үйретуші оқытушылардың шығармашылық жұмысының сапасын, ағылшын тілін үйрету әдістерінің сапасын танытатын, анықтайтын ерекше дидактикалық үдеріс. Негізінен шетел тілдері пәні – өз алдынан әдістемесі өте үлкен ауқымды құрайтын кешенді пән. Аталған пәнді оқыту технологиясында қарқынды оқыту техникасы және оның өз оқыту әдіс-тәсілі бар. Соны бірі оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі /метод активизации резервных возможностей обучающегося/.

Мақсаты. Білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісінің мазмұнын пысықтау, шетел тілі пәні /ағылшын тілі пәні/ арқылы практикамен байланыстыру.

Негізгі бөлім. Шетел тілін оқыту технологияларын қолдану арқылы білім алушының білімінің сапасын көтеру үдерісі - білімінің сапасын, ағылшын тілін үйретуші оқытушылардың шығармашылық жұмысының сапасын, ағылшын тілін үйрету әдістерінің сапасын танытатын, анықтайтын ерекше дидактикалық үдеріс. Негізінен шетел тілдері пәні – өз алдынан әдістемесі өте үлкен ауқымды құрайтын кешенді пән. Аталған пәнді оқыту технологиясында қарқынды оқыту техникасы және оның өз оқыту әдіс-тәсілі бар. Соны бірі оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі /метод активизации резервных возможностей обучающегося/.

Білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі өткен ғасырдың 70 жылдарында пайда болды. Оның негізін қалаған кеңес және қазіргі Ресей педагогы, ғалым А.Г. Китайгородская болып саналады. А.Г. Китайгородская суггестопедияның негізін салған Г.К. Лозанов мектебін одан әрі дамытып, өзінің ағылшын тілінің оқытудың әдістемесін жасады. Бұл да қазіргі таңда қарқынды оқыту техникасының базалық мектебіне айналып үлгерді. Әрине, бұл әдіс тек Г.К. Лозанов мектебінің негізінде ғана қаланған жоқ. Ол әдістің пайда болуына А. Н. Леонтьев, А.В Петровский, А. А. Леонтьев, И. А. Зимняя тағы басқа ғалымдардың да ролі зор. Ол жөнінде А.Г. Китайгородская былай дейді: «Основные теоретические положения метода активизации связаны с концепциями советской психологической школы (теория деятельности А. Н. Леонтьева, теория личности и коллектива А. И. Петровского), средства являющимися о речевой деятельности, выработанными отечественной психолингвистикой (А. А. Леонтьев, И. А. Зимняя), а также с использованием резервов сферы бессознательного в обучении (Г.Лозанов)». Байқап отырғанымыздай әдіс тек оқу мен білім жағына емес, психологиялық көңіл-күйдің шамасында қамтиды.

Негізінен оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі ұжымдық /коллектив/ және жеке дара тұлға /личности/ арналған курстық оқу базасы. Әдістің мақсаты білім алушыға тілді қарқынды /интенсивный/ түрде оқытып үйрету.

Негізінен білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі ұжымдық /коллектив/ және жеке дара тұлға /личности/ арналған курстық оқу базасы ретінде қалыптасқан. Әдістің мақсаты білім алушыға тілді қарқынды /интенсивный/ түрде оқытып-үйрету.

Курстың жалпы мазмұны түсінікті болу үшін төмендегідей гаммалық-характеристиканы ұсынамыз:

Курс: Шет тілі (негізінен жоғарғы топтағы білім алушыларға арналған).

Техникасы: Қарқынды оқыту.

Әдіс: Білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі /метод активизации резервных возможностей обучающегося/.

Сабақ түрі: Ойын түрінде (арнайы дайындалған сценарий, спектакль, рольдерді сомдау, музыка, би т.б.).

Курстың жалпы сағат саны: 120 сағат.

Қарым-қатынас: ұжымдық немесе жеке тұлғаларға арналған.

Біліктілік формуласы (модель): «Синтез-Анализ-Синтез»

Әдістемелік карта: оқытушының қарым-қатынас психологиясын сақтау. отырып, ұжымның оқып-білуі мен жеке тұлғаның дамуына әсер ету.

Күтілетін нәтиже:

- коммуникация белсенділігі;
- тілдік қордың көбейуі;
- ауыз екі сөйлеу белсенділігінің артуы.

Принциптері:

- жеке қарым-қатынас принципі;
- оқу материалын және оқу процесін ұйымдастыру (ойын);
- ұжымдық (топтық) өзара әрекеттесу;
- оқу материалын және оқу процесін ұйымдастырудағы шоғырлану;
- жаттығулардың полифункционалдығы.

Білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі немесе «Китайгородкой методы» - қарқынды оқытудың классикасына айналған инновациялық оқу түрі болып саналады. Бұл әдіс 40 жылдан астам уақыт ішінде ғылыми әзірleme жүйесінде толыққанды нәтижеге жеткен оқытуда болып есептеледі.

Әдістемелік сабақ жоспары:

І-нұсқа. Тақырып: «In public transport»/ Phrases in English for getting around on a bus or subway /.Primary level.

Сабақтың мақсаты: Сөздер мен фразаларды еске сақтау

Сабақтың мазмұны: топ /10-12 адам/ өздеріне арнайы тағайындалған ролдерді сомдап, берілген тапсырманы орындауы шарт.

Ұйымдастыру бөлімі: Топтың сабаққа қатысуын тексеру, сабаққа дайындығын қарау.

Сабақтағы пайдаланылған құралдар: интерактивті тақта, иллюстрациялық суреттер, карточкалар, қарындаш топтама, стикер. т.б.

Сабақтың барысы /мәтін ағылшын тілінде/:

Текст-тапсырма: Public transport (also known as public transportation, public transit, mass transit, or simply transit) is a system of transport, in contrast to private transport, for passengers by group travel systems available for use by the general public, typically managed on a schedule, operated on established routes, and that charge a posted fee for each trip. Examples of public transport include city buses, trolleybuses, trams (or light rail) and passenger trains, rapid transit (metro/subway/underground, etc.) and ferries. Public transport between cities is dominated by airlines, coaches, and intercity rail. High-speed rail networks are being developed in many parts of the world. Most public transport systems run along fixed routes with set embarkation/disembarkation points to a prearranged timetable, with the most frequent services running to a headway (e.g.: "every 15 minutes" as opposed to being scheduled for any specific time of the day). However, most public transport trips include other modes of travel, such as passengers walking or catching bus services to access train stations. Share taxis offer on-demand services in many parts of the world, which may compete with fixed public transport lines, or complement them, by bringing passengers to interchanges. Paratransit is sometimes used in areas of low demand and for people who need a door-to-door service.

Тапсырма бойынша фразалар:

Questions about finding a stop / station:

- Excuse me, where is the nearest bus stop?
- Do you know the best way to the subway station?
- Where is the nearest subway station?

Questions about tickets

- Where is the ticket office?
- Where are the ticket machines?
- Can I buy the ticket on the bus?

Bus questions

- Which bus should I take?
- Where can I get the bus to the art gallery?
- Which bus goes to the airport?
- Does this bus go to the theatre?
- Does the 12 stop near the train station?
- How often does the 12 run?
- Which is the last stop for the 12?
- When does the next/last bus leave?

Supplement

- How much is the fare?
- Here is the fare, please.
- Do you mind if I sit here?
- How long does it take to get to the bus station?
- Where do I get off for the museum?
- Which is the closest stop to the park?
- I want to get to the palace. Where should I change?
- What is the next stop?
- Could you please stop at the cinema?
- Please, let me through.
- Let me off here, please.

II-нұсқа. Тақырып: «Meeting in a cafe». Highest level.

Сабақтың мақсаты: Сөздік қорды арттыру

Сабақтың мазмұны: топ /10-12 адам/ өздеріне арнайы тағайындалған ролдерді сомдап, берілген тапсырманы орындауы шарт.

Ұйымдастыру бөлімі: Топтың сабаққа қатысуын тексеру, сабаққа дайындығын қарау.

Сабақтағы пайдаланылған құралдар: интерактивті тақта, иллюстрациялық суреттер, карточкалар, қарындаш топтама, стикер. т.б. /мүмкін болып жатса кофенің өзінде өткізу/

Сабақ барысы /мәтін ағылшын тілінде/:

- Hello. How are you?
- Fine, thank you. Please, have a sit
- Thank you

- Let me introduce myself and my assistant to your partner. My name is Tatiana and this is Daria, he is my assistant, she helps me in my work.

- Nice to meet you. My name is Maria, I'm Marketing Director in Soft Serve Company. And this is Alexander, our partner, you are already familiar.

- Yes) Nice to meet You

Waiter: What would you like to eat?

Alexander: What is your specialty of the house?

Waiter: Baked wish with sauce

Alexander: I would like to try it

Waiter: Ok, and what would you like?

Maria: I don't very like fish. I would like to try some steak

Daria: and I want some easy dish, maybe vegetable salad

Waiter: I would recommend asparagus salad

Daria: Yes, let it be.

Tania: And I chose fried potatoes with salad

Waiter: Ok, what would you like to drink?

Tania: Orange juice

Daria: Water Alexander and Maria: also orange juice

Alexander: Let's discuss our agreement. I think, that 60 days is a very long period for this job

Tania: Well, we announced time with some reserve, but we exactly comply this deadline

Maria: Ok, and what discount can you propose for us as your regular customer?

Tania: For this order we unfortunately can't offer a discount, because in this agreement we don't take into account the growth of currency. But to the next order we can offer a good discount.

And what about due date?

Maria: We can prepay next week

Tania: Ok

Waiter: Your dishes, please

Alexander: Thank you. Well, I am satisfied with your conditions Maria?

Maria: And I too.

Alexander: We can sign the agreement

Tania: Excellent. Let's do it

The dish was very tasty. Please, waiter, bring a check. I'll pay.

It was nice to meet you and hope for fruitful cooperation.

All others: Yes, thank you, bye!

Жоғарыдағы екі нұсқада сабақтың өту барысы баяндалған. Бірақ бұл сабақтың барысы жалпыға бірдей шет тілін оқып үйренудің классикалық, дәстүрлі түрі болып саналады. Егер де жоғарыдағы сабақ барысы шет тілін үйрену үшін жалпыға бірдей ортақ болса, онда оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі немесе «Китайгородкой методы» қарқынды оқытудың қаншалықты маңызы болмақ! Ол сұраққа жауап беру үшін әдістің негізін қалған Г.А.Китайгородкаяның еңбектеріне қайта үңілу керек.

Сонау өткен ғасырдың 70 жылдарында Г. К. Лозановтың суггестопедия негізіндегі экспериментті қолға алған кеңес ғалымдары, нақтысынада Г.А.Китайгородкая өзі әдісінде психологиялық бағытты басым етіп алған.

Әсіресе, психологиядағы психотерапия арқылы оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісін дүниеге әкелген болатын.

Жалпы психотерапия (гр. *psyche* — жан + *therapeia* — емдеу). Қысқаша айтқанда психотерапия адамды (пациентті) психологиялық құралдардың ықпалымен емдеу дегенді білдіреді. Психотерапия — кең өрісті мағынасы бойынша сау адамдарға (клиенттерге) әр түрлі психологиялық қиын жағдайларға немесе психикасын өңдеуге көмекті қажетсінгенде жәрдем беруді іздейтін ғылым саласы. Ондай көмектерді жеке-дара немесе топты формада маман ұйымдастырады. Ал Г.А.Китайгородская өзі әдісінде, нақты алғанда, оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісіндегі психотерапия білім алушылардың тілі мен ойлау қабілетін қалай дамытуға болады? Сөздің сырын түсінуге қалай үйрету керек? Әлемді тануға, елгезектік пен қайырымдылық, біреудің қайғысына ортақтаса білу мен барлық тіршілік иесін жақсы көруге қалай үйрету керек? Эмоционалдық ұялшақтықтан, қысылып-қымтырылудан арылу мен сөзді, образды сезіне білу мен кейіпкерге ене білуді үйренудің ең дұрыс жолы - бұл ойын қиялдау мен құрастыра білу. Мұның барлығын психотерапия бере алады. Аталмыш әдістің басты мақсаты тек қана тілдік білімді нәтижеге жету құралы деп қарастырылмайды. Сонымен қатар, жеке тұлғаның ойлау қабілеті мен таным қызығушылығын белсендіруі, қиялы мен елесін оятуы, шет тіліне деген сүйіспеншілігі мен жанашырлығын ояту. Ойын-білім алушылардың іс-әрекетінің сабақтан гөрі басқа бір түрі. Білім алушы дайын сабақты алумен шектелмейді, ол сондай-ақ, оны ролде сомдап жасайды. Қызығады, әрі таңданыспен үйренеді. Курста білім алу назары мәселені өздері қоюға, ойлану мен жетекші көрсетіп берген бағытта өздік жұмыстарын дамытуға, таным қабілеттерін дамытуға бағытталады. Олар тапсырманы орындауда жеке, ұжымдық жұмыстарды жасай отырып, қажетті құралдар мен әдіс-тәсілдерді өздері таңдайды. Сенімділік, білім алушымен оқытушының біріккен қызметі, дидактикалық материалмен бірігіп жұмыс жасау, өнердің басқа түрлерімен байланыс, бәрі –білім алушының жеке тұлғасының дамуына әсер етеді.

Шетел тіліндегі әр түрлі шынайы тақырыптар, әлеуметтік байланыстағы қойылымдар мен сценарийлер білім алушылардың қызығушылықтарын арттырады және олардың тілдерін дамытады. Кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне қарай берілетін қойылымдар мазмұны әсерлі көңіл-күйді білдіре отырып, сезіне білуге үйретеді. Қызықты қойылымдар қою арқылы білім алушылардың еркін әңгімелесе білуге үйретуге болады. Ал ол шетелтілін еркін меңгеру үшін үлкен мүмкіндік. Себебі, ағылшын тіліндегі түрлі қойылымдарды қою арқылы ағылшын тілдерін жетілдіріп, ойларын еркін жеткізуге үйренеді. Бұл айтылғандардың барлығы оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісіндегі психотерапияның барлық мүмкіндіктері болып табылады.

Төменде оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісіндегі күтілетін нәтиженің педагогикалық әдістемелік моделін ұсынбақбыз:

- Оқып-үйренушінің дифференциалды қатынасы, оның тұлғалық ерекшеліктері мен қабілеттері;

- Тұлғалық ерекшелігін сыйлау

- Пәндік оқу әдістерін үйрету;
- Шешімдерді өз бетінше ізденуі;
- Әртүрлі іс-әрекеттерге қатысу мүмкіндіктерін жасау.

Қорытынды-талдау. Білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі немесе «Китайгородская методы» шет тілін қарқынды оқыту техникасының таңдаулы әдісі болып саналады. Әсіресе, қысқа мерзімде уақытта шет тілін үйренушілер үшін таптырмайтын құрал. Аталмыш әдіс тек шет тілін оқып-үйренудің әдістемелік жағын ғана емес, жеке тұлғаның психологиялық көңіл-күйіне көп назар аударуды көздейді. Негізінен алғанда әдіс топтың, оның ішінде ұжымның атмосферасында оқып-үйренуге бағытталған. Жоғарыда осы аталған мәселелерге арнайы тоқталып өттік.

Білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісі қарқынды оқыту техникасының жеке, әрі арнайы әдісі болғандықтан тұлғаның білім алуындағы бір ғана қыры деп қабылдап мынадай ұсыныстарды айта кетуді жөн көрдік.

Олар:

- Тілдің мағыналы сөйлеу, жеткізе білу және түсіндіру қабілетін арттыру;
- Қатысым болған жағдайда өз ойын жеткізе білу немесе басқа тараптың негізгі ойын түсінуге талпыну, яғни сөйлемді түрлендіру тәсілін қолдану;
  - Әлеуметтік-лингвистикалық, дискурс, стратегиялық, әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік құзыреттіліктерді арттыру;
  - Ғылымның және техниканың нақты тілін түсініп, ғылыми-техникалық терминдерді әңгіме барысында сауатты қолдана білуі;
  - Шетел тілін кәсіби-бағытта оқыту.

Мақалада шетел тілі мен мәдениетін қарқынды оқытудың әдістемелік нұсқауы мен оның жолы /разработка/ жазылған. Нақты айтқанда автордың магистрлік деңгейде жазылған зерттеу құжаты білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісіне ғылыми контент-анализ жасап, мүмкіндігінше оның практикалық жақтарына мән беруге арналған. Аталған тақырып шет тілі мен мәдениетін қарқынды оқыту әдістерін қолдану кешенінің басты компоненттеріне жаңа қырдан танып-білу үшін қарастырылған.

Бүгінгі күнде білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру немесе «Китайгородская методы» шет тілін қарқынды оқыту техникасының ең үздік әдісінің бірі болып саналады. Негізінен әдістің психологиялық оның ішінде психотерапиялық бағыты басым. Осы жағдайды автор еске ала отырып, әдістің көңіл-күй әсеріндегі жағдайынбасқа да қарқынды оқытудың техникасынан бөлек екендігін баяндап өтеді.

Сонымен бірге автор ғылыми еңбекте практикалық сабақтың барысына тоқталып оның оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісіндегі ерекшеліктеріне тоқталады. Практика барысы оқып үйренушінің белсенділігін арттыру үшін оқып-үйренушінің резервтік мүмкіндіктерін белсендіру әдісінің маңызды екендігін дәлелдеп берді.

Жалпы алғанда білім алушының резервтік мүмкіндіктерін белсендіру немесе «Китайгородская методы» осы уақытқа дейін шет елдік еңбектерде ғана жазылған. Демек отандық мақалалар - шетел тілін оқыту үшін таптырмайтын ғылыми еңбектер арқылы олқылықтардың орын толтыруды көздейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ассанович М.А. Общая психотерапия / М.: Новое знание, 2017., с. 272
2. Берн Э. Групповая психотерапия и анализ / М.: Культура, - 2013., с.384
3. Гершон М. Оқыту үшін бағалау құралдары. mikegershon @hotmail. com.- электрондық журнал
4. Китайгородская Г. А. Интенсивное обучение иностранным языкам: теория и практика - 2-е изд., - Москва: Высш. школа, - 2009. с. 277: ISBN 978-5-06-005767-6
5. Китайгородская Г. А. Научно-методическое пособие для преподавателей: интенсивный курс /; Москва. гос. унив. им. М. В. Ломоносова. - Москва: Издательство Московского университета, 1979., - Библиография: с.74-78
6. Құнанбаева С.С. Қазіргі шет тілдік білім берудің теориясы мен практикасы – А.: «Эдельвейс» баспа үйі, 2010– 82б.
7. Педагогикалық диалог. Ақпараттық-әдістемелік журнал. №2 (4). 2013- электрондық журнал
8. Равич Л. Юмор как психотерапия: забавные случаи на пути / РнД: Феникс, 2014- с.205
9. Сайфуллақызы Б. Рефлексиялық біліктілік– педагогикалық шеберлікті арттырудың қажетті шарты// Қазақстан мектебі журналы. №12(1091)., 2016ж

ДИСКУРСИВНИЙ СТАТУС РЕМАРКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПАРАЛІНГВІСТИКИ

Осіпова Тетяна Федорівна,

доктор філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Дискурсивний аналіз визначає особливості відтворення невербаліки в усному й писемному мовленні, зважаючи на синкретизм кодів вербальної й невербальної комунікації, зокрема універсальність, етноспецифічність та індивідуальну означеність. У тексті (дискурсі) невербальні засоби комунікації можуть репрезентуватися і *експліцитним*, і *імпліцитним* способами, що вимагають від адресата певних прецедентних знань або досвіду для можливості їх декодування.

Драматургійні тексти, що у своїй структурі не містять авторської мови, яка могла би містити інформацію про зовнішність героя або особливості його поведінки та ін., авторське бачення персонажів утілюється в ремарках як своєрідних візуальних знаках, що репрезентують відповідний задум.

Під *ремаркою* розуміємо комунікативно-стилістичну одиницю, що виконує функцію забезпечення, наповнення невербального контексту. Це важливий динамізаційний компонент художнього дискурсу, його активний тексто- та стилетворчий елемент імпліцитної природи, що реалізується експліцитно у вигляді текстових указівок автора щодо постановки драматургійного твору.

Історія ремарки так само суперечлива, як і її статус. П. Паві зазначає [1-70], що ремарки відсутні в старогрецькому театрі, рідко їх використовували у французькому класичному театрі, де самі тексти містили так звану "*самопрезентацію дійової особи*" або "*вербальну декорацію*" (що й полягає, власне, у вербалізації невербаліки, яка супроводжує дійство), зате їх широко застосовували в мелодрамі й натуралістичному театрі. Класицизм XVII ст. заперечував ремарку: основною вимогою до драматургійного тексту було омовлення в тексті всього, що стосувалося декорацій, дій, одягу, емоцій і т. п. Це обтяжувало художній твір, і автори вирішили робити вказівки на полях своїх текстів. Канонічної форми набуває ремарка у творчості Дідро, Бомарше (XVIII ст.), і остаточно вона стверджується в театральному мистецтві на початку XIX століття.

Наукові розробки сучасних дослідників присвячені передусім аналізу *стилістичних функцій ремарки* в художньому тексті, зокрема «з'ясуванню ролі ремарки в тексті, що пов'язано з розкриттям лексико-семантичних та структурно-синтаксичних особливостей її організації, зв'язку з конструкцією прямої мови, на основі чого формується функційний статус ремарки в тексті як одиниці стилістичного характеру. Це виявляється в її експресивно-емоційних, композиційних потенціях як одиниці текстового рівня, що забезпечує існування категорійних ознак зв'язності, модальності» [2].

Однак нашу увагу привертає *комунікативний статус ремарки*, оскільки уважаємо її *метатекстом*, що конгломерує в собі текстові й комунікативні характеристики. З одного боку, ремарка – текстовий стилістичний компонент, а з другого – авторська вказівка, вектор інтенцій, що й формує її функційний статус. Таку двоїстість ремарки також по-різному сприймають й оцінюють, особливо виконавці. Автор намагається якомога виразніше реалізувати себе в ремарці, демонструє своє авторське “я” (хоча ніколи не з’являється на сцені), але водночас ремарка сковує актора, регламентує його гру, емоції, творчість [1-75].

Ремарку як текстовий компонент класифікують різноаспектно, відповідно до актуалізації тієї чи тієї її функції. Традиційно розрізняють *просторово-часові ремарки (вказівки)* – зауваги щодо місця, часу, дії, позиції та гри персонажів, та *сценічні* – імена дійових осіб, указівки щодо виходу на сцену та зі сцени, опис пейзажів, зауваги щодо гри тощо. Сучасні дослідники виокремлюють функційні типи авторських ремарок, кожен з яких має й власні різновиди, зокрема: (1) ремарки обставин сценічної дії (місце й час дії, а також характеристика дійових осіб), (2) ремарки, що характеризують розвиток сценічної дії (фізичної, мовленнєвої або відсутність мовленнєвої дії – паузу), (3) ремарки, що вказують на дійових осіб (п’єси загалом, присутніх на сцені в певний момент розвитку дії, указівка на початок ремаркового поділу тексту, указівка на завершення дії, яви або ж п’єси загалом) [3].

Відповідно до структурно-функційних особливостей драматургічних текстів визначають функційні типи ремарок [4], серед яких провідне місце посідають репрезентанти параметрів невербальної комунікації, вербалізовані автором з метою реалізації власного задуму. Це передусім (1) указівки на місце дії (*проксемика*), (2) описи вбрання персонажів (*параметри зовнішності*), (3) описи предметів, що є складниками обстановки (*системологія*), (4) приміщення, де відбувається дія (інтер’єрні ремарки – *проксемика* та *системологія*), (5) описи природи, довкілля (пейзажні ремарки – *проксемика*), (6) портретні характеристики дійових осіб, що (а) коментують мовленнєву поведінку персонажа (*кінесика, оптика*), (б) відтворюють дію персонажів у просторі сцени (*проксемика*), (в) вказують на обставини чи умови висловлювання персонажа (*ексралінгвістика*), (г) адресують репліку дійовій особі або глядачеві (*просодика*), (д) з темпоральним змістом (*хронеміка*), що відтворюють картини побуту, соціального середовища, передають настрій та психологічний стан дійових осіб.

Серед невербальних параметрів комунікації найбільш поширені *кінетичні*. Під час мовлення обов’язково працює *міміка* (гра м’язів обличчя), що гармонує з емоційним змістом сказаного, *жестами* – рухами рук, голови, тіла відповідно до емоційного забарвлення тексту. Виразна міміка іноді відіграє важливішу роль, ніж саме мовлення: невербальні засоби можуть виражати твердження, заперечення, згоду, незгоду тощо. Сценічну виставу теоретично можна побудувати на застосуванні лише міміки (пантоміми). У кінематографі мімічна гра є основою тематичної композиції в так званих *психологічних драмах*.

Окрім власне невербальних засобів, ремарка репрезентує *паралінгвальні чинники*, що містять інформацію про умови, за яких реалізується певна комуні-

кативна ситуація. Вони також належать до сфери невербальної комунікації – це так звані “ефекти”, зокрема (а) світлові – *світанок, запалювання й потирання лампи, схід сонця, місячне освітлення* тощо (репрезентанти хронеміки); (б) слухові – *грім, шум дощу, дзвінки, постріли, усякий шум взагалі, гра на інструментах* тощо (екстралінгвістика); (в) запахові застосовуються в театральній практиці рідко, наприклад, *кадити ладаном під час ведення церковної служби* і т. п. (ольфакторика)

Отже, *ремарка* охоплює систему комунікативно значущих невербальних і паралінгвальних знаків і в поєднанні з діалогізованим мовленням героїв створює цілісне художнє сприйняття комунікативного простору. Унаслідок експлікаційного розгортання драматургійний текст набуває статусу цілеспрямованої соціальної дії, вбираючи в себе сукупність екстралінгвальних (прагматичних, соціокультурних і т. ін.) чинників та кваліфікується як дискурс. Ремарка як метатекстова одиниця драматургійного дискурсу репрезентує корпус параметрів невербальної комунікації, що виконують функцію реалізації авторського задуму.

Майстерність автора драматургійного тексту виявляється в його вмінні моделювати комунікативну ситуацію, лаконічно окреслювати її засобами передавання “живого мовлення” героїв та “омовлення” невербального контексту, що є не тільки тлом для вербального спілкування, а й рівноцінним компонентом комунікативного акту.

Список літератури

1. Паві П. Словник театру / наук. ред. В. Клековкин; пер. М. Якубьяка. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006.
2. Мойсієнко О. А. Структурно-семантичні та функціональні особливості ремарки в художньому тексті (на матеріалі творів Алкі Зеї): дис... канд. філол. наук: 10.02.14 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2008.
3. Капелюх Д. П. Поетика драматургічної ремарки: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Житом. держ. ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2019.
4. Слюсар Н. А. Структурно-функціональні особливості драматургічних текстів: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2004.

ОПЫТ ПРОЧТЕНИЯ СТИХОТВОРЕНИЯ МИХАИЛА КУЗМИНА «ОЛЕНЬ КОМЕЛЬСКИЙ, СОТНИК БЛАГОЧЕСТНЫЙ...»

Рожченко Зоя Владимировна

Преподаватель
КНУ имени Тараса Шевченко

Автор данной статьи, принадлежа к гетеросексуальному большинству, принимает гомосексуальность как часть многообразного мира, которую современное общество не может изолировать, отсекаать, перевоспитывать, лечить, дискриминировать, преследовать и, уж тем более, уничтожать. В своей работе автор исследует не сексуальную ориентацию тех или иных литераторов, художников либо музыкантов, а их творчество и исходит из того, что творчество может быть эротичным, гомоэротичным либо антиэротичным, а градации эротизма и антиэротизма могут быть различными, причём независимо от сексуальной ориентации. Наконец, автор данной статьи исходит из того, что существование гомосексуальной культуры в России начала XX века дало хороший пример открытости для гетеросексуального мира: гомосексуальная культура может восприниматься обществом не только в качестве аморальной или порнографической (аморальной и порнографической в такой же мере может быть и культура гетеросексуальная), не только эпатирующей, понятной узкому кругу и потому чуждой большей части людей, но также иметь общечеловеческое и гуманистическое значение.

В практике преподавания нередко приходится сталкиваться с неприятием всей учебной группой отдельных учеников старшей школы или студентов, проявляющих свою гомосексуальность, либо с ничем не оправданной агрессией против них. Впоследствии люди удивляются жестокости преступлений, совершаемых время от времени против гомосексуалов. Изучение гомосексуальной субкультуры именно как культуры с её разнообразными эстетическими проявлениями может лишь способствовать органичному принятию молодыми людьми окружающего мира во всём его многообразии.

В эстетике конца XIX – начала XX века гомоэротичные мотивы встречаются во всех без исключения видах и жанрах европейского искусства и культуры. Русская культура в этом смысле также является неотъемлемой частью культуры Европы. В русском изобразительном искусстве гомоэротичные мотивы были восприняты столь легко и органично, что даже подчёркнуто гетеросексуальная и преувеличенно целомудренная советская культура не отторгала творчества таких различных в своём мировосприятии художников, передающих ярко выраженный гомоэротичный посыл в своих произведениях, как открытый гей Константин Сомов или счастливо женатые Виктор Борисов-Мусатов и Кузьма Петров-Водкин [1]. Творчество их современника поэта Михаила Кузмина немислимо без музыки, которую он сам профессионально сочинял, но оно так же немислимо без его портрета, созданного Константином Сомовым. Этот

портрет словно стал его alter ego и вытащил наружу его внутреннюю сущность, как это было в рассказанной Оскаром Уальдом истории о портрете Дориана Грея. Недаром Кузмин так любил эту историю и часто называл Дорианом Юрия Юркуна, имея в виду его внешнюю юную красоту, сохраняющуюся длительное время без возрастных изменений. Для того, чтобы исследовать и понимать творчество Кузмина, нужно хотя бы попытаться приблизиться к тому синкретизму различных видов искусств, которым он владел. Кузмин всегда будет оставаться непонятым широкими массами, но это не значит, что его не следует даже и пытаться понять. Изучать же творчество Сомова не ведая, кого изображал художник на портретах, абсурдно.

Судьбы Анны Ахматовой и Михаила Кузмина также оказались переплетены гораздо теснее, чем может показаться на первый взгляд: какое-то время Кузмин квартировал у Гумилёва и Ахматовой [2: 279]. Впоследствии Ахматова демонстрировала неприятие как всего творчества Кузмина, так и каких-то отдельных особенностей его личности. При этом Кузмин в отношении Ахматовой был намного терпимей, вопреки расхожему мнению о его мизогинии [3: 159]. Тем не менее без понимания роли фигуры Михаила Кузмина в искусстве начала XX века невозможно понять хотя бы ту же ахматовскую «Поэму без героя», на образность и стихотворную форму которой оказал существенное влияние поэтический цикл «Форель разбивает лёд» Кузмина.

Михаила Кузмина из-за его открытой гомосексуальности очень часто обвиняли в аморальности, хотя на самом деле он был аморален не более, а возможно, и менее, чем многие его гетеросексуальные современники и потомки. Об этом трогательно писала Ольга Гильдебрандт-Арбенина: «Я никогда в жизни не видала и не слыхала ничего непристойного ни в поведении, ни в словах (в жизни) М. Ал.» [4]. Сейчас не может не удивлять, что даже в советское время любимая самим Кузминым древнегреческая литература открыто изучалась без купюр, со всеми гомосексуальными мотивами, причём не только в университетах, но и в средней школе, и при этом она никогда не провозглашалась аморальной.

Произведения Кузмина стали широкодоступными для исследования с начала 90-х годов XX века. Публично возвращать Кузмина в русскую литературу начал Геннадий Шмаков, хорошо понимающий его творчество, поскольку сам он принадлежал к гомосексуальной культуре. Именно по этой причине Геннадию Шмакову в полной мере удалось исследование творчества Михаила Кузмина лишь в эмиграции [5]. Большой вклад в публикацию неизвестных и малоизвестных произведений Кузмина сделал Н. А. Богомолов [6], [7], [8], [9], [10]. В Украине известны работы П. Дмитриева [11], посвящённые исследованию текстов Кузмина, но, к сожалению, упомянутые работы здесь труднодоступны. Поэтому в данной статье приходится обращаться к ним опосредованно [12].

Произведения Кузмина всегда публиковались небольшими тиражами (300 – 500 экземпляров), многое из написанного им в последние годы его жизни утрачено. После выхода знаковой для европейского гомосексуального сообщества повести «Крылья» (1906 год) Кузмина тут же обвинили в

порнографии и пропаганде гомосексуализма (в данном случае совершенно незаслуженно и беспочвенно). Через год по тем же обвинениям арестовали тираж его сборника «Три пьесы». Дело слушалось в суде, и автора скандальной повести и пьес приговорили к штрафу в 200 рублей [13]. Его произведения очень неровные, существенно различаются по своему стилю и художественному уровню. Повесть «Крылья», декларирующая право на открытую гомосексуальность, на самом деле достаточно целомудренна и в то же время очень сдержанна в применении художественных средств, и очень далека от какой бы то ни было пропаганды. А вот «Занавешенные картинки» действительно имеют порнографический характер и, собственно, именно так были задуманы автором, что явствует из их названия. Однако они изобилуют разнообразнейшими художественно-изобразительными средствами, что свидетельствует о поэтическом мастерстве их автора. Как раз применение поэтом изысканных художественных средств и делает его гривуазные «Занавешенные картинки» и разнообразные фривольные «Песенки» явлением культуры. Современные исследователи отмечают, что именно в последних работах Михаила Кузмина есть много «тёмных» мест [5: 41]. Впрочем, публикация дневников Кузмина, начатая Н. А. Богомоловым [8], а также наиболее полная публикация в 2007 году писем и дневниковых записей Ольги Гильденбрандт-Арбениной многое проясняет [4].

Одним из таких затемнённых для понимания является стихотворение Кузмина «Олень Изольды» («Олень комельский, сотник благочестный...»), написанное в 1926 году. Геннадий Шмаков назвал его «герметическим, сопротивляющимся толкованию» [5: 39]. В то же время исследователь сделал важные выводы о том, что стихотворение, как и цикл «Форель разбивает лёд», основывается не просто на литературном (а точнее, фольклорном) источнике – западноевропейской легенде о Тристане и Изольде, но прежде всего на опере Рихарда Вагнера как творческой интерпретации этого литературного источника. Геннадий Шмаков акцентировал внимание на представлении Кузмина о неутолимости страсти, имеющей интеллектуальную природу, что и воплощает опера Вагнера [5: 34]. Вагнеровский сюжет исполнен большего трагизма, чем его литературный первоисточник. А. Г. Ключ также склоняется к тому, чтобы рассматривать произведение М. Кузмина навеянным именно оперой Вагнера в постановке В. Мейерхольда 1909 года, а не написанным лишь под воздействием литературного источника [14]. Что же касается текста, на который опирался Михаил Кузмин, то это было переложение Жозефа Бедье, вышедшее в 1900 году. С ним Кузмин, помнивший о своих французских корнях, был хорошо знаком.

В изложенной Ж. Бедье легенде о Тристане и Изольде эпизод с оленем является незначительным и третьестепенным: Тристан убивает оленя и умело разделывает его тушу, снимая шкуру целиком и не разрезая мяса на куски, чем приводит в восхищение рыцарей короля Марка. Но в стихотворении Кузмина олень становится центральным образом:

Олень комельский, сотник благочестный,
улусам лень казать ледяный рог,
но свет зеленоватый зорь полночных

в своих зрачках ты и теперь сберёг. [15: 670]

Прежде всего привлекает внимание адресат стихотворения Михаила Кузмина. Кто был этот сотник благочестный и почему он вызывает у поэта ассоциации с оленем (которые, приходится заметить в скобках, уже в наше время являются не очень уважительными у русской молодёжи, а потому, дабы не вызывать ненужные смешки в аудитории, нуждаются в дополнительных пояснениях)? Почему Михаил Кузмин сделал образ этого непонятого оленя-сотника центральным, отодвинув на второй план главных героев, Тристана и Изольду? Уже сами первые строки этого произведения Кузмина порождали у литературоведов вопросы и разночтения. В сборнике статей 1990 года В. М. Гаспаров и М. Л. Гаспаров подвергли сомнению написание «комельский» и предложили читать «корнуельский» [16: 47], чем существенно отделились от правильной трактовки реального замысла автора.

Очень важное открытие для герменевтики поэтических текстов Михаила Кузмина сделал Павел Дмитриев. На основе записи Кузмина в дневнике от 17 февраля 1926 года он пришёл к предположению, что стихотворение «Олень Изольды» написано под впечатлением разговора с Корнилием Покровским, а редкое прилагательное «Комельский» содержится в названии Корнилиево-Комельского монастыря [12]. Таким образом, именно имя Корнилия Покровского и ассоциативный ряд, вызванный им, становятся ключом к пониманию стихотворения.

Следует отметить, что на верном пути также оказался и Геннадий Шмаков, который попытался связать стихотворение «Олень Изольды» с житием святого [5: 40]. Он ошибся лишь в том, что обратился не к житию преподобного Корнилия Комельского, а к имени особо чтимого русскими раскольниками святого Евстафия Плакиды, который, как и Корнилий Сотник, был римским военачальником, но уже позднее, при императорах Тите и Траяне, в I-II вв. н. э. По преданию, он принял христианство после того, как на охоте, среди рогов преследуемого им оленя, появился образ распятия. Геннадий Шмаков связал эпитет «комельский» с представлением о том, что олень в видении Евстафия Плакиды был комолым (безрогим), а «комельский» – северный вариант этого слова [5: 40]. Интерес Михаила Кузмина к русскому старообрядчеству, действительно, давал основания и для такой трактовки. Можно заметить, что текст стихотворения «Олень Изольды» из-за обилия сложных ассоциативных рядов поддаётся расшифровке с большим трудом.

В биографии Михаила Кузмина Корнилий Павлович Покровский лицо тоже не самое известное, его заслоняют фигуры Всеволода Князева и Юрия Юркуна. Однако этот человек среди сердечных привязанностей Кузмина также занимает далеко не последнее место: поэт посвятил Корнилию Покровскому цикл «Лазарь» (отсылка к библейскому воскрешению Лазаря), вошедший в книгу «Форель разбивает лёд». Ольга Гильденбрандт-Арбенина отмечала, что Кузмин особо ценил Корнилия Покровского и жалел его за заключённый Покровским нелепый брак с поэтессой Анной Радловой [4]. Кузмин с Покровским познакомились не ранее 1907 года. Тогда группа гимназистов ставила пьесу Кузмина «Куранты любви», и эта постановка закончилась провалом. В 1907–

1908 годах в своём дневнике Михаил Кузмин подробно описал развитие отношений с Покровским, в то время ещё гимназистом: «Покровский, несмотря на мордальность, очень мне нравится»; «Назад шёл я с Корнилием даже под ручку»; «Студент <С. С. Позняков> говорил, топая ногой, что ему нужно, чтоб его любили, хотя бы Сатана, что ему ничто не удаётся, и наконец лёг на диван. <...> Бранил Мирского <Святополк-Мирского>, говорил, что Покровский любит проституток...» <в контексте отношений в кругу Кузмина речь идёт о гомосексуальных проститутках>; «Давал аудиенции, Корнилий выматывал у меня признания»; «Письмо от Покровского, желающего порвать отношения» [8: 111]. Как комментирует эти записи Н. А. Богомолов, в то время «предполагавшийся кружок молодёжи, в котором Кузмин принимал на себя роль идеологического наставника, должен был иметь не исключительно гомосексуальную направленность, а ориентироваться на общекультурные интересы, связанные с петербургской артистической жизнью. В этом контексте «Куранты любви» выглядели одним из наиболее верных средств сплотить небольшую группу молодых людей вокруг руководителя-оракула. Для самого же Кузмина художественные интересы явно соприкасались с интересами эротическими» [8: 111]. Таким образом, совершенно определённо Корнилий Покровский принадлежал к петербургскому кругу гомосексуалов, для которых именно эстетические переживания, связанные с артистической жизнью, имели весьма важное значение, преобладая над другими видами общения.

Предположение П. Дмитриева о Корнилие Покровском как об адресате стихотворения «Олень Изольды» выглядит наиболее убедительным. Тогда будет интересно рассмотреть образный строй стихотворения именно в этом контексте. Начиная своё стихотворение словами «олень комельский, сотник благочестный», Михаил Кузмин вспоминает и о преподобном Корнилие Комельском, в честь которого, вероятно, был назван Корнилий Покровский (именины 1 июня по новому стилю), и о святом Корнилие Сотнике. Преподобный Корнилий Комельский основал монастырь в Комельском лесу, у реки Комёлы неподалёку от Вологды. Святой же Корнилий Сотник, в память которого, в свою очередь, был назван своим крестильным именем преподобный Корнилий Комельский, был одним из первых язычников, принявших христианство. Корнилий Сотник вместе со своими домочадцами был крещён самим апостолом Петром. Центурион (сотник) Корнилий, согласно Евангелию от Луки, был полупрозелитом, который сам послал гонцов к апостолу Петру с приглашением посетить свой дом, когда узнал о пребывании апостола Петра в языческой Кесарии. При этом важно понимание того, что как религиозным евреям, к которым принадлежал Пётр, запрещалось общаться с иноплеменниками, так и привилегированным римским офицерам, каковым являлся центурион Корнилий, также не рекомендовалось общаться с иудеями. На апостола Петра, и центуриона Корнилия одновременно снизошли вещие видения, благодаря которым стали возможными встреча и общение столь разных людей. Можно предположить, что таким образом, через евангельские аллюзии, Кузмин рассматривает свою собственную встречу с Корнилием Покровским и посвящение старшим младшего в определённый круг общения.

Корнилий Покровский, выпускник Тенишевского училища и Института гражданских инженеров, в 1914–1917 годах был поручиком лейб-гвардии конно-гренадерского полка, в 1920-х – инженером завода «Гидравлика», а в 1930-х годах – инженером Трансстроя. Тогда он много ездил по стране и в 1920-1930-е годы несколько раз находился под арестом. Много лет спустя, 15 августа 1938 года он снова получил повестку в суд. Не желая больше быть арестованным, Корнилий Покровский покончил жизнь самоубийством: повесился в Москве. Это случилось после того, как накануне, 5 июля, был арестован Иосиф Рыбак (Рыбаков), известный ещё до революции юрист, специалист по уголовным делам, и коллекционер работ современных ему русских художников, владелец наиболее значительного собрания русского фарфора, также входящий в близкий творческий круг Кузмина. Спустя три месяца после ареста Иосифа Рыбакова обвинили в шпионаже в пользу Франции; а в феврале 1939 года его супругу уведомили о смерти заключённого от воспаления лёгких [4], [18]. Корнилий Покровский предвидел подобное и боялся такой же судьбы для себя. На надгробном камне на могиле Корнилия Покровского выбита эпитафия: «Любовь и честь – они смертельны». Это ставшая пророческой строчка из стихотворения Михаила Кузмина «Олень Изольды», написанного ещё в 1926 году.

Выстраивается образный ряд стихотворения «Олень Изольды»: реальное лицо Корнилий Покровский – чудотворец, преподобный Корнилий Комельский, бывший, по всей вероятности, небесным покровителем Корнилия Покровского – римский центурион (сотник) Корнилий, крещённый самим апостолом Петром. При понимании связей в этой цепочке становятся хоть немного более понятными загадочные слова из стихотворения Михаила Кузмина: «Умели пасть подрубленные братья». Речь идёт, конечно, о братьях Покровских. К тому времени их оставалось двое: Корнилий и Владимир. Но у них был ещё старший брат Александр, погибший в Первую мировую войну. Вокруг Корнилия Покровского, безусловно, существует какая-то тайна, которая просматривается в переписке поэтессы Анны Радловой, её первого мужа, режиссёра Сергея Радлова, Корнилия Покровского и его младшего брата Владимира Покровского. Эту тайну, вероятно, знали только эти четверо. Е. Куранда обращает внимание на письмо Владимира Покровского, написанное Анне Радловой в первые дни после смерти Корнилия. Он вспоминает о том, как погиб в Первую мировую войну их с Корнилием брат Шура (вероятно, во время кровопролитного Брусилловского прорыва): «Второй раз умирает более хороший и способный к величию. В 16-м году – когда мы трое втягивались в один бой, был убит Шура, самый лучший. А теперь Корнилий, явно более крупный и нужный в нашей новой семье из четырех человек, как Шура был нужнее нашей старой семье Покровских. Неуютно стало без Корнилия» [17: 268]. Что за новую семью из четырёх человек имеет в виду Владимир Покровский, имеет смысл рассмотреть отдельно, поскольку в данной статье, ограниченной объёмом, это сделать невозможно.

Но всё же что и о ком из оставшихся в живых двух братьев говорит в своих стихах Михаил Кузмин за 12 лет до самоубийства Корнилия Покровского, и какой ещё подвиг, кроме гибели Александра Покровского, он имеет в виду, когда

говорит: «Умели пасть подрубленные братья»? В начале этой же самой строфы есть упоминание о малиновой рубашке, которое также строит новую ассоциативную цепочку и сложную систему отсылок. А. Г. Ключ подмечает, что здесь Кузмин вспоминает о поставленной в 1909 году В. Мейерхольдом опере Вагнера «Тристан и Изольда», где Тристан был одет в малиновую рубашку [14]. Зрительные впечатления Кузмина очень яркие, он часто помнит их спустя много лет, чему есть множество доказательств в его дневниковых записях, хранящих ещё детские воспоминания. Вместе с тем нельзя не согласиться с В. М. и М. Л. Гаспаровыми, в том, что малиновая рубашка напоминает о жертве и ассоциируется с цельносодранной оленьей шкурой, где олень – жертва и Тристан – свежаватель отождествляются [16: 48]. Памятуя об отношениях Михаила Кузмина и Корнилия Покровского, следует признать, что иначе и не могло быть.

Ранее (1922 год) у Кузмина уже встречалось такое же оксюморонное отождествление в стихотворении, посвящённом Анне Радловой и построенном на поэтической переключке с её сборником «Корабли»:

Жертва и жертвоприноситец,
Умиравший воскреситель,
Чуда чудотворец чарующий,
Таинственное, божественное,
Слабое, родное, простейшее
Сердце! [15: 474-475].

Вместе с тем представляется маловероятным предположение А. Г. Ключ о том, что в тексте Кузмина малиновая рубашка – именно та, которой Изольда обменивается с Бранжъеной в ту ночь, когда Бранжъена подменяет её при Марке, а Изольда соединяется с Тристаном [14]. На самом деле Кузмин не придаёт этому ключевому для средневековой легенды эпизоду никакого значения. Для него, никогда не имевшего даже романтических влюблённостей в женщин, не говоря уже о любовных связях с ними, гомоэротичные мотивы являются куда более существенными. Сама же А. Г. Ключ в той же самой статье напоминает, что в постановке оперы Вагнера малиновая рубашка – это рубашка именно Тристана, а не Изольды. Безусловно, у Кузмина малиновая рубашка как символ жертвы – это вовсе не символ жертвы Бранжъены и не символ дара любви Изольды Тристану. Это жертва, дань, принесённая традиционному воспитанию и традиционным ценностям, где нет места нетрадиционным отношениям.

Ассоциативный ряд в стихотворении «Олень Изольды» – тот же самый, что и в «Первом ударе» из цикла «Форель разбивает лёд», основанный на постановке оперы Вагнера «Тристан и Изольда» 1909 года. Эти произведения написаны Кузминым приблизительно в одно и то же время. Он, вероятно, с особой болью и трагизмом воспринял официально зарегистрированный в год написания стихотворения «Олень Изольды» (1926) брак Корнилия Покровского и поэтессы Анны Радловой. Женщина снова отбирает у него объект его любви, как это было ранее в историях со Всеволодом Князевым и Юрием Юркуном (они упомянуты во втором вступлении к «Форе́ли»: «гусарский мальчик» и «мистер Дориан»), но, в отличие от свободных отношений с Ольгой Глебовой-Судейкиной и Ольгой Гильденбрант-Арбениной, официальным браком Анна Радлова обрекает своего

нового мужа на заклатие, окончательно делая несбыточным идеал гомосексуальной семьи, к которой так стремился Михаил Кузмин. Ольга Гильденбрант-Арбенина, вовлечённая в сложные отношения с Юрием Юркуном, очень точно подметила эту особенность Михаила Кузмина: он стремился именно к семье и к общему дому, что почти удалось ему с Юрием Юркуном [4].

Прочные и верные отношения для Кузмина были важны и в дружбе. Об Анне Радловой, с которой они до конца его дней были друзьями, он писал в дневниках 1934 года, сознательно давая ключ к пониманию своих стихов: «Очень родная и очень творческая. Несмотря на все мои недостатки и её тоже, я её люблю как очень немногих. И для меня [она] всегда девочка, почти Психея, хотя бы и Микель-Анджеловских масштабов» [19]. Таким образом, девочку из стихотворения «Олень комельский, сотник благочестный...» с высокой долей вероятности можно идентифицировать именно как Анну Радлову, не разыскивая загадочного ребёнка женского пола. Случайных людей в его окружении не было. И вновь следует отметить, что Геннадий Шмаков, в статье, опубликованной в 1989 году, уже после его смерти, разгадывая, по его собственному выражению, криптограмму Кузмина, вероятно, своим поэтическим чутьём угадал, определил в девочке из стихотворения, плачущей в недостроенном доме, Психею [5: 41].

Эволюцию отношения Кузмина к Анне Радловой можно проследить от появления в его программной повести «Крылья» (1906 год) Вероники Чибо, красавицы «с ярко-чёрными волнистыми волосами, стоячими белесоватыми, огромными глазами на бледном, не нарумяненном лице, с густо красным большим ртом, в ярко-жёлтом, вышитом золотом платье, заметной, претенциозной и с подбородком вульгарным и решительным до безумия» [20] до посвящения Радловой цикла стихотворений «Форель разбивает лёд» (1926 год) [15: 531]. В «Крыльях» роковая красавица появляется на представлении оперы «Тристан и Изольда», уводит от другой женщины белокурого художника, и их отъезд воспринимается свидетелями как преддверие гибели молодого человека. В книге «Форель разбивает лёд» Михаил Кузмин вновь вспоминает оперу «Тристан и Изольда», где появляется уже другая роковая красавица. В ту пору, в 1909 году, ей было 18 лет, и её звали Анной Дармолатовой. Сверкающее жёлтое платье тоже запомнилось многим её современникам, которые упоминают его в своих мемуарах. Но если в «Крыльях» у героини были «развратные русалочьи глаза», то здесь вошла «красавица, как полотно Брюллова», хотя в ней по-прежнему можно узнать ту же самую фигуру. Изменилось отношение писателя к ней как личности, но не изменилось восприятие её роли роковой женщины.

Поэтический дар Михаила Кузмина вновь можно назвать пророческим. В стихотворении «Олень Изольды» он предугадывает также и трагическую судьбу самой Анны Радловой, подчёркивая её духовную чистоту, о чём может знать и что может хорошо понимать действительно лишь узкий круг посвящённых, поскольку для остальных сияние и блеск, исходящие от этой женщины, кажутся надёжной для неё оградой от каких бы то ни было жизненных невзгод, а вот её растерянность и сомнения представляются нереальными, надуманными и притворными:

О, этот голос! Девочка с испугу

запела в недостроенном дому.

Поёт, пророчит, ворожит и плачет,
и голос непонятен никому [15: 670].

С учётом изложенного, многие образы и символы стихотворения Михаила Кузмина «Олень Изольды» следует трактовать как изысканно-гомоэротичные, что вполне привычно и естественно для его поэтики начала нового века: они повторяются во многих его стихотворениях. Читатель сам увидит их и разберётся. Достаточно обратиться к гривуазным «песенкам» Кузмина, чтобы понять эту метафоричную символику, ставшую в его творчестве в определённом смысле стандартной. Она вполне прозрачна и понятна, но зачастую при истолковании стихотворения, затуманенного действительно сложными аллюзиями, толкователи придают ей порой чрезмерно высокопарное значение, не замечая других, безусловно важных смыслов, и проходя мимо них.

В произведениях Кузмина на самом деле много загадок, очень много «тёмных мест»: он намеренно запутывал своих современников, особенно в конце 20-х – 30-х годах, что вполне объяснимо внутрисполитической обстановкой того времени. Но для настоящих литературоведов тем более интересно пролить свет на все эти «тёмные места».

Список литературы

1. Якушев И. Купание «голубого» коня. URL: <http://www.mgzt.ru/%E2%84%96-84-%D0%BE%D1%82-7-%D0%BD%D0%BE%D1%8F%D0%B1%D1%80%D1%8F-2008%D0%B3/%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%C2%AB%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B3%D0%BE%C2%BB-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%8F> (Дата обращения 04.11.2021).
2. Богомолов Н., Малмстад Дж. Михаил Кузмин: Искусство, жизнь, эпоха. – СПб.: Вита Нова, 2007. – 560 с.
3. Дмитриев П. В. Кузмин – мизогин? Об одной тенденции в переводах М. Кузмина // Михаил Кузмин. Литературная судьба и художественная среда / под ред. П. В. Дмитриева и А. В. Лаврова; ИРЛИ (Пушкинский Дом) РАН. – СПб.: «Реноме», 2015. – С. 158–171.
4. Гильденбрандт-Арбенина О. Н. Девочка, катящая серсо. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 347 с.
5. Shmakov, Gennady, Mixail Kuzmin i Rixard Wagner // Studies in the Life and Works of Mixail Kuzmin Edited by John E. Malmstad. Wien, 1989. – P. 31–47.
6. Богомолов Н. А. Вокруг «Форе́ли» // Богомолов Н. А. Михаил Кузмин: Статьи и материалы. – М.: Новое литературное обозрение, 1995. – С. 184–191.
7. Богомолов Н. А. «Дьявол, которому всё позволено». URL: <https://gorky.media/context/dyavol-kotoromu-vse-pozvoleno/> (Дата обращения 18.01.2021).

8. Богомолов Н. А. Кузмин осенью 1907 года [*]. URL: <https://biography.wikireading.ru/244193> (Дата обращения 25.05.2020).
9. Богомолов, Николай. «Мы – два грозой зажжённые ствола». Эротика в русской поэзии – от символистов до обэриутов. URL: <http://silverage.ru/bogomol2/> (Дата обращения 23.01.2021).
10. Богомолов Н. А. Михаил Кузмин: Статьи и материалы. – М.: Новое литературное обозрение, 1995. – 367 с.
11. Дмитриев П. В. М. Кузмин. Разыскания и комментарии. Авторский сборник. СПб.: Реноме, 2016. – 572 с.
12. Куранда, Елена. «Не точка ставится в конце...». Елена Куранда о книге Павла Дмитриева «М. Кузмин: Разыскания и комментарии». URL: <https://m.colta.ru> (Дата обращения 17.04.2020).
13. «Вы думаете, что я уничтожен всеми помоями, которые на меня выливают со всех сторон?» Конфискация сборника Михаила Кузмина «Три пьесы». URL: <https://www.kommersant.ru/doc/2832188> (Дата обращения 05.11.2021).
14. Ключ А. Г. Интерпретация легенды о Тристане и Изольде в лирике Серебряного века как единая парадигма // Вестник Северо-Кавказского федерального университета, № 2 (41), 2014. – С. 191–195.
15. Кузмин М. Стихотворения / Вступ. ст., сост., подгот. текста и примечания Н. А. Богомолова. – СПб: Академический проект, 1996. – 832 с.
16. Гаспаров В. М., Гаспаров М. Л. К интерпретации стихотворения М. Кузмина «Олень Изольды» // Михаил Кузмин и русская культура XX века. Тезисы и материалы конференции 15-17 мая 1990 г. – Ленинград, 1990. – С. 47–50.
17. Куранда Е. Л. М. Кузмин и его круг в архиве Радловых в ОР РНБ // Михаил Кузмин. Литературная судьба и художественная среда / под ред. П. В. Дмитриева и А. В. Лаврова; ИРЛИ (Пушкинский Дом) РАН. – СПб.: «Реноме», 2015. – С. 226–271.
18. Рыбаков Иосиф Израилевич (1880) – Открытый список. URL: [https://ru.openlist.wiki/%D0%A0%D1%8B%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%98%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%84_%D0%98%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_\(1880\)](https://ru.openlist.wiki/%D0%A0%D1%8B%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%98%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%84_%D0%98%D0%B7%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_(1880)) (Дата обращения 06.11.2021).
19. Кузмин, Михаил. Дневник 1934 года. URL: <http://kuzmin.lit-info.ru/kuzmin/dnevnik/1934/gildebrandt-pismo-k-yurkunu.htm> (Дата обращения 25.05.2020).
20. Кузмин, Михаил. Крылья. Повесть в трёх частях. URL: http://az.lib.ru/k/kuzmin_m_a/text_0270.shtml (Дата обращения 05.11.2021).

КІБЕРПОЛІЦІЯ: НОВИЙ ВИТОК ПРАВООХОРОННОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Удовіченко Лілія Геннадіївна,
аспірантка кафедри української мови,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Глобальні перетворення й системні зміни в усьому світі, стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій спричинили появу нової інформаційної площини – кіберпростору, тобто цифрового світу, де злочинність також набула свого розвитку. Якщо здійснюється правопорушення, то, відповідно, з'являється орган, який покликаний йому запобігати й протидіяти. Цей орган у законодавстві означено як «кіберполіція». У зв'язку з появою нового органу з'являється проблема формування тезаурусу, яким би користувалися спеціалісти в означеній сфері, адже терміни, що актуальні для цієї діяльності, нові, і їх систематизація та класифікація є актуальною проблемою мовознавства.

Поняття й сучасний стан кібербезпеки вивчали В. Бурячок, В. Бухарев, А. Вінаков, О. Гончаренко, С. Демедюк, І. Діордіца, В. Ліпкан, М. Присяжнюк, В. Світличний, В. Хорошко, Є. Цифра, В. Толубко, С. Толюпа та інші. У цій науковій розвідці зроблено спробу виокремити й класифікувати терміни, що обслуговують сферу діяльності кіберполіції.

Кіберполіція – це «міжрегіональний територіальний орган Національної поліції України, який входить до структури кримінальної поліції Національної поліції та відповідно до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність» [1].

Специфіка кіберполіційних термінів залежить від сфери, у якій вони функціують. Фахівці зазначають, що «кіберпростір – це нове середовище для встановлення зв'язків суб'єктів правовідносин, який відрізняється від фізичного рядом специфічних ознак: 1) виникає в результаті функціонування інформаційних (автоматизованих), телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем; 2) не має чітко визначених територіальних меж і кордонів (не може вважатися територією); 3) він глобальний; 4) не передбачає фізичного контакту суб'єктів правовідносин, що можуть бути й неідентифікованими; 5) комунікація за допомогою цифровізації зв'язків шляхом використання програмного й апаратного забезпечення на основі спеціальних протоколів» [2, с. 70].

Сфера діяльності кіберполіції відображена в законодавчих і нормативно-правових актах, що регулюють її діяльність [3; 4; 5]. Зазначені документи оперують термінами, серед яких виокремлюємо універсальні, а також специфічні терміни з інших галузей, порівн.:

універсальні – *громадяни, виробництво, об'єкт, система, аналіз, інцидент, метод, адреса, реакція* тощо;

комп'ютерні – атака, авторизаційні дані акаунта, багатосимвольні паролі, блокувати, двофакторна автентифікація, зламати акаунт, комп'ютер, конфіденційні дані, мережа «Інтернет», сумнівне гіперпосилання, фішингові посилання тощо;

юридичні – авторське право, бездіяльність, валютні операції, вимагання, вина, державна зрада, закон, законність, конституційні права, правовідносини, суверенітет тощо;

правоохоронні – відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, досудове розслідування, злочин, кіберполіція, кримінальне правопорушення, правопорушення, притягнення до встановленої законодавством відповідальності тощо;

власне кіберполіційні – інформаційна безпека, індикатори кіберзагроз, кардінг, кардшарінг, кеш-трапінг, кібератака, кібербезпека, кіберзахист, кіберзлочин, кіберзлочинність, онлайн-шахрайство, скімінг (шимінг), схеми зловмисників, фейкові збори, фішинг тощо.

Оскільки кіберполіційна термінологія перебуває на початкових етапах свого становлення, на сьогодні є недостатньо організованою, у термінознавстві постала проблема виокремлення, систематизації й упорядкування зазначених термінів, що допоможе правоохоронним органам керуватися у своїй діяльності обґрунтованим спеціалізованим тезаурусом.

Отже, термінологія кіберполіції – нова й динамічна система. Вона постійно розвивається й оновлюється. Спеціалізовані наукові або лексикографічні студії в цьому напрямі відсутні, тому дослідження зазначеної термінології становить перспективу подальших наукових розвідок.

Список літератури

1.

Кіберполіція України: Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кіберполіція_України#cite_note-2 (дата звернення: 05.11.2021).

2. Білобров Т. В. Адміністративно-правовий статус департаменту кіберполіції Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 209 с.

3. Закон України «Про Національну поліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.11.2021).

4. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 01.11.2021).

5. Наказ Національної поліції України від 10 листопада 2015 р. № 85 «Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України». URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/> (дата звернення: 01.11.2021).

ЧЕЛОВЕК – ЭТО ЦЕЛЬ ИЛИ СРЕДСТВО? ЦЕННОСТЬ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ НИЦШЕ.

Пациашвили Сергей,

магистр социологии

Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина

Введение: статья посвящена сравнительному анализу этической философии Канта и Ницше, в первую очередь относительно такого предмета, как аксиологический статус человека. Известно, что Кант и Ницше определяли этот статус совершенно противоположным образом. Кант выводил ценность человека из своего категоричного императива, утверждая, что человек – это цель, а не средство. Прямо противоположное говорит Ницше, когда утверждает, что человек – это средство, а не цель. Позиция Канта выглядит более выигрышной с этической точки зрения, позиция Ницше напоминает собой некий утилитаризм, овеществление человека и низведение его до предмета купли-продажи. Именно так долгое время интерпретировалось понимание человека у Ницше, и мы в данном исследовании показываем, что такая интерпретация является слишком далёкой от того, что имел в виду сам Ницше. Скептический взгляд на ценность человека уживался у Ницше со скепсисом по отношению к попыткам свести все человеческие отношения к рыночным отношениям выживания самых приспособленных. Сводить жизнь к выживанию Ницше считает недопустимым, стало быть, и понимание человека, как средства, намного глубже и сложнее, чем можно себе представить на первый взгляд.

Обоснование актуальности исследования: проблема ценности человека в философии Ницше и интерпретации его концептов неоднократно поднималась на ежегодных Ницше-семинарах в России, регулярным активным участником которых является автор статьи. По итогам конференции регулярно делаются публикации на сайте nietzsche.ru, где освещаются разные позиции в дискуссии. Также автор входит в исследовательскую группу философии Ницше в России и имеет ряд публикаций по данной теме на сайте nietzsche.ru. Актуальность исследования признана ницшеанским сообществом России.

Цели и задачи работы: цель данного исследования заключается в том, чтобы представить свежую, совершенно новую интерпретацию ряда концептов Ницше, в том числе и связанных с понимаем человека и сверхчеловека, и раскрыть то место, которое в его системе ценностей занимает человек.

Обзор источников: исследование в значительной степени опирается на сочинения Ницше, в особенности такие как "К генеалогии морали" и "Так

говорил Заратустра", вместе с тем приводятся исследования в биологии, включая самые недавние, которые связаны с критикой дарвиновской теории эволюции, исследования А. Захави и те места из книги Ч. Дарвина, которые критикует Ницше. Также связанные с концепцией дарящей добродетели у Ницше исследования антропологов, в частности – М. Мосса. Приводится сочинение Канта "Метафизика нравов", где его позиция по поводу ценности человека и недопустимости эвтаназии выражена наиболее выпукло. В качестве возражения позиции Канта приводятся не только взгляды Ницше, но и мнение врачей, как А. В. Зильбер, выступающих в защиту эвтаназии. Также в качестве иллюстрации позиции Ницше приводятся цитаты из античной литературы, на которую он в свою очередь опирался – сочинения Цезаря и Фукидида, а также современных антиковедов.

Описание методов и методик: автор использует в значительной степени сравнительный метод, показывая, насколько диаметрально противоположными являются позиции двух немецких авторов. Также используются данные научных статей по биологии, подтверждённые экспериментальными исследованиями.

Результаты исследования: удалось выяснить, что кантовское понимание человека, как цели непосредственное связано с пониманием жизни, как выживания, только не индивидуального выживания, а коллективного. Вместе с тем, ницшевское понимание человека, как средства, как раз позволяет жизни вырваться из порочного круга выживания.

Итоговые выводы: понимание человека как средства у Ницше вовсе не означает низведения человека до предмета купли-продажи. Если бы это было так, Ницше поддерживал бы дарвиновскую теорию о выживании самых приспособленных и не допускал бы добровольного ухода из жизни путём эвтаназии. Тем не менее, Ницше всегда с большой долей скепсиса высказывался о теории эволюции и считал, что каждый человек имеет право на достойную смерть и право воспользоваться услугами ассистента для такой смерти. Раз так, низведение человека до средства в понимании Ницше лишь означает, что человек может быть использован не для целей накопления, а для целей дарения, в качестве акушера для чужой щедрости.

Список литературы:

- Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни // Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни. Сумерки кумиров. Утренняя заря: сборник. Мн., 1997.
- Charles Darwin. On the origin of species by means of natural selection, London: Murray, 1859.
- Thomas Kiørboe, Mridul K. Thomas. Heterotrophic eukaryotes show a slow-fast continuum, not a gleaner–exploiter trade-off. Proceedings of the National Academy of Sciences, 2020;

- Пациашвили С., «Ницше и теория эволюции. Путеводная нить ницшеанства» (Доклад на Ницше-семинаре 17-18 октября 2020), сайт: <http://nietzsche.ru/>, дата обращения: 17.02.2021, URL: <http://nietzsche.ru/project/nietzsche-seminar/seminar2020/tesis/evoluc/>
- Zahavi, A. and Zahavi, A. (1997). The handicap principle: a missing piece of Darwin's puzzle. Oxford University Press. Oxford.
- Мосс М. Общества. Обмен. Личность. – М.: «Восточная литература» Ран, 1996.
- Ницше Ф. К генеалогии морали // Ницше Ф. Так говорил Заратустра. К генеалогии морали. Рождение трагедии, или эллинство и пессимизм: сборник. 2-е изд. Мн., 2001.
- Bentham, Jeremy. 1780. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, London: T. Payne and Sons.
- Malthus T. R. 1798. The Essay of the Population Principle. Oxford World's Classics reprint: xxix, Chronology.
- Социальный дарвинизм / Гофман А. Б. // Собаки — Струна. — М. : Советская энциклопедия, 1976. — (Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров ; 1969—1978, т. 24, кн. I).
- Душенко К. В. Человек человеку волк // История знаменитых цитат. — М.: Азбука-Аттикус, 2018. — С. 477—478. — 500 с
- История / Фукидид; пер. с др.-греч. Г.А. Стратановского.— СПб.: Азбука-Аттикус, 2018, С.299-300.
- Записки о галльской войне / Гай Юлий Цезарь; [пер. с лат. М. Покровского]. – Москва : Издательство АСТ, 2018, С.384.
- Зильбер А.В. Трактат об эвтаназии. Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского гос. университета, 1998. - 463 с.
- Кант И. Метафизика нравов // Сочинения. В 6-ти томах. Т. 4. Часть 2. М.: Мысль, 1965. С. 107-438, с. 464.

ИМАМ АБУ ЮСИР ӘЛ-БАЗДАУИДІҢ МАТУРИДИ МЕКТЕБІНЕ СІЦІРГЕН ЕҢБЕГІ

Сманова Нуржамал Әбдішукүрқызы

Сарыағаш медресе колледжінің ұстазы

Имам Әбу Юсир әл-Баздауи матуриди мектебінің жалғастырушысы ретінде ғана емес, әрі бұл ақида сенімінің белді өкілдерінің бірі болып тарих шесіресінде ойып тұрып орын алған ғалымдардың есебінде мәңгілік есте қалды. Оның еңбектерін алып қарайтын болсақ, Абу Ханифаның жолымен, Имам Матуридидің салып кеткен сара жолы арқылы жазылғанын көреміз. Әрине мұнымен шектеліп қалмай осы мәзһабтарды одан ары қарай дамытып, жаңа бір жүйелерді қалыптастырғанын Имам Әбу Юсир әл-Баздауидің еңбектері дәлел бола алады. Имам Әбу Юсир әл-Баздауидің әкесі мен атасы да Имам Матуридидің жалғастырушылары болды. Бұл ғалымдар қазіргі күнімізге дейін көптеген жағдайда Имам Ашғари салып кеткен мектептің өкілдерінен танымалдылығы жағынан кенжелеп қалуда. Бұған себеп, алдыңғы бөлімдерімізде Имам Матуриди не үшін танымал еместігін баяндап өткен себептер деп болжай ала аламыз. Имам Әбу Юсир әл-Баздауидің (Алла ол кісіні рахымы мен мейіріміне алғай) матуриди еңбегіне сіңірген еңбегі жайлы бөлім бізге де, келешек ұрпаққа да өз септігін тигізер деген үмітпен бөлімді бастауды жөн көріп отырмыз.

Насаф жерінің өкілдері болып саналатын ғалымдар Самарқанд қаласында діттеген мақсаттарына жету жолында аянбай тер төгіп жатқан кезде, қоғамдық-саяси қақтығыстардың салдарынан ол мекеннен кетуге мәжбүр болған еді. Солардың ішінде Абу Юсир Мухаммад ибн Мухаммад ал-Баздауиде бар еді. Сонымен қатар оның серігі Абу Муин ан-Насафи де кетуге мәжбүр болды. Сөйтіп Имам ал-Баздауи отбасымен бірге Бұхараға қонысаударды. Имам Матуридидің жолын жалғастырған ғалымдар атап айтқанда, Садру ал-Ислам Абу Юсир ал-Баздауи және Абу Муин ан-Насафи шафиғи-ашғари ғалымдарына қарсы тұру барысында үлкен рөлге ие болды. Имам Баздауидің кәләм ілімі туралы шығармалары ашғарилерге қарсы үлкен соққы болып саналды. Берілген деректерден шығатын қорытынды Имам Баздауи және оның жақтастары Имам Матуридидің ұстанған жолын жоғалтпау мақсатында аянбай тер төккенін көре аламыз. Олардың кейбір жерде ашғари мазһабымен келіспеген жерлерде оларға тұшымды жауаптармен қайран қалдырғанына осы бір мәлімет дәлел бола алады.

Имам Әбу Юсир ал-Баздауидің (Алла ол кісіні рахымы мен мейіріміне алсын) Матуриди ақыдасына басты бір сіңірген еңбегі ретінде көрінген бір амалы ол – Абу Мансур ал-Матуридидің білімін ретке келтіргендігі және Имам Матуридидің маңызды еңбектерін «Китабу ат-Таухид» және «Китабу ат-Тауилаат» саралап жүйеге келтіргендігі және барлық Ханафи мектетеріндегі иләһият бөлімдері Имам Матуриди іліміне өзгерістер енгізіп, одан ары қарай дамуына себепкер болды. Әрине бұл жетістіктердің өзі қазіргі күнге дейін Имам Матуриди ілімінің жойылып кетпей, жалғасып келе жатқандығына басты

себептерден деп есептеуге әбден болады. Имам ал-Паздауи Матуридитаңушысы ретінде тарихта қалса да, әлі күнге дейін бұл имам жайлы толық зерттелген еңбектер сирек кездеседі.

Һижри 481 жылы тамыз-қыркүйек айларында (миләди 1088 жылы) Мәлік-Шах селжұқ әскерлері Ахмад ибн ал-Хидри басқарып отырған Самарқандты қоршауға алған кезде, Әбу Юсир ал-Баздауи әлі де қаланың ішінде болатын. Сол кезеңде жазған басты еңбектеріне Имам Әбу Юсир ал-Баздауидің (Алла ол кісіні рахымы мен мейіріміне алсын) мына екі еңбекке баса назар аударылады: «Мағрифату ал-хужаж аш-шарғий» және «Китабу усул ад-Дин». Усул ад-Дин және Усул ал-Фикһтан маңызды шығармаларының болуы бұл сирек кездесетін жағдайлардан болып саналады. Бұл құбылысты Фахру ал-Ислам ал-Баздауи, Махмуд ибн Зәйд ал-Ламишиден (139/1144 жылы қайтыс болған) және Хафиз ад-дин Абу Баракат ан-Насафиден де көруге болады. Матуриди өкіледерінің қайсібірін алып қарасақ та, екі ғылым саласын бірдей деңгейде зерттеп қарастырған. Имам Абу Юсир ал-Баздауиде бұл ғалымдардың қатарынан екендігіне осы бір дерекке көз жүгірту арқылы ойымызды топшылаймыз. Имам ал-Баздауи ақида іліміне ғана өзіндік көзқарастар айтып ғана қоймай, фикһ саласында да өзідік көзқарастармен ерекшеленген.

Имам Әбу Юсир ал-Баздауидің (Алла ол кісіні рахымы мен мейіріміне алсын) айтуы бойынша фикһ ілімі мына нәрселерді зерттейді: заңды шариғат қағидаларын (әл-ахкам аш-шарғий), сондай бұл қағидалар Құранмен, Сүннет және Ижмағпен (сахабалардың бір ауыздан құптаған шешімдері) бекіген заңды шариғат қағидаларын зерттеумен айналысады деп қорытынды шығарады. Имам Баздауи ал-Жассастың ізінше қияс жайлы сөз қозғап, қияс ол Құранға еш қосымша емес, сүннет және ижмағқа да енгізілмейді дегеннін көре аламыз. Имам Әбу Юсир ал-Баздауидің (Алла ол кісіні рахымы мен мейіріміне алсын) бұл тұжырымынан біз мынадай түйін шығара аламыз: Абу Ханифа мәзһабы бойынша қияс дәлелге алынбайды, басқа мәзһабтарда алынса да, дейтұрғанмен біздің мәзһаб өкілдері көбіне Құран, сүннет, ижмағқа жүгінген. Имам Баздауиденде бұл көріністі көре отырып, Имам Абу Ханифа салып кеткен фикһ мектебіне де, Имам Матуриди Имам Абу Ханифа ақида мектебінің жалғастырушысы салып кеткен сара жолына аянбай еңбек еткендігін, бұл мәзһабтардың ары қарай жандануына үлкен үлесін қосқан бірден бір ғалым екендігін көре аламыз.

Имам Әбу Юсир ал-Баздауидің «Усул ад-дин» еңбегіндегі бөлімдердің бірі ол адасушы топтарға байланысты қарастырған. Имам Баздауи негізгі 72 топ өкілдерін және олардың жолдары жайлы баяндағанын көреміз. Имам Паздауи өзінің ізашары ретінде жиі Абу Мутиғ ан-Насафи еске алады. Бұл ғалым екеуінің арасын байланыстыратын көптеген жағдайлар бар, алайда Имам Баздауи оның уақытында өзіне қарсы болған, талас-тартыста болған муржид адасушы ағым Абу Мутиғ ан-Насафидің өмір сүрген дәуірінде аз болғанын және сол дәуірде каррамия тобының шыққандығын алға тартады. Бұл каррамия тобы – мужассималар (мазһаб аһ ал-бидғ) тобынан еді. Қалған еңбектерін Имам Әбу Юсир ал-Баздауи «ал-Жамиғ ас-Сағир» еңбегінде баяндаған деген мәліметтер кездеседі. Бірақ бұл еңбегі біздің күнімізге жетпеген. Әрине Имам Баздауиде

көптеген еңбектер жазған, алайда жазған еңбектері адасушы топтардың әсерінен, сол кездегі әлеуметтік-саяси мемлекеттер арасындағы қақтығыстар кесірінен бізге дейін жетпей қалған. Имамның өз заманындағы адасушы топтарға қайтарған жауаптары біраз топтардың әлсіреп, кейін жоғалып, жойылып кетуіне душар еткендігін алдың баяндаған деректерден қорытындылауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Шәмсу әд-дин әз-Зәһәби. Сияр ә'ләәм ән-нубәлә. – Бейрут,: «Байат әл-Әфкәәр әд-Дәулияти» баспасы, 2004. – 681 б.
- 2 Хамидуллах М. Ислам ансиклопедиясы. – Стамбул,: «Түркия Диянәт Вакфы» баспасы, 2007. – 34/588 б.
- 3 Әбу Юсир әл-Баздауи. Усул ад-дин. – Каир, : «әл-мәктабату әл-әзһәрия ли әт-турас» баспасы, 2011. – 271 б.
- 4 Қ.Е. Сейтұлы. Матуриди ақидасы. – Алматы, : «Көкжиек» баспасы, 2011. – 175б.
- 5 Муминов А.К. Ханафитский мазхаб в истории Центральной Азии. – Алматы, : «Қазақ энциклопедиясы», 2015. – 382 б.
- 6 Сейтұлы Қ.Е. Ислам ақидасы. – Алматы,: «Көкжиек» баспасы, 2014. – 320 б.
- 7 Нажмуд әд-дин ән-Насафи. Шарх әл-ақайд ән-Насафия. – Бейрут,: «Байат әл-Әфкәәр әд-Дәулияти» баспасы, 2011. – 690 б.
- 8 Әбу Мансур Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Махмуд әл-Матуриди. Китабу әт-Таухид. – Бейрут,: «Дару ас-Саадир» баспасы, 2010. – 538 б.

КИТАЙСЬКА РАКЕТНО-ЯДЕРНА ДОКТРИНА У СУЧАСНИХ УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

Мироненко Вячеслав Володимирович

кандидат технічних наук,
Центр воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету
оборони України ім. І. Черняхівського

Одна з держав, що перебуває у статусі офіційного власника ракетно-ядерних озброєнь – Китайська Народна Республіка, пройшла достатньо обособлений розвиток доктринальних основ політики у сфері ракетно-ядерних озброєнь. Зокрема, Реальне наповнення ядерної стратегії Китаю з самого моменту появи у нього ядерної зброї залишається прихованим, а склад ядерних арсеналів ніколи офіційно не публікувався. Пекін, не будучи учасником міжнародних режимів з контролю над наступальними озброєннями, обмежений, по суті, тільки вимогами Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, до якого він приєднався в 1992 р. Офіційна позиція країни по питанню про застосування ракетно-ядерних озброєнь зводиться до набору тез, які Пекін оприлюднив відразу після свого першого ядерного випробування в 1964 р. Надалі ця позиція повторювалася з незначними доповненнями [1, с. 82].

Згідно з офіційними китайським поглядам, головною метою всіх країн світу в області ядерної політики має стати всеосяжне і повне ядерне роззброєння. Володіння ж власним ракетно-ядерним потенціалом підноситься Китаєм як мінімально допустимий вимушений відступ від цього принципу, зроблений в умовах несприятливої зовнішньополітичної обстановки з метою обмеження зовнішніх загроз національній безпеці [2, с. 48].

Наразі Китай – єдина з великих держав, яка на офіційному рівні має зобов'язання про незастосування ракетно-ядерних озброєнь першим, причому без жодних застережень. Зазвичай вважається, що ядерна держава, яка прийняла зобов'язання про незастосування ядерної зброї першою, спирається на концепцію і засоби відповідного (другого) удару. Однак, за загальноприйнятими оцінками, китайські стратегічні ядерні сили (СЯС), так само як і системи попередження про ракетний напад, інфраструктура пунктів бойового управління та зв'язку занадто уразливі, щоб забезпечити можливість удару у відповідь після гіпотетичного ядерного удару США або Росії. Виходячи їх цих міркувань, експерти розглядають офіційну доктрину КНР як переважно політико-пропагандистській інструмент (на кшталт радянського зобов'язання про незастосування ядерного озброєння першим від 1982 р.), що не відображає реального оперативного планування СЯС, які в дійсності націлені на попереджуючий удар [3, с. 10].

Зіткнувшись з реаліями міжнародної обстановки, Китай значно скорегував свою політику, приділяючи особливу увагу відносинам з великими державами, зміцнюючи добросусідські і дружні відносини з сусідніми країнами і проводячи незалежну і вільну зовнішню політику. Нова роль Китаю в світовій політиці, з безпрецедентними темпами економічного розвитку, призводить до деяких коректувань в доктрині зовнішньої політики Китаю. У зовнішній політиці уряд поєднує старі і нові погляди на світ і місце Китаю в світі. З одного боку, Пекін охарактеризував зовнішню ситуацію як сприятливу для здійснення китайських реформ і висловив готовність вступати в міжнародні відносини і на цій основі співпрацювати зі світовими центрами сили. З іншого боку, Китай йде корінням в недавнє минуле, прагнучи зайняти позицію лідера в країнах, що розвиваються в боротьбі проти міжнародної гегемонії. Китайський уряд назвав нинішній міжнародний політичний і економічний порядок «несправедливим» [4, с.543-544; 5, с. 15].

Унікальність положення КНР серед інших членів ядерної «п'ятірки» полягає в історичній і культурно-політичній відособленості. Китай не входить в число країн – засновників режиму нерозповсюдження, ніколи не брав участі в гонці ядерних озброєнь і біполярному стримуванні і не співпрацював тісно з іншою ядерною державою. Пекін дотримується особливого розуміння транспарентності ядерних сил – виділяючи принцип незастосування ракетно-ядерних озброєнь першими на протипагу «не таких ясних намірів західних країн», а не за допомогою розкриття військово-технічних характеристик. На адресу китайського керівництва звучить критика з приводу «розхитування» ядерної монополії постійних членів РБ ООН, допомоги Пакистану в набутті ядерного озброєння для стримування Індії, передачі ядерних технологій Алжиру і Ірану. За свідченням дослідників в інтересах КНР дійсно сприяти горизонтальному поширенню, але поодинокі випадки обмеженої технологічної допомоги можуть служити меті сприяти підтримці зв'язків з «опонентами своїх опонентів» [6, с. 160].

У китайській «Білій книзі» під назвою «Китайська національна оборона в 2010» міститься заклик до всіх ядерним державам «відмовитися від політики ядерного стримування на основі застосування ядерної зброї першими, прийняти беззастережне зобов'язання ні за яких умов не використовувати і не загрожувати застосуванням ядерної зброї проти неядерної держави або зони, вільної від ядерної зброї ... Ядерні держави повинні вести переговори і укласти договір про незастосування ядерної зброї першими один проти одного» [7]. Проте, досить обережно проведена Китаєм програма модернізації та нарощування ракетно-ядерного потенціалу, у всякому разі, в тій мірі, в якій про це відомо дослідникам, в першу чергу має, мабуть, статусний характер. Але це ні в якій мірі не виключає націленості програми на посилення потенціалу ядерного стримування щодо США, Індії та Росії [8, с. 70].

Таким чином, китайська ракетно-ядерна політика стримування і нерозповсюдження ядерної зброї у доктринах Китайської Народної Республіки побудована на різновекторних заходах щодо загроз: від превентивних ударів, до відмови від першого застосування. Водночас варто зазначити, що серед інших

доктрин, ідеологія незастосування ядерної зброї першою і упередження від розповсюдження найбільш повно і структурно сформульована у доктринальних нуклеарних положеннях КНР, попри тоталітарний політичний режим, що панує у цій державі. Позаяк дані положення повною мірою кореспондуються із існуючою міжнародно-правовою базою щодо недопущення і використання ракетно-ядерних озброєнь у військових конфліктах.

Список літератури:

1. Богданов К.В. Ядерные силы и ядерная стратегия Китайской Народной Республики. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2018. Т. 11. № 6. С. 81-95.
2. Lewis J., Xue Litai (2012) Making China's Nuclear War Plan. *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol. 68, no 5, pp. 45–65.
3. Современные ядерные доктрины государств Авт. коллектив А.Г. Арбатов., В.З.Дворкин, С.К. Ознобищев, М.: ИМЭМО РАН, 2010. 69 с.
4. Аббасбейли А.Н. Мировая политика. Баку: 2011. 582 с.
5. Аллахвердиев Рамиль Ариф оглы. Геополитические аспекты современных военных стратегий ведущих государств мира. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2020. Т. 9. № 3(32). С. 13 – 16.
6. Крашенинникова Л.С. Влияние китайской стратегической культуры на ядерную политику КНР. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 25: Международные отношения и мировая политика*. 2015. № 3. С. 142 – 168.
7. China's National Defense in 2010: II. National Defense Policy China.Org.Cn URL : http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-03/31/content_22263420.htm
8. Перспективы участия Китая в ограничении ядерных вооружений. Под ред. А.Г. Арбатова, В.З. Дворкина, С.К. Ознобищева. М.: ИМЭМО РАН, 2012. 83 с.

ПОНЯТИЕ НАЦИЯ И ДРУГИХ КАТЕГОРИИ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП

Набиев Вакиль Гусейнович

Докторант PhD Казахского
национального педагогического
университета имени Абая
Г. Алматы, Казахстан

В современном Казахстане вопрос понимания нации остается спорным. Значительная часть исследователей и политиков определяет нацию как этноним, то есть высшую форму этнического развития. Кроме того, подтверждается подход, связанный с представлением нации как политически организованной общины, гражданством входящих в нее лиц.

Как отмечает казахстанский ученый Р. Б. Абсаттаров: "нация - это особая социально-этническая общность, формирующаяся на протяжении длительного исторического периода в результате объединения, "смешения" представителей различных племен, национальностей, даже национальностей и рас. Это социально-этническая общность, возникшая на основе таких устойчивых признаков, как экономические связи, территория, язык, государство и ментальная структура, которые проявляются в особенностях его культуры и повседневной жизни" [1]

Современные подходы к пониманию сущности нации связаны друг с другом, а также с системами методологии исследования, логики и политической практики, которые они определяют. Если исходить из понимания нации как этнонима, то можно выделить:

во-первых, иерархическую подчиненность этнических групп и закономерность их разделения на нации (государствообразующие, титульные, коренные народы, меньшинства, национальные меньшинства [2].

Среди них титульные лица назывались государственными структурами этническими группами, присваивая им свои имена. Иногда их называют "коренными", что неправильно. В международной практике, согласно МОТ 1989 года, байырские народы называются этническими группами, ведущими племенной образ жизни, то есть байырскими народами. В политической практике термин "коренная" этническая группа используется для обозначения права на дополнительные политические, экономические и социальные отношения;

во-вторых, политика этнической группы, единство этнической группы и правительства, создание этнически ориентированного государства (или политического режима) и стремление высших этнических групп установить свои ценностные критерии (для какой-либо цели) для этнических групп, статус которых не очень высок в системе этнической стратификации;

в-третьих, благодаря деполитизации этноса, как одному из важнейших условий укрепления связей правового государства и активизации становления гражданского общества, появляется реальная возможность формирования

государственной стабильности, создаются сами слои этнических групп-их регуляторы, стадо этнических групп заменяют стадо правами и свободами человека-гражданина;

в-четвертых, десять ценностей толерантности формируются как формирование позитивного отношения к этнокультурному разнообразию, его сохранение и развитие в интересах каждого из них [2].

Как справедливо отмечает А. С. Панарин, " политическая нация-это перерождение в этнические и конфессиональные различия, в данном случае она повышает свой политический статус и приобретает сугубо социокультурное содержание. В случае, когда "конечный" продукт политической системы имеет политическое национальное происхождение, общества успешно решают важнейшую задачу: формирование национальной цели, национальных интересов, безопасности и приоритета. Если общество строится как политический субъект, объединяющий свою идентичность, то" национализм", "шовинизм" и т.д. они формируют национальные цели, не опасаясь власти [3].

Система категорий теории нации Р.А.Чиловой развивалась разнообразно и плодотворно, считая, что без единства научного, гносеологического, исторического и социального подходов к изучению структуры национальной жизни, выраженной в категориях и понятиях, она не может быть раскрыта [4].

Н. А. Умралиев рассматривает проблему сохранения категориального аппарата теории нации, разделяя их на две категории: вещи, характеризующие, с одной стороны, видимые реальные, объективные явления, тенденции, процессы национальной жизни, а с другой-механизмы адекватного управления национальными процессами, создаваемыми обществом. В политически организованном обществе всего народа республики, имеющего яркую историю, экономическую, политическую, духовную и культурную историю, как в Кыргызстане, так и в Казахстане, существуют ведущие объективные основы формирования нации. Особо следует отметить модель развития, отрицающую" этнический фактор " и его значение в жизни общества и человека [5].

Нация не разрушается в соответствии со своей гражданской целью, а, напротив, открывает широкие возможности для этнического самосознания, пытается создать самостоятельные общественные институты, организации, культурные центры для решения различных проблем, связанных с этнической защитой, объединением граждан на этнической основе, используя этническую идентификацию в личном деле граждан.

Одним из современных переводов проблемы гражданского общества Т. Маршал называет гражданина "полной возможностью для любого общества", равными правами и обязанностями для индивидов, правом и ответственностью, свободой и ответственностью, определяемой как социализация равенства с особым социальным статусом (этнонизация, не основанная на классовом, равенстве). он взял революционные восстания, чтобы реформировать существующее общество и превратил его в "разрешенную систему права и справедливости". Только на этом основании любая этническая общность получает меру свободы, определенное отношение к внутреннему и внешнему состоянию другой этнической группы, государства, в котором нет диктатуры власти. Модель

межэтнического взаимодействия слабо адекватно отражает стратегическое направление развития человеческого общества [6].

В системе межэтнического взаимодействия этнические меньшинства занимают важное место термин "национальные меньшинства", которое часто встречается в работах казахстанских исследователей.

Характер и качество участия государства, доминирующей этнической группы в этих группах населения Казахстана являются важнейшими критериями для определения того, заботится ли страна о правах и свободах человека, нравственности демократии и общественно-политической системы, образе жизни в целом. В связи с этим возникает вопрос: по каким параметрам определенные этнические группы должны быть отнесены к этническим меньшинствам?

После Октябрьской революции термин "иностранцы" стал заменяться другими понятиями, такими как "нация", "нация", "малые народы", "нации", "национальные меньшинства". Первоначально термин "национальные меньшинства" не имел научно обоснованного определения и использовался в отношении всего нерусского населения. Но в политическом смысле он имел совершенно другое содержание, чем термин "иностранцы". Одним из первых документов советского правительства, принятой 2 ноября 1917 года, декларация прав народов России провозгласила свободное развитие национальных меньшинств и этнографических групп, проживающих в России, то есть положение об этой категории населения страны было подчеркнуто.

Для них было провозглашено право на свободное развитие и гарантирована гарантия такого развития, представители которого будут равными гражданами Советского государства. Впоследствии вопрос о национальных меньшинствах всегда звучал в политических документах: Конституции, решениях партийных съездов, постановлениях правительства. Если говорить о содержании термина, то они, как правило, представляют собой небольшую часть нации, нации или другой этнической общности (не общей), которая очень компактно проживала среди иностранного населения.

При этом их характерными чертами являются язык, психология, традиции, быт, культура и т. народы, жившие на территориях, исторически сложившихся на протяжении веков, по разным причинам стали неотъемлемой частью российского государства - такие народы нельзя считать национальным меньшинством в своей целостности и качественной определенности. Этот принцип стал основой для самоопределения и создания национальных структур-автономных и суверенных республик, многих этнических общностей, в том числе казахов [7].

В то время такое решение национальных и этнических проблем носило поистине революционный, гуманистический характер, что оказало большое влияние на ход национально-освободительной борьбы народов от колониального господства. Это исторический факт.

Термин "национальные меньшинства" официально начал использоваться в конце 30-х годов. В СССР, когда в основном решался национальный вопрос, достигалось политическое, правовое и реальное выравнивание всех национальностей и народностей (в терминологии того времени), создавались гарантии этого равенства, обеспечивалось право на развитие национальной

культуры и т.д. В таких случаях этот термин не мог адекватно отражать ситуацию в национально-этнической сфере, поэтому, по мнению партийных идеологов, он исторически устарел. Считалось, что качественно новые задачи, стоящие перед страной, требуют новой терминологии. Одним из них стал термин "граждане некоренной национальности", встречающийся в документах XXVI съезда КПСС. Суть его состоит в том, что все граждане любого национально-государственного образования (коренные, т. е. народы, давшие название форме национально-государственного самоопределения, а также не коренные народы должны обладать равными правами и осуществлять их одинаково во всех сферах общественной жизни: экономической, политической, социальной, духовной и культурной [8].

Таким образом, мы видим, во-первых, термины в отрасли; межнациональные отношения всегда имели определенный политический, правовой и социальный смысл; во-вторых, они были тесно связаны с изменением реальной ситуации и служили средством выражения проблем и задач, стоящих перед страной.

После распада СССР и обретения независимости от государств на его территории термин "национальные меньшинства" был вновь введен в политический и научный оборот способом, адаптированным к современным условиям. Прилагательное "Национальный" было правильно изменено на "этнический".

Наиболее полное определение этнических меньшинств дано Л. М. Дробышевой. По его мнению, к таким группам следует отнести "группы населения, которые, во-первых, меньше этнического большинства в государстве, во-вторых, не доминируют, а стоят на третьем месте, имеют этнокультурную специфику и хотят ее сохранить". Они могут быть частью этнонации, живущей вне основной территории самоопределения последнего (грузины в России, татары в Сибири и др.); это может быть группа людей, которые сохраняют свою идентичность, но широко распространены во многих странах и не имеют своего государства (курды, цыгане и т. д.); ими могут быть жители внутренней колонизационной зоны (эвены, чукчи и др.); В конечном итоге группа граждан, переехавших на постоянное место жительства, - бывшие иммигранты (Волжские немцы, испанцы в России и др.)" [9].

Это определение позволяет классифицировать этнические меньшинства в Казахстане в соответствии с этими характеристиками. Однако возникает вопрос: насколько термин "этнические меньшинства" отражает отношения в национально-этнической сфере общественной жизни страны? На наш взгляд, полного совпадения нет. Во-первых, в этом случае не учитывается социальный статус наций и тесно связанных с ними социально-психологических характеристик. Например, русские, курды, украинцы, узбеки, немцы, татары и т. д. представители таких этнических групп, хотя и меньше титульной этнической группы, не уступают ее социальному статусу. Поэтому их можно отнести к этническим меньшинствам.

На наш взгляд, правомерно рассматривать понятие "национальное меньшинство" в двух значениях: широком и узком. Меньшинство, как правило, нуждается в защите, поэтому в узком смысле оно является политико-правовой

категорией и действует в том смысле, в каком оно представлено в международных и внутренних правовых документах.

В широком смысле национальное меньшинство включает в себя определенный континуум - из групп иммигрантов, недавно прибывших в страну и поселившихся на ее территории, сосредоточенных в компактной зоне коренных этнических групп, составляющих меньшинство на своей территории. Этот континуум имеет много промежуточных состояний. Одним из таких государств является диаспора, которая наряду со всеми рассмотренными выше понятиями имеет этнический состав: место расселения, некоторые организационные формы его функционирования, которые развивались в течение длительного времени и придавали ему устойчивость. Следует отметить, что ситуация осложняется неразвитостью понятийного аппарата и, прежде всего, определением понятия "диаспора" [9].

Прежде всего отметим этимологию слов. Термин "Диаспора" происходит от греческого языка *διασπορά* (рассеяние), что означает присутствие большей части населения за пределами страны происхождения. Что касается исторического факта, то появление диаспор на исторической арене связано с событиями VII века. После завоевания Палестины Вавилонским правителем Навуходоносором II евреи были насильственно перемещены в Вавилонию, где они жили до завоевания персидского правителя Кира. Это понятие, применимое к конкретному народу, позднее стало применяться ко всем этническим группам, которые в ходе исторического развития человечества по тем или иным причинам отделились от своего народа и не только жили, но и сохранялись как особая этническая общность. В дальнейшем понятие "диаспора" стало использоваться применительно к религиозно-культурным группам населения, вынужденным жить среди представителей другой религии или иной культуры.

В средние века число таких диаспор постоянно росло после завоеваний, войн, этнических и религиозных преследований, угнетений и ограничений. В этом контексте особое внимание уделяется судьбе армянского народа: его диаспора в основном датируется XIV веком.

Новая и новейшая история открыла новую страницу: диаспоры стали появляться в связи с экономическими изменениями, требующими значительных трудовых ресурсов (США, Канада, Латинская Америка, Индия, Южная Африка, Австралия). Причина, по которой диаспоры получают образование за пределами своей истории

Для ряда народов нашей Родины возникла необходимость использования рабочей силы в области притеснений и ограничений в общественной жизни, которые можно трактовать как аграрное переселение, этнические преследования (поляки, ирландцы, немцы, итальянцы и др.). С точки зрения на развитие этнических групп диаспоры всегда служила и служит важнейшими каналами социокультурного взаимообогащения народов.

Необходимо отметить, что распад СССР привел к созданию новых независимых государств.

Вновь созданные государства по своему составу являются многонациональными. Поэтому для каждого из них остро встала проблема

социальной интеграции этнических групп или диаспор, возникших за пределами их государств в результате распада СССР.

Статус диаспор в новых государствах имеет свою специфику, которая связана с государственной этнической политикой, количеством диаспор и их компактным уровнем жизни, уровнем межэтнической напряженности в регионе и другими факторами. Но поскольку их проблемы были в ближайшем будущем среди жителей унитарных государств, диаспоры столкнулись с положением национальных меньшинств. После того, как вновь созданные страны приняли законы о гражданстве, государственном языке, миграции, они почувствовали ухудшение своего положения, были вынуждены приспосабливаться к новым условиям, решать вопросы о гражданстве и месте новых государств в политической и социальной сфере, что связано с большими, в том числе психологическими трудностями [10].

В заключение следует отметить, что глубокий анализ проблем, связанных с современным состоянием и перспективами развития диаспор, имеет не только научное и образовательное, но и политическое, социальное и гражданское значение. Это может быть причиной действий, направленных на разрешение кризисных моментов в жизни общества.

К сожалению, политические науки не могут похвастаться глубоким, подробным изучением этого вопроса. Вместе с тем его значимость заключается в том, что реальное влияние диаспор на жизнь национально-территориальных и государственных структур с каждым днем возрастает, и многие из них становятся влиятельным фактором в решении не только социокультурных, но и экономических и политических проблем.

Список использованной литературы:

1. Абсаттаров Р.Б. Национальные процессы: особенности и проблемы, Алматы: Ғылым, 2005.С.56
2. Электронный ресурс <http://medpsy.ru>
3. Пакарин А.С. Политология Н.1999, С.73
4. Голенков З.Т., Витюк В.В. и др. Становления гражданского общества и социальная стратификация. Социологическая исследования. 2015. №16. С.16
5. Понятие и роль этнической диаспоры в адаптации мигрантов // Электронный ресурс <http://elibrary.ru>
6. Понятие и роль этнической диаспоры в адаптации мигрантов // Электронный ресурс <http://elibrary.ru>
7. Иларионова Т.С. Этническая группа: генезис и проблемы самоидентификации (теория диаспоры) – М., 1994.С29
8. Этносоциальные проблемы города.-М., 2006.С.98.
- 9- Л. М. Дробышевой. Дробышева Л.М.Этносоциология - Учебное пособие - Глава: Глава 2 теоретические вопросы этничности - М., 2003.С.28.
10. Чаптыкова, Татьяна Ивановна диссертация ... кандидата социологических наук: 22.00.01 Москва 1997 <http://dlib.rsl.ru>

LIFE MEANINGS FORMATION AS A FACTOR OF DRUG ADDICTS BEHAVIOR CORRECTION

Lavrinenko Vitalii

Candidate of Science in Psychology (PhD),
Assistant Professor of the Psychology Department,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

The actuality of this problem is due to the significant increase of people who use drugs number in recent years in our country. Drug use significantly affects a person's psychological health (causes psychological maladaptation, loss of life meaning, abandonment and helplessness feelings, antisocial behavior manifestations, addictive behaviors, focus on constant pleasure predominance, etc.). The psychologist's practical work with the drug addict's meaning sphere acquires special significance if we consider meaning as the highest integrative basis of personality, which determines the specifics of its consciousness and behavior, goal setting and lifestyle.

The purpose of this work is to theoretically substantiate the life meanings phenomenon as a factor in the drug addict's behavior and to create a program of their psychological correction.

According to the purpose it is possible to formulate the following tasks of thesis: 1) to carry out the theoretical analysis of drug addicts meanings features, their structural and semantic characteristics; 2) to determine the personality's meaning sphere diagnosing methods; 3) to develop a drug addict's new life meanings formation program.

Results of the problem theoretical analysis. The solution of this problem requires the definition of individual's meanings as the center of his life activity psychological features. The problem of meanings and life orientations was studied by G. Ball, B. Bratus, B. Zeigarnik, K. Karpinsky, D. Leontiev, J. Olney, S. Rubinstein, P.T.P. Wong and others. Thus, meaning can be defined as a universal basic mechanism of human consciousness and behavior, the basis of his personality [2]. The meaning of personality is defined as a kind of life task, a way of organizing consciousness, interpretation of the world and life in general. The concept of "meaning" can be considered in three aspects: ontological, phenomenological and aspect of activity. The most important is the ontological, where the meaning is considered in the context of the life world and the subject's relationships system [1, 2].

Understanding the essence of human meanings is based on the principle of existential mediation of semantic reality, which stems from the conditionality of meaning by unique human experience and biography (D. Leontiev [2], J. Olney [9]). In this case, the meaning is a complex phenomenon that is realized in such personality structures as personal meaning, meaning instruction, motive, meaning disposition, meaning construct and personal value. The meaning of life is defined as a concentrated

characteristic of the core and generalized dynamic meaning system responsible for the general direction of the subject's life [2].

The idea of combining individual psychological and culturological factors in the value-meaning sphere formation process of the individual is confirmed by P. Wong [11]. In particular, describing the two-factor meaning sphere developed model, he determines that the system of personal meanings is formed at the intersection of individual differences and personal resources, on the one hand, and cultural and contextual influences, on the other. In this case, contextual influences are defined by the researcher as specific socio-psychological conditions in which the individual is, and against which its life meanings are formed.

In this context, V. Lavrinenko [1] defined the concept of value-meaning consciousness of the individual. Value-meaning consciousness V. Lavrinenko defined as "top", holistic, integrative formation of personality, which reflects the main vectors of a certain structured human understanding of their "I", the surrounding subject and social reality in the form of meaning constructs and narratives based on the integration of their own life experience, taking into account the current discourses of social existence and the context of activity [1].

The meaning sphere of a personality is quite dynamic, constantly changing during his life. The important nature of meanings for the active way of life implementation is confirmed by the loss of human life meaning, the emergence of "existential vacuum" (by W. Frankl [5]), as a result of which man finds himself in a situation of uncertainty. This phenomenon is manifested in apathy, emptiness and meaninglessness of life, can cause "noogenic neurosis". The impossibility of overcoming the latter is expressed in alcoholism, depression, deviant behavior, suicide, maladaptation and drug addiction as an attempt to replace the meaning of life with drugs, to find the meaning of life in it [5].

Loss of meaning in life is also expressed in metapathology (by A. Maslow [3]), which leads to the desire for death, feelings of devastation, alienation from other people and the emergence of various types of addiction, including drugs. This dependence may also be associated with inadequate meaning guidelines of the individual as a consequence of compensation for inferiority complex or reflect the immaturity of the individual lifestyle (according to A. Adler); be a limitation in the process of individuation and an obstacle to achieving self (according to K. Jung). The meaning sphere of the drug addict is focused on the hedonistic version of human life, which is determined by two affects: pleasure and suffering, all their behavior is a ratio of these experiences [2].

People with drug addiction have certain features of the meaning sphere, which are expressed in its structural and substantive characteristics. In the structure of the drug addict's meanings there is its general simplification, convolution, which signals a certain loss of vital meanings. Particularly significant is the structural fragmentation and incoherence of meanings in addicts, the inability to build a hierarchy of semantic structure, which is expressed in their perception of life as a series of unrelated situations that are not united by common goals, beliefs of the individual [6].

Among the content characteristics of this category of people meaning sphere, the most pronounced are the isolation on oneself, one's own inner world; they attach great

importance to pleasure, are characterized by a "desire for thrills", which is expressed in hunger for sensory stimulation, which provides them with drugs. Such people are focused on the usual forms of behavior, do not want to change them [10]. Due to self-centeredness and simplification of the meaning sphere, drug addicts have a predominance of following current needs, focusing on their immediate satisfaction, gaining psychological comfort, which is one of the most important values for them [8]. The actual needs of such people determine the meanings of specific actions, while losing the complex polymotivated nature of their actions and significantly narrow the time perspective of meaning reality. They are focused on satisfaction at specific points in time, but can not predict their activities in advance. As a result of drug addiction there are violations of meaning regulation of behavior, which is expressed in spontaneity, inability to implement meaning attitudes in real activities, the manifestation of specific protective mechanisms in the form of drug addiction denial [7].

The main attention in the context of psychological correctional work with this category of people is paid to the people with drug addiction meanings of life formation. To this aim, we have created a training program based on the guiding principles of the existential-humanistic approach in psychology. The basic idea of this program is the position that everyone has all the strength in a potential state to overcome life's difficulties, the formation of life meanings, their implementation and self-actualization.

The purpose of the program is to form the personality's meaning sphere, change its structural and substantive components and a new perception of the boundaries of one's own self, which will serve as a basis for developing new motives, changing the processes of goal setting.

To test the effectiveness of the program, it is proposed to conduct a diagnostic section before the correction and after its completion, which aims to determine the characteristics of the drug addict's meaning sphere. Diagnosis should be performed in accordance with the principles adopted in psychological science and meet the psychometric requirements for diagnostic tools, the objectivity of the data obtained and the representativeness of the sample. For this purpose, the methods "Questionnaire of the meaning of life crisis" (by K.Karpinsky) can be used; test "Purpose in life" (J. Crambo, L. Maholik); "Questionnaire of self-relation" (V.Stolin, S. Pantileev); "Test of meaningful life orientations" (D. Leontiev); "Personal Orientation Questionnaire" (E. Shostrom); "Methods of boundary meanings" (D. Leontiev) [2].

The training program consists of 13 classes, which are combined into four stages of work with the meaning sphere of the client.

The first stage – "Development of client self-awareness" (3 lessons). Its purpose – to outline the unique human experience, the experience of their limitations (eg, dependence), the value of their own selves and life in the present, the focus on the situation "here and now".

The second stage "Cultivation of responsibility freedom" (4 lessons) involves working with the methods that the client chooses to avoid responsibility; maintaining the client's right to his own choice, independence, responsibility for life's actions, the adoption of their own way of life as a way to achieve a certain goal.

At the third stage "Discovery and creation of meaning" (4 lessons) the aims are personal understanding of life, overcoming the meaninglessness of existence, work with life, death and anxiety, demonstrating the value of the client for other people as important meaningful motives.

The fourth stage of correctional work involves "Uniqueness and identity awareness" by the client through the definition and emphasis of their own unique features, separation of their selves from the world around them, acceptance of themselves as a whole and value. This stage aims to form new meanings and change the motivational orientations of the client. There are two classes and a final diagnosis.

The expected result is the formation of a new view on the boundaries of one's own self as the basis for the new motivational and meaning formations that will determine qualitatively new life orientations of the drug addict's personality.

Conclusions. One of the promising areas of work to solve the psychological problems of drug addicts is the formation of new meanings in life. Working with this area is important because the meaning is defined as the highest integrative basis of personality, which determines the purpose of the subject, the implementation of his life path. Disturbances in the meaning sphere can lead to drug addiction. Characteristic features of the meanings of drug addicts are the focus on pleasure, their own inner world, simplification and diffusion of meaning structures and their rupture, incoherence; the dependence of such people on the urgent need for drugs and the reluctance to change their behavior for fear of losing psychological comfort.

The proposed program aims to form new personal meanings, change the addict's boundaries of self perception, which will serve as a basis for the emergence of new meaning-forming motives. The program is implemented in four stages, which include thirteen sessions, and have the ultimate goal of forming new meanings and changing the motivational structure of drug addicts.

To assess the effectiveness of the correctional program, it is proposed to use methods that diagnose the structural and substantive specifics of the individual's meaning sphere and his orientation in life, attitude to himself and the world.

References

1. Лавріненко В.А. Особливості впливу міжособистісної взаємодії в неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-сміслової свідомості підлітків. *Психологія і особистість*. 2019. № 1. С. 121–145.
2. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. М.: Смысл, 2003. 487с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Питер, 2007. 352с.
4. Михайлів С.В. Психологічне дослідження чинників формування хімічної залежності особистості. *Психологія і особистість*. 2020. №1. С. 94–108.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. 419 с.
6. Filts O.O., Sedych K.V., Lavrinenko V.A., Mychailiv S.V. Deviations of patients with drug addiction value and meaning sphere functioning // *Wiad Lek* 2020. Is. 73 (4). P. 761–766. doi: 10.36740/WLek202004126
7. Frank, L.E. & Nagel, S. K. Addiction and Moralization: the Role of the Underlying Model of Addiction. *Neuroethics*. 2017. #10. P.129–139.

8. Lewis, M. Addiction and the Brain: Development, Not Disease. *Neuroethics*. 2017.# 10. P.7–18.
9. Olney J. *Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography*. Princeton, Princeton University Press, 2017. 339 p.
10. Rychlik J. Existential experiences and Machiavellianism of recidivists – exploring relationships important for penitentiary studies. *Journal of security and sustainability issues*. 2021. Volume 11. P.245-254. <https://doi.org/10.47459/jssi.2021.11.21>
11. Wong P.T.P. *Toward a Dual-Systems Model of What Makes Life Worth Living. The human quest for meaning : theories, research, and applications / edited by Paul T.P. Wong, 2012. (Personality and clinical psychology series). P. 3–22.*

VALUES ARE COGNITIVE REPRESENTATIONS OF UNIVERSAL NEEDS

Rodina Julia,

Ph.D., Associate Professor

Pridneprovskay State Academy of Physical Culture and Sports

Rodina Yevheniya

Practical psychologist

Dnipro University of Technology

Value orientations give the inner world of man integrity and systematization and provide a harmonious combination of different levels of components (views, beliefs, motives) in the development of personality.

Values - are generalized ideas about the benefits and acceptable ways to achieve them, on the basis of which the subject makes a conscious choice of goals and activities [1, 5]. The category "value" is understood by researchers as an expression of the subjectivity of the individual, which is based on his needs, expresses his selective attitude to the object-carrier of value and performs the function of motivation and activity (E. Bondarevskaya, V.A. Slastyonin, M.S. Kagan).

Summarizing the results of the analysis of scientific sources, we can conclude that in psychological science there are a number of approaches to understanding the concept of the phenomenon of "value" [3, 4].

Purpose of the study: Study of value orientations in students Pridneprovskay State Academy of Physical Culture and Sports,

The study was conducted using the method of Sh. Schwartz adaptation of V.N. Karandashev [2, c. 35].

Research methods and organization:

1. Analysis of special literature.
2. Psychological testing (method of Sh. Schwartz adaptation of V.N. Karandashev).
3. Mathematical processing.

Research results.

This study showed that students are focused on the value type of "Universalism" as a normative ideal (human belief in the need and importance of understanding, tolerance and protection of the well-being of all people and nature). The second value formed is "Stimulation" as an individual priority (the desire for novelty and deep experiences, which is manifested in real human behavior. Students with this focus praised the level of their own well-being.

It is investigated that the component of subjective well-being "Life satisfaction" has a statistically significant relationship only with the value type of "achievement" as a normative ideal ($G = 0.17$, $p = 0.04$). In essence, this value type implies a person's belief in the need to strive for personal success in accordance with social standards and for social approval of their own results - that is, for social success as an ideal.

Thus, the results of the study suggest that:

1. Emotional feelings of well-being are experienced by individuals who are value-oriented, including understanding, tolerance and protection of the well-being of all people and nature, as well as the desire for novelty and deep experiences;

2. Satisfaction with life was associated only with personal success that meets social standards, with the manifestation of social competence, which entails social acceptance.

Conclusions.

The value orientations of an individual combine his inner world with the surrounding reality and form a complex multilevel hierarchical system.

The system of value orientations is one of the most important components of the personality structure and occupies the boundary position between the spheres of motivation, needs and the system of own meanings.

Prospects for further research

In the future, there is a need to create an algorithm for correcting the level of perception of the individual level of well-being through work with values in the framework of coaching sessions and psychological counseling.

References:

1. Morshchakova O. Value in the psychocultural existence of man as a person. *Axiopsychology*. 2013. №1. P. 105 - 114

2. Karandashev VN Schwartz's method for studying the values of personality: concept and methodological guide . SPb: Speech, 2004. 70 p.

3. Savchenko T.N Subjective quality of life: approaches, evaluation methods, applied research. Moscow: Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences, 2006. 176 p.

4. Chernyavskaya V.S., Pogorskaya V.A. Value orientations of persons with high and low levels of subjective well-being . *Russian Psychological Journal*. 2017. V. 14. № 3. P. 88–105.

5. Emmons R. Psychology of higher aspirations: motivation and spirituality of the individual. Moscow: Meaning, 2004. 416 p.

РАМКИ ІСТОРІЇ ПОНЯТТЯ ДОСВІДУ: ВЗАЄМОДОПОВНЮВАНІСТЬ КОНЦЕПЦІЙ ДОСВІДУ І. КАНТА І Г.В.Ф. ГЕГЕЛЯ

Бондаревич Світлана Майславівна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Котляр Людмила Іванівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Шмалій Анастасія Вячеславовна

Студентка III курсу
Одеський Національний Морський Університет, Україна

Досвід — відображення в людській свідомості законів об'єктивного світу і суспільної практики, одержане в результаті активного практичного пізнання. Сукупність практично засвоєних знань, навиків, знання життя, засноване на пережитому, випробуваному.

У філософії досвід є основою всього не понятійного знання про дійсність. До досвіду повинна зводитися вся наука, вона повинна бути достовірною; в той же час пізнанню не можна зупинитися тільки на досвіді. Навпаки, досвіду належить бути впорядкованим, зв'язаним, об'єднаним за допомогою мислення і навіть виправленим та доповненим [1-4].

Значення і важливість досвіду були досліджені Кантом в «Критиці чистого розуму»: досвід є головний продукт нашого розуму. З нього починається все пізнання (Кант говорить про «Vathos» — безодні досвіду) [3].

Усвідомлення зв'язку проблеми досвіду з одного боку та інтерпретації з іншого стало важливим кроком для історії поняття досвіду [2].

Метою даної роботи є:

Провести аналіз джерел літератури з метою визначення історії поняття досвіду, показати взаємодоповнюваність концепцій досвіду Канта і Гегеля, які разом становлять рамки історії поняття досвіду.

Актуальність дослідження: полягає у зв'язку з загальним відродженням інтересу до історії поняття досвіду. Досвід дотепер не був предметом теоретичного чи експериментального вивчення у вітчизняній психології. Включення його до системи сучасних понять психології потребувало здійснення історико-методологічного аналізу досвіду, визначення категоріального простору поняття, розробки загальної теоретичної моделі індивідуального досвіду. В

основі цієї моделі знаходиться уявлення про його структурно-динамічну організацію.

Для осягнення досвідної проблематики, що стає очевидним в тих студіях, вибух яких відбувся після епохи Канта і Гегеля [1; 2]. Попри різноспрямованість цих двох підходів, вони доповнювали одне одного у формуванні рамок історії поняття досвіду: відтепер теорії досвіду мали обов'язково будуватися разом із певними метатеоретичними підходами, що забезпечувало можливість досвіду досвіду, в процесі якого еволюція цього поняття збігається з поступом самоосягнення досвіду.

Завдання роботи:

1. провести аналіз джерел літератури з метою визначення історико-методологічного аналізу поняття досвіду, визначення категоріального простору поняття, розробки загальної теоретичної моделі індивідуального досвіду;
2. розглянути історію виникнення поняття, загальної теоретичної моделі індивідуального досвіду та її структурно-динамічної організації;
3. визначення взаємодоповнюваності концепцій досвіду Канта і Гегеля, які разом становлять рамки історії поняття досвіду;
4. зробити висновки.

Об'єкт дослідження – взаємодоповнюваність концепцій досвіду Канта і Гегеля.

Предмет дослідження – загальна теоретична модель індивідуального досвіду та її структурно-динамічна організація у межах концепцій досвіду Канта і Гегеля.

Філософія як традиція послідовного і неперервного навіть у своїх найрадикальніших і найреволюційніших формах мислення відрізняється від усіх інтелектуальних практик, які зазвичай називають «науковими», або «академічними» [1]. Відмінність полягає у вимозі мислити свої підстави, свою аксіоматику. Усвідомлення цієї вимоги часто називають головною рисою філософського мислення.

Однак її розуміють по-різному: як настанову дати прарегіону філософії показати себе таким, яким він є; як вимогу усвідомити межі значущості мови, якою філософія може висловити стан справ як він є [2].

У сучасній філософській думці цю традицію посилено спорідненими з історією понять дисциплінами, серед яких - «критика ідеології», «історія дискурсу» та «історія метафор». Ці дисципліни розвивали такі впливові філософи і соціологи, як Ю. Габермас, К.-О. Апель, П. Бурдьє, М. Фуко, Й.Рітер, Р. Козелек, Е. Ротгакер та багато інших [2].

Рамки історії поняття досвіду заклали Кант і Гегель. Аргументи на користь цієї тези наведемо, порівнюючи поняття досвіду, який використовували у своїх філософських системах І. Кант і Г. В. Ф. Гегель.

Основні тези вищезазначеної Кантової теорії такі:

- 1) досвід - це та даність, з якої розум може почати справу самоаналізу, чи «критичної редукції» змістів досвіду для виходу на «апріорні форми»;
- 2) досвід має за свої умови апріорні форми споглядання (форми простору і часу) та чисті поняття розсудку (категорії) [3];

3) предмети досвіду є явищами, тобто предметами, заснованими на просторово-часовому та категоріальному витлумаченні даних чуттєвості [3];

4) у явищах можна знайти обов'язкові та об'єктивно значущі принципи витлумачення (судження про предмети); знання про предмети формується відповідно до цих предметів [3]; знання збігається з межами чуттєвості;

5) розум у досвіді має справу з цариною феноменальної дійсності, з предметами якої наперед-узгоджуються судження самого розуму; тобто предмет досвіду та суб'єкт досвіду пов'язано в такий спосіб, що принципи та поняття суб'єкта (апріорні поняття) регулюють утворення предмета, як ми маємо його у досвіді [3].

Оскільки у витлумачених предметах та явищах можна знайти принципи витлумачення, то судження про предмети, засновані на цих принципах та їхніх логічних наслідках, є об'єктивно значущими. Тобто розум має справу з цариною феноменальної дійсності, з предметами якої наперед-узгоджуються судження самого розуму.

Отже, Кантова теорія досвіду полягає у припущеннях щодо суб'єкта, «суб'єктивних» форм просторовості, часовості та категорій. Кант був переконаний, що в межах цієї теорії можна описати факт гомогенності предмета та суб'єкта досвіду: предмет і суб'єкт досвіду пов'язані одне з одним, і цей зв'язок означає, що суб'єкт, його принципи та поняття продукують предмет як ми маємо його у досвіді, тобто явище; більше того, предмет взагалі і досвід збігаються [2; 3].

Разом із кшталтуванням власне теорії досвіду Кант створив і підстави для аналізу цієї теорії. За даними авторів, Гегель почасти був правий, коли зазначав, що філософія Канта «віддалила форми об'єктивного мислення тільки від речі, але залишила їх у суб'єкті в тому вигляді, в якому їх знайшла. А саме, вона не розглядала ці форми самі по собі, за їх змістом, а прямо запозичила їх за допомогою лем із суб'єктивної логіки» [4].

Гегель приходять до поняття досвіду через історію, що саме і було вкрай важливим для остаточного встановлення рамок історії філософських понять. Він доводить, що досвід як проблема у філософії здобувається не одразу, філософія вимагала певної підготовки до цього процесу. Гегель доречно говорить про «розрізнення філософських систем як поступовий розвиток істини» [4], що в аспекті історії понять можна зрозуміти як, приміром, розвиток поняття досвіду, який містить частину істини як еволюції самого досвіду. Так, у надзвичайно важливому вченні про історію філософії Гегель, у тому числі й на прикладі поняття досвіду, показує, як відбувався розвиток понять.

Це - суперечка між раціоналізмом та емпіризмом; це розрізнення має, однак, другорядний характер, тому що і метафізичне філософування, що допускає значущість лише іманентної думки, не бере методично лише те, що розвинуто з необхідності самого мислення, а черпає свій зміст також і з внутрішнього чи зовнішнього досвіду, а потім додає йому за допомогою міркування форму абстрактних положень [5].

Власне мета феноменології Гегеля становить можливість у подальшому герменевтики досвіду: досвід слід зрозуміти не в межах завдання певної наукової

дисципліни чи навіть певного питання, а так, як він сам себе розкриває і розуміє в своєму русі. Саме це саморозкриття і має бути історією його поняття [4].

Досвід - вмістилище духовної субстанції як свого предмета становить межі того, про що свідомість може знати і мати поняття. Щодо загально-історичного аспекта досвід становить своєрідну увагу до дійсності, коли Дух починає в мисленні віддавати перевагу не Божественному, а повсякденному [5].

З урахуванням вищезазначеного Гегелеве поняття досвіду свідомості було важливим для системи його філософії і перебувало у складному, але необхідному взаємозв'язку із вченням про діалектику. Концепція досвіду свідомості передбачає досвід як посередника між наукою і свідомістю, що є скупченням змістів у єдиному русі самоусвідомлення суцього Духа. Досвід - вмістилище духовної субстанції як свого предмета становить межі того, про що свідомість може знати і мати поняття. Щодо загально-історичного аспекта досвід становить своєрідну увагу до дійсності, коли Дух починає в мисленні віддавати перевагу не Божественному, а повсякденному [5].

Однак підхід І. Канта до аналізу досвіду мав своє обмеження. За великим рахунком у критичній філософії Канта досвід залишається редукованим до рівня «пізнавального засобу». Вчення про досвід І. Канта - це частина теорії пізнання, навіть коли йдеться про досвід естетичний, моральний досвід, чи досвід релігійного почуття. Цей підхід став першим магістральним напрямом в аналізі досвіду, однак він вимагав від філософії й інших підходів для опрацювання цієї проблематики поза межами пізнання.

У феноменології Духа Г. В. Ф. Гегеля виявилася спроба інтерпретувати досвід, виходячи з розуміння тотожності поняття і реальності [5]. У зв'язку з цим стає очевидною важлива заслуга Гегеля в оприлюдненні факту того, що предмет, начебто безпосередньо даний для споглядання, який слід лише сприйняти, виявляється залежним від тлумачення та ще й не є безпосередньо даним.

Висновки:

Таким чином, аналіз джерел літератури з метою визначення історико-методологічного аналізу досвіду, визначення категоріального простору поняття, розробки загальної теоретичної моделі індивідуального досвіду довів важливість вивчення терміна «досвід».

Розглянуто історію виникнення поняття, його загальної теоретичної моделі як індивідуального досвіду та структурно-динамічної організації.

Кантова теорія досвіду полягає у припущеннях щодо суб'єкта, «суб'єктивних» форм просторовості, часовості та категорій, в межах його теорії можна описати факт гомогенності предмета та суб'єкта досвіду, предмет взагалі і досвід збігаються. Однак підхід І. Канта до аналізу досвіду залишається редукованим до рівня «пізнавального засобу».

Гегель приходять до поняття досвіду через історію, а сам досвід слід розуміти так, як він сам себе розкриває і розуміє в своєму русі, через саморозкриття і має бути історією його поняття. Саме, важлива заслуга Гегеля в оприлюдненні факту того, що предмет, начебто безпосередньо даний для споглядання, який слід лише сприйняти, виявляється залежним від тлумачення та ще й не є безпосередньо даним.

Але, концепція досвіду свідомості, безумовно, відкрила чималі можливостей для аналізу досвіду поза пізнавальною проблематикою.

Однак і вона мала свої обмеження, які стають очевидними у разі порівняння з епістемологією досвіду. Саме це полягає в подальшому вивченні досліджуваної проблеми.

Список літератури:

1. Досвід людини як теоретична проблема психології // Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН. – К.: Вид-во “Любіть Україну”, 2000. – Т.1. – Ч.2. – С. 239.
2. Психологія. Підручник / Ю. Л. Трофімов та ін. – К., Либідь, 2000. - 209 с.
3. Кант І. Критика чистого розуму // Збори Канта.Твори, опубліковані Королівським пруським Академія наук. – Берлін, 1904. – В.Ш. - С. (В) 740.
4. Гегель Г. В. Ф. Наука логіки. - СПб. : Наука, 2002. - 800 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Лекції по історії філософії. - СПб. : Наука, 2001. - Т.3. - 584с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ КОРЕКЦІЇ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН

Пономарьова Валентина Леонідівна

викладач

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Захарченко Вікторія В'ячеславівна

студентка

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У психологічних дослідженнях здійснюється пошук шляхів корекції дитячо-батьківських відносин. Групові та індивідуальні форми психологічної роботи з сім'єю в даний час набули значного поширення та описані у різних теоретичних традиціях.

Найбільш поширені в сучасній Америці групові заняття з батьками та дітьми. Відомо, що сім'ї як інституту соціалізації особистості США приділяється особлива увага. Програми допомоги сім'ї реалізуються на федеральному рівні та підтримуються як громадськими, так і релігійними організаціями.

Наприклад, програма Гордона Т., що отримала широку популярність, «Тренінг ефективного батька» (TEP) проводиться за допомогою найрізноманітніших громадських і соціальних організацій. Основу поглядів Гордона Т. на сімейне виховання складає феноменологічна теорія особистості Роджерса К. [7,с.29], який стверджує, що людині властиве прагнення досконалості, яке актуалізується, коли дитина відчуває любов, прийняття та схвалення з боку оточуючих.

У моделі Гордона Т. увага концентрується на формуванні конструктивних навичок спілкування батьків. Групова робота з батьками, за Гордоном Т., зводиться до того, що вони повинні засвоїти три основні вміння: слухати, що дитина хоче сказати; висловлювати власні почуття та емоції, у своїй використовувати слова, доступні розуміння дитині; керуватися принципом «обидва мають рацію» при вирішенні конфліктних ситуацій з дитиною.

Ця модель заснована на ідеї про те, що проблема має вирішуватись батьками спільно з дітьми. У батьківських групах учасники навчаються активного слухання, самовираження, набувають навичок ведення бесіди.

Модель сімейного виховання Гордона Т. є основою авторських варіантів психотренінгів, запропонованих американськими психологами Джин і Робертом Байярдами. У «Практичному керівництві для зневірених батьків» [2,с.33] автори пропонують парадоксальний підхід до типових проблем підліткового віку, таких як неуспіхи у навчанні, брехня, конфлікти з батьками, спілкування з «поганими друзями» тощо. На думку авторів, батькам необхідно передусім зайнятися собою, звернутися до свого внутрішнього «Я», ґрунтовно переглянути форми спілкування з дитиною.

Основним завданням сімейного виховання, за Адлером А. [1,с.26], є формування соціального інтересу, який розвивається насамперед у відносинах дитини з матір'ю. Основне завдання матері полягає у вихованні у дитини почуття співробітництва, прагнення до встановлення взаємозв'язків та товариських відносин.

Послідовником Адлера А. був педагог Дрей Р., який започаткував організацію дискусійних груп із батьків, що живуть по сусідству. Він сприяв розробці ідеї «сімейної ради» як одного із засобів, що допомагає встановити атмосферу кохання та довіри в сім'ї. Дрей вважав, що батькам слід спиратися у своїй діяльності такі принципи, як принцип логічних і природних наслідків, принцип відмовитися від застосування сили, принцип прийняття потреб дітей, і навіть принцип підтримки дітям. Він виходив з того, що батьки обмінюватимуться один з одним досвідом, задаватимуться питанням і прагнутимуть отримати підтримку та схвалення групи, в якій вони працюють. Основне завдання тренера полягає в умілій організації дискусії, постановці питань, які цікавитимуть багатьох учасників батьківської групи, причому кожен член групи може періодично брати на себе роль лідера під час обміну інформацією, спеціальними знаннями.

Дрей Р. вважає, що основне завдання батьків - допомогти дитині стати компетентною людиною, яка використовує конструктивні засоби для формування почуття власної гідності та досягнення певного соціального стану.

У руслі уявлень Адлера А. і Дрей Р. виконано програму вироблення позитивної дисципліни в дітей віком, яку розробили педагоги Нельсон Д., Лотт Л. і Гленн Х [5,с.48]. Ключові ідеї виховання, на їхню думку, полягають у наступному:

- контроль батьків за поведінкою дитини (у тому числі за прийняттям обов'язків, відповідальності, режиму, встановленого порядку);
- підтримання почуття гідності та поваги до себе та дитини;
- перспективна мета виховання - формування здорової самооцінки та життєво необхідних навичок у дітей, щоб вони були повноправними членами суспільства, благополучними людьми.

Зазначеною в останньому пункті метою мають керуватися батьки у пошуку вирішення незліченних проблемних ситуацій, що виникають у сфері дитячо-батьківських відносин. Ключові категорії даної програми – співпраця, співучасть; творчий підхід у вирішенні проблемних ситуацій; емоційна чесність; атмосфера ухвалення, заохочення, схвалення.

На думку психотерапевта, батькам необхідно надати практичну допомогу у вихованні дитини через формування у них навичок комунікації та управління поведінкою дітей. У своїх роботах Джайнотт Х. представив опис трьох різних видів групової роботи з батьками: це, власне, психотерапія, психологічне консультування та керівництво особистістю. Групова психотерапія особливо необхідна тим батькам, які не в змозі витягти жодних конструктивних рішень при вирішенні проблем з дітьми з психолого-педагогічної освіти, оскільки їх виховання, ціннісні орієнтації та установки занадто спотворені і не дозволяють змінити відхилення в стилях сімейного виховання.

Інші практичні психологи використовують у своїй роботі з батьками методи біхевіоральної психотерапії. Застосування біхевіоральної моделі в процесі групової роботи з батьками передбачає, що батькам доведеться опанувати специфічні поведінкові методи для досягнення та оцінки поставлених наперед цілей. Прихильники біхевіоризму - Берковіц В., Граціано А., Сімпсон Д., Валер Р. [4,с.121] - орієнтовані на поведінкові реакції, що спостерігаються і піддаються виміру, а також факти навколишньої дійсності, які піддаються корекції за допомогою технік модифікації поведінки. Це можуть бути контрольовані поведінкові реакції, які піддаються зовнішньому спостереженню та фіксації.

Однією з найпопулярніших і найчастіше використовуваних моделей роботи з батьками є модель, заснована на трансактному аналізі Берна Еге. Теорію трансактного аналізу застосовували у роботі з батьками такі психологи та педагоги, як Стейнер К., Джеймс М. та Джонгвард Д [6,с.16].

Техніка роботи у руслі трансактного аналізу передбачає знайомство батьків із концепцією особистості Берна Еге. [3,с.54] і основними елементами структурного аналізу.

На думку Берна Е., коли члени сім'ї спілкуються між собою, можливі три основні типи взаємодії: паралельні трансакції, за яких комунікація відбувається на одному рівні; трансакції, що перетинаються, при яких стани сторін не відповідають один одному; приховані трансакції, у яких інформація під час спілкування передається у спотвореній формі.

Щодо батьків соціально та педагогічно занедбаних дітей використано методи релаксації, емоційної децентрації, інтроспекції, ідентифікації з дитиною, розширення засобів самовираження, емпатичного слухання, соціальної рефлексії, моделювання поведінки, позитивного сприйняття дітей. Названі методи допомагають подолати почуття провини, особистісну тривожність батьків, сприяють подоланню їхньої емоційної холодності, авторитарності, прийняттю занедбаної дитини, гуманізації взаємин.

Отже, представлені вище напрями та технології орієнтовані на різну практику корекції дитячо-батьківських відносин, мають різні цілі, завдання, установки, рівні складності. Використання технологій неможливе без знання термінології та теорії (наприклад, біхевіористської моделі, трансактного аналізу), технології значною мірою суспільно спрямовані, деякі з них ставлять за мету побудову демократичних взаємин з дітьми та приділяють багато уваги елементам конкретної взаємодії. Багато в чому ці технології доповнюють одна одну, і з цим пов'язане використання елементів різних програм у вітчизняній практиці корекції дитячо-батьківських відносин.

Список літератури

1. Адлер А. Зрозуміти природу людини. Херсон. : Академ. проект, 1997.
2. Байярд Р., Байярд Д. Ваш неспокійний підліток: практичний посібник для батьків: пров. з англ. М.: Просвітництво, 1991.
3. Берн Еге. Ігри, в які граю люди. Люди, які грають в ігри. Психологія людської долі. Харков. : Спец. літ., 1996.

4. Курманова Н. С. Психологічна корекція дитячо-батьківських відносин соціально та педагогічно занедбаних підлітків : дис. ... канд. психол. наук. Житомир, 2003.
5. Нельсон Д., Лотт Л., Глен Х. 1001 рада батькам з виховання дітей від А до Я. М., 1994.
6. Психологія сімейних відносин з основами сімейного консультування: навч. посібник/під. ред. Є. Г. Сіляєвої. М.: Академія, 2002.
7. Роджерс К. Погляд на психотерапію, становлення людини. М., 1994.

ІНТЕРЕС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО ПОЛІТИКИ ТА ЗАЛУЧЕНІСТЬ У ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Болотова Вікторія Олександрівна,

канд. соц. наук, доцент

Харківській національний університет імені В.Н.Каразіна

Демченко Марина Ігорівна

студентка соціологічного факультету

Харківській національний університет імені В.Н.Каразіна

Інтерес до політики - ключова характеристика політичної свідомості, що закладає основу для формування політичної компетентності, усвідомленого вибору певних політичних уподобань та орієнтацій, а також для політичної участі в різноманітних формах політичної активності - від виборів регіонального та національного рівнів до акцій протесту. Відсутність інтересу до політичної сфери життя суспільства та до політичних подій в поєднанні з упевненістю в неможливості впливати на владу призводить до громадської та політичної апатії й відстороненості. Подібне відчуження не сприяє розвитку громадянського суспільства, формуванню відповідальності не тільки за близьке коло рідних та близьких, але й за вирішення суспільних питань як на місцевому, так і на більш високому рівні [1, с. 46]. З цієї причини є актуальною проблема вивчення стану, динаміки й чинників рівня інтересу до політики.

На сьогоднішній день найбільш широку теоретичну базу для вивчення інтересу громадян до політики та їх залученості у політичні процеси надають роботи західних, зокрема американських, політологів та соціологів. У зарубіжній літературі даній тематиці присвятили свої праці С. Верба, М. Гоель, Г. Алмонд, Р. Даль, Р. Кловард, М. Конвей, Л. Мілбрайт, Р. Мілс, С. Ліпсет, Ф. Грінстайн, Н. Ній, Ф. Півен та інших. В цих роботах, які спираються на потужну емпіричну базу, аналізується широкий спектр різних форм інтересу до політики та способи залученості до політичних процесів [2, с. 12]. Проте аналіз цих питань в контексті політичного простору України тільки починається, тому дана тема є актуальною та затребуваною.

Американський політолог Дж. Нагель визначає політичну залученість як дії, за допомогою яких рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності. У цьому сенсі участь в політиці розуміється як один із засобів, що використовується людиною для досягнення своїх власних, індивідуально усвідомлених цілей. Причому дана форма реалізації особистих потреб формується в процесі взаємодії індивіда з урядом, органами влади, іншими політичними інститутами та силами. Поняття

«залученість» характеризує тільки конкретні форми практичних дій людини, незалежно від їх мотивації або умов здійснення [3, с. 5].

Тобто до «залученості» можна віднести тільки реальні дії індивіда в політичній сфері. Наявність таких дій свідчить про перехід від ставлення до політичних подій, яке проявляється в оцінках та настроях, до конкретних вчинків в сфері політики.

Противагою політичної залученості є абсентеїзм, який означає повну втрату інтересу до політичної системи, політичних норм і, відповідно, повне усунення від залученості до політичного життя [1, с. 53].

Для з'ясування ступеня інтересу українців до політики та міри вбудованості в їх повсякденне життя політичної активності в різноманітних проявах було проведено вторинний аналіз масиву даних, отриманих в результаті опитування в сьомій хвилі «Світового дослідження цінностей» (2017-2020 рр.), а саме дослідження 2020 р. [4]. Змінними, що аналізувалися були: Q199, Q200, Q209, Q210, Q211, Q212, Q214, Q215, Q216, Q217, Q218, Q219, Q220, Q221, Q222

За даними дослідження більшість опитаних вважають, що вони скоріш не цікавляться політикою, ніж цікавляться, але все одно час від часу обговорюють політичні питання з друзями. Трохи більше половини опитаних ніколи не шукали інформацію про політику в інтернеті або соціальних мережах.

Щодо залученості українців у політичні процеси, то трохи більше половини опитаних завжди беруть участь у виборах до місцевих органів влади та до Верховної Ради, у виборах Президента України. Ніколи не беруть участі у вказаних видах виборів відповідно 11,4% та 9,7%. Третина опитаних ніколи не агітувала інших людей голосувати та брати участь у політичних акціях. Більше третини респондентів ніколи не організовували політичних акцій, заходів, протестів в інтернеті або в соціальних мережах та ніколи не агітували там інших взяти участь у будь-якій політичній акції.

У процесі дослідження була приділена певна увага протестним настроям українців, а саме їх зацікавленості в участі у бойкотах. Аналіз даних показав, що більшість українців ніколи б не стала брати в них участь. А люди, які не зацікавлені у політиці, ніколи б не стали брати участь у бойкотах.

Більш ніж половина респондентів ніколи б не стала брати участь у мирних демонстраціях та страйках, але теоретично могла б взяти участь у підписанні петиції. При цьому більшість респондентів ніколи не підписувала електронних звернень, петицій в інтернеті або в соціальних мережах. У той самий час більшість опитаних могла б звернутися до урядовців для вирішення важливих питань.

Проведений аналіз дозволяє припустити, що має місце незацікавленість населення України в політиці та низький рівень його залученості до політичних процесів, що теоретично може негативно позначитися на суспільному житті країни в майбутньому. Факт того, що українці відносно мало цікавляться політикою та не проявляють увагу до політичних процесів повинен стимулювати підтримку та розвиток їх політичних компетенцій різними державними та громадськими структурами.

Відповідно, можна надати наступні рекомендації цим політичним суб'єктам:

- обираючи канали впливу на громадян для підвищення рівня їх зацікавленості у політиці, слід зважити на факт, що респонденти від 15 до 49 років частіше використовують інтернет як джерело інформації, а люди від 50 років віддають перевагу телевізійним новинам;
- використовувати соціальні мережи для інформування про важливі політичні події, їх обговорення та дискусії [5, с.12];
- впроваджувати е-демократію (зокрема такі її інструменти, як: е-голосування, е-консультації, е-опитування) [6, с.44];
- підвищувати просвітницьку роботу серед громадян щодо роз'яснення принципів, завдань державної політики;
- підвищувати фінансування громадських та політичних ініціатив громадян;
- сприяти налагодженню співпраці між політичними організаціями та засобами масової інформації;
- сприяти розвитку співпраці місцевих органів влади з громадськими та політичними організаціями [7, с.3].

Список літератури:

1. Ключенко, Э. Политическое участие: теория, методология и измерение с применением метода шкало-программирования по Гутгмау // Социология: теория, методы, маркетинг. 2005. № 4. С. 321
2. Политология: курс лекций / М.Н. Марченко [и др.]; под ред. М.Н. Марченко. 2-е изд. М. 1997. 383 с.
3. Nagel J.N. Participation. N.Y., 1976. p.43.
4. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні [Електронний ресурс] // Український центр європейської політики. – 2020. – URL: http://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf. (дата звернення: 04.11.2021).
5. Крыштановский А.О. Анализ социологических данных с помощью пакета SPSS.2-е изд. Москва: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. С. 280.
6. Пырма Р.В. 2019. Влияние цифровых коммуникаций на политическое участие. - Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. № 9 (4). С. 69.
7. Ваховский А.М. Интернет-пространство: эволюция форм политического участия. - Известия ТулГУ. Гуманитарные науки. 2016. № 4. С. 21.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF CUTTING EQUIPMENT

Hrechanyi Oleksii

PhD, lecturer
Zaporizhzhia National University

Vasilchenko Tatyana

кандидат технічних наук, доцент
Zaporizhzhia National University

Tsehelni Yevhenii

student gr.8.1331
Zaporizhzhia National University

Syniavskiy Dmytro

student gr.8.1331
Zaporizhzhia National University

To process the strip during its rolling, various kinds of equipment are used, such as straightening units, shears, coilers, etc. The work of the shears in the flow line of the technological cycle largely determines the operation of the entire rolling state [1].

For transverse cutting of hot rolled square, rectangular and round sections after rolling it on blooming mills, slabbing machines, blanking and section rolling mills, shears with parallel knives are used. These shears are also used for cross-cutting of cold rolled products - in this case, the profile of the knife corresponds to the shape of the cross-section of the rolled steel being cut [2].

Shears with one inclined knife (upper or lower) are used for cold and hot cutting of sheets, staffs, strips, etc., that is, wide profiles with a rectangular cross-section. Sometimes these scissors are used for cutting billet metal [3,4].

It is known that the main indicators that determine the efficiency of the mechanism of high-quality guillotine shears as a whole are the number of bars cut at the same time, the flat end of the cut part, the service life of the knives, and trouble-free operation of the mechanisms [3].

Depending on the type of condition and the rolling program, the processing operations are performed on equipment installed in the flow of the technological process or in the finished rolled stock [5].

The simplest design of scissors, cutting on the fly, that is, when performing the rolling process, are drum scissors. The device and the principle of operation of which is as follows. Knives are radially fixed on two drums along their generatrix. The strip

moves continuously and is fed to the feed rollers. When the upper and lower knives meet, a cut occurs [2].

These scissors are distinguished by their simple design and reliable operation, but they have a significant drawback, which plays a special role when cutting a thick strip.

To date, little studied are the power actions in drives and individual elements of the shears, the actual operating modes of drives and dynamic actions in elastic systems [6].

Also, the mechanisms of metallurgical machines must meet the conditions for the accuracy of reproduction of the given displacements. This is due to the flow of the technological process, stopping any one unit entails either stopping the entire rolling mill, or disrupting the normal flow of billets. Complete clarity in the processes accompanying the operation of mechanisms under severe dynamic conditions allows the designer to choose the right solution to ensure the normal operation of the machine. The dynamics of mechanisms is of particular importance in the calculation and design of not only metallurgical equipment, but also equipment for the mining industry, the possibility of constructing prototypes of which in most cases is excluded. At the same time, the machines not only must satisfy the strength conditions for their given productivity, but also metal must be rationally spent on their manufacture [7].

Список літератури:

1. Lukashkin N. D. Konstruktsiya i raschet mashin i agregatov metallurgicheskikh zavodov. Uchebnik dlya vuzov. / N. D. Lukashkin, L. S. Kohan, A. M. Yakushev. – M.: IKTs «Akademkniga», 2003. – 456 s.

2. Korolev A. A. Konstruktsiya i raschet mashin i mehanizmov, prokatnyih stanov: Ucheb. posobie dlya vuzov. 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Metarlurgiya, 1985. – 376 s.

3. Ivanchenko F. K. Rozrahunki mashin i mehanizmiv prokatnih tsehiv / F. K. Ivanchenko, V. M. Grebeniy, V. I. Shiryaev. – Kiyiv: Vischa shkola., 1994. – 455 s.

4. Hrechanyi O. M. Obgruntuvannya viboru tehnicnih parametriv gilyotinnih nozhits prokatnogo stanu / O. M. Hrechanyi // Metalurgiya : naukovI pratsI ZaporIzkoyi derzhavnoyi Inzhenernoyi akademiyi. – Zaporizhzhya : RVV ZDIA, 2017. – Vip. 2 (38). – S. 126-130.

5. Prokatnoe proizvodstvo / P. I. Poluhin, N. M. Fedosov, A. A. KorolYov, Yu. M. Matveev. – M.: Metallurgiya, 1968. – 676 s.

6. Dinamika i prochnost prokatnogo oborudovaniya / F. K. Ivanchenko, P. I. Poluhin, M. A. Tyilkin, V. P. Poluhin. – Moskva: "Metallurgiya", 1970. – 486 s.

7. Kozhevnikov S. N. Dinamika mashin s uprugimi zvenyami / S. N. Kozhevnikov. – Kiev: Akademiya nauk Ukrainiskoy SSR, 1961. – 160 s.

METEOROLOGIC SHIP PERFORMANCE OPTIMIZATION SYSTEM IN NAVIGATION

Kalinichenko Yevgeniy

Ph.D., Docent
Odessa National Maritime University

Vasalatii Nadiia,

Ph.D., Associate Professor
Odessa National Maritime University

Kalyuzhnyy Oleksandr,

Master Student of
Odessa National Maritime University

Kichigin Dmytro

Master Student of
Odessa National Maritime University

Safyan Oleg

Associate Professor
Odessa National Maritime University

MeteoGroup is Europe's largest private sector weather business with a worldwide customer base and operations in Europe, Singapore and the USA. The Group employs around 100 meteorologists, providing services in nine European languages.

Our expert meteorologists provide forecasts, support, monitoring and consultancy services 24 hours a day, 365 days a year. In addition, our dedicated research and development team continuously develop MeteoGroup's in house systems and forecasting techniques.

The MeteoGroup maritime department is based in the Netherlands. This branch is NEN-EN-ISO 9001:2008 and NEN-EN-ISO 14001:2004 accredited and applies a quality assurance system for optimal service and quality to our clients.

One of our key products is Ship Performance Optimisation System (SPOS). This has proven to be the most accurate and reliable weather routing system in the world. SPOS is designed to enable master and crew to adjust the route calculations according to the weather information provided and the ship's specific characteristics. The master can then chart the optimum route (both in terms of safety and efficiency) for his ship in prevailing conditions.

SPOS onboard ensures vessels navigate the globe safely and efficiently, reducing fuel consumption and contributing to a clean environment

MeteoGroup's specialist maritime forecasters are dedicated solely to the provision of maritime weather services on a 24/7 basis. Our services are used by professionals in

all areas of the maritime industry including ship-owners, managers, captains, charterers and traders.

Ship Performance Optimisation System (SPOS) Onboard is the world's leading onboard weather routing system. With SPOS Onboard the ship's route can be optimised, taking into account sea conditions such as waves, current and swell, and wind and other weather elements.

SPOS Fleet Management is an office application providing the information required for effective fleet management. SPOS Fleet Management is fully integrated with SPOS On board and uses daily SPOS reports to provide the office with detailed information about your fleet.

MeteoGroup, together with major ECDIS suppliers, have combined two key products to provide the ideal integrated solution for route optimisation; weather routing with SPOS combined with navigational routing in an ECDIS.

With the introduction of SPOS, a new way of weather routing was created: on board routing. The SPOS software is a tool which assists the master and staff onboard in taking the right decisions with regard to voyage planning in relation to weather conditions.

As a meteorological office MeteoGroup prepares a complete set of accurate weather information for ocean regions and coastal waters. This information includes for example wind and wave forecasts but also data on tropical storm forecasts and ice limits. Via e-mail, the weather information is sent to many vessels. The crew can then display the forecasts in a presentation format of their choice.

The information is not only available for display, it can also be used to calculate the effect of the weather on a particular vessel. In SPOS, the master can enter information on how the vessel responds to wind and waves. With this information and details on the voyage such as departure and arrival position, SPOS calculates various route options taking weather and vessel response into account. Routes include standard tracks (great circle, rhumb line) but also optimised routes. The user may also set out his own route.

In order to evaluate the results of different routes, analysis tools are present in SPOS such as comparison tables, graphs and charts. When the user has made a choice for a route to follow, it can be saved as the voyage plan. With new weather forecasts coming in automatically each day, the voyage plan may be updated and the effects on ETA due to changing weather conditions are monitored easily. At the end of the voyage, SPOS provides a complete voyage log.

RouteGuard

RouteGuard is a ship routing and performance analysis service. Based on the most accurate weather information available, combined with expertise from skilled meteorologists and master mariners, RouteGuard provides ships with optimum routing information for any voyage.

Selecting the optimum route and achieving the maximum performance from a ship requires accurate and detailed weather information. RouteGuard enables you to save time and fuel, reduce CO2 emissions and optimise planning based on accurate ETA's whilst keeping crew, ship and cargo safe.

SCIENCE AND PRACTICE, ACTUAL PROBLEMS, INNOVATIONS

Performance analysis reports provide you with the information you need to detect under performance and act accordingly.

Traders, charterers, owners and managers worldwide have already experienced the benefits of RouteGuard.

References:

1. <https://en.wikipedia.org/wiki/MeteoGroup>
2. <https://www.dtn.com/weather/shipping/spos/>

THE ECDIS PROCEDURE GUIDE AS A RELIEF IN WORK ON SHIPS OF THE SEA FLEET

Safyan Oleg

Senior Lecturer
Odessa National Maritime University

Shestakov Genadiy

Senior Lecturer
Odessa National Maritime University

Yatsenko Roman,

Master Student of
Odessa National Maritime University

Belinskyi Anton,

Master Student of
Odessa National Maritime University

Golikov Vyacheslav

Master Student of
Odessa National Maritime University

During the last two decades there has been a constant flow of new carriage requirements for Bridge equipment; in most cases giving a burden for ship owners and crew. ECDIS can reverse this situation if it's properly installed, optimized for a particular vessel and manned by a well-trained crew.

It can bring added value to a ship owner as well as for a crew, in addition to enhanced safety and fulfilling the ECDIS Carriage Requirement.

We've combined our expertise with customer experience and lessons learned over more than 10 years of ECDIS installation and use. This guide will give you some hints and ideas to show how ECDIS can optimize your operations, saving time and money.

Proper transition to ECDIS takes time. So do as many ship owners have already done – get started now to benefit from your ECDIS installation from day one. And let us help you to manage any challenges along the way.

EFFICIENT ROUTE AND VOYAGE PLANNING. Tools for automatic Route and Voyage planning from Port A to B via C can be integrated as a part of your ECDIS.

Optimizing the schedule taking into consideration the latest weather forecast (weather- routing) and using integrated environmental databases for Tides and Currents will allow the vessel to proceed along the route at the safest economical speed and arrive at its final destination on time. Calculation of safety parameters, automatic printing of reports and plans that fulfill all international requirements for voyage

planning will enhance the quality of the planning and save hours during preparation of the voyage.

CHART MANAGEMENT AND DIGITAL PUBLICATIONS CHART. ECDIS provides unique tools for management of charts and nautical publications in digital format. This includes ordering updates as well as the preparation of reports. Within a few seconds

they can be sent ashore or be included as an integrated part of the voyage plan by showing the current status of the vessels charts and nautical publications. Online chart ordering and delivery enables the ship owner to minimize the chart portfolio. Providing a tailor made coverage for the particular voyage, together with online chart corrections, will generate significant savings.

DISPLAY OF INFORMATION. ECDIS uniquely combines information from different sources in one display. Optimized chart presentation gives a perfect

background for display of vital information. This could be weather information, online targets, No Go areas, for example Piracy or MARPOL areas, and additional navigation data. All this can be made visible just by a single key operation. With predefined layouts enabling easy shifting between presentations and online updating of the data, there is no better tool than ECDIS for efficient presentation of information of interest – decision making cannot be easier and safer.

systems. Integration of ECDIS with the vessel's communication system enables online communication from Ship to Shore for the exchange of data and reports. With a module for fuel optimization, integrated with the vessel's propulsion system, the optimization of speed along the route brings environmental and economic benefits.

SAVINGS. With proper set up and use, streamlined procedures (ISM) on the vessel and in the shipping company as well as a trained and motivated crew, ECDIS is an investment with huge potential for cost savings. At the same time, efficiency and safety are increased. Savings can be immediately visible, with its biggest potential in the areas of charts and nautical publications, fuel consumption and time spent on planning and preparation of reports. Det Norske Veritas (DNV) Report 'Effect on ENC Coverage on ECDIS Risk Reduction' from 2007 already evaluated that ECDIS is a cost effective risk control option for large passenger ships and all other vessel types involved in international trade, with a significant potential to save lives by reductions the frequency of collision and grounding. The grounding frequency reductions achievable from implementing ECDIS vary between 11% and 38% for the selected routes. This variation is due to variations in ENC coverage. According to DNV, ECDIS represents a net economic benefit itself. **Claes Möller, Fleet Manager of Tärntank Ship Management AB** comments: 'With ECDIS implementation in Tärntank Ship Management vessels, when the vessel transferred from paper charts and books to SENC and ADP we can say that our cost for Charts and Nautical Publication was reduced dramatically by more efficient charts ordering'.

INTEGRATION. With ECDIS installed, the integration of all navigational sensors and relevant data on one spot of the bridge has become reality. Other mandatory systems like Bridge Navigation Watch Alarm System (BNWAS) can be an integrated part of ECDIS. Running several applications like RADAR, ECDIS, CONNING, AMS, E-LOG Book on the same workstation gives the officer quick access to all information

in a single position (for example, on the bridge wing during mooring operations). ECDIS also provides redundancy and improves efficiency by avoiding duplication of work, such as route entry in several

IMO REQUIREMENTS

IMO RESOLUTION A.817 (19)

“Electronic Chart Display and Information System (ECDIS) means a navigation information system which, with adequate back up arrangements, can be accepted as complying with the up to date chart required by regulation V/19 and V/27 of the 1974 Safety of Lives at Sea (SOLAS) Convention.”

An ECDIS system must at least be connected to an electronic position fixing system (EPFS), a gyro and a log. The connection must be made in such a way and by a certified engineer to ensure that a single fault error cannot influence the system, which means the connection must be made directly to the sensor.

As an ECDIS is a computer based system it must be protected by a UPS (uninterruptible power supply) capable of handling a 45 second blackout during a switch from the vessel’s main to back-up power source without rebooting.

IMO SOLAS V/19

2.1 All ships irrespective of size shall have:

2.1.4 Nautical charts and nautical publications to plan and display the ship’s route for the intended voyage and to plot and monitor positions throughout the voyage; an Electronic Chart Display and Information System (ECDIS) may be accepted as meeting the chart carriage requirements of this subparagraph.

2.1.5 Back-up arrangements to meet the functional requirements of subparagraph 2.1.4, if this function is partly or fully fulfilled by electronic means.

References:

1. <https://www.imo.org>
2. <https://www.bookharbour.com/ecdis-procedures-guide>

STUDY OF THE QUALITY INDICATORS OF BREAKFAST CEREALS DURING STORAGE

Syzdykova Laila Sailauovna,

candidate of technical sciences, associate professor
JSC «Almaty Technological University», Almaty, Kazakhstan

Zaritskaya Nadezhda Evgenievna,

candidate of technical sciences, associate professor
JSC «Almaty Technological University», Almaty, Kazakhstan

Abdieva Karlygash Mamytbekovna,

candidate of biological sciences, senior lecturer
JSC «Almaty Technological University», Almaty, Kazakhstan

Kuzembayeva Gaukhar Kanashevna,

candidate of technical sciences, associate professor
JSC «Almaty Technological University», Almaty, Kazakhstan

Bazylkhanova Elmira Chaimaksutovna,

PhD, senior lecturer
JSC «Almaty Technological University», Almaty, Kazakhstan

Analysis of theoretical research and practical achievements in the field of food concentrate industry production convincingly indicates that factors such as chemical composition, as well as technological parameters selected for processing raw materials in order to give the finished product new properties and characteristics have a significant impact on the production of guaranteed quality products.

In this paper, the dynamics of changes in the quality indicators of vegetable breakfast cereals during storage is investigated.

Freeze drying is a promising direction for the conservation of perishable food and vegetable raw materials.

However, it cannot be assumed that any of the above methods is a solution to all problems of preserving the quality of products: it does not always allow to get a quality product. Different objects or groups of objects need an individual approach from the point of view of technology and technology.

Raw materials of plant origin contain moisture, proteins, starch, fiber and by their physico-chemical properties and structure belong mainly to the group of capillary-porous colloidal substances, that is, they are classified as the most difficult for heat treatment.

In this regard, the issue of obtaining breakfast cereals should be considered in conjunction with the dynamics of changes in the quality indicators of objects of temperature exposure. In addition, the cost of breakfast cereals depends very much on

the method of their production, the type of apparatus and the costs associated with its operation. The quality indicators of breakfast cereals depend largely on the speed of the technological process and storage modes.

During the storage of food products, physicochemical and biochemical changes occur. Starch plays a big role in the process of storing breakfast cereals. The phenomenon of retrogradation - limited crystallization of starch - has a great influence on the structure of the product during storage. For products with a crispy consistency: breakfast cereals, crackers, chips, potato products that have high hygroscopicity, undesirable consistency changes associated with the loss of crispy properties – fragility are observed.

The persistence of crispy properties depends on the low moisture content. When the product packaging is leaky, water vapor is absorbed, an increase in moisture content is accompanied by a decrease in these properties, an increase in stiffness or elasticity.

In this regard, during storage, along with studies of physico-chemical changes (moisture, water-soluble substances, carbohydrates, total and titrated acidity, acid and peroxide numbers of fat), we determined changes in the crispy properties of breakfast cereals depending on the type of packaging materials and the duration of storage.

The main component of finished products is starch, so it was of interest to investigate the effect of storage conditions on the change in the ability of starch to bind water and dissolve.

Currently, cardboard, polymer and combined materials are used for packaging breakfast cereals.

In order to develop recommendations on the storage conditions of new products of the group of breakfast cereals prepared according to the proposed recipes, an experimental study was conducted. The results of the above data on the storage of samples allow us to note that there is an increase in the moisture content in the products, but this value remains within the norm provided for in the regulatory and technical documentation for breakfast cereals.

The type of packaging has a significant effect on the increase in moisture content, while it should be noted that this indicator increases in products packed in combined containers significantly than in samples in polymer packaging. For example, by the end of the first month of storage, carrot snacks have 4.9% (polymer packaging); the second month - 14.6; 26.8%, but the same product packed in a combined package has a higher moisture content: 14.6; 17.95% (respectively). Thus, the best type of packaging is polymer, which allows you to store products for 3 months.

Based on studies conducted during the storage of the product in packaged materials, it can be concluded that samples of new types of breakfast cereals using vegetable oils can maintain their quality indicators for 3 months. All types of materials that do not pass moisture and fat and are subject to the group of heat-welding materials can be used as packaging materials.

An important indicator for new types of products is the preservation of crispy properties, therefore, a series of experiments were conducted to establish changes in this indicator during storage, depending on the type of packaging materials (Fig. 1.).

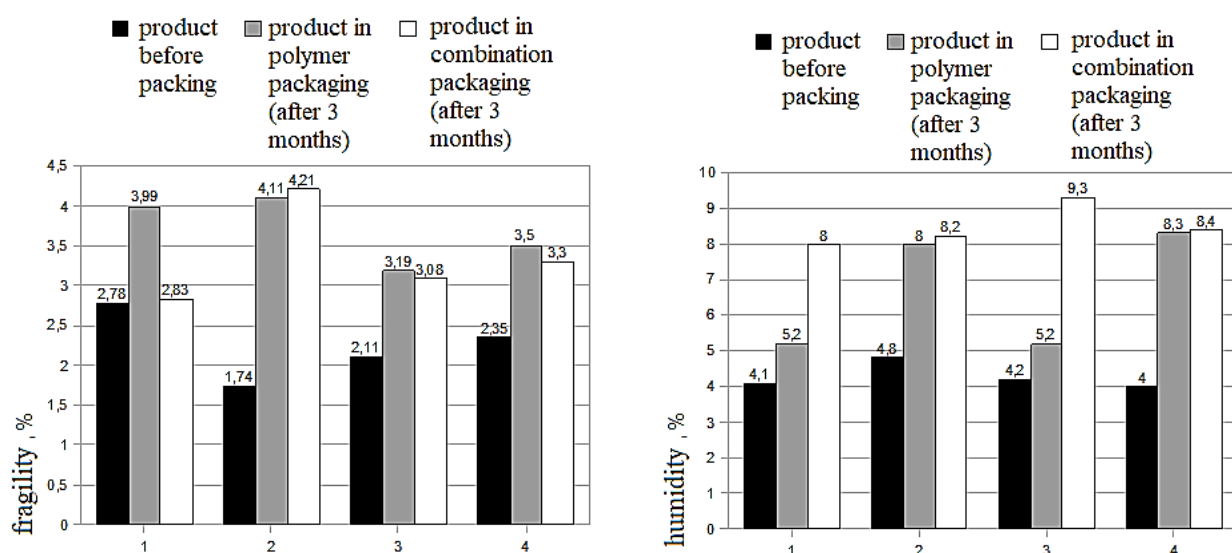

Figure 1. The effect of the type of packaging materials on the crispy properties of breakfast cereals: 1 - carrot snacks, 2 - beet snacks, 3 - carrot-beet snacks, 4 - carrot-potato snacks.

Studies of changes in brittleness indicate that with an increase in the moisture content in the product, a decrease in crispy properties is observed, while the magnitude of the applied load causing destruction increases. When storing carrot snacks with a humidity of 4.1%, the applied force causing the destruction of the product was 2.78 H, and after three months for the product packed in a polymer container, the moisture content increased to 5.2% and the applied force causing destruction was 3.99; and for the product packed in a combined container – 2.83 H. When storing products for three months, the same trend with carrot snacks is observed.

Changes in organoleptic parameters (crispy properties) are associated not only with changes in moisture, but also with changes in starch during storage.

There is relatively little data on changes in the degree of swelling during the storage of products with low humidity, therefore, in order to study the changes in starch in breakfast cereals, we conducted studies to determine its positive ability and solubility. The ability of starch to dissolve in water and gelatinize depends on the type of starch and temperature.

To characterize the process of swelling and gelatinization, vizcographic and microscopic research methods are used, with the help of which dynamic changes in the consistency and temperature of the beginning of the swelling and gelatinization process are established, a method is also used to determine the ability of starch to bind water and dissolve. This ability of starch to dissolve in water and gelatinize depends on the type of starch and temperature. In this regard, Shoh developed a method for determining the ability of starch to swell.

The ability of starch to bind water and dissolve was determined in all samples of breakfast cereals during storage and after storage (3 months). The amount of starch polysaccharides transferred to the solution during swelling and gelatinization, characterizing solubility, was determined at a temperature of 55°C.

It is known that the swelling and gelatinization of starch largely depend on the state of starch polysaccharides, which can undergo changes as a result of retrogradation; as a result of the latter, the formation (aggregation) of linear amylose molecules occurs.

The results of studies on the changes in the ability of starch to bind water and dissolve depending on the type of breakfast cereals and the duration of storage of products are shown in Fig.2.

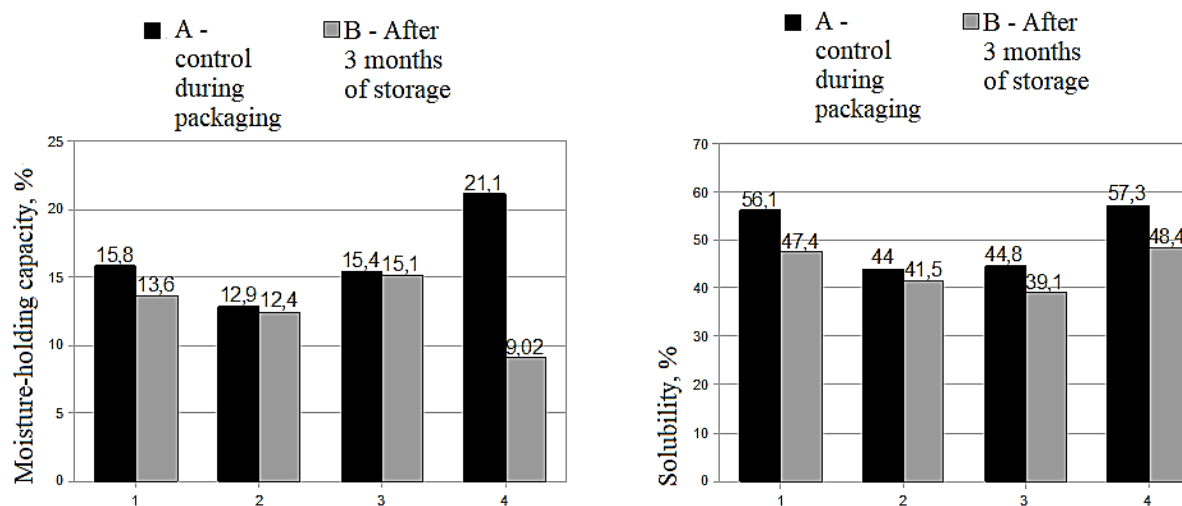

Figure 2. Changes in the solubility and water-holding capacity of starch during the storage of breakfast cereals: 1 - carrot snacks, 2 - beet snacks, 3 - carrot-beet snacks, 4 - carrot-potato snacks.

As can be seen from the diagrams, carrot and potato snacks have the greatest ability to bind water, and beetroot snacks have the least, which is 21.1 and 12.9% (respectively). For the same products, the solubility is also highest in carrot and potato snacks (57.3%) and the lowest in beetroot snacks (44%). In products stored for 3 months, the water absorption capacity and solubility values were noted. For the product- beet snacks, there is a slight change in the above indicators: a decrease in water absorption capacity from 12.9 to 12.4% and solubility from 44 to 41.5%, which indicates a lower tendency to retrogradation of starch in them than starch of carrot, carrot and potato snacks. For the rest of the snacks, the decrease in these indicators was 2-15.3% of the prescription composition of the components.

The conducted studies confirm the data on the decrease in the degree of solubility during storage of starch-containing products, which is associated with the phenomenon of starch retrogradation. For all types of breakfast cereals, minor changes in starch were noted: water-binding ability, solubility and degree of swelling, which indicates the starch's resistance to retrogradation.

Thus, for new types of breakfast cereals, it is recommended to store in all combined and polymer heat-sealing materials with moisture and grease resistance in warehouses with unregulated temperature and humidity for 3 months.

References:

1. Dobrovolsky, V. F. Scientific support of the food concentrate industry Text. / V. F. Dobrovolsky. // Storage and processing of agricultural raw materials. 2004. No. 6. p. 52
2. Ivanova, T. N. Commodity science and expertise of food concentrates Text. / T. N. Ivanova, M.: "Academy". 2005.
3. Kasyanov G. I. Drying of raw materials and the production of Breakfast cereals Text. / G. I. Kasyanov, V. G. Semenov, V. A. Gretskih, T. L. Troyanov, M.: Rostov-on-don, 2004.
4. United Bakers functional food Products and extrusion of the Text. / A. F. Brekhov // Food industry 2004. No. 2. 84 87.
5. Poznyakovsky, V.M. Hygienic basics of nutrition, quality and safety of food products. Text. Textbook for universities. Novosibirsk: Siberian University Publishing House, 2004. - 517 p.
6. Poznyakovsky, V.M. Examination of food concentrates Text // V.M. Poznyakovsky., I.Yu.Reznichenko, A.M. Popov. Educational reference book, manual. Novosibirsk: Siberian University Publishing House, 2004. - 226 p.
7. Rudas, P.G. Scientific substantiation and development of technologies for enriched fast food products based on structuring the quality function. Text: Dis. Doctor of Technical Sciences: 05.18.15 / P.G. Rudas Krasnodar, 2007.

МУРАШИНИЙ АЛГОРИТМ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ

Абушек Дмитро Андрійович

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Дорогий Ярослав Юрійович

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Анотація

В роботі розглянуто питання створення алгоритму кластеризації на базі мурашиних колоній для задачі розпізнавання мови. Створений алгоритм інтегрований в аудіовізуальну систему розпізнавання мови і протестований в шести режимах розпізнавання.

Abstract

The paper considers the problem of creating an algorithm for clustering based on ant colonies for the problem of speech recognition. The created algorithm is integrated into the audio-visual speech recognition system and tested in six modes of recognition.

Вступ

Даний алгоритм використовується для вирішення проблем оптимізації. Наприклад, його активно застосовують для вирішення:

- задачі комівояжера [1];
- задачі кластеризації даних [2-3];
- задачі текстового пошуку [4-5].

Мурашиний алгоритм кластеризації

Алгоритм можна пояснити наступними 4-ма правилами:

1. Мурахи шукають їжу і різні шляхи для її пошуку.
2. Кожна мураха виділяє феромон.
3. Мурах принаджує феромон, тому шляхи з більшою кількістю феромону є більш інтенсивними.
4. Феромон з часом випаровується. Відповідно, падає інтенсивність шляхів з меншою кількістю феромону.

Алгоритм складається з наступних кроків:

1. Визначається початкова кількість феромону для кожного елементу таблиці феромонів за формулою 1:

$$\tau_0 = \frac{f_{fit}(S_{best})}{N} \quad (1)$$

де

f_{fit} - фітнес-функція;

S_{best} - найкращий розв'язок;

N - розмірність задачі.

2. Обчислюється ймовірнісна функція вибору того чи іншого шляху пошуку (2):

$$P_k(r, s) = \left\{ \frac{[\tau(r, s)]^\alpha \cdot [\eta(r, s)]^\beta}{\sum_{\mu \in J_k(\tau)} [\tau(r, s)]^\alpha \cdot [\eta(r, s)]^\beta} \right\} \quad (2)$$

де

$P_k(r, s)$ - ймовірність пересування мурахи k з точки r в точку s ;

$\tau(r, s)$ - кількість феромону на шляху;

$\eta(r, s)$ - фітнес-функція пересування шляхом;

α, β - коефіцієнти, що залежать від типу конкретної задачі;

$J_k(r)$ - множина точок пересування та r - остання точку, яку відвідала мураха.

3. Обчислюються нові локальні значення таблиці феромонів, що запобігає руху мурах одними і тими ж шляхами (3):

$$\tau(r, s) = (1 - \sigma) \cdot \tau(r, s) + \sigma \cdot \tau_0 \quad (3)$$

де

σ - локальний коефіцієнт оновлення.

4. Обчислюються нові глобальні значення таблиці феромонів (4):

$$\tau(r, s) = (1 - \rho) \cdot \tau(r, s) + \rho \cdot \Delta\tau(r, s) \quad (4)$$

де

ρ - глобальний коефіцієнт оновлення;

$$\Delta\tau(r, s) = \left\{ f_{fit}(S_{best}) \text{ if } (r, s) \in S_{best} \right\}. \quad (5)$$

Кластеризація – процес поділу об'єктів або даних на класи за якимось критерієм. В якості критерію виступає значення відстані між об'єктами, яке розраховується відповідно до обраного типу цієї відстані: Евклідова, Махаланобіса або відстань міських кварталів Мінковського. Центри кластерів є змінними, відносно яких приймається рішення і які можна отримати шляхом мінімізації Евклідової відстані між всіма елементами навчальної вибірки. Мета кластеризації – мінімізація суми відстаней міських кварталів за всіма N зразками тренувальної вибірки і віднесення їх до одного з k кластерів. Тобто, маємо (6):

$$D(x_i, c_k) = \sum_k \sum_{i=1}^N (x_i - c_k) \quad (6)$$

де

N - кількість зразків мови;

k - кількість кластерів.

Центри кластерів обчислюються за формулою (7):

$$c_k = \sum_{i \in c_k} \frac{x}{n_k} \quad (7)$$

Цільова функція для зразка i обчислюється за формулою (8):

$$G_i = \frac{1}{S_r} \sum_{j=1}^{S_r} d(x_j, m_i) \quad (8)$$

де

S_r - кількість зразків мови в навчальній вибірці;

m_i - клас, до якого належить зразок вибірки.

Експериментальні дослідження

Запропонований алгоритм використаний для покращення роботи аудіовізуальної системи розпізнавання. Побудована система була протестована на базі цифр від 0 до 9. Кожна цифра в базі даних повторюється десять разів кожним з десяти мовців. Для кожного оратора дев'ять прикладів кожної цифри використано для навчання, а приклад, що залишився, використано для тестування.

Усереднені результати розпізнавання для шести режимів розпізнавання представлені в таблиці 1. Режими розпізнавання наступні:

- тільки аудіо;
- тільки аудіо з використанням мурашиного алгоритму кластеризації;
- тільки відео;
- тільки відео з використанням мурашиного алгоритму кластеризації;
- аудіовізуальне розпізнавання;
- аудіовізуальне розпізнавання з використанням мурашиного алгоритму кластеризації.

Таблиця 1 – Усереднені результати розпізнавання

Класифікатор	Результат розпізнавання
ПММ (тільки аудіо)	92%
ПММ (тільки аудіо) + МАК	93%
ПММ (тільки відео)	51%
ПММ (тільки відео) + МАК	57%
ЗПММ (аудіовізуальна система)	98%
ЗПММ + МАК	98,5%

Висновки

Для режиму розпізнавання мови «лише аудіо» вектори акустичного спостереження (15 MFCC коефіцієнтів, які визначені з вікна 20 мс) моделюються з використанням ПММ. Для розпізнавання в режимі «аудіо-відео» використана ЗПММ з п'ятьма станами для зв'язаних вузлів як в аудіо-, так і в відеопотоках, без зворотних переходів і трьома змішуваннями на кожний стан. Експериментальні результати показали, що рівень розпізнавання аудіовізуальної мови на основі ЗПММ з використанням МАК збільшується на 43,5% щодо розпізнавання мови в режимі «тільки аудіо». У порівнянні з багатопотоковою ПММ [6] запропонований варіант ЗПММ для аудіовізуальної системи розпізнавання показує кращі результати.

Список використаних джерел:

1. Coello C.A. Evolutionary algorithms for solving multi-objective problems [Текст] / C.A.Coello and others // Springer, 2007.
2. Lumer E.D. Diversity and adaptation in populations of clustering ants [Текст] / E. D. Lumer and B. Faieta // Proceedings of the third international conference on Simulation of adaptive behavior: from animals to animats 3: from animals to animats 3. – MIT Press, 1994.
3. Tsai C.F. ACODF: a novel data clustering approach for data mining in large databases [Текст] / C. F. Tsai, et al. // Journal of Systems and Software. – 2004. – Vol. 73, Is. 1. – pp. 133-145.
4. Handl J. Improved ant-based clustering and sorting in a document retrieval interface [Текст] / J. Handl and B. Meyer // Parallel Problem Solving from Nature—PPSN VII. Springer Berlin Heidelberg, 2002. – pp. 913-923.
5. Hoe K.M. Homogeneous ants for web document similarity modeling and categorization [Текст] / K. M. Hoe, et al. // Ant Algorithms, Springer Berlin Heidelberg, 2002. – pp. 256-261.
6. Neti C. Audio-visual speech recognition [Текст] : Final Workshop 2000 Report, Center for Language and Speech Processing / C. Neti, G. Potamianos, J. Luetin et al. // The Johns Hopkins University, Baltimore. – 2000.

АНАЛІЗ СПОСОБІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ДЛЯ ТЕСТУВАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Василенко Ірина,

Магістр з інформатики

Харківський національний університет радіоелектроніки

Невід'ємною частиною сучасного життя людства стало програмне забезпечення (ПЗ). Воно стосується багатьох людей у самих різноманітних сферах діяльності. Це вимагає надійного та безпечного створення функціоналів програмного забезпечення. Але люди можуть помилятися, тож не буде зайвим врахувати допустимі помилки в програмному забезпеченні під час його розробки. Помилки можуть згубно вплинути на результативність функціонування програмного забезпечення. Тож дуже важливо виявляти помилки на ранніх етапах розробки ПЗ, оскільки на пізніх етапах при його впровадженні виправлення помилок стає набагато дорожчим.

На цей час один з найбільш дорогих етапів тестування – тестування програмного забезпечення [1-5]. Особливо це відноситься до спеціалізованого ПЗ, впроваджуваного, наприклад, у сфері комп'ютерного зору та штучного інтелекту [6-15]. На етап тестування, як правило, відводиться приблизно 50% – 65% загальних витрат [1, 5]. Лише вдосконаливши засоби та процеси тестування можна досягти зменшення витрат.

Процес оцінювання засобів програмного забезпечення з метою виявлення помилки чи несправності визначається як тестування програмного забезпечення. Невід'ємною фазою процесу життєвого циклу програмного забезпечення та на цей процес витрачається приблизно 50% зусиль. Доки процес тестування не завершиться, розробка ПЗ також не може завершитись. Головною метою тестування – це переконатися, що робота системи задовольняє вимогам замовника (стейкхолдера). Також відсутність помилок може свідчити про те, що тестування проводилось неякісно чи не проводилось взагалі.

При ручному тестуванні (manual testing) тестувальники виконують вручну тести, не використовуючи жодних засобів автоматизації. Ручне тестування – найнижчий і звичайний тип тестування, що не вимагає величезної кількості додаткових знань.

Проте перед тим, як автоматизувати тестування будь-якої програми, необхідно спочатку виконати серію тестів вручну. Мануальне тестування вимагає значних зусиль, але без нього ми не зможемо переконатися, чи можлива автоматизація в принципі. Один із базових принципів тестування говорить: 100% обсяги автоматизації неможливі. Тому ручне тестування – нагальна необхідність.

Автоматизоване тестування передбачає використання спеціального програмного забезпечення (крім тестованого) для контролю виконання тестів та порівняння очікуваного фактичного результату роботи програми (табл. 1). Цей тип тестування допомагає автоматизувати завдання, що часто повторюються, але необхідні для максимізації тестового покриття.

Таблиця 1. Переваги та недоліки автоматизованого тестування

Переваги	Недоліки
Можливість навантаження. Можна швидко змодельовати велику кількість користувачів.	Висока ціна. Інструменти автоматизованого тестування, а також навчання їх використанню коштують недешево, тому треба ретельно оцінювати бюджет.
Заощадження часу. Ручне тестування великих застосувань – довгий і трудомісткий процес, тоді як сценарії пишуться лише один раз.	UI-тестування. Автоматизоване тестування не може повною мірою покрити вимоги до призначеного для користувача інтерфейсу.
Можливість використання. Тестовий сценарій, написаний один раз, може бути використаний і в майбутньому при черговому оновленні проекту.	Відсутність «людського погляду». Можливе існування помилок, які помітить тільки людина.

Визначальними факторами для успішних та ефективних проектів тестування програмного забезпечення є: вибір та використання відповідного методу тестування та вибір чи використання правильного засобу автоматизації тестування та/або фреймворку. Методи тестування програмного забезпечення – це різні стратегії або підходи, що використовуються для того, щоб переконатися, що програма чи додаток працює так, як очікувалося. Вони охоплюють все, від фронтального до фонових тестування, включаючи модульне тестування та тестування системи загалом. Як бачимо, обидва розглянуті види тестування мають як переваги, так і недоліки. Комбінація обох, що одночасно впроваджує автоматизацію та людський фактор, – це найкращий на сьогодні спосіб отримати від тестування і від подальшого застосування розробленого програмного продукту максимальний результат.

Список літератури:

1. Куліков С.С. (2015) Тестування програмного застосунку. Базовий курс.
2. Kobylin O., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., and Peredrii O. (2020) The application of non-parametric statistics methods in image classifiers based on structural description components, *Telecommunications and Radio Engineering*, 79(10), pp. 855-863.
3. Д'яков Н.В., Сахно В.В. (2021) Аналіз процесу автоматизації тестування програмного продукту, 4(1), С. 437-439.
4. Daradkeh Y.I., Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., Gadetska S., and Al-Dhaifallah M. (2021) Methods of Classification of Images on the Basis of the Values of Statistical Distributions for the Composition of Structural Description Components, *IEEE Access*, 9, pp. 92964-92973.
5. Gorokhovatskyi V.O., Tvoroshenko I.S., and Peredrii O.O. (2020) Image classification method modification based on model of logic processing of bit

description weights vector, *Telecommunications and Radio Engineering*, 79(1), pp. 59-69.

6. Gorokhovatskiy V.A. (2011) Compression of Descriptions in the Structural Image Recognition, *Telecommunications and Radio Engineering*, 70(15), pp. 1363-1371.

7. Гороховатский В.А., Передрий Е.О. (2009) Корреляционные методы распознавания изображений путем голосования систем фрагментов, *Радіоелектроніка. Інформатика. Управління*, 1(20), С. 74-81.

8. Гороховатський В.О., Гадецька С.В. (2020) Статистичне оброблення та аналіз даних у структурних методах класифікації зображень (монографія), Харків, ФОП Панов А.Н., 128 с.

9. Gadetska S.V., and Gorokhovatsky V.A. (2018) Statistical Measures for Computation of the Image Relevance of Visual Objects in the Structural Image Classification Methods, *Telecommunications and Radio Engineering*, 77(12), pp. 1041-1053.

10. Гороховатський В.О., Гадецька С.В., Стяглик Н.І. (2019) Вивчення статистичних властивостей моделі блочного подання для множини дескрипторів ключових точок зображень, *Радіоелектроніка, інформатика, управління*, № 2, С. 100-107.

11. Гороховатський В.О., Творошенко І.С. (2021) Методи інтелектуального аналізу та оброблення даних: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 92 с.

12. M. Ayaz Ahmad, Volodymyr Gorokhovatskyi, Iryna Tvoroshenko, Nataliia Vlasenko, and Syed Khalid Mustafa (2021) The Research of Image Classification Methods Based on the Introducing Cluster Representation Parameters for the Structural Description, *International Journal of Engineering Trends and Technology*, 69(10), pp. 186-192.

13. Гороховатский В.А. (2003) Распознавание изображений в условиях неполной информации. Харьков: ХНУРЭ, 112 с.

14. Gorokhovatsky V.O., and Gadetska S.V. (2019) Determination of Relevance of Visual Object Images by Application of Statistical Analysis of Regarding Fragment Representation of their Descriptions, *Telecommunications and Radio Engineering*, 78 (3), pp. 211-220.

15. Gorokhovatskyi V., Putyatin Ye., Gorokhovatskyi O., and Peredrii O. (2018) Quantization of the Space of Structural Image Features as a Way to Increase Recognition Performance. In *Processing the Second IEEE International Conference on DataStream Mining & Processing 21-25 August 2018, Lviv, Ukraine*. pp. 464-467.

ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЙ ТРАФІКІВ ДЛЯ ДЕТЕКТУВАННЯ DDOS-АТАК

Гонтар Сергій Олегович

магістрант

Харківський національний університет радіоелектроніки

На сьогоднішній день на використанні інформаційних технологій підв'язано все більше і більше різних напрямків у промисловості. Це може бути від різноманітних комерційних напрямків, до напрямків, пов'язаних з охороною здоров'я. Тому надзвичайно важливу роль грають захист інформаційних систем та її забезпечення в стабільній роботі без критичних збоїв.

Найбільш популярним джерелом небезпеки для інформаційних систем на даний момент є DDoS-атаки. DDoS-атака – це хакерська атака на інформаційну систему з наміром призвести систему до її повного чи часткового відказу в обслуговуванні [1]. DDoS-атаки створюються по причині комерційної конкуренції, шантажу, особистої неприязні та іншим. Виявлення заздалегідь часу, коли буде відбуватися атака неможливо, але існують методи, які дозволяють виявити підозрілий трафік на ранніх етапах цієї атаки. Схема представлена на рисунку 1:

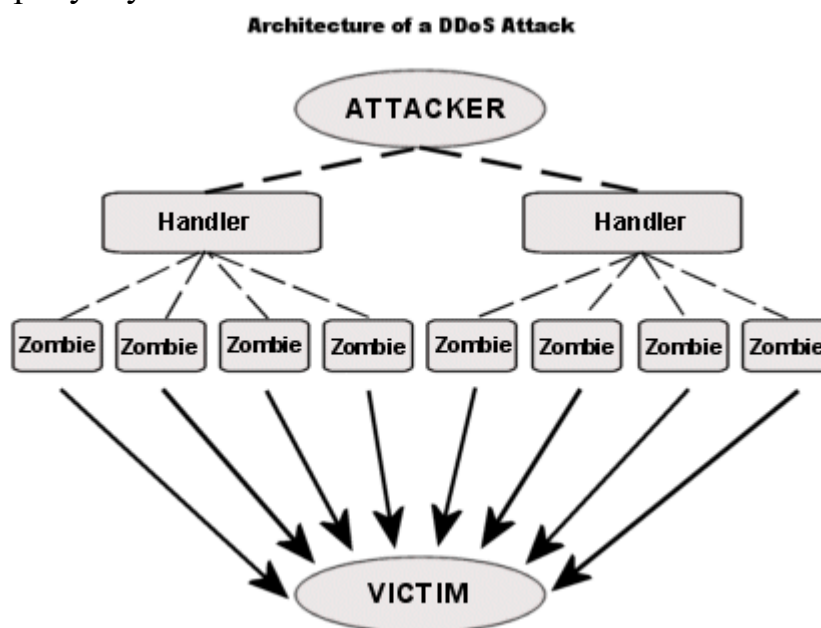

Рисунок 1 – Архітектура DDoS-атаки

Attacker – це зловмисник, що планує атаку на цільову систему. Handler – це проміжні комп'ютери, які є свого роду командними центрами. Zombie – це атакуючі адреси, вони й заповнюють весь трафік, який надходить до, наприклад, серверу веб сайту.

З розвитком кількості атак та їх складності з'являються й нові методи для їх детектування та захисту від них. Існують способи захисту, основані на статистичних методах. Також існують більш ефективні рішення, в основу яких входять різні нейронні мережі.

Нейронні мережі – це обчислювальні системи, що будується на принципі функціонування біологічних нейронних мереж. Перевагою методів, створених на основі нейронних мереж є те, що вони мають змогу змінюватися та навчатися з часом, що дає змогу збільшити ефективність роботи у детектуванні підозрілого трафіку та класифікувати його на атакований чи не атакований [2].

Для побудування рішення для захисту від DDoS-атак на основі нейронних мереж виконуються наступні етапи:

- складення вибірки даних із прикладів, пов'язаних із предметної областю. В даному випадку це буде вибірка атаківано трафіку, тобто трафік при атаці;
- розбиття вибірки на 2 множини: навчальна та тестова;
- попередня обробка даних (нормалізація, виключення дублікатів, зменшення аномалій у вибірці);
- вибір системи кодування вихідних значень;
- вибір параметрів нейронної мережі. Під параметрами розуміється кількість нейронів у шарах, кількість цих шарів;
- вибір активаційної функції нейронів (логістична функція та інші) [3];
- вибір алгоритму навчання мережі;
- навчання мережі та оцінка її роботи на тестовій множині;
- використання нейронної мережі.

Список літератури:

1. Рак, А. К. (2013). Особливості DOS-і DDOS-атак. Матеріали VI всеукраїнської студентської науково-технічної конференції „Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання.“, 1, 106-106.
2. Левицька, Т. О., & Петін, В. Д. (2019). Особливості застосування нейронних мереж для задач класифікації.
3. Котенко, Ю. В. (2005). Цифрова реалізація активаційних функцій штучного нейрона.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СТОХАСТИЧЕСКИХ ВОЗМУЩЕНИЙ В ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СЕТЯХ ЭНЕРГОСИСТЕМ НА КАЧЕСТВО ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ

Гуреев Виктор Александрович

доктор технических наук

старший научный сотрудник

Институт проблем моделирования в энергетике им. Г.Е. Пухова

Национальной академии наук Украины

Для проведения исследований были выполнены следующие подготовительные работы, которые включали изучение схемы нормального режима сетей Черкасыоблэнерго, анализ предоставленных данных по балансам активной энергии: «Баланс п/с Шевченко и транзитов за февраль 2001 года»; «Баланс за февраль 2001 года поступления и распределения электроэнергии по Черкасыоблэнерго», а также разработку плана мероприятий и состава работ.

На Рис.1а показан фрагмент сетей Черкасыоблэнерго. В прямоугольных рамках представлены - числа, соответствующие количеству принятой/выданной электроэнергии в киловатт часах (kWh) по итогам февраля месяца 2001г., стрелки указывают направление (прием/выдача). В состав работ вошли исследования трех «транзитов» электроэнергии между подстанциями МИРОНОВКА и ШЕВЧЕНКО: МИРОНОВКА-ЗАВАДОВКА-БАЛАКЛЕЯ-ШЕВЧЕНКО; МИРОНОВКА-РЕМЗАВОД-ШЕВЧЕНКО; МИРОНОВКА-ЮРКОВКА-ВАТУТИНО-ОРИОН-МАТУСОВ-РОТМИСТРОВКА-ШЕВЧЕНКО (режимный разрыв сети 110 кВ на п/с Ватутино).

Ориентировочный состав и объем работ в зависимости от количества имеющихся на момент исследований одноканальных (один прибор на один фидер) регистраторов «*Rustrak Ranger II*» был сформулирован следующим образом: оценка соответствия показаний расчетных счетчиков данным регистрации для конкретной подстанции; сопоставление балансов, полученных по показаниям счетчиков и по данным регистрации для конкретной подстанции, а также по смежным подстанциям, включая данные по реактивной мощности; оценка активных потерь в линиях 110 кВ между подстанциями; прогноз месячного потребления энергии по некоторым подстанциям на основании измеренных среднесуточных мощностей; измерение коэффициентов гармонических искажений на отдельных подстанциях.

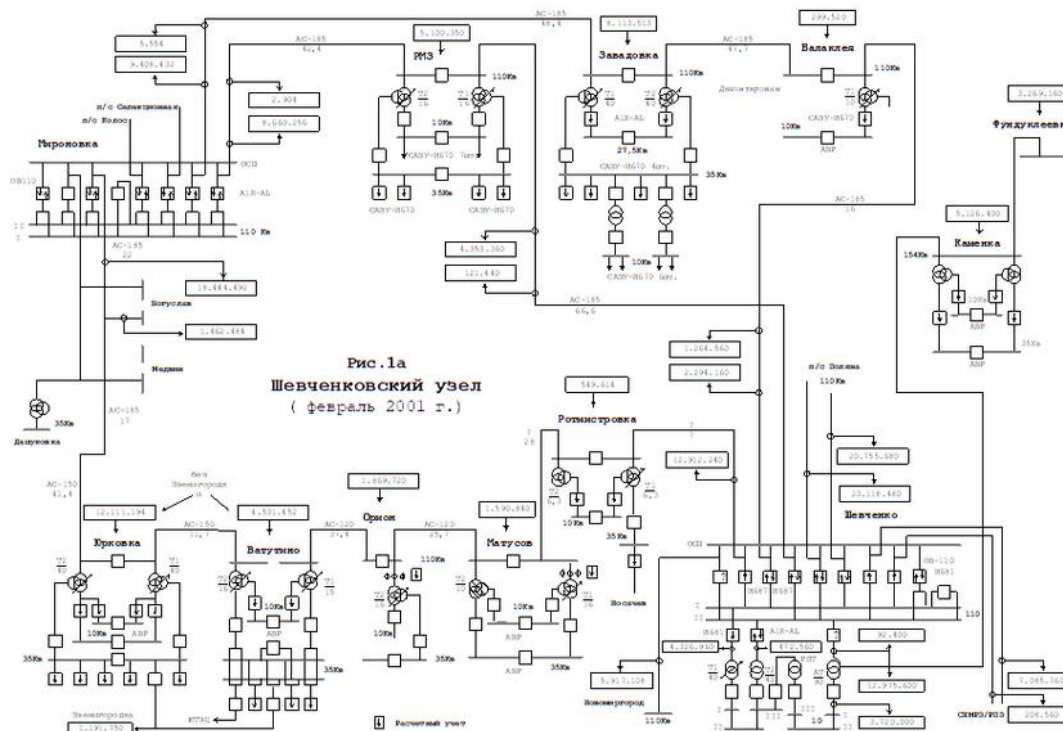

Рис.1а Электрическая схема для исследования

Основные цели исследования были сформулированы следующим образом: выявить места и возможности несанкционированного отбора электроэнергии на подстанциях исследуемых транзитов; выявить источники и причины потребления повышенной реактивной мощности; проверить качество электроэнергии и влияние тяговых подстанций железной дороги на величину потерь электроэнергии в исследуемых транзитах; выполнить анализ существующей системы учета электроэнергии и дать рекомендации по ее совершенствованию [1-5].

Схема подключений показана на Рис.1.

Со стороны 35 кВ прибор «Rustrak Ranger II» № 1 (далее RR-II) был подключен по двухэлементной схеме к измерительным трансформаторам расчетной линии «ВЛ-35 Носачев» (вся нагрузка 35 кВ).

Цепи U_{ab} и U_{cb} - к трансформатору напряжения (далее ТН) ЗНОМ-35 с коэффициентом трансформации 35000/100.

Цепи I_a и I_c - к трансформатору тока (далее ТТ) ТФЗМ-35 с коэффициентом трансформации 150/5.

Был установлен диапазон регистрации измерений с интервалом 30 секунд за период с 16.05 в 22:00 по 17.05 в 22:00.

Запись показаний счетчиков осуществлялась: с 16.05/21:20 по 18.05/11:00.

Со стороны 10 кВ прибор RR-II №2 был подключен по двухэлементной схеме к измерительным трансформаторам расчетной цепи «В-10 Т-1» (вся нагрузка 10 кВ).

Цепи U_{ab} и U_{cb} - к трансформатору напряжения НТМИ-10 с коэффициентом трансформации 10000/100.

Цепи Ia и Ic - к трансформатору тока ТПЛ-10 с коэффициентом трансформации 400/5.

Диапазон регистрации с интервалом 30 секунд: 16.05/22:00 по 17.05/22:00.

Запись показаний счетчиков: 16.05/21:20 по 18.05/11:00.

На основании полученных измерений были получены первые предварительные результаты, суть которых сводится к следующему.

Расчет энергии, потребленной за период с 16.05/21:20 по 18.05/11:00. (примерно за 37.6 часа), выполнен на основании показаний счетчиков и известных коэффициентов учета. Данные приведены в соответствующей таблице на Рис.1.

Расчет энергии, потребленной за период с 16.05/22:00 по 17.05/22:00. (примерно за 24 часа), и экстраполяции данных на период, соответствующий съему показаний счетчиков, выполнены на основании обработки данных регистрации с помощью инструментального программного обеспечения (ПО) «Pronto for Windows» (лицензионное ПО для прибора «Rustrak Ranger II»). Данные приведены в соответствующей таблице на Рис.1.

Учитывая погрешности визуального съема показаний с индукционных счетчиков типа САЗУ-И670М и СР4У-И673М, а также погрешность экстраполяции можно сделать вывод о том, что данные учета расчетных счетчиков практически соответствуют данным, полученным на основании исследований с помощью приборов «Rustrak Ranger II».

Средние величины токов, напряжений и мощностей по цепям 35/10 кВ и величина процентов средней загрузки измерительных трансформаторов тока и силового трансформатора Т-1 приведены в таблице №1.

Временные диаграммы, отражающие «мгновенные» значения параметров режима сети приведены ниже.

На основании анализа выполненных результатов измерений, проведенных вычислений и исследований можно сформулировать следующие основные выводы.

1. Практически все силовые трансформаторы Шевченковского узла учета работают в режиме пониженных нагрузок. Это приводит к значительному увеличению потребления трансформаторами реактивной мощности. Измерительные трансформаторы тока работают не в классе. Увеличенная реактивная мощность приводит к увеличению потерь активной мощности. Отсутствие должного учета величины и направления перетоков реактивной мощности не позволяет учесть дополнительные потери активной мощности от протекания реактивной мощности в режимах, близких к холостому ходу.

2. Результаты выполненных измерений на подстанциях Шевченковского узла учета свидетельствуют об удовлетворительной работе приборов учета, за исключением п/с Шевченко в сторону п/с Ротмистровка, п/с Балаклея и п/с РМЗ.

3. За время проведения обследования и измерений на подстанциях Шевченковского узла учета экспертной группой НПО «Инфотех» потери электро-энергии в транзите п/с Мироновка – п/с Юрковка – п/с Ватутино – п/с Орион – п/с Матусов – п/с Ротмистровка - -п/с Шевченко снизились примерно с 25% до 9%.

4. Велика вероятность неправильной работы приборов учета или несанкционированного отбора электроэнергии на п/с Матусово и п/с Орион. Необходимо выполнить дополнительные измерения и расчет баланса по этим подстанциям за более длительный период времени.

5. Необходимо начать работы по автоматизации технического учета электроэнергии в реальном времени по периметру ОАО «Черкасыоблэнерго».

6. Необходимо создать свой вычислительный центр и организовать регулярное выполнение расчетов установившихся режимов для краткосрочного и долгосрочного прогнозирования и оптимизации потерь электроэнергии в электрических сетях.

7. Главной особенностью режима работы подстанций Шевченковского узла учета является асинхронное изменение направления перетоков активной и реактивной мощности в транзитах п/с Шевченко – п/с РМЗ – п/с Мироновка и п/с Шевченко – п/с Балаклея – п/с Завадовка – п/с Мироновка. Установленные на п/с Шевченко со стороны п/с Балаклея, п/с РМЗ и п/с Поляна приборы учета не позволяют учесть эти периодические изменения направления перетоков и подлежат обязательной замене на современные электронные счетчики активной и реактивной энергии с обеспечением возможности обязательного учета направления перетоков. Показания установленных счетчиков нельзя использовать для месячных балансных расчетов.

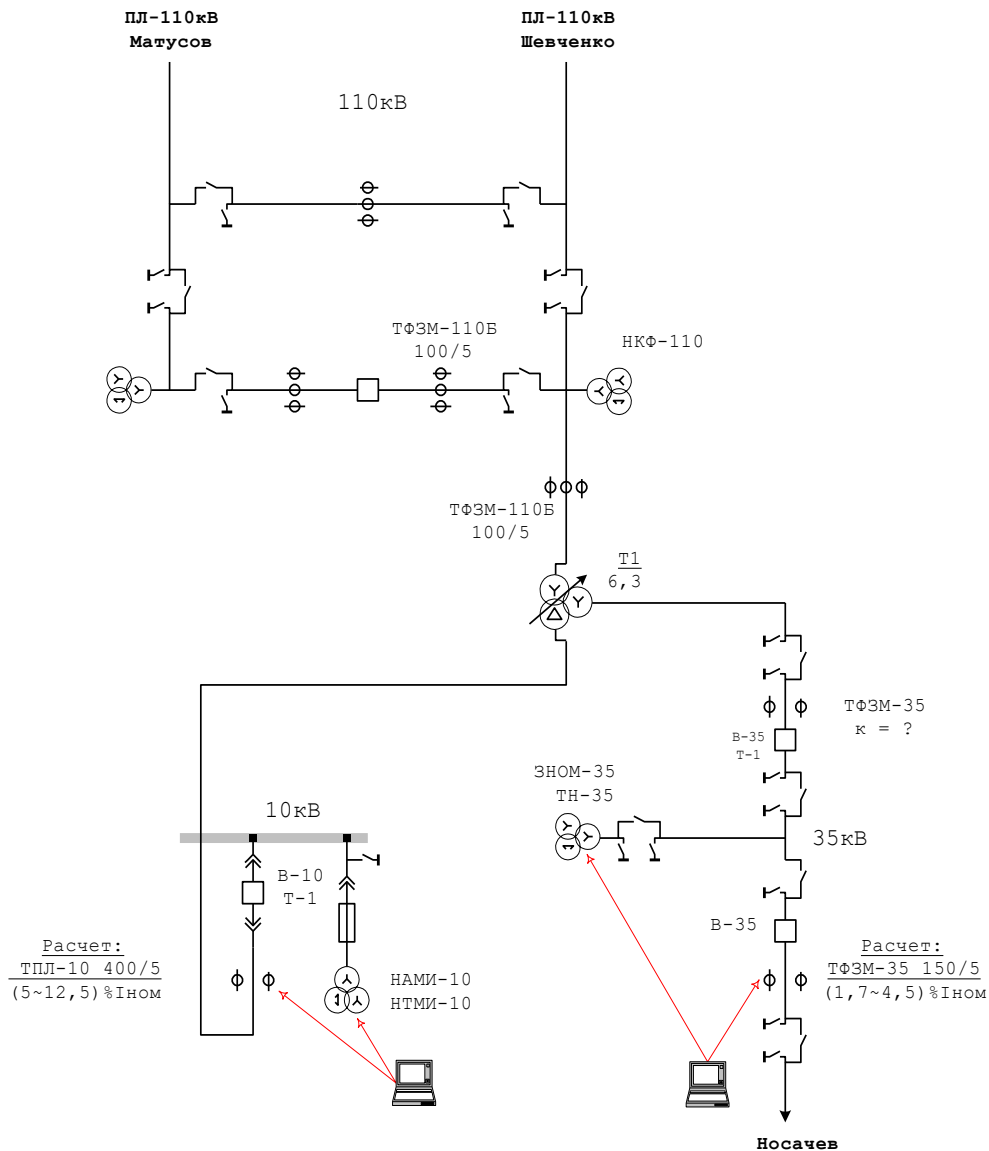
8. Полученные результаты измерений потерь электроэнергии в линии п/с РМЗ – п/с Мироновка вполне согласуются с реальными теоретическими величинами и соответствуют нормативным значениям. Основная часть потерь электроэнергии, отражаемая в месячных балансовых отчетах, связана с отсутствием надлежащей системы учета и управления в реальном времени.

9. Организация и состояние системы учета на п/с Завадовка не позволяет выполнить корректное сравнение результатов измерений и показаний приборов учета. Этот вопрос требует дополнительного исследования, связанного с необходимостью получения достоверной электрической схемы в нормальном режиме и выполнения переключений для проведения требуемых измерений.

10. Учитывая реально сложившиеся режимы минимальных нагрузок, необходимо выполнить расчеты выбора оптимальных точек разрезов в сетях 35кВ.

11. Полученные результаты измерения качества электроэнергии со стороны п/с Шевченко и п/с Мироновка показывают необходимость установки фильтрокомпенсирующих устройств, однако влияние тяговых подстанций на величину потерь незначительное.

12. Существующая система учета не позволяет оперативно принимать обоснованные решения со стороны руководства ОАО «Черкасыоблэнерго» по выявлению возможных нарушений со стороны РЭСов и крупных потребителей. Требуемая реакция управляющих воздействий со стороны администрации ОАО «Черкасыоблэнерго» задерживается практически на месяц и возможна только после анализа балансовых показателей.

ПС Ротмистровка	К учета	Дельта	KWh	Дельта	KVarh
ВЛ-35 Носачев	10500	1	10500	0,5	5250
В-10 Т-1	8000	2,1	16800	1,6	12800
ИТОГО			27300		18050

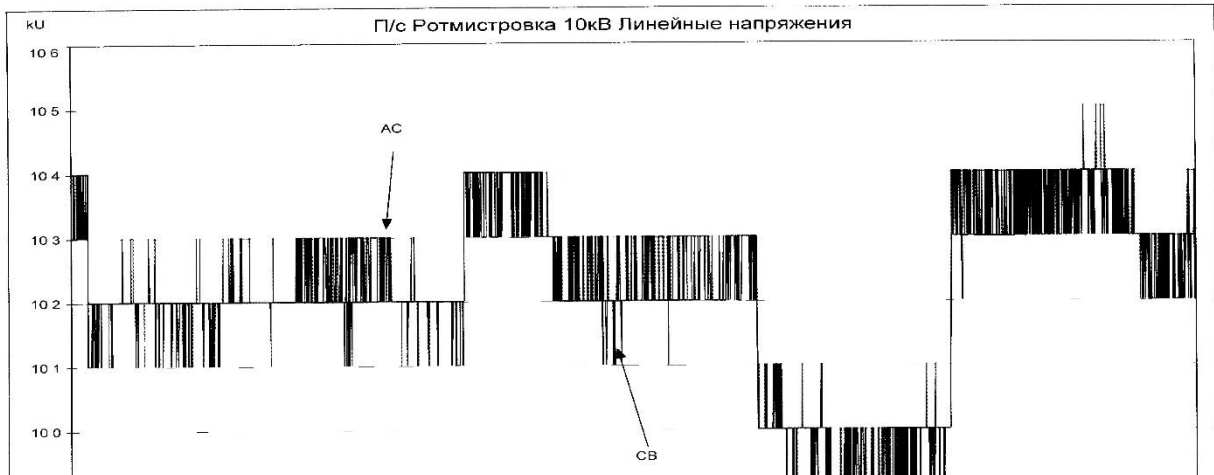
Данные счетчиков 37,6 часа:
16/05 21:20 ... 18/05 11:00

Данные регистрации 24 часа:
16/05 22:00 ... 17/05 22:00

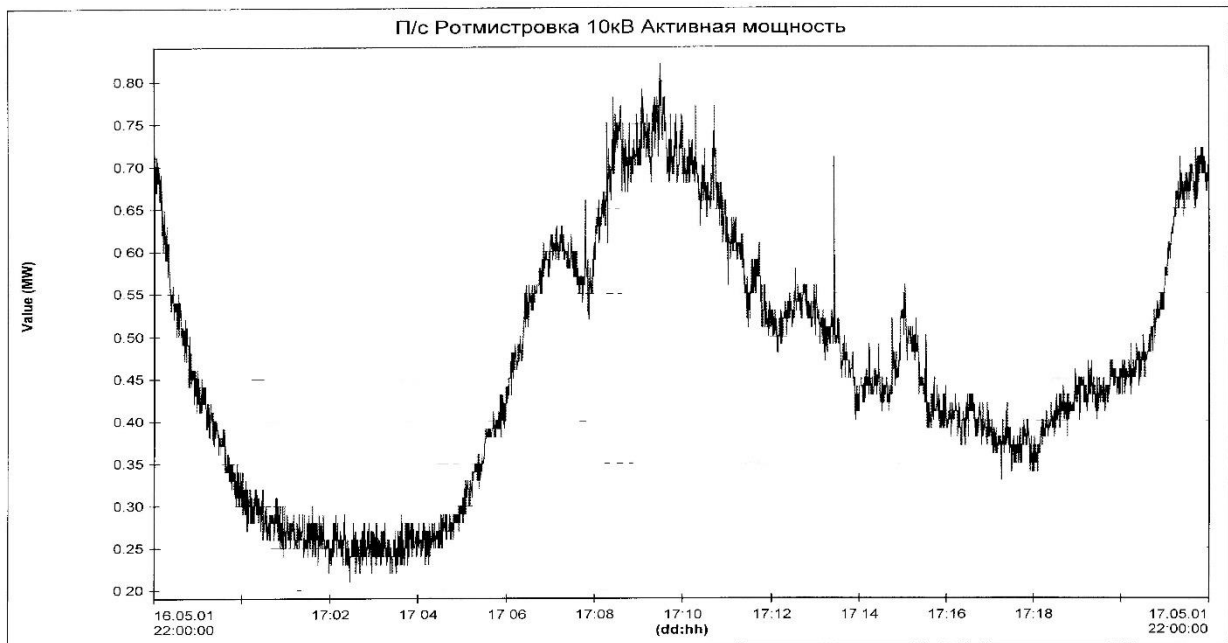
БАЛАНС узла	Счетчики 37,6ч.		Регистратор 24ч.		Регистратор 37,6ч.	
	KWh	KVarh	KWh	KVarh	KWh	KVarh
Потребление "Ротмистровка"	27300	18050	16560	9600	25944	15040

Рис.1, пс Ротмистровка 110/35/10кВ
(схема измерений 16.05 ... 18.05.2001г.)

IAID61 PVW

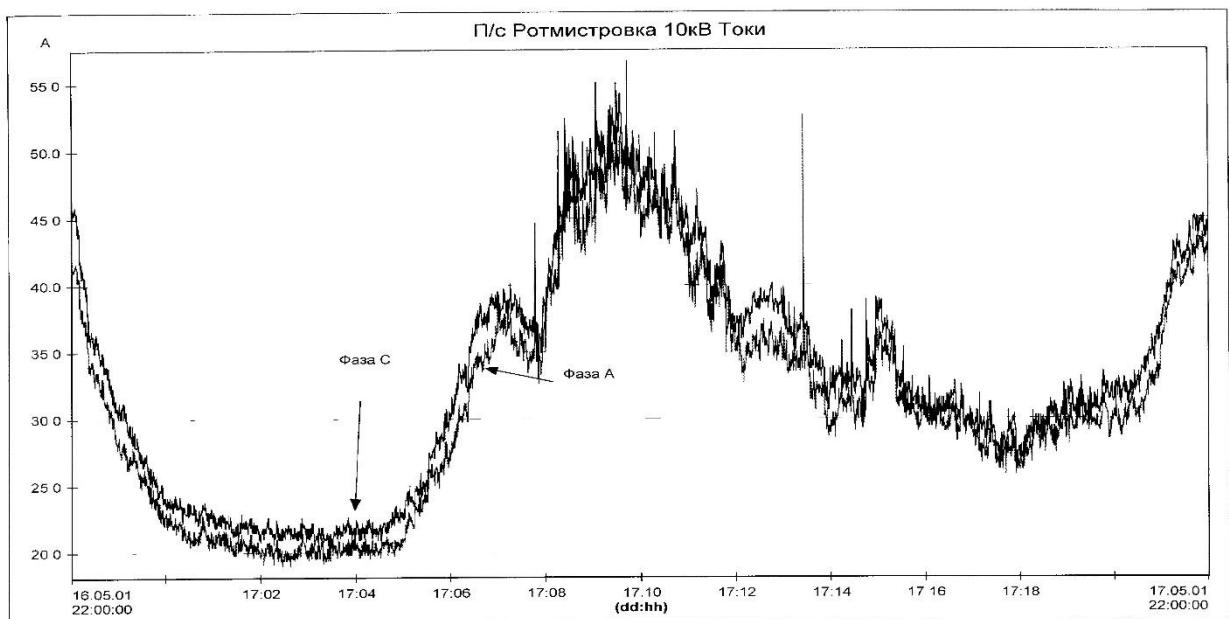

B1 PVW

Rustrak Ranger

07 08 01

Rustrak Ranger

07 08 01

Литература:

1. Электрические системы. Кибернетика электрических систем Дальние линии электропередачи/Под ред. В.А. Веникова. М.: Высшая школа, 1974. 328с.
2. Электрические системы. Математические задачи электроэнергетики/Под ред. В.А. Веникова. М.: Высшая школа, 1981. 288с.
3. Электроэнергетические системы в примерах и иллюстрациях/Ю.А. Астахов, В.А. Веников, В.В. Ежков и др.; Под ред. В.А. Веникова. М.: Энергоатомиздат, 1983. 504с.
4. Энергорынок и тарифная политика Украины в сфере электроэнергетики. /Под ред. проф. А.В. Праховника. – Киев: ІЕЕ НТТУ “КПІ”, 2000. – 134с.
5. Якубайтис Э.А. Локальные информационно-вычислительные сети. – Рига: Зинатне, 1985. 284с.

ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ОКСИДІВ АЗОТУ ПІД ЧАС СПАЛЮВАННЯ ПОДРІБНЕНОЇ ДЕРЕВИНИ В ТОПКАХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОТЛІВ

Кравець Тарас Юрійович

к.т.н., доцент, доцент кафедри ТТАЕ
НУ “Львівська політехніка”

Галянчук Ігор Романович

старший викладач кафедри ТТАЕ
НУ “Львівська політехніка”
igor.r.halianchuk@lpnu.ua

Безсонов Любомир Михайлович

студент кафедри ТТАЕ
НУ “Львівська політехніка”

Костюк Павло Григорович

студент кафедри ТТАЕ
НУ “Львівська політехніка”

Під час спалювання дрібних фракцій деревини в топках парових енергетичних котлів виникає ряд труднощів, однією з яких є утворення токсичних речовин в продуктах згорання, зокрема, оксидів азоту.

Цій проблемі, як і при спалюванні інших палив, на даний час приділяється велика увага, ведуться теоретичні та експериментальні дослідження з метою розробки заходів по їх зниженню. Як відомо, механізм утворення оксидів азоту в топкових камерах доволі складний і для повного його вивчення необхідні великі затрати.

Часка азоту, як показав аналіз експериментального складу дрібних фракцій деревини складає 1 – 4 % [1, 2]. Враховуючи те, що процес спалювання деревини в топках сучасних парових котлів проходить із значним надлишком повітря ($\alpha=1,25 - 1,3$) то це створює сприятливі умови для утворення значної кількості токсичних оксидів азоту у продуктах згорання.

В роботі представлено теоретичні розрахунки із визначення кількості оксидів азоту під час спалювання дрібних пилоподібних фракцій деревини. За основу розрахунків прийнята методика процесу спалювання пилоподібного твердого палива [2].

Термічне розкладання деревини і її відходів починається при температурі 160 – 180 °С, при цьому з палива починають виділятися деякі газоподібні продукти. Із підвищенням температури їх кількість збільшується. Разом з леткими речовинами виділяється також газоподібний азот у вигляді з'єднань, що містять радикали типу CN, NH₄, а також вільний азот. Вільний азот при певних

умовах утворює оксиди азоту. Однією з умов цього процесу є необхідність в наявності вільного кисню, який як показано в [3], уже при температурах 520 – 580 °К окислює азот.

Динаміку виходу азоту із палива визначають на основі кінетичного рівняння:

$$\frac{dC_N^X}{d\tau} = (C_N^K - C_N^X) \cdot A \cdot e^{-\frac{E}{RT}} \quad (1)$$

де C_N^K , C_N^X - відповідно кінцева та проміжна концентрація у відхідних газах сполук, що вміщують атомарний азот;

A - перед експоненціальна функція виходу азоту, 1/с;

E - енергія активації виходу азоту;

R - газова стала, 8,314 кДж/(моль·К);

T - температура палива, °К.

Кінцева концентрація азоту в газоподібних продуктах згорання визначається:

$$C_N^K = \frac{0,01 \cdot N^P \cdot \gamma}{V_g}, \text{ кг/м}^3 \quad (2)$$

де N^P - відсотковий склад азоту в паливі, %;

γ - частка азоту палива, що переходить в газову фазу (для деревини $\gamma = 0,35$ – $0,37$);

V_g – об'єм газів на 1 кг палива, м³/кг.

Процес горіння деревини відбувається при температурах 1170 – 1370 °К. За цих температур у відхідних газах утворюються, в основному, «паливні» оксиди азоту, а їх утворення відбувається при наявності вільного кисню, що окислює азот виділений з палива. Кінетику утворення «паливних» оксидів азоту можна описати рівнянням:

$$\frac{dC_{NO}^F}{d\tau} = C_N^V \left(\frac{C_O}{T} \right)^n \cdot K_0 \cdot e^{-\frac{E_0}{RT}} \quad (3)$$

де C_{NO}^F , C_O - відповідно концентрація «паливних» оксидів азоту і кисню в димових газах;

C_N^V - біжуча концентрація атомарного азоту;

K_0 , E_0 - кінетичні константи процесу окислення;

n – показник, що визначає порядок реакції.

Варто також зауважити, що у процесі спалювання палива приймає участь повітря в якому міститься близько 79 % азоту, що впливає на утворення, так званих, швидких або атмосферних оксидів азоту [4].

Аналіз результатів розрахунків показує, що оптимальні параметри процесу горіння подрібненої деревини повинні бути на рівні: температура газів в ядрі факела 1250 – 1450 °К, а коефіцієнт надлишку повітря – 1,08 – 1,15. Експериментально встановлено, що температура газів в ядрі факела, під час спалювання деревного пилу, досягає значень 1770 - 1870 °К, а коефіцієнт надлишку повітря при цьому знаходиться на рівні 1,1 – 1,2. У зв'язку з цим виникає необхідність розподілення горіння по усьому об'єму паливні. Для цього

необхідно застосовувати пальники, які подаватимуть аеросуміш в топку таким чином, щоб факел рівномірно розподілявся по всьому об'єму. Така організація спалювання деревного пилу дозволить знизити температуру газів у зоні горіння на 450 - 550 °К, а відповідно і знизиться інтенсивність утворення оксидів азоту. Для зниження кількості швидких або атмосферних оксидів азоту в пальники доцільно подавати чистий кисень, або ж повітря збагачене киснем.

Висновок:

В роботі розглянуто основні засади утворення оксидів азоту під час спалювання деревного пилу.

Визначено оптимальні параметри процесу горіння подрібненої деревини в топках енергетичних котлів, які дозволяють мінімізувати утворення «паливних» оксидів азоту в димових газах: температура газів в ядрі факела 1250 – 1450 °С; коефіцієнт надлишку повітря – 1,08 – 1,15. Зниження кількості швидких або атмосферних оксидів азоту необхідно забезпечити подачею в пальники чистого кисню, або повітря збагаченого киснем.

Список літератури:

1. Росляков П.В. Расчет образования топливных оксидов азота при сжигании азотсодержащих топлив // Теплоэнергетика. -1986. -№1. -С.37-41.

2. Гнатишин Я.М., Крамар В.Д. О сжигании древесной пыли. В-во «Деревообрабатывающая промышленность». – 1986. – № 6. – С. 33-36.

3. Повышение эффективности методов снижения образования оксидов азота в топках котлов / И.Я.Сигал, О.И.Косинов, А.Н.Дубоший и др. // Теплоэнергетика. -1986. -№7. -С.6-9.

4. Аналіз наявних технологій розділення повітря для підвищення ефективності спалювання палива в теплоенергетиці / Кулик М.П., Кравець Т.Ю. Семерак М.М. // Екологічні науки (науково-практичний журнал) № 2(21) - Київ 2018, с. 59-64. ISSN 2306-9716.

ИССЛЕДОВАНИЕ КОНДУКТИВНОГО НАГРЕВА ЗЕРНА

Кузембаева Гаухар Канашевна

к.т.н., ассоциированный профессор
Алматинский технологический университет

Кузембаев Канаш

к.т.н., ассоциированный профессор
Алматинский технологический университет

Изтелиева Раушан Акмуратовна

PhD., ассоциированный профессор
Алматинский технологический университет

Важнейшей задачей техники термической обработки зерна является разработка новых конструкций аппаратов на базе научно - обоснованных режимов обработки зерна. Эти аппараты должны осуществлять такой режим обработки, который обеспечивает не только интенсификацию внешнего переноса, но и в первую очередь равномерную обработку отдельных зерен и максимально возможное повышение интенсивности внутреннего переноса влаги.

На основании проведенного анализа в работе были поставлены задачи, решение которых позволит обосновать наиболее аффективные параметры процесса нагрева, обеспечивавшие интенсификацию термической обработки зерна при производстве национальных крупяных концентратов: исследование теплообмена в слое зерна при кондуктивном нагреве; обоснование технологической схемы устройства, обеспечивавшего определенный температурный режим в процессе сушки.

Нагрев зерновой массы кондуктивным способом можно рассматривать как нестационарный процесс передачи тепла путем теплопроводности. Основной задачей при этом является нахождение температурного поля слоя зерна. Для описания этого процесса можно воспользоваться дифференциальным уравнением теплопроводности сплошной среды [1,2]:

$$d\theta / d\tau = a (d^2\theta / dz^2), \quad (1)$$

где $\theta = t(z, \tau) - t_n$ - разность между переменной температурой тела $t(z, \tau)$ и температурой греющей поверхности t_n ; a - коэффициент теплопроводности, м²/с.

Решение этого уравнения при граничных условиях, учитывающих коэффициент теплообмена α на поверхности массива:

$$\tau = 0; t(z, \tau) = t_0; z = 0; \lambda d\tau / dz = \alpha / t(z, \tau) - t_0 \quad (2)$$

имеет вид [1]:

$$\theta(z, \tau) / \theta_0 = \operatorname{erf} \left[\frac{z}{\sqrt{2(a\tau)^{1/2}}} \right] + \operatorname{erf} \left\{ \frac{\alpha}{\lambda} \left[z + \left(\frac{\alpha}{\lambda} \right) a \tau \right] \right\} \left\{ 1 - \operatorname{erf} \left[\frac{z}{\sqrt{2(a\tau)^{1/2}}} \right] + \frac{\alpha}{\lambda} (a\tau)^{1/2} \right\} \quad (3)$$

где: $\theta_0 = [t_0 - t_n]$ - разность между начальной температурой тела и температурой поверхности.

Температура контактирующей поверхности массива, которую можно получить, положив $z = 0$ в формуле (3), запишется в виде:

$$[t_0, \tau - t_n] / [t_0 - t_n] = \exp \left[\left(\frac{\alpha}{\lambda} \right)^{1/2} a \tau \right] \left[1 - \operatorname{erf} \left(\frac{\alpha}{\lambda} \right) (a\tau)^{1/2} \right]. \quad (4)$$

Продифференцировав выражение (3) по Z получим поток тепла, переданный зерну, определяемый градиентом температуры в слое :

$$d\theta(z, \tau) / d\tau = \frac{\alpha}{\lambda} (t_n - t_0) \exp \left[\frac{\alpha}{\lambda} (z + \frac{\alpha}{\lambda} a \tau) \right] \left[1 - \operatorname{erf} \left(\frac{z}{\sqrt{2(a\tau)^{1/2}}} + \frac{\alpha}{\lambda} (a\tau)^{1/2} \right) \right]. \quad (5)$$

Проведенный расчет по формуле (3) показывает, что температура на поверхности и в глубине зернового массива будет достигать наибольшей величины при $\alpha \rightarrow \infty$ т.е. при идеальном тепловом контакте, а при уменьшении коэффициента теплообмена слой зерна будет прогреваться медленнее.

Зерновая масса представляет собой дисперсную систему. Передача тепла в этом случае будет складываться из теплопроводности вдоль отдельных зерен, теплопроводности в местах соприкосновения зерен, молекулярной теплопроводности газа между зернами, конвекции газа в межзерновом пространстве, излучения от зерна к зерну. Количественный учет всех факторов представляет большие трудности, поэтому в настоящее время вопросы нестационарного теплообмена в слое дисперсного материала в основном решаются эмпирически.

Исследования передачи тепла в слое зерна при кондуктивном нагреве проводились на установке, где в качестве греющей поверхности использовалась массивная металлическая плита, температура поверхности которой поддерживалась постоянной и измерялась контактной термопарой. Для измерения температуры зерна применялись медь - константановые термопары и потенциометр КСП-4. Опыты проводились с зернами могоара, проса различной влажности и температуры.

На границе соприкосновения зернового массива с нагретой металлической поверхностью возникает большое термическое сопротивление передаче тепла, обусловленное дискретным характером реальной контактирующей поверхности массы зерна. Контактное термическое сопротивление зависит от чистоты поверхностей, физических свойств поверхностного слоя и среды в зоне контакта. Зерновой массе тепло от греющей поверхности передается через контактные площади зерен и газовую прослойку. Основное влияние на передачу тепла от нагретой поверхности к зернистому материалу в начальные моменты времени будет оказывать газовая прослойка. Поэтому контактирующая поверхность

зерновой массы не принимает мгновенно температуру греющей поверхности, на границе соприкосновения возникает скачок температуры вследствие не идеального контакта.

Измерение температуры в зерне производилось термопарой, заделанной под оболочку. В результате экспериментов установлено, что температура поверхности контакта сравнительно быстро приближается к температуре греющей плиты, что согласуется с формулой (4). Исследование температурного поля в зерне, соприкасающемся с поверхностью нагрева, показало, что контактирующая сторона зерна через несколько секунд нагревается до высокой температуры. Так, например, при $t_{\text{п}} = 80^{\circ}\text{C}$ температура центра зерна проса влажностью 20% через 20 с достигала 60°C .

При условиях теплообмена, применительно к зерносушилкам, тепло распространяется на глубину 2-3 ряда зерен. Исследование распределения температуры в слое зерна проса влажностью 28% и начальной $t_0 = 20^{\circ}$ при контакте с поверхностью $t_{\text{п}} = 80^{\circ}\text{C}$ показало, что через 280 с температура зерна вблизи точки контакта достигает значения 70°C , в то время как в центре первого ряда она равнялась 50°C . Третий ряд зерен нагревается за этот промежуток времени только до 36°C . Следовательно, температура первого ряда быстро приближается к температуре греющей поверхности.

В слое зерна при нагреве возникает значительный градиент температуры, имеющий переменную величину во времени и по направлению теплового потока и зависящий от первоначального перепада температур.

Наибольшее значение градиент температуры имеет в плоскости контакта. Внутри зерновой массы тепло распространяется по зерну и по воздуху между зернами. Интенсивность распространения тепла по среде и фазе определяется их теплофизическими характеристиками, в частности, температуропроводностью. Вследствие более высокой температуропроводности воздух нагревается быстрее, чем зерно. Следовательно, температура зерна в начальные моменты времени отстает от температуры воздуха. В этом случае горячий воздух может рассматриваться как носитель энергии.

Вследствие того, что теплоемкость воздуха намного меньше теплоемкости зерна, при данных условиях воздух нельзя считать самостоятельным носителем и главное влияние на температурное поле в слое зерна будут оказывать сами зерна. Влажное зерно нагревается медленнее, чем сухое, поскольку часть тепла расходуется на испарение влаги, и вследствие более низкой его температуропроводности. Температура в центре первого ряда сухого зерна ($W = 14\%$) на 5-7 градусов выше, чем влажного ($W = 28\%$) при одних и тех же условиях опыта.

В результате исследований установлено, что температурное поле в слое зерна при кондуктивном нагреве описывается уравнением (3), а расхождение экспериментальных и расчетных данных не превышает 12%.

Температура поверхности контакта в течение нескольких секунд приближается к температуре греющей поверхности, вглубь массива тепло распространяется медленно. При продолжительности контакта до 20 с температурный перепад релаксируется в пределах одного ряда зерен, при

времени теплового воздействия до 80 секунд - тепловой поток захватывает второй ряд зерен. В дальнейшем тепло проникает в последующие слои, однако скорость распространения теплового потока уменьшается со временем. Это подтверждается изменением температурного градиента по направлению теплового потока, величина которого уменьшается с увеличением продолжительности нагрева.

Таким образом, при кондуктивном способе подвода тепла вследствие малой величины активной поверхности теплообмена по сравнению с общей поверхностью зерновая масса без интенсивного перемешивания нагревается медленно, хотя коэффициент теплообмена между греющей поверхностью и зерном имеет значительную величину. При непродолжительном контакте это приводит к локальному нагреву контактирующего ряда зерен.

Кондуктивный способ передачи тепла в современных сушилках используется вместе с другими способами или неизбежно им сопутствует. При контакте с нагретой металлической поверхностью зерно получает локальный нагрев, в связи с чем возникает необходимость в изучении воздействия тепла на анатомические части его. Разный химический состав отдельных частей зерна обуславливает различие их тепло- и массообменных характеристик, которые в свою очередь оказывают влияние на нагрев и скорость обезвоживания составных частей зерна, что необходимо учитывать при обосновании режимов сушки.

Как показали температурные замеры при кондуктивном нагреве коэффициент теплообмена имеет значительную величину и та сторона зерна, которая соприкасалась с греющей поверхностью, нагревается до высокой температуры, приближающейся к температуре плиты.

Проведенные исследования позволяют сделать следующие выводы:

- кондуктивный способ подвода тепла можно применить для нагрева зерна при производстве крупяных пищекопцентратов, так как, при этом способе можно быстро и равномерно нагреть зерно до необходимой температуры;
- при этом способе намного сокращается продолжительность процесса сушки-обжарки зерна различных культур.

Список литературы

1. А.В.Лыков, Ю.А.Михайлов. Теория тепло- и массоперенос. - М-Л: Госэнергоиздат, 1963, 535с.

2. А.И.Орлов. Исследование кондуктивного и конвективного нагрева в процессе сушки семенного зерна. Автореферат канд., дисс., М.: 1970.-27 с.

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ПИЩЕВЫХ ВОЛОКОН В МЯСНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Курманбекова Акмарал Курманбековна,

докторант

АО «Алматинский технологический университет», Алматы, Казахстан

Таева Айгуль Маратовна,

д.т.н., профессор

АО «Алматинский технологический университет», Алматы, Казахстан

В данной статье рассматривается вопрос применения пищевых волокон в производстве мясопродуктов. Рассмотрены несколько препаратов пищевых волокон из различных видов сырья, описаны их свойства, преимущества и недостатки.

Пищевые волокна – это вещества растительного происхождения, которые входят в состав оболочек растительных клеток, фруктов, овощей, злаков и других растений [1].

Технологи разрабатывают новые продукты с улучшенными качественными показателями, и при этом безопасные для человека. Пищевые волокна влияют на обмен липидов, углеводов, аминокислот, белков, минеральных веществ, регулируя состояние здоровья человека. Так же известно, что пищевые волокна рекомендуется добавлять в мясные продукты в связи с их лечебно-профилактическими и структурно-механическими свойствами. Они выводят из организма вредные вещества, в том числе токсичные элементы, нитраты, нитриты, пестициды, фенолы и др. Благодаря введению пищевых волокон в мясопродукты можно сэкономить на сырье, улучшить качество выпускаемой продукции и расширить ассортимент [2].

Пищевые волокна имеют функциональные свойства, такие как высокая гидратационная способность, хорошие жиродерживающие свойства, термостабильность, отсутствие вкуса и запаха, нейтральность по цвету, полная нейтральность к компонентам мясного фарша и снижение потерь при термической обработке [3].

Использование пищевых волокон имеет следующие положительные эффекты: увеличение выхода готовой продукции; предотвращение технологических потерь при термообработке; предотвращение образования жировых и бульонных отеков; существенное улучшение консистенции и качества фарша; стабильность продукта при хранении; предотвращение отделения влаги в замороженных и охлажденных полуфабрикатах.

Рассмотрим несколько препаратов пищевых волокон. В растительных волокнах «Джелуцель» содержится 97-99 % балластных веществ, которые выводят из организма канцерогенные вещества и тяжелые металлы. Использование этого препарата наиболее эффективно при приготовлении мясопродуктов. Применение клетчатки в технологии мясных продуктов не

требует предварительной подготовки. «Джелуцель» используется в гидратированном виде взамен мясного сырья до 5–10 %, либо сверх рецептуры – не более 8–12 %.

Компания «Мельница приправ» (Австрия), помимо пшеничной, выпускает лимонную, морковную, свекольную клетчатки. Все виды клетчаток используются в приготовлении практически всех видов колбас, а также рубленых полуфабрикатов и консервов. Клетчатку добавляют на первой стадии фаршесоставления в гидратированном или сухом виде. Введение гидратированной клетчатки в среднем составляет 1,5–3%, а в сухом виде 1,0–2,0% к массе сырья и в зависимости от вида продукта [4].

Использование пшеничной клетчатки «Витацель WF200R» в качестве составной части рецептур мясных продуктов позволяет сохранять аромат в течение длительного времени хранения. Сотни российских производителей мясной продукции с успехом применяют «Витацель» во всех группах мясных продуктов: от полуфабрикатов до сырокопченых колбас. В настоящее время разработано 34 ТУ и 4 ГОСТа на продукты с клетчаткой «Витацель», в том числе для детского, здорового и функционального питания. Компания «Вианокс» предлагает широкий ассортимент пищевых волокон (пищевые волокна, пищевая клетчатка, целлюлоза, пшеничная клетчатка, бамбуковая клетчатка, соевая клетчатка, смеси пищевых волокон) для пищевой промышленности. Добавление всего 2% пищевых волокон значительно повышает показатель водосвязывания в пищевой системе. Так как жидкость транспортируется в сердцевину волокон целлюлозы по капиллярам, консистенция не подвергается никакому отрицательному воздействию, и таким образом обеспечивается стабильность продукта [5].

При использовании морковного волокна отмечены следующие преимущества: возможность максимальное использование жирного сырья; снижение себестоимости готового продукта; улучшение консистенции и сочности продукта (в особенности рубленых полуфабрикатов); уменьшение отделения влаги продуктов, упакованных под вакуумом; предотвращение бульонно-жировых отеков в готовом изделии; расширение ассортимента низкокалорийных продуктов, лечебного и профилактического направления; ускорение процесса созревания сырокопченых колбас, устранение образования закала; исключается скопление жира на оборудовании; улучшается процесс формирования рубленых полуфабрикатов.

Пищевые волокна «РОТЕХ» производятся из клеточных стенок картофельных клубней без использования химических процессов. Поскольку РОТЕХ – натуральный продукт, он может декларироваться в перечне ингредиентов как картофельное волокно. Используется в производстве паштетов, эмульсионных колбасных изделий, а также в продуктах из мясного фарша. Связывает жир и воду, увеличивает выход продукции, предотвращает каплеобразование в вакуумной упаковке, улучшает формоустойчивость продукта, сохраняет структуру продукта при замораживании/оттаивании. Полностью или частично заменяет такие ингредиенты как: казеинат, соевый

белок, сухое молоко, хлебная крошка, картофельные хлопья, другие волокна и жир, улучшает нарезаемость продукта.

Пищевые волокна «ROTEX» производятся из клеточных стенок картофельных клубней без использования химических процессов. Поскольку ROTEX – натуральный продукт, он может декларироваться в перечне ингредиентов как картофельное волокно. Используется в производстве паштетов, эмульсионных колбасных изделий, а также в продуктах из мясного фарша. Связывает жир и воду, увеличивает выход продукции, предотвращает каплеобразование в вакуумной упаковке, улучшает формоустойчивость продукта, сохраняет структуру продукта при замораживании/оттаивании. Полностью или частично заменяет такие ингредиенты как: казеинат, соевый белок, сухое молоко, хлебная крошка, картофельные хлопья, другие волокна и жир, улучшает нарезаемость продукта.

ROTEX рекомендуется добавлять в начале процесса, поскольку механическое воздействие способствует существенному увеличению его способности связывать воду.

Пищевые волокна «Citri-Fi» - цитрусовое диетическое волокно из высушенной апельсиновой мякоти. Пищевые апельсиновые волокна благодаря уникальной структуре связывают значительное количество воды (в соотношении 1:15) и сохраняют ее на протяжении всего технологического процесса производства и хранения продукта. Эти пищевые волокна обладают хорошей жиросвязывающей способностью, способствуют лучшему эмульгированию жира, проявляют антиоксидантное действие, снижают обсемененность микроорганизмами, устойчивы к высоким температурам размораживания и замораживания. Кроме того, «Citri-Fi» являются полезными для здоровья человека, т.к. содержат диетическую клетчатку [6, 7].

Таким образом, можно сделать вывод, что использование в мясном производстве пищевых волокон не только позволяет увеличить выпуск готовой продукции, но и оказывают положительное влияние на организм человека, так как помогают вывести из организма канцерогенные вещества и тяжелые металлы, а также улучшить работу желудочно-кишечного тракта.

Список литературы:

1. Узаков, Я.М. Белки и пищевые волокна в мясных технологиях [Текст]: монография / Я.М. Узаков, В.В. Прянишников, А.В. Ильтяков. – Алматы, 2013. – 280 с.
2. Анисимова, Ю.А. Разработка технологии получения пищевых волокон для вареных колбасных изделий [Текст]: автореф. дис. канд. техн. наук / Ю.А. Анисимова. – Ставрополь, 2005. – 24 с.
3. Лисицын, А.Б. Функциональные продукты на мясной основе – путь к оздоровлению населения России [Текст] / А.Б. Лисицын, И.М. Чернуха // Мясная индустрия. – 2003. – № 1. – С. 12-15.
4. Прянишников, В.В. Инновационные технологии «Могунции» в мясной отрасли [Текст] / В.В. Прянишников // Мясная индустрия. – 2010. – № 6. – С. 78-79.

5. Химический состав Российских пищевых продуктов [Текст] / под ред. И.М. Скурихина, В.А. Тутельяна. – М.: ДеЛи принт, 2002. – 236 с.

6. Курчаева Е. Е. Использование пищевых волокон в технологии рубленых полуфабрикатов // Международный журнал экспериментального образования. 2013. № 11-1. С. 141–143.

7. Волощенко Л. В. Использование пшеничной клетчатки в технологии мясных полуфабрикатов // Международный научно-исследовательский журнал. 2015. № 3 (34). С. 40–41.

ПОЖЕЖОВИБУХОНЕБЕЗПЕКА ПРОВЕДЕННЯ ВОГНЕВИХ РЕМОНТНИХ РОБІТ НА НАФТОВИХ РЕЗЕРВУАРАХ

Михайлюк Олександра Петрівна,

кандидат хімічних наук, доцент
Національний університет цивільного захисту України

Серед основних причин виникнення пожеж і вибухів слід відмітити порушення правил пожежної безпеки при проведенні вогневих ремонтних робіт на технологічному обладнанні. Значні матеріальні втрати мають пожежі, що пов'язані з передремонтною підготовкою та проведенням аварійно-ремонтних робіт на підприємствах нафтогазової галузі, основними апаратами яких є резервуари. За статистикою при проведенні ремонтних робіт на нафтових резервуарах відбувається близько 24 % пожеж. Особливо небезпечними є проведення вогневих ремонтних робіт на резервуарах із залишками нафтопродуктів та їх відкладеннями, які є горючими та здатні утворювати усередині резервуарів пожежовибухонебезпечні суміші [1].

Основними складовими нафтових відкладень є вуглеводні: 5-90 %, вода – 1-52 %, тверді домішки. Серед летких горючих компонентів є водень (до 20 %), ароматичні вуглеводні (до 40 %). Особливо небезпечними є пірофорні відкладення, що утворюються усередині резервуарів, де зберігаються сірководневі нафтопродукти, за рахунок корозії обладнання. Основними компонентами цих відкладень є мілкодисперсні сульфідні заліза Fe_xS_y та елементарна сірка [2]. На пірофорну активність та самозаймання відкладень нафтопродуктів впливають: структурна форма сульфідів; температура саморозігрівання; швидкість реакції окислення; тиск і температура навколишнього середовища; пористість і товщина відкладень.

Так як для виникнення пожежі або вибуху окрім горючого середовища необхідно мати джерело запалювання у виді відкритого вогню, іскри або нагрітого тіла, у роботі виконано оцінку запалювальної здатності теплової енергії, що виділяється під час проведення ремонтних робіт на нафтових резервуарах. Небезпека проведення таких робіт характеризується підвищеною запалювальною здатністю іскор, електричної дуги. Так, наприклад, температура зварювальних частинок досягає 2100 °С, крапель при різанні металу 1500 °С, електричної дуги при зварюванні та різанні 4000 °С [3].

В якості горючої суміші, що утворюється внаслідок випаровування летких вуглеводнів нафтових відкладень і спалахує від теплоти проведення вогневих ремонтних робіт на зовнішній стінці резервуара, обирали воднево-повітряну суміш з температурою самоспалахування 510 °С [4]. Було встановлено, що для запалювання даного горючого середовища достатньо теплової енергії, яка виділяється під час проведення будь-якого виду зварювання з температурою стовпа дуги понад 500-700 °С [5].

Враховуючи те, що нагрів стінки резервуара при заданих умовах відбувається шляхом зміни температури у часі і має місце нестационарне температурне поле, для його розрахунку було використано аналітичне розв'язання задачі нестационарної теплопровідності [6].

$$\frac{\partial}{\partial \tau} T(x, \tau) = a \cdot \frac{\partial^2}{\partial x^2} T(x, \tau) \quad (1)$$

де a - коефіцієнт температуропровідності сталі; $T(x, \tau)$ - значення температури на відстані x у момент часу τ .

Аналогічно моделюванням передачі тепла та розподілу температури в стінці резервуара під час проведення зварювальних робіт у роботі [5] було встановлено, що вже через 3 секунди температура на протилежній стороні від місця зварювання значно перевищує температуру самоспалахування воднево-повітряної суміші.

Для практичних розрахунків використовували графіки залежності безрозмірної температури від чисел Біо та Фур'є [7]. Розрахунки проводили для різних видів вогневих робіт: газозварювання ($t = 2000$ °C), газове різання металу ($t = 1350$ °C), а також нагріта поверхня ($t = 800$ °C). Резервуар виготовлений із вуглецевої сталі марки 08 Г 1 з товщиною листів від 6 мм, вміст сірки менше 0,04 % (табл.1).

Таблиця 1

Результати розрахунків щодо можливості запалювання горючого середовища при проведенні вогневих ремонтних робіт на нафтових резервуарах

Вид джерела тепла (д.т.)	Температура д.т., °C	Теплофізичні властивості сталі марки 08Г1 (товщина листа 6 мм)				Температура поверхні контакту з горючим середовищем °C	Температура самоспалахування водню, °C	Час до температури самоспалахування, с.
		Густина, кг/м ³	Теплоємність, Дж/(кг К)	Коефіцієнт теплопровідності, Вт/(м К)	Коефіцієнт теплопровідності, Вт/(м ² К)			
Нагріта поверхня металу під час зварювання	800	7159	787	33	200	706	510	367
Газове різання металу	1350	6986	534	27		1190		240
Газове зварювання	2000	6380	236	42		1762		96

Густину, теплоємність та коефіцієнт температуропровідності матеріалу стінки резервуара визначали з врахуванням температури джерела тепла.

Отриманні значення температури, які становлять понад 700 °С, значно перевищують значення температури самоспалахування водню та ароматичних вуглеводнів (510-700 °С), що дозволяє стверджувати про можливість спалахування газо-пароповітряної суміші в резервуарі із залишками нафтових відкладень від високонагрітої поверхні його стінок при проведенні вогневих ремонтних робіт. При цьому температура на протилежній стороні від місця зварювання вже через 96 сек. складає 88 % від температури впливу електричної дуги, яка складає 2000 К.

Список літератури

1. Киршев А.А., Рубцов С.В., Батманов С.В. Обеспечение пожаровзрывобезопасности при предремонтной подготовке резервуаров для нефтепродуктов// Интернет журнал "Технологии техносферной безопасности".- 2016.- №2(66).- С. 72-78 (<http://ipb.mos.ru/ttb>).
2. Андросов А.С., Бегишев И.Р., Беликов А.К., Комраков П.В. Влияние состава атмосферы на самовозгорание пирофорных отложений, образовавшихся в резервуарах с сернистой нефтью// Пожаровзрывобезопасность технологических процессов и оборудования.- М.: ООО «Издательство «Пожнаука»,- 2014.- Т. 23. - №11.- С.61-66.
3. В.Н. Волченко, В.М. Ямпольский, В.А. Винокуров и др. Под ред. В.В.Фролова. Теория сварочных процессов: учебник.- М.: Высшая школа.- 1988. - 559 с.
4. А.Н.Баратов, А.Я.Корольченко, Г.Н. Кравчук и др. Пожаровзрывоопасность веществ и материалов и средства их тушения: справочное издание.- М.: Химия.-1991.- кн. 1.- 496 с.
5. А.П. Михайлюк, Ю.П. Ключка, А.Н. Григоренко, В.А. Липовой Пожаровзрывоопасность сборника воды конечного охлаждения коксового газа при проведении сварочных работ// Проблемы пожарной безопасности.- Харьков: НУГЗУ.- 2018. - вып. 43. - с.112-118.
6. Н.Н. Рыкалин. Расчеты тепловых процессов при сварке: М.: Издательство «Машгиз».-1951.- 296 с.
7. Л.Н. Лариков, Ю.Ф. Юрченко. Структура и свойства металлов и сплавов: справочник.-Киев.: издательство «Наукова думка».-1985.- 440 с.

ГЕНЕТИЧЕСКАЯ РЕКОНСТРУКЦИЯ ИЗОБРАЖЕНИЙ

Торба Александр Алексеевич

Канд. техн. наук, доцент, профессор
Харьковский национальный университет радиоэлектроники

Торба Александр Олегович

Магистрант
Харьковский национальный университет радиоэлектроники

Генетические алгоритмы – это семейство поисковых алгоритмов, идеи которых подсказаны принципами эволюции в природе.

Цель – найти оптимальное решение некоторой задачи.

Для реконструкции изображений самым главным аспектом является точность, которую можно достичь с помощью генетических алгоритмов в обработке изображений.

В экспериментах по реконструкции используется зачастую знаменитая картина или ее фрагмент в качестве образца. Цель – составить похожее изображение из набора перекрывающихся фигур, обычно многоугольников, разного цвета и степени прозрачности.

Для достижения цели нужно будет выполнять различные операции с изображениями, например создавать изображение с нуля, рисовать на изображении фигуры, выводить изображение на печать, открывать файл изображения, сохранять изображение в файле, сравнивать два изображения и иногда изменять размер изображения, а так же использовать генетические алгоритмы.

Если дарвиновская эволюция развивает популяцию отдельных особей, то генетические алгоритмы развивают популяцию потенциальных решений данной задачи, такие решения называются индивидуумами.

Популяция индивидуумов – это набор потенциальных решений поставленной задачи. Каждый индивидуум представлен некоторой хромосомой, которая представляет набор генов. Хромосому можно представить двоичной строкой, в которой каждый бит соответствует одному гену: 010111010. [1]

Популяцию можно рассматривать как коллекцию хромосом, которая представляет текущее поколение и эволюционирует со временем, когда текущее поколение заменяется новым.

Функция приспособления – это функция, которую мы стремимся оптимизировать или задача, которую пытаемся решить. Индивидуумы, для которых функция приспособленности дает наилучшую оценку, представляют лучшие решения и с большей вероятностью будут отобраны для воспроизводства и представлены в следующем поколении [2].

Отбор – это процесс, который определяет, какие индивидуумы будут оставлены для воспроизводства – создание потомков, образующих следующее

поколение. Те, чья оценка функции приспособления выше, имеют больше шансов передать свой генетический материал следующему поколению.

Скрещивание (или рекомбинация) – обычно для создания новых индивидуумов родители выбираются из текущего поколения, а части их хромосом меняются местами (скрещиваются), в результате чего создаются две новые хромосомы, представляющие потомков.

Мутация – это возможность периодически случайным образом обновлять популяцию, т.е. вносить новые сочетания генов в хромосомы, стимулируя тем самым поиск в неисследованных областях пространства решений.

Реконструкция изображений из многоугольников – это один из самых популярных примеров применения генетических алгоритмов в обработке изображений – реконструкция изображения проводится с помощью набора полупрозрачных перекрывающихся фигур. Эти эксперименты позволяют использовать последние достижения в области анализа и сжатия изображения.

Для решения этих задач использовался язык программирования Python и библиотека dear.

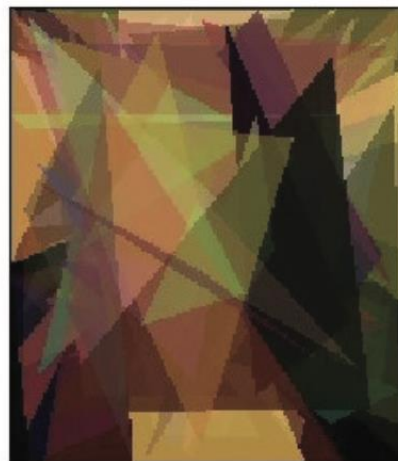
Рисунок 1 – Нарисованное изображение в виде перекрывающихся многоугольников разного цвета и прозрачности с помощью библиотеки Pillow

Существует два способа построения изображения, похожего на оригинальное [3]:

1. Попиксельная среднеквадратическая ошибка (СКО);
2. Структурное сходство (Structural Similarity – SSIM).

Результаты применения попиксельной СКО для измерения разности между образцом и реконструированным изображением приведены на рисунке 2.

После 100 поколений

После 5000 поколений

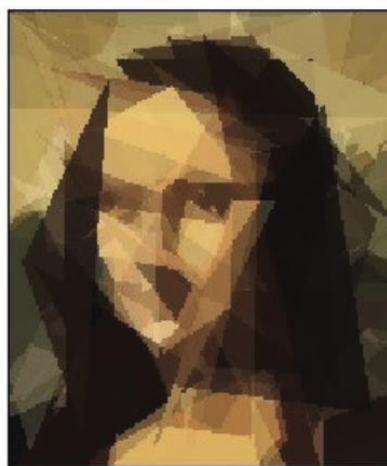

Рисунок 2 – Результаты применения попиксельной СКО

Конечный результат похож на оригинал, хотя содержит острые углы и прямые линии – но этого и следовало ожидать от изображения, составленного из многоугольников.

Список литературы

1. Sandipan Dey, Manthan Patel, Devika Battike (2018) «Hands-On Image Processing with Python». ISBN 978-1-78934-373-1
2. Wang Z., Bovik A. C., Sheikh H. R. & Simoncelli E. P. (2004) «Image quality assessment: From error visibility to structural similarity», IEEE Transactions on Image Processing, 13, 600-612.
3. Вирсански Э. В52 Генетические алгоритмы на Python / пер. с англ. А. А. Слинкина. – М.: ДМК Пресс, 2020. – 286 с.: ил. ISBN 978-5-97060-857-9

АНАЛИЗ ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ ПЕРКОЛЯЦИОННЫХ СТРУКТУР В ПРОЦЕССЕ ПОЛУЧЕНИЯ ПОЛИМЕРНЫХ НАНОКОМПОЗИТОВ

Фиалко Наталия Михайловна

член-корр. НАН Украины, докт. техн. наук, профессор, заведующий
отделом, Институт технической теплофизики НАН Украины

Динжос Роман Владимирович

докт. техн. наук, профессор, кафедра физики и математики,
Николаевский национальный университет им. В.А. Сухомлинского

Прокопов Виктор Григорьевич

докт. техн. наук, профессор, ведущий научный сотрудник,
Институт технической теплофизики НАН Украины

Меранова Наталия Олеговна

канд. техн. наук, старший научный сотрудник, ведущий научный
сотрудник, Институт технической теплофизики НАН Украины

Перспективы эксплуатации современного теплоэнергетического оборудования, касающиеся снижения его массогабаритных характеристик, повышения долговечности и надежности отдельных элементов, связаны с использованием принципиально новых материалов для их изготовления. К таким материалам относятся, в частности, полимерные микро- и нанокomпозиты. Их применение в энергетике обусловлено целым рядом уникальных физических свойств, изучение которых требует дальнейших теплофизических исследований [1-12].

Цель работы – установление закономерностей влияния уровня перегрева расплава полимерных нанокomпозитов на образование перколяционных структур, определяющих теплопроводящие свойства нанокomпозита.

Проведено экспериментальное исследование теплопроводящих свойств полимерных нанокomпозитов на основе полипропилена, наполненного углеродными нанотрубками. Метод получения композитов основан на смешении компонентов в расплаве полимера с применением специального дискового экструдера. В процессе экспериментов исследовались полимерные нанокomпозиты, массовая доля наполнителя в которых изменялась от 0,3 до 10 %. При этом величина перегрева расплава полимера ΔT относительно температуры его плавления варьировалась в диапазоне от 10 до 75 К.

Согласно полученным в эксперименте данным увеличение уровня перегрева расплава полимера ΔT от 10 К до 50 К приводит к росту коэффициента теплопроводности λ для всех значений массовой доли наполнителя ω . Однако

дальнейший подъем ΔT в интервале от 50 К до 75 К заметного изменения λ композитов не вызывает.

Описанная закономерность может быть объяснена на основе теории перколяции, согласно которой в зависимости от массовой доли наполнителя его распределение в полимерной матрице оказывается существенно различным. Так, когда уровень концентрации наполнителя ω ниже первого порога перколяции, частички наполнителя сравнительно равномерно распределяются в полимерной матрице и не контактируют между собой. Ввиду этого коэффициент теплопроводности композитов в данном диапазоне ω изменяется весьма незначительно.

При критической концентрации наполнителя, называемой первым порогом перколяции, происходит резкое изменение коэффициента теплопроводности полимерного композита λ . По достижении указанного первого порога перколяции ω_1 частички наполнителя, контактируя между собой, формируют непрерывные перколяционные кластеры. Они играют роль своеобразных теплопроводящих каналов, образование которых приводит к резкому возрастанию коэффициента теплопроводности композита.

Наряду с указанными непрерывными перколяционными кластерами образуются также агрегаты частичек наполнителя. По мере повышения концентрации наполнителей количество таких агрегатов возрастает, так что при приближении ко второму перколяционному порогу ω_2 они образуют так называемую перколяционную сетку. Формирование таких сеток приводит ко второму скачкообразному повышению коэффициента теплопроводности λ полимерного композита.

Результаты проведенного исследования свидетельствуют о том, что увеличение перегрева расплава полимера ΔT приводит к возрастанию теплопроводности нанокompозитов. Это связано с уменьшением вязкости расплава полимера, благодаря которому обеспечивается более равномерное распределение в нем углеродных нанотрубок. Такое состояние расплава приводит к повышению эффективности образования перколяционных структур из углеродных нанотрубок, определяющих теплопроводящие свойства нанокompозита.

На основании полученных данных (табл.1) показано, что при повышении ΔT до некоторого определенного уровня (в данной ситуации до 50 К) достигается равномерность распределения наполнителя в расплаве полимера, близкая к предельной в данных условиях, и соответственно значения λ композитов, близкие к максимально возможным.

Таблица 1

Значения первого ω_1 и второго ω_2 порогов перколяции для различных уровней перегрева ΔT расплава полимера

ΔT	10	20	30	40	50	75
ω_1	1.39	0.95	0.67	0.52	0.30	0.28
ω_2	3.84	3.23	2.73	2.35	2.1	2.05

При этом значения перколяционных порогов при $\Delta T = 50$ К и 75 К отличаются незначительно. Понижение значений первого и второго перколяционных порогов с ростом уровня перегрева расплава ΔT свидетельствует о большей эффективности образования перколяционных структур. При этом в рассматриваемом интервале изменения ΔT более существенным является снижение первого порога перколяции (примерно в 5 раз) по сравнению со вторым порогом (менее чем в 2 раза).

На основе выполненных экспериментов показано, что повышение уровня перегрева ΔT расплава полимера относительно температуры его плавления может приводить к существенному увеличению теплопроводности нанокомпозитов. Такой характер зависимости теплопроводности нанокомпозитов от величины ΔT обусловлен повышением эффективности образования перколяционных структур. При с ростом ΔT связано уменьшение значений как первого, так и второго порогов перколяции.

Список литературы

1. Фиалко Н.М., Динжос Р.В., Шеренковский Ю.В., Меранова Н.О., Навродская Р.О. Теплопроводность полимерных микро- и нанокомпозитов на основе полиэтилена при различных способах их получения. Промышленная теплотехника. 2017. 4. С. 21-26. <https://doi.org/10.31472/ihe.4.2017.03>
2. Dinzhos R., Fialko N., Prokopov V., Sherenkovskiy Ju., Meranova N., Koseva N., Korzhik V., Parkhomenko O., Zhuravskaya N. Identifying the influence of the polymer matrix type on the structure formation of microcomposites when they are filled with copper particles. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2020. №5/6(107) P. 49-57. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.214810>
3. Фиалко Н.М., Динжос Р.В., Навродская Р.А. Влияние типа полимерной матрицы на теплофизические свойства и структурообразование полимерных нанокомпозитов. Технологические системы. 2016. №3. С. 49-59.
4. Долинский А.А., Фиалко Н.М., Динжос Р.В., Навродская Р.А. Теплофизические характеристики высокотеплопроводных полимерных микро- и нанокомпозитов. Промышленная теплотехника. 2015. №5. С. 5-15.
5. Фиалко Н.М., Навродская Р.О., Динжос Р.В., Меранова Н.О., Шевчук С. І. Ефективність використання полімерних мікро- і нанокомпозитів для теплообмінних апаратів газо-газового типу. Промышленная теплотехника. 2017. №5. С. 12-18.
6. Динжос Р.В., Лисенков Е.А., Фиалко Н.М. Моделирование теплопроводности полимерных композитов на основе полиметилметакрилату з різними типами наповнювачів. Восточно-европейский журнал передовых технологий. 2015. № 6. С.21-24. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2015.53999>
7. Динжос Р.В., Фиалко Н.М., Лисенков Е.А. Особливості теплопроводності композитів на основі термопластичних полімерів та частинок алюмінію. Журнал нано- та електронної фізики. 2015. Т.7. № 3. С. 03022-1 - 03022-5.
8. Фиалко Н.М., Динжос Р.В. Теплофизические основы создания полимерных микро- и нанокомпозитов для элементов энергетического оборудования. Промышленная теплотехника. 2015. №7. С. 172-176.

9. Фиалко Н.М., Динжос Р.В., Навродская Р.А. Полимерные микро- и нанокомпозиты как объекты теплофизических исследований для элементов теплоэнергетического оборудования. Промышленная теплотехника. 2017. №2. С. 36-45.

10. Фіалко Н. М., Дінжос Р.В., Навродська Р.О., Меранова Н.О., Шеренковський Ю.В. Закономірності кристалізації полімерних мікрокомпозиційних матеріалів при різних методах їх отримання Промышленная теплотехника. 2018. №2.С.5-11.

11. Дінжос Р.В., Фіалко Н.М., Прокопов В.Г., Шеренковський Ю.В., Меранова Н.О., Навродська Р.О. Теплофізичні властивості і структуроутворення полімерних мікро- і нанокомпозиційних матеріалів. Миколаїв: СПД Румянцева Г.В. 2020. 128 с. ISBN 978-966-02-9440-0.

12. Fialko N., Dinzhos R., Sherenkovskiy Ju., Meranova N., Navrodska R. Features of structure formation of dispersively filled with microcomposites with a polypropylene matrix. Mechanics and Advanced Technologies. 2020. Vol. 89. No 2. P. 91-98. <https://doi.org/10.20535/2521-1943.2020.89.211384>

ВИЯВЛЕННЯ У МОЛОЦІ ЛУЖНИХ ДОМШОК ЗА ДОПОМОГОЮ БРОМКРЕЗОЛОВОГО ЗЕЛЕНОГО

Яценко Іван Володимирович,

д.вет.н., професор кафедри санітарії, гігієни та
судової ветеринарної медицини,
Державний біотехнологічний університет,
м. Харків, Україна

Богатко Надія Михайлівна,

к.вет.н., доцент, завідувач кафедри ветеринарно-санітарної експертизи
Білоцерківський національний аграрний університет,
м. Біла Церква, Україна

Євстаф'єва Валентина Олександрівна,

д.вет.н., професор кафедри паразитології та ветсанекспертизи,
Полтавський державний аграрний університет,
м. Полтава, Україна

Париловський Олександр Іванович,

асистент кафедри санітарії, гігієни та судової ветеринарної медицини,
Державний біотехнологічний університет,
м. Харків, Україна

Богатко Альона Федорівна,

магістр ветеринарної медицини,
асистент кафедри лабораторної діагностики (ІПНКСВМ)
Білоцерківський національний аграрний університет,
м. Біла Церква, Україна

Вступ. Глобальною проблемою нині є екологічна безпечність продуктів харчування. Їх якість і безпечність впливає на рівень життя, стан здоров'я, соціальну активність людини, демографічні аспекти, добробут держави в цілому. У зв'язку з цим виникає потреба приділяти належну увагу екологічній безпеці продуктів харчування та забезпечити належний рівень контролю їх якості та безпечності в процесі виробництва [1–4].

Одним із таких продуктів харчування є молоко, що здатне забезпечити організм людини необхідними поживними речовинами, енергією та високоякісними білками, жирами, вуглеводами, вітамінами, макро– і мікроелементами тощо [5–6].

Проблема фальсифікованої продукції стоїть досить гостро для українського ринку. При цьому головні позиції в антирейтингу підробок традиційно займають молоко та молочні продукти.

Через досягнення в галузі технологій та задоволення зростаючого попиту виробничі витрати збільшилися, що перетворило молоко на об'єкт фальсифікації домішками, використання яких, продовжило термін зберігання молока, зокрема, формальдегід, перекис водню, гідроксид натрію та гіпохлорит натрію тощо. Такі замінники впливають на якість продукції й можуть становити небезпеку для здоров'я. Крім того, така поведінка підриває конкурентне середовище на ринку, що негативно впливає на економіку в цілому [7].

Методи, які зазвичай застосовуються для підтвердження якості молока, обмежуються мікробіологічними тестами та аналізами, які підтверджують, що харчовий склад знаходиться в межах очікуваних значень. Однак потенційно шкідливі побічні продукти, що утворюються під час фальсифікації речовин, загалом не виявляються за допомогою цих методологій [8].

За видом фальсифікацій молоко може бути розчинене: водою (для збільшення об'єму і підвищення кислотності), молоком без жиру (для збільшення об'єму і збільшення густини), водою і молоком без жиру – подвійна фальсифікація (для збільшення ваги без зміни густини і кислотності). Крім того, до молока можуть бути додані такі заборонені сторонні речовини: сода (для зниження кислотності), перекис водню (як консервант), аміак (для зв'язування афлотоксинів), інгібітори (для зменшення кількості бактерій), крохмаль (для збільшення густини і збільшення сухої речовини) [9–11].

Всі перелічені фальсифікації не дозволені стандартами України для готової продукції, крім того, таке молоко як сировина непридатне для переробки. Тому необхідний контроль продукції як під час переробки. Перелічені якісні й кількісні фальсифікації визначаються лише лабораторними методами за допомогою класичних аналітичних приладів чи хімічними реакціями [12–14].

Отже, виявлення у молоці сторонніх хімічних домішок, як засобу фальсифікації цього харчового продукту, є актуальним питанням у сфері гігієни харчових продуктів.

Завдання дослідження – розробити метод виявлення фальсифікації молока лужними домішками, зокрема натрію гідрокарбонатом, який додають для довготривалого зберігання молока, усунення ознак закисання та зменшення обсіменіння мікроорганізмами.

Результати дослідження. Аналогом розробленого нами методу є метод визначення фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом із застосуванням розчину фенолроту та етилового спирту з масовою концентрацією 96 %. Так, за відсутності у молоці домішки натрію гідрокарбонату воно забарвлюється у жовто-оранжевий колір, проте у разі наявності в молоці домішки натрію гідрокарбонату, вона забарвлюється у яскравий червоний колір [13]. Недоліком цього методу є те, що розчин фенолроту нестійкий. Крім того, метод дає похибку у визначенні 20–35 %.

Прототипом розробленого нами методу є метод визначення фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом із застосуванням індикатора спиртового розчину бромтимолового синього з масовою концентрацією 0,04 %. Так, за відсутності у молоці домішки натрію гідрокарбонату воно забарвлюється у жовтий колір, проте у разі наявності домішки натрію гідрокарбонату в молоці, останнє забарвлюється у зелений колір різної інтенсивності [2]. Недоліком зазначеного методу є те, що колір молока змінюється протягом 10–15 хвилин. Крім того, метод дає похибку у визначенні 20–25 %.

Задача розробки методу вирішується тим, що до проби молока, що досліджується у кількості 3,0–3,5 см³ (дослід 1), 4,0–4,5 см³ (дослід 2), 3,0–3,5 см³ (дослід 3) додають градуйованою піпеткою обережно по стінці пробірки спиртовий розчин бромкрезолового зеленого з масовою концентрацією 0,2–0,4 см³ 0,005 % (дослід 1), 0,1–0,2 см³ 0,015 % (дослід 2), 0,01 % 0,2–0,4 см³ (дослід 3) і встановлюють забарвлення кільцевого шару молока (ділянка дотику молока та індикатора): через 2–3 секунди (дослід 1), 3–4 секунди (дослід 2), 0,5–1 секунди (дослід 3). Так, кільцевий шар молока набуває темно-зеленого кольору – за відсутності у ньому домішки натрію гідрокарбонату або темно-синьо-зеленого кольору різної інтенсивності залежно від кількості додавання натрію гідрокарбонату у ємність молока: до 0,01%, до 0,05–0,1%, до 0,25–0,5 %.

Порівняльна оцінка результатів випробування розробленого нами методу визначення фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом із застосуванням бромкрезолового зеленого до прототипу представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння методів визначення фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом із застосуванням бромкрезолового зеленого до прототипу

Показники, що порівнюються	Прототип	Приклади		
		1	2	3
1. Кількість досліджуваної проби молока, см ³	3,0–5,0	2,0–2,5	4,0–4,5	3,0–3,5
2. Додавання реактиву:	спиртовий розчин бромтимолового синього	спиртовий розчин бромкрезолового зеленого	спиртовий розчин бромкрезолового зеленого	спиртовий розчин бромкрезолового зеленого
кількість, см ³	7–8 крапель	0,7–0,8	0,1–0,2	0,2–0,4
концентрація, %	0,04	0,005	0,015	0,01
3. Експозиція появи кольору, секунди	1–2	2–3	3–4	0,5–1

4. Інтенсивність кольору кільцевого шару за відсутності натрію гідрокарбонату у молоці	жовтий	світло-зелений	світло-зелений	темно-зелений
5. Інтенсивність кольору кільцевого шару за наявності натрію гідрокарбонату у молоці	від жовто-зеленого до синьо-зеленого	світло-зелено-синій	світло-зелений	темно-синьо-зелений
6. Швидкість визначення, хв	5–6	6–8	5–6	3–4
7. Стабільність показ-ників інтенсивності кольору, %	87,2	71,2	76,5	99,9
8. % співвідношення результатів досліджень до кислотності молока	83,3–85	81,5–83,9	85,7–88,8	99,2–99,8
9. % співвідношення результатів досліджень до вмісту мікроорганізмів у молоці	85–88,1	78,0–81,8	81,7–84,3	99,3–99,9

Дані таблиці 1 свідчать, що стабільність показників інтенсивності кольору кільцевого шару у разі виявлення фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом із застосуванням бромрезолового зеленого була найвищою у досліді № 3 – 99,9 %. Також більш достовірні дані – у 99,2–99,8 % були отримані у порівнянні до методу визначення кислотності молока [15] та у 99,3–99,9 % до методу визначення вмісту мікроорганізмів у молоці [16].

Використовуючи метод за дослідом № 3, ми визначили фальсифікацію молока натрію гідрокарбонатом із застосуванням бромрезолового зеленого за інтенсивністю кольору кільцевого шару на 68 пробах. Результати досліджень подано у таблиці 2.

Показники фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом із застосуванням бромкрезолового зеленого за інтенсивністю кольору

Загальна кількість досліджуваних проб сметани, n=68	Показники інтенсивності кольору кільцевого шару за дослідом №3 під час виявлення у молоці домішки натрію гідрокарбонату		
1. Кількість проб молока з домішкою натрію гідрокарбонату, n=29	синьо-зелений колір кільцевого шару (до 0,01 %), n=15	темно-зелено-синій колір кільцевого шару (до 0,05–0,1 %), n=8	темно-синій колір кільцевого шару (до 0,25–0,5 %), n=6
2. Кількість проб молока без домішки натрію гідрокарбонату, n=39	Наявність темно-зеленого кольору кільцевого шару, n=39		

Проведеними дослідженнями встановлено, що за наявності у молоці лужної домішки, зокрема натрію гідрокарбонату із застосуванням 0,01 % бромкрезолового зеленого відмічалось наявністю синьо-зеленого кольору кільцевого шару у 15 досліджуваних пробах; за фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом у кількості додавання до ємності з молоком до 0,05–0,1 % відмічалось наявністю темно-зелено-синього кольору кільцевого шару у 8 досліджуваних пробах; за фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом у кількості додавання до 0,25–0,5 % відмічалось наявністю темно-синього кольору кільцевого шару у 6 досліджуваних пробах.

Було також встановлено, що за відсутності фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом, спостерігалось наявність темно-зеленого кольору кільцевого шару у 39 досліджуваних пробах.

За результатами проведених досліджень щодо виявлення у молоці лужних домішок отримано патент України на корисну модель [17].

Висновки

1. Спосіб визначення фальсифікації молока лужними домішками із застосуванням бромкрезолового зеленого базується на тому, що до проби молока, що досліджується у кількості 3,0–3,5 см³ додають градуйованою піпеткою обережно по стінці пробірки спиртовий розчин бромкрезолового зеленого з масовою концентрацією 0,01 % 0,2–0,4 см³ і встановлюють забарвлення кільцевого шару молока (ділянка дотику молока та індикатора): 0,5–1 секунди. Так, кільцевий шар молока набуває темно-зеленого кольору – за відсутності у ньому домішки натрію гідрокарбонату або темно-синьо-зеленого кольору різної інтенсивності залежно від кількості додавання натрію гідрокарбонату у ємність молока: до 0,01%, до 0,05–0,1%, до 0,25–0,5 %.

2. Запропонований авторський метод достовірний, експресний, зручний у проведенні, не вимагає значних витрат на реактиви і може використовуватись у комплексі з іншими методами визначення безпечності та якості молока.

3. Розроблений авторський метод виявлення у молоці лужних домішок може бути використаний під час визначення його безпечності та якості у виробничих лабораторіях на потужностях з виробництва молока і молокопродуктів, пунктах збору молока, молочних фермах, у державних лабораторіях ветеринарної медицини та у лабораторіях ветеринарно-санітарної експертизи на агропромислових ринках.

Список літератури

1. Єрмолаєва Т. В. До питання про екологічну безпеку харчових продуктів: небезпеки сучасності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 22. 2016. 141-144.

2. Сіднева Ж. К. Забезпечення якості та екологічної безпечності продуктів харчування URL: <http://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/17260/1/2.pdf> (дата звернення – 29.10.2021).

3. Klinger I., Rosenthal I. Public health and the safety of milk and milk products from sheep and goats. *Rev Sci Tech*. 1997. 16(2):482-8. DOI: 10.20506/rst.16.2.1034.

4. Дегтярьов М. О., Яценко І. В., Жейнова Н. М., Бодаревський М. М. Сучасні вимоги до ефективності одержання сирого молока екстра гатунку в господарствах лісостепової зони. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. Харків, 2009. 20 (2). 207-211.

5. Pereira P. C. Milk nutritional composition and its role in human health. *Nutrition*. 2014. 30(6):619-27. DOI: 10.1016/j.nut.2013.10.011.

6. Яценко І. В., Сесінгонг Т. В. Аналіз показників якості та безпечності молока питного українських та зарубіжних виробників. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини*. Харків, 2014. 28 (2). 128-136.

7. Малик О. В., Голець Н. Ю., Малик Ю. О. Аналіз сучасних методів досліджень характеристик якості молока для забезпечення екологічної безпеки харчових продуктів. *SCHMT*. 2016. 841. 315-320. URL: <http://science.lpnu.ua/schmt/volume-841-2016/analiz-suchasnih-metodiv-doslidzhen-harakteristik-yakosti-moloka-dlya> (дата звернення 30.10.2021).

8. Guerreiro T. M., de Oliveira D. N., Melo C. F. O. R., Lima E. de O., Ribeiro M. da S., Catharino R. R. Evaluating the effects of the adulterants in milk using direct-infusion high-resolution mass spectrometry. *Food Res Int*. 2018. 108: 498-504. DOI: 10.1016/j.foodres.2018.03.079.

9. Serbancea, F ; Belc, N ; Stanescu, A. Risk Factors in the Assessment of the Conformity of Falsified Dairy Products. *Quality-access to success*. 2018. 19 (163). 133-139.

10. Nascimento C. F., Santos P. M., Pereira-Filho E. R., Fábio, Rocha R. P. Recent advances on determination of milk adulterants. *Food Chem*. 2017. 15 (221):1232-1244. DOI: 10.1016/j.foodchem.2016.11.034. Epub 2016 Nov 9.

11. Abernethy G., Higgs K. Rapid detection of economic adulterants in fresh milk by liquid chromatography-tandem mass spectrometry. *J. Chromatogr A*. 2013 May 3;1288:10-20. DOI: 10.1016/j.chroma.2013.02.022.

12. Mabrook M. F., Petty M. C. Effect of composition on the electrical conductance of milk. *Journal of food engineering*. 2003. 60(3). 321-325. DOI: 10.1016/S0260-8774(03)00054-2.

13. Sowmya R., Indumathi K. P., Arora S., Sharma V., Singh A. K. Detection of calcium based neutralizers in milk and milk products by AAS. *J. Food Sci Technol*. 2015. 52(2):1188-93. DOI: 10.1007/s13197-013-1091-y. Epub 2013 Jul 10.

14. Міхалева М., Кутенська О. Дослідження можливості використання електричних методів у експресному контролі фальсифікацій молока. *Вимірвальна техніка та метрологія*. 2010. № 71.

13. Богатко Н. М., Букалова Н. В., Сахнюк В. В. Методики контролювання показників безпечності та якості харчових продуктів тваринного та рослинного походження: Методичні рекомендації. Біла Церква: «Білоцерківдрук», 2017. 130 с.

14. Правила ветеринарно-санітарної експертизи молока і молочних продуктів та вимог щодо їх реалізації. Затверджені Наказом Державного департаменту ветеринарної медицини № 49 від 20.04.2004 р. Зареєстровані в Міністерстві юстиції України 07.05. 2004 р. за № 579/9178.

15. Богатко Н. М., Мазур Т. Г., Щуревич Г. П., Богатко Л. М. Ветеринарно-санітарний контроль виробництва молока і молочних продуктів у відповідності до міжнародних вимог: Методичні рекомендації. Біла Церква, 2012. 109 с.

16. Молоко та молочні продукти. Методи мікробіологічного контролювання: ДСТУ 7357:2013. Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. 35 с. (Національний стандарт України).

17. Богатко Н. М., Мазур Т. Г., Щуревич Г. П., Богатко Л. М. Спосіб визначення фальсифікації молока натрію гідрокарбонатом із застосуванням бромкрезолового зеленого. Патент України на корисну модель 118246, МПК G01N 33/04 (2006.01). № u 2017 02185; заявл. 09.03.2017; опубл. 25.07.2017, Бюл. №14. 4 с.

SCIENCE AND PRACTICE, ACTUAL PROBLEMS, INNOVATIONS

The authors of the VIII International Scientific and Practical Conference «Science and practice, actual problems, innovations» were representatives of the following educational institutions:

Tashkent State Agrarian University; Uman National University of Horticulture; Sumy National Agrarian University; Ukrainian Research Institute of Mountain Forestry named after P.S. Pasternak; Kyiv National University of Construction and Architecture; Rivne Vocational College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; Lviv National Agrarian University; Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture; Ivan Franko National University of Lviv; Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; Rivne Medical Academy; Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University; West Kazakhstan university by M. Utemisov; Scientific Center for Preventive Toxicology, Food and Chemical Safety named after Academician L.I. Medvedya; National University Of Civil Defence Of Ukraine; National Academy of Culture and Arts; Kharkov State Academy of Culture; Taras Shevchenko State University of Tiraspol; Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; Institute of Physical Economy under name Podolinsky S.A.; Odesa State Economic University; V. N. Karazin Kharkiv National University; Kyiv National University of Trade and Economics; Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko; Ukrainian Research Institute of Environmental Problems; Lviv National Academy of Arts; Poltava Institute of Business; Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs; Yaroslav Mudryi National Law University; Kharkiv National University of Internal Affairs; National Academy of Internal Affairs; Separate Structural Division Of Technological And Industrial Vocational College Vinnitsa National Agricultural University; Kharkiv College of Trade and Economics; Dniprovsk State Technical University Kamianske; Dnipro State Medical University; National University of Pharmacy; Bucovinian State Medical University; Dnipro State Medical University; Zaporizhzhia State Medical University; Bogomolets National Medical University; National Medical Academy of Post-Graduate Education Named After P.L. Shupik; V.I. Vernadsky Taurida National University; Dnipropetrovsk Medical Institute of Traditional and Alternative Medicine; H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; South Kazakhstan Pedagogical University; Kharkiv National University “Kharkiv Polytechnical Institute”; Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; DMSH № 1 (Melitopol); PI School of Arts (Yakimivka); National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi; Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; Zaporizhzhia National University; National Pedagogical University named after Abai; Kazakh National Women's Teacher Training University; Satbayev University; Southern Ukrainian National Pedagogical University K. D. Ushinsky; Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy; Rivne State Humanitarian University; Russian University of Economics G.V. Plekhanov; Peoples' Friendship University of Russia; Institution of general secondary education of I-III degrees in the village of Vashkivtsi; Asfendiyarov Kazakh National Medical University; Hryhorii Skovoroda University in Pereyaslav; Odesa Mechnikov National University; Tavrida National V.I. Vernadsky University; Drohobych State Pedagogical University; Borys Hrinchenko Kyiv University; Educational and Scientific Institute of Management and Psychology of the University of Education Management; Kyiv International University; Kherson State University; Al-Farabi Kazakh National University; Almaty Management University; Shakarim University of Semey; Taras Shevchenko National University of Kyiv; Tambov State University named after G. R. Derzhavin; Saryagash Madrasah College; National Defense University of Ukraine; Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University; Pridneprovskay State Academy of Physical Culture and Sports; Dnipro University of Technology; Odesa National Maritime University; Izmail State Humanitarian University; Almaty Technological University; Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute; Kharkiv National University of Radio Electronics; Institute for Modeling Problems in Power Engineering G.E. Pukhova; Lviv Polytechnic National University; Institute of Engineering Thermophysics; Sukhomlynskyi Mykolaiv National University; State Biotechnological University; Bila Tserkva National Agrarian University; Poltava State Agrarian Academy.

SCIENCE AND PRACTICE, ACTUAL PROBLEMS, INNOVATIONS

Scientific publications

Materials of the VIII International Science Conference «Science and practice, actual problems, innovations», Amsterdam, Netherlands. 518 p.

(November 09 – 12, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-1-68564-517-5

DOI – 10.46299/ISG.2021.II.VIII

Text Copyright © 2021 by the International Science Group (isg-konf.com).

Illustrations © 2021 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group (isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group (isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Khayrullayev S.S. The effect of micronutrients on the daily growth of soybean cultivars // Science and practice, actual problems, innovations. Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference. Amsterdam, Netherlands. 2021. Pp. 17-21.

URL: <https://isg-konf.com>.